L. H. BORKING

LATIJNSCHE SPRAAKKUNST

LATIJNSCHE SPRAAKKUNST

DOOR

L. H. BORKING
OUD-LEERAAR AAN HET SEMINARIE HAGEVELD

NEGENDE VERBETERDE DRUK
DOOR
EENIGE LEERAREN AAN GENOEMD SEMINARIE

N.V. DEKKER & VAN DE VEGT EN J. W. VAN LEEUWEN
NIJMEGEN MCMXXVII UTRECHT

L.H. Borking, *Latijnsche Spraakkunst*, Nijmegen/Utrecht 1927 (9e verbeterde druk)

Pdf-pagina 3: inhoudsopgave
Pdf-pagina 226: algemeen register

De scans zijn per dubbele pagina (opengeslagen boek) op 150 dpi.

Leo Nellissen

www.stilus.nl

januari 2013

L. H. Borking, *Latijnsche Spraakkunst*, 1927 (9e druk) Nijmegen/Utrecht		
Voorwoord. Inleiding		
Vormleer		

Syntaxis

VOORWOORD BIJ DEN NEGENDEN DRUK.

De noodzakelijkheid van een nieuwen druk van BORKING's Latijnsche Spraakkunst gaf ons aanleiding, hier en daar eenige wijzigingen aan te brengen. Waar het ons nuttig leek, hebben wij nieuwere gegevens in den tekst verwerkt, terwijl wij er naar gestreefd hebben het geheel overzichtelijker te maken, zonder alsnog tot belangrijke beperking der stof over te gaan: niet omdat wij het kennen van al die bijzonderheden vereischen, doch wel omdat wij het een voordeel achten, dat de leerlingen die vele bijzonderheden der Latijnsche taal kunnen vinden.

Heemstede, Juli 1927. DE BEWERKERS.

INLEIDING.

Deze spraakkunst of grammatica bestaat uit drie deelen:

I. **Vormleer.**

Deze leert de eigenschappen, de veranderingen en de afleidingen kennen der woorden. Hierin worden behandeld:

1°. de u i t s p r a a k.
2°. de b u i g i n g s l e e r.
3°. de w o o r d v o r m i n g.

II. **Woordvoeging** of syntaxis.

Deze bevat de regels, volgens welke de woorden tot zinnen en deze tot een rede worden verbonden. In dit deel worden behandeld:

1°. de z i n s d e e l e n en hun o v e r e e n k o m s t.
2°. de verschillende n a a m v a l l e n.
3°. het w e r k w o o r d of verbum.
4°. de o v e r i g e w o o r d s o o r t e n.

III. **Versbouwkunde** of prosodia.

Deze leert ons:

1°. de l e n g t e der lettergrepen.
2°. hoe de woorden tot v e r z e n worden samengevoegd.

VORMLEER.

EERSTE HOOFDSTUK.

OVER DE UITSPRAAK DER LETTERS EN DEN KLEMTOON DER LETTERGREPEN.

1. De Latijnsche taal heeft dezelfde **klinkers** (vocales) als de Nederlandsche met uitzondering van de ij. Daarentegen komt in verscheidene woorden de Grieksche y (ypsilon) voor.

De uitspraak der a en o komt vrijwel met die der onze overeen, met dit verschil echter, dat onze volle aa- en oo-klank zelden gehoord worden. De e nadert meestal de uitspraak van de Fransche è; onze stomme e komt nooit voor. De i en y spreke men uit als ie, de u als oe.

De i vóór een vocaal aan het begin eener lettergreep staande vervangt de in het Latijn niet bestaande j. B.v. Ianus (eigennaam) = Janus; iniuria, *onrecht* = injuria.

2. I. De gebruikelijkste **tweeklanken** (diphthongi) zijn ae, au en oe. De au wordt uitgesproken als àoe, de ae en oe als è. B.v. aurum (àoeroem), *goud*, aestas (èstas), *zomer*, poena (pèna), *straf*. Zoo ae en oe geen tweeklank vormen, zet men boven de e het scheidingsteeken (diaeresis). Bv. poëta, *dichter*, aër, *lucht*.

II. Weinig gebruikelijke tweeklanken zijn:

1°. eu (= èoe), dat als diphthong slechts voorkomt in:

a. neuter, *geen van beiden*; heus, *he, hei*; heu en eheu, *ach*; ceu, *evenals*; seu, *of*; neu, *en dat niet*; neutiquam, *volstrekt niet*.

b. Grieksche woorden, zooals euge, *bravo*; eurus, *oostenwind*.

2°. ui (= oei), dat als diphthong slechts voorkomt in:

hui, *he*; phui, *foei*; en bij dichters in huic en cui.

3°. ei (= èi), dat als diphthong slechts wordt aangetroffen in:

hei, *ach*.

Aanm. I. In alle overige woorden zijn eu, ui en ei geen tweeklanken en worden dus gescheiden uitgesproken. B.v. malleus, *hamer*; mallei tui, *uw hamers*.

Aanm. II. Den Nederlandschen tweeklank ie vindt men niet in het Latijn. Men spreke derhalve het woord hodie, *heden* in drie lettergrepen uit.

3. De **medeklinkers** (consonantes) zijn met uitzondering van de in het Latijn niet bestaande j en w dezelfde als in het Nederlandsch. De h wordt niet als consonant beschouwd, maar als het teeken eener aanblazing der volgende vocaal en wordt dan ook dikwijls weggelaten. B.v. Hannibal en Annibal. Als een zachte k klinkt zij in mihi, *aan mij*, en nihil, *niets*, met zijn

samenstellingen. De k komt slechts voor in Kalendae, *de eerste dag der maand*, en in de eigennamen Kaeso en Karthago.

De c werd vroeger ook voor g gebruikt. Van dit gebruik is de afkorting C. en Cn. van Gaius en Gnaeus nog overgebleven.

De consonanten worden verdeeld in:

1°. mutae (stomme), onderverdeeld in:

a. labiales (lipletters): p — b.

b. gutturales (keelletters): c, k, q — g.

c. dentales (tandletters): t — d.

2°. spirantes (suizende): f, s.

3°. duplices (dubbele): x (= cs of gs), z (= ds of ts).

4°. nasales (neusklanken): m, n.

5°. liquidae (vloeiende): l, r.

6°. semivocales (halfklinkers): v, i (= j).

	mutae		spirantes	duplices	nasales	liquidae	semivocales
	tenues	mediae					
Labiales	p	b	f		m		v
Gutturales	c k q	g		x			i (= j)
Dentales	t	d	s	z	n	l r	

Wij spreken in het algemeen de medeklinkers in het Latijn juist uit gelijk in onze taal; ook de dubbele spreke men afzonderlijk uit. Men lette echter op de volgende uitzonderingen.

1°. C wordt als niet al te scherpe k uitgesproken vóór a, o, u, au, vóór een consonant en op het einde van een woord. B.v. castra, *legerplaats*, color, *kleur*, cura, *zorg*, causa, *oorzaak*, classis, *vloot*, lac, *melk*. Voor e, i, y, oe, ae, eu wordt zij uitgesproken als tsj, (zooals in: tsjirpen.) B.v. cera, (tsjèra) *was*, Cyrus (tsjieroes) (eigennaam), coeptum, (tsjèptoem) *onderneming*, caelum, (tsjèloem) *hemel*, ceu, (tsjèoe) *gelijk*.

Staat er voor de als tsj uitgesproken c nog een c, wordt deze als t gehoord. B.v. vaccae, (vattsjè), *koeien*. Gaat er een s of x vooraf, vervalt de t-klank. B.v. nasci, (nasjie), *geboren worden*, excelsus, (ekssjelsoes), *verheven*.

Ch wordt als k uitgesproken. B.v. pulcher, (poelker), *schoon*, chorus, (koroes), *koor*.

2°. G als een zachte k voor a, o, u, au, en voor medeklinkers; als dzj voor e, i, y, ae.

Gli als lji. B.v. glis, ljies, *rat*, behalve in Anglia, *Engeland*, negligere, *verwaarloozen*, en afgeleide vormen.

Gn als nj, behalve in het begin van een woord. B.v. A g n u s, anjoes, *lam.*

3⁰. Q komt alleen voor in verbinding met u en wordt met deze vocaal uitgesproken als koe. B.v. a q u a, (akoea), *water.*

Qu wordt vóór u en o dikwijls in c veranderd. Zoo altijd in c u m (coniunctio) voor het verouderde quom, gewoonlijk c o t i d i e, *dagelijks,* voor quotidie, meermalen c o c u s, *kok,* voor coquus.

4⁰. T i wordt gewoonlijk uitgesproken als t i e. B.v. T i b e r i u s (eigennaam), t o t i d e m, *even zoovelen,* h o r t i, *tuinen.*

T i wordt echter als t s i uitgesproken, wanneer ti midden in een woord staat, gevolgd door een v o c a a l. B.v. r a t i o (ra-tsio), *reden,* m o t i o (mo-tsio), *beweging.* Uitgezonderd in de vier volgende gevallen, waarin t i de Nederlandsche uitspraak behoudt:

a. wanneer s, t of x voorafgaat. B.v. o s t i u m, *haven,* A t t i u s (eigennaam), m i x t i o, *vermenging.*

b. in t o t ī u s,

c. in Grieksche woorden. B.v. M i l t i a d e s,

d. in den verouderden i n f i n i t i v u s praesens passivi op er. B.v. q u a t i e r (= quati) *geschud worden.* Vgl. § 117. 2⁰.

5⁰. Z als ts of dz. B.v. z e l u s (dzèloes) *ijver,* g a z a (gaatsa) *schat.*

A a n m. De in de vorige §§ behandelde uitspraak is die, waarop tegenwoordig in Rome het Latijn wordt uitgesproken. Hiervan wijkt de uitspraak der Romeinen in de klassieke periode (± 80 v. Chr. — ± 14 n. Chr.) op verschillende punten af.

4. Een lettergreep is l a n g of k o r t. Ter aanduiding hiervan kan men het teeken — boven een l a n g e en het teeken ⏑ boven een k o r t e lettergreep plaatsen. B.v. mēnsă, *tafel.*

Ofschoon de leer van de l e n g t e of **quantiteit** der lettergrepen eerst behandeld wordt in het derde deel der grammatica, zoo zij hier met het oog op de uitspraak het volgende opgemerkt.

I. Een lettergreep is l a n g:

1⁰. wanneer zij een d i p h t h o n g bevat. B.v. p o ē n a, *straf,* c a ū s a, *oorzaak.*

2⁰. wanneer zij eindigt op een c o n s o n a n t en de volgende lettergreep begint met een c o n s o n a n t. B.v. ī l l e, *deze,* ā r m a, *wapenen.*

3⁰. wanneer zij eindigt op een v o c a a l en de volgende lettergreep begint met i = j, x, z. B.v. m ā i o r, *grooter,* ā x i s, *as,* g ā z a, *schat.*

4⁰. gewoonlijk ook wanneer zij eindigt op een v o c a a l en de

volgende lettergreep begint met t w e e c o n s o n a n t e n, waarvan de tweede niet is l of r. In dit laatste geval is de lettergreep lang of kort naar keuze, doch wordt in proza altijd kort uitgesproken. B.v. r ē s t i s, *strop,* doch a s s ĕ c l a, *volgeling,* v o l ŭ c r i s, *vogel.*

II. Een lettergreep is k o r t, wanneer zij op een v o c a a l eindigt en de volgende lettergreep met een v o c a a l of h begint. B.v. d u b ĭ u m, *twijfel,* n ĭ h i l, *niets.*

5. Om een woord van t w e e of m e e r lettergrepen behoorlijk uit te spreken moet men op een dezer lettergrepen den **klemtoon** leggen. Zoo zegt men ook in het Nederlandsch: v á d e r, b e w ó n d e r e n, b e w é g e n. In het Latijn volgt men hierbij deze regels.

1⁰. Bij een woord van t w e e lettergrepen valt de klemtoon altijd op de e e r s t e. B.v. r h é t o r, *redenaar,* h ó m o, *mensch,* D é u s, *God.*

2⁰. Bij een woord van d r i e of m e e r lettergrepen valt de klemtoon op de v o o r l a a t s t e of p a e n u l t i m a, zoo deze l a n g is en anders op de d e r d e v a n a c h t e r e n of a n t e p a e n u l t i m a. B.v. p a l ú m b e s, *houtduif,* g r á t i a, *gunst.*

U i t z o n d e r i n g e n:

1⁰. De samengetrokken gen. en voc. sing. der 2e decl. op i heeft den klemtoon altijd op de p a e n u l t i m a, ook als deze k o r t is. B.v. gen. c o n s í l i; voc. V e r g í l i. Vgl. § 14, 3 en 4 A.

2⁰. De achtervoegsels n e, q u e, v e, c e maken, dat de klemtoon op de p a e n u l t i m a valt, niettegenstaande deze k o r t is. Men zegge dus: o m n i á q u e, p a t r é v e. Alleen zoo door aanhechting van q u e een n i e u w w o o r d ontstaat, zooals d é n i q u e uit deinque, volgt men den gewonen regel. Men onderscheide dus í t a q u e, *derhalve,* van i t á q u e, *en zoo,* ú t i q u e, *voorzeker,* van u t í q u e, *en opdat.* Om de gelijkvormigheid met utérque en pleríque zeggen sommigen altijd u t r á q u e en p l e r á q u e, ofschoon hier door aanhechting van q u e een nieuw woord ontstaan is.

3⁰. Bij de composita van f a c i o, waarin de a blijft, zooals c a l e f a c i o, b e n e f a c i o, heeft de lettergreep f a, zoo zij p a e n u l t i m a is, den klemtoon. B.v. c a l e f á c i t, b e n e f á c i t.

6. De volgende regels leeren hoe men de woorden op het e i n d e v a n e e n r e g e l gewoon is **af te breken.**

1⁰. S a m e n g e s t e l d e woorden scheidt men volgens de deelen, waaruit zij zijn samengesteld. B.v. a b-u t o r, r e-s p o n d e o, d i-s t o, d i s-t r a h o, a b s-c o n d o, a b-s c i n d o, t r a n-s c r i b o, s u-s p i c i o, p o t-e s t, l o n g-a e v u s, m a g n-a n i m u s, a n i m-a d v e r t o.

De welluidendheidshalve aangehechte d van p r o d, r e d, s e d behoort bij het v o o r v o e g s e l. B.v. p r o d-i r e, r e d-i r e, s e d-i t i o.

2⁰. Enkelvoudige woorden.

a. Twee vocalen, die geen diphthong vormen, behooren tot twee lettergrepen. B.v. De-us.

b. Een consonant, die tusschen twee vocalen staat, behoort bij de tweede lettergreep. B.v. A-le-xan-der, e-le-ge-ram.

c. Wanneer meerdere consonanten, waarmede een Latijnsch woord kan beginnen, bij elkander staan, moeten zij bij de volgende lettergreep gevoegd worden. Men schrijve dus: nu-cleus (clarus), a-cris (crassus), fi-glinus (gloria), va-fre (frater), i-gnis (gnarus), a-gri (gratia), po-ples (placeo), a-prilis (primus), ma-tris (trans), e-sca (scio), ve-spa (spatium), fu-stis (sterno), ca-stra (stringo). Kunnen meerdere consonanten niet aan het begin van een Latijnsch woord staan, dan worden zij gescheiden. B.v. doc-tus, tinc-tus, om-nis, scrip-si, scrip-tum, mon-strum, val-lis, an-nus.

Aanm. Grieksche woorden breekt men af volgens de Grieksche regels. B.v. Me-mnon, Ae-gy-ptus, di-phthon-gos.

TWEEDE HOOFDSTUK.

OVER DE VERDEELING DER WOORDEN.

7. Volgens hunne beteekenis worden de **woorden** verdeeld in drie hoofdsoorten:

I. nomina, naamwoorden.
II. verba, werkwoorden.
III. particulae, kleine rededeelen.

8. De **nomina** worden verdeeld in:

1⁰. substantiva, zelfstandige naamwoorden.
2⁰. adiectiva, bijvoegelijke naamwoorden.
3⁰. numeralia, telwoorden.
4⁰. pronomina, voornaamwoorden.

De nomina worden in het Latijn evenals in het Nederlandsch verbogen of gedeclineerd. Hierbij doet zich echter een belangrijk onderscheid voor. In het Nederlandsch geschiedt de verbuiging èn door het lidwoord èn door zekere veranderingen van het naamwoord. In het Latijn daarentegen bestaat geen lidwoord en geschiedt de verbuiging alleen door het naamwoord te veranderen.

Het gemis van het lidwoord heeft ten gevolge, dat men bij de vertaling uit het Latijn in het Nederlandsch enkel uit den samen-

hang moet opmaken of men bij een naamwoord wel of niet een lidwoord moet plaatsen. Vir b.v. kan beteekenen *de man, een man* of enkel *man.*

DERDE HOOFDSTUK.

OVER HET SUBSTANTIVUM IN HET ALGEMEEN.

9. I. Het substantivum is òf een soortnaam, nomen appellativum òf een eigennaam, nomen proprium.

1⁰. Een nomen appellativum is een naam, welke aan alle zelfstandigheden van dezelfde soort gemeen is. B.v. equus, *paard*; dies, *dag*.

2⁰. Een nomen proprium is een naam, welke slechts aan één zelfstandigheid van dezelfde soort eigen is. B.v. Bucephalus (de naam van het bekende paard van Alexander den Groote); Kalendae (de naam van den eersten dag der maand).

Tot de nomina propria behooren:

a. patronymica, de eigennamen, die een persoon aanduiden als iemands zoon, dochter of afstammeling. B.v. Pelides, *een zoon van Peleus.*

b. gentilia, de eigennamen, die de bewoners van een stad of land aanduiden. B.v. Atheniensis, *een Athener.*

II. De substantiva worden ook verdeeld in nomina concreta (samenvattende) en abstracta (afgetrokkene).

1⁰ Een nomen concretum is de naam van een zelfstandig bestaande zaak of persoon. B.v. arbor, *boom*; senex, *grijsaard.*

Sommige nomina concreta duiden een verzameling van personen of zaken aan. Men noemt ze collectiva, verzamelnamen. B.v. exercitus, *leger*; grex, *kudde.*

2⁰. Een nomen abstractum is de naam van een hoedanigheid, toestand of werking, welke als zelfstandig bestaande wordt voorgesteld. B.v. senectus, *ouderdom*, corruptio, *verleiding.*

10. I. De Latijnsche substantiva hebben drie **genera** (geslachten):

1⁰. genus masculinum (het mannelijk geslacht).
2⁰. genus femininum (het vrouwelijk geslacht).
3⁰. genus neutrum (het onzijdig geslacht).

II. Er zijn twee **numeri** (getallen):

1⁰. numerus singularis (het enkelvoudig getal).
2⁰. numerus pluralis (het meervoudig getal).

III. De verbuiging geschiedt in zes **casus** (naamvallen). Zij zijn:

1⁰. nominatīvus, de naamval van het onderwerp.

2⁰. genetīvus, de naamval, die aanduidt van wien iets is.

3⁰. datīvus, de naamval, dien wij aangeven door de voorzetsels *aan* of *voor*.

4⁰. accusatīvus, de naamval van het voorwerp.

5⁰. vocatīvus, de naamval, waarmede men iemand aanspreekt.

6⁰. ablatīvus, de naamval, dien wij veelal aanduiden door de voorzetsels *met* (= *met behulp van*) of *door* (bij het passief).

Aanm. De nominativus en vocativus worden genoemd casus recti, onafhankelijke naamvallen en de overige naamvallen casus obliqui, afhankelijke naamvallen.

11. Een verbogen substantivum bestaat uit een gedeelte, dat stam en een gedeelte, dat uitgang genoemd wordt. Zoo gaat de stam der 1ste declinatie uit op a, die der 2de op o, die der 3de op een consonant of i, die der 4de op u en die der 5de op e.

De verbuiging nu bestaat in het aanhechten van de naamvalsuitgangen aan den stam. Omdat echter deze uitgangen dikwijls met de laatste letter van den stam worden samengesmolten, doet men het gemakkelijkst, als men volgenderwijze te werk gaat.

De naamvallen van een substantivum worden gevormd door er den uitgang van den genetivus singularis van af te nemen en daarvoor andere uitgangen in de plaats te zetten. Deze uitgangen zijn niet dezelfde voor alle woorden, maar worden tot vijf soorten teruggebracht. Hierdoor ontstaan vijf soorten van verbuiging, die men **declinaties** noemt.

Om te weten, volgens welke declinatie een substantivum verbogen wordt, ziet men naar den uitgang van den genetivus singularis. Deze is in de

1ste	declinatie	a e.
2de	,,	i.
3de	,,	i s.
4de	,,	u s.
5de	,,	e i.

Alle declinaties hebben het volgende gemeen.

1⁰. De neutra hebben in het enkelvoud en in het meervoud den nominativus, accusativus en vocativus aan elkander gelijk en deze naamvallen gaan in het meervoud uit op a.

2⁰. Alle substantiva hebben in het meervoud den vocativus aan den nominativus en den ablativus aan den dativus gelijk.

3⁰. Ook in het enkelvoud is de vocativus aan den nominativus gelijk, behalve bij de woorden op us der 2de declinatie en vele Grieksche woorden.

VIERDE HOOFDSTUK.

OVER DE DECLINATIE DER SUBSTANTIVA.

De eerste declinatie.

12. De Latijnsche woorden der eerste declinatie gaan in den nominativus singularis uit op a.

De uitgangen dezer declinatie zijn:

Singularis.		Pluralis.	
Nom.	**a**	Nom.	**ae**
Gen.	**ae**	Gen.	**arum**
Dat.	**ae**	Dat.	**is**
Acc.	**am**	Acc.	**as**
Voc.	**a**	Voc.	**ae**
Abl.	**a**	Abl.	**is**

Voorbeeld van verbuiging.

	Singularis.	Pluralis.
Nom.	mens**a**, *de tafel.*	mens**ae**, *de tafels.*
Gen.	mens**ae**, *van de tafel.*	mens**arum**, *van de tafels.*
Dat.	mens**ae**, *aan* of *voor de tafel.*	mens**is**, *aan* of *voor de tafels.*
Acc.	mens**am**, *de tafel.*	mens**as**, *de tafels.*
Voc.	mens**a**, *o tafel.*	mens**ae**, *o tafels.*
Abl.	mens**a**, *met* of *door de tafel.*	mens**is**, *met* of *door de tafels.*

Voorbeelden ter oefening.

ala f. *vleugel*; barba, f. *baard*; poëta, m. *dichter*; testa, f. *scherf.*

Aanm. I. De vrouwelijke woorden dea, *godin*, en filia, *dochter*, hebben in den dat. en abl. plur. deābus en filiā-

bus, om hen te onderscheiden van de mannelijke woorden deus, *god*, en filius, *zoon*, der tweede declinatie. Zoo de beteekenis van *godinnen* en *dochters* uit den samenhang duidelijk is, zegt men diis en filiis.

Aanm. II. Het woord familia, *huisgezin*, heeft zeer dikwijls in den gen. sing. den uitgang as, wanneer het voorafgegaan wordt door pater, *vader*, mater, *moeder*, filius of filia. B.v. filia familias, *de dochter des huisgezins.*

Aanm. III. Bij dichters gaat de gen. sing. soms uit op āi. B.v. aula, *het hof*, aulāi.

De tweede declinatie.

13. De Latijnsche woorden der tweede declinatie gaan in den nominativus singularis uit op er, ir, us, um. De woorden op um zijn onzijdig. De uitgangen dezer declinatie zijn:

	Singularis.			Pluralis.	
	Masc. en Fem.	Neutrum.		Masc. en Fem.	Neutrum.
Nom.	**er, ir, us;**	**um.**	Nom.	**i**	**a**
Gen.	**i**		Gen.	**orum**	
Dat.	**o**		Dat.	**is**	
Acc.	**um**		Acc.	**os**	**a**
Voc.	**er, ir, e;**	**um.**	Voc.	**i**	**a**
Abl.	**o**		Abl.	**is**	

14. **Voorbeelden van verbuiging.**

I.

	Singularis.	Pluralis.
Nom.	puer, *de knaap.*	puer**i**, *de knapen.*
Gen.	puer**i**, *van den knaap.*	puer**orum**, *van de knapen.*
Dat.	puer**o**, *aan of voor den knaap,*	puer**is**, *aan* of *voor de knapen.*
Acc.	puer**um**, *den knaap,*	puer**os**, *de knapen.*
Voc.	puer, *o knaap.*	puer**i**, *o knapen.*
Abl.	puer**o**, *met of door den knaap.*	puer**is**, *met* of *door de knapen.*

Aanmerking. Evenals puer worden ook verbogen:

adulter, m. *echtbreker.* presbyter, m. *priester.*
gener, m. *schoonzoon.* socer, m. *schoonvader.*
liberi, m. *kinderen* (enkel meerv.). vesper, m. *avond.*

Vesper heeft in den abl. sing. ook vespere. B.v. primo vespere. Ook komen voor de adverbiale ablativi vespere en vesperi, *des avonds.*

Alle overige substantiva op er der tweede declinatie stooten de e uit. Zij gaan naar het volgende voorbeeld.

Nom.	ager, *de akker.*	agr**i**, *de akkers.*
Gen.	agr**i**, *van den akker.*	agr**orum**, *van de akkers.*
Dat.	agr**o**, *aan of voor den akker.*	agr**is**, *aan* of *voor de akkers.*
Acc.	agr**um**, *den akker.*	agr**os**, *de akkers.*
Voc.	ager, *o akker.*	agr**i**, *o akkers.*
Abl.	agr**o**, *met of door den akker.*	agr**is**, *met* of *door de akkers.*

2.

Nom.	vir, *de man.*	vir**i**, *de mannen.*
Gen.	vir**i**, *van den man.*	vir**orum**, *van de mannen.*
Dat.	vir**o**, *aan of voor den man.*	vir**is**, *aan* of *voor de mannen.*
Acc.	vir**um**, *den man.*	vir**os**, *de mannen.*
Voc.	vir, *o man.*	vir**i**, *o mannen.*
Abl.	vir**o**, *met of door den man.*	vir**is**, *met* of *door de mannen.*

Aanm. Volgens vir worden verbogen de substantiva, die samengesteld zijn met vir, zoodals decemvir, *tienman*, alsmede levir, *zwager*, en Trevir (volksnaam).

3.

Nom.	popul**us**, *het volk.*	popul**i**, *de volken.*
Gen.	popul**i**, *van het volk.*	popul**orum**, *van de volken.*
Dat.	popul**o**, *aan of voor het volk.*	popul**is**, *aan* of *voor de volken.*
Acc.	popul**um**, *het volk.*	popul**os**, *de volken.*
Voc.	popul**e**, *o volk.*	popul**i**, *o volken.*
Abl.	popul**o**, *met of door het volk.*	popul**is**, *met* of *door de volken.*

Aanm. De Latijnsche eigennamen op ĭus, aius, eius, alsmede filius, *zoon*, en genius, *beschermgeest*, trekken in den voc. sing. ie samen in i. Deze vocativus op i heeft den klemtoon altijd op de voorlaatste. B.v. Vergilius, Vergíli, Gaius, Gāi, Pompeius, Pompēi, filius, fili.

De Latijnsche eigennamen op ius, die eigenlijk adiectiva zijn, zooals Pius, alsmede de Grieksche eigennamen op īus, zooals Arius, hebben den voc. regelmatig, derhalve Pie, Arie.

Deus, *God*, wordt aldus verbogen:

Nom.	Deus.	**Dii** of **Di**, zelden Dei.
Gen.	Dei.	Deorum.
Dat.	Deo.	**Diis** of **Dis**, zelden Deis.

Acc.	Deum.	Deos.
Voc.	**Deus**.	**Dii** of **Di**, zelden Dei.
Abl.	Deo.	**Diis** of **Dis**, zelden Deis.

4.

Nom.	bell **um**, *de oorlog.*	bell **a**, *de oorlogen.*
Gen.	bell **i**, *van den oorlog.*	bell **orum**, *van de oorlogen.*
Dat.	bell **o**, *aan* of *voor den oorlog.*	bell **is**, *aan* of *voor de oorlogen.*
Acc.	bell **um**, *den oorlog.*	bell **a**, *de oorlogen.*
Voc.	bell **um**, *o oorlog.*	bell **a**, *o oorlogen.*
Abl.	bell **o**, *met* of *door den oorlog.*	bell **is**, *met* of *door de oorlogen.*

Aanm. De substantiva op ium en ius hebben in den gen. sing. soms i in plaats van ii. Ook hier valt de klemtoon op de voorlaatste. B.v. consilium, consĭli.

Voorbeelden ter oefening.

gener, m. *schoonzoon*; liber, m. *boek*; cibus, m. *spijs*; dominus, m. *heer*; oculus, m. *oog*; rusticus, m. *boer*; servus, m. *slaaf*; ventus, m. *wind*; donum, *geschenk*; exemplum, *voorbeeld*; furtum, *diefstal*; officium, *plicht*; poculum, *beker*; proelium, *gevecht*.

15. Sommige substantiva der eerste en tweede declinatie hebben in den gen. plur. **um** in plaats van arum of orum, en wel:

1°. gewoonlijk de namen van munten, maten en gewichten, zoo zij een telwoord bij zich hebben, dat de hoeveelheid van het geld, de maat of het gewicht bepaalt. Is dit niet het geval, dan moet men den uitgang arum of orum behouden.

Duo milia sesterti um (van sestertius, een geldstuk van 8 of 9 Nederlandsche centen). Tria milia amphor um (van amphora, een Romeinsche inhoudsmaat van ongeveer een ton). Notae duorum horum numm orum diversae sunt, *de stempels dezer twee sestertiën zijn verschillend.*

2°. gewoonlijk: praefectus socium, *hoofd der bondgenooten.*
praefectus fabrum, *aanvoerder der genie.*
duumvirum; triumvirum.

dikwijls liberum.

somtijds deum, zooals in de spreekwijze: pro deum atque hominum fidem, *bij der goden en menschen trouw, in 's hemels naam.*

3°. soms ook en wel vooral bij dichters de namen van vreemde volken en de composita op cŏla en gĕna. B.v. Lapīthum, Argīvum, caelicolum, terrigenum.

Aanm. Vgl. over de distributiva § 71.

Derde declinatie.

16. De woorden der derde declinatie gaan in den nominativus singularis uit op een vocaal of op een consonant.

Behalve de voc. sing. worden alle naamvallen der 3de declinatie gevormd door is van den gen. sing. weg te schrappen en daarvoor hun eigen uitgang in de plaats te zetten. B.v.

leo,	*leeuw.*	Gen. leonis.	Schrap is; blijft: leon.
carmen,	*gezang.*	Gen. carminis.	Schrap is; blijft: carmin.
vox,	*stem.*	Gen. vocis.	Schrap is; blijft: voc.

Om derhalve een substantivum van deze declinatie te kunnen verbuigen moet men den nom. en den gen. kennen. Zoo men niet zeker weet, hoe deze beide casus zijn, raadplege men altijd zijn woordenboek.

De uitgangen dezer declinatie zijn:

	Singularis.			Pluralis.	
	Masc. en Fem.	Neutrum.		Masc. en Fem.	Neutrum.
Nom.	verschillend.		Nom.	**es**	**a**
Gen.	**is**		Gen.	**um**	
Dat.	**i**		Dat.	**ibus**	
Acc.	**em**	= Nom.	Acc.	**es**	**a**
Voc.	= Nom.	= Nom.	Voc.	**es**	**a**
Abl.	**e**		Abl.	**ibus**	

Voorbeelden van verbuiging.

1. Masculina en Feminina.

Singularis.

Nom.	vox, *de stem.*	comes, *de makker, de gezel.*	imago, *het beeld.*
Gen.	voc **is**.	comit **is**.	imagin **is**.
Dat.	voc **i**.	comit **i**.	imagin **i**.
Acc.	voc **em**.	comit **em**.	imagin **em**.
Voc.	vox.	comes.	imago.
Abl.	voc **e**.	comit **e**.	imagin **e**.

Pluralis.

Nom.	voc **es**.	comit **es**.	imagin **es**.
Gen.	voc **um**.	comit **um**.	imagin **um**.
Dat.	voc **ibus**.	comit **ibus**.	imagin **ibus**.

A c c.	voc **e s**.	comit **e s**.	imagin **e s**.
V o c.	voc **e s**.	comit **e s**.	imagin **e s**.
A b l.	voc **i b u s**.	comit **i b u s**.	imagin **i b u s**.

2. N e u t r a. S i n g u l a r i s.

N o m.	carmen, *het gezang.*	genus, *het geslacht.*
G e n.	carmin **i s**.	gener **i s**.
D a t.	carmin **i**.	gener **i**.
A c c.	carmen.	genus.
V o c.	carmen.	genus.
A b l.	carmin **e**.	gener **e**.

P l u r a l i s.

N o m.	carmin **a**.	gener **a**.
G e n.	carmin **u m**.	gener **u m**.
D a t.	carmin **i b u s**.	gener **i b u s**.
A c c.	carmin **a**.	gener **a**.
V o c.	carmin **a**.	gener **a**.
A b l.	carmin **i b u s**.	gener **i b u s**.

Voorbeelden ter oefening.

anser, eris, m. *gans*; cuspis, idis, f. *punt*; custos, odis, m. *wachter*; lepus, oris, m. *haas*; mulier, eris, f. *vrouw*; nepos, otis, m. *kleinzoon*; nux, nucis, f. *noot*; obses, idis, m. *gijzelaar*; ordo, inis, m. *rij*; pondus, eris, n. *gewicht*; sermo, onis, m. *gesprek.*

17. In den a c c. s i n g. hebben **i m** in plaats van e m:

1⁰. de namen van s t e d e n en r i v i e r e n en de G r i e k s c h e substantiva op i s, die den g e n. gelijk hebben aan den n o m. B.v. Neapolis, N e a p o l i m, Tiberis, T i b e r i m, basis, *grondslag,* b a s i m, poësis, *dichtkunst,* p o ë s i m.

2⁰. de volgende vrouwelijke substantiva, die insgelijks den g e n gelijk hebben aan den n o m.

altijd

a m u s s i s, *richtsnoer.*	s i t i s, *dorst.*
b u r i s, *ploegstaart.*	t u s s i s, *hoest.*
r a v i s, *heeschheid.*	v i s, *geweld.*

C u c u m i s, m. *komkommer,* heeft met den g e n. cucumis: c u c u m i m, doch met den g e n. cucumeris: c u c u m e r e m.

gewoonlijk

f e b r i s, *koorts.*	r e s t i s, *strop.*
p e l v i s, *bekken.*	s e c u r i s, *bijl.*
p u p p i s, *achtersteven.*	t u r r i s, *toren.*

18. In den a b l. s i n g. hebben **i** in plaats van e:

1⁰. de substantiva, die in den a c c. s i n g. i m hebben. B.v. N e a p o l i, p o ë s i, s i t i. Die met i m en e m hebben i en e en wel in dezelfde verhouding. R e s t i s echter heeft alleen r e s t e, en s e c u r i s alleen s e c u r i.

2⁰. de n e u t r a op e, a l, a r. B.v. mare, *zee,* m a r i, vectigal, *belasting,* v e c t i g a l i, calcar, *spoor,* c a l c a r i. Hiervan zijn uitgezonderd:

s a l, salis, *zout, geestigheid,*	b a c c a r, aris, *wilde nardus.*
(in sing. m. en n. in plur. m.)	i u b a r, aris, *glans.*
f a r, farris, *meel.*	h e p a r, atis, *lever.*
n e c t a r, aris, *nectar.*	

alsmede de namen van s t e d e n op e, zooals P r a e n e s t e en r e t e, *net.*

3⁰. de namen der m a a n d e n op e r en is. B.v. Aprilis, A p r i l i, September, S e p t e m b r i.

4⁰. de a p p e l l a t i v a op i s, die oorspronkelijk a d i e c t i v a zijn, zooals aequalis, *tijdgenoot,* a e q u a l i. Maar de e i g e n n a m e n op i s, alsmede i u v e n i s, *jongeling,* en gewoonlijk ook v o l u c r i s, *vogel* en a e d i l i s, *aediel,* hebben e. B.v. Martialis, M a r t i a l e, Atheniensis, *Athener,* A t h e n i e n s e.

5⁰. meermalen i m b e r en enkele parisyllaba op i s, als: a m n i s, a v i s, c i v i s, n a v i s.

6⁰. somtijds eenige namen van s t e d e n op de vraag w a a r, zooals: L a c e d a e m o n i, C a r t h a g i n i.

A a n m. Ook vindt men den a b l. op i in de spreekwijzen:
a l i c u i a q u a e t i g n i i n t e r d i c e r e, *iemand het gebruik van water en vuur ontzeggen, in ballingschap zenden.*
f e r r o i g n i q u e, *te vuur en te zwaard.*
r u r i, *op het land.*
t e m p o r i, *bijtijds.*
l u c e en l u c i, *op den dag.*

19. In den g e n. p l u r. hebben **i u m** in plaats van u m:

1⁰. de n e u t r a op e, a l, a r, die in den a b l. s i n g. i hebben. Deze woorden gaan in den n o m. a c c. en v o c. p l u r. uit op ia

in plaats van op a. B.v. marium, maria. Evenzoo retium, retia.

2⁰. de parisyllaba (woorden, die in den gen. sing. evenveel lettergrepen hebben als in den nom.) op es en is. B.v. securis, securium, aequalis, aequalium, nubes, *wolk*, nubium.

Uitgezonderd zijn de volgende substantiva, die altijd um hebben:
(ambages), f. *omweg*. Vgl. § 34. 5⁰. strues, f. *stapel*.
canis, m. *hond*. vates, m. *waarzegger*.
iuvenis, m. *jongeling*. volucris, f. *vogel*.

Apis, f. *bij*, mensis, m. *maand*, panis, m. *brood* en sedes, f. *zitplaats*, hebben um en ium.

3⁰. de Latijnsche woorden, die in den gen. sing. twee of meer consonanten vóór den uitgang is hebben. B.v. cohors, *kohort* (legerafdeeling), cohortium; imber, *slagregen*, imbrium; linter, *boot*, lintrium; mons, *berg*, montium; nox, *nacht*, noctium.

Uitgezonderd zijn:
a. de volgende substantiva, die altijd um hebben:
accipiter, tris, m. *roofvogel, havik*. mater, tris, f. *moeder*.
frater, tris, m. *broeder*. pater, tris, m. *vader*.

b. parens, ntis (enk. *vader* of *moeder*, meerv. *ouders*), dat meermalen parentum heeft.

4⁰. de woorden:
crux, crucis, f. *kruis*. nix, nivis, f. *sneeuw(-bui)*.
fauces, faucium, f. *keel* (§ 34, 5⁰). strix, strigis, f. *nachtraaf*.
glis, gliris, m. *rat*. vis, f. *kracht, geweld* (§ 21).
lis, litis, f. *twist*. trabs, trabis, f. *balk*.
mas, maris, m. *mannetje*.

en gewoonlijk ook:
fraus, fraudis, f. *bedrog*; mus, muris, m. *muis* en lar, laris, m. *huisgod*.

5⁰. de volksnamen op as, (gen. atis) en is, (gen. itis), zooals: Arpinas, Arpinatium, Samnis, Samnitium en gewoonlijk ook de meervoudige substantiva penates, *huisgoden* en optimates, *aanzienlijken*.

De appellativa op tas hebben soms ium. B.v. civitas, civitatum, soms civitatium.

20. Voorbeelden van verbuiging.

1⁰. Neutra op e, al, ar. § 18. 2⁰. § 19. 1⁰.

Singularis.

Nom.	altare, *het altaar*.	cervical, *het hoofdkussen*.	cochlear, *de lepel*.
Gen.	altaris.	cervicalis.	cochlearis.
Dat.	altari.	cervicali.	cochleari.
Acc.	altare.	cervical.	cochlear.
Voc.	altare.	cervical.	cochlear.
Abl.	altari.	cervicali.	cochleari.

Pluralis.

Nom.	altar**ia**.	cervical**ia**.	cochlear**ia**.
Gen.	altar**ium**.	cervical**ium**.	cochlear**ium**.
Dat.	altaribus.	cervicalibus.	cochlearibus.
Acc.	altar**ia**.	cervical**ia**.	cochlear**ia**.
Voc.	altar**ia**.	cervical**ia**.	cochlear**ia**.
Abl.	altaribus.	cervicalibus.	cochlearibus.

2⁰. Verschillende woorden op is.

Singularis.

Nom.	turris, *de toren*.	sodalis, *de makker*.	avis, *de vogel*.
Gen.	turris.	sodalis.	avis.
Dat.	turri.	sodali.	avi.
Acc.	turri**m**. § 17. 2⁰.	sodalem.	avem.
Voc.	turris.	sodalis.	avis.
Abl.	turr**i**. § 18. 1⁰.	sodal**i**. § 18. 4⁰.	ave.

Pluralis.

Nom.	turres.	sodales.	aves.
Gen.	turr**ium**. § 19. 2⁰.	sodal**ium**. § 19. 2⁰.	av**ium**. § 19. 2⁰.
Dat.	turribus.	sodalibus.	avibus.
Acc.	turres.	sodales.	aves.
Voc.	turres.	sodales.	aves.
Abl.	turribus.	sodalibus.	avibus.

3⁰. Verdere uitzonderingen.

Singularis.

Nom.	urbs, *de stad*.	caedes, *de moord*.	serpens, *de slang*.
Gen.	urbis.	caedis.	serpentis.

Dat.	urbi.	caedi.	serpenti.
Acc.	urbem.	caedem.	serpentem.
Voc.	urbs.	caedes.	serpens.
Abl.	urbe.	caede.	serpente.
		Pluralis.	
Nom.	urbes.	caedes.	serpentes.
Gen.	urb**ium**. § 19. 3⁰.	caed**ium**. § 19. 2⁰.	serpent**ium**. § 19. 3⁰.
Dat.	urbibus.	caedibus.	serpentibus.
Acc.	urbes.	caedes.	serpentes.
Voc.	urbes.	caedes.	serpentes.
Abl.	urbibus.	caedibus.	serpentibus.

Voorbeelden ter oefening.

mos, moris, m. *gebruik*; fons, fontis, m. *bron*; sors, sortis, f. *lot*; vas, vadis, m. *borg*; voluntas, atis, f. *wil*.

21. Iuppiter heeft gen. Iovis, dat. Iovi, acc. Iovem, abl. Iove.

Bos, *rund*, gen. bovis, gaat in het enkelvoud regelmatig, maar in het meervoud: nom. acc. en voc. boves, gen. boum, dat. en abl. bubus, soms bobus.

Sus, *zwijn*, gen. suis, gaat regelmatig, doch heeft in den dat. en abl. plur. liever subus dan suibus.

Van vis, dat in het enkelvoud *kracht* en *geweld*, en in het meervoud alleen *krachten* beteekent, bestaat in het enkelvoud behalve den nom. slechts de acc. vim en de abl. vi. In het meervoud is de nom. acc. en voc. vires, de gen. virium, de dat. en abl. viribus.

Van ops, dat in het enkelvoud *hulp*, en in het meervoud *schatten* beteekent, bestaat in het enkelvoud slechts de gen. opis, de acc. opem, en de abl. ope. In het meervoud is de nom., acc. en voc. opes, de gen. opum, de dat. en abl. opibus.

Aanm. I. Sommige substantiva, die in den gen. plur. uitgaan op ium, hebben soms in den acc. plur. den uitgang is. B.v. artis, *kunsten*, civis, *burgers*.

Aanm. II. De onzijdige namen van feesten, die enkel in het meervoud voorkomen, hebben in plaats van ium ook iorum in den gen. plur. B.v. Saturnalia, Saturnalium en Saturnaliorum.

De vierde declinatie.

22. De woorden dezer declinatie gaan uit op us en u; die op u zijn onzijdig.

De uitgangen zijn:

	Singularis.			Pluralis.	
	Masc. en Fem.	Neutrum.		M. en F.	N.
Nom.	**us**	**u**	Nom.	**us**	**ua**
Gen.	**ūs**		Gen.	**uum**	
Dat.	**ui**	**u**	Dat.	**ĭbus**	
Acc.	**um**	**u**	Acc.	**us**	**ua**
Voc.	**us**	**u**	Voc.	**us**	**ua**
Abl.	**u**		Abl.	**ĭbus**	

Voorbeelden van verbuiging.

	Singularis.	
Nom.	fruct**us**, *de vrucht*.	corn**u**, *de hoorn*.
Gen.	fruct**us**.	corn**us**.
Dat.	fruct**ui**.	corn**u**.
Acc.	fruct**um**.	corn**u**.
Voc.	fruct**us**.	corn**u**.
Abl.	fruct**u**.	corn**u**.
	Pluralis.	
Nom.	fruct**us**.	corn**ua**.
Gen.	fruct**uum**.	corn**uum**.
Dat.	fruct**ibus**.	corn**ibus**.
Acc.	fruct**us**.	corn**ua**.
Voc.	fruct**us**.	corn**ua**.
Abl.	fruct**ibus**.	corn**ibus**.

Voorbeelden ter oefening.

genu, n. *knie*; porticus, f. *galerij*; transitus, m. *overtocht*.

23. De volgende woorden hebben in den dat. en abl. plur. **ubus** in plaats van ibus:

acus, f. *naald*. — pecu, n. *vee*.
arcus, m. *boog*. — quercus, f. *eik*.
artus, m. *gewricht*. Vgl. § 34. 5⁰. — specus, m. en f. *hol*.

lacus, m. *meer.* tribus, f. *volksstam.*
partus, m. *geboorte.* veru, n. *braadspit.*

Portus, *haven,* heeft ubus en ibus.

Aanm. I. Domus, *huis,* wordt aldus verbogen:

	Singularis.	Pluralis.
Nom.	dom**us**.	dom**us**.
Gen.	dom**us**. (domi, *te huis.*)	dom**uum**.
Dat.	dom**ui**.	dom**ibus**.
Acc.	dom**um**.	dom**os**.
Voc.	dom**us**.	dom**us**.
Abl.	dom**o**.	dom**ibus**.

Aanm. II. Bij sommige woorden vindt men soms den gen. sing. op i in plaats van op us. B.v. senatus, *senaat,* senati, en den dat. sing. op u in plaats van op ui. B.v. equitatus, *ruiterij,* equitatu.

Domus heeft in den abl. sing. zelden domu; dichters gebruiken in den gen. plur. ook domorum.

De vijfde declinatie.

24. De woorden dezer declinatie gaan uit op es.

De uitgangen zijn:

	Singularis.	Pluralis.
Nom.	**es**	**es**
Gen.	**ei**	**erum**
Dat.	**ei**	**ebus**
Acc.	**em**	**es**
Voc.	**es**	**es**
Abl.	**e**	**ebus**

Voorbeeld van verbuiging.

	Singularis.	Pluralis.
Nom.	di**es**, *de dag,*	di**es**.
Gen.	di**ei**.	di**erum**.
Dat.	di**ei**.	di**ebus**.
Acc.	di**em**.	di**es**.
Voc.	di**es**.	di**es**.
Abl.	di**e**.	di**ebus**.

25. Slechts dies en res, *zaak,* hebben een volledig meervoud; van acies, *slagorde,* effigies, *beeltenis,* facies, *gelaat,* series *reeks,* en spes, *hoop,* komen bij goede prozaschrijvers in het meervoud slechts de nom. acc. en voc. voor. Van de overige woorden dezer declinatie zooals meridies, *middag,* glacies, *ijs,* bestaat geen meervoud. Deze woorden dienen tevens tot voorbeelden van verbuiging.

Aanm. In plaats van op ei gaat de gen. en dat. sing. soms uit op e of i.

26. Quantiteit van de paenultima der uitgangen van de vijf declinaties.

1°. De voorlaatste lettergreep der dativi en ablativi op ĭbus en ŭbus is kort. B.v. legĭbus, quercŭbus; op ābus en ēbus lang. B.v. filiābus, diēbus.

2°. De voorlaatste lettergreep der genetivi op ārum, ōrum, ērum is lang. B.v. mensārum, puerōrum, diērum.

3°. Van den uitgang ei der vijfde declinatie is de e lang, zoo er vóór e een vocaal staat. B.v. diēi; doch kort, zoo er vóór e een consonant staat. B.v. fidĕi.

4°. De vocativi op āi en ēi van de eigennamen der tweede declinatie op aius en eius hebben de voorlaatste lettergreep lang. B.v. Gāi, Pompēi.

VIJFDE HOOFDSTUK.

EENIGE BIJZONDERHEDEN BIJ DE DECLINATIE DER SUBSTANTIVA.

Grieksche declinatie.

***27.** Vele Grieksche woorden zijn reeds vroegtijdig in de Latijnsche taal opgenomen en door het herhaald gebruik geheel verlatijnscht. B.v. *ποιητής*: poëta; *χάρτης*: charta.

Andere echter zijn eerst later opgenomen en minder gebruikt; vandaar hebben deze hun Griekschen vorm en declinatie min of meer behouden. In proza verkozen de klassieken over het algemeen ook voor deze woorden den Latijnschen vorm.

***28.** De Grieksche woorden der **eerste declinatie** gaan in den nominativus singularis uit op e, as, es. Die op e hebben in den genetivus es.

Voorbeelden van verbuiging.

1.

	Singularis.	Pluralis.
Nom.	od **e**, *het gezang.*	od **a e**, *de gezangen.*
Gen.	od **e s**, *van het gezang.*	od **a r u m**, *van de gezangen.*
Dat.	od **a e**, *aan* of *voor het gezang.*	od **i s** *aan* of *voor de gezangen.*
Acc.	od **e n**, *het gezang.*	od **a s**, *de gezangen.*
Voc.	od **e**, *o gezang.*	od **a e**, *o gezangen.*
Abl.	od **e**, *met* of *door het gezang.*	od **i s**, *met* of *door de gezangen.*

2.

Nom.	tiăr **a s**, *de haarband.*	tiar **a e**, *de haarbanden.*
Gen.	tiar **a e**, *van den haarband.*	tiar **a r u m**, *van de haarbanden.*
Dat.	tiar **a e**, *aan* of *voor den haarb.*	tiar **i s**, *aan* of *voor de haarb.*
Acc.	tiar **a n**, *den haarband.*	tiar **a s**, *de haarbanden.*
Voc.	tiar **a**, *o haarband.*	tiar **a e**, *o haarbanden.*
Abl.	tiar **a**, *met* of *door den haarb.*	tiar **i s**, *met* of *door de haarb.*

3.

Nom.	satrăp **e s**, *de landvoogd.*	satrap **a e**, *de landvoogden.*
Gen.	satrap **a e**, *van den landvoogd.*	satrap **a r u m**, *van de landvoogden.*
Dat.	satrap **a e**, *aan* of *voor den ld.*	satrap **i s**, *aan* of *voor de landv.*
Acc.	satrap **e n**, *den landvoogd.*	satrap **a s**, *de landvoogden.*
Voc.	satrap **e**, *o landvoogd.*	satrap **a e**, *o landvoogden.*
Abl.	satrap **e**, *met* of *door den landv.*	satrap **i s**, *met* of *door de landv.*

Voorbeelden ter oefening.

aloë, f. *aloë*; crambe, f. *kool*; epitŏme, f. *uittreksel*; isagŏge, f. *inleiding*; anagnostes, m. *voorlezer*; comētes, m. *staartster*; dynastes, m. *opperheer*; pyrītes, m. *vuursteen.*

Aanm. De namen van steden op e zooals Sinōpe hebben in den gen. sing. op de vraag waar den uitgang a e. B.v. Sinopae, *te Sinope.*

***29.** De Grieksche woorden der **tweede declinatie** gaan uit op e͡us, o s, o n. De woorden op o n zijn onzijdig.

Voorbeelden van verbuiging.

Singularis.

Nom.	Pers **e͡u s** (eigennaam).	diphthong **o s**, *tweeklank.*	lexic **o n**, *woordenboek.*
Gen.	Pers **e i**.	diphthong **i**.	lexic **i**.
Dat.	Pers **e o**.	diphthong **o**.	lexic **o**.
Acc.	Pers **e u m** (Persea).	diphthong **o n**.	lexic **o n**.
Voc.	Pers **e͡u**.	diphthong **e**.	lexic **o n**.
Abl.	Pers **e o**.	diphthong **o**.	lexic **o**.

Pluralis.

Nom.	Pers **ei**.	diphthong **i**.	lexic **a**.
Gen.	Pers **e o r u m**.	diphthong **o r u m**.	lexic **o r u m**.
Dat.	Pers **e i s**.	diphthong **i s**.	lexic **i s**.
Acc.	Pers **e o s**.	diphthong **o s**.	lexic **a**.
Voc.	Pers **e i**.	diphthong **i**.	lexic **a**.
Abl.	Pers **e i s**.	diphthong **i s**.	lexic **i s**.

Voorbeelden ter oefening.

Arctos, f. *beergesternte*; colon, *punt*; idolon, *beeld*; symposion, *gastmaal.*

Aanm. 1⁰. Sommige Grieksche eigennamen op o s hebben in den gen. en acc. sing. somtijds o. B.v. Athos, Atho.

2⁰. In den gen. plur. van oorspronkelijk Grieksche woorden vindt men soms bij titels van boeken den uitgang o n. B.v. Vergilii Georgicon libri IV, *Vergilius' vier boeken over den landbouw.*

30. De Grieksche woorden der **derde declinatie** worden verbogen als de Latijnsche, behalve de volgende woorden in de volgende naamvallen.

1⁰. Gen. sing.

a. i naast i s hebben die eigennamen op e s, welke parisyllaba zijn. B.v. Themistocles, gen. Themistoclis en Themistocli.

b. o s heeft in proza gewoonlijk slechts de eigennaam Pan, dus: Panos.

c. u s hebben de feminina op o. B.v. echo, *echo*, echus; Calypso, Calypsus. Meestal blijven zij in de overige casus onverbogen.

2⁰. Acc. sing.

a hebben in proza slechts: aër, *lucht*; aether, *bovenlucht* en Pan.

3⁰. Voc. sing.

De woorden op a s, antis; e s, is; i s, is en die op y s werpen de s van den nom. af. B.v. Calchas, Calcha; Themistocles, Themistocle; Iris, Iri; Tiphys, Tiphy.

4⁰. Nom. en acc. plur.

e hebben de neutra op e s en o s. B.v. cacoēthes, *kwaadaardige ziekte*, cacoethe; cetos, *zeemonster*, cete.

5⁰. Gen. plur.

o n komt soms voor bij opschriften van boeken. B.v. Ovidii Metamorphoseon libri XV.

6⁰. Dat. en abl. plur.

i s in plaats van i b u s hebben gewoonlijk de woorden op m a. B.v. poëma, *gedicht*, poëmatis.

7⁰. Acc. plur.

a s hebben meermalen en somtijds zelfs bij goede prozaschrijvers de imparisyllaba. B.v. phalanx, *colonne*, phalangas.

Aanm. Bij dichters is het gebruik van Grieksche buigingsuitgangen veel algemeener. Zoo komen nog voor:

1⁰. de gen. sing. op o s en de acc. sing. op a bij andere woorden

dan de bovengenoemde. B.v. lampas, *fakkel*, gen. lampados; heros, *held*, acc. heroa.

2°. de acc. sing. op in, yn, en. B.v. Tigrin, Halyn, Xerxen. Een enkele maal vindt men dit ook in proza.

3°. de voc. sing. door wegwerping der s ook bij de woorden op is, idis. B.v. Thais, voc. Thai.

4°. de dat. plur. op si of sin. B.v. Lemnias, Lemniăsi; Troas, Troăsin.

31. Samengestelde declinatie.

Wanneer een substantivum samengesteld is uit twee woorden, die beide in den nom. staan, worden beide woorden gedeclineerd. B.v. respublica, *gemeenebest*, gen. reipublicae, dat. reipublicae, enz.; iusiurandum, *eed*, gen. iurisiurandi, dat. iuriiurando, enz.

Zoo een substantivum samengesteld is uit twee woorden, waarvan het eene in den nom. en het andere in den gen. staat, wordt alleen het woord in den nom. gedeclineerd. B.v. iurisconsultus, *rechtsgeleerde*, gen. iurisconsulti, dat. iurisconsulto, enz. Evenzoo senatusconsultum, *raadsbesluit*, plebiscitum, *volksbesluit*.

*32. Substantiva indeclinabilia.

Tot de substantiva, die niet verbogen kunnen worden, behooren:

1°. de namen der letters;
sommige vreemde woorden, zooals: manna;
vele Grieksche woorden op i en y, zooals: gummi, *gom*; asty, *de stad* (Athene).

2°. vele vreemde, vooral Hebreeuwsche eigennamen, zooals: Judith, Bethlehem.

Uitzonderingen:

a. Die eigennamen, welke een Latijnschen of Griekschen uitgang hebben, zooals Maria, Ioannes, Iudas worden naar de 1ste of 3de declinatie verbogen.

b. Soms nemen vreemde eigennamen met onverbuigbaren uitgang een Latijnschen uitgang aan en kunnen dan verbogen worden. B.v. Abrahamus, Iudītha.

c. David, Daniel en Gabriel blijven in den nom. gewoonlijk onveranderd en worden verder regelmatig naar de 3e declinatie verbogen. B.v. gen. Davīdis, Danielis, Gabrielis.

d. Iesus heeft in den acc. Iesum, in de overige naamvallen Iesu.

33. Singularia tantum.

Tot de substantiva, die gewoonlijk of alleen in het enkelvoud voorkomen, behooren:

1°. de namen van afgetrokken denkbeelden, die slechts enkelvoudig gedacht worden, zooals de namen van deugden, ondeugden, wetenschappen. B.v. sapientia, *wijsheid*, pudor, *schaamte*.

Men gebruikt echter in het Latijn de nomina abstracta in het meervoud:

a. wanneer het aangeduide denkbeeld op meerdere personen betrekking heeft. Maar men mag hier ook het enkelvoud gebruiken.

> Cornelius Nepos vitas (vitam) multorum illustrium imperatorum descripsit, *Cornelius Nepos heeft het leven van vele aanzienlijke veldheeren beschreven.* Inimicitiae acerbissimae erant inter Romanos et Carthaginienses, *er bestond een zeer hevige vijandschap tusschen de Romeinen en de Carthagers.* Incurres in odia hominum, *gij zult den haat der menschen beloopen.*

b. wanneer men verschillende soorten of uitingen van een afgetrokken denkbeeld wil aanduiden.

> Somnus et quietes ceterae, *de slaap en de overige soorten van rust*; timiditates, *uitingen van vrees*; irae, *uitvallen van toorn*; amores, *liefdesbetuigingen*; mortes, *sterfgevallen.*

2°. de stofnamen, zooals: aurum, *goud*; nix, *sneeuw*.

Men gebruikt echter het meervoud om uit te drukken:

a. de stofsoorten. B.v. sales, *verschillende zouten*; ligna, *houtsoorten.*

b. de voorwerpen, die uit zekere stof vervaardigd zijn. B.v. aera, *koperen instrumenten*; cerae, *wassen beelden*; larda, *zijden gerookt spek.*

Als stofnamen worden ook beschouwd de namen der tuin- en veldvruchten en der voortbrengselen van akkerbouw en veeteelt, wanneer men namelijk aan de geheele soort denkt.

> Hae villae abundant porco, haedo, agno, gallina, *deze landgoederen zijn rijk aan varkens, bokken, lammeren en kippen.* Catīnus ciceris, *een schotel erwten.*

3°. de nomina propria.

Men gebruikt echter het meervoud om meerdere personen aan te duiden, die:

a. denzelfden naam dragen. B.v. Gnaeus et Publius Scipiones, *Gnaeus en Publius Scipio.*

b. zekere gelijkenis met een bepaalden persoon hebben. B.v. Cicerones, *redenaars als Cicero.*

4°. verschillende op zich zelf staande woorden, zooals:

album, i, *register.*	specimen, inis, *proef, stalen.*
apparatus, us, *toebereidselen.*	supellex, lectilis, *huisraad.*
fama, ae, *gerucht.*	ver, veris, *lente.*
letum, i, *dood.*	vesper, i (vespera, ae), *avond.*
mundus, i, *kaptafelgereedschap.*	vestis, is, *kleeding.*

Aanm. I. Meermalen staan ook de algemeene benamingen van militairen in het enkelvoud in plaats van in het meervoud. B.v. miles, eques, pedes, hostis.

Aanm. II. Daarentegen zetten de Latijnen de benamingen van het lichaam en de lichaamsdeelen gaarne in het meervoud, wanneer zij op meer dan één persoon betrekking hebben. Men vindt echter bij de beste schrijvers ook het enkelv.

Milites terga dant, corpora curant. Animadvertit Sequanos capite demisso terram intueri.

Aanm. III. Dichters zetten soms voor de deftigheid een meervoud, al wordt er maar van één enkele zaak gesproken (pluralis maiestaticus).

Rector Olympi non agat hos currus (*den zonnewagen*).

34. Pluralia tantum.

Tot de substantiva, die alleen of gewoonlijk in het meervoud voorkomen, behooren:

1°. verschillende namen van personen, zooals:

caelites, um, *hemelingen.*	manes, ium, *geesten der afgestorvenen.*
excubiae, *wacht.*	optimates, ium, *aanzienlijken.*
gemini, *tweelingen.*	penates, ium, *huisgoden.*
inferi, *bewoners der onderwereld.*	posteri, *nakomelingen.*
liberi, *kinderen.*	primores, um, *aanzienlijken.*
lemŭres, um, *spoken.*	proceres, um, *aanzienlijken.*
maiores, um, *voorouders.*	superi, *bewoners der bovenwereld.*

2°. de namen van bepaalde dagen, zooals: Kalendae, *de* 1ste *dag der maand,* Nonae, *de* 5de of 7de *dag der maand,* Idus, *de* 13de of 15de *dag der maand,* nundĭnae, *marktdag,* feriae, *vacantie.*

3°. de namen van feesten en feestelijke spelen, zooals: Bacchanalia, *het feest van Bacchus,* natalicia, *verjaarfeest,* sponsalia, *verlovingsmaal.*

4°. verschillende namen van volken, eilandengroepen, gebergten, steden, zooals: Aborigĭnes, Baleāres, Alpes, Athenae.

5°. verschillende namen van samengestelde zaken, wier samenstellende deelen de Latijnen zich of niet voorstelden of met andere woorden aanduidden. Het begrip van vele dezer woorden drukken ook wij in het meervoud uit. De voornaamste dezer woorden zijn:

altaria, ium, *altaar.*	cani, *grijze haren.*
ambages, um, *omweg.*	cervices, um, *nek.*
angustiae, *bergpas.*	codicilli, *briefje.*
arma, orum, *wapenen.*	cunae, *wieg.*
artus, *gewrichten.*	deliciae, *vermaak.*
balneae, *badhuis.*	divitiae, *rijkdom.*
bellaria, orum, *dessert.*	epulae, *gerechten.*
blanditiae, *liefkoozingen.*	facetiae, *aardigheden.*
cancelli, *traliewerk.*	fauces, ium, *keel.*

fasti, *kalender, almanak.*	primitiae, *eerstelingen.*
fides, ium, *lier.*	quadrīgae, *vierspan.*
fores, ium, *dubbele deur.*	reliquiae, *overblijfselen.*
incunabula, orum, *wieg.*	renes, (i)um, *nieren.*
indutiae, *wapenstilstand.*	serta, orum, *krans.*
ineptiae, *zotteklap.*	sordes, ium, *morsigheid.*
insidiae, *hinderlaag.*	spolia, orum, *buit.*
loculi, *kistje.*	tenebrae, *duisternis.*
minae, *bedreigingen.*	utensilia, ium, *gereedschap.*
moenia, ium, *stadsmuur.*	valvae, *vleugeldeur.*
preces, um, *gebed.*	verbera, um, *geeselslagen.*

Argutiae, *spitsvondigheid*; armamenta, *scheepstuig*; bigae, *tweespan*; clitellae, *pakzadel*; compedes, *voetkluister*; cunabula, *wieg*; dirae, *vloek*; exta, *ingewanden*; exsequiae, *begrafenis*; exuviae, *buitgemaakte wapenen*; grates, *dankbetuiging*; illecebrae, *verleiding*; inferiae, *lijkoffer*; intestina, *ingewanden*; manubiae, *buit*; nugae, *beuzelingen*; praecordia, *middenrif*; praestigiae, *goochelarij*; pugillares, *schrijftafel*; salinae, *zoutgroeven*; scalae, *trap*; scopae, *bezem*; sentes, *doornstruiken*; thermae, *warme baden*; vepres, *doornstruiken*; vindiciae, *rechtvaardiging*; virgulta, *houtgewas.*

6°. Eenige woorden, die in het meervoud eene van het enkelvoud afwijkende beteekenis hebben:

Singularis.	Pluralis.
aedes, *tempel.*	aedes, *tempels, huis.*
aqua, *water.*	aquae, *wateren, gezondheidsbron.*
auxilium, *hulp.*	auxilia, *hulpmiddelen, hulptroepen.*
carcer, *kerker.*	carceres, *sluitboom der renbaan.*
castrum, *kasteel.*	castra, *legerplaats.*
comitium, *vergaderplaats van het Romeinsche volk op het forum.*	comitia, *volksvergadering.*
copia, *voorraad, overvloed.*	copiae, *troepen.*
cupedia, *snoepachtigheid.*	cupediae, *lekkernijen.*
facultas, *geschiktheid.*	facultates, (tijdelijk) *vermogen.*
finis, *grens.*	fines, *grenzen, grondgebied.*
fortuna, *geluk.*	fortunae, (tijdelijk) *vermogen.*
gratia, *dankbaarheid.*	gratiae, *dankbetuiging.*
hortus, *tuin.*	horti, *tuinen, buitenplaats.*
impedimentum, *beletsel.*	impedimenta, *beletselen, bagage.*
littera, *letter.*	litterae, *letters, brief, letterkunde.*
ludus, *spel.*	ludi, *spelen, openbaar schouwspel.*
naris, *neusgat.*	nares, *neus.*
natalis, *geboortedag.*	natales, *afkomst.*
opera, *moeite.*	operae, *werklieden.*
(ops), *hulp.* Vgl. § 21.	opes, *schatten.*
pars, *deel.*	partes, *deelen, partij, rol, (die men speelt).*

r o s t r u m, *snavel, scheepssneb.* r o s t r a, *het spreekgestoelte op het forum.*
t a b u l a, *plank.* t a b u l a e, *rekeningboeken.*
t e m p u s, *tijd.* t e m p o r a, *slapen aan het hoofd.*

35. Defectiva casibus.

Tot de substantiva, d i e e e n o f m e e r c a s u s m i s s e n, behooren:

1⁰. sommige substantiva, waarvan de n o m. s i n g. ontbreekt. B.v. (daps), d a p i s, *spijs,* (dicio), d i c i o n i s, *heerschappij,* (frux), f r u g i s, *veldvrucht,* (internecio), i n t e r n e c i o n i s, *ondergang,* (pollis) p o l l i n i s, *fijn meel.* Van v i c i s (gen.), *beurt, afwisseling,* ontbreken behalve den n o m. ook de d a t. s i n g. en de g e n. p l u r.

2⁰. de woorden, die slechts in den n o m. en a c c. voorkomen, n.l.:

a. de G r i e k s c h e n e u t r a op o s en e s in het enkelvoud en op e in het meervoud, zooals: c a c o ē t h e s, *kwaadaardige ziekte;* c e t o s, *zeemonster;* T e m p e (dal in Thessalië);

b. het meervoud van sommige monosyllaba, als: n e c e s, *verschillende soorten van een gewelddadigen dood;* t u r a, *wierookkorrels;*

c. de woorden:
f a s, *goddelijk recht;* n e f a s, *onrecht;*
n i h i l, *niets* (voor de ontbrekende casus gebruikt men n u l l a r e s);
i n s t a r, *evenbeeld, vorm, voorkomen.* Bijzonder wordt dit woord gebruikt in de beteekenis van *als, zooveel als, zoogoed als,* doch slechts in verbindingen, waarin het als n o m. of a c c. te verklaren is. Men zegge niet: a d i n s t a r.
Navis urbis instar habere videtur. Achivi equum montis instar aedificaverunt. Plato mihi unus est instar omnium philosophorum.

3⁰. verschillende substantiva, die slechts in bepaalde verbindingen voorkomen, zooals:
d i c i s c a u s a, *in schijn;*
a d i n c i t a s r e d i g e r e, *tot het uiterste brengen;*
i n f i t i a s i r e, *loochenen;*
v e n u m d a r e, *verkoopen;* v e n u m i r e, *verkocht worden;*
p e s s u m d a r e, *te gronde helpen;* p e s s u m i r e, *te gronde gaan;*
s p o n t e, *vrijwillig,* dat gewoonlijk slechts in den a b l. en wel in verbinding met een p r o n o m e n p o s s e s s i v u m voorkomt.
Vidua se peierasse sua sponte professa est, *de weduwe bekende vrijwillig, dat zij een valschen eed had gedaan.*

4⁰. de woorden:
m a n e, *ochtend,* dat slechts in den n o m., a c c. en a b l. s i n g. voorkomt;
n e m o, *niemand,* dat slechts in den n o m., d a t. en a c c. s i n g. mag gebruikt worden. In plaats van neminis zegt men n u l l i u s en in plaats van nemine n u l l o.

36. Abundantia.

Tot de substantiva, die v e r s c h i l l e n d e v o r m e n v a n g e l ij k e b e t e e k e n i s hebben, behooren:

1⁰. de h e t e r o c l i t a of substantiva, die met denzelfden of met een verschillenden nominativus op verschillende wijzen v e r b o g e n worden. B.v.

elephantus, i.	elephas, a n t i s (slechts in den n o m. gebruikelijk), *olifant.*
femur, o r i s.	femen, i n i s (n i e t in den n o m.), *dij.*
iuventus, u t i s.	iuventa, a e (dichterlijk), *jeugd.*
requies, e t i s.	requies, e i (slechts in den a c c. en a b l. requiem, requie), *rust.*
vas, v a s i s (in het meervoud niet gebruikelijk).	vasum, i (in het enkelvoud niet gebruikelijk), *vat.*

Verder verschillende substantiva, die naar de 1ste en 5de declinatie gaan, zooals: b a r b a r i a en b a r b a r i e s, *ruwheid,* l u x u r i a en l u x u r i e s, *weelderigheid,* m a t e r i a en m a t e r i e s, *stof.* Gewoonlijk worden van de vormen der 5de declinatie slechts de n o m. a c c. en a b l. s i n g. gebruikt.

2⁰. de h e t e r o g e n e a of substantiva, die een verschillend g e s l a c h t hebben. B.v. b a c u l u m, n. en b a c u l u s, m. *stok,* c o m m e n t a r i u s, m. en c o m m e n t a r i u m, n. *geschrift,* c u b i t u s, m. en c u b i t u m, n. (bijzonder als maat), *elleboog.*

De volgende woorden hebben in het m e e r v o u d een a n d e r g e s l a c h t dan in het e n k e l v o u d:

carbasus, i, f. *lijnwaad.*	Plur.	carbasa, n. *kleederen, zeilen.*
caelum, i, n. *hemel.*	,,	caeli, m.
frenum, i, n. *gebit.*	,,	freni, m. en frena, n.
iocus, i, m. *scherts.*	,,	ioci, m. en ioca, n.
locus, i, m. *plaats.*	,,	loci, m. *plaatsen* in boeken en *oorden;* loca, n. alleen *oorden.*
ostrea, a e, f. *oester.*	,,	ostreae, f. en ostrea, n.
rastrum, i, n. *hark.*	,,	rastri, m. en rastra, n.
sibilus, i, m. *gesis.*	,,	sibili, m. en d i c h t e r l ij k, ook sibila, n.
tartarus, i, m. *onderwereld.*	,,	tartara, n.
tonitrus, u s, m. *donder.*	,,	tonitrua, n.

3⁰. sommige woorden, die h e t e r o c l i t a en h e t e r o g e n e a te gelijk zijn. B.v.
alimonia, a e, f. en alimonium, i, n. *voeding.*
cingula, a e, f. en cingulum, i, n. *gordel.*
contagium, i, n. en contagio, o n i s, f. *besmetting.*
menda, a e, f. en mendum, i, n. *schrijffout.*

ZESDE HOOFDSTUK.

OVER DE GESLACHTSREGELS.

ALGEMEENE REGELS.

37. Mannelijk zijn de namen van mannen, volken, maanden, rivieren, bergen en winden. B.v. poëta, *dichter*, Persa, *een Pers*, Ianuarius, *Januari*, Garumna, *de Garonne*, Atlas, *het Atlasgebergte*, aquĭlo, *noordenwind*.

Uitzonderingen. 1°. Vrouwelijk zijn operae, *werklieden*, vigiliae en excubiae, *wacht*, copiae, *troepen*.

2°. Onzijdig zijn acroama, *grappenmaker*, auxilia, *hulptroepen*, mancipium, *slaaf*.

3°. Zoo bij de namen der bergen geen mons staat, hebben zij gewoonlijk het geslacht van hunnen uitgang, zooals Ida of Ide. f. Pelion, n.

38. Vrouwelijk zijn de namen van vrouwen, boomen, gewassen, steden, landen en eilanden. B.v. mater, *moeder*, quercus, *eik*, Babylon, Italia, Cyprus.

Uitzonderingen.

1°. Mannelijk zijn onder de namen van:

a. gewassen: o.a. dumus, *doornstruik*; calamus, *riet*.

b. steden: de pluralia op i, zooals Argi, Delphi.

c. landen: o.a. Bosporus, Pontus.

2°. Onzijdig zijn onder de namen van:

a. boomen en gewassen: die op um der tweede en die op er der derde declinatie, alsmede robur, *eik*.

b. steden: die op um en de Grieksche op on, zooals Tusculum, Ilion.

c. landen: de enkelvoudige op um en de meervoudige op a, zooals Latium, Bactra.

d. eilanden: eenige op um, alsmede Delta (indecl.).

39. Sommige namen van **personen** hebben een dubbel geslacht. Deze substantiva, welke communia worden genoemd, kunnen zoowel een man als een vrouw aanduiden. Zij zijn voornamelijk:

adolescens, ntis, *jongeling, meisje*.
antistes, titis, *opperpriester, opperpriesteres*.
affinis, is, *schoonbroeder, schoonzuster*.
artifex, ficis, *kunstenaar, kunstenares*.

civis, is, *burger, burgeres*.
comes, itis, *gezel, gezellin*.
coniux, gis, *echtgenoot*.
contubernalis, is, *tentkameraad*.
conviva, ae, *gast*.
dux, cis, *leidsman, leidsvrouw*.
heres, edis, *erfgenaam*.
hospes, itis, *gastheer, gastvrouw*.
index, icis, *aanbrenger, aanbrengster*.
infans, ntis, *kind* (beneden 7 jaar).
interpres, etis, *tolk*.
iuvenis, is, *jongeling, meisje*.
parens, ntis, *vader, moeder*.
patruelis, is, *neef, nicht*.
praesul, ulis, *bestuurder, bestuurderes*.
sacerdos, otis, *priester, priesteres*.
satelles, litis, *begeleider, begeleidster*.
vates, is, *waarzegger, waarzegster*.
vindex, icis, *wreker, wreekster*.

Van antistes en hospes komen voor het vrouwelijk geslacht ook de vormen antistita en hospita voor.

40. Verscheidene namen van **personen** hebben voor het mannelijk en vrouwelijk geslacht een verschillenden uitgang. Zij worden mobilia geheeten.

Men lette op den volgenden regel:

1°. Zoo het mannelijke substantivum op us of er uitgaat, heeft het vrouwelijke den uitgang a. B.v. coquus, *kok*, coqua, *keukenmeid*; magister, *leermeester*, magistra, *leermeesteres*.

2°. Eindigt het mannelijke substantivum op tor, dan gaat het vrouwelijke uit op trix. B.v. victor, *overwinnaar*, victrix, *overwinnares*. Nutritor, *opvoeder* heeft echter nutrix, *voedster*.

De volgende mobilia wijken van dezen regel af:

avus, i, *grootvader*.	avia, *grootmoeder*.
caupo, onis, *waard*.	copa, *waardin*.
cliens, ntis, *beschermeling*.	clienta, *beschermeling*.
fidĭcen, cinis, *snarenspeler*.	fidicina, *snarenspeelster*.
gener, eri, *schoonzoon*.	nurus, us, *schoondochter*.
nepos, otis, *kleinzoon*.	neptis, *kleindochter*.
poëta, ae, *dichter*.	poëtria, *dichteres*.
psaltes, ae, *snarenspeler*.	psaltria, *snarenspeelster*.
puer, eri, *knaap*.	puella, *meisje*.
rex, gis, *koning*.	regina, *koningin*.

socer, eri, *schoonvader.*	socrus, us, *schoonmoeder.*
tibīcen, cinis, *fluitspeler.*	tibicina, *fluitspeelster.*

41. Onder de namen van **dieren** vindt men:

1°. communia. Hiertoe behooren: bos, *os, koe,* canis, *hond.*

2°. mobilia. Hiertoe behooren:

agnus, i, *lam.*	agna, *wijfjeslam.*
aries, ĕtis, *ram.*	ovis, *ooi.*
caper, pri, *bok.*	capra, *geit.*
catus, i, *kater.*	feles, is, *kat.*
cervus, i, *hert.*	cerva, *hinde.*
columbus, i, *doffer.*	columba, *duif.*
equus, i, *hengst.*	equa, *merrie.*
gallus, i, *haan.*	gallina, *kip.*
haedus, i, *bokje.*	capella, *geitje.*
iuvencus, i, *var.*	iuvenca, *vaars.*
leo, onis, *leeuw.*	leaena, *leeuwin.*
taurus, i, *stier.*	vacca, *koe.*
ursus, i, *beer.*	ursa, *berin.*
vitulus, i, *kalf.*	vitula, *kalf.*

3°. epicoena. Hieronder verstaat men de namen van dieren, welke voor de twee natuurlijke geslachten slechts één taalkundig geslacht hebben. Zoo zijn de woorden corvus, *raaf,* passer, *musch,* turdus, *lijster,* masculina, ook al worden zij gebruikt voor een vrouwelijk dier en de woorden aquila, *arend,* anas, atis, *eend,* vulpes, *vos,* feminina, hetzij zij gebruikt worden voor een mannetje of een wijfje. Zoo men bepaald wil uitdrukken, dat men een mannelijk of een vrouwelijk dier bedoelt, moet men bij den naam van het dier het woord mas, maris, of femina, ae, voegen. B.v. anas mas *waard,* anas femina, *eend.*

42. Onzijdig zijn:

1°. de substantiva indeclinabilia met uitzondering van de namen van personen. Vgl. § *32. De namen der letters worden soms vrouwelijk gebruikt door er littera onder te verstaan. B.v. Duae T, *twee T's.*

2°. de woorden, die geen nomina zijn, en als substantiva gebruikt worden. B.v. Ultimum vale, *het laatste vaarwel.* Tuum scire, *uw weten.*

BIJZONDERE REGELS.

De bijzondere regels gelden niet voor de woorden, wier geslacht reeds bepaald is door de algemeene regels.

Eerste declinatie.

43. De woorden op a en e zijn vrouwelijk, die op as en es mannelijk. Behalve de uitzonderingen volgens de algemeene regels, zooals de namen van mannen en volken, is nog mannelijk op a Hadria, *de Adriatische zee.*

Tweede declinatie.

44. De woorden op er, ir, us, os, eus zijn mannelijk, die op um en on zijn onzijdig.

Behalve de uitzonderingen volgens de algemeene regels zijn van de woorden op us

vrouwelijk:

1°. vier zuiver Latijnsche woorden: alvus, *buik,* colus, *spinrokken,* humus, *grond* en vannus, *wan.*

2°. verscheidene uit het Grieksch afkomstige woorden. B.v. antidŏtus, *tegengif,* atŏmus, *ondeelbaar lichaam,* dialectus, *tongval,* erēmus, *woestijn,* exŏdus, *uitgang,* methŏdus, *leerwijze,* periŏdus, *volzin,* phasēlus, *scheepje,* synŏdus, *vergadering.*

onzijdig:

pelăgus, *zee,* virus, *venijn* en gewoonlijk vulgus, *gemeen,* welke woorden tevens het meervoud missen.

Derde declinatie.

45. Mannelijk zijn:

de woorden op o, or, os, er;
de imparisyllaba op es.

B.v. sermo, *gesprek;* calor, *warmte;* flos, *bloem;* passer, *musch;* paries, etis, *wand.*

1°. Uitzonderingen op o:

Feminina zijn op o:
de woorden op do, go, io,
benevens echo, caro.
Maar manlijk: ordo, cardo;
met pugio en scipio
septentrio en harpago.

Echo, echus, *echo.* Vgl. § 30. 1° *c.*
caro, carnis, *vleesch.*
ordo, dinis, *volgorde.*
cardo, dinis, *hengsel.*
pugio, onis, *dolk.*
scipio, onis, *staf.*
septentrio, onis (gew. pl.), *noorden*
harpago, onis, *haak.*

2°. Uitzonderingen op or:

Neutra zijn er vier op or: marmor, aequor, ador, cor.

Feminini generis is slechts arbor, arboris.

Marmor, oris, *marmer*.
aequor, oris, *vlakte*.
ador, ŏris, *spelt* (tarwe).
cor, cordis, *hart*.
arbor, oris, *boom*.

3°. Uitzonderingen op os:

Feminina zijn op os deze drie: cos, dos, eos.
Doch os (oris) en os (ossis) zijn neutrius generis.

cos, cotis, *slijpsteen*.
dos, dotis, *huwelijksgift*.
eos, eōnis, *dageraad*.
os, oris, *mond*.
os, ossis, *been*.

4°. Uitzonderingen op er:

Vrouwelijk is linter.
Maar onzijdig: iter, ver, cadaver, verber; tuber, uber, spinter.

Linter, tris, *boot*.
iter, itineris, *reis*.
ver, veris, *lente*.
cadaver, eris, *lijk*.
verbera, um, *slagen* (Vgl. § 34. 5°)
tuber, eris, *gezwel*.
uber, eris, *uier*.
spinter, ēris, *armband*.

5°. Uitzonderingen op es:

Vrouwelijk zijn quies, requies en merces; compes, seges, merges.
Maar onzijdig: aes.

Quies, etis, *rust*.
requies, etis, *rust*.
merces, edis, *loon*.
compedes, um, *voetkluister* (Vgl. § 34. 5°).
seges, etis, *zaadveld*.
merges, itis, *schoof*.
aes, aeris, *koper*.

46. Vrouwelijk zijn:

de woorden op as, aus, is, x, ys;
de parisyllaba op es;
de woorden op s met voorafgaanden medeklinker.

B.v. aetas, *leeftijd*; laus, *lof*; auris, *oor*; radix, *wortel*; chelys, *luit*; nubes, *wolk*; hiems, *winter*.

1°. Uitzonderingen op as:

Drie zijn er mannelijk op as: as, adamas en elephas.

As, assis, *een as* (kopergeld).
adamas, antis, *diamant*.

vas (vasis) echter, fas, nefas zijn neutra met den uitgang as.

elephas, antis, *olifant* (§ 36. 1°).
vas, vasis, *vat* (§ 36. 1°).
fas (§ 35. 2° *c*), *goddelijk recht*.
nefas (§ 35. 2° *c*), *onrecht*.

2°. Uitzonderingen op is:

Op is zijn mannelijk: collis, ensis, met pulvis, axis, lapis, mensis, orbis, fascis, glis en piscis, en wier uitgang guis of nis is.

collis, is, *heuvel*.
ensis, is, *zwaard*.
pulvis, eris, *stof*.
axis, is, *as* (v. e. rad).
lapis, idis, *steen*.
mensis, is, *maand*.
orbis, is, *kring*.
fascis, is, *bundel*.
glis, gliris, *rat*.
piscis, is, *visch*.

3°. Uitzonderingen op x:

Op x zijn mannelijk: die op ex (icis), benevens grex en calix (calicis).

grex, egis, *kudde*.
calix, icis, *kelk*.

4°. Uitzonderingen op de woorden op s met voorafg. medeklinker.

Manlijk zijn op ons en ens: fons, mons, pons, dens, confluens, bidens, tridens, occidens, rudens, torrens, oriens.

fons, ntis, *bron*.
mons, ntis, *berg*.
pons, ntis, *brug*.
dens, ntis, *tand*.
confluens, ntis, *samenvloeiing*.
bidens, ntis, m. *gaffel*, f. *tweejarig schaap*.
tridens, ntis, *drieland*.
occidens, ntis, *westen*.
rudens, ntis, *kabeltouw*.
torrens, ntis, *bergstroom*.
oriens, ntis, *oosten*.

47. Onzijdig zijn de woorden op:
a, c, i, t, y, l, e, n;
ar, ur, us.

B.v. aroma, *specerij*; lac, *melk*; sinapi, *mosterd*; caput, *hoofd*; misy, *truffel*; vectigal, *belasting*; mare, *zee*; carmen, *gezang*; calcar, *spoor*; robur, *kracht*; pectus, *borst*.

1°. Uitzonderingen op l en ur:

Manlijk zijn op ur en l: vultur, turtur, sol en sal.

Vultur, uris, *gier*.
turtur, uris, *tortel*.
sol, solis, *zon*.
sal, salis, *zout*, *geestigheid*.

2⁰. Uitzonderingen op u s:

Masculina zijn op u s:	
lepus (leporis) en mus.	Lepus, oris, *haas.*
	mus, muris, *muis.*
Maar feminina zijn op u s:	
iuventus, virtus, servitus,	iuventus, utis, *jeugd.*
	virtus, utis, *deugd.*
	servitus, utis, *slavernij.*
pecus (pecudis) en salus,	pecus, udis, f. *een stuk vee.*
	oris, n. *het vee, de schapen.*
met senectus, tellus, palus;	salus, utis, *heil.*
	senectus, utis, *ouderdom.*
	tellus, uris, *aarde.*
	palus, udis, *moeras.*
	sus, suis, *zwijn.*
en gewoonlijk sus en grus.	grus, gruis, *kraanvogel.*

Vierde declinatie.

48. De woorden op u s zijn mannelijk, die op u onzijdig.

Uitzonderingen op us:

Vrouwlijk zijn de woorden:	Acus, *naald.*
acus, domus, manus,	domus, *huis.*
porticus en tribus;	manus, *hand.*
	porticus, *galerij.*
	tribus, *volksstam.*
	Idus (pl.), 13e *of* 15e *dag der maand.*
Idus en Quinquatrus.	Quinquatrus (pl.), *een Minervafeest.*
Man- en vrouwlijk: penus.	penus, *levensvoorraad.*
Somtijds vrouwlijk: specus.	specus, *hol.*

Vijfde declinatie.

49. Alle woorden dezer declinatie zijn vrouwelijk behalve meridies, *middag,* dat mannelijk is. Ook dies is mannelijk;

wanneer het echter in het enkelvoud een bepaalden dag aanduidt of *termijn* beteekent, wordt het meestal vrouwelijk gebruikt. B.v. ante eam diem; dies praestituta.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

OVER HET ADIECTIVUM.

I. OVER DE DECLINATIE DER ADIECTIVA.

50. Evenals in het Nederlandsch moeten de adiectiva ook in het Latijn met hunne substantiva overeenkomen in geslacht, getal en naamval.

A. Sommige adiectiva hebben voor ieder geslacht een verschillenden uitgang. B.v. rex pulcher, *de schoone koning,* regina pulchra, *de schoone koningin,* templum pulchrum, *de schoone tempel.*

B. Andere adiectiva hebben twee uitgangen, één voor het masculinum en femininum en één voor het neutrum. B.v. vir mortalis, *de sterfelijke man,* mulier mortalis, *de sterfelijke vrouw,* genus mortale, *het sterfelijk geslacht.*

C. Er zijn ook adiectiva, die slechts één uitgang hebben voor de drie geslachten. B.v. puer praestans, *de voortreffelijke knaap,* puella praestans, *het voortreffelijke meisje,* donum praestans, *het voortreffelijk geschenk.*

A. Adiectiva van drie uitgangen.

51. De adiectiva van drie uitgangen gaan uit op

1. us, a, um.
2. er, a, um.
3. er, is, e.

Die op us, a, um en er, a, um gaan in het mannelijk en onzijdig geslacht naar de tweede en in het vrouwelijk naar de eerste declinatie.

Die op er, is, e gaan in alle geslachten naar de derde declinatie. Zij hebben echter in den abl. sing. i, in den gen. plur. ium en in den nom. acc. en voc. plur. van het neutrum ia.

Voorbeelden van verbuiging.

1.

bonus, bona, bonum, *goed.*

	Singularis			Pluralis		
Nom.	bonus,	bona,	bonum.	boni,	bonae,	bona.
Gen.	boni,	bonae,	boni.	bonorum,	bonarum,	bonorum.
Dat.	bono,	bonae,	bono.	bonis,	bonis,	bonis.
Acc.	bonum,	bonam,	bonum.	bonos,	bonas,	bona.
Voc.	bone,	bona,	bonum.	boni,	bonae,	bona.
Abl.	bono,	bona,	bono.	bonis,	bonis,	bonis.

2.

pulcher, pulchra, pulchrum, *schoon.*

N.	pulcher,	pulchra,	pulchrum.	pulchri,	pulchrae,	pulchra.
G.	pulchri,	pulchrae,	pulchri.	pulchrorum,	pulchrarum,	pulchrorum.
D.	pulchro,	pulchrae,	pulchro.	pulchris,	pulchris,	pulchris.
A.	pulchrum,	pulchram,	pulchrum.	pulchros,	pulchras,	pulchra.
V.	pulcher,	pulchra,	pulchrum.	pulchri,	pulchrae,	pulchra.
A.	pulchro,	pulchra,	pulchro.	pulchris,	pulchris,	pulchris.

3.

acer, acris, acre, *scherp.*

Nom.	acer,	acris,	acre.	acres,	acres,	acria.
Gen.	acris,	acris,	acris.	acrium,	acrium,	acrium.
Dat.	acri,	acri,	acri.	acribus,	acribus,	acribus.
Acc.	acrem,	acrem,	acre.	acres,	acres,	acria.
Voc.	acer,	acris,	acre.	acres,	acres,	acria.
Abl.	acri,	acri,	acri.	acribus,	acribus,	acribus.

52. Aanmerkingen.

1⁰. Volgens bonus gaan alle adiectiva op us behalve vetus (eris), *oud* en intercus (utis), *wat onder de huid is,* die slechts één uitgang hebben.

2⁰. Volgens pulcher gaan alle adiectiva op er behalve
a. de volgende, die naar acer gaan:

alacer,	alacris,	alacre,	*levendig.*
campester,	campestris,	campestre,	*in het open veld.*

celeber,	celebris,	celebre,	*beroemd.*
celer,	celeris,	celere,	*snel.*
equester,	equestris,	equestre,	*de ruiterij betreffend.*
paluster,	palustris,	palustre,	*moerassig.*
pedester,	pedestris,	pedestre,	*het voetvolk betreffend.*
puter,	putris,	putre,	*verrot.*
salūber,	salubris,	salubre,	*heilzaam.*
silvester,	silvestris,	silvestre,	*boschachtig.*
terrester,	terrestris,	terrestre,	*aardsch.*
volucer,	volucris,	volucre,	*gevleugeld.*

alsmede de namen der maanden op er, zooals September.

Celer heeft in den gen. plur. celerum in de uitdrukking tribunus celerum, *hoofdman der ridders.*

Sommige dezer adiectiva gaan in het masculinum ook wel op is uit.

In den acc. plur. masc. en fem. vindt men soms is in plaats van es.

b. de volgende vier, die van één uitgang zijn:

congener, *gelijkslachtig.* pauper, *arm.*
degener, *ontaard.* uber, *vruchtbaar.*

3⁰. Alle adiectiva, die naar pulcher gaan, verliezen in de verbuiging de e, behalve:

alter,	altera,	alterum,	*de ander.*
asper,	aspera,	asperum,	*ruw.*
exter,	extera,	exterum,	*uitheemsch.*
gibber,	gibbera,	gibberum,	*bultig.*
lacer,	lacera,	lacerum,	*gescheurd.*
liber,	libera,	liberum,	*vrij.*
miser,	misera,	miserum,	*ongelukkig.*
prosper,	prospera,	prosperum,	*voorspoedig.*
tener,	tenera,	tenerum,	*teeder.*

benevens de adiectiva op fer en ger, die van fero en gero, *ik draag,* zijn afgeleid, zooals: frugifer, frugifera, frugiferum, *vruchtdragend,* armiger, armigera, armigerum, *wapendragend.*

Dexter, *rechtsch,* heeft dextra en somtijds dextera.

Het adiectivum satur (gen. saturi) *verzadigd,* heeft satura, saturum.

4⁰. Negen adiectiva hebben in den gen. sing. van alle geslachten ius en in den dat. sing. i. Zij zijn:

alius, *een ander* (van meerderen). totus, *geheel.*
alter, *de ander* (van twee). ullus, *eenig.*
neuter, *geen* (van beiden). unus, *één.*
nullus, *geen* (van meerderen). uter, *wie* (van beiden).
solus, *alleen.*

B.v. Nom. neuter, neutra, neutrum. Gen. neutrīus. Dat. neutri. Acc. neutrum, neutram, neutrum.

Alĭus, alia, aliud (het neutrum is niet: alium) heeft in den gen. alīus en in den dat. alĭi.

Men spreke den gen. en dat. van alter uit: alterīus, altĕri.

In de samenstellingen van uter: uterque, *elk* (van beiden), utercunque, uterlibet en utervis, *wie* (van beiden) *ook*, wordt alleen uter gedeclineerd. B.v. uterque, utráque, utrumque.

Van alterŭter, *een van beiden*, wordt gewoonlijk slechts uter gedeclineerd. B.v. alterŭtra, alterutrīus. Soms worden beide woorden gedeclineerd. B.v. alterīusutrius.

De genetivus alius wordt als adj. meestal vervangen door alterius, als subst. door het adj. alienus, dat dan in geslacht, getal en naamval overeenkomt met het subst., waarbij het behoort. B.v. domo aliena, *uit het huis van een ander.*

Voorbeelden ter oefening.

albus, *wit*; alter; probus, *braaf*; celeber; celer; liber; macer, *mager*; malus, *slecht*; niger, *zwart*; parvus, *klein*; terrester; uterlibet.

Equus (i) celer, m. *het snelle paard.*

B. Adiectiva van twee uitgangen.

53. De adiectiva van twee uitgangen gaan uit op is, e. Zij worden verbogen volgens de derde declinatie, doch hebben in den abl. sing. i, in den gen. plur. ium en in den nom. acc. en voc. plur. van het neutrum ia.

Voorbeeld van verbuiging.

mortalis, mortale, *sterfelijk.*

	M. en F.	N.	M. en F.	N.
Nom.	mortali**s**,	mortal**e**.	mortal**es**,	mortal**ia**.
Gen.	mortal**is**,	mortal**is**.	mortal**ium**,	mortal**ium**.

	M. en F.	N.	M. en F.	N.
Dat.	mortal**i**,	mortal**i**.	mortal**ibus**,	mortal**ibus**.
Acc.	mortal**em**,	mortal**e**.	mortal**es**,	mortal**ia**.
Voc.	mortal**is**,	mortal**e**.	mortal**es**,	mortal**ia**.
Abl.	mortal**i**,	mortal**i**.	mortal**ibus**,	mortal**ibus**.

54. Aanmerkingen.

1⁰. Naar mortalis gaan alle adiectiva op is, ook het eenigszins onregelmatige dis, dite (gen. ditis), *rijk*, dat evenwel in den vorm dis bijna nooit voorkomt. Dis, ditis is een samentrekking van dives, divitis, dat echter van één uitgang is. Ditia wordt altijd gebruikt als neutrum plurale van dives, terwijl gewoonlijk divitum gebruikt wordt in plaats van ditium.

2⁰. De adiectiva op is, die van namen van steden zijn afgeleid, hebben soms e in den abl.

3⁰. Ook hier vindt men in den acc. plur. masc. en fem. soms is in plaats van es. B.v. omnis.

Voorbeelden ter oefening.

brevis, *kort*; dulcis, *zoet*; fortis, *sterk*; similis, *gelijk.*

C. Adiectiva van één uitgang.

55. Van één uitgang zijn alle adiectiva, die niet op us, er of is uitgaan, benevens vetus, intercus, congener, degener, pauper en uber.

Zij worden verbogen naar de derde declinatie, doch hebben, behoudens de uitzonderingen in den abl. sing. i, in den gen. plur. ium en in den nom. acc. en voc. plur. van het neutrum ia.

Om deze adiectiva te kunnen declineeren moet men behalve den nom. ook den gen. kennen.

Voorbeeld van verbuiging.

felix (ĭcis), *gelukkig.*

	Singularis.		Pluralis.	
	M en F.	N.	M en F.	N.
Nom.	felix,	felix.	felic**es**,	felic**ia**.
Gen.	felic**is**,	felic**is**.	felic**ium**,	felic**ium**.
Dat.	felic**i**,	felic**i**.	felic**ibus**,	felic**ibus**.

	Singularis.		Pluralis.	
	M en F.	N.	M en F.	N.
Acc.	felicem,	felix.	felices,	felicia.
Voc.	felix,	felix.	felices,	felicia.
Abl.	felici,	felici.	felicibus,	felicibus.

56. Aanmerkingen.

I. Over den abl. sing.

1⁰. In dezen naamval hebben vele adiectiva van één uitgang behalve i ook e.

2⁰. Altijd of gewoonlijk hebben e:

de volgende adiectiva:

compos,	*meester over* (iets),	abl. sing.	compŏte.
dives,	*rijk,*	„ „	divĭte.
pauper,	*arm,*	„ „	paupĕre.
vetus,	*oud,*	„ „	vetĕre.
deses,	*traag, werkeloos,*	„ „	desĭde.
particeps,	*deelachtig,*	„ „	particĭpe.
princeps,	*eerste,*	„ „	princĭpe.

II. Over den gen. plur.

1⁰ Altijd of gewoonlijk hebben um:

a. die adiectiva, welke in den gen. sing. de voorlaatste lettergreep kort hebben. B.v.

cicur,	ŭris,	*tam,*	gen. pl.	cicurum.
compar,	ăris,	*gelijk,*	„ „	comparum.
praeceps,	cipĭtis,	*steil,*	„ „	praecipitum.
senex,	sĕnis,	*oud,*	„ „	senum.
supplex,	plĭcis,	*smeekend,*	„ „	supplicum.
vigil,	ĭlis,	*waakzaam,*	„ „	vigilum.

Uitgezonderd zijn:

par, păris, *gelijk,* gen. pl. parium.

de adi. op -plex in de beteekenis van *-voudig.* B.v.

simplex, plĭcis, *eenvoudig,* gen. pl. simplicium.

duplex, *dubbel, tweevoudig,* „ „ duplicium.

b. die adiectiva, welke zijn samengesteld met substantiva, die in den gen. plur. um hebben. B.v.

anceps, cipitis (van caput), *tweehoofdig,* ancipitum.
degener, eris (van genus), *ontaard,* degenerum.
quadrupes, edis (van pes), *viervoetig,* quadrupedum.
versicolor, ōris (van color), *bont,* versicolorum.

2⁰. Het adiectivum locuples, plētis, *vermogend,* heeft zoowel locupletum als locupletium.

III. Over den nom., acc. en voc. plur. neutr.

1⁰. Vetus heeft vetera.

2⁰. Ia hebben:
de adiectiva op as, ans, ens, rs en x,
anceps, locuples, praeceps, quadrupes, teres, hebes, par en versicolor.

3⁰. Van de overige adiectiva van één uitgang komen deze naamvallen niet voor.

IV. Over den acc. plur. masc. en fem.
De adiectiva, die ium hebben in den gen. plur., hebben in den acc. plur. masc. en fem. soms is in plaats van es.

Voorbeelden ter oefening.

concors, rdis, *eendrachtig*; hebes, ĕtis, *stomp*; iners, rtis, *ongeschikt*; sapiens, ntis, *wijs*; teres, terĕtis, *langwerpig rond*; trux, trūcis, *woest*; vigilans, ntis, *waakzaam.*

57. De volgende adiectiva zijn indeclinabilia: frugi, *rechtschapen,* nequam, *ondeugend,* tot, *zoovele,* quot, *hoevele, zoovele als,* quotquot en quotcunque, *hoevele ook,* aliquot, *eenige,* totĭdem, *even zoovele.* Men zegge dus: Nom. homo nequam. Gen. homĭnis nequam, enz.

De adiectiva tot, quot, enz., alsmede pauci, ae, a, *weinige,* plerīque, pleraeque, pleráque, *de meeste* (soms *zeer vele*), ceteri, ae, a, *de overige* en nonnulli, ae, a, *eenige,* kunnen slechts bij meervoudige substantiva geplaatst worden.

Aanm. 1⁰. *a.* Van plerique komen bij latere schrijvers ook de enkelvoudige vormen pleráque (nom. fem.) en plerumque (acc. masc.) voor.

b. Somtijds wordt plerumque als substantivum gebruikt en zeer dikwijls als adverbium in de beteekenis van *meestal.*

c. De gen. plur. is niet in gebruik en wordt vervangen door plurimorum, plurimarum.

2⁰. *a.* Het enkelvoud van ceteri komt slechts voor bij collectiva. B.v. cetera classis.

b. De nom. van het mannelijk enkelvoud bestaat niet.

3⁰. Somtijds komt ook in het enkelvoud nonnullus voor.

58. 1⁰. Wanneer de adiectiva van één uitgang als substantiva gebruikt worden, volgen zij de declinatie der substantiva. B.v. A sapiente virtus semper maximi pendĭtur. *door den wijze wordt de deugd altijd het hoogst geschat.* Doch par. *een paar,* heeft gewoonlijk pari in den abl. sing.

2⁰. Participia op ns hebben in den abl. sing. i, wanneer zij als adiectiva dienst doen, maar e, wanneer zij meer het karakter van verba bezitten. Vgl. § 412 A en 421.

II. OVER DE VERGELIJKINGSTRAPPEN.

59. Evenals in het Nederlandsch zijn ook in het Latijn drie vergelijkingstrappen:

de stellende trap, gradus positivus. B.v. *geleerd,* doctus.

de vergrootende trap, gradus comparativus. B.v. *geleerder,* doctior.

de overtreffende trap, gradus superlativus. B.v. *zeer geleerd* of *het geleerdst,* doctissimus.

A. **Vorming.**

De comparativus wordt gevormd door ior en de superlativus door issimus te zetten in plaats van den uitgang i of is van den gen. sing. B.v.

probus, *braaf,* prob i, prob ior, prob issimus.

prudens, *voorzichtig,* prudent is, prudent ior, prudent issimus

B. **Verbuiging.**

1⁰. De comparativus heeft voor het mannelijk en vrouwelijk geslacht denzelfden uitgang. Voor het onzijdig geslacht verandert men or in us, (ōris). B.v. probi or, probi us, prudenti or, prudenti us. De verbuiging geschiedt volgens de derde declinatie. In den abl. sing. vindt men somtijds i in plaats van e.

Voorbeeld van verbuiging.

	M. en F.	N.	M. en F.	N.
Nom.	probior,	probius.	probiores,	probiora.
Gen.	probioris,	probioris.	probiorum,	probiorum.

	M. en F.	N.	M. en F.	N.
Dat.	probiori,	probiori.	probioribus,	probioribus.
Acc.	probiorem,	probius.	probiores,	probiora.
Voc.	probior,	probius.	probiores,	probiora.
Abl.	probiore,	probiore.	probioribus,	probioribus.

2⁰. De superlativus heeft voor het vrouwelijk geslacht den uitgang a en voor het onzijdig den uitgang um. B.v. probissimus, probissima, probissimum. De verbuiging geschiedt volgens bonus, a, um.

Over de onregelmatige vergelijkingstrappen.

60. Op de gewone vorming der vergelijkingstrappen zijn de volgende uitzonderingen:

1⁰. De adiectiva op er vormen den comparativus regelmatig, doch den superlativus door er te veranderen in errimus. B.v. miser, *ellendig,* miserior, miserrimus;

acer, *scherp,* acrior, acerrimus;

liber, *vrij,* liberior, liberrimus.

2⁰. De zes volgende adiectiva op ilis vormen den comparativus regelmatig, doch den superlativus door ilis te veranderen in illimus:

facilis, *gemakkelijk,* facilior, facillimus;

difficilis, *moeilijk,* difficilior, difficillimus;

similis, *gelijk,* similior, simillimus;

dissimilis, *ongelijk,* dissimilior, dissimillimus;

gracilis, *slank,* gracilior, gracillimus;

humilis, *laag,* humilior, humillimus.

De overige adiectiva op ilis gaan regelmatig. B.v. utilis, *nuttig,* utilior, utilissimus.

3⁰. De adiectiva op dīcus, fīcus en vŏlus van dico, facio en volo vormen den comparativus op entior en den superlativus op entissimus. B.v.

maledicus, *kwaadsprekend,* maledicentior, maledicentissimus;

magnificus, *prachtig,* magnificentior, magnificentissimus;

benevolus, *welwillend*, benevolentior, benevolentissimus.

De adiectiva op dīcus (waarbij de voorlaatste lettergreep lang is) vormen de vergelijkingstrappen regelmatig, namelijk:
pudicus, *eerbaar*, pudicior, pudicissimus;
mendicus, *bedelachtig*, mendicior, mendicissimus.

4°. De volgende adiectiva zijn geheel onregelmatig:

bonus, *goed*.	melior.	optimus.
dexter, *rechtsch*.	dexterior.	(dextimus).
egenus, *behoeftig*.	egentior.	egentissimus.
frugi, *rechtschapen*.	frugalior.	frugalissimus.
iuvenis, *jong*.	iunior.	ontbreekt.
magnus, *groot*.	maior.	maximus.
malus, *slecht*.	peior.	pessimus.
maturus, *rijp*.	maturior.	maturissimus. maturrimus.
multus, *veel*.	plus.	plurimus.
nequam, *ondeugend*.	nequior.	nequissimus.
nuperus, *kort geleden*.	ontbreekt.	nuperrimus.
parvus, *klein*.	minor.	minimus.
prosperus, *voorspoedig*.	prosperior.	prosperrimus.
providus, *vooruitziend*.	providentior.	providentissimus.
sinister, *linksch*.	sinisterior.	(sinistimus).
vetus, *oud*.	vetustior.	veterrimus.

Aanm. I. Plus wordt in het enkelvoud slechts gebruikt als een onzijdig substantivum, dat enkel in den nom. en acc. voorkomt. Ook bestaat de gen. pluris, over welks gebruik later zal gesproken worden.

Aanm. II. In het meervoud is plures, plura een gewoon adiectivum, dat met uitzondering van den gen. plurium regelmatig verbogen wordt. Dezelfde verbuiging heeft het samengestelde complures, complura (minder goed compluria), *verscheidene*.

Plures heeft altijd de beteekenis van een comparativus, complures daarentegen nooit en mag dus ook niet met een volgend quam verbonden worden.

Aanm. III. Gewoonlijk beteekent plurimi alleen *zeer vele* en wordt *de meeste* vertaald door plerique. Vgl. § 57.

5°. De volgende adiectiva hebben twee onregelmatige superlativi:

(exter of exterus) *buitenlandsch*.	exterior, *meer buitenwaarts gelegen*.	extremus en soms extimus, *uiterste*.
(infer of inferus) *beneden*.	inferior, *lager*.	infimus of imus, *onderste, laagste*.
(posterus) *volgend*.	posterior, *later*.	postremus, *laatste*. postumus, *na den dood des vaders geboren*.
(superus) *boven*.	superior, *vroeger, vorig, hooger*.	supremus, *laatste* (van tijd), summus, *hoogste* (van plaats).

Aanm. Exter of exterus komt gewoonlijk slechts in het meervoud voor.

Infer of inferus vindt men in goed Latijn slechts in mare inferum, *de Tyrrheensche zee*, en verder in het meervoud.

Posterus komt in het enkelvoud niet voor in den nom. van het mannelijk en in zuiver proza slechts bij tijdsbepalingen, als: in posterum diem, *tegen den volgenden dag*; verder bestaat slechts het plurale tantum posteri, *de nakomelingen*.

Superus komt in zuiver proza slechts voor in mare superum, *de Adriatische zee*, en in het mannelijk en vrouwelijk meervoud.

Over de gebrekkige vergelijkingstrappen.

61. Verschillende adiectiva missen een der vergelijkingstrappen.

I. De positivus ontbreekt van de volgende comparativi en superlativi:

citerior, *aan deze zijde, dichter bij gelegen*.	citimus, *het meest aan deze zijde, het dichtst bij gelegen*.
deterior, *minder goed*.	deterrimus, *de minst goede*.
interior, *meer binnenwaarts gelegen*.	intimus, *de binnenste*.
ocior, *sneller*.	ocissimus, *snelst*.
potior, *verkieslijker*.	potissimus, *verkieslijkst*.
prior, *eerder*.	primus, *de eerste*.
propior, *nader*.	proximus, *de naaste*.
ulterior, *aan gene zijde gelegen*.	ultimus, *de verwijderdste, laatste*.

II. De comparativus ontbreekt van: 1°. nuperus (Vgl. § 60. 4°).

2°. bellus,	*lief*,	bellissimus.
diversus,	*verschillend*,	diversissimus.
falsus,	*valsch*,	falsissimus,
inclitus,	*beroemd*,	inclitissimus.

n o v u s, *nieuw*, n o v i s s i m u s.
s a c e r, *heilig*, s a c e r r i m u s.

3°. verscheidene als adiectiva gebruikte participia op u s, zooals m e r i t u s, *verdienstelijk*, m e r i t i s s i m u s.

III. De s u p e r l a t i v u s ontbreekt van:

1°. i u v e n i s (Vgl. § 60. 4°);

2°. de meeste adiectiva verbalia op ĭ l i s en b ĭ l i s;

3°. verschillende op zich zelve staande woorden, als: a g r e s t i s, *boersch*, a l a c e r, *levendig*, a t e r, *zwart*, c a e c u s, *blind*, d e c l i v i s, *afhellend*, d e s e s, *traag*, i e i u n u s, *nuchter*, l o n g i n q u u s, *verwijderd*, p r o p i n q u u s, *nabij*, p r o c l i v i s, *voorover hellend*, p r o t e r v u s, *moedwillig*, s a l u t a r i s, *heilzaam*, s a t u r, *verzadigd*, s e n e x, *oud*, s u r d u s, *doof*, t e r e s, *langwerpig rond*, v u l g a r i s, *gemeen*.

A a n m. De adiectiva verbalia a m a b i l i s, *beminnelijk*, f e r t i l i s, *vruchtbaar*, f r a g i l i s, *breekbaar*, i g n o b i l i s, *onbekend*, m o b i l i s, *bewegelijk*, n o b i l i s, *beroemd*, u t i l i s, *nuttig*, hebben den superlativus.

62. Vele adiectiva kunnen noch in den comparativus, noch in den superlativus gezet worden. Hiertoe behooren:

1°. de adiectiva, wier b e t e e k e n i s geen vergelijking toelaat, zooals: l i g n e u s, *houten*, p a t e r n u s, *vaderlijk*.

Hieronder vallen de adiectiva, die samengesteld zijn met p e r, p r a e en s u b. B.v. p e r c o m m o d u s, *zeer gelegen*, p r a e d i v e s, *zeer rijk*, s u b d i f f i c i l i s, *vrij moeilijk*. Uitgezonderd zijn p r a e c l a r u s, *voortreffelijk*, en de adiectiva, die oorspronkelijk participia waren, zooals: p r a e s t a n s, *voortreffelijk*, p r a e c e l l e n s, *uitstekend*.

2°. de adiectiva op u s met voorafgaande vocaal. B.v. i d o n e u s, *geschikt*, a r d u u s, *steil*, d u b i u s, *twijfelachtig*. De adiectiva op q u u s hebben echter de vergelijkingstrappen, zooals: a n t i q u u s, *oud*, a n t i q u i o r, a n t i q u i s s i m u s; ook enkele op u u s en i u s; zoo vindt men den s u p e r l a t i v u s van a s s i d u u s, *volhardend*, en p i u s, *vroom*.

3°. de meeste adiectiva, die samengesteld zijn met substantiva en verba, zooals: p a r t i c e p s, d e g e n e r, i n o p s. Uitgezonderd zijn die op d i c u s f i c u s en v o l u s, alsmede de samengestelde met a r s, c o r en m e n s. B.v. i n e r s, c o n c o r s, d e m e n s.

4°. de meeste adiectiva derivata op ĭ c u s, ĭ d u s, t ĭ m u s, ŭ l u s, ā l i s, ā r i s, ī l i s, ī n u s, ō r u s, en verscheidene adiectiva, die tot geen klas teruggebracht kunnen worden, zooals: a l b u s, *wit*, m e d i o c r i s, *middelmatig*, r u d i s, *ruw*. Zoo men niet zeker weet, dat een adiectivum de vergelijkingstrappen heeft, raadplege men altijd zijn woordenboek.

63. Wanneer men den comparativus of superlativus noodig heeft van een adiectivum, dat de vergelijkingstrappen mist, voegt men m a g i s, *meer*, of m a x i m e, *het meest*, vóór den positivus. B.v. m a g i s i d o n e u s, m a x i m e i d o n e u s.

In plaats van m a x i m e kan men ook gebruiken v a l d e, a d m o d u m b e n e, o p p i d o, m u l t u m, *zeer*, a p p r ī m e, i m p r ī m i s, *bijzonder*, p e r q u a m, *bij uitstek*.

Men kan ook vele adiectiva in den superlativus zetten door voorvoeging van p e r of p r a e. B.v. p e r d i f f i c i l i s, p r a e d i v e s. Vgl. § 62. 4°. In p e r f i d u s, *trouweloos*, en p e r i ū r u s, *meineedig*, heeft p e r een o n t k e n n e n d e beteekenis. Somtijds wordt een met p e r samengesteld adiectivum gescheiden. B.v. Altera pars p e r mihi b r e v i s fore videtur, *het komt mij voor, dat het tweede deel zeer kort zal zijn*.

64. Sommige c o m p a r a t i v i kan men in een verkleinenden vorm zetten door c u l u s, a, u m achter het n e u t r u m te voegen. B.v. g r a n d i u s c u l u s, a, u m, *vrij groot*, m a i u s c u l u s, a, u m, *een weinig grooter*.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

OVER DE NUMERALIA.

65. De numeralia worden verdeeld in:

I. **adiectiva** numeralia of b ij v o e g l ij k e telwoorden:

1°. c a r d i n a l i a of h o o f d g e t a l l e n; zij staan op de vraag h o e v e e l (quot) evenals de Nederlandsche telwoorden: *een, twee*.

2°. o r d i n a l i a of r a n g g e t a l l e n; zij staan op de vraag d e h o e v e e l s t e (quotus) evenals bij ons: *de eerste, de tweede*.

3°. d i s t r i b u t i v a of v e r d e e l i n g s g e t a l l e n; zij staan op de vraag h o e v e e l t e l k e n s of h o e v e e l i e d e r (quoteni). B.v. *telkens een, ieder een*.

II. **adverbia** numeralia of t e l b ij w o o r d e n; zij staan op de vraag h o e v e e l m a a l (quotiens). B.v. *eenmaal, tweemaal*.

De volgende tabel geeft een overzicht der verschillende numeralia.

	Cardinalia.	Ordinalia.	Distributiva.	Adverbia numeralia.	
1	unus, a, um, *een.*	primus, a, um, *de eerste.*	singuli, ae, a, *elk een.*	semel, *eenmaal.*	I
2	duo, ae, o, *twee.*	secundus, *de tweede.*	bini, *elk twee.*	bis, *tweemaal.*	II
3	tres, ia, *drie.*	tertius, *de derde.*	terni, *elk drie.*	ter, *driemaal.*	III
4	quattuor.	quartus.	quaterni.	quater.	IV
5	quinque.	quintus.	quini.	quinquies.	V
6	sex.	sextus.	seni.	sexies.	VI
7	septem.	septimus.	septeni.	septies.	VII
8	octo.	octavus.	octoni.	octies.	VIII
9	novem.	nonus.	noveni.	novies.	IX
10	decem.	decimus.	deni.	decies.	X
11	unděcim.	undecimus.	undēni.	undecies.	XI
12	duodecim.	duodecimus.	duodeni.	duodecies.	XII
13	tredecim.	tertius decimus.	terni deni.	ter decies.	XIII
14	quattuordecim.	quartus decimus.	quaterni deni.	quater decies.	XIV
15	quindecim.	quintus decimus.	quini deni.	quindecies of quinquies decies.	XV
16	sedecim.	sextus decimus.	seni deni.	sedecies of sexies decies.	XVI
17	septendecim.	septimus decimus.	septeni deni.	septies decies.	XVII
18	duodeviginti.	duodevicesimus.	duodeviceni.	duodevicies.	XVIII
19	undeviginti.	undevicesimus.	undeviceni.	undevicies.	XIX
20	viginti.	vicesimus.	viceni.	vicies.	XX
21	unus et viginti.	unus (soms primus) et vicesimus.	viceni singuli.	vicies semel of semel et vicies.	XXI
22	duo et viginti.	alter et vicesimus.	viceni bini.	vicies bis of bis et vicies.	XXII
28	duodetriginta.	duodetricesimus.	duodetriceni.	duodetricies.	XXVIII
29	undetriginta.	undetricesimus.	undetriceni.	undetricies.	XXIX
30	triginta.	tricesimus.	triceni.	tricies.	XXX
40	quadraginta.	quadragesimus.	quadrageni.	quadragies.	XL
50	quinquaginta.	quinquagesimus.	quinquageni.	quinquagies.	L
60	sexaginta.	sexagesimus.	sexageni.	sexagies.	LX
70	septuaginta.	septuagesimus.	septuageni.	septuagies.	LXX
80	octoginta.	octogesimus.	octogeni.	octogies.	LXXX
90	nonaginta.	nonagesimus.	nonageni.	nonagies.	XC
100	centum.	centesimus.	centeni.	centies.	C
101	centum (et) unus.	centesimus primus.	centeni singuli.	centies semel.	CI
102	centum (et) duo.	centesimus alter.	centeni bini.	centies bis.	CII
200	ducenti, ae, a.	ducentesimus.	duceni.	ducenties.	CC
300	trecenti.	trecentesimus.	treceni.	trecenties.	CCC
400	quadringenti.	quadringentesimus.	quadringeni.	quadringenties.	CCCC
500	quingenti.	quingentesimus.	quingeni.	quingenties.	IↃ of D
600	sescenti.	sescentesimus.	sesceni.	sescenties.	IↃC
700	septingenti.	septingentesimus.	septingeni.	septingenties.	IↃCC
800	octingenti.	octingentesimus.	octingeni.	octingenties.	IↃCCC
900	nongenti.	nongentesimus.	nongeni.	nongenties.	IↃCCCC
1000	mille.	millesimus.	singula milia.	millies.	CIↃ of M
1001	mille (et) unus.	millesimus primus.	singula milia singuli.	millies semel.	CIↃI
1900	mille (et) nongenti.	millesimus nongentesimus.	singula milia nongeni.	millies nongenties.	CIↃIↃCCCC
2000	duo milia.	bis millesimus.	bina milia.	bis millies.	CIↃCIↃ
100,000	centum milia.	centies millesimus.	centena milia.	centies millies.	CCCIↃↃↃ
1,000,000	decies centum milia.	decies centies millesimus.	decies centena milia.	decies centies millies.	CCCCIↃↃↃↃ

Aanmerkingen op de cardinalia.

66. De drie eerste cardinalia worden aldus verbogen:

	Singularis.	Pluralis.
Nom.	unus, una, unum.	uni, unae, una.
Gen.	unīus, unīus, unīus.	unorum, unarum, unorum.
Dat.	uni, uni, uni.	unis. in alle genera.
Acc.	unum, unam, unum.	unos, unas, una.
Abl.	uno, una, uno.	unis. in alle genera.

Aanm. Het meervoud van unus wordt gebruikt:

1°. bij de pluralia tantum met enkelvoudige beteekenis.

Una castra, *één legerplaats*; unae nuptiae, *één bruiloft*.

2°. wanneer unus *alleen* of *dezelfde* beteekent.

Uni Ubii legatos miserant, *de Ubiërs alleen hadden gezanten gezonden*. Lacedaemonii septingentos iam annos unis moribus vivunt, *de Lacedemoniërs leven reeds 700 jaar volgens dezelfde zeden*.

3°. bij het optellen van deelen, die een meervoud vormen.

Quis ignorat, tria Graecorum genera esse, quorum uni sunt Iones, Aeŏles alteri, Dores tertii nominantur, *wie weet niet, dat er drie soorten Grieken bestaan, waarvan de eenen de Ioniërs zijn, de anderen de Aeoliërs en de derden Doriërs genoemd worden*.

	Pluralis.		Pluralis.
Nom.	duo, duae, duo.	Nom.	tres, tres, tria.
Gen.	duorum, duarum, duorum.	Gen.	trium. } in alle genera.
Dat.	duobus, duabus, duobus.	Dat.	tribus. } in alle genera.
Acc.	duo en duos, duas, duo.	Acc.	tres, tres, tria.
Abl.	duobus, duabus, duobus.	Abl.	tribus. in alle genera.

Volgens duo gaat ook ambo, ambae, ambo, *beiden*.

In plaats van duorum vindt men soms duum bij milium.

67. 1°. Van quattuor tot centum zijn de cardinalia onverbuigbaar. Maar bij de samengestelde telwoorden wordt het veranderlijke gedeelte gedeclineerd. B.v. duorum et viginti hominum, *van 22 menschen*.

2°. Ducenti, ae, a en de overige honderdtallen gaan regelmatig naar het meervoud der adiectiva op us, a, um.

3°. Mille is in het enkelvoud (wanneer er van één duizend sprake is) een onverbuigbaar adiectivum.

Nom. mille milites, *duizend soldaten*.
Gen. mille militum, *van duizend soldaten*.

4°. Is er sprake van meerdere duizendtallen, dan gebruikt men het meervoud milia, dat

a. een onzijdig substantivum is met den gen. milium en den dat. en abl. milibus.

b. vermenigvuldigd wordt met een cardinale of distributivum. B.v. duo milia of bina milia, 2000.

c. de getelde voorwerpen in den genetivus heeft (gen. partitivus, waarover later § 248—249).

Nom. duo milia militum, 2000 *soldaten*.
Gen. duorum milium militum, *van* 2000 *soldaten*.
Dat. duobus milibus militum, *aan* 2000 *soldaten*.

Aanm. Zoo met milia kleinere getallen zijn verbonden, dan plaatst men de getelde voorwerpen:

1°. in denzelfden naamval, als zij achteraan staan;

2°. in den gen., wanneer zij vóór milia staan;

3°. in den gen., als zij onmiddellijk achter milia staan, waarł de kleinere getallen met et volgen.

Hij had 3300 *soldaten* kan dus vertaald worden:

Habuit tria milia trecentos milites.
Habuit militum tria milia trecentos.
Habuit tria milia militum et trecentos.

5°. De honderdduizendtallen worden gevormd door centum milia of centena milia te vermenigvuldigen met een adverbium numerale. Zoo is *een millioen* decies centum milia of decies centena milia.

68. Om de tusschengetallen te vormen plaatst men van 20 tot 100 gewoonlijk òf het kleinste getal voorop met et òf het grootste zonder et. B.v. quattuor et sexaginta of sexaginta quattuor.

De tusschengetallen met unus hebben het substantivum in het meervoud. B.v. homines unus et viginti, homines viginti unus, unus et viginti homines, viginti unus homines.

Boven 100 staat het grootste getal altijd voorop met of zonder et. Zoo echter op het grootste twee of meer getallen volgen, dan wordt et gewoonlijk alleen dan gebruikt, wanneer onmiddellijk achter het grootste getal een substantivum staat.

Mille unus of mille et unus.
Mille trecenti sexaginta sex milites.
Mille milites et trecenti sexaginta sex.

De met 8 en 9 samengestelde getallen worden gewoonlijk gevormd door aftrekking. Un (unus) en duo worden in dit geval niet verbogen. In plaats van undecentum zegt men liever novem et nonaginta of nonaginta novem. 98 heet altijd octo et nonaginta of nonaginta octo.

Waar wij om een groot getal te noemen *honderd* of *duizend* gebruiken, zeggen de Latijnen, zoo er een cardinale noodig is, sescenti, en zoo er een ordinale of adverbium numerale gevorderd wordt, millesimus of millies.

Sescentas scribito mihi dicas, nihil do, *voer duizend processen tegen mij, ik betaal toch niets.* Millies tibi dixi verbum excellendi carere perfecto, *wel honderd maal heb ik u gezegd, dat het werkwoord excello geen perfectum heeft.*

Aanmerkingen op de ordinalia.

69. De ordinalia zijn gewone adiectiva op us, a, um.

Bij de vorming der tusschengetallen zet men gewoonlijk van 13 tot 17 het kleinste getal vóór het grootste en wel zonder et; van 21 tot 98 geschiedt de samenvoeging juist gelijk bij de cardinalia. Boven 100 zet men gewoonlijk het grootste getal voorop, terwijl men de kleinere getallen zonder verbinding laat volgen, en wel in de volgorde der grootte. Hierbij is op te merken, dat de getallen van 13 tot en met 17 als één woord gelden.

Anno ducentesimo sexagesimo quarto.
Anno millesimo ducentesimo sexto decimo.

Ook hier worden de met 8 en 9 samengestelde getallen het liefst gevormd door aftrekking.

De duizendtallen der ordinalia worden gevormd door vermenigvuldiging van millesimus met een adverbium numerale.

70. De ordinalia worden gebruikt bij het aangeven van jaartallen en uren.

Anno millesimo nonagesimo sexto, *in het jaar* 1096. Quota hora est, *hoe laat is het*? Hora fere nona, *bijna* 9 *uur.*

Wanneer een ordinale gevolgd wordt door quisque zegt men in het Nederlandsch *om de.*

Quinto quoque anno ludi celebrabantur, *om de 4 jaar werden er spelen gehouden.* Tertio quoque verbo peccat, *om het andere woord maakt hij een fout.*

Aanm. Bij het gebruiken der ordinalia rekenen de Romeinen gewoonlijk den terminus a quo en den terminus ad quem mee, evenals wij in onze uitdrukking: *vandaag over acht dagen.*

Quinto quoque anno, *om de 4 jaar*; tertio quoque verbo, *om het andere woord*; febris quartana, *derdendaagsche koorts*; febris tertiana, *anderendaagsche koorts.*

Aanmerkingen op de distributiva en adverbia numeralia.

71. De distributiva worden regelmatig gedeclineerd naar het meervoud der 1ste en 2de declinatie. Behalve van singuli gaat echter de gen. plur. van het mannelijk en onzijdig geslacht gewoonlijk uit op um in plaats van op orum. B.v. binum, ternum.

Telkens duizend heet singula milia of alleen milia.

Bij de distributiva en de adverbia numeralia geschiedt de vorming der tusschengetallen juist als bij de ordinalia, maar de met 8 en 9 samengestelde getallen kunnen evengoed gevormd worden door bijvoeging. B.v. octoni deni, novies decies.

Staat bij de adverbia numeralia het kleinste getal vóór het grootste zonder et, dan duidt het een vermenigvuldiging aan. B.v. bis vicies, *twee maal* 20 *maal.*

72. De distributiva worden gebruikt:

1°. om aan te duiden, dat zeker getal op ieder der genoemde personen of zaken van toepassing is. Staat bij den persoon of de zaak, waarvan gesproken wordt, singuli of unusquisque (zoo er sprake is van twee, uterque), dan mag men de getelde voorwerpen ook aangeven door een cardinale.

Caesar et Ariovistus denos (uterque decem) comites adduxerunt, *Caesar en Ariovistus brachten ieder tien begeleiders mee.* Multi cameli singula, alii bina tubera in dorso habent, *veel kameelen hebben één, andere twee bulten op den rug.* Antonius denarios quingenos militibus dat (quingentos singulis militibus, quingentos unicuique militi), *Antonius geeft aan iederen soldaat* 500 *denariën.*

2°. bij het vermenigvuldigen om het vermenigvuldigtal aan te geven. De vermenigvuldiger is een adverbium numerale, het product een cardinale.

Sexies octona sunt duo de quinquaginta, $6 \times 8 = 48$. Non didicit bis bina quot sint, *hij weet niet, hoeveel tweemaal twee is.*

3°. bij de pluralia tantum met enkelvoudige beteekenis om het meervoud aan te geven. In plaats van singuli en terni, die altijd hun distributieve beteekenis behouden, gebruikt men in dit geval uni en trini. Bij de pluralia tantum met meervoudige beteekenis gebruikt men altijd de cardinalia.

Una littera, *één letter.*
unae litterae, *één brief.*
singulae litterae, *elk één brief, elk één letter.*
Duae litterae, 2 *letters.*
binae litterae, 2 *brieven, elk 2 brieven, elk 2 letters.*
Tres litterae, 3 *letters.*
trinae litterae, 3 *brieven.*
ternae litterae, *elk 3 brieven, elk 3 letters.*
Tres liberi, 3 *kinderen.*

Aanm. Bini wordt soms in plaats van duo gebruikt om twee zaken aan te duiden, die bij elkander behooren.

Binae aures, *de twee ooren*; bini scyphi, *twee bij elkaar behoorende bekers.*

Over de breuken.

73. I. De breuken worden in het Latijn op dezelfde wijze uitgedrukt als in het Nederlandsch, de teller door een cardinale, de noemer door een ordinale met of zonder pars. B.v. quintae partes horae tres, $^3/_5$ *uur*; quinque octavae, $^5/_8$.

In het volgende echter verschilt het Latijn:

a. is de teller 1, dan wordt hij niet uitgedrukt. B.v. decima, $^1/_{10}$.
b. als de teller één minder is dan de noemer, laat men den noemer gewoonlijk weg, maar voegt dan altijd partes bij den teller. B.v. $^2/_3$, duae partes; $^7/_8$, septem partes.

II. *Een half* wordt uitgedrukt door:

1°. pars dimidia. B.v. pars dimidia pedis, $^1/_2$ *voet.*
2°. dimidium. B.v. dimidium pedis, $^1/_2$ *voet.*
3°. dimidius, a, um. B.v. dimidius pes, $^1/_2$ *voet.*
4°. semis (gen. semissis), wat het meest gebruikelijk is. Zoo er een ander getal voorafgaat, laat men gewoonlijk semis zonder verbuiging en zonder verbinding volgen.

Semis pedis, $^1/_2$ *voet*; semisses pedis, *halve voeten*; sex semis pedes, $6^1/_2$ *voet.* Quinta semis hora est, *het is half zes.*

5°. substantiva en adiectiva samen te stellen met semi.

Semipes, $^1/_2$ *voet*; sex pedes et semipes, $6^1/_2$ *voet*; semihora, $^1/_2$ *uur*; semidoctus, *een half geleerde.*

Aanm. Men lette echter wel op de verschillende spreekwijzen der Latijnsche taal.

Met halven wind zeilen, ventum obliquum captare; *half wanhopig zijn*, prope desperatum esse.

III. *Anderhalf* is sesqui en staat vooral in samenstellingen zooals: sesquipes, sesqui-modius. Met een ordinale verbonden voegt het daaraan $^1/_2$ toe. B.v. sesqui-tertius $= 3^1/_2$.

Aanm. Bij de tegenwoordige geldberekening drukt men den jaarlijkschen interest uit door centesimae met een distributivum.

B.v. 1%, centesima; 2%, binae centesimae; 5%, quinae centesimae.

Over de Romeinsche getalmerken.

74. Betrekkelijk de Romeinsche getalmerken valt op te merken, dat het getal 500 oorspronkelijk werd uitgedrukt door het teeken IↃ. De omgekeerde Ↄ wordt apostrŏphus genoemd. Bij iedere vermenigvuldiging met 10 voegt men er een apostrophus achter. B.v. IↃↃ = 5000, IↃↃↃ = 50,000. Zet men evenveel rechte C's vóór de I als er apostrophi achter staan, dan wordt het getal verdubbeld. B.v. CIↃ = 1000, CCIↃↃ = 10,000.

De duizendtallen worden ook aangegeven door een streep te plaatsen boven het aantal der duizendtallen, zooals $\overline{\text{XXIII}}$ = 23,000; de honderdduizendtallen door ze te sluiten in de figuur $\overline{|\;\;|}$ zooals: $\overline{|\text{II}|}$ = 200,000, $\overline{|\text{XX}|}$ = 2,000,000.

NEGENDE HOOFDSTUK.

OVER DE PRONOMINA.

75. De pronomina worden verdeeld in:

pronomina	personalia,	persoonlijke voornaamwoorden.
pronomen	reflexivum,	wederkeerend voornaamwoord.
pronomina	possessiva,	bezittelijke voornaamwoorden.
,,	{demonstrativa,	aanwijzende ,,
,,	{determinativa,	bepalende ,,
,,	relativa,	betrekkelijke ,,
,,	interrogativa,	vragende ,,
,,	indefinita,	onbepaalde ,,

I. Pronomina Personalia.

76. Er zijn in het Latijn twee pronomina personalia, het pronomen personale van den eersten persoon: ego, *ik*, en van den tweeden persoon: tu, *gij*. In plaats van het Nederlandsche persoonlijke voornaamwoord van den derden persoon, *hij, zij, het*, gebruikt men, als het noodig is, meestal het pronomen determinativum: is, ea, id.

De pronomina personalia worden op de volgende wijze verbogen:

	Singularis.		Pluralis.	
Nom.	ego,	*ik.*	nos,	*wij.*
Gen.	mei,	*van mij.*	nostri of nostrum,	*van ons.*
Dat.	mihi,	*aan* of *voor mij.*	nobis,	*aan* of *voor ons.*
Acc.	me,	*mij.*	nos,	*ons.*
Abl.	me,	*met* of *door mij.*	nobis,	*met* of *door ons.*
Nom.	tu,	*gij.*	vos,	*gij.*
Gen.	tui,	*van u.*	vestri of vestrum,	*van u.*
Dat.	tibi,	*aan* of *voor u.*	vobis,	*aan* of *voor u.*
Acc.	te,	*u.*	vos,	*u.*
Voc.	tu,	*gij.*	vos,	*gij.*
Abl.	te,	*met* of *door u.*	vobis,	*met* of *door u.*

Aanm. Zoo men tu en den gen. plur. uitzondert, kunnen de pronomina personalia in alle casus versterkt worden door het achtervoegsel met in de beteekenis van *zelf*. B.v. egomet, *ik zelf*. Meermalen voegt men er nog ipse bij. B.v. vosmet ipsos, *u zelven*.

In plaats van tu zegt men soms ter versterking tute of tutemet.

De dichters zeggen meermalen mi in plaats van mihi.

II. Pronomen reflexivum.

77. De verbuiging van het pronomen reflexivum geschiedt aldus:

Nom.	ontbreekt.	
Gen.	sui,	*van zich.*
Dat.	sibi,	*aan* of *voor zich.*
Acc.	se,	*zich.*
Abl.	se,	*met* of *door zich.*

Aanm. Evenals de pronomina personalia kan ook het reflexivum versterkt worden door met en door ipse.

Meermalen zegt men voor den nadruk sese in plaats van se.

III. Pronomina possessiva.

78. Er zijn in het Latijn vijf pronomina possessiva:

voor den 1sten persoon enkelvoud: meus, mea, meum, *mijn.*
„ „ „ „ meervoud: noster, nostra, nostrum, *ons.*
„ „ 2den „ enkelvoud: tuus, tua, tuum, *uw.*
„ „ „ „ meervoud: vester, vestra, vestrum, *uw.*

voor den 3den persoon enkelvoud en „ „ „ meervoud: } suus, sua, suum { *zijn, haar.* / *hun, haar.*

Het pronomen suus, sua, suum heeft reflexieve beteekenis, d. w. z. slaat terug op het onderwerp van den zin. Is dit niet het geval, dan vertaalt men het Nederlandsche bezittelijke voornaamwoord van den 3den persoon gewoonlijk door den genetivus van het pronomen determinativum: is, ea, id. Welk pronomen zoudt gij nu gebruiken in de volgende zinnen? *Jan heeft zijn hond verkocht. Hebt gij zijn vader gesproken? Wij hebben hunne teekeningen gezien. Deze vrouw heeft haar eenige dochter verloren.*

De pronomina possessiva worden regelmatig verbogen naar de eerste en tweede declinatie met uitzondering van meus, dat in den voc. sing. van het masculinum mi heeft.

Aanmerkingen. De abl. sing. wordt somtijds versterkt door het achtervoegsel pte, dat de beteekenis heeft van *eigen*. B.v. meopte consilio, *door mijn eigen overleg*; suapte manu, *met zijn eigen hand.*

Achter den abl. sing. van suus voegt men soms in dezelfde beteekenis met, waarop dan gewoonlijk nog een casus van ipse volgt. B.v. Hannibal suamet ipse fraude captus est, *Hannibal werd door zijn eigen list gevangen.*

Soms vindt men, maar hoogst zelden bij goede schrijvers, het pronomen possessivum (cuius), cuia, cuium, *van wien*; het wordt nu eens als relativum dan eens als interrogativum gebruikt. B.v. Dic mihi, cuium pecus, *zeg mij van wien de schapen zijn.*

Van de possessiva worden de zoogenaamde pronomina gentilia afgeleid, die aanduiden tot welk volk, familie, of partij iemand behoort. Zij zijn:

nostras, atis, *onze landgenoot, een van de onzen.*
vestras, atis, *uw landgenoot, een van de uwen.*
cuias, atis, *wat landsman? van welke familie of partij?*

De pronomina gentilia worden regelmatig verbogen als adiectiva van één uitgang.

IV. Pronomina demonstrativa.

79. De pronomina demonstrativa zijn:

hic, haec, hoc, *deze, dit.*
iste, ista, istud, *die, dat.*
ille, illa, illud, *die (gene), dat.*

Ze worden aldus verbogen:

	Singularis.			Pluralis.		
Nom.	hic,	haec,	hoc.	**hi,**	**hae,**	**haec.**
Gen.	**huius,**	**huius,**	**huius.**	horum,	harum,	horum.
Dat.	**huic,**	**huic,**	**huic.**	his. in alle genera.		
Acc.	hunc,	hanc,	hoc.	hos,	has,	haec.
Abl.	hoc,	hac,	hoc.	his. in alle genera.		

Iste en ille worden gelijk verbogen.

Nom.	ille,	illa,	ill**ud**.	Illi,	illae,	illa.
Gen.	ill**īus**,	ill**īus**,	ill**īus**.	illorum,	illarum,	illorum.
Dat.	illi,	illi,	illi.	illis. in alle genera.		
Acc.	illum,	illam,	ill**ud**.	illos,	illas,	illa.
Abl.	illo,	illa,	illo.	illis. in alle genera.		

Aanm. I. Aan alle naamvallen van het pronomen hic, haec, hoc kan ce en cīne gehecht worden, ce tot versterking van de aanwijzende beteekenis, cine om een vraag uit te drukken. Waar twee c's op elkander zouden volgen, wordt gewoonlijk ééne c uitgeworpen, als: hice (hicce), huncine (hunccine). In proza worden deze achtervoegsels gewoonlijk slechts gehecht aan de vormen, die op s uitgaan, als: huiusce, hisce.

Aanm. II. Men vindt van iste en ille ook enkele vormen op c = ce. B.v. istuc, istaec, illic, illaec, illoc of illuc.

Ook komen van beide pronomina enkele vormen met cine voor, als: istocine, illicine.

V. Pronomina determinativa.

De pronomina determinativa, welke gerekend worden tot de demonstrativa zijn:

is,	ea,	id,	*deze, dit; die, dat* (*hij, zij, het*).
idem,	eadem,	idem,	*dezelfde, hetzelfde.*
ipse,	ipsa,	ipsum,	*zelf* (*hij zelf, zij zelf, het zelf*).

Ze worden aldus verbogen:

	Singularis.			Pluralis.		
Nom.	is,	ea,	id.	ii (ei),	eae,	ea.
Gen.	**eius,**	**eius,**	**eius.**	eorum,	earum,	eorum.
Dat.	**ei,**	**ei,**	**ei.**	iis (eis). in alle genera.		
Acc.	eum,	eam,	id.	eos,	eas,	ea.
Abl.	eo,	ea,	eo.	iis (eis). in alle genera.		

	Singularis.			Pluralis.		
N.	idem,	eădem,	idem.	iidem (eidem, idem),	eaedem,	eădem.
G.	**eius**dem,	**eius**dem,	**eius**dem.	eorundem,	earundem,	eorundem.
D.	**ei**dem,	**ei**dem,	**ei**dem.	iisdem (eisdem, isdem).		
A.	eundem,	eandem,	idem.	eosdem,	easdem,	eadem.
A.	eodem,	eădem,	eodem.	iisdem (eisdem, isdem).		

Nom.	ipse,	ipsa,	ipsum.	ipsi,	ipsae,	ipsa.
Gen.	ips**īus**,	ips**īus**,	ips**īus**.	ipsorum,	ipsarum,	ipsorum.
Dat.	ipsi,	ipsi,	ipsi.	ipsis. in alle genera.		
Acc.	ipsum,	ipsam,	ipsum.	ipsos,	ipsas,	ipsa.
Abl.	ipso,	ipsa,	ipso.	ipsis. in alle genera.		

VI. Pronomina relativa.

80. Het meest gewone Latijnsche pronomen relativum is qui, quae, quod, *die, die, dat; welke, welke, hetwelk.* Het wordt op de volgende wijze verborgen.

	Singularis.			Pluralis.		
Nom.	qui,	quae,	quod.	qui,	quae,	quae.
Gen.	**cuius,**	**cuius,**	**cuius.**	quorum,	quarum,	quorum.
Dat.	**cui,**	**cui,**	**cui.**	quibus. in alle genera.		
Acc.	quem,	quam,	quod.	quos,	quas,	quae.
Abl.	quo,	qua,	quo.	quibus. in alle genera.		

Vervolgens bestaan er nog twee pronomina relativa indefinita: quicunque en quisquis, waarover in § 83.

VII. Pronomina interrogativa.

81. Het pronomen interrogativum is quis en qui voor het masculinum, quae voor het femininum, quid en quod voor het neutrum.

Zelfstandig gebruikt men: quis, quae, quid, *wie, wat*? bijvoeglijk: quis of qui, quae, quod, *welke, welk*? *wat voor een*?

	Singularis.			Pluralis.		
Nom.	quis of qui,	quae,	quid of quod.	qui,	quae,	quae.
Gen.	**cuius,**	**cuius,**	**cuius.**	quorum,	quarum,	quorum.
Dat.	**cui,**	**cui,**	**cui.**	quibus. in alle genera.		
Acc.	quem,	quam,	quid of quod.	quos,	quas,	quae.
Abl.	quo,	qua,	quo.	quibus. in alle genera.		

Aanm. Vraagt men naar iemands naam, dan gebruikt men vrouwelijk zelfstandig meestal quis?

Quis es, mulier?

De onzijdige vorm quid is alleen gebruikelijk in den nominativus en accusativus; in de overige naamvallen gebruikt men een verbogen vorm van quae res.

Cuius rei cupidus es, *wat verlangt ge?*

Ter versterking kan men aan de interrogativa het achtervoegsel nam hechten.

Quisnam, quaenam, quibusnam, enz., *wie,* enz. *dan toch?*

Over het pronomen interrogativum indefinitum vgl. § 83.

Zoo de vraag betrekking heeft op één van twee personen of zaken, gebruikt men uter, utra, utrum (§ 52. 4⁰.), *wie, wat, welke, welk van beiden?*

Uter oculus, *welk oog?* Utra manus, *welke hand?*

Utra castra, *welke legerplaats (van de twee legerplaatsen)?*

VIII. Pronomina indefinita.

82. Het eenvoudigste Latijnsche pronomen indefinitum is quis en qui voor het masculinum, quae en qua voor het femininum, quid en quod voor het neutrum. Het gebruik der verschillende vormen als substantivum en adiectivum en de declinatie is juist hetzelfde als bij de pronomina interrogativa, behalve dat men in plaats van quae in het vrouwelijk enkelvoud en in het onzijdig meervoud meestal qua zegt. Als substantivum beteekent het *iemand, iets,* als adiectivum *eenig, een.*

	Singularis.			Pluralis.		
Nom.	quis of qui,	qua (quae),	quid of quod.	qui,	quae,	qua (quae).
Gen.	**cuius,**	**cuius,**	**cuius.**	quorum,	quarum,	quorum.
Dat.	**cui,**	**cui,**	**cui.**	quibus. in alle genera.		
Acc.	quem,	quam,	quid of quod.	quos,	quas,	qua (quae).
Abl.	quo,	qua,	quo.	quibus. in alle genera.		

83. Van quis, qui worden door aanhechting van onverbuigbare voor- en achtervoegsels of door samenstelling met verbuigbare woorden (zooals bij unusquisque, gen. unīuscuiusque) verschillende andere pronomina indefinita gevormd. Zij zijn:

Aliquis, aliqua, aliquid, aliquod,
quispiam, quaepiam, quidpiam,
quodpiam,
quisquam, quidquam (quicquam), } *iemand, iets, (de, het) een of ander, eenig, een.*

Aliquis (soms aliqui, maar dit laatste uitsluitend bijvoeglijk) is verreweg het gebruikelijkste ter vertaling van *iemand, eenig.*

Quispiam komt zelden voor (Vgl. § 213. 5⁰.), quisquam alleen in ontkennende en beperkende zinnen en nooit in het meervoud. Het heeft ook geen femininum en wordt gewoonlijk slechts zelfstandig gebruikt; voor de ontbrekende vormen en als adiectivum gebruikt men ullus, ulla, ullum, *eenig.*

Quidam, quaedam, quiddam, quoddam, *zeker iemand, een zekere.* De acc. sing. is que**n**dam, qua**n**dam; de gen. plur. quoru**n**dam, quaru**n**dam.

Quivis, quaevis, quidvis, quodvis,
quilibet, quaelibet, quidlibet,
quodlibet,
quisque, quaeque, quidque, quodque,
unusquisque, unaquaeque,
unumquidque, unumquodque } *elk, ieder, iedereen.*

Vervolgens heeft men twee pronomina indefinita, die als relativa (er volgt dus geen zin met qui) gebruikt worden. Het zijn:

quicunque, quaecunque, quodcunque,
quisquis, quidquid, } *alwie, alwat, welke ook.*

Behalve den nom. masc. quisquis komen van dit pronomen slechts de volgende vormen voor: quidquid (quicquid), quoquo (masc. en neutr.) en de vreemdsoortige met modus samengestelde genetivus cuicuimodi, *van welken aard ook.* Slechts zelden vindt men quemquem, quibusquibus en eerst later quaqua.

Ook heeft men één vragend pronomen indefinitum, namelijk: ecquis, ecqui; ecquae, ecqua; ecquid, ecquod, *of iemand, of eenig; wel iemand, wel eenig?* Soms wordt het versterkt met nam, als: ecquisnam.

Over het gebruik van deze pronomina wordt gesproken in de syntaxis.

84. Tot de pronomina rekent men ook zekere adiectiva, die correlativa genoemd worden, omdat zij volgens hun beteekenis en vorm in onderlinge betrekking met elkander staan. Zij worden onderscheiden in interrogativa, demonstrativa, relativa en indefinita en zijn:

interrogativa,	demonstrativa.	relativa.
qualis, *hoedanig?*	talis, *zoodanig.*	qualis, *zoodanig als.*
quantus, *hoe groot?*	tantus, *zoo groot.*	quantus, *zoo groot als.*
quot, *hoevele?*	tot, *zoovele.*	quot, *zoovele als.*
quotus, *de hoeveelste?*	totus, *de zooveelste.*	quotus, *de zooveelste als.*

De relativa worden tot indefinita gemaakt:

1⁰. door voorvoeging van ali, namelijk: aliquantus, *van een zekere, tamelijke grootte* en aliquot, *eenige, tamelijk vele.*

2⁰. door verdubbeling, namelijk: qualisqualis, *hoedanig ook,* quotquot, *hoevele ook,* quantusquantus, *hoe groot ook.*

3⁰. door achtervoeging van cunque, libet en vis, namelijk: qualiscunque en qualislibet, *hoedanig ook,* quantuscunque en quantuslibet, *hoe groot ook,* quantumvis, *hoeveel het ook zijn mag,* quotcunque, *hoevele ook,* quotuscunque, *de hoeveelste ook slechts.*

Meermalen vindt men ook het samengestelde quotusquisque, quotaquaeque, quotumquodque, *hoe weinigen.*

TIENDE HOOFDSTUK.

OVER DE VERBA IN HET ALGEMEEN.

85. I. De verba worden volgens hunne **beteekenis** verdeeld in verba transitiva of overgankelijke werkwoorden en verba intransitiva of onovergankelijke werkwoorden. De laatste worden ook neutra of onzijdige werkwoorden genoemd.

1⁰. De verba transitiva duiden een werking aan, welke zich richt op een voorwerp, dat die werking ondergaat. Dit lijdend voorwerp of object staat in den accusativus. B.v. *Ik bemin mijne moeder,* amo matrem meam.

2⁰. De verba intransitiva duiden òf wel een werking aan, welke zich bepaalt bij den persoon of de zaak, die de werking verricht, evenals in het Nederlandsch *loopen, slapen,* òf wel een werking, welke uitgeoefend wordt met betrekking tot een verwijderd voorwerp. Dit verwijderd voorwerp staat in den genetivus, dativus of ablativus, evenals in het Nederlandsch *gedenk mijner* (2de naamval); *dit zal u* (3de naamval) *niet baten.*

II. Volgens hunnen **vorm** worden de verba verdeeld in activa of bedrijvende en passiva of lijdende. Zoo is amo, *ik bemin,* een verbum activum, amor, *ik word bemind,* een verbum passivum. Het vervoegen van een werkwoord noemt men conjugeeren.

86. Er zijn in het Latijn zes tijden of **tempora**:

onvoltooid:

tegenwoordige tijd of praesens, die aanduidt, dat de werking thans geschiedt. B.v. amo, *ik bemin.*

verleden tijd of imperfectum, die aanduidt, dat de werking geschiedde in een verleden tijd. B.v. amabam, *ik beminde.*

toekomende tijd of futurum simplex, die aanduidt, dat de werking zal geschieden. B.v. amabo, *ik zal beminnen.*

voltoid:

tegenwoordige tijd of perfectum, die aanduidt, dat de werking thans geschied is. B.v. amavi, *ik heb bemind.*

verleden tijd of plusquamperfectum, die aanduidt, dat de werking geschied was in een verleden tijd. B.v. amaveram, *ik had bemind.*

toekomende tijd of futurum exactum, die aanduidt, dat de werking in een toekomenden tijd geschied zal zijn. B.v. amavero, *ik zal bemind hebben.*

87. Er zijn in het Latijn drie wijzen of **modi**:

1⁰. de aantoonende wijs of modus indicativus, die de werking voorstelt als werkelijk. B.v. amo, *ik bemin.*

2⁰. de aanvoegende wijs of modus coniunctivus, die de werking voorstelt als mogelijk of wenschelijk. B.v. amem, *dat ik beminne.*

3⁰. de gebiedende wijs of modus imperativus, die de werking voorstelt als een gebod, verzoek, vermaning. B.v. ama, *bemin.*

88. Behalve de modi komen bij een verbum nog de volgende **nominaalvormen** voor:

1⁰. de infinitivus of onbepaalde wijs (in oneigenlijken zin modus of wijs genoemd); deze noemt alleen de werking van het werkwoord. B.v. amare, *beminnen.*

2⁰. de participia of deelwoorden, die de werking van het werkwoord in den vorm van een adiectivum voorstellen. B.v. amans, *beminnende,* amatus, *bemind geworden,* amaturus, *zullende beminnen,* amandus, *moetende bemind worden.* Het participium op dus, dat de bijbeteekening van *moeten* heeft, draagt den naam van gerundivum. De participia op ns worden

verbogen als adiectiva van één uitgang en hebben, behalve in enkele later te bespreken gevallen (Vgl. § 412. A. en 421), meestal i in den abl. sing. De overige participia worden verbogen als adiectiva van drie uitgangen.

3°. het gerundium. Dezen vorm van het werkwoord kan men beschouwen als een verbogen infinitivus. Het gerundium komt voor in vier naamvallen met de uitgangen der tweede declinatie. Zoo is het gerundium van het werkwoord amare, *beminnen*:

Gen. amandi, *van het beminnen*
Dat. amando, *voor het beminnen.*
Acc. amandum, (*tot*) *het beminnen.*
Abl. amando, *door het beminnen.*

4°. de supina. Onder dezen naam verstaat men twee vormen van het werkwoord, die een soortgelijke beteekenis hebben als de infinitivus. Zij hebben het aanzien van een substantivum der 4de declinatie in den acc. en abl. sing. B.v. amatum, *om te beminnen*, amatu, *om bemind te worden.* Het supinum op um noemt men het eerste supinum, dat op u het tweede supinum.

Een verbum, dat in den indicativus, coniunctivus of imperativus staat, wordt verbum finitum genoemd. In de overige vormen heet het verbum infinitum.

89. Evenals in het Nederlandsch heeft iedere tijd van den indicativus en coniunctivus drie **personen** en twee **getallen.**

De persoon of zaak, die zekere handeling verricht of ondergaat, wordt onderwerp of **subject** genoemd en staat in den nominativus. Zoo echter de persoonlijke voornaamwoorden *ik, gij, hij* (*zij, het*), *wij, gij, zij* subject zijn, blijven zij in het Latijn gewoonlijk onvertaald.

ELFDE HOOFDSTUK.

CONJUGATIE VAN HET VERBUM SUM.

90. Evenals het Nederlandsche werkwoord *zijn* wordt ook het Latijnsche verbum sum in vele gevallen als hulpwerkwoord gebruikt. De conjugatie van dit verbum is geheel onregelmatig.

	Indicativus.		**Coniunctivus.**
	Praesens.		
Sing.	sum, *ik ben.*	Sing.	sim, *dat ik zij.*
	ĕs, *gij zijt.*		sis, *dat gij zijt.*
	est, *hij is.*		sit, *dat hij zij.*
Plur.	sŭmus, *wij zijn.*	Plur.	sīmus, *dat wij zijn.*
	estis, *gij zijt.*		sītis, *dat gij zijt.*
	sunt, *zij zijn.*		sint, *dat zij zijn.*
	Imperfectum.		
Sing.	ĕram, *ik was.*	Sing.	essem, *dat ik ware,*
	ĕras.		esses. *ik zou zijn.*
	ĕrat.		esset.
Plur.	erāmus.	Plur.	essēmus.
	erātis.		essētis.
	ĕrant.		essent.
	Perfectum.		
Sing.	fui, *ik ben geweest.*	Sing.	fuĕrim, *dat ik geweest zij.*
	fuisti.		fuĕris.
	fuit.		fuĕrit.
Plur.	fuĭmus.	Plur.	fuerĭmus.
	fuistis.		fuerĭtis.
	fuērunt.		fuĕrint.
	Plusquamperfectum.		
Sing.	fuĕram, *ik was geweest.*	Sing.	fuissem, *dat ik geweest*
	fuĕras.		fuisses. *ware, ik zou*
	fuĕrat.		fuisset. *geweest zijn.*
Plur.	fuerāmus.	Plur.	fuissēmus.
	fuerātis.		fuissētis.
	fuĕrant.		fuissent.
	Futurum simplex.		
Sing.	ĕro, *ik zal zijn.*	Sing.	futūrus, } sim, *dat ik zijn*
	ĕris.		a, } sis. (*zal.*
	ĕrit.		um. } sit.
Plur.	erĭmus.	Plur.	futūri, } simus.
	erĭtis.		ae, } sitis.
	ĕrunt.		a } sint.
	Futurum exactum.		
Sing.	fuĕro, *ik zal geweest zijn.*		
	fuĕris.		
	fuĕrit.		ontbreekt.
Plur.	fuerĭmus.		
	fuerĭtis.		
	fuĕrint.		

Imperativus.

Praesens.		Futurum.	
Sing.	2. es, *zij, wees.*	Sing.	2. esto, *gij moet zijn.*
			3. esto, *hij moet zijn.*
Plur.	2. este, *zijt, weest.*	Plur.	2. estōte, *gij moet zijn.*
			3. sunto, *zij moeten zijn.*

Infinitivus.

Praesens.	esse, *zijn.*
Perfectum.	fuisse, *geweest zijn.*
Futurum.	futūrum, am, um esse of fore, *zullen zijn.*

Participium futurum.
futūrus, a, um, *zullende zijn.*

Aanm. In plaats van essem, esses, esset, essent gebruiken sommige schrijvers, vooral in voorwaardelijke zinnen, meermalen forem, fores, foret, forent.

91. Evenals sum worden oòk de **composita** van sum geconjugeerd:

absum, *ik ben afwezig.*
adsum, *ik ben tegenwoordig.*
desum, *ik ontbreek.*
insum, *ik ben er in.*
intersum, *ik ben er bij.*
obsum, *ik ben in den weg.*
praesum, *ik ben aan het hoofd.*
prosum, *ik ben voordeelig.*
subsum, *ik ben er onder.*
supersum, *ik ben overig.*

Betrekkelijk deze verba valt op te merken:

1⁰. dat bij het futurum coniunctivi en infinitivi de praepositie vóór het participium moet gevoegd worden. B.v. praefuturus sim, praefuturum esse.

2⁰. dat bij prosum pro in prod veranderd wordt, wanneer op pro een e volgt. B.v. prosum, prodes, prodest, prosumus, prodestis, prosunt.

3⁰. dat alleen absum en praesum een participium praesens hebben, namelijk: absens, *afwezig* en praesens, *tegenwoordig.* Men lette bij het laatste verbum op de veranderde beteekenis van het participium praesens.

4⁰. dat bij absum meermalen de b wegvalt vóór f. B.v. afui, afuturus.

dat bij adsum somtijds de d vóór s in s en meermalen vóór f in f veranderd wordt. B.v. assum, affui.

dat bij obsum gewoonlijk de b vóór f in f veranderd wordt. B.v. offui.

De leerling lette goed op de quantiteit van het verbum sum, om bij de vervoeging der composita geen fouten te maken tegen de uitspraak. Hoe zult gij uitspreken: prodero, praesimus, desumus, oberat?

TWAALFDE HOOFDSTUK.

CONJUGATIE DER REGELMATIGE VERBA.

92. De regelmatige verba worden vervoegd volgens vier conjugaties, die men onderscheidt naar den uitgang van den infinitivus praesens. Deze is in de

1ste conjugatie āre met lange a: amāre, *beminnen.*
2de „ ēre „ lange e: monēre, *vermanen.*
3de „ ĕre „ korte e: legĕre, *lezen.*
4de „ īre „ lange i: audīre, *hooren.*

Om een verbum te kunnen conjugeeren moet men drie vormen kennen, die **stamtijden** genoemd worden, n.l.

I. het praesens indicativi, uitgaande op **o.**
II. het perfectum indicativi, „ „ **i.**
III. het supinum primum, „ „ **um.**

B.v.	1ste conj.	2de conj.	3de conj.	4de conj.
I.	amo (uit ama-o).	mone-o.	leg-o.	audi-o.
II.	amāv-i.	monu-i.	leg-i.	audīv-i.
III.	amāt-um.	monĭt-um.	lect-um.	audīt-um.

Aanm. I. De stamvocaal a, e, i is lang, maar wordt voor een andere vocaal en voor de slotmedeklinkers m, t, r kort.

Aanm. II. De vocaal, die soms stam en uitgang verbindt, heet thematische vocaal (bindvocaal). B. v. leg-ĕ-re.

93. De vormen van het **activum** worden als volgt afgeleid.

I. Van den **praesensstam** komen:

1. het praesens indicativi door achtervoeging van o, waarmee in de 1ste conjugatie de a van den stam samentrekt: amo, mone-o, leg-o, audi-o.

2. het praesens coniunctivi
in de 1ste conjugatie door verandering van a in em: amem.
in de andere conjugaties door achtervoeging van am: mone-am, leg-am, audi-am.

3. het imperfectum indicativi door achtervoeging
in de 1ste en 2de conjugatie van bam: ama-bam, mone-bam.
„ „ 3de „ 4de „ „ ē-bam: leg-ē-bam, audi-ē-bam.

4. het imperfectum coniunctivi door achtervoeging in de 1ste en 2de conjugatie van rem: ama-rem, mone-rem.
,, ,, derde ,, ,, ĕ-rem: leg-ĕ-rem.
,, ,, vierde ,, ,, rem: audi-rem.

5. het futurum simplex indicativi door achtervoeging in de 1ste en 2de conjugatie van bo: ama-bo, mone-bo.
,, ,, 3de ,, 4de ,, ,, am: leg-am, audi-am.

6. de imperativus, die gelijk is aan den stam, in de 3de conjugatie met achtervoeging van e: ama, mone, leg-e, audi.

7. de infinitivus praesens door achtervoeging in de 1ste en 2de conjugatie van re: ama-re, mone-re.
,, ,, derde ,, ,, ĕ-re: leg-ĕ-re.
,, ,, vierde ,, ,, re: audi-re.

8. het participium praesens door achtervoeging in de 1ste en 2de conjugatie van ns: ama-ns, mone-ns.
,, ,, 3de ,, 4de ,, ,, e-ns: leg-e-ns, audi-e-ns.

9. het gerundium door achtervoeging in de 1ste en 2de conjugatie van ndi: ama-ndi, mone-ndi.
,, ,, 3de ,, 4de ,, e-ndi: leg-e-ndi, audi-e-ndi.

II. Van den **perfectumstam** komen:

1. het perfectum indicativi door achtervoeging van i: amav-i, monu-i, leg-i, audiv-i.

2. het perfectum coniunctivi door achtervoeging van ĕrim: amav-ĕrim, monu-ĕrim, leg-ĕrim, audiv-ĕrim.

3. het plusquamperfectum indicativi door achtervoeging van ĕram: amav-ĕram, monu-ĕram, leg-ĕram, audiv-ĕram.

4. het plusquamperfectum coniunctivi door achtervoeging van issem: amav-issem, monu-issem, leg-issem, audivissem.

5. het futurum exactum door achtervoeging van ĕro: amav-ĕro, monu-ĕro, leg-ĕro, audiv-ĕro.

6. de infinitivus perfecti door achtervoeging van isse: amav-isse, monu-isse, leg-isse, audiv-isse.

III. Van den **supinumstam** komt het participium futurum door achtervoeging van ūrus: amat-ūrus, monit-ūrus, lect-ūrus, audit-ūrus

Het participium futurum met sim dient om het futurum simplex coniunctivi en met esse om den infinitivus futuri te vormen. B.v. amaturus sim, amaturum esse, moniturus sim, moniturum esse, lecturus sim, lecturum esse, auditurus sim, auditurum esse.

Aanhangsel I.

Vorming der stamtijden van den verbaalstam.

Aan de drie stamtijden ligt een gemeenschappelijke wortel (verbaalstam) ten grondslag, in het vervolg met ,,stam" aan te duiden.

I. Praesensstam.

A. Deze is veelal gelijk aan den verbaalstam en eindigt in de 1ste conjugatie op a (amo uit ama-o), in de 2de op e (dele-o), in de 3de op een consonant (leg-o) of u (tribu-o), in de 4de op i (audi-o).

Aanm. Is de praesensstam niet gelijk aan den verbaalstam, dan bepaalt de praesensstam de conjugatie. B.v.
moneo, verbaalst. mon, praesensstam mone (2de conj.).
peto, ,, peti, ,, pet (3de conj.).
Capio, enz. (§ 95) rekent men echter tot de 3de conjugatie.

B. Dikwijls wordt de stam in het praesens versterkt en wel:

1°. door achtervoeging van a, e of i. B.v. sono (uit son-a-o), mon-e-o, ven-i-o.

2°. door achtervoeging van n of t of door verdubbeling van den slotconsonant. B.v. si-n-o, pec-t-o, fal-l-o.

3°. door achtervoeging van sc. B.v. cre-sc-o.

4°. door tusschenvoeging van m, wanneer de stam op een lipletter uitgaat, zooals: rumpo (rup); van n, wanneer de stam op een keel- of tandletter uitgaat, zooals: vinco (vic), fundo (fud).

Somtijds blijft de versterkende n ook in het perfectum en supinum. B.v. fingo (fig), finxi; iungo (iug), iunxi, iunctum.

5°. door reduplicatie. B.v. gigno (uit gi-gen-o).

II. Perfectumstam.

A. I wordt onmiddellijk aan den stam gehecht (sterk perfectum):

1°. met reduplicatie van de beginconsonant, waarbij dikwijls de stamvocaal wordt verzwakt. B.v. to-tond-i, cu-curr-i, pe-pul-i.

2°. met verlenging van de stamvocaal. B.v. vĭd(e)o, vīd-i; ăg-o, ēg-i; lĕg-o, lēg-i.

3°. zonder verandering in den stam. B.v. tribu-i.

B. Vóór i wordt nog een andere letter aan den stam gehecht (zwak perfectum) en wel:

1°. v na een vocaal. B.v. ama-v-i, dele-v-i, audi-v-i.

2°. u na een consonant. B.v. mon-u-i, al-u-i, col-u-i.

3°. s na een consonant, die dan dikwijls veranderingen ondergaat (Vgl. Aanm. achter III). B.v. man-s-i, rep-s-i.

III. Supinumstam.

A. Het supinum wordt gevormd door t u m achter den stam te zetten:

1°. onmiddellijk. B.v. a m a - t u m, d e l e - t u m, d i c - t u m, a u d i - t u m.

2°. met tusschenvoeging van ĭ. B.v. m o n - ĭ - t u m.

B. Eindigt de stam op d of t, dan volgt meestal s u m. B.v. a r d (e) o, a r s u m; v e r t - o, v e r s u m.

A a n m. Bij de perfecta op s i en bij de supina op s u m en t u m komen de volgende veranderingen van c o n s o n a n t e n voor:

1°. b verandert vóór s en t in p. B.v. s c r i b - o, s c r i p - s i, s c r i p - t u m.

2°. m wordt vóór s i en t u m gevolgd door p. B.v. s u m - o, s u m p - s i, s u m p - t u m.

3°. c, q u, g, g u en h smelten met s in x samen en veranderen voor t in c. Gaat er echter een l of r vooraf, dan vallen zij weg. B.v. d i c - o, d i x i (dic-si), d i c - t u m; c o q u - o, c o x i (coqu-si), c o c - t u m (coqu-tum); t e g - o, t e x i (teg-si), t e c - t u m (teg-tum); t r a h - o, t r a x i (trah-si), t r a c - t u m (trah-tum). Maar: m u l g (e) o, m u l - s i, m u l - s u m; t o r q u (e) o, t o r - s i, t o r - t u m.

4°. d en t veranderen vóór s in s, die dan wegvalt behalve na een korte vocaal. B.v. c l a u d - o, c l a u - s i, c l a u - s u m. Maar: c o n c ŭ t (i) o, c o n c u s - s i, c o n c u s - s u m.

5°. r in het praesens, tusschen twee vocalen staande, is dikwijls uit s ontstaan en gaat vóór s en t in het perfectum en supinum weer in s over. B.v. g e r - o, g e s - s i, g e s - t u m; u r - o, u s - s i, u s - t u m.

A a n h a n g s e l II.

Persoonsuitgangen.

De u i t g a n g e n d e r p e r s o n e n zijn

I. in den i n d i c a t i v u s en c o n i u n c t i v u s a c t i v i

	1ste persoon	2de persoon	3de persoon
S i n g.	o, m, i	(i)s, (i)sti	(i)t
P l u r.	(i)mus	(i)tis, (i)stis	(u)nt, (ē)runt

II. in den i n d i c a t i v u s en c o n i u n c t i v u s p a s s i v i

	1ste persoon	2de persoon	3de persoon
S i n g.	r	(ĕ)ris	(ĭ)tur
P l u r.	(i)mur	(ĭ)mĭni	(u)ntur

III. in den i m p e r a t i v u s

		a c t i v i		p a s s i v i	
		2de persoon	3de persoon	2de persoon	3de persoon
S i n g.	P r a e s.	e	—	(ĕ)re	—
	F u t.	(ĭ)to	(ĭ)to	(ĭ)tor	(ĭ)tor
P l u r.	P r a e s.	(ĭ)te	—	(ĭ)mĭni	—
	F u t.	(ĭ)tōte	(u)nto	—	(u)ntor

A a n m. In de geconjugeerde vormen van een verbum moeten de volgende bestanddeelen onderscheiden worden:

1°. de s t a m van het werkwoord.

2°. de k e n l e t t e r v a n d e n t i j d.

3°. de t h e m a t i s c h e v o c a a l (Vgl. § 92. A. II.), meest ĭ, soms ĕ, vóór nt u. In bovenstaande tabellen is zij tusschen haakjes aangegeven.

4°. de p e r s o o n s u i t g a n g.

Zoo is in a m a - b - i - s de stam: a m a, de kenletter van het fut. simpl.: b, de thematische vocaal: i, de persoonsuitgang: s.

94. De vormen van het **p a s s i v u m** worden als volgt afgeleid.

1. Het p r a e s e n s indicativi en coniunctivi, het i m p e r f e c - t u m indicativi en coniunctivi en het f u t u r u m s i m p l e x indicativi worden gemaakt van dezelfde tijden in het activum door o te veranderen in o r en m in r. B.v. a m o, am o r, ame m, ame r, amaba m, amaba r, amare m, amare r, amab o, amab o r, mone o, mone o r.

2. Het p a r t i c i p i u m p e r f e c t u m wordt gemaakt van het s u p i n u m door u m te veranderen in u s. B.v. amat u m, amat u s, monit u m, monit u s.

Van het participium perfectum en het verbum sum worden gemaakt: het p e r f e c t u m indicativi, coniunctivi en infinitivi, het p l u s q u a m p e r f e c t u m indicativi en coniunctivi en het f u t u - r u m e x a c t u m indicativi. B.v. amatus sum, amatus sim, amatum esse, amatus eram, amatus essem, amatus ero.

3. De i n f i n i t i v u s p r a e s e n s komt van den i n f i n i t i - v u s p r a e s e n s a c t i v i door

a r e te veranderen in a r i, zooals: am a r e, am a r i.
e r e „ „ „ e r i, „ mon e r e, mon e r i.
e r e „ „ „ i, „ leg e r e, leg i.
i r e „ „ „ i r i, „ aud i r e, aud i r i.

4. De i n f i n i t i v u s f u t u r i wordt gemaakt van het s u p i - n u m p r i m u m met i r i. B.v. amatum iri, monitum iri.

5. De i m p e r a t i v u s van het passivum is gelijk aan den i n f i n i t i v u s van het a c t i v u m. B.v. amare, amare.

A a n m. De imperat. pass. wordt zelden gebruikt. De vormen op t o r komen in klassiek Latijn niet voor, die op r e en m i n i slechts in reflexieven zin: a c c i n g e r e, *omgord u.*

6. Het g e r u n d i v u m wordt gemaakt van het g e r u n d i u m door d i te veranderen in d u s B.v. aman d i, aman d u s.

7. Het s u p i n u m s e c u n d u m wordt gemaakt van het s u p i - n u m p r i m u m door u m te veranderen in u. B.v. amat u m, amat u.

I. Amo, amavi, amatum, amare.		II. Moneo, monui, monitum, monere.	
Indicativus.	Coniunctivus.	Indicativus.	Coniunctivus.
Praesens.		Praesens.	
(*ik bemin*).	(*dat ik beminne*).	(*ik vermaan*).	(*dat ik vermane*).
amo.	amem.	moneo.	moneam.
amas.	ames.	mones.	moneas.
amat.	amet.	monet.	moneat.
amamus.	amemus.	monemus.	moneamus.
amatis.	ametis.	monetis.	moneatis.
amant.	ament.	monent.	moneant.
Imperfectum.		Imperfectum.	
(*ik beminde*).	(*dat ik beminde, ik zou beminnen*).	(*ik vermaande*).	(*dat ik vermaande, ik zou vermanen*).
amabam.	amarem.	monebam.	monerem.
amabas.	amares.	monebas.	moneres.
amabat.	amaret.	monebat.	moneret.
amabamus.	amaremus.	monebamus.	moneremus.
amabatis.	amaretis.	monebatis.	moneretis.
amabant.	amarent.	monebant.	monerent.
Perfectum.		Perfectum.	
(*ik heb bemind*).	(*dat ik bemind hebbe*).	(*ik heb ver-maand*).	(*dat ik vermaand hebbe*).
amavi.	amaverim.	monui.	monuerim.
amavisti.	amaveris.	monuisti.	monueris.
amavit.	amaverit.	monuit.	monuerit.
amavimus.	amaverimus.	monuimus.	monuerimus.
amavistis.	amaveritis.	monuistis.	monueritis.
amaverunt.	amaverint.	monuerunt.	monuerint.
Plusquamperfectum.		Plusquamperfectum.	
(*ik had bemind*).	(*dat ik bemind hadde, ik zou bemind hebben*).	(*ik had ver-maand*).	(*dat ik vermaand hadde, ik zou vermaand hebben*).
amaveram.	amavissem.	monueram.	monuissem.
amaveras.	amavisses.	monueras.	monuisses.
amaverat.	amavisset.	monuerat.	monuisset.
amaveramus.	amavissemus.	monueramus.	monuissemus.
amaveratis.	amavissetis.	monueratis.	monuissetis.
amaverant.	amavissent.	monuerant.	monuissent.

III. Lego, legi, lectum, legere.		IV. Audio, audivi, auditum, audire.	
Indicativus.	Coniunctivus.	Indicativus.	Coniunctivus.
Praesens.		Praesens.	
(*ik lees*).	(*dat ik leze*).	(*ik hoor*).	(*dat ik hoore*).
lego.	legam.	audio.	audiam.
legis.	legas.	audis.	audias.
legit.	legat.	audit.	audiat.
legimus.	legamus.	audimus.	audiamus.
legitis.	legatis.	auditis.	audiatis.
legunt.	legant.	audiunt.	audiant.
Imperfectum.		Imperfectum.	
(*ik las*).	(*dat ik laze, ik zou lezen*).	(*ik hoorde*).	(*dat ik hoorde, ik zou hooren*).
legebam.	legerem.	audiebam.	audirem.
legebas.	legeres.	audiebas.	audires.
legebat.	legeret.	audiebat.	audiret.
legebamus.	legeremus.	audiebamus.	audiremus.
legebatis.	legeretis.	audiebatis.	audiretis.
legebant.	legerent.	audiebant.	audirent.
Perfectum.		Perfectum.	
(*ik heb gelezen*).	(*dat ik gelezen hebbe*).	(*ik heb gehoord*).	(*dat ik gehoord hebbe*).
legi.	legerim.	audivi.	audiverim.
legisti.	legeris.	audivisti.	audiveris.
legit.	legerit.	audivit.	audiverit.
legimus.	legerimus.	audivimus.	audiverimus.
legistis.	legeritis.	audivistis.	audiveritis.
legerunt.	legerint.	audiverunt.	audiverint.
Plusquamperfectum.		Plusquamperfectum.	
(*ik had gelezen*).	(*dat ik gelezen hadde, ik zou gelezen hebben*).	(*ik had ge-hoord*).	(*dat ik gehoord hadde, ik zou gehoord hebben*).
legeram.	legissem.	audiveram.	audivissem.
legeras.	legisses.	audiveras.	audivisses.
legerat.	legisset.	audiverat.	audivisset.
legeramus.	legissemus.	audiveramus.	audivissemus.
legeratis.	legissetis.	audiveratis.	audivissetis.
legerant.	legissent.	audiverant.	audivissent.

Indicativus.	Coniunctivus.

Futurum simplex.

(ik zal beminnen).	*(dat ik beminnen zal).*
ama**bo**.	amaturus, a, um } sim.
ama**bis**.	sis.
ama**bit**.	sit.
ama**bimus**.	amaturi, ae, a } simus.
ama**bitis**.	sitis.
ama**bunt**.	sint.

Futurum exactum.

(ik zal bemind hebben).	
amav**ero**.	
amav**eris**.	
amav**erit**.	
amav**erimus**.	ontbreekt.
amav**eritis**.	
amav**erint**.	

Imperativus.

Praesens.

S. 2. ama, *bemin.*
P. 2. ama**te**, *bemint.*

Futurum.

S. 2. ama**to**, *gij moet beminnen.*
3. ama**to**, *hij moet beminnen.*
P. 2. ama**tote**, *gij moet beminnen.*
3. ama**nto**, *zij moeten beminnen.*

Infinitivus.

Praes. ama**re**, *beminnen.*
Perf. ama**visse**, *bemind hebben.*
Fut. amaturum, am, um esse, *zullen beminnen.*

Participium.

Praes. ama**ns**, *beminnende.*
Fut. amat**urus**, a, um, *zullende beminnen.*

Gerundium.

G. ama**ndi**, *van het beminnen.*
D. ama**ndo**, *voor het beminnen.*
A. ama**ndum**, *(tot) het beminnen.*
A. ama**ndo**, *door het beminnen.*

Supinum primum.

amat**um**, *om te beminnen.*

Indicativus.	Coniunctivus.

Futurum simplex.

(ik zal vermanen).	*(dat ik vermanen zal).*
mone**bo**.	moniturus, a, um } sim.
mone**bis**.	sis.
mone**bit**.	sit.
mone**bimus**.	monituri, ae, a } simus.
mone**bitis**.	sitis.
mone**bunt**.	sint.

Futurum exactum.

(ik zal vermaand hebben).	
monu**ero**.	
monu**eris**.	
monu**erit**.	
monu**erimus**.	ontbreekt.
monu**eritis**.	
monu**erint**.	

Imperativus.

Praesens.

S. 2. mone, *vermaan.*
P. 2. mone**te**, *vermaant.*

Futurum.

S. 2. mone**to**, *gij moet vermanen.*
3. mone**to**, *hij moet vermanen.*
P. 2. mone**tote**, *gij moet vermanen.*
3. mone**nto**, *zij moeten vermanen.*

Infinitivus.

Praes. mone**re**, *vermanen.*
Perf. monu**isse**, *vermaand hebben.*
Fut. moniturum, am, um esse, *zullen vermanen.*

Participium.

Praes. mone**ns**, *vermanende.*
Fut. monit**urus**, a, um, *zullende vermanen.*

Gerundium.

G. mone**ndi**, *van het vermanen.*
D. mone**ndo**, *voor het vermanen.*
A. mone**ndum**, *(tot) het vermanen.*
A. mone**ndo**, *door het vermanen.*

Supinum primum.

monit**um**, *om te vermanen.*

Indicativus.	Coniunctivus.

Futurum simplex.

(ik zal lezen).	*(dat ik lezen zal).*
leg**am**.	lecturus, a, um } sim.
leg**es**.	sis.
leg**et**.	sit.
leg**emus**.	lecturi, ae, a } simus.
leg**etis**.	sitis.
leg**ent**.	sint.

Futurum exactum.

(ik zal gelezen hebben).	
leg**ero**.	
leg**eris**.	
leg**erit**.	
leg**erimus**.	ontbreekt.
leg**eritis**.	
leg**erint**.	

Imperativus.

Praesens.

S. 2. lege, *lees.*
P. 2. legi**te**, *leest.*

Futurum.

S. 2. legi**to**, *gij moet lezen.*
3. legi**to**, *hij moet lezen.*
P. 2. legi**tote**, *gij moet lezen.*
3. leg**unto**, *zij moeten lezen.*

Infinitivus.

Praes. leg**ere**, *lezen.*
Perf. leg**isse**, *gelezen hebben.*
Fut. lecturum, am, um esse, *zullen lezen.*

Participium.

Praes. lege**ns**. *lezende.*
Fut. lect**urus**, a, um, *zullende lezen.*

Gerundium.

G. lege**ndi**, *van het lezen.*
D. lege**ndo**, *voor het lezen.*
A. lege**ndum**, *(tot) het lezen.*
A. lege**ndo**, *door het lezen.*

Supinum primum.

lect**um**, *om te lezen.*

Indicativus.	Coniunctivus.

Futurum simplex.

(ik zal hooren).	*(dat ik hooren zal).*
aud**iam**.	auditurus, a, um } sim.
aud**ies**.	sis.
aud**iet**.	sit.
aud**iemus**.	audituri, ae, a } simus.
aud**ietis**.	sitis.
aud**ient**.	sint.

Futurum exactum.

(ik zal gehoord hebben).	
audiv**ero**.	
audiv**eris**.	
audiv**erit**.	
audiv**erimus**.	ontbreekt.
audiv**eritis**.	
audiv**erint**.	

Imperativus.

Praesens.

S. 2. audi, *hoor.*
P. 2. audi**te**, *hoort.*

Futurum.

S. 2. audi**to**, *gij moet hooren.*
3. audi**to**, *hij moet hooren.*
P. 2. audi**tote**, *gij moet hooren.*
3. aud**iunto**, *zij moeten hooren.*

Infinitivus.

Praes. aud**ire**, *hooren.*
Perf. audiv**isse**, *gehoord hebben.*
Fut. auditurum, am, um esse, *zullen hooren.*

Participium.

Praes. audie**ns**, *hoorende.*
Fut. audit**urus**, a, um, *zullende hooren.*

Gerundium.

G. audie**ndi**, *van het hooren.*
D. audie**ndo**, *voor het hooren.*
A. audie**ndum**, *(tot) het hooren.*
A. audie**ndo**, *door het hooren.*

Supinum primum.

audit**um**, *om te hooren.*

1.

Indicativus.	Coniunctivus.
Praesens.	
(ik word bemind).	*(dat ik bemind worde).*
am**or**.	am**er**.
ama**ris**.	am**eris**.
ama**tur**.	am**etur**.
ama**mur**.	am**emur**.
ama**mini**.	am**emini**.
ama**ntur**.	am**entur**.
Imperfectum.	
(ik werd bemind).	*(dat ik bemind werde, ik zou bemind worden).*
ama**bar**.	ama**rer**.
ama**baris**.	ama**reris**.
ama**batur**.	ama**retur**.
ama**bamur**.	ama**remur**.
ama**bamini**.	ama**remini**.
ama**bantur**.	ama**rentur**.
Perfectum.	
(ik ben bemind geworden).	*(dat ik bemind geworden zij).*
amatus, sum.	amatus, sim.
a, es.	a, sis.
um est.	um sit.
amati, sumus.	amati, simus.
ae, estis.	ae, sitis.
a sunt.	a sint.
Plusquamperfectum.	
(ik was bemind geworden).	*(dat ik bemind geworden ware, ik zou bemind geworden zijn).*
amatus, eram.	amatus, essem.
a, eras.	a, esses.
um erat.	um esset.
amati, eramus.	amati, essemus.
ae, eratis.	ae, essetis.
a erant.	a essent.

2.

Indicativus.	Coniunctivus.
Praesens.	
(ik word vermaand).	*(dat ik vermaand worde).*
mone**or**.	mone**ar**.
mone**ris**.	mone**aris**.
mone**tur**.	mone**atur**.
mone**mur**.	mone**amur**.
mone**mini**.	mone**amini**.
mone**ntur**.	mone**antur**.
Imperfectum.	
(ik werd vermaand).	*(dat ik vermaand werde, ik zou vermaand worden).*
mone**bar**.	mone**rer**.
mone**baris**.	mone**reris**.
mone**batur**.	mone**retur**.
mone**bamur**.	mone**remur**.
mone**bamini**.	mone**remini**.
mone**bantur**.	mone**rentur**.
Perfectum.	
(ik ben vermaand geworden).	*(dat ik vermaand geworden zij).*
monitus, sum.	monitus, sim.
a, es.	a, sis.
um est.	um sit.
moniti, sumus.	moniti, simus.
ae, estis.	ae, sitis.
a sunt.	a sint.
Plusquamperfectum.	
(ik was vermaand geworden).	*(dat ik vermaand geworden ware, ik zou vermaand geworden zijn).*
monitus, eram.	monitus, essem.
a, eras.	a, esses.
um erat.	um esset.
moniti, eramus.	moniti, essemus.
ae, eratis.	ae, essetis.
a erant.	a essent.

3.

Indicativus.	Coniunctivus.
Praesens.	
(ik word gelezen).	*(dat ik gelezen worde).*
leg**or**.	leg**ar**.
leg**eris**.	leg**aris**.
leg**itur**.	leg**atur**.
leg**imur**.	leg**amur**.
leg**imini**.	leg**amini**.
leg**untur**.	leg**antur**.
Imperfectum.	
(ik werd gelezen).	*(dat ik gelezen werde, ik zou gelezen worden).*
lege**bar**.	lege**rer**.
lege**baris**.	lege**reris**.
lege**batur**.	lege**retur**.
lege**bamur**.	lege**remur**.
lege**bamini**.	lege**remini**.
lege**bantur**.	lege**rentur**.
Perfectum.	
(ik ben gelezen geworden).	*(dat ik gelezen geworden zij).*
lectus, sum.	lectus, sim.
a, es.	a, sis.
um est.	um sit.
lecti, sumus.	lecti, simus.
ae, estis.	ae, sitis.
a sunt.	a sint.
Plusquamperfectum.	
(ik was gelezen geworden).	*(dat ik gelezen geworden ware, ik zou gelezen geworden zijn).*
lectus, eram.	lectus, essem.
a, eras.	a, esses.
um erat.	um esset.
lecti, eramus.	lecti, essemus.
ae, eratis.	ae, essetis.
a erant.	a essent.

4.

Indicativus.	Coniunctivus.
Praesens.	
(ik word gehoord).	*(dat ik gehoord worde).*
audi**or**.	audi**ar**.
audi**ris**.	audi**aris**.
audi**tur**.	audi**atur**.
audi**mur**.	audi**amur**.
audi**mini**.	audi**amini**.
audi**untur**.	audi**antur**.
Imperfectum.	
(ik werd gehoord).	*(dat ik gehoord werde, ik zou gehoord worden).*
audie**bar**.	audi**rer**.
audie**baris**.	audi**reris**.
audie**batur**.	audi**retur**.
audie**bamur**.	audi**remur**.
audie**bamini**.	audi**remini**.
audie**bantur**.	audi**rentur**.
Perfectum.	
(ik ben gehoord geworden).	*(dat ik gehoord geworden zij).*
auditus, sum.	auditus, sim.
a, es.	a, sis.
um est.	um sit.
auditi, sumus.	auditi, simus.
ae, estis.	ae, sitis.
a sunt.	a sint.
Plusquamperfectum.	
(ik was gehoord geworden).	*(dat ik gehoord geworden ware, ik zou gehoord geworden zijn).*
auditus, eram.	auditus, essem.
a, eras.	a, esses.
um erat.	um esset.
auditi, eramus.	auditi, essemus.
ae, eratis.	ae, essetis.
a erant.	a essent.

Futurum simplex (Indic.). *(ik zal bemind worden).* ama**bor**. ama**beris**. ama**bitur**. ama**bimur**. ama**bimini**. ama**buntur**.	Futurum simplex (Indic.). *(ik zal vermaand worden).* mone**bor**. mone**beris**. mone**bitur**. mone**bimur**. mone**bimini**. mone**buntur**.
Futurum exactum (Indic.). *(ik zal bemind geworden zijn).* amatus, ero. a, eris. um erit. amati, erimus. ae, eritis. a erunt.	Futurum exactum (Indic.). *(ik zal vermaand geworden zijn).* monitus, ero. a, eris. um erit. moniti, erimus. ae, eritis. a erunt.
Imperativus. Praesens. S. 2. ama**re**, *word bemind.* P. 2. ama**mini**, *wordt bemind.* Futurum. S. 2. ama**tor**, *gij moet bemind worden.* 3. ama**tor**, *hij moet bemind worden.* P. 2. Ontbreekt. 3. aman**tor**, *zij moeten bemind worden.*	Imperativus. Praesens. S. 2. mone**re**, *word vermaand.* P. 2. mone**mini**, *wordt vermaand.* Futurum. S. 2. mone**tor**, *gij moet vermaand worden.* 3. mone**tor**, *hij moet vermaand worden.* P. 2. Ontbreekt. 3. monen**tor**, *zij moeten vermaand worden.*
Infinitivus. Praes. ama**ri**, *bemind worden.* Perf. amatum, am, um esse, *bemind geworden zijn.* Fut. amatum iri, *zullen bemind worden.*	Infinitivus. Praes. mone**ri**, *vermaand worden.* Perf. monitum, am, um esse, *vermaand geworden zijn.* Fut. monitum iri, *zullen vermaand worden.*
Participium perfectum. amat**us**, a, um, *bemind geworden zijnde.*	Participium perfectum. monit**us**, a, um, *vermaand geworden zijnde.*
Gerundivum. aman**dus**, a, um, *moetende bemind worden.*	Gerundivum. mone**ndus**, a, um, *moetende vermaand worden.*
Supinum secundum. amat**u**, *om bemind te worden.*	Supinum secundum. monit**u**, *om vermaand te worden.*

Futurum simplex (Indic.). *(ik zal gelezen worden).* leg**ar**. leg**eris**. leg**etur**. leg**emur**. leg**emini**. leg**entur**.	Futurum simplex (Indic.). *(ik zal gehoord worden).* audi**ar**. audi**eris**. audi**etur**. audi**emur**. audi**emini**. audi**entur**.
Futurum exactum (Indic.). *(ik zal gelezen geworden zijn).* lectus, ero. a, eris. um erit. lecti, erimus. ae, eritis. a erunt.	Futurum exactum (Indic.). *(ik zal gehoord geworden zijn).* auditus, ero. a, eris. um erit. auditi, erimus. ae, eritis. a erunt.
Imperativus. Praesens. S. 2. leg**ere**, *word gelezen.* P. 2. leg**imini**, *wordt gelezen.* Futurum. S. 2. leg**itor**, *gij moet gelezen worden.* 3. leg**itor**, *hij moet gelezen worden.* P. 2. ontbreekt. 3. leg**untor**, *zij moeten gelezen worden.*	Imperativus. Praesens. S. 2. audi**re**, *word gehoord* P. 2. audi**mini**, *wordt gehoord.* Futurum. S. 2. audi**tor**, *gij moet gehoord worden.* 3. audi**tor**, *hij moet gehoord worden.* P. 2. ontbreekt. 3. audi**untor**, *zij moeten gehoord worden.*
Infinitivus. Praes. leg**i**, *gelezen worden.* Perf. lectum, am, um esse, *gelezen geworden zijn.* Fut. lectum iri, *zullen gelezen worden.*	Infinitivus. Praes. audi**ri**, *gehoord worden.* Perf. auditum, am, um esse, *gehoord geworden zijn.* Fut. auditum iri, *zullen gehoord worden.*
Participium perfectum. lect**us**, a, um, *gelezen.*	Participium perfectum. audit**us**, a, um, *gehoord.*
Gerundivum. leg**endus**, a, um, *moetende gelezen worden.*	Gerundivum. audi**endus**, a, um, *moetende gehoord worden.*
Supinum secundum. lect**u**, *om gelezen te worden.*	Supinum secundum. audit**u**, *om gehoord te worden.*

95. Tot de derde conjugatie behooren 1°. de volgende werkwoorden (benevens hunne composita), die op io uitgaan:

capio, *nemen.*	fugio, *vluchten.*	rapio, *rooven.*
cupio, *begeeren.*	iacio, *werpen.*	sapio, *smaken, wijs zijn.*
facio, *doen, maken.*	pario, *voortbrengen.*	
fodio, *graven.*	quatio, *schudden.*	

2°. de composita van de verouderde verba lacio en specio, zooals: allicio, *aanlokken,* en conspicio, *beschouwen.*

3°. de drie deponentia (waarover in het veertiende hoofdstuk) gradior, *stappen, gaan,* morior, *sterven,* en patior, *lijden.*

Deze verba verliezen de i, wanneer zij gevolgd wordt door een andere i of korte ĕr, alsmede in den 2den persoon enkelvoud van den imperativus praesens activi. De volgende tabel geeft een overzicht van de vormen, die tot moeilijkheid aanleiding kunnen geven.

Activum.		Passivum.	
Indicativus.	Coniunctivus.	Indicativus.	Coniunctivus.
Praesens.		Praesens.	
capio.	capiam.	capior.	capiar.
capis.	capias.	capĕris.	capiaris.
capit.	capiat.	capĭtur.	capiatur.
capĭmus.	capiamus.	capĭmur.	capiamur.
capĭtis.	capiatis.	capimini.	capiamini.
capiunt.	capiant.	capiuntur.	capiantur.
Imperfectum.		Imperfectum.	
capiebam.	capĕrem.	capiebar.	capĕrer.
capiebas.	capĕres.	capiebaris.	capereris.
capiebat.	capĕret.	capiebatur.	caperetur.
capiebamus.	caperemus.	capiebamur.	caperemur.
capiebatis.	caperetis.	capiebamini.	caperemini.
capiebant.	capĕrent.	capiebantur.	caperentur.
Futurum (indicativus).		Futurum (indicativus).	
capiam.		capiar.	
capies.		capiēris.	
capiet.		capietur.	
capiemus.		capiemur.	
capietis.		capiemini.	
capient.		capientur.	

Imperativus.		Imperativus.	
Praes.	Fut.	Praes.	Fut.
cape.	capĭto.	capĕre.	capĭtor.
capĭte.	capĭto.	capimini.	capĭtor.
	capitote.		ontbreekt.
	capiunto.		capiuntor.
Infinitivus praesens.		Infinitivus praesens.	
capĕre.		capi.	
Participium praesens.			
capiens.			
Gerundium.		Gerundivum.	
Gen. capiendi.		capiendus.	
Dat. capiendo.			
Acc. capiendum.			
Abl. capiendo.			

Quantiteit der paenultima in de regelmatige conjugaties.

96. I. De stamvocaal van de 1ste, 2de en 4de conjugatie a, e, i is vóór medeklinkers altijd lang (behalve de a in dăre en zijn composita, zooals circumdăre). B.v. amāmus, amārem, monēte, monēbo, audītur, audīre.

II. Van de vocalen der uitgangen is

a altijd lang. B.v. amabāmus, monuerāmus, legātis, audiāris.

e gewoonlijk lang. B.v. amarēmus, monuissētis, legēris (fut. pass.), audirēmus. De e is kort:

a) vóór ram, ro, rim en verdere actieve vormen van het plusquamperf. en fut. exact. ind. en van het perf. coni. B.v. amavĕram, amavĕro, amavĕrim.

b) in den 2den persoon enkelvoud van het fut. ind. pass. der eerste en tweede conjugatie. B.v. amabĕris, monebĕris.

c) bij de derde conjugatie

1°. in den 2den persoon enkelvoud van het praes. ind. pass. B.v. legĕris.

2°. in den inf. praes. act. en den 2den persoon enkelvoud van den imperat. praes. pass. B.v. legĕre.

3°. in het imperf. coni. act. en pass. B.v. legĕrem.

i altijd kort. B.v. amavĭmus, monebĭmus, audiverĭtis.

o en u altijd lang. B.v. amatōte, amatūrus.

DERTIENDE HOOFDSTUK.

OVER DE OMZETTING NAAR HET PASSIVUM.

97. Een zin, waarin een verbum activum **met een object** voorkomt, wordt op de volgende wijze in het passivum gezet: het object van het activum wordt subject van het passivum en het subject van het activum wordt in den ablativus gezet.

Terra nutrit hominem, *de aarde voedt den mensch*; homo nutritur terra, *de mensch wordt gevoed door de aarde.* Grando delevit messem, *de hagel heeft den oogst vernield*; messis deleta est grandine, *de oogst is vernield (geworden) door den hagel.*

Is het subject van het activum een persoon, dan plaatst men bij de omzetting de praepositie a of ab (als het woord met een vocaal of h begint) vóór den ablativus.

Columbus invēnit Americam, *Columbus heeft Amerika ontdekt*; America inventa est a Columbo, *Amerika is ontdekt (geworden) door Columbus.*

98. Een actieve zin, die in het Nederlandsch *men* tot subject heeft, wordt bij de vertaling in het Latijn gewoonlijk naar het passivum omgezet, waarbij de bepaling in den abl. vervalt.

Men bemint mij, ik word bemind, amor. *Men bemint ons, wij worden bemind,* amamur. *Men zal den vlijtigen leerling prijzen, de vlijtige leerling zal geprezen worden,* discipulus diligens laudabitur. *Men heeft mij berispt, ik ben berispt (geworden),* vituperatus sum.

99. Er zijn ook actieve zinnen **zonder object** en wel:

a. zinnen met een verbum transitivum, dat geen object bij zich heeft;

b. zinnen met een verbum intransitivum.

Beide soorten zinnen kunnen slechts onpersoonlijk in het passivum gezet worden. Daarbij gelden de volgende regels:

1°. Het verbum krijgt den vorm van den derden persoon enkelvoud.

Men strijdt, er wordt gestreden, pugnatur. *De vijanden overwinnen, door de vijanden wordt er overwonnen,* ab hostibus vincitur.

2°. In de voltooide tijden gebruikt men het neutrum singulare van het participium.

Men heeft overwonnen, er is overwonnen (geworden), victum est. *De vijanden hebben gestreden, door de vijanden is er gestreden (geworden),* ab hostibus pugnatum est.

3°. Heeft een verbum intransitivum in het activum een verwijderd voorwerp, dan blijft dat voorwerp bij de omzetting in denzelfden naamval staan.

Men behaagt mij, er wordt (aan) mij behaagd, placetur mihi.

Deze regels gaan ook op, als een Nederlandsch transitief werkwoord in het Latijn intransitief is.

Men gehoorzaamt mij, ik word gehoorzaamd, obeditur mihi. *Men spaart u, gij wordt gespaard,* parcitur tibi. *Men benijdt ons, wij worden benijd,* invidetur nobis. Vgl. § 102. A.

100. In het Nederlandsch worden de voltooide tijden van het passivum met *zijn* gevormd. B.v. *hij is bemind (geworden),* amatus est. Maar vele intransitieve werkwoorden worden in het activum ook met *zijn* vervoegd. B.v. *hij is gekomen.* Men moet nu **actief** vertalen: **venit.** Alleen wanneer *men* subject is van zulke intransitieve werkwoorden, vertaalt men onpersoonlijk in het passivum. B.v. *men is gekomen* (act.) = er is gekomen (pass.) = ventum est.

VEERTIENDE HOOFDSTUK.

OVER DE VERBA DEPONENTIA.

101. Verscheidene Latijnsche verba hebben de beteekenis van een verbum activum, doch den vorm van een verbum passivum. B.v. hortor, *ik vermaan,* vereor, *ik vrees,* sequor, *ik volg,* blandior, *ik vlei.* Deze verba komen in alle conjugaties voor en worden deponentia genoemd (omdat zij hunne passieve beteekenis als 't ware afleggen, deponere).

1°. Slechts twee vormen dezer verba hebben een passieve beteekenis, namelijk: het gerundivum en het supinum II.

2°. De deponentia worden juist geconjugeerd als de passiva, behalve in den infinitivus futuri, die gelijk is aan het activum.

3°. Ook hebben zij behalve de vormen van het passivum nog vijf vormen van het activum: het participium praesens en futurum, het futurum simplex coniunctivi, het gerundium en het supinum I.

De volgende tabel geeft een overzicht van de conjugatie dezer verba.

I. Hortor, hortatus sum, hortari.		II. Vereor, veritus sum, vereri.	
Indicativus.	Coniunctivus.	Indicativus.	Coniunctivus.
Praesens.		Praesens.	
(*ik vermaan*).	(*dat ik vermane*).	(*ik vrees*).	(*dat ik vreeze*).
hortor.	horter.	vereor.	verear.
hortaris.	horteris.	vereris.	verearis.
hortatur.	hortetur.	veretur.	vereatur.
hortamur.	hortemur.	veremur.	vereamur.
hortamini.	hortemini.	veremini.	vereamini.
hortantur.	hortentur.	verentur.	vereantur.
Imperfectum.		Imperfectum.	
(*ik vermaande*).	(*dat ik vermaande, ik zou vermanen*).	(*ik vreesde*).	(*dat ik vreesde, ik zou vreezen*).
hortabar.	hortarer.	verebar.	vererer.
hortabaris.	hortareris.	verebaris.	verereris.
hortabatur.	hortaretur.	verebatur.	vereretur.
hortabamur.	hortaremur.	verebamur.	vereremur.
hortabamini.	hortaremini.	verebamini.	vereremini.
hortabantur.	hortarentur.	verebantur.	vererentur.
Perfectum.		Perfectum.	
(*ik heb vermaand*).	(*dat ik vermaand hebbe*).	(*ik heb gevreesd*).	(*dat ik gevreesd hebbe*).
hortatus sum.	hortatus sim.	veritus sum.	veritus sim.
Plusquamperfectum.		Plusquamperfectum.	
(*ik had vermaand*).	(*dat ik vermaand hadde, ik zou vermaand hebben*).	(*ik had gevreesd*).	(*dat ik gevreesd hadde, ik zou gevreesd hebben*).
hortatus eram.	hortatus essem.	veritus eram.	veritus essem.
Futurum simplex.		Futurum simplex.	
(*ik zal vermanen*).	(*dat ik vermanen zal*).	(*ik zal vreezen*).	(*dat ik vreezen zal*).
hortabor.	hortaturus, sim.	verebor.	veriturus, sim.
hortaberis.	a, sis.	vereberis.	a, sis.
hortabitur.	um sit.	verebitur.	um sit.
hortabimur.	hortaturi, simus.	verebimur.	verituri, simus.
hortabimini.	ae, sitis.	verebimini.	ae, sitis.
hortabuntur.	a sint.	verebuntur.	a sint.
Futurum exactum.		Futurum exactum.	
(*ik zal vermaand hebben*).	ontbreekt.	(*ik zal gevreesd hebben*).	ontbreekt.
hortatus ero.		veritus ero.	

III. Sequor, secutus sum, sequi.		IV. Blandior, blanditus sum, blandiri.	
Indicativus.	Coniunctivus.	Indicativus.	Coniunctivus.
Praesens.		Praesens.	
(*ik volg*).	(*dat ik volge*).	(*ik vlei*).	(*dat ik vleie*).
sequor.	sequar.	blandior.	blandiar.
sequeris.	sequaris.	blandiris.	blandiaris.
sequitur.	sequatur.	blanditur.	blandiatur.
sequimur.	sequamur.	blandimur.	blandiamur.
sequimini.	sequamini.	blandimini.	blandiamini.
sequuntur.	sequantur.	blandiuntur.	blandiantur.
Imperfectum.		Imperfectum.	
(*ik volgde*).	(*dat ik volgde, ik zou volgen*).	(*ik vleide*).	(*dat ik vleide, ik zou vleien*).
sequebar.	sequerer.	blandiebar.	blandirer.
sequebaris.	sequereris.	blandiebaris.	blandireris.
sequebatur.	sequeretur.	blandiebatur.	blandiretur.
sequebamur.	sequeremur.	blandiebamur.	blandiremur.
sequebamini.	sequeremini.	blandiebamini.	blandiremini.
sequebantur.	sequerentur.	blandiebantur.	blandirentur.
Perfectum.		Perfectum.	
(*ik heb gevolgd*).	(*dat ik gevolgd hebbe*).	(*ik heb gevleid*).	(*dat ik gevleid hebbe*).
secutus sum.	secutus sim.	blanditus sum.	blanditus sim.
Plusquamperfectum.		Plusquamperfectum.	
(*ik had gevolgd*).	(*dat ik gevolgd hadde, ik zou gevolgd hebben*).	(*ik had gevleid*).	(*dat ik gevleid hadde, ik zou gevleid hebben*).
secutus eram.	secutus essem.	blanditus eram.	blanditus essem.
Futurum simplex.		Futurum simplex.	
(*ik zal volgen*).	(*dat ik volgen zal*).	(*ik zal vleien*).	(*dat ik vleien zal*).
sequar.	secuturus, sim.	blandiar.	blanditurus, sim.
sequeris.	a, sis.	blandieris.	a, sis.
sequetur.	um sit.	blandietur.	um sit.
sequemur.	secuturi, simus.	blandiemur.	blandituri, simus.
sequemini.	ae, sitis.	blandiemini.	ae, sitis.
sequentur.	a sint.	blandientur.	a sint.
Futurum exactum.		Futurum exactum.	
(*ik zal gevolgd hebben*).	ontbreekt.	(*ik zal gevleid hebben*).	ontbreekt.
secutus ero.		blanditus ero.	

Imperativus.	Imperativus.
Praesens.	Praesens.
S. 2. hortare, *vermaan.*	S. 2. verere, *vrees.*
P. 2. hortamini, *vermaant.*	P. 2. veremini, *vreest.*
Futurum.	Futurum.
S. 2. hortator, *gij moet vermanen.*	S. 2. veretor, *gij moet vreezen.*
3. hortator, *hij moet vermanen.*	3. veretor, *hij moet vreezen.*
P. 2. ontbreekt.	P. 2. ontbreekt.
3. hortantor, *zij moeten vermanen.*	3. verentor, *zij moeten vreezen.*
Infinitivus.	Infinitivus.
Praes. hortari, *vermanen.*	Praes. vereri, *vreezen.*
Perf. hortatum, am, um esse, *vermaand hebben.*	Perf. veritum, am, um esse, *gevreesd hebben.*
Fut. hortaturum, am, um esse, *zullen vermanen.*	Fut. veriturum, am, um esse, *zullen vreezen.*
Participium.	Participium.
Praes. hortans, *vermanende.*	Praes. verens, *vreezende.*
Perf. hortatus, a, um, *vermaand hebbende.*	Perf. veritus, a, um, *gevreesd hebbende.*
Fut. hortaturus, a, um, *zullende vermanen.*	Fut. veriturus, a, um, *zullende vreezen.*
Gerundivum.	Gerundivum.
hortandus, a, um, *moetende vermaand worden.*	verendus, a, um, *moetende gevreesd worden.*
Gerundium.	Gerundium.
Gen. hortandi, *van het vermanen.*	Gen. verendi, *van het vreezen.*
Dat. hortando, *voor het vermanen.*	Dat. verendo, *voor het vreezen.*
Acc. hortandum, *(tot) het vermanen.*	Acc. verendum, *(tot) het vreezen.*
Abl. hortando, *door het vermanen.*	Abl. verendo, *door het vreezen.*
Supinum.	Supinum.
1. hortatum, *om te vermanen.*	1. veritum, *om te vreezen.*
2. hortatu, *om vermaand te worden.*	2. veritu, *om gevreesd te worden.*

Imperativus.	Imperativus.
Praesens.	Praesens.
S. 2. sequere, *volg.*	S. 2. blandire, *vlei.*
P. 2. sequimini, *volgt.*	P. 2. blandimini, *vleit.*
Futurum.	Futurum.
S. 2. sequitor, *gij moet volgen.*	S. 2. blanditor, *gij moet vleien.*
3. sequitor, *hij moet volgen.*	3. blanditor, *hij moet vleien.*
P. 2. ontbreekt.	P. 2. ontbreekt.
3. sequuntor, *zij moeten volgen.*	3. blandiuntor, *zij moeten vleien.*
Infinitivus.	Infinitivus.
Praes. sequi, *volgen.*	Praes. blandiri, *vleien.*
Perf. secutum, am, um esse, *gevolgd hebben.*	Perf. blanditum, am, um esse, *gevleid hebben.*
Fut. secuturum, am, um esse, *zullen volgen.*	Fut. blanditurum, am, um esse, *zullen vleien.*
Participium.	Participium.
Praes. sequens, *volgende.*	Praes. blandiens, *vleiende.*
Perf. secutus, a, um, *gevolgd hebbende.*	Perf. blanditus, a, um, *gevleid hebbende.*
Fut. secuturus, a, um, *zullende volgen.*	Fut. blanditurus, a, um, *zullende vleien.*
Gerundivum.	Gerundivum.
sequendus, a, um, *moetende gevolgd worden.*	(blandiendum), *moetende gevleid worden.*
Gerundium.	Gerundium.
Gen. sequendi, *van het volgen.*	Gen. blandiendi, *van het vleien.*
Dat. sequendo, *voor het volgen.*	Dat. blandiendo, *voor het vleien.*
Acc. sequendum, *(tot) het volgen.*	Acc. blandiendum, *(tot) het vleien.*
Abl. sequendo, *door het volgen.*	Abl. blandiendo, *door het vleien.*
Supinum.	Supinum.
1. secutum, *om te volgen.*	1. blanditum, *om te vleien.*
2. secutu, *om gevolgd te worden.*	2. ontbreekt.

102. De verba deponentia zijn volgens hunne b e t e e k e n i s òf t r a n s i t i v a òf i n t r a n s i t i v a. Zoo zijn hortor, vereor en sequor t r a n s i t i v a; blandior, dat den dativus regeert, is i n t r a n s i t i v u m. De verba deponentia, die i n t r a n s i t i v a zijn, missen het s u p i n u m II en het g e r u n d i v u m, in zoover dit p e r s o o n l i j k gebruikt wordt.

De verba deponentia kunnen n i e t in het **passivum** gezet worden. Meermalen echter zal het gebeuren, dat wij een N e d e r l a n d s c h e n p a s s i e v e n z i n in het L a t i j n door een v e r b u m d e p o n e n s moeten vertalen. In zulk een geval moeten wij aan het Nederlandsch eerst een a c t i e v e n vorm geven. Zoo men b.v. bij de vertaling van den zin: *de kinderen worden beschermd door de ouders* het verbum t u e o r moet gebruiken, zette men eerst den Nederlandschen zin aldus om: *de ouders beschermen de kinderen* en vertale dan: p a r e n t e s t u e n t u r l i b e r o s. Zoo ook: *de soldaten werden aangemoedigd door den veldheer,* d u x h o r t a b a t u r m i l i t e s.

Uit het bovenstaande volgt, dat de regel van § 98 over de vertaling van *men* door het p a s s i v u m niet van toepassing is op de verba d e p o n e n t i a. *Men vermaant ons* heet in het Latijn n i e t: hortamur (dit beteekent: *wij vermanen*). Men zou kunnen zeggen: h o m i n e s n o s h o r t a n t u r, *de menschen vermanen ons.*

A a n m. Wanneer het passivum geheel (§ 102, § 130) of gedeeltelijk (§ 99) ontbreekt, dan kan het aangevuld worden:

1°. door e s s e of h a b e r e met een passend substantivum.

Usui esse, *gebruikt worden*; admirationem habere, *bewonderd worden*; odio esse, *gehaat worden*; invidiae esse, *benijd worden.*

2°. door andere in beteekenis overeenkomende uitdrukkingen.

Oblivione obrui, in suspicionem vocari, admiratione affici, in odium venire.

103. De verba

a u d e o,	a u s u s s u m,	a u d e r e,	*durven*;
g a u d e o,	g a v ī s u s s u m,	g a u d e r e,	*zich verheugen*;
s o l e o,	s o l i t u s s u m,	s o l e r e,	*gewoon zijn*;
f ī d o,	f ī s u s s u m,	f i d e r e,	*vertrouwen*;

benevens de composita van fido: c o n f ī d o, *ik vertrouw,* en d i f f ī d o, *ik wantrouw,* worden **semideponentia** genoemd, omdat zij in het p a r t i c i p i u m p e r f e c t u m en de daarmede s a m e n g e s t e l d e t ij d e n bij een p a s s i e v e n vorm een a c t i e v e beteekenis hebben.

Een p a r t i c i p i u m p e r f e c t u m met a c t i e v e beteekenis hebben:

1°. vier verba t r a n s i t i v a:

c e n o	c e n a t u s	*gegeten hebbende.*
i u r o	i u r a t u s	*gezworen hebbende* (soms pass.).
	i n i u r a t u s	*niet gezworen hebbende, onbeëedigd.*
p o t o	p o t u s	*gedronken hebbende* (soms pass.).
p r a n d e o	p r a n s u s	*ontbeten hebbende.*

In de o n p e r s o o n l ij k e constructie met e s s e blijft echter de p a s s i e v e beteekenis. B.v. *men heeft gegeten, er is gegeten,* c e n a t u m e s t.

2°. sommige verba i n t r a n s i t i v a, zooals:

a d o l e s c o	a d u l t u s	*opgegroeid.*
c o a l e s c o	c o a l ĭ t u s	*samengegroeid.*
c o n i u r o	c o n i u r a t u s	*samengezworen hebbende.*
c r e s c o	c r e t u s	*gesproten* (dichterlijk).
e x o l e s c o	e x o l e t u s	*verouderd.*
o b s o l e s c o	o b s o l e t u s	*verouderd.*
i n v e t e r a s c o	i n v e t e r a t u s	*verouderd, ingeworteld.*
n u b o	n u p t a	*gehuwd* (van een vrouw).

104. Vlak tegenover de deponentia staan de **neutralia passiva** of die verba, welke bij een a c t i e v e n vorm een p a s s i e v e beteekenis hebben. Zij zijn:

v a p u l o, v a p u l a v i, v a p u l a t u m, v a p u l a r e, *geslagen worden*;
v e n e o, v e n i i, o n t b r e e k t, v e n i r e, *verkocht worden*;
en in de onvoltooide tijden ook:
f i o, f a c t u s s u m, f ĭ e r i, *gemaakt worden.*

A a n m. V e n e o (uit v e n u m en e o. Vgl. § 122.) en f i o (Vgl. § 125.) behooren tot de onregelmatige verba. Men gebruikt ze als passivum van v e n d o, *ik verkoop* en f a c i o, *ik maak,* die geen eigen passivum hebben behalve de vormen v e n d i t u s (alléén participium), v e n d e n d u s, en f a c t u s, f a c i e n d u s.

Een verkocht huis, domus v e n d i t a.
't Huis is verkocht, domus v e n i i t.

Zoo dient ook p e r e o, *ik ga te gronde* (§ 122) als passivum bij p e r d o, *ik richt te gronde.* De eenige passieve vormen van perdo zijn p e r d i t u s en p e r d e n d u s.

In plaats van vapulo gebruikt men in de beschaafde taal liever v e r b e r o r, het passivum van v e r b e r o, *ik sla.*

VIJFTIENDE HOOFDSTUK.

OVER DE CONIUGATIO PERIPHRASTICA.

105. Bij de coniugatie der verba zagen wij, dat verschillende tijden gevormd worden door een p a r t i c i p i u m met het verbum s u m. Zulk een wijze van vervoeging heet o m s c h r ij v e n d e v e r v o e g i n g of c o n i u g a t i o p e r i p h r a s t i c a. Er zijn in het Latijn drie soorten van coniugatio periphrastica, een met het p a r t i c i p i u m p e r f e c t u m, een met het p a r t i c i p i u m f u t u r u m en een met het g e r u n d i v u m.

Coniugatio periphrastica met het participium perfectum.

106. Deze coniugatie dient om de v e r l e d e n t ij d e n van het p a s s i v u m te vormen, en wordt hier herhaald, omdat bij de gewone coniugatie niet alle vormen zijn opgegeven.

I n d i c a t i v u s.	C o n i u n c t i v u s.
P e r f e c t u m.	
amatus sum, *ik ben bemind geworden.*	amatus sim, *dat ik bemind geworden zij.*
,, fui, *ik ben bemind geweest.*	,, fuerim, *dat ik bemind geweest zij.*
P l u s q u a m p e r f e c t u m.	
amatus eram, *ik was bemind geworden.*	amatus essem, *ik zou bemind geworden zijn.*
,, fueram, *ik was bemind geweest.*	,, fuissem, *ik zou bemind geweest zijn.*
F u t u r u m e x a c t u m.	
amatus ero, *ik zal bemind geworden zijn.*	o n t b r e e k t.
,, fuero, *ik zal bemind geweest zijn.*	
I n f i n i t i v u s p e r f e c t i.	
amatum esse, *bemind geworden zijn.*	
,, fuisse, *bemind geweest zijn.*	

Ofschoon beide vormen soms met elkander verwisseld worden, zoo wordt meermalen echter verschil van beteekenis aangenomen. Door de v e r l e d e n e vormen van sum wordt namelijk het verledene meer bepaald aangegeven. B.v. E p i s t o l a

s c r i p t a e s t, *de brief is geschreven* (waarbij niet uitgedrukt wordt, dat de brief niet meer bestaat); e p i s t o l a s c r i p t a f u i t, *de brief is geschreven geweest* (doch bestaat niet meer).

Coniugatio periphrastica met het participium futurum.

107. De verbinding van het participium futurum met het verbum sum leerden wij reeds kennen in het futurum coniunctivi en infinitivi van het verbum activum en deponens. Buiten deze vormen heeft deze conjugatie gewoonlijk de beteekenis van *voornemens zijnde, willende, op het punt zijnde.*

I n d i c a t i v u s.	C o n i u n c t i v u s.
P r a e s e n s.	
amaturus, *ik ben voornemens* a, um sum, *te beminnen.*	amaturus, *dat ik voornemens* a, um sim, *zij te beminnen.*
I m p e r f e c t u m.	
amaturus, *ik was voornemens* a, um eram, *te beminnen.*	amaturus, *dat ik voornemens* a, um essem, *ware te beminnen.*
P e r f e c t u m.	
amaturus, *ik ben voornemens* a, um fui, *geweest te beminnen.*	amaturus, *dat ik voornemens* a, um fuerim, *geweest zij te beminnen.*
P l u s q u a m p e r f e c t u m.	
amaturus, *ik was voornemens* a, um fueram, *geweest te beminnen.*	amaturus, *dat ik voornemens* a, um fuissem, *geweest ware te beminnen.*
F u t u r u m s i m p l e x.	
amaturus, *ik zal voornemens* a, um ero, *zijn te beminnen.*	o n t b r e e k t.
F u t u r u m e x a c t u m.	
amaturus, *ik zal voornemens* a, um fuero, *geweest zijn te beminnen.*	o n t b r e e k t.

I n f i n i t i v u s.

P r a e s.	amaturum, am, um esse, *voornemens zijn te beminnen.*
P e r f.	amaturum, am, um fuisse, *voornemens geweest zijn te beminnen*
F u t.	amaturum, am, um fore, *voornemens zullen zijn te beminnen.*

A a n m. In verbinding met participia m o e t men f o r e gebruiken in plaats van f u t u r u m, a m, u m e s s e.

Coniugatio periphrastica met het gerundivum.

108. In deze conjugatie, welke tot het **passivum** behoort, heeft het verbum de bijbeteekenis van *moeten.*

Indicativus.	Coniunctivus.
Praesens.	
amandus, a, um sum, *ik moet bemind worden, ik ben te beminnen.*	amandus, a, um sim, *dat ik moete bemind worden, dat ik te beminnen zij.*
Imperfectum.	
amandus, a, um eram, *ik moest bemind worden, ik was te beminnen.*	amandus, a, um essem, *dat ik moest bemind worden, dat ik te beminnen ware.*
Perfectum.	
amandus, a, um fui, *ik heb bemind moeten worden, ik ben te beminnen geweest.*	amandus, a, um fuerim, *dat ik hebbe bemind moeten worden, dat ik te beminnen geweest zij.*
Plusquamperfectum.	
amandus, a, um fueram, *ik had bemind moeten worden, ik was te beminnen geweest.*	amandus, a, um fuissem, *dat ik hadde bemind moeten worden, dat ik te beminnen geweest ware.*
Futurum simplex.	
amandus, a, um ero, *ik zal bemind moeten worden, ik zal te beminnen zijn.*	ontbreekt.
Futurum exactum.	
amandus, a, um fuero, *ik zal bemind hebben moeten worden, ik zal te beminnen geweest zijn.*	ontbreekt.

Infinitivus.

Praes.	amandum, am, um esse,	*bemind moeten worden, te beminnen zijn.*
Perf.	amandum, am, um fuisse,	*bemind hebben moeten worden, te beminnen geweest zijn.*
Fut.	amandum, am, um fore,	*zullen bemind moeten worden, te beminnen zullen zijn.*

109. Bij het gebruik van het gerundivum lette men op de volgende aanmerkingen.

1°. Een Nederlandsche actieve zin met *moeten* wordt bij de vertaling in het Latijn eerst omgezet in het passivum. B.v. *De kinderen moeten hunne ouders beminnen*: de ouders moeten bemind worden door hunne kinderen.

2°. De persoon, door wien iets moet gedaan worden, komt in den dativus. Bovenstaand voorbeeld heet derhalve: parentes amandi sunt liberis. *Ik moest een brief lezen, een brief moest gelezen worden door mij,* epistola legenda erat mihi.

3°. Alleen de verba transitiva met een object kunnen persoonlijk in het gerundivum gezet worden.

Men moet de vijanden overwinnen, de vijanden moeten overwonnen worden, hostes vincendi sunt. *Men moet een brief schrijven, een brief moet geschreven worden,* epistola scribenda est.

110. Volgens de regels van § 99 worden onpersoonlijk in het gerundivum gezet:

a. Verba transitiva zonder object.

Men moet overwinnen, er moet overwonnen worden, vincendum est. *Gij moet schrijven, door u moet er geschreven worden,* vobis scribendum est.

b. verba intransitiva.

Men moest strijden, er moest gestreden worden, pugnandum erat. *Ik zal moeten slapen, door mij zal er geslapen moeten worden,* mihi dormiendum erit. *Wij moeten (aan) God behagen, door ons moet er behaagd worden aan God,* nobis placendum est Deo.

111. Een bijzondere oplettendheid wordt vereischt, als een Nederlandsch transitief werkwoord in het Latijn intransitief is. Hetzelfde, wat in § 99 geleerd werd, is ook hier van toepassing. Deze verba worden onpersoonlijk in het gerundivum gezet en nemen dan den naamval bij zich, dien zij in het activum regeeren.

Ik moet gehoorzaamd worden (obedire c. dat.), er moet gehoorzaamd worden aan mij, obediendum est mihi. *Men had den vijand moeten sparen* (parcere c. dat.), er had gespaard moeten worden (aan) den vijand, parcendum fuerat hosti.

Wij moeten een vlugger paard gebruiken (uti c. abl.), door ons moet er gebruikt worden een vlugger paard, nobis utendum est velociore equo. *Gij zult uw gezag moeten missen* (egēre c. abl.), door u zal er gemist moeten worden uw gezag, tibi egendum erit auctoritate tua.

Bij verba, die den dativus regeeren, kan er dubbelzinnigheid ontstaan. O b e d i e n d u m e s t m i h i b.v. kan beteekenen: *ik moet gehoorzamen,* en: *ik moet gehoorzaamd worden.* Men kan dan *moeten* door d e b e o, o p o r t e t, enz. vertalen of bij het gerundivum den handelenden persoon in den abl. met a of a b zetten. Vgl. § 262. 1°. A.

ZESTIENDE HOOFDSTUK.

OVER DE VERBA IMPERSONALIA.

112. V e r b a i m p e r s o n a l i a of onpersoonlijke werkwoorden zijn verba, die geen b e p a a l d e n persoon of zaak tot s u b j e c t hebben. Zij zijn of a c t i v a of p a s s i v a. De woordjes *men, het, er,* die wij als subject bij onpersoonlijke werkwoorden voegen, worden in het Latijn niet door een afzonderlijk woord uitgedrukt. B.v. f u l g u r a t, *het weerlicht,* p u g n a t u r, *men strijdt, er wordt gestreden.* De verba impersonalia van den p a s s i e v e n vorm zijn voornamelijk verba i n t r a n s i t i v a, die o n p e r s o o n l i j k in het p a s s i v u m gebruikt worden. B.v. c u r r i t u r, *men loopt*; d o r m i e t u r, *men zal slapen*; c o n a n d u m e s t, *men moet wagen.*

I. Gewoonlijk worden enkel als impersonalia gebruikt

1°. verschillende verba, zooals:

p u d e t m e, p u d u i t of p u d i t u m e s t, p u d e r e, *ik schaam mij.*
p i g e t (m e), p i g u i t (zelden pigitum est), p i g e r e, *het verdriet.*
p a e n i t e t (m e), p a e n i t u i t, p a e n i t e r e, *het berouwt.*
t a e d e t (m e), p e r t a e s u m e s t, t a e d e r e, *het verveelt, walgt.*
m i s e r e t m e, m i s e r i t u m e s t, m i s e r e r e, *ik heb medelijden.*
o p o r t e t, o p o r t u i t, o p o r t e r e, *het moet, behoort.*

2°. de meeste verba, die een n a t u u r v e r s c h i j n s e l aangeven, zooals: g r a n d i n a t, *het hagelt,* v e s p e r a s c i t, *het wordt avond.*

II. Andere verba worden in de eene beteekenis als i m p e r s o n a l i a en in de andere als p e r s o n a l i a gebruikt. B.v. a c c e d i t, *er komt bij,* a c c e d o, *ik ga ergens heen;* c o n d u c i t, *het is nuttig,* c o n d u c o, *ik breng bijeen, ik huur.*

113. De impersonalia komen behalve in den i n f i n i t i v u s gewoonlijk alleen voor in den d e r d e n p e r s o o n e n k e l v o u d van den indicativus en coniunctivus. In plaats van den i m p e r a t i v u s gebruikt men het p r a e s e n s c o n i u n c t i v i. B.v. P u d e a t t e, *schaam u.*

De volgende tabel geeft een overzicht der conjugatie van het verbum impersonale activum t o n a t, t o n u i t, t o n a r e, *donderen.*

Indicativus.	Coniunctivus.
Praesens.	
tonat, *het dondert.*	tonet, *dat het dondere.*
Imperfectum.	
tonabat, *het donderde.*	tonaret, *dat het donderde, het zou donderen.*
Perfectum.	
tonuit, *het heeft gedonderd.*	tonuerit, *dat het gedonderd hebbe.*
Plusquamperfectum.	
tonuerat, *het had gedonderd.*	tonuisset, *dat het gedonderd hadde, het zou gedonderd hebben.*
Futurum simplex.	
tonabit, *het zal donderen.*	ontbreekt.
Futurum exactum.	
tonuerit, *het zal gedonderd hebben.*	ontbreekt.
Infinitivus.	
Praes. tonare, *donderen.*	
Perf. tonuisse, *gedonderd hebben.*	

A a n m. Van sommige impersonalia komt een participium voor, zooals: p a e n i t e n s, p a e n i t e n d u s, p u d e n s, p u d e n d u s. Zoo zij het gerundivum hebben, bezitten zij ook het gerundium, zooals: p a e n i t e n d i, a d p a e n i t e n d u m.

Aanmerkingen op de regelmatige conjugaties.

114. I. Bij de perfecta op a v i en e v i, alsmede bij n o v i

van nosco, *leeren kennen*, en soms bij movi van moveo, *bewegen* en de daarvan afgeleide vormen kan

1⁰. vi wegvallen, wanneer er een s volgt;

2⁰. ve wegvallen, wanneer er een r volgt.

II. Bij de perfecta op ivi en afgeleide vormen kan

1⁰. vi wegvallen, wanneer er een s volgt;

2⁰. v wegvallen, wanneer er een e volgt.

ama(vi)sti,	dele(vi)sti,	no(vi)sti,	audi(vi)sti.
ama(ve)runt,	dele(ve)runt,	no(ve)runt,	audi(v)erunt.
ama(ve)rim,	dele(ve)rim,	no(ve)rim,	audi(v)erim.
ama(ve)ram,	dele(ve)ram,	no(ve)ram,	audi(v)eram.
ama(vi)ssem,	dele(vi)ssem,	no(vi)ssem,	audi(vi)ssem.
ama(ve)ro,	dele(ve)ro,	no(ve)ro,	audi(v)ero.
ama(vi)sse,	dele(vi)sse,	no(vi)sse,	audi(vi)sse.

Aanm. I. Deze verkorting mag niet geschieden, wanneer de v tot den stam van het werkwoord behoort. B.v. lavo (stam lav) perf. lavi, lavisti, niet lasti.

Aanm. II. Minder gebruikelijk is de uitstooting der v, wanneer er een i volgt (zonder s). B.v. audii in plaats van audivi. Men vindt echter dikwijls desii van desino, *ophouden*, en niet zelden petii van peto, *zoeken te bereiken*.

115. In den derden pers. plur. van het perf. ind. act. gebruiken vooral de geschiedschrijvers dikwijls ēre in plaats van ērunt. B.v. fecere (fecerunt). Vóór den uitgang ēre wordt de v niet uitgelaten. Men zegt dus niet audiere in plaats van audierunt.

116. De tweede pers. sing. van het praes. imperfect. en fut. simpl. pass. en dep. kan uitgaan op re in plaats van op ris. B.v. amēre, amabāre, amarēre amabĕre. In het praes. ind. echter wordt deze uitgang hoogst zelden gebruikt.

117. Tot de verouderde vormen behooren:

1⁰. een fut. exact. en perf. coni. op so (sso) en sim (ssim). Commonstrasso (commonstravero), prohibesso (prohibuero), iusso (iussero), faxo (fecero), faxim (fecerim).

Van die verouderde vormen vinden wij in de klassieke periode nog meermalen:

a. faxit, faxint bij plechtige wenschen.

Di immortales faxint ut.

b. ausim, *ik zou durven*, in plaats van ausus sim.

2⁰. een verlengde inf. praes. pass. op er. B.v. laudarier (laudari).

3⁰. een praes. coni. act. op im. B.v. edim (edam). Van deze vormen worden nog in gebeds- en eedsformulieren gebruikt: duim, duis, duit, duint (dem, des, det, dent) en perduint (perdant).

4⁰. een gerundivum der 3de en 4de conj. op undus in plaats van op endus. Deze vorm werd ook later meermalen gebruikt in bepaalde spreekwijzen.

In iure dicundo, *onder het rechtspreken*; decemviri legibus scribundis, *tienmannen, die de wetten moeten opstellen*; aliquem repetundarum postulare, *iem. van afpersingen beschuldigen*.

Ook zegt men gewoonlijk potiundus van potior. Oriundus van orior is adiectivum geworden: *afstammend, afkomstig*.

ZEVENTIENDE HOOFDSTUK.

OVER DE ONREGELMATIGE VERBA.

118. Possum, potui, posse, ***kunnen.***

Dit verbum heet eigenlijk pot-sum (uit potis, *in staat* en sum). Het wordt geconjugeerd als sum. Hierbij valt echter op te merken:

1⁰. dat pot vóór een s veranderd wordt in pos. B.v. possum (potsum).

2⁰. dat potessem en potesse samengetrokken wordt in possem en posse.

3⁰ dat het perfectum en afgeleide vormen komen van het ongebruikelijke poteo, waarvan ook potens, *machtig* (adi.).

	Indicativus.	Coniunctivus.
	Praesens.	
	(*ik kan*).	(*dat ik kunne*).
S.	possum, potes, potest,	possim, possis, possit,
P.	possŭmus, potestis, possunt.	possīmus, possītis, possint.
	Imperfectum.	
	(*ik kon*).	(*dat ik kon, ik zou kunnen*).
S.	poteram, poteras, poterat,	possem, posses, posset,
P.	poteramus, poteratis, poterant.	possemus, possetis, possent.
	Perfectum.	
	(*ik heb kunnen*).	(*dat ik hebbe kunnen*).
S.	potui, potuisti, potuit,	potuerim, potueris, potuerit,
P.	potuimus, potuistis, potuerunt.	potuerimus, potueritis, potuerint.

Plusquamperfectum.

(*ik had kunnen*). (*dat ik hadde kunnen, ik zou hebben kunnen*).

S. potueram, potueras, potuerat, potuissem, potuisses, potuisset,
P. potueramus, potueratis, potuerant. potuissemus, potuissetis, potuissent

Futurum simplex.

(*ik zal kunnen*).

S. potero, poteris, poterit, ontbreekt.
P. poterimus, poteritis, poterunt.

Futurum exactum.

(*ik zal hebben kunnen*).

S. potuero, potueris, potuerit, ontbreekt.
P. potuerimus, potueritis, potuerint.

Infinitivus.

Praes. posse, *kunnen*.
Perf. potuisse, *hebben kunnen*.

Aanm. De imperativus, het gerundium, enz. ontbreken.

119. Edo, ēdi, ēsum, ĕdere, *eten*. Vgl. § 136. n⁰. 144.

Dit verbum gaat met zijn composita comedo, *opeten*, exedo, *aan iets knagen*, enz. regelmatig naar de derde conjugatie, doch heeft eenige bijvormen, die wat de spelling betreft (niet de quantiteit) overeenkomen met de vormen van sum, die met es beginnen, namelijk:

Praes. ind.	Imperf. coni.	Imperativus.
edo.	ederem of essem.	ede of ēs.
edis of ēs.	ederes ,, esses.	edite ,, este.
edit ,, est.	ederet ,, esset.	edito ,, esto.
edimus.	ederemus ,, essemus.	edito ,, esto.
editis ,, estis.	ederetis ,, essetis.	editote ,, estote.
edunt.	ederent ,, essent.	edunto.

Infinitivus praesens.

edere of esse.

In het passivum vindt men estur voor editur en essetur voor ederetur.

Over het praes. coni. edim. Vgl. § 117. 3⁰.

120. Fĕro, tŭli, lātum, ferre, *dragen, brengen.*

Dit werkwoord gaat naar de 3de conjugatie, maar:

1⁰. de bindvocaal ĭ valt weg vóór s en t.

2⁰. eveneens valt de ĕ weg tusschen twee r's en achter den 2den pers. sing. imperat. praes. act.

3⁰. de inf. praes. pass. is ferri.

De vormen, die van het perfectum en supinum worden afgeleid, gaan regelmatig en worden hier niet opgenoemd.

Activum.

Indicativus. Coniunctivus.

Praesens.

S. fero, **fers, fert,** S. feram, feras, ferat,
P. ferimus, **fertis,** ferunt. P. feramus, feratis, ferant.

Imperfectum.

S. ferebam, ferebas, ferebat, S. **ferrem, ferres, ferret.**
P. ferebamus, ferebatis, ferebant. P. **ferremus, ferretis, ferrent.**

Futurum simplex.

S. feram, feres, feret, laturus, a, um sim.
P. feremus, feretis, ferent.

Imperativus praes. **fer, ferte.**
,, fut. **ferto, fertote,** ferunto.
Infinitivus praes. **ferre.**
Participium praes. ferens.
Gerundium. G. ferendi, D. ferendo, enz.

Passivum.

Indicativus. Coniunctivus.

Praesens.

S. feror, **ferris, fertur,** S. ferar, feraris, feratur,
P. ferimur, ferimini, feruntur. P. feramur, feramini, ferantur.

Imperfectum.

S. ferebar, ferebaris, ferebatur, S. **ferrer, ferreris, ferretur,**
P. ferebamur, ferebamini, fere-(bantur. P. **ferremur, ferremini, ferrentur.**

Futurum simplex.

S. ferar, fereris, feretur, ontbreekt.
P. feremur, feremini, ferentur.

Imperativus praes. **ferre,** ferimini.
,, fut. **fertor, fertor,** feruntor.
Infinitivus praes. **ferri.**
Gerundivum. ferendus.

Evenals fero worden ook de composita van fero geconjugeerd.
affĕro, attŭli, allātum, afferre, *aanbrengen.*
antefĕro, antetŭli, antelātum, anteferre, *voortrekken.*
aufĕro, abstŭli, ablātum, auferre, *wegnemen.*
circumfĕro, circumtŭli, circumlātum, circumferre, *ronddragen.*
confĕro, contŭli, collātum, conferre, *bijeenbrengen.*
defĕro, detŭli, delātum, deferre, *(naar beneden) brengen.*
diffĕro, distŭli, dilātum, differre, *uitstellen.*
effĕro, extŭli, elātum, efferre, *uitdragen.*
infĕro, intŭli, illātum, inferre, *indragen.*
offĕro, obtŭli, oblātum, offerre, *aanbieden.*
perfĕro, pertŭli, perlātum, perferre, *overbrengen.*
praefĕro, praetŭli, praelātum, praeferre, *de voorkeur geven.*
profĕro, protŭli, prolātum, proferre, *te voorschijn brengen.*
refĕro, rettŭli (retŭli), relātum, referre, *terugbrengen.*
transfĕro, transtŭli, translātum, transferre, *overbrengen.*

Van postfero, *achterstellen* en suffero, *verdragen,* komt geen perfectum of supinum voor. Sustuli, sublatum wordt gebruikt als perfectum en supinum van tollo, *opheffen.* Als perfectum en supinum van suffero wordt gebruikt sustinui, sustentum.

Differo heeft in de beteekenis *verschillen* geen perfectum of supinum.

121. **Volo, volui, velle,** *willen.*
Nolo, nolui, nolle, *niet willen.*
Malo, malui, malle, *liever willen.*

Nolo is samengetrokken uit ne volo, malo uit magis volo.

Indicativus.

Praesens.

volo.	nolo.	malo.
vis.	**non vis.**	**mavis.**
vult.	**non vult.**	**mavult.**
volŭmus.	nolŭmus.	malŭmus.
vultis.	**non vultis.**	**mavultis.**
volunt.	nolunt.	malunt.

Imperfectum.

volebam.	nolebam.	malebam.

Perfectum.

volui.	nolui.	malui.

Plusquamperfectum.

volueram.	nolueram.	malueram.

Futurum simplex.

volam, voles, volet, (nolam), noles, nolet, (malam), males, malet,
volemus, voletis, volent. nolemus, noletis, nolent. malemus, maletis, malent.

Futurum exactum.

voluero.	noluero.	maluero.

Coniunctivus.

Praesens.

velim.	**nolim.**	**malim.**
velis.	nolis.	malis.
velit.	nolit.	malit.
velīmus.	nolīmus.	malīmus.
velītis.	nolītis.	malītis.
velint.	nolint.	malint.

Imperfectum.

vellem.	**nollem.**	**mallem.**
velles.	nolles.	malles.
vellet.	nollet.	mallet.
vellemus.	nollemus.	mallemus.
velletis.	nolletis.	malletis.
vellent.	nollent.	mallent.

Perfectum.

voluerim.	noluerim.	maluerim.

Plusquamperfectum.

voluissem.	noluissem.	maluissem.

Imperativus.

	volo	nolo	malo
Praes.		**noli.** nolīte.	
Fut.	ontbreekt.	nolīto. nolīto. nolitote. nolunto.	ontbreekt.

Infinitivus.

Praesens.

velle.	**nolle.**	**malle.**

Perfectum.

voluisse.	noluisse.	maluisse.

Participium praesens.

(volens).	(nolens).	ontbreekt.

Aanm. In plaats van volens, nolens, dat in klassiek Latijn niet gebruikelijk is, zegge men cupiens, invītus.

Voor vult, vultis vindt men soms volt, voltis.

122. **Eo, ĭi, ĭtum, īre,** *gaan.*

Dit verbum wordt vervoegd naar de 4de conjugatie met de volgende afwijkingen:

1⁰. Vóór a, o, u komt e in plaats van i, zooals: eam, eo, eunt (iam, io, iunt).

2⁰. Het imperfectum is ibam in plaats van iebam en het futurum ibo in plaats van iam.

3⁰. Het perfectum is ĭi, dat vóór s samentrekt tot ī, zooals: īsti (ĭisti).

4⁰. In de participia en in het gerundium wordt ent en end unt en und.

Indicativus.	Coniunctivus.
Praesens.	
S. **eo,** is, it,	S. **eam,** eas, eat,
P. īmus, ītis, **eunt.**	P. eamus, eatis, eant.
Imperfectum.	
S. **ībam,** ibas, ibat.	S. īrem, ires, iret,
P. ibamus, ibatis, ibant.	P. iremus, iretis, irent.

Indicativus.	Coniunctivus.
Perfectum.	
ĭi.	ĭerim.
Plusquamperfectum.	
ĭeram.	**issem.**
Futurum simplex.	
S. **ībo,** ibis, ibit,	iturus, a, um sim.
P. ibimus, ibitis, ibunt.	
Futurum exactum.	
ĭero.	

Imperativus.

Praes. i, īte.
Fut. īto, īto, itote, **eunto.**

Infinitivus.

Praes. īre.
Perf. **isse.**
Fut. iturum, am, um esse.

Participium.

Praes. iens, gen. **euntis,** dat. **eunti,** enz.
Fut. iturus, a, um.

Gerundium.

Gen. **eundi,** dat. **eundo,** enz.

De composita, die juist als eo worden vervoegd, zijn:

abeo, *weggaan.*	ineo, *ingaan.*	praetereo, *voorbijgaan.*
adeo, *naar iets gaan.*	intereo, *omkomen.*	prodeo, *te voorschijn (komen.*
anteëo, *voorgaan.*	introëo, *binnengaan.*	redeo, *terugkeeren.*
circumeo, *róndgaan.*	obeo, *waarnemen.*	subeo, *ondergáán.*
coëo, *samenkomen.*	pereo (§104), *omkomen.*	transeo, *overgaan.*
exeo, *uitgaan.*	praeëo, *voorgaan.*	veneo (§ 104), *verkocht (worden.*

Maar a m b i o (uit a m b en e o. Vgl. § 167) ambīvi, ambītum, ambīre, *rondgaan*, gaat regelmatig naar de vierde conjugatie. B.v. a m b i u n t, ambiens, a m b i e n t i s, a m b i ē b a m.

123. E o en zijn meeste composita zijn i n t r a n s i t i v a en kunnen derhalve slechts o n p e r s o o n l ij k in het passivum gezet worden. B.v. i t u r, *men gaat*, i b a t u r, *men ging*, i t u m e s t, *men is gegaan*, e u n d u m e r i t, *men zal moeten gaan*.

De composita, die t r a n s i t i v a zijn, zooals a d e o, i n e o, p r a e t e r e o, worden volgens het volgende voorbeeld in het passivum geconjugeerd.

Indicativus. Coniunctivus.

Praesens.

S. **adeor**, adīris, adītur, S. **adear**, adearis, adeatur,
P. adīmur, adimini, **adeuntur.** P. adeamur, adeamini, adeantur.

Imperfectum.

S. **adībar**, adibaris, adibatur, S. adīrer, adireris, adiretur,
P. adibamur,adibamini,adibantur. P. adiremur, adiremini, adirentur.

Perfectum.

adĭtus, a, um sum. adĭtus, a, um sim.

Plusquamperfectum.

adĭtus, a, um eram. adĭtus, a, um essem.

Futurum simplex.

S. **adībor**, adiberis, adibitur, ontbreekt.
P. adibimur, adibimini, adibuntur.

Futurum exactum.

adĭtus, a, um ero. ontbreekt.

Imperativus.

P r a e s. adīre, adimini.
F u t. adītor, adītor, **adeuntor**.

Infinitivus.

P r a e s. adīri.
P e r f. adĭtum, am, um esse.
F u t. adĭtum iri.

Participium perfectum.

adĭtus, a, um.

Gerundivum.

adeundus, a, um.

124. **Queo, (quīvi),** *kunnen.*
(Nequeo), (nequīvi), nequīre, *niet kunnen.*

Deze verba, in plaats waarvan men liever p o s s u m en n o n p o s s u m gebruikt, komen slechts zelden voor. Queo wordt gewoonlijk slechts in o n t k e n n e n d e zinnen en alleen met een i n f i n i t i v u s gebruikt.

Zij worden in de onvoltooide tijden geconjugeerd als **eo**.

De meest gebruikelijke vormen zijn: (non) queo, (non) queunt; (non) queam, queas, enz.; nequit, nequitis, nequeunt; nequeam, nequeas, enz.; nequirem, nequiret; nequisset; nequire.

125. Fio, factus sum, fĭĕri, *worden, geschieden, gemaakt worden.*

I. De o n v o l t o o i d e tijden hebben een a c t i e v e n vorm en gaan naar de 4de conjugatie, maar:

1⁰. de i n f. p r a e s. is: **fĭĕri**, het i m p e r f. c o n i.: **fĭĕrem**.

2⁰. als i n f. f u t. dient: f u t u r u m, a m, u m e s s e of f o r e; als f u t. s i m p l. c o n i.: f u t u r u s, a, u m s i m.

3⁰. in plaats van den ongebruikelijken i m p e r a t. f u t. zegt men: f i a t, f i a t i s, f i a n t of e s t o, e s t o t e, s u n t o.

II. De v o l t o o i d e tijden hebben een p a s s i e v e n vorm: f a c t u s s u m, s i m, enz.

Indicativus. Coniunctivus.

Praesens.

S. **fīo**, fis, fit, S. fīam, fias, fiat,
P. — — fiunt. P. fiamus, fiatis, fiant.

Imperfectum.

S. fīēbam, fiebas, fiebat, S. **fĭĕrem,** fieres, fieret,
P. fiebamus, fiebatis, fiebant. P. fieremus, fieretis, fierent.

F u t u r u m s i m p l e x.

S. fīam, fies, fiet, futurus, a, um sim, *dat ik worden*
P. fiemus, fietis, fient. *zal.*

I m p e r a t i v u s.

P r a e s. S. (fī). P. (fīte).
F u t. o n g e b r u i k e l i j k.

I n f i n i t i v u s.

P r a e s. **fĭĕri.**
P e r f. factum, am, um esse.
F u t. futurum, am, um esse of fore, *zullen worden, geschieden.*

P a r t i c i p i u m.

P r a e s. o n t b r e e k t.
P e r f. factus, a, um.
F u t. futurus, a, um, *zullende worden, geschieden.*
Het g e r u n d i u m en de s u p i n a ontbreken.

A a n m. F i o wordt ook gebruikt als p a s s i v u m van f a c i o. Vgl. § 104. Het gerundivum is dan f a c i e n d u s, *moetende gemaakt worden* en de infinitivus futuri f a c t u m i r i, *zullen gemaakt worden.*

Ook de composita van facio, die de a behouden, hebben f i o in het p a s s i v u m. B.v. a r e f a c i o, *droog maken,* a r e f ī o, a r e f a c t u s s u m, a r e f i ĕ r i, *droog worden* of *gemaakt worden.* De composita echter, waarin de a in i overgaat, hebben een eigen passivum. B.v. c o n f i c i o, *afmaken, vervaardigen,* c o n f i c i o r, c o n f e c t u s s u m, c o n f ĭ c i; i n t e r f i c i o, *dooden,* i n t e r f i c i o r, i n t e r f e c t u s s u m, i n t e r f ĭ c i.

126. Evenals f e r o verliezen ook de verba d i c o, *zeggen,* d u c o, *voeren,* en f a c i o, *maken,* gewoonlijk de e in den t w e e d e n p e r s o o n e n k e l v o u d van den **imperativus** p r a e s e n s a c t i v i, dus: d i c, d u c, f a c. Hetzelfde geschiedt bij de composita dezer verba, behalve bij die van f a c i o: p e r f ĭ c e.

In plaats van den i m p e r a t i v u s p r a e s e n s sci, scite van s c i o, *ik weet,* gebruikt men den imperativus futuri s c i t o, s c i t o t e.

127. De volgende verba hebben een onregelmatig **participium futurum.**

Arguo, argui, (argutum), 3, *beschuldigen,* arguiturus.
iuvo, iuvi, iutum, 1, *helpen,* iuvaturus.
luo, lui, (lutum), 3, *boeten,* luiturus.
morior, mortuus sum, 3, *sterven,* moriturus.
nascor, natus sum, 3, *geboren worden,* nasciturus.
orior, ortus sum, 4, *ontstaan,* oriturus.
pario, peperi, partum, 3, *voortbrengen,* pariturus.
ruo, rui, (rutum), 3, *naar beneden storten,* ruiturus.
seco, secui, sectum, 1, *snijden,* secaturus.
sono, sonui, (sonitum), 1, *klinken,* sonaturus.

Let ook op:
fruor, (fruitus of fructus sum), 3, *genieten,* fruiturus.
haurio, hausi, haustum, 4, *putten,* hausturus, soms hausurus.
lavo, lavi, lavatum of lautum, 1, *wasschen,* lavaturus.

A a n m. Bij o r i o r, o r t u s s u m, o r i r i valt nog op te merken, dat het in het p r a e s. i n d. en i m p e r. geconjugeerd wordt naar de 3de conjugatie, dus: o r ĕ r i s, o r ĭ t u r, o r ĭ m u r, o r ĭ m ĭ n i, o r i u n t u r; o r ĕ r e, o r ĭ m ĭ n i. Het i m p e r f. c o n i. heeft regelmatig o r ī r e r of ook o r ĕ r e r. Hetzelfde heeft plaats bij de composita, behalve bij a d o r i o r, dat regelmatig gaat, dus: a d o r i o r, a d o r ī r i s, a d o r ī t u r, a d o r ī m u r, enz.

ACHTTIENDE HOOFDSTUK.

OVER DE VERBA DEFECTIVA OF ONVOLLEDIGE WERKWOORDEN.

128. **Inquam,** *ik zeg.*

P r a e s. i n d. inquam, inquis, inquit, inquiunt.
I m p e r f. i n d. inquiēbat.
P e r f. i n d. inquisti, inquit.
F u t. i n d. inquies, inquiet.

Aanm. Inquam heeft dikwijls de beteekenis van een perfectum. Inquit heeft meermalen bij tegenwerpingen de beteekenis van *zegt men, heet het.* B.v. Non solemus, inquit, ostendere.

129. **Aio,** *ik zeg.*

Praes. ind.	aio, ais, ait, aiunt.
„ coni.	aiat.
Imperf. ind.	aiēbam, aiēbas, aiēbat, aiebamus, aiebatis, aiēbant
Perf. ind.	ait.

130. **Coepi,** *ik ben begonnen.*
Memini, *ik herinner mij.*
Odi, *ik haat.*

I. Van deze drie verba is het praesens in onbruik geraakt.

II. Memini en odi hebben in het perfectum de beteekenis van het praesens, in het plusquamperfectum van het imperfectum en in het futurum exactum van het futurum simplex.

Dit geldt ook voor novi, *ik weet* (van nosco, *ik leer kennen*) en consuevi, *ik ben gewoon* (van consuesco, *ik gewen mij*).

III. Alleen memini heeft een imperativus.

Indicativus.

Perfectum.

coepi, *ik ben begonnen.*	memini, *ik herinner mij.*	odi, *ik haat.*
coepisti, enz.	meministi, enz.	odisti, enz.

Plusquamperfectum.

coeperam, *ik was begonnen.*	memineram, *ik herinnerde mij.*	oderam, *ik haatte.*

Futurum exactum.

coepero, *ik zal begonnen zijn.*	meminero, *ik zal mij herinneren.*	odero, *ik zal haten.*

Coniunctivus.

Perfectum.

coeperim, *dat ik begonnen zij.*	meminerim, *dat ik mij herinnere.*	oderim, *dat ik hate.*

Plusquamperfectum.

coepissem, *dat ik begonnen ware, ik zou begonnen zijn.*	meminissem, *dat ik mij herinnerde, ik zou mij herinneren.*	odissem, *dat ik haatte, ik zou haten.*

Imperativus.

ontbreekt.	memento, *herinner u.* mementote, *herinnert u.*	ontbreekt.

Infinitivus.

Perf.	coepisse, *begonnen zijn.*	meminisse, *zich herinneren.*	odisse, *haten.*
Fut.	coepturum, am, um esse, *zullen beginnen.*	ontbreekt.	osurum, am, um esse, *zullen haten.*

Participium.

Perf.	coeptus, a, um, *begonnen (geworden) zijnde.*	ontbreekt.	(osus, a, um), *hatende.*
Fut.	coepturus, a, um, *zullende beginnen.*		osurus, a, um, *zullende haten.*

Aanm. I. Als praesens, imperfectum en futurum simplex bij coepi dient incipio, incipiebam, incipiam. Met een accusativus is het perfectum gewoonlijk incepi, met een infinitivus altijd coepi.

Wordt er een infinitivus passivi vereischt met een zuiver passieve beteekenis, dan gebruike men altijd coeptus sum. Heeft de infinitivus passivi echter intransitieve of reflexieve beteekenis, dan neme men liever coepi.

Urbs aedificari coepta est, *men is begonnen de stad te bouwen.*
Tarquinius crudelis fieri coepit, *Tarquinius begon wreed te worden.*
Res publica augeri coepit, *de staat begon zich uit te breiden.*

Deze zelfde eigenaardigheid heeft ook plaats bij desino.

Orationes meae legi desitae sunt, *men heeft opgehouden mijn redevoeringen te lezen.*

Aanm. II. In plaats van het zeldzame osus gebruikt men de composita exosus en perosus, die in zuiver Latijn altijd een actieve beteekenis hebben. Beide participia regeeren den accusativus.

Plebs consulum nomen perosa erat, *het volk haatte den naam van consuls.*

Als passivum bij odi dient odio esse of in odium venire. Vgl. § 102. A.

131. **Fari,** *spreken.*

In proza vindt men bijna alleen fatur, fabitur en fando in verbinding met audire, *hooren zeggen, van hooren zeggen*

hebben of *weten*. Van de composita a f f a r i, e f f a r i en p r a e f a r i komen enkele andere vormen voor.

132. A v e, *wees gegroet*, s a l v e, *wees gegroet*, v a l e, *vaarwel*.
Salve (salvēte, salvēto), *goeden dag*, was het woord waarmede men gewoonlijk bij het k o m e n groette. V a l e (valēte, valēto), *vaarwel*, was vooral in gebruik bij het a f s c h e i d. A v e (avēte, avēto), dat weinig gebruikt werd, heeft beide beteekenissen. Van salve en vale vindt men een futurum s a l v ē b i s en v a l ē b i s. De infinitivi avēre, salvēre, valēre worden slechts gebruikt in verbinding met i u b e o.

Valere te iubeo, *ik zeg u vaarwel*.

133. A p ă g e met of zonder t e, *pak u weg*.
C ĕ d o, plur. c e t t e wordt in de conversatietaal in de beteekenis van *geef hier, zeg eens* gebruikt met of zonder een a c c u s a t i v u s.

Cedo aquam manibus, *geef wat water voor mijn handen*. Cedo igitur, quid faciam, *laat dan eens hooren, wat ik doen zal*. Cette dextras, *geeft mij de hand*.

Q u a e s o, q u a e s u m u s, *ik bid, wij bidden*, wordt gewoonlijk ter verzachting der uitdrukking tusschen andere woorden ingevoegd.

Tu, quaeso, scribe, *schrijf mij asjeblieft*.

A g e (ook plur.), a g i t e wordt gebruikt in den zin van *kom, welaan*.

Age experiamur, *welaan laten wij het beproeven*.

LIJST
der voornaamste verba met hun stamtijden.

In deze lijst worden naast de simplicia slechts die composita opgenoemd, welke de een of andere bijzonderheid hebben.

134. Verba der eerste conjugatie.

Het perfectum en supinum van de verba der 1ste conjugatie wordt gevormd als dat van a m o, a m ā v i, a m ā t u m, a m ā r e.
Hiervan wijken af

I. m e t p e r f e c t u m o p i e n r e d u p l i c a t i e.

1. Do, dĕdi, dătum, dăre, *geven*. Vgl. § 96.
Evenzoo de comp. met t w e e lettergrepig voorvoegsel circumdo, *omgeven*; pessumdo, *verderven*; satisdo, *borgstellen*; venumdo, *verkoopen*. De overige comp. met é é n lettergrepig voorvoegsel hebben dĭdi, dĭtum en gaan naar de 3de conjugatie. B.v. addo, addidi, additum, addere, *bijvoegen*; credo, credidi, creditum, credere, *gelooven*. Abscondo echter, *verbergen*, heeft gewoonlijk abscon d i, abscon d i t u m, minder goed abscon s u m.
2. Sto, stĕti, (stătum), stare, *staan*.
De comp. met t w e e lettergrepige praeposities hebben perf. s t ĕ t i, geen sup. B.v. circumsto, *rondom staan*, circumsteti. De comp. met é é n lettergrepige praeposities hebben perf. s t ĭ t i, geen sup., veelal part. fut. s t ā t u r u s. B.v. praesto, *uitmunten, verrichten*, praestiti, praestaturus. Dit laatste werkwoord heeft bovendien een part. perf. praestitus. Disto, *verwijderd zijn*, en exsto, *uitsteken, voorhanden zijn*, missen perf. en sup.

II. m e t p e r f e c t u m o p i e n v e r l e n g i n g d e r s t a m v o c a a l.

3. Iŭvo, iūvi, iūtum, iuvare, *helpen*. Iuvaturus. Vgl. § 127.
Adiuvo, *ondersteunen*, heeft echter a d i u t u r u s, zelden a d i u v a t u r u s.
4. Lăvo, lāvi, lavatum of lautum, lavare, *wasschen*.
Part. perf. lautus (lotus), fut. lavaturus. Vgl. § 127.

III. m e t o n r e g e l m a t i g s u p i n u m.

5. Pōto, potavi, potum (zelden potatum), potare, *drinken*. Potus, *gedronken hebbende*. Vgl. § 103. 1º.

IV. m e t p e r f e c t u m o p **ui**.

6. Crĕpo, crepui, crepitum, crepare, *kraken, gedruisch maken*.
7. Cŭbo, cubui, cubitum, cubare, *liggen*. Vgl. § 136, 207.
Van de composita mist accubo, *aanliggen*, het sup., recubo, *achterover liggen*, het perf. en sup.
8. Dŏmo, domui, domitum, domare, *temmen*.
9. Frĭco, fricui, frictum of fricatum, fricare, *wrijven*.
Refrico, *weer openrijten*, mist het sup.; part. fut. r e f r i c a t u r u s.
10. Mĭco, micui, (zonder sup.), micare, *trillen, flikkeren*.
Dimico, d i m i c a v i, d i m i c a t u m, *strijden*.
Emico, emicui, (e m i c a t u m), *plotseling te voorschijn komen*.
11. Nĕco, necavi (soms necui), necatum, necare, *dooden*.
Eneco, *enecui, enectum* (zelden enecavi, enecatum), *dooden*.
12. (Plĭco, plicui, plicitum, plicare), ongebruikelijk simplex van applico, applicavi en applicui, applicatum en applicitum, *bij iets brengen, voegen*. Evenzoo explico, *ontvouwen*, en implico, *inwikkelen*. De verba op p l i c o, die afgeleid zijn van a d i e c t i v a op p l e x, zooals duplico, *verdubbelen*, hebben alleen a v i, a t u m.
13. Sĕco, secui, sectum, secare, *snijden*. Secaturus. Vgl. § 127.
14. Sŏno, sonui, (sonitum), sonare, *klinken*. Sonaturus. Vgl. § 127.
Resono, *weerklinken*, heeft resonavi en mist het sup.
15. Tŏno, tonui, (zonder sup.), tonare, *donderen*. Gewoonlijk onpersoonlijk.
Attono, *overdonderen, verbijsteren*, heeft een part. perf. attonitus.
Intono, *losdonderen, uitgalmen*, „ „ „ „ intonatus.
16. Vĕto, vetui, vetitum, vetare, *verbieden*.

135. Verba der tweede conjugatie.

I. V e r b a m e t p e r f e c t u m o p i e n r e d u p l i c a t i e.

17. Mordeo, momordi, morsum, mordere, *bijten*.
18. Pendeo, pependi, (zonder sup.), pendere, *hangen* (intr.).
De comp. zonder perf. en sup.

19. Spondeo, spopondi, sponsum, spondere, *beloven*.
Comp. despondeo, despondi, desponsum, despondere, *verloven*.
Evenzoo respondeo, *antwoorden*.
20. Tondeo, totondi, tonsum, tondere, *scheren*.
Comp. attondeo en detondeo, *afscheren*, zonder reduplicatie.

II. Verba met perfectum op i en verlenging der stamvocaal.

21. Căveo, cāvi, cautum, cavere, *op zijn hoede zijn*.
22. Făveo, fāvi, fautum, favere, *begunstigen*.
23. Fŏveo, fōvi, fōtum, fovere, *koesteren*.
24. Mŏveo, mōvi, mōtum, movere, *bewegen*.
25. Păveo, pāvi, (zonder sup.), pavere, *bang zijn*.
26. Vŏveo, vōvi, vōtum, vovere, *beloven* (aan een god).
27. Sĕdeo, sēdi, sessum, sedere, *zitten*.
Behalve bij circumsedeo, *belegeren*, en supersedeo, *van iets afzien*, wordt bij de comp. de e van het praes. veranderd in i. B.v. assĭdeo, assēdi, assessum, assidere, *bij iets zitten*.
28. Vĭdeo, vīdi, vīsum, videre, *zien*.

III. Verba met perfectum op i zonder stamverandering.

29. Conīveo, (conivi, conixi), (zonder sup.), conivere, *de oogen sluiten*.
30. Ferveo, (fervi, ferbui), (zonder sup.), fervere, *gloeien, koken* (intr.).
31. Prandeo, prandi, pransum, prandere, *ontbijten*. Pransus, *ontbeten hebbende*. Vgl. § 103. 1⁰.
32. Strīdeo, strīdi, (zonder sup.), stridere, *ruischen, knarsen, snorren, sissen*. Vgl. § 136, 180.

IV. Verba met perfectum op **vi**.

33. Deleo, delēvi, delētum, delere, *verdelgen*.
34. Fleo, flēvi, flētum, flere, *weenen*.
35. Neo, nēvi, nētum, nere, *spinnen*.
36. (Pleo, plēvi, plētum, plere), ongebruikelijk simplex van compleo, *vullen*, enz.
37. Abŏleo, abolēvi, abolĭtum, abolere, *afschaffen*.
38. Cieo (cio), cīvi, cĭtum (cītum), ciēre (cīre), *in beweging brengen*.
Van de comp. gaat accio, *ontbieden*, altijd, concio, *bijeenroepen*, en excio, *oproepen*, gewoonlijk naar de 4e conjugatie. Toch vindt men naast concītus en excītus ook concĭtus en excĭtus, vooral in de beteekenis van *opgewekt*.

V. Verba, wier perfectum op **ui** uitgaat.

a. met supinum op **ĭtum**.

39. Hăbeo, *hebben*.
Comp. adhĭbeo, *aanwenden*; debeo (voor dehibeo), *schuldig zijn*; praebeo (voor praehibeo), *verschaffen*.
40. Liceo, *te koop zijn*.
41. Mĕreo, *verdienen*. Vgl. n⁰. 106.
42. Mŏneo, *vermanen*.
43. Nŏceo, *schaden*.
44. Plăceo, *behagen*.
Comp. displiceo, *mishagen*.

45. Tăceo, *zwijgen*.
Comp. reticeo, *verzwijgen*, mist het sup.
46. Terreo, *verschrikken*.

b. met supinum op **tum**.

47. Dŏceo, docui, doctum, docere, *onderwijzen*.
48. Misceo, miscui, mixtum (soms mistum), miscere, *mengen*.
49. Tĕneo, tenui, (tentum), tenere, *houden*.
Comp. met sup. detĭneo, *vasthouden*; distineo, *uiteenhouden*; obtineo, *in bezit houden*; retineo, *tegenhouden*; de overige zonder sup. Bij sustineo, *uithouden* gebruikt men sustentatum.
50. Torreo, torrui, tostum, torrere, *roosteren*.

c. met supinum op **sum**.

51. Censeo, censui, censum, censere, *schatten*.
Comp. percenseo, *opsommen*, en suscenseo, *toornig zijn*, zonder sup.; recenseo, *monsteren*, sup. recensum, zelden recensītum.

d. zonder supinum.

met part. fut. op **iturus**.

52. Căleo, *warm zijn*.
53. Căreo, *missen*.
54. Dŏleo, *bedroefd zijn*.
55. Iăceo, *liggen*.
56. Păreo, *gehoorzamen*.
57. Văleo, *gezond zijn*.

zonder part. fut.

58. Arceo, *afhouden*.
Comp. coërceo, *beteugelen*, en exerceo, *oefenen*, sup. coërcitum en exercitatum.
59. Calleo, *eelt hebben, bedreven zijn*.
60. Candeo, *gloeien, wit zijn*.
61. Egeo, *gebrek hebben*.
Comp. indĭgeo, *gebrek hebben*.
62. Emĭneo, *uitsteken*.
63. Flōreo, *bloeien*.
64. Horreo, *huiveren*.
65. Langueo, *kwijnen*.
66. Lăteo, *verborgen zijn*.
67. Lĭqueo, licui of liqui, *vloeibaar zijn*.
68. Madeo, *nat zijn*.
69. Nĭteo, *schitteren*.
70. Oleo, *rieken*.
Comp. adŏleo, *ontsteken* (offers); redoleo, *naar iets rieken*; suboleo, *tegenrieken*.
71. Palleo, *bleek zijn*.
72. Păteo, *open staan*.
73. Rĭgeo, *stijf staan*.
74. Rŭbeo, *rood zijn*.
75. Silĕo, *zwijgen*.
76. Sorbeo, *(op-)slurpen*.
77. Sordeo, *vuil zijn*.
78. Stŭdeo, *zich toeleggen*.
79. Stŭpeo, *verbaasd zijn*.
80. Tĭmeo, *vreezen*.
81. Vĭgeo, *krachtig zijn*.
82. Vĭreo, *groen zijn*.
83. Van areo, *droog zijn*, en frondeo, *bladeren hebben*, komt een perf. op ui eerst bij lateren voor.
84. Splendeo, *schitteren*; torpeo, *verstijfd zijn*, en tumeo, *gezwollen zijn*, hebben zelf geen perf., maar wel hun inchoativa (§ 146. 4⁰.). B.v. tumesco, *opzwellen*, tumui.

VI. V e r b a, w i e r p e r f e c t u m o p **si** u i t g a a t, m e t s u p i n u m o p **tum**.

85. Augeo, auxi, auctum, augere, *vermeerderen* (trans.).
86. Lūgeo, luxi, (luctum), lugere, *treuren, rouwen.*
87. Indulgeo, indulsi, (indultum), indulgere, *toegeven.*
88. Torqueo, torsi, tortum, torquere, *draaien.*

m e t s u p i n u m o p **sum**.

89. Mulceo, mulsi, mulsum, mulcere, *streelen.*
90. Mulgeo, mulsi, (mulsum), mulgere, *melken.*
91. Tergeo, tersi, tersum, tergere, *afwisschen.* Vgl. § 136, 272.
92. Ardeo, arsi, (arsum), ardere, *branden* (intr.).
93. Rīdeo, rīsi, rīsum, ridere, *lachen.*
94. Suādeo, suasi, suasum, suadere, *aanraden.*
95. Iŭbeo, iussi, iussum, iubere, *bevelen.*
96. Măneo, mansi, mansum, manere, *blijven.*
97. Haereo, haesi, (haesum), haerere, *vast zitten.*

z o n d e r s u p i n u m.

98. Frīgeo, frixi, frigere, *koud zijn.*
99. Lūceo, luxi, lucere, *licht geven.*
100. Algeo, alsi, algere, *kou lijden.*
101. Fulgeo, fulsi, fulgere, *bliksemen, schitteren.*
102. Turgeo, tursi, turgere, *gezwollen zijn.*
103. Urgeo, ursi, urgere, *dringen.*

De stamtijden van de verba semideponentia en impersonalia der 2e conjugatie vindt men in § 103 en 112. De andere verba, hier niet opgenoemd, missen perf. en sup.

VII. D e p o n e n t i a.

104. Tueor, (tuitus sum), tueri, *beschermen.* Als perf. gebruikt men gewoonlijk tutatus sum van tutari.
105. Liceor, licitus sum, liceri, *bieden.*
Comp. polliceor, pollicitus sum, *beloven.*
106. Mereor, meritus sum, mereri, *verdienen.* Vgl. n⁰. 41.
Men gebruikt bij voorkeur het a c t i v u m met en zonder stipendia in de beteekenis: *als soldaat dienen.*
107. Misereor, miseritus sum, misereri, *zich ontfermen.*
108. Vereor, veritus sum, vereri, *vreezen.*
109. Reor, ratus sum, reri, *meenen.* Het part. praes. ontbreekt; ratus, *meenende.* Vgl. § 414. 2⁰.
110. Fateor, fassus sum, fateri, *bekennen.*
Comp. confiteor, confessus sum, *bekennen.*
111. Medeor, (ontbreekt), mederi, *genezen.* Als perf. gebruikt men medicatus sum of sanavi.

136. Verba der derde conjugatie.

I. V e r b a m e t p e r f e c t u m o p **i** e n r e d u p l i c a t i e, m e t s u p i n u m o p **tum**.

112. Sisto (uit si-sta-o), stĭti, stătum, sistere, *plaatsen.*
Behalve circumsisto, circum s t ĕ t i, *omringen*, hebben de comp. stĭti en missen het sup., maar obsisto, obstiti, o b s t ĭ t u m, *zich verzetten.*
113. Pungo, pupŭgi, punctum, pungere, *steken.*
Comp. compungo, com p u n x i, compunctum, *steken.*
114. Pango, pepĭgi (panxi, pēgi), pactum, pangere, *vastmaken.* P e p i g i gebruikt men in figuurlijke bet. *bij verdrag vaststellen* (het praes. is dan liever p a c i s c o r, vgl. n⁰. 309); p a n x i of p e g i in letterlijke beteekenis; p e g i in de comp. zooals compingo, *samenvoegen.*
115. Tango, tetĭgi, tactum, tangere, *aanraken.*
Comp. attingo, attigi, attactum, *aanraken.*
116. Tendo, tetendi, tentum (soms tensum), tendere, *spannen.*
Comp. attendo, attendi, attentum, *acht geven.* Doch extendo, *uitbreiden*, en retendo, *ontspannen*, hebben soms, detendo, *afspannen*, altijd s u m. Bij ostendo, *toonen* (vroeger tum, later sum), gebruikt men o s t e n t a t u m.
117. Cano, cecini, (cantum), canere, *zingen.* Als part. perf. gebruikt men c a n t a t u s, (carminibus) c e l e b r a t u s, enz.
Comp. concĭno, con c i n u i, (con c e n t u m), *overeenstemmen.*
118. Părio, pepĕri, partum, parere, *voortbrengen.* Pariturus. Vgl. § 127. De comp. gaan naar de 4e conjugatie en hebben een r e g e l m a t i g p a r t. f u t.: reperturus.
Compĕrio, comperi, compertum, comperīre, *bevinden.* (in het p r a e s. soms d e p o n e n s).
Repĕrio, repperi (reperi), repertum, reperīre, *vinden.*

m e t s u p i n u m o p **sum**.

119. Cădo, cecĭdi, (cāsum), cadere, *vallen.*
Comp. occĭdo, occĭdi, occasum, *ondergaan, sneuvelen.* De andere comp. missen het sup., maar recĭdo, *terugvallen*, heeft een part. fut. recasurus.
120. Caedo, cecīdi, caesum, caedere, *vellen.*
Comp. occīdo, occīdi, occīsum, *dooden.*
121. Pendo, pependi, pensum, pendere, *wegen, betalen.*
Comp. appendo, appendi, appensum, *toewegen.*
122. Tundo, (tutudi), tunsum (zelden tūsum), tundere, *stooten.*
Comp. contundo, contŭdi, con t ū s u m, *verbrijzelen.* Obtundo, *afstompen*, heeft soms ob t u n s u m.
123. Fallo, fefelli, (falsum), fallere, *bedriegen.* Falsus is a d i.: *valsch*; als part. neemt men d e c e p t u s. Bij het eenige comp. refello, refelli, *weerleggen*, gebruikt men als sup. r e f u t a t u m.
124. Pello, pepŭli, pulsum, pellere, *(ver-)drijven.*
Comp. appello, appuli, appulsum, *landen.*

125. Curro, cucurri, cursum, currere, *loopen*.
Comp. recurro, recurri, recursum, *terugloopen*; zoo ook succurro, *te hulp komen*. De andere comp. hebben zoowel curri als cucurri.
126. Parco, peperci (zelden parsi), (parsum), parcere, *sparen*. In het perf. pass. zegt men temperatum est.

z o n d e r s u p i n u m.

127. Bĭbo, bĭbi, bibere, *drinken*. In plaats van het eerst later voorkomende bibitum en afgeleide vormen gebruikt men p o t u m of h a u s t u m.
128. Disco, didĭci, discere, *leeren*.
129. Posco, poposci, poscere, *vorderen*.

D e r e d u p l i c a t i e i s w e g g e v a l l e n b i j:

130. Findo, fĭdi, fissum, findere, *splijten*.
131. Scindo, scĭdi, scissum, scindere, *scheuren*.
132. (Cello), ongebruikelijk simplex van percello, percŭli, perculsum, percellere, *terneerwerpen*. De overige comp. missen het p e r f. en s u p.

II. V e r b a m e t p e r f e c t u m o p **i** e n v e r l e n g i n g d e r s t a m v o c a a l, m e t s u p i n u m o p **tum**.

133. Căpio, cēpi, captum, capere, *nemen*.
Comp. accĭpio, accepi, acceptum, *aannemen*; maar ante c a p i o, cepi, ceptum (c a p t u m), *vooraf nemen*. Over incipio vgl. § 130. Aanm. I.
134. Rumpo, rūpi, ruptum, rumpere, *breken* (trans.).
135. Emo, ēmi, emptum, ĕmere, *koopen*.
Comp. ad ĭ m o, ademi, ademptum, *ontnemen*; maar co ë m o, *opkoopen*. Vgl. ook n⁰. 232-235.
136. Ago, ēgi, actum, ăgere, *drijven, handelen*.
Comp. ab ĭ g o, abegi, abactum, *wegdrijven*; amb ĭ g o (zonder perf. en sup.), *(be-)twijfelen*, enz.; maar circum ă g o, *ronddrijven, omwenden*; per ă g o, *volbrengen*; sat ă g o (zonder perf. en sup.), *voldoen, zich beijveren*. Samengetrokken zijn: cōgo, coēgi, coactum, *samendrijven, dwingen*; dēgo, degi (zelden), (zonder sup.), *doorbrengen*.
137. Făcio, fēci, factum, facere, *doen, maken*.
Comp. affĭcio, affeci, af f e c t u m, *aandoen*, maar bij comp., niet met een praepositie samengesteld, blijft de **a**: assue f ă c i o, assuefeci, assue f a c t u m, *gewennen* (trans.). Vgl. § 125. Aanm.
138. Frango, frēgi, fractum, frangere, *breken* (trans.).
Comp. con f r i n g o, confregi, confractum, *verbreken*.
139. Fŭgio, fūgi, (fugitum), fugere, *vluchten*.
140. Iacio, iēci, iactum, iacere, *werpen*.
Comp. abĭcio (spreek uit: abjicio), abieci, abiectum, *wegwerpen*; maar superiacio, ieci, iectum (iactum), *overwerpen*. Amicio (uit am en iacio. Vgl. § 167.), (amixi, amicui), amictum, amicire, *bekleeden*, gaat naar de 4e conj.
141. Lĕgo, lēgi, lectum, legere, lezen. De **e** wordt **i** in collĭgo, *verzamelen*; delĭgo, *kiezen*; diligo, *beminnen*; elĭgo en selĭgo, *uitkiezen*; maar blijft in de andere comp., als: allĕgo, *bijkiezen*.
Alle comp. hebben als perf. l ē g i, maar dilĭgo; intellĕgo, *begrijpen*; neglĕgo, *verwaarloozen*, hebben l e x i.

142. (Linquo, līqui, lictum, linquere, *laten*), weinig gebruikelijk simplex van relinquo, *verlaten*, enz.
143. Vinco, vīci, victum, vincere, *overwinnen*.

m e t s u p i n u m o p **sum**.

144. Edo, ēdi, ēsum, ĕdere, *eten*. Vgl. § 119.
Het comp. comedo, *opeten*, heeft als sup. comesum en com e s t u m.
145. Fŏdio, fōdi, fossum, fodere, *graven*.
146. Fundo, fūdi, fūsum, fundere, *gieten, verslaan*.
147. Sīdo, sēdi (zelden sīdi), (sessum), sidere, *zich neerzetten*. Het sup. komt slechts voor in comp.

z o n d e r s u p i n u m.

148. Scăbo, scābi, scabere, *krabben*.

III. V e r b a m e t p e r f e c t u m o p **i** z o n d e r s t a m v e r a n d e r i n g, m e t s u p i n u m o p **tum**.

149. Acuo, acui, (acūtum), acuere, *scherpen*. Acutus is adi.: *scherp*.
150. Arguo, argui, (argūtum), arguere, *beschuldigen*. Argutus is adi.: *scherpzinnig*. Arguiturus. Vgl. § 127.
151. Exuo, exui, exūtum, exuere, *uittrekken*.
152. (Ico), īci, ictum, īcere, *treffen, slaan*. In het praes. en afgeleide tijden gebruiken goede prozaschrijvers f e r i o, zonder perf. en sup., ferire.
153. Imbuo, imbui, imbūtum, imbuere, *doortrekken*.
154. Induo, indui, indūtum, induere, *aantrekken*
155. Luo, lui, (lutum), luere, *boeten, wasschen*. Luiturus. Vgl. § 127. Het s u p. komt slechts voor in comp.
156. Minuo, minui, minūtum, minuere, *verminderen* (trans.).
157. Ruo, rui, (rŭtum), ruere, *naar beneden storten*. Ruiturus. Vgl. § 127. Het s u p. komt slechts voor in comp.
158. Solvo, solvi, solūtum, solvere, *losmaken*.
159. Spuo, spui, spūtum, spuere, *spuwen*.
160. Statuo, statui, statūtum, statuere, *vaststellen*.
Comp. constĭtuo, constitui, constitūtum, *besluiten*.
161. Suo, sui, sūtum, suere, *naaien*.
162. Tribuo, tribui, tribūtum, tribuere, *toedeelen*.
163. Volvo, volvi, volūtum, volvere, *wentelen*.

m e t s u p i n u m o p **sum**.

164. Cūdo, (cūdi, cūsum), cudere, *slaan*. Het perf. en sup. komt slechts voor in comp.
165. (Cando), ongebruikelijk simplex van accendo, accendi, accensum, accendere, *aansteken*, enz.
166. (Fendo), ongebruikelijk simplex van defendo, defendi, defensum, defendere, *verdedigen*, enz.
167. Mando, (mandi), mansum, mandere, *kauwen*.
168. Pando, pandi, passum, (zelden pansum) pandere, *uitspreiden*.

169. Prehendo, prehendi, prehensum, prehendere, *grijpen.* Men vindt ook een samengetrokken vorm prendo, prendi, prensum, prendere.
170. Scando, scandi, (scansum), scandere, *klimmen.*
Comp. adscendo, adscendi, adscensum, *opklimmen.*
171. Verto, verti, versum, vertere, *wenden.* In de onvoltooide tijden zijn deponentia: altijd revertor, *terugkeeren*; gewoonlijk devertor, *zich afwenden, zijn intrek nemen*; dikwijls praevertor, *de voorkeur geven.* In de voltooide tijden echter gebruiken de beste schrijvers altijd den actieven vorm.
172. Verro, (verri), versum, verrere, *vegen.*
173. Vello, velli (zelden vulsi), vulsum, vellere, *rukken, uittrekken.*

zonder supinum.

174. (Gruo, grui, gruere), ongebruikelijk simplex van congruo, *overeenstemmen*, en ingruo, *op iets losbreken, binnendringen.*
175. Metuo, metui, metuere, *vreezen.*
176. (Nuo, nui, nuere, *knikken*), verouderd simplex van abnuo, *weigeren* (abnuiturus); enz.
177. Pluo, plui (soms pluvi), pluere, *regenen.* Gewoonl. onpersoonlijk.
178. Sternuo, sternui, sternuere, *niezen.*
179. Lambo, lambi, lambere, *likken, lekken.*
180. Strīdo, strīdi, stridere, *ruischen*, enz. (meestal stridēre. Vgl. § 135, 32.).
181. Vīso, vīsi, visere, *gaan zien, bezoeken.*
182. Psallo, psalli, psallere, *op de citer spelen.*

IV. Verba met perfectum op vi.

183. Pasco, pāvi, pastum, pascere, *weiden* (trans.), *voeden.* Vgl. n⁰. 304.
184. Sterno, strāvi, strātum, sternere, *uitspreiden, neerwerpen.*
Comp. consterno, *bedekken.*
185. Sĕro, sēvi, sătum, serere, *zaaien.*
Comp. consero, consevi, consĭtum, *bezaaien.* Resero, *weder zaaien*, mist 't sup.
186 Cresco, crēvi, (crētum), crescere, *groeien.* Vgl. § 103. 2⁰.
187. (Olesco), ongebruikelijk simplex van adolesco, adolēvi, adultum, adolescere, *opgroeien*; wellicht van exolesco, exolēvi, exolētum, exolescere, *in onbruik raken*; misschien van obsolesco, obsolēvi, obsolētum, obsolescere, *verouderen.* Vgl. § 103. 2⁰.
188. Quiesco, quiēvi, (quiētum), quiescere, *rusten.*
189. Suesco, suēvi, (suētum), suescere, *zich gewennen.* Suetus is adj.: *gewoon.*
Comp. consuesco, *zich gewennen.* Vgl. § 130. II.
190. Cerno, crēvi, crētum, cernere, *afzonderen, zien, beslissen.* Het perf. en sup. komen nooit voor in de beteekenis van *zien* en gewoonlijk slechts in de comp. decerno, *besluiten*; enz.
191. Sperno, sprēvi, sprētum, spernere, *versmaden.*
192. Lĭno, lēvi (līvi), lĭtum, linere, *bestrijken.*
Comp. oblino, oblēvi, oblitum, *besmeren, besmetten.*

193. Sĭno, sīvi, sĭtum, sinere, *toelaten.* Vgl. n⁰. 211.
Comp. desino, desii (§ 114. A. II.), desĭtum, *ophouden.* Vgl. § 130. A. I.
194. Tĕro, trīvi, trītum, terere, *wrijven.*
195. Cŭpio, cupīvi, cupītum, cupere, *begeeren.*
196. Săpio, sapi(v)i (zelden sapui), (zonder sup.), sapere, *smaken, wijs zijn.*
Comp. desĭpio, *dwaas zijn*, en resĭpio, *naar iets smaken*, zonder perf. en sup.
197. Pĕto, petīvi, petītum, petere, *zoeken te bereiken.* Petii. Vgl. § 114. A. II.
198. Rŭdo, rudīvi, (zonder sup.), rudere, *brullen.*
199. Quaero, quaesīvi, quaesītum, quaerere, *zoeken.*
Comp. acquiro, acquisivi, acquisitum, *verwerven.*
200. Arcesso, arcessīvi, arcessītum, arcessere, *ontbieden.*
201. Capesso, capessīvi, capessītum, capessere, *aangrijpen.*
202. Facesso, facessīvi, facessītum, facessere, *ijverig doen.*
203. Incesso, incessīvi, (zonder sup.), incessere, *op iem. losgaan.*
204. Lacesso, lacessīvi, lacessītum, lacessere, *tergen.*
205. Nosco (uit gnosco) nōvi, nōtum, noscere, *leeren kennen.* Vgl. § 130. II.
Evenzoo ignosco, *vergeven*; maar agnosco, *erkennen*; cognosco, *leeren kennen*; recognosco, *herkennen*, hebben agnĭtum enz. De overige comp. missen het sup.

V. Verba, wier perfectum op ui uitgaat, met supinum op (ĭ)tum.

206. Rapĭo, rapui, raptum, rapere, *rooven.*
Comp. abrĭpio, abripui, abreptum, *wegsleepen.*
207. (Cumbo, cubui, cubitum, cumbere, *gaan liggen*), verouderd simplex van accumbo, *gaan aanliggen*, enz. Vgl. § 134, 7.
208. Vŏmo, vomui, vomitum, vomere, *braken.*
209. Texo, texui, textum, texere, *weven.*
210. Pinso, pinsui, (pinsi), pistum (pinsitum, pinsum), pinsere, *fijnstampen.*
211. Pōno, (uit pŏ-sĭno), pŏsui, posĭtum, ponere, *plaatsen.* Vgl. n⁰. 193.
212. Gigno (uit gi-gĕno), genui, genitum, gignere, *voortbrengen.*
213. Mŏlo, molui, molitum, molere, *malen.*
214. Alo, alui, altum, ălere, *voeden.*
215. Cŏlo, colui, cultum, colere, *bebouwen, vereeren.*
216. Consŭlo, consului, consultum, consulere, *raadplegen.*
217. Occŭlo, occului, occultum, occulere, *verbergen.*
218. Sĕro, (serui, sertum), serere, *samenvoegen.* Het perf. en sup. komt slechts voor in de comp. consero, *samenvoegen*, enz. Dissero, *uiteenzetten*, mist het sup.

zonder supinum.

219. Strĕpo, strepui, strepere, *gedruisch maken.*
220. Frĕmo, fremui, fremere, *brullen, mompelen.*
221. Gĕmo, gemui, gemere, *zuchten.*
222. Trĕmo, tremui, tremere, *beven, sidderen.*
223. Sterto, stertui, stertere, *snorken.*
224. Compesco, compescui, compescere, *bedwingen.*

VI. Verba, wier perfectum op **si** uitgaat, met supinum op **tum**.

225. Carpo, carpsi, carptum, carpere, *plukken*.
226. Glūbo, glupsi, gluptum, glubere, *schillen*.
227. Nūbo, nupsi, nuptum, nubere, *trouwen* (van een vrouw). Nupta. Vgl. § 103. 2⁰.
228. Scalpo, scalpsi, scalptum, scalpere, *krabben*.
229. Scrībo, scripsi, scriptum, scribere, *schrijven*.
230. Sculpo, sculpsi, sculptum, sculpere, *beitelen*.
231. Serpo, serpsi, serptum, serpere, *kruipen*.
232. Cōmo, compsi, comptum, comere, *opsieren*.
233. Dēmo, dempsi, demptum, demere, *wegnemen*.
234. Prōmo, prompsi, promptum, promere, *te voorschijn brengen*.
235. Sūmo, sumpsi, sumptum, sumere, *nemen*. De laatste vier verba zijn eigenlijk comp. van emo. Vgl. n⁰. 135.
236. Temno, tempsi, temptum, temnere, *verachten*. In proza gebruikt men het comp. contemno.
237. Cingo, cinxi, cinctum, cingere, *omgorden*.
238. Cŏquo, coxi, coctum, coquere, *koken* (trans.).
239. Dīco, dixi, dictum, dicere, *zeggen*.
240. Dūco, duxi, ductum, ducere, *voeren*.
241. Fingo, finxi, fictum, fingere, *vormen*.
242. (Flīgo, flixi, flictum, fligere, *slaan*), verouderd simplex van affligo, *terneerslaan*, enz. Profligo, *verslaan*, gaat regelmatig naar de 1e conj.
243. Frigo, frixi, frictum (soms frixum), frigere, *roosteren*.
244. Iungo, iunxi, iunctum, iungere, *verbinden*.
245. (Lăcio, laxi, lactum, lacere), ongebruikelijk simplex van allicio, *aanlokken*, illicio, *verlokken*, pellicio, *aanlokken*, die lexi, lectum hebben. Elicio, *uitlokken*, heeft elicui, elicitum.
246. Lingo, linxi, linctum, lingere, *likken*.
247. (Mungo, munxi, munctum, mungere), ongebruikelijk simplex van emungo, *snuiten*.
248. Pingo, pinxi, pictum, pingere, *schilderen*.
249. Plango, planxi, planctum, plangere, *slaan* (tegen de borst).
250. Rĕgo, rexi, rectum, regere, *richten, besturen*.
Comp. arrigo, *in de hoogte richten*. In plaats van perrigo, *voortgaan*, gebruikt men pergo, perrexi, perrectum, pergere, en in plaats van surrigo, *opstaan*, surgo, surrexi, surrectum, surgere. Hiervan komen weer assurgo, consurgo, enz.
251. (Spĕcio, spexi, spectum, specere, *schouwen*), verouderd simplex van adspicio, *aanschouwen*, enz.
252. (Stinguo, stinxi, stinctum, stinguere, *blusschen*), verouderd simplex van exstinguo en restinguo, *uitblusschen;* en wellicht ook van distinguo, *onderscheiden*, en instinguo, *ophitsen*, dat slechts in het part. perf. instinctus gebruikelijk is; voor de overige vormen gebruikt men instīgo, dat regelmatig naar de 1e conj. gaat.

253. Stringo, strinxi, strictum, stringere, *strak aantrekken, strijken*.
254. Struo, struxi, structum, struere, *opstapelen, bouwen*.
255. Sūgo, suxi, suctum, sugere, *zuigen*.
256. Tĕgo, texi, tectum, tegere, *bedekken*.
257. Tingo, tinxi, tinctum, tingere, *indoopen*.
258. Trăho, traxi, tractum, trahere, *trekken*.
259. Ung(u)o, unxi, unctum, ung(u)ere, *zalven*.
260. Vĕho, vexi, vectum, vehere, *voeren*. Voor de vertaling van de Nederlandsche onovergankelijke werkwoorden *rijden, varen*, moet men vehor gebruiken (met curru, equo, navi). Als zoodanig heeft het ook een part. praesens en een gerundium. B.v. (in) equo vehens, *te paard rijdend;* in transvehendo, *onder het voorbijrijden*.
261. Vīvo, vixi, victum, vivere, *leven*.
262. Gĕro, gessi, gestum, gerere, *dragen*.
263. Uro, ussi, ustum, ūrere, *branden* (trans.).
Comp. zijn o.a. amburo, *rondom verbranden;* com**b**uro, *verbranden*.

met supinum op **sum**.

264. Fīgo, fixi, fixum, figere, *vasthechten*.
265. Flecto, flexi, flexum, flectere, *buigen*.
266. Fluo, fluxi, (fluxum), fluere, *vloeien*.
267. Necto, (nexi), nexum, nectere, *knoopen*. In plaats van het zeldzame nexi zegt men liever nexui. De comp. zooals annecto, *aanknoopen*, hebben alleen nexui.
268. Pecto, pexi, pexum, pectere, *kammen*.
269. (Plecto, plexi, plexum, plectere, *vlechten*), is als activum verouderd en wordt slechts in samenstellingen als deponens gebruikt. Ook moet men het niet verwarren met plecto, *straffen*, dat perf. en sup. mist en gewoonlijk slechts in het passivum gebruikt wordt. Vgl. n⁰. 297.
270. Mergo, mersi, mersum, mergere, *onderdompelen*.
271. Spargo, sparsi, sparsum, spargere, *strooien*.
Comp. adspergo, adspersi, adspersum, *besprenkelen*.
272. Tergo, tersi, tersum, tergere, *afwisschen*. Vgl. § 135, 91.
De comp. gaan naar de 2e conj.
273. Cēdo, cessi, cessum, cedere, *wijken*.
274. Claudo, clausi, clausum, claudere, *sluiten*.
Comp. circumclūdo, circumclūsi, circumclūsum, *rondom insluiten*.
275. Divīdo, divīsi, divisum, dividere, *verdeelen*.
276. Laedo, laesi, laesum, laedere, *slaan, kwetsen*.
Comp. allīdo, allīsi, allīsum, *tegen iets aanslaan*.
277. Lūdo, lūsi, lūsum, ludere, *spelen*.
278. Mĕto, (messui), messum, metere, *maaien*. In plaats van het zeldzame messui zegt men liever messem feci.
279. Mitto, mīsi, missum, mittere, *zenden*.
280. Plaudo, plausi, plausum, plaudere, *klappen* (in de handen).
Comp. applaudo, *toejuichen;* doch explodo, explosi, explosum, *uitfluiten* (een tooneelspeler). Evenzoo supplodo (pedem), *stampen* (met de voeten).

281. Quatio, (quassi), quassum, quatere, *schudden.*
De comp. gaan uit op cŭtio, cussi, cussum, cutere, zooals concutio, *schokken.*
282. Rādo, rāsi, rāsum, radere, *schaven.*
283. Rodo, rōsi, rōsum, rodere, *knagen.*
284. Trūdo, trūsi, trūsum, trudere, *stooten.*
285. Vādo, (vasi, vasum), vadere, *gaan.* Het perf. en sup. komt slechts voor in de comp. evado, *ontsnappen,* enz.
286. Prĕmo, pressi, pressum, premere, *drukken.*
Comp. comprimo, compressi, compressum, *samendrukken.*

zonder supinum.

287. Repo, repsi, repere, *kruipen.*
288. Ango, anxi, angere, *beangstigen.*
289. Ningo, ninxi, ningere, *sneeuwen.* Gewoonlijk onpersoonlijk.

VII. Deponentia.

290. Fruor, (fruitus of fructus sum), frui, *genieten.* Alleen fruiturus. Vgl. § 127. Als perf. gebruikt men usus sum.
291. Fungor, functus, sum, fungi, *verrichten.*
292. Lŏquor, locutus sum, loqui, *spreken.*
293. Sĕquor, secutus sum, sequi, *volgen.*
294. Quĕror, questus sum, queri, *klagen.*
295. Morior, mortuus sum, mori, *sterven.* Moriturus. Vgl. § 127.
296. Lābor, lapsus sum, labi, *glijden, vallen.*
297. (Plector), ongebruikelijk simplex van amplector, amplexus sum, amplecti, *omvatten.* Vgl. n°. 269.
298. Nītor, nisus of nixus sum, niti, *steunen.*
299. Utor, usus sum, ūti, *gebruiken.*
300. Pătior, passus sum, pati, *lijden.*
Comp. perpĕtior, perpessus sum, perpĕti, *verduren.*
301. Grădior, gressus sum, gradi, *stappen, gaan.* Meest in comp. als: aggrĕdior, aggressus sum, aggrĕdi, *naar iemand gaan.*
302. Irascor, irasci, *zich vertoornen.* Als perf. gebruikt men suscensui. Iratus is adj.: *toornig, boos.*
303. Nascor, natus sum, nasci, *geboren worden.* Nasciturus. Vgl. § 127.
304. Pascor, pastus sum, pasci, *weiden* (intr.), *zich voeden.* Vgl. n°. 183.
305. Vescor, vesci, *eten, zich voeden.* Als perf. gebruikt men edi of pastus sum.
306. Obliviscor, oblītus sum, oblivisci, *vergeten.* Men verwarre het perf. oblītus niet met oblĭtus van oblīno, *besmeren, besmetten.* Vgl. n°. 192.
307. (Apiscor, aptus sum, ăpisci, *bereiken*), zeldzaam simpl. van adĭpiscor, adeptus sum, adĭpisci, *verkrijgen*; enz.
308. Nanciscor, nactus of nanctus sum, nancisci, *verkrijgen.*
309. Paciscor, pactus sum, pacisci, *een verdrag sluiten, bedingen.* Vgl. n°. 114.
310. Proficiscor, profectus sum, proficisci, *vertrekken.*
311. Expergiscor, experrectus sum, expergisci, *ontwaken.*

312. (Miniscor), ongebruikelijk simpl. van comminiscor, commentus sum, comminisci, *verzinnen.* Als perf. van reminiscor, *zich herinneren,* gebruikt men recordatus sum.
313. Ulciscor, ultus sum, ulcisci, *zich wreken.*
314. Defetiscor, defessus sum, defetisci, *moe worden.*

137. Verba der vierde conjugatie.

Het perfectum en supinum van de verba der 4de conjug. wordt gewoonlijk gevormd als dat van audio, audīvi, audītum, audīre.
Hiervan wijken af

I. met perfectum op i en verlenging der stamvocaal.

315. Vĕnio, vēni, ventum, venire, *komen.*

II. met onregelmatig supinum.

316. Sepĕlio, sepelivi, sepultum, sepelire, *begraven.*

III. met perfectum op **ui**.

317. Aperio, aperui, apertum, aperire, *openen.*
318. Operio, operui, opertum, operire, *bedekken.*
319. Sălio, salui (zelden salii), (saltum), salire, *springen.*
Comp. assĭlio, assilui (zelden ii), (assultum), *naar iets toespringen.*

IV. met perfectum op **si**, supinum op **tum**.

320. Saepio, saepsi, saeptum, saepire, *omheinen.*
321. Sancio, sanxi, sanctum (zelden sancitum), sancire, *verordenen, bekrachtigen.*
322. Vincio, vinxi, vinctum, vincire, *boeien.*
323. Fulcio, fulsi, fultum, fulcire, *stutten.*
324. Farcio, farsi, fartum (farctum), farcire, *volstoppen.*
Comp. confercio, conferci, confertum, *opeendringen.* Soms blijft de **a** in de comp. behouden.
325. Sarcio, sarsi, sartum, sarcire, *herstellen.*
326. Haurio, hausi, haustum, haurire, *putten.* Hausturus, soms hausurus. Vgl. § 127.

V. Deponentia.

327. Potior, potītus sum, potiri, *bemachtigen.* Bij dichters komen soms vormen voor van de 3de conj. Vgl. ook § 117. 4°.
328. Experior, expertus sum experiri, *beproeven.*
329. Opperior, oppertus (ook opperītus) sum, opperiri, *afwachten.*
330. Orior, ortus sum, oriri, *ontstaan.* Oriturus. Vgl. § 127. Aanm. en § 117. 4°.
331. Ordior, orsus sum, ordiri, *beginnen.*
332. Metior, mensus sum, metiri, *meten.*

Alphabetische lijst der verba.

prandeo 31.
prehendo 169.
premo 286.
prendo 169.
proficiscor 310.
profligo 242.
promo 234.
psallo 182.
pungo 113.
Quaero 199.
quatio 281.
queror 294.
quiesco 188.
Rado 282.
rapio 206.
recenseo 51.
recido 119.
recognosco 205.
recubo 7.
recurro 125.
redoleo 70.
refello 123.
refrico 9.
rego 250.
relinquo 142.
reminiscor 312.
reor 109.
reperio 118.
repo 287.
resero 185.
resipio 196.
resono 14
respondeo 19.
restinguo 252.
retendo 116.
reticeo 45.
retineo 49.
revertor 171.
rideo 93.
rigeo 73.
rodo 283.
rubeo 74.
rudo 198.
rumpo 134.
ruo 157.
Saepio 320.
salio 319.
sancio 321.
sapio 196.
sarcio 325.
satago 136.
satisdo 1.
scabo 148.
scalpo 228.
scando 170.
scindo 131.
scribo 229.
sculpo 230.
seco 13.
sedeo 27.
seligo 141.
sepelio 316.
sequor 293.
sero 185, 218.
serpo 231.
sido 147.
sileo 75.
sino 193.
sisto 112.
solvo 158.
sono 14.
sorbeo 76.
sordeo 77.
spargo 271.
specio 251.
sperno 191.
splendeo 84.
spondeo 19.
spuo 159.
statuo 160.
sterno 184.
sternuo 178.
sterto 223.
stinguo 252.
sto 2.
strepo 219.
strideo 32.
strido 180.
stringo 253.
struo 254.
studeo 78.
stupeo 79.
suadeo 94.
suboleo 70.
succurro 125.
suesco 189.
sugo 255.
sumo 235.
suo 161.
superiacio 140.
supersedeo 27.
surgo 250.
suscenseo 51.
sustineo 49.
Taceo 45.
tango 115.
tego 256.
temno 236.
tendo 116.
teneo 49.
tergeo 91.
tergo 272.
tero 194.
terreo 46.
texo 209.
timeo 80.
tingo 257.
tondeo 20.
tono 15.
torpeo 84.
torqueo 88.
torreo 50.
traho 258.
tremo 222.
tribuo 162.
trudo 284.
tueor 104.
tumeo 84.
tundo 122.
turgeo 102.
Ulciscor 313.
ung(u)o 259.
urgeo 103.
uro 263.
utor 299.
Vado 285.
valeo 57.
veho 260.
vello 173.
venio 315.
venumdo 1.
vereor 108.
verro 172.
verto 171.
vescor 305.
veto 16.
video 28.
vigeo 81.
vincio 322.
vinco 143.
vireo 82.
viso 181.
vivo 261.
volvo 163.
vomo 208.
voveo 26.

138. Sommige verba hebben bij verschil van beteekenis onder een of ander opzicht overeenkomst van vorm.

I. De volgende verba zijn gelijk in het praesens, maar gaan naar een verschillende conjugatie.

Aggero 1, *ophoopen*; 3, *aandragen* (262).
Appello 1, *noemen*; 3, *landen* (124).
Colligo 1, *samenbinden*; 3, *verzamelen* (141).
Compello 1, *aanspreken*; 3, *bijeendrijven* (124).
Consterno 1, *verschrikken*; 3, *bedekken* (184).
Effero 1, *wild maken*; (ferre), *uitdragen* (§ 120).
Fundo 1, *grondvesten*; 3, *gieten, verslaan* (146).
Mando 1, *opdragen*; 3, *kauwen* (167).
Obsero 1, *sluiten*; 3, *bezaaien* (185).
Pando 1, *krommen*; 3, *uitspreiden* (168).
Resero 1, *openen*; 3, *weder zaaien* (185).
Volo 1, *vliegen*; (velle), *willen* (§ 121).

II. De volgende verba hebben een gelijken vorm in het praesens, maar een verschillende quantiteit en gaan naar een verschillende conjugatie.

Cōlo 1, *ziften*; cŏlo 3, *bebouwen, vereeren* (215).
Dīco 1, *toewijden*; dīco 3, *zeggen* (239).
Edūco 1, *opvoeden*; edūco 3, *uitvoeren* (240).
Indīco 1, *aanwijzen*; indīco 3, *aankondigen* (239).
Praedīco 1, *bekend maken*; praedīco 3, *voorzeggen* (239).
Allēgo 1, *ergens heen zenden*; allĕgo 3, *bijkiezen* (141).
Relēgo 1, *verbannen*; relĕgo 3, *herlezen* (141).

III. De volgende verba hebben gelijke perfecta en supina.

Cerno, *afzonderen*; cresco, *groeien* (crevi, cretum).
Mulceo, *streelen*; mulgeo, *melken* (mulsi, mulsum).
Sedeo, *zitten*; sido, *zich neerzetten* (sedi, sessum).

IV. De volgende verba hebben gelijke perfecta.

Frigeo, *koud zijn* (98); frigo, *roosteren* (243): frixi.
Fulgeo, *bliksemen, schitteren* (101); fulcio, *stutten* (323): fulsi.
Liqueo, *vloeibaar zijn* (67); linquo, *laten* (142): liqui.
Luceo, *licht geven* (99); lugeo, *treuren* (86): luxi.
Paveo, *bang zijn* (25); pasco, *weiden, voeden* (183): pavi.
Pendeo, *hangen* (18); pendo, *wegen, betalen* (121): pependi.

V. De volgende verba hebben gelijke supina.

Accenseo, *toevoegen* (51); accendo, *aansteken* (165): accensum.
Frico, *wrijven* (9); frigo, *roosteren* (243): frictum.
Maneo, *blijven* (96); mando, *kauwen* (167): mansum.
Pando, *uitspreiden* (168); patior, *lijden* (300): passum.
Pango, *vastmaken* (114); paciscor, *een verdrag sluiten, bedingen* (309): pactum.
Teneo, *houden* (49); tendo, *spannen* (116): tentum.
Verro, *vegen* (172); verto, *wenden* (171): versum.
Vivo, *leven* (261); vinco, *overwinnen* (143): victum.

VI. De volgende verba hebben een of meer vormen, waarvan alleen de quantiteit verschillend is.

ăro 1, *ploegen*, en āreo, *droog zijn* (83): ăret-āret.

Cāneo, *grijs* of *wit zijn*, en căno 3, *zingen* (117): cānet-cănet.

ĕdo 3, *eten* (144), en ēdo 3, *voortbrengen* (1).

Iaceo, *liggen* (55), en iacio 3, *werpen* (140): iacēre-iacĕre.

Māno 1, *vloeien*, en măneo, *blijven* (96): mānet-mănet.

Păro 1, pāreo (56), pario (118): păret-pāret; men verklare hieruit ook het verschil van pārens en părens.

Rĕfero, *terugbrengen* (§ 120) en rēfert, *het is van belang*.

NEGENTIENDE HOOFDSTUK.

OVER DE VORMING VAN NOMINA EN VERBA.

Nomina en verba vormt men door afleiding of door samenstelling.

I. AFLEIDING.

139. Afleiding bestaat hierin, dat men door aanhechting van een a c h t e r v o e g s e l (suffix) nieuwe woorden (derivata) vormt. Het woord, waarvan de derivata worden gevormd, heet stamwoord. Zoo is f a c i o het stamwoord van f a c i l i s en f a c i l i s weer van f a c i l i t a s.

Is het stamwoord een n o m e n, dan heeten de afgeleide woorden d e n o m i n a t i v a; is het een v e r b u m, dan heeten zij v e r b a l i a. Zoo is f l o r e o een verbum denominativum van flos, a m o r een substantivum verbale van amo, d o c i l i s een adjectivum verbale van d o c e o.

Afleiding der substantiva.

140. De voornaamste substantiva v e r b a l i a beteekenen:

1°. de w e r k i n g zelf, en wel:

a. als v o o r b ij g a a n d e handeling.

De uitgangen zijn:

tio (**sio**): corruptio, *verleiding*; obsessio, *belegering*; opinatio, *vermoeden*.

tus (**sus**), gen. t u s: concursus (ook bestaat: concursio), *'t samenloopen, samenkomst*; potus (potio), *'t drinken*; tractatus (tractatio), *behandeling*; visus (visio), *'t zien, gezicht*.

Soms vindt men ook:

tūra (**sūra**): pictura, *'t schilderen, schildering*; sepultura, *begrafenis*.

Oorspronkelijk hadden alle verba een vorm op t u s of s u s (Vgl. p. 76. III), waarvan het supinum I en II niet dan acc. en dat. of abl. is.

Soms wordt de beteekenis van een uitgang door het spraakgebruik bepaald. B.v. auditio, *'t hooren*; auditus, *gehoor* (zintuig); mercatus, *markt*; mercatura, *handel*; statio, *verblijf*; status, *toestand*; statura, *gestalte*.

b. als b l ij v e n d e n toestand.

De gewone uitgangen zijn:

or: amor, *liefde*; favor, *gunst*; furor, *razernij*; terror, *schrik*.

ium: conubium, *huwelijk*; gaudium, *vreugde*; odium, *haat*.

Ook vindt men:

io: oblivio, *vergetelheid*; obsidio, *belegering*; opinio, *meening*.

igo: origo, *oorsprong*; prurigo, *'t jeuken*; vertigo, *duizeling*.

ido: cupido, *begeerte*; libido, *wellust*.

Het onderscheid tusschen handeling en toestand is niet altijd even scherp. Zoo beteekent t u s zeer dikwijls een toestand. B.v. motus, *'t in beweging zijn*, tegenover motio, *'t in beweging brengen*.

2°. den p e r s o o n, die de handeling v e r r i c h t.

Het suffix is **tor** (**sor**). Vgl. p. 76. III. B.v. amator, *minnaar*; auditor, *toehoorder*; doctor, *leeraar*; victor, *overwinnaar*. De woorden op t o r vormen feminina op t r i x (§ 40. 2°.); die op s o r hebben geen feminina, behalve expulsor, *verdrijver*: expultrix; tonsor, *barbier*: tonstrix.

3°. *a.* de z a a k, die de handeling v e r r i c h t.

men: flumen (id quod fluit), *stroom*; lumen (id quod lucet), *licht*.

b. de z a a k, die de handeling o n d e r g a a t.

men: acumen (id quod acuitur), *spits*; examen (id quod exigitur), *zwerm* b.v. van bijen; volumen (id quod volvitur), *rol*.

4°. de z a a k, die door de handeling wordt v o o r t g e b r a c h t.

ium: aedificium, *gebouw*.

tio: narratio, *verhaal* (ook als handeling); oratio, *redevoering* (ook *'t spreken*).

5°. het m i d d e l, waarmee men de handeling verricht.

De gewone achtervoegsels zijn:

mentum: alimentum (quo alimur), *voedsel*; condimentum (quo condīmus), *kruiderij*; documentum (quo docemus), *bewijs*; instrumentum, *werktuig*.

bŭlum (**cŭlum**): venabulum (quo venamur), *jachtspriet*; poculum (quo potamus), *beker*; vehiculum, *voertuig*.

Als de stam van het verbum op c of g uitgaat, wordt er u l u m aangehecht: vinculum, *band*; cingulum, *gordel*.

Is er een l in den stam, dan gebruikt men b r u m in plaats van b u l u m en c r u m in plaats van c u l u m: labrum (quo lambimus), *lip*; fulcrum (quo fulcimus), *schraag*; lavacrum (quo lavamur), *bad*.

Soms worden gebruikt:

io: ratio (quo remur), *verstand*.

men: nomen (quo noscimur), *naam*; solamen, *troostmiddel*.

Ook bestaan de uitgangen m e n en m e n t u m naast elkander: medicamen en medicamentum, *geneesmiddel*; tegimen en tegimentum, *bedekking*.

6°. de p l a a t s, waar men de handeling verricht.

Gewoonlijk gebruikt men:

ium: perfugium, *toevluchtsoord*.

bŭlum, enz.: stabulum, *stal*; cubiculum, *kamer*.

Zelden komen voor:
ile: cubile, *legerstede*; sedile, *zitplaats*.
io: cenatio, *eetkamer*.

141. De voornaamste substantiva d e n o m i n a t i v a, van s u b s t a n t i v a afgeleid, zijn:

I. d e m i n u t i v a (verkleinwoorden).

Zij hebben gewoonlijk het geslacht der stamwoorden en gaan voor het mannelijk uit op u s, voor het vrouwelijk op a, voor 't onzijdig op u m. B.v. hortulus, *tuintje*; matercula, *moedertje*; oppidulum, *stadje*.

De achtervoegsels zijn:

A. **ŭlus** bij de 1ste en 2de declinatie en bij de 3de, als de stam op c, g, t of d eindigt. Hierbij valt op te merken:

1°. *a.* Bij de 1ste en 2de declinatie verandert men u s, a, u m in ŭ l u s, ŭ l a, ŭ l u m: servulus, lunula, scutulum.

b. Gaat er een v o c a a l vooraf, dan gebruikt men **ŏ** l u s, **ŏ** l a, **ŏ** l u m: filiolus, lineola, ingeniolum.

c. Wordt de stamvocaal voorafgegaan door u l, i n of r, dan gebruikt men e l l u s, e l l a, e l l u m: ocellus, fabella; asellus, femella; puellus (ook puerulus), opella, sacellum.

d. Verder heeft men nog: agnellus (agnus); bacillus (baculus), sigillum (signum), vexillum (velum).

2°. Bij de 3de declinatie wordt u l u s aan den stam gehecht: facula, regulus, adolescentulus, mercedula. Uitgezonderd zijn: anaticula (anas); codicilli (codex); lapillus (lapis).

B. **cŭlus** bij de andere woorden der 3de, en bij de 4de en 5de declinatie. Hierbij valt op te merken:

1°. *a.* Bij de 3de declinatie verandert men o in u n c u l u s: caruncula, homunculus, oratiuncula. Ook heeft men nog op u n c u l u s: avunculus (avus), domuncula (domus), furunculus (fur), ranunculus (met veranderd geslacht van rana).

b. Eindigt de gen. plur. op i u m, dan verandert men u m in culus: reticulum; igniculus; lintriculus, ossiculum (os, ossis), particula. Maar de parisyllaba op e s behouden de e: nubecula; bij cor, mas, mus wordt culus aan den nom. gehecht; cliens heeft clientulus, anguis heeft anguilla.

c. Eindigt de stam op r of s, dan wordt c u l u s aan den nom. gehecht: fraterculus, flosculus, osculum (os, oris), vasculum. Arbor heeft arbuscula; rumor, rumusculus.

2°. Bij de 4de declinatie verandert men u s, u in i c u l u s, i c u l a, i c u l u m: articulus, anicula, corniculum.

3°. Bij de 5de declinatie verandert men es in ecula: diecula, plebecula (van plebes, oude vorm van plebs).

C. **lĕus**, dat slechts voorkomt in aculeus (acus), eculeus of equuleus (equus), hinnuleus (hinnus), nucleus (nux).

A a n m. I. Soms worden van verkleinwoorden weer n i e u w e verkleinwoorden gevormd: porcus, porculus, porcellus; cista, cistula, cistella, cistellula.

A a n m. I I. De deminutiva hebben meermalen een bijbeteekenis, waardoor teederheid, medelijden, verachting of spot wordt uitgedrukt. B.v. a m i c u l u s, *de dierbare vriend*; m u l i e r c u l a, *de zwakke vrouw*; l a c r i m u l a, *de krokodillentraan*; n u m m u l u s, *het ellendige geld*; p u e r u l u s, *een fatterig kereltje*.

II. verschillende persoons-, zaak en plaatsnamen.

1°. Woorden, die een p e r s o o n aanduiden:

a. als iemands zoon, dochter of afstammeling (p a t r o n y m i c a).

De gewone uitgang is:
īdes (gen. a e), masc., **is** (gen. ĭ d i s), fem.: Cecropides, Cecrŏpis (van Cecrops); Tantalides, Tantalis (Tantalus).

Verder komen voor:
īdes (a e) **ēis** (ē i d i s), bij namen op e u s: Thesides, Theseis.
ădes (a e) **ēis** (ē i d i s), bij namen op a s (ae): Aeneades, Aeneis.
iădes (a e) **ias** (i ă d i s), vooral bij die op i u s (ii): Thestiades, Thestias.

b. met den naam van zijn b e r o e p.

Zij gaan uit op:
tor: gladiator, *zwaardvechter*; funditor, *slingeraar*; ianitor, *deurwachter*.

Zelden vindt men:
io: ludio, *tooneelspeler*; restio, *touwslager*.

2°. Z a a k namen, die beteekenen:

a. een a m b t.
atus: consulatus, pontificatus.
ium: sacerdotium, *priesterschap*.

b. een v e r e e n i g i n g van personen.
ium: collegium (collega), *genootschap*; convivium (conviva), *gastmaal*.

c. een v e r z a m e l i n g van zaken.
mentum: atramentum (ater), *zwartsel, inkt*; capillamentum (capillus), *pruik*; ferramentum (ferrum), *ijzeren werktuig*.

d. een v o o r w e r p, dat iets bevat.
bŭlum (§ 140. 5°.): acetabulum (acetum), *azijnvat*; candelabrum (candela), *luchter, kandelaar*; turibulum (tus), *wierooksvat*.

3°. Woorden, die een p l a a t s aanduiden,

a. waar men d i e r e n stalt.
ile: bubile, *ossenstal*; equile, *paardenstal*; ovile, *schaapskooi*.

b. waar een menigte g e w a s s e n groeit.
ētum: olivetum, *olijfbosch*; quercetum, *eikenwoud*; vinetum, *wijnberg*.

Met een kleine afwijking zijn gevormd: arbustum (arbor), *plantsoen*; carectum (carex), *plaats vol rietgras*; salictum (salix), *wilgenbosch*; virgultum (virgula), *struikgewas*. Van saxum, *rots*, komt saxetum, *rotsgrond*.

142. De substantiva d e n o m i n a t i v a, van a d j e c t i v a afgeleid, drukken een eigenschap of een toestand uit en worden in het Nederlandsch meestal vertaald door zelfstandige naamwoorden op *heid*. De voornaamste uitgangen zijn:

tas, tūdo, ia, itia, ēdo, monia.

B.v. libertas, *vrijheid*; fortitudo, *dapperheid*; miseria, *ellende*; avaritia, *gierigheid*; gravedo, *loomheid*; castimonia, *kuischheid*.

Aanm. Enkele substantiva denominativa op tas zijn gevormd van substantiva: aetas (aevum), auctoritas, civitas, honestas.

Afleiding der adjectiva.

143. De voornaamste adjectiva verbalia beteekenen:

1°. een versterking van het participium praesens.

bundus: deliberabundus, *ernstig overwegend*; haesitabundus, *stamelend*; lacrimabundus, *hevig weenend*; mirabundus, *vol verwondering*; soms met den casus van het verbum: vitabundus castra.

cundus: facundus (fari), *welbespraakt*; iracundus, *driftig*.

2°. een blijvende eigenschap.

idus: calidus, *warm*; madidus, *nat*; timidus, *vreesachtig*.

uus: assiduus (assideo), *bestendig*; congruus, *overeenstemmend, passend*.

Adjectiva op uus, van verba transitiva afgeleid, hebben passieve beteekenis: conspicuus, *zichtbaar, in 't oog vallend*; individuus, *ondeelbaar*; irriguus, *besproeid*.

3°. een sterke, dikwijls verkeerde neiging.

ax: loquax, *praatziek*; pugnax, *strijdlustig*; rapax, *roofgierig*.

ŭlus: credulus, *lichtgeloovig*; garrulus, *snapachtig*.

Met ax verwant is:

icus in amicus, *bevriend*, en pudicus, *eerbaar*.

4°. een passieve mogelijkheid of geschiktheid.

ilis (bilis): fragilis, *breekbaar*; credibilis, *geloofbaar, geloofwaardig*; flexibilis, *buigzaam*; mobilis, *beweeglijk*.

Sommige dezer adjectiva zijn actief: stabilis, *stevig*; andere nu eens actief, dan weer passief: flebilis, *weenend* en *beweenenswaardig*.

5°. een versterking van het participium perfectum.

ticius: advecticius (adveho), *ingevoerd*; deditícius, *onderworpen*. Soms zijn deze adjectiva actief: adventicius, *van buiten komend*.

144. De adjectiva denominativa, van substantiva afgeleid hebben zoowel nomina appellativa als propria tot stamwoord.

I. Die van appellativa afgeleid, geven te kennen:

A. een toebehooren.

Deze adjectiva, possessiva genoemd, komen in beteekenis overeen met den genetivus van hun stamwoord: caput suillum = caput suis, *varkenskop*; bellum civile = bellum civium, *burgeroorlog*. De voornaamste adjectiva possessiva worden afgeleid:

1°. van persoonsnamen.

ilis: anilis, *oudwijfachtig*; servilis, *slaafsch*; virilis, *mannelijk*.

ius (bij woorden op or): accusatorius, *den aanklager passend*; amatorius, *verliefd*; nugatorius, *beuzelachtig*; ook: patrius, *vaderlijk*; regius, *koninklijk*.

Met uitlating van het bijbehoorend substantivum worden deze adjectiva ook zelfstandig gebruikt. B.v. (cubiculum) auditorium, dormitorium, *gehoorzaal, slaapvertrek*; (terra, urbs) patria, *vaderland, vaderstad*; (domus) regia, *paleis*.

2°. van persoons- en dierennamen.

inus: divinus, *goddelijk*; masculinus, *mannelijk*; asininus, *ezels-*; equinus, *paarde-*.

Van bos, ovis en sus krijgt men bŭbulus, ovillus en suillus.

In het bijzonder beteekenen deze adjectiva:

a. met uitlating van femina het vrouwelijk geslacht in gallina en regina.

b. met of zonder ars een bedrijf: medicina, *geneeskunde*.

c. met uitlating van taberna of aedificium een werkplaats: sutrina, *schoenmakerij*; textrinum, *weverij*.

d. met of zonder caro het vleesch van een dier: vitulina, *kalfsvleesch*; bubula, *rundvleesch*.

3°. van persoons- en zaaknamen.

De gewone uitgangen zijn:

ālis (āris na een l): corporalis, *lichamelijk*; mortalis, *sterfelijk*; regalis, *koninklijk*; maar: militaris.

cus (icus, ticus): classicus, *tot de vloot behoorend*; dominicus, *aan den heer behoorend*; domesticus, *het huis betreffend*.

icius: patricius, *adellijk* (van de patres afstammend).

Bij dichters vindt men:

eus: aequoreus, *zee-*; sidereus, *sterren-*; virgineus, *maagdelijk*.

4°. van zaaknamen.

arius: agrarius, *akker-*; legionarius, *legioen-*.

In het bijzonder beteekenen deze adjectiva:

a. met of zonder homo of faber iemand, die een beroep uitoefent: argentarius, *bankier*; carbonarius, *kolenbrander*.

b. met uitlating van aedificium een bewaarplaats: armamentarium, *tuighuis*; columbarium, *duiventil*; granarium *korenschuur*; seminarium, *kweekschool*; tabularium, *archief*.

Aanm. Van de distribitiva worden adjectiva op arius gevormd, die aangeven uit hoeveel eenheden of gelijke deelen een zaak bestaat. B.v. versus senarius, *een zesvoetig vers*; cohors quingenaria, *een cohort van 500 soldaten*; senex octogenarius, *een tachtigjarige grijsaard*. In plaats van singularius en millenarius zegt men singularis en milliarius. Voor de tusschengetallen voegt men een enkelvoudig distributivum vóór het adjectivum. B.v. lex quina vicenaria, *de wet op de meerderjarigheid*.

5°. van namen van gewassen en delfstoffen.

Deze zoogenaamde stoffelijke bijv. naamw. gaan uit op:

ĕus: aureus, *gouden*; ferreus, *ijzeren*; ligneus, *houten*.

Bij sommige is de uitgang:

nĕus (nus): eburn(e)us, *ivoren*; fagin(e)us, *beukenhouten*; quern(e)us, *eiken*.

inus: adamantinus, *diamanten*, *stalen*.

6°. van plaatsnamen.

ensis: castrensis, *van de legerplaats*; forensis, *markt-*.

ānus: montanus, *berg-*; urbanus, *stads-*, *beschaafd*.

Aanm. Van de ordinalia worden adjectiva op anus gevormd,

die de afdeeling of klas aangeven, waartoe iemand behoort, of een meer algemeene beteekenis hebben. B.v. milites tertiadecimani, quartadecimani, *soldaten van het* 13de, 14de *legioen*; febris quartana, *derdendaagsche koorts*. Vgl. § 70 A.

7°. van tijdsnamen.

Deze adjectiva worden niet alleen van substantiva, maar ook van adverbia afgeleid en hebben als uitgang:

tīnus: annotinus, *van het vorige jaar*; crastinus, *van morgen*; diutinus, *langdurig*; pristinus, *vroeger*.

Soms vindt men:

tinus: matutinus, *van den morgen*; vespertinus, *avond-*.

B. een overvloed.

Deze adjectiva, die in het Nederlandsch dikwijls vertaald worden door bijv. naamw. op *ig, rijk, vol*, beteekenen:

1°. vol van.

osus: aerumnosus, *rampspoedig*; piscosus, *vischrijk*; vinosus, *beschonken*; vultuosus, *die te veel uitdrukking in zijn gelaat legt*.

ulentus (olentus): fraudulentus, *bedrieglijk*; turbulentus, *woelziek*, violentus, *geweldig*.

2°. voorzien van.

tus (ātus, ītus, ūtus): robustus, *krachtvol*; barbatus, *baardig*; dentatus, *getand*; auratus, *verguld*; auritus, *langoorig*; cornutus, *gehoornd*.

II. De adjectiva, die nomina propria tot stamwoord hebben, worden afgeleid:

1°. van persoonsnamen.

De Romeinen hadden minstens twee namen. De eerste naam, die steeds afgekort werd geschreven, heette praenomen; de tweede naam, die op **ius** uitging, nomen gentilicium (geslachtsnaam). Dikwijls hadden zij nog een derden naam, cognomen (familienaam) geheeten.

C. (Gaius) Marius. L. (Lucius) Cornelius Sulla.

a. De gentilicia worden als adjectiva gebruikt om het geslacht aan te duiden of wetten en openbare werken van iemand uit dat geslacht. In alle andere gevallen maakt men er adjectiva van op **ānus**.

Gens Tullia; lex Cornelia; via Aemilia, circus Flaminius. Maar: milites Mariani, factio Pompeiana.

Wanneer iemand door adoptie in een andere gens was gekomen, en dus zijn naam veranderde, voegde hij achter zijn nieuwen naam zijn vroeger gentilicium, voorzien van den uitgang **ānus**. Zoo was P. (Publius) Cornelius Scipio Aemilianus een Aemilius, die door adoptie in de gens Cornelia was gekomen.

b. De cognomina worden in adjectiva veranderd door den uitgang **iānus**, somtijds **ānus** en **īnus**.

Caesarianus (Caesar); Sullanus (Sulla); Verrinus (Verres).

Aanm. Bij de Grieksche namen van personen worden meestal de uitgangen **ēus** en **īcus** gebruikt.

Epicureus (Epicurus); Socraticus (Socrates).

2°. van volksnamen.

Bij namen van personen zet men in proza liever den volksnaam zelf; anders maakt men er adjectiva van op **īcus**.

Miles Gallus, lingua Gallica; homines Germani, bellum Germanicum; legati Helvetii, proelium Helveticum; poëta Hispanus, fretum Hispanicum.

Naast adjectiva op **īcus** bestaan er van sommige volksnamen bovendien nog adjectiva op **icānus**. Dan beteekenen die op **īcus**, wat in het land inheemsch is; die op **icānus**, wat daar toevallig is of gebeurt. Bij Hispanus gebruikt men in deze laatste beteekenis: Hispaniensis.

Copiae Gallicae, *de troepen der Galliërs*; copiae Gallicanae, *Romeinsche troepen in Gallië*. Bellum Hispan(ic)um, *een oorlog, die met de Spanjaarden gevoerd is*; bellum Hispaniense, *de oorlog door Caesar tegen de partij van Pompeius in Spanje gevoerd*. Legatus Hispanus, *een Spanjaard, die gezant is*; legatus Hispaniensis, *een Romein, die in Spanje gezant is*.

3°. van plaatsnamen.

Deze adjectiva, die ook als substantiva worden gebruikt om de inwoners aan te duiden, gaan uit op **ānus, īnus, ensis, as.**

Romanus (Roma); Amerinus (Ameria); Narbonensis (Narbo); Arpinas (Arpinum).

Aanm. Aan het Grieksch ontleende volks- en plaatsnamen krijgen gewoonlijk de uitgangen **ius** en **aeus**.

Syrius (Syrus); Corinthius (Corinthus), Larisaeus (Larisa).

145. Tot de adjectiva denominativa, van adjectiva afgeleid, behooren vooral de deminutiva op **ŭlus, ŏlus, cŭlus, ellus.**

Parvulus, aureolus, tristiculus, novellus.

Paucus heeft paulus, paululus, pauxillus en pauxillulus. Bonus heeft bellus, bellulus. Vgl. over de deminutiva der comparativi § 64.

Aanm. Bij de vertaling kan men meestal het substantief met verkleiningsuitgang nemen; zoo niet, dan gebruikt men een omschrijving.

Epistola minuscula, *een klein briefje*; cura maiuscula, *eenigzins groote zorg*.

Afleiding der verba.

146. Tot de verba verbalia behooren:

1. de verba intensiva en frequentativa.

De intensiva beteekenen een versterking der handeling van het stamwoord en worden gevormd van het supinum door u m te veranderen in **are**. B.v.

canto, *zingen* (cantum). domito, *temmen* (domitum).
capto, *grijpen* (captum). fugito, *haastig vluchten, ontvluchten* (fugitum).
curso, *heen en weer loopen* (cursum). habito, *bewonen* (habitum).
dicto, *dicteeren* (dictum). salto, *dansen* (saltum).

De frequentativa geven een voortdurende herhaling aan en worden gevormd van het supinum door um te veranderen in **itare.** B.v.

actito, *dikwijls behandelen.* dictito, *dikwijls zeggen.*
cantito, *herhaaldelijk zingen.* saltito, *herhaaldelijk dansen.*
cursito, *bij herhaling loopen.* scriptito, *dikwijls schrijven.*

Men houde echter wel in het oog, dat het onderscheid tusschen intensiva en frequentativa niet altijd even scherp is. Ook worden vele dezer verba van het praesens gevormd door o of eo te veranderen in **ito.** B.v.

clamito, *luid schreeuwen.* noscito, *leeren kennen.*
latito, *verborgen zijn.* volito, *heen en weer vliegen, fladderen.*

Enkele van deze verba zijn deponentia. B.v. minitor van minor, *dreigen*; tutor van tueor, *beschermen.*

2. de verba desiderativa, die naar de 4de conjugatie gaan, doch perfectum en supinum missen. Zij drukken een verlangen uit naar de handeling van het stamwoord en worden gevormd van het supinum door verandering van um in **ŭrio.** B.v. edo, esurio, *eetlust, honger hebben;* emo, empturio, *kooplust hebben.* Morior heeft moriturio, *willen sterven.*

De verba op ūrio (met lange u) zooals: ligurio, *slurpen,* prurio, *jeuken.* alsmede de verba denominativa der 1ste conjugatie: decurio en centurio zijn geen desiderativa.

3. de verba deminutiva, die naar de 1ste conjugatie gaan. Zij drukken een verkleining der handeling uit en worden gevormd door o of eo van het praesens te veranderen in **illo.** B.v. canto, cantillo, *neuriën;* conscribo, conscribillo, *bekrabbelen.* Deze verba komen hoogst zelden en nooit in zuiver proza voor.

4. de verba inchoativa, die naar de 3de conjugatie gaan. Zij drukken een beginnen van de handeling of toestand uit en worden gevormd van den praesensstam door achtervoeging van **(i)sco,** dikwijls nog met voorvoeging van een praepositie. Voor zoover aanwezig, zijn perfectum en supinum aan 't stamwoord gelijk. B.v.

inveterasco, inveteravi, inveteratum, inveterascere, *oud worden.*
labasco, (zonder perf. en sup.), labascere, *beginnen te wankelen.*
exardesco, exarsi, (exarsum), exardescere, *ontbranden.*
pallesco, pallui, (zonder sup.), pallescere, *verbleeken.*
revivisco, revixi, (zonder sup.), reviviscere, *weer opleven.*
obdormisco, obdormivi, (zonder sup.), obdormiscere, *insluimeren.* Vgl. ook § 135, 84.

Aanm. Vele verba inchoativa zijn denominativa. Zij missen alle het supinum en bijna alle ook het perfectum. B.v.

repuerasco, (zonder perf. en sup.), repuerascere, *weer kind worden.*
vesperasco, vesperavi, vesperascere, *avond worden.* Gewoonlijk onpersoonlijk.
maturesco, maturui, maturescere, *rijp worden.*

147. De voornaamste verba denominativa gaan uit op **āre, īre, ēre, āri.**

1°. Die op **āre** en **īre** zijn meestal transitiva en beteekenen een bewerken of maken van datgene, wat het stamwoord aanduidt. B.v. fraudare (fraudem facĕre), *bedriegen;* laudare (laudem tribuĕre), *prijzen;* aptare (aptum reddĕre), *geschikt maken;* finire (finem facĕre), *eindigen;* mollire (mollem reddĕre), *week maken.*

2°. Die op **ēre** zijn meestal intransitiva en beteekenen, zoo zij van substantiva zijn afgeleid, een hebben, en zoo zij van adiectiva zijn afgeleid, een zijn van datgene, wat het stamwoord aanduidt. B.v. florere (flos), *bloeien (bloemen hebben);* lucere (lux), *licht geven;* albere (albus), *wit zijn;* calvere (calvus), *kaal zijn.*

3°. Die op **āri**, vooral van substantiva gevormd, zijn meestal intransitiva en beteekenen dat men datgene is, wat het stamwoord beteekent of dat men zich daarmede bezig houdt. B.v. aemulari, *wedijveren;* dominari, *heerschen;* graecari, *als een Griek leven;* aquari, *water halen;* piscari, *visschen.*

II. SAMENSTELLING.

148. Samenstelling bestaat hierin, dat men twee of meer woorden tot één nieuw woord (compositum) samenvoegt. Zoo is condiscipulus samengesteld uit con (cum) en discipulus, indoctus uit in en doctus. Niet-samengestelde woorden heeten simplicia.

De substantiva, waarover in § 31 gesproken is, zijn samenkoppelingen en worden ook wel genoemd schijnbaar samengestelde woorden, omdat de samenstellende deelen hun eigen vorm hebben behouden. Zij worden dan ook gewoonlijk gescheiden geschreven en wel altijd in verbinding met coniunctiones, die op de tweede plaats moeten staan. B.v. resque publica; senatus enim consultum.

149. Het **eerste** gedeelte van een samengesteld woord is òf een nomen òf een verbum òf een adverbium òf een praepositio.

1°. Als het eerste deel een nomen is, staat er een **ĭ** tusschen de deelen (hetzij bindvocaal, hetzij onveranderde of verzwakte stamvocaal).

Patr-i-cida; arti-fex, fidi-cen; armi-ger, belli-gero, miseri-cors, tubi-cen.

Dikwijls heeft er afwijking plaats van dezen regel.

Graeco-stasis, philo-logus, philo-sophus; sacro-sanctus; magn-animus; auspex (avi-spex), manceps (manu-ceps), naufragus (navi-fragus); meridies (medii-dies), tibīcen (tibii-cen); lapicida (lapid-cida); stipendium (stipi-pendium), veneficus (veneni-ficus).

De numeralia blijven onveranderd, maar duo wordt gewoonlijk bi, tres tri, quattuor quadri of quadru, centum centi of centu. Duum in duumvir is genetivus pluralis.

Biennium, triennium, quadriennium, quadrupes, quinqueremis, centimanus.

2°. Zelden is het eerste deel van een compositum een verbum.

Arefacio, arefio, assuefacio, calefacio, horrisonus.

3°. De adverbia bene, male blijven onveranderd, zooals: beneficus, maledico. In plaats van non gebruikt men in de samenstelling ne. B.v. nefas, nescio, nemo (ne-homo).

4°. Over de samenstelling met praeposities Vgl. § 166—167.

150. Het **tweede** gedeelte van een samengesteld woord bepaalt tot welke soort van woorden het compositum moet gebracht worden.

1°. Bij samenstelling met praeposities blijft het tweede gedeelte òf geheel onveranderd, òf ondergaat een verandering in zijn vocaal.

Onveranderd blijven i, o, u, ā, ē. B.v. adscribo, oppōno, addūco, illābor, subrēpo.

De korte ă blijft in enkele woorden behouden, zooals in de composita van căveo, măneo, trăho; meestal echter gaat zij over in ĭ, soms in ĕ, een enkele maal in ŭ. B.v. accĭpio (căpio); instĭtuo (stătuo); conscendo (scando); adspergo (spargo); insulto (salto).

De korte ĕ blijft onveranderd vóór r en in de composita van pĕto, tĕgo, vĕho, vĕnio en gedeeltelijk van lĕgo; meestal wordt zij echter veranderd in ĭ. B.v assĭdeo (sĕdeo); abstĭneo (tĕneo).

Ae blijft onveranderd in de composita van haereo en in pertaesum est; overigens wordt zij veranderd in ī. B.v. incīdo (caedo); illīdo (laedo); inquīro (quaero).

Au wordt ū of ō. B.v. conclūdo (claudo); explōdo (plaudo); van audio komt obedio of oboedio.

2°. Bij samenstelling met nomina en verba ondergaat het tweede gedeelte meestal de eene of andere verandering. B.v. opĭfex (facio); partĭceps (capio); causidĭcus (dīco); miserĭcors (cor).

TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

OVER DE PARTICULAE.

151. Onder **particulae** verstaat men die rededeelen, welke noch gedeclineerd, noch geconjugeerd worden. Zij zijn:

1°. adverbia, bijwoorden.

2°. praepositiones, voorzetsels.

3°. coniunctiones, voegwoorden.

4°. interiectiones, tusschenwerpsels.

I. ADVERBIA.

152. Gelijk de adjectiva dienen ter bepaling van substantiva, zoo dienen de adverbia ter bepaling van verba, adjectiva en andere adverbia.

Prudens homo prudenter agit, *een voorzichtig mensch*

handelt voorzichtig. Vir eximie doctus, *een buitengewoon geleerd man.* Satis bene scripsit, *hij heeft goed genoeg geschreven.*

In het Latijn verdeelt men de adverbia gewoonlijk in:

1°. adverbia modi, waartoe men kan rekenen:

a. modale bijwoorden. B.v. fortasse, *misschien*; non, *niet.*

b. bijwoorden van hoedanigheid, op de vraag: hoe? B.v. bene, *goed*; prudenter, *voorzichtig.*

c. bijwoorden van graad, op de vraag: hoezeer? in welke mate? B.v. eximie, *buitengewoon*; magis, *meer.*

d. bijwoorden van hoeveelheid, op de vraag: hoeveel? B.v. satis, *genoeg*; plus, *meer.*

2°. adverbia loci, bijwoorden van plaats, op de vraag:

waar?	vanwaar?	waarheen?	waarlangs?
ubi, *waar.*	unde, *vanwaar.*	quo, *waarheen.*	qua, *waarlangs.*
ibi, *daar.*	inde, *vandaar.*	eo, *daarheen.*	ea, *daarlangs.*
hic, *hier.*	hinc, *vanhier.*	hic, *hierheen.*	hac, *hierlangs.*

3°. adverbia temporis, bijwoorden van tijd, op de vraag:

wanneer?	hoelang?	hoe dikwijls?
quando, *wanneer.*	quamdiu, *hoelang.*	quotiens, *hoe dikwijls.*
tum, *toen.*	tamdiu, *zoolang.*	totiens, *zoo dikwijls.*
nunquam, *nooit.*	diu, *lang.*	plerumque, *meestal.*

153. Van de adiectiva en participia der tweede declinatie maakt men adverbia op **e**. Deze uitgang komt in de plaats van de i des genetivus singularis. B.v. longus, longe, doctus, docte, asper, aspere, aeger, aegre. Bonus evenwel heeft bene.

Aanm. Eenige adverbia op e hebben een eenigszins andere beteekenis dan de adiectiva, waarvan zij afgeleid zijn, namelijk: planus, *effen*, plane, *duidelijk, ten volle*; sanus, *gezond*, sane, *zeker*; validus, *sterk*, valde (de i is uitgevallen), *zeer.*

154. Van de adjectiva en participia der derde declinatie vormt men adverbia door is van den genetivus singularis te veranderen in **ĭter.** B.v. utilis, utilĭter, acer, acrĭter, ferox, ferocĭter. Eindigt de genetivus op ntis of rtis, dan gaat het adverbium

uit op nter of rter. B.v. conveniens, convenienter, sollers, sollerter.

In plaats van audaciter zegt men gewoonlijk audacter en van difficiliter difficulter. Bij latere schrijvers vindt men ook difficĭle.

Aanm. I. Ook zijn op ter gevormd aliter, *anders*, van alius, gnaviter of naviter, *vlijtig*, van gnavus of navus, nequiter, *slecht*, van nequam, obiter, *in het voorbijgaan*, van obire, violenter, *geweldig*, van violentus.

Aanm. II. Eenige adictieva op us hebben adverbia op e en ter. B.v. dure en duriter van durus, *hard*, humane en humaniter van humanus, *menschelijk*, luculente en luculenter van luculentus, *terdege, duidelijk*.

155. Eenige adverbia zijn gelijk aan den abl. op **o** der adiectiva, n.l.:

arcano, *heimelijk.*	improvīso, *onverhoeds.*	optato, *naar wensch.*
auspicato, *ter goeder ure.*	inopinato, *onverwachts.*	perpetuo, *bestendig.*
cito, *snel.*	intestato, *zonder testament.*	precario, *om godswil.*
continuo, *aanstonds.*	iterato, *nogmaals.*	secreto, *heimelijk.*
crebro, *vaak.*	liquĭdo, *zonder bedenken.*	sedulo, *ijverig.*
falso, *valschelijk.*	manifesto, *klaarblijkelijk.*	serio, *in ernst.*
festinato, *ijlings.*	merĭto, *met recht.*	sero, *(te) laat.*
fortuĭto, *toevallig.*	mutuo, *wederkeerig.*	sortīto, *door 't lot.*
gratuĭto, *om niet.*	necessario, *noodzakelijk.*	subĭto, *plotseling.*
immerĭto, *onverdiend.*	necopinato, *onverwachts.*	tuto, *veilig.*

Ook gaan op o uit omnīno, *geheel en al*, en oppĭdo, *zeer.*

Aanm. De volgende adverbia gaan uit op **e** en **o**, doch met eenig verschil van beteekenis.

certe, *zeker; althans.*	certo, *zeker, stellig.*
composite, *goed geordend; rustig.*	composito, *volgens afspraak.*
consulte, *met overleg.*	consulto, *met opzet.*
directe, *recht uit; ronduit.*	directo, *rechtuit; rechtstreeks.*
rare, *wijd uit elkander.*	raro, *zelden.*
vere, *naar waarheid.*	vero, *inderdaad, voorzeker; echter.*

Certe, *zeker*, wordt bij alle verba, ook bij scio gebruikt; certo gewoonlijk alleen bij scio.

Certe scio, *zeker, ik weet het = het is zeker, dat ik het weet.* Certo scio, *ik weet het zeker = ik weet het stellig.*

156. Sommige adverbia zijn gelijk aan den acc. sing van het neutrum der adiectiva:

ceterum, *overigens.*	nimium, *te veel.*	recens, *pas, onlangs.*
facile, *gemakkelijk.*	paulum, *weinig.*	solum, *alleen.*
impune, *ongestraft.*	plerumque, *meestal.*	sublime, *in de hoogte.*
multum, *veel.*	quantum, *hoeveel.*	tantum, *zooveel; slechts.*

Commŏdum beteekent *juist, juist van pas*, commŏde, *op passende wijs*. De adverbia op um worden (met uitzondering van het hier niet genoemde parum, *te weinig*), door prozaschrijvers gewoonlijk slechts bij verba geplaatst.

157. Van verschillende adiectiva worden geen adverbia afgeleid òf omdat hunne beteekenis de vorming van adverbia niet toelaat òf uit andere meestal onbekende gronden. Zoo gebruikt men als adverbium van magnus valde, *zeer*; van uber, ubertim, *overvloedig*; van vetus vetuste, *ouderwets*; van fidus fideliter, *trouw*; van privatus, privatim, *als particulier.*

158. De meeste adverbia op e, o, ter, die van adiectiva zijn afgeleid, kunnen in den comparativus en superlativus geplaatst worden.

De comparativus van een adverbium is gelijk aan het neutrum van den comparativus van het adiectivum. B.v. doctius, elegantius, peius. In plaats van maius gebruikt men magis.

De superlativus van een adverbium wordt gevormd van den superlativus van het adiectivum door us te veranderen in e. B.v. doctissime, elegantissime, pessime.

Ook van de adverbia op o eindigt de superlativus op e. B.v. cito, citissime. Merĭto en tuto hebben echter liefst meritissimo en tutissimo.

Aanm. I. Sommige adverbia gaan in den superlativus uit op um:
plurimum, *zeer veel, 't meest.*
minimum (ook minime), *zeer weinig, 't minst* (minime, *in 't geheel niet*).
summum (vooral bij getallen), *hoogstens* (summe, *in den hoogsten graad*).
potissimum, *'t liefst, bij voorkeur.*
postremum, *voor de laatste maal* (postremo, *ten laatste, eindelijk*).
extremum, „ „ „ „ (extremo, „ „ „).
ultimum, „ „ „ „ (ultimo, „ „ „).

Aanm. II. Ook de volgende adverbia bezitten vergelijkingstrappen:
diu, *lang*, diutius, diutissime.
nuper, *onlangs*, nuperrime, *zeer kort geleden.*
saepe, *dikwijls*, saepius, *vaker*, saepissime, *het meest.*
satis, *genoeg*, satius, *beter.*

temperi, *bijtijds*, temperius, *tijdiger*.
valde, *zeer*, magis, *meer*, maxime, *het meest*.

Ook vindt men van secus, *anders*, den comparativus secius, *anders*, doch gewoonlijk slechts in de verbinding nihilo of non secius quam, *niet anders dan*, en nihilo secius, *desniettemin*.

159. Van de ordinalia worden adverbia gemaakt op um en o. B.v. tertium en tertio, *voor de derde maal, ten derde*, quartum en quarto, *voor de vierde maal, ten vierde*. Het verschil van uitgang schijnt in het algemeen geen verschil van beteekenis te geven. De adverbia op um zijn evenwel het meest in gebruik.

Primum en primo beteekenen beide *ten eerste, eerst*; primum daarenboven *voor de eerste maal*, en primo, *in 't begin, in 't eerst*.

In plaats van secundum, *voor de tweede maal*, gebruikt men iterum en in plaats van secundo, *ten tweede*, zegt men liever deinde of tum.

160. Verder heeft men nog:

1°. enkele adverbia op **itus**, van substantiva en adjectiva afgeleid, om den oorsprong aan te duiden: B.v. funditus, *tot den grond toe* (eig. van den grond af); radicitus, *met wortel en al*; antiquitus, *van oudsher*; divinitus, *van godswege*.

2°. vele adverbia, die de wijze waarop beteekenen en wel:
verbalia op **tim** en **sim**. Vgl. p. 76. III. B.v. raptim, *ijlings*; statim, *terstond*; cursim, *terloops*; sensim, *allengs*.
denominativa op **tim** en **atim**. B.v. furtim, *tersluiks*; tributim, *volgens tribus*; viritim, *man voor man*; gregatim, *troepsgewijze*; gradatim, *trapsgewijze*; vicatim, *straat voor straat*.

3°. eenige op zich zelf staande
accusatief vormen. B.v. foras (van een ongebr. fora, *deur*), *naar buiten*; partim (van pars), *deels*.
ablatief vormen. B.v. foris, *buiten*; modo (van modus), *slechts, zoo even*; noctu (van een ongebr. noctus), *'s nachts*.

4°. verschillende composita, zooals: denuo (de novo), *opnieuw*; hodie (hocdie), *heden*; imprimis (in primis), *vooral*; magnopere (magno opere), *zeer*; nudius tertius (nunc dies tertius), *eergisteren*; profecto (pro facto), *voorzeker*; reapse (re eapse = re ipsa), *inderdaad*; peregre (per en ager), *in (van, naar) den vreemde*.

II. PRAEPOSITIONES.

161. De praeposities regeeren deels den accusativus, deels den ablativus, deels den accusativus en den ablativus.

Sommige praeposities worden ook als adverbia gebruikt, enkele (coram, clam) zijn meestal adverbium.

Den accusativus regeeren:

ante, apud, ad, adversus,
circum, circa, citra, cis,
erga, contra, inter, extra,
infra, intra, iuxta, ob,
penes, (pone), post en praeter,
prope, propter, per, secundum,
supra, versus, ultra, trans.

Ante, *voor*; apud, *bij*; ad, *tot, naar, bij*; adversus, *tegen*; circum, circa, *om, rondom*; citra, cis, *aan deze zijde van*; erga, *jegens*; contra, *tegen*; inter, *onder, tusschen*; extra, *buiten*; infra, *onder, beneden*; intra, *binnen*; iuxta, *naast*; ob, *wegens*; penes, *bij*; (pone, *achter*); post, *achter, na*; praeter, *behalve*; prope, *nabij*; propter, *wegens*; per, *door*; secundum, *langs, volgens*; supra, *boven*; versus, *naar den kant van*; ultra, *over*; trans, *over*.

Den ablativus regeeren:

(absque), a, ab, abs en de,
coram, pro, cum, ex en e,
sine, tenus, clam en prae.

(Absque, *zonder*); a, ab, abs, *van, door*; de, *over*; coram, *in tegenwoordigheid van*; pro, *voor*; cum, *met*; ex en e, *uit*; sine, *zonder*; tenus, *tot aan*; clam, *buiten weten van*; prae, *wegens*.

Den accusativus en ablativus regeeren:

in	met den acc.	*naar, in,*	op de vraag waarheen.
„	„ abl.	*in, op, aan,*	„ „ „ waar.
sub	„ acc.	*onder,*	„ „ „ waarheen.
„	„ abl.	*onder,*	„ „ „ waar.
super	met den acc.	*boven.*	
„	„ abl.	*aangaande, over.*	
(subter, *onder*).			

162. **Aanmerkingen op de praeposities met den accusativus.**

1. **Ante**, *vóór*, en **post**, *achter, na*, worden gebruikt:
a) van plaats. B.v. Ante (post) oppidum, *vóór (achter) de stad*. Van voorrang gebruike men in plaats van ante liever praeter. Vgl. n°. 16.
b) van tijd. B.v. Ante (post) paucos dies, *vóór (na) weinige dagen*.
Ante wordt gaarne als adverbium gebruikt in verbinding met participia. B.v. Vita ante acta, *het vroeger doorgebrachte leven*.

2. **Apud** staat vooral bij p e r s o n e n en beteekent:

bij, op de vraag w a a r (zelden bij plaatsnamen, waar men liever a d gebruikt). B.v. H e r i a p u d a v u n c u l u m m e u m c e n a v i, *gisteren heb ik gegeten bij mijn oom.* A p u d C a e s a r e m, *in 't huis van Caesar.*

in, bij (in het boek van). B.v. A p u d X e n o p h o n t e m l e g i m u s, *wij lezen in Xenophon.*

voor, tot (in tegenwoordigheid van). B.v. A p u d j u d i c e s, *vóór de rechters;* c o n t i o n a r i a p u d m i l i t e s, *spreken voor (tot) het leger.*

3. **Ad** wordt gebruikt:

a) van p l a a t s.

bij, tot, naar, aan, op de vraag w a a r h e e n (bij personen en plaatsnamen). B.v. V e n i o a d t e, *ik kom bij u.* S c r i b o a d p a t r e m, *ik schrijf aan mijn vader.* Vgl. § 227. Aanm. II.

bij, aan, op de vraag w a a r (alleen bij plaatsnamen). B.v. A d u r b e m, *bij de stad;* a d R h e n u m, *aan den Rijn;* a d m e n s a m, *aan tafel.* Overdrachtelijk: a d l u c e r n a s o p u s f a c i u n t, *zij werken bij licht.*

b) van t ij d.

tot, op de vraag t o t h o e l a n g. B.v. A d s u m m a m s e n e c t u t e m, *tot den hoogsten ouderdom.* Vgl. § 285.

tegen, op de vraag w a n n e e r. B.v. A d v e s p e r a m, *tegen den avond.*

op, bij een bepaalden tijd op de vraag w a n n e e r. B.v. A d d i e m, *op den bepaalden dag;* a d t e m p u s, *op den juisten tijd* (ook *voor een korten tijd*).

c) bij g e t a l l e n.

ongeveer. B.v. A d s e s c e n t o s e v a s e r u n t, *ongeveer zeshonderd zijn er ontkomen.* In deze beteekenis kan a d ook als adverbium gebruikt worden. B.v. A d s e s c e n t i e v a s e r u n t.

d) v a n d o e l e n b e t r e k k i n g.

tot, voor. B.v. A d o m n i a p a r a t u s, *tot alles bereid.*

overeenkomstig. B.v. A d v o l u n t a t e m, *volgens den wil;* a d n u t u m, *op zijn wenk.*

met betrekking tot, in vergelijking van. B.v. T e r r a a d u n i v e r s u m c a e l i c o m p l e x u m p u n c t i i n s t a r o b t i n e t, *de aarde is in vergelijking van de gansche hemelruimte slechts een stip.*

e) s p r e e k w ij z e n. A d v e r b u m, *woordelijk, woord voor woord.* A d u n u m o m n e s, *allen zonder uitzondering.*

4. **Adversus** (adversum), **contra, erga,** *tegenover, tegen,* worden gebruikt:

a) van p l a a t s (e r g a hoogst zelden). B.v. I n s u l a, q u a e c o n t r a (adversus) B r u n d i s i n u m p o r t u m e s t, *het eiland, dat tegenover de haven van Brundisium ligt.*

b) van g e z i n d h e i d en wel:

a d v e r s u s algemeen. B.v. A d v e r s u s a l i q u e m b e l l u m g e r e r e, r e v e r e n t i a m h a b e r e, *tegen iemand oorlog voeren, voor iemand eerbied koesteren.*

c o n t r a vijandig. B.v. C o n t r a l e g e s, *tegen de wetten.*

e r g a vriendschappelijk. B.v. M e u s e r g a t e a m o r, *mijn liefde jegens u.*

5. **Circum** en **circa** beteekenen *in den omtrek.* B.v. U r b e s, q u a e c i r c u m (circa) R o m a m s u n t, *de steden in den omtrek van Rome.*

Daarenboven beteekent:

c i r c u m, *om* (van kringvorm). B.v. T e r r a c i r c u m a x e m s e c o n v e r t i t, *de aarde wentelt zich om haar as.*

c i r c a, *omtrent, omstreeks* (van t ij d en g e t a l). B.v. C i r c a e a n d e m h o r a m, *omtrent hetzelfde uur;* o p p i d a c i r c a s e p t u a g i n t a, *omstreeks zeventig steden.* In dezelfde beteekenis wordt somtijds c i r c i t e r gebruikt. B.v. C i r c i t e r m e r i d i e m, *omtrent den middag;* gewoonlijk echter is circiter adverbium. B.v. S e x a g i n t a c i r c i t e r d o m u s i n c e n d i o d e l e t a e s u n t, *omstreeks zestig huizen zijn door den brand verwoest.*

6. **Cis** en **citra** beteekenen beide *aan deze zijde van,* maar c i t r a wordt meer gebruikt. B.v. N o n o m n i u m G e r m a n o r u m, q u i s u n t c i t r a R h e n u m, u n a e s t c a u s a, *niet alle Germanen aan deze zijde van dezen Rijn verkeeren in hetzelfde geval.*

Bij latere schrijvers beteekent c i t r a ook *zonder.* B.v. C i t r a i n v i d i a m, *zonder afgunst.*

7. Tusschen **trans** en **ultra,** *aan gene zijde van,* bestaat over het algemeen dit verschil, dat t r a n s beteekent *aan den overkant van* (rivieren, bergen, zeeën), u l t r a *verder dan, voorbij* (een plaats). B.v. O m n i a u l t r a c a s t r a t r a n s q u e m o n t e s e x p l o r a t a s u n t.

U l t r a beteekent soms *meer dan.* B.v. U l t r a f e m i n a m m o l l i s, *weeker dan een vrouw.*

8. **Inter** beteekent:

tusschen, van p l a a t s. B.v. M o n s e s t i n t e r u r b e m e t f l u v i u m, *er is een berg tusschen de stad en de rivier.*

onder, van t ij d. B.v. I n t e r c e n a m, *onder, gedurende den maaltijd.*

onder, tusschen, in o v e r d r a c h t e l ij k e n zin. B.v. I n t e r n o s d i c e r e l i c e a t, *onder (tusschen) ons gezegd.*

9. **Extra** beteekent:

buiten, meestal van p l a a t s. B.v. E x t r a u r b e m h a b i t a t, *hij woont buiten de stad.*

behalve, zonder (somtijds). B.v. N e m o e x t r a d u c e m, *niemand behalve den veldheer.* E x t r a i o c u m, *zonder scherts.*

10. **Infra,** *onder, beneden,* wordt gebruikt:

a) van p l a a t s. B.v. I n f r a l u n a m n i h i l e s t n i s i m o r t a l e, *onder de maan is alles sterfelijk.*

b) van t ij d. B.v. H o m e r u s n o n i n f r a L y c u r g u m f u i t. *Homerus leefde niet later dan Lycurgus.*

c) van m a a t. B.v. U r i s u n t m a g n i t u d i n e p a u l o i n f r a e l e p h a n t o s, *de buffels zijn een weinig kleiner dan de olifanten.*

d) van w a a r d e e r i n g. B.v. E u m i n f r a o m n e s p u t o, *ik stel hem beneden allen.*

11. **Intra,** *binnen,* wordt gebruikt:

a) van p l a a t s. B.v. I n t r a h o s t i u m p r a e s i d i a e s s e, *binnen de vijandelijke liniën zijn.*

b) van tijd. B.v. Intra decimum diem urbem cepit, *binnen* (*in minder dan*) *tien dagen nam hij de stad in.*

12. **Iuxta,** *nevens, naast,* van plaats. B.v. Atticus sepultus est iuxta viam Appiam, *Atticus is begraven naast den Appischen weg.*

Als adverbium beteekent iuxta gewoonlijk *evenzeer, op gelijke wijze.* B.v. Margaritae a feminis iuxta virisque gestantur, *de edelgesteenten worden evenzeer door vrouwen als door mannen gedragen.*

13. **Ob,** *wegens, om,* vooral in verbindingen als ob eam rem (causam), *daarom*; quam ob rem (causam), *waarom.* Plaatselijk komt het slechts voor in de uitdrukking ob oculos versari, *voor oogen zweven.*

14. **Penes,** *bij,* van bezit of macht. B.v. Penes regem imperium est, *het oppergezag is in handen van den koning.* Penes me arbitrium est huius rei, *aan mij is de beslissing in deze zaak.*

15. **Pone,** *achter,* van plaats (zeldzaam). B.v. Pone castra.

16. **Praeter** beteekent:

voorbij, langs (bij beweging). B.v. Praeter pratum rivus fertur, *langs de weide vloeit een beek.*

buiten, tegen. B.v. Praeter opinionem, *buiten verwachting.* Wanneer *buiten* den zin heeft van *zonder* mag men praeter niet gebruiken. B.v. *buiten allen twijfel,* sine ulla dubitatione.

behalve, zoowel bij uitzondering als bij toevoeging. B.v. Nemo praeter Lucullum, *niemand behalve Lucullus.* Praeter auctoritatem vires quoque habet, *behalve het aanzien heeft hij ook de macht* (hij heeft èn het aanzien èn de macht).

boven, voor. B.v. Excellere praeter ceteros, *zich boven de overigen onderscheiden.*

17. **Prope** en **propter** beteekenen *nabij* (van plaats). B.v. Prope (propter) oppidum, *nabij de stad.*

Daarenboven beteekent:

propter, *wegens, om.* B.v. Ego te propter modestiam tuam diligo, *ik bemin u om uw bescheidenheid.*

prope, *tegen* (van tijd). B.v. Prope Kalendas Sextiles, *tegen 1 Augustus.*

Aanm. Als adverbium loci gebruikt, heeft prope gewoonlijk de praepositie a bij zich. B.v. Prope a Sicilia, *nabij Sicilië.*

De comparativus en superlativus propius en proxime worden òf geconstrueerd met den accusativus òf met de praepositie a (zelden met den dativus.) B.v. Propius urbem, *dichter bij de stad*; proxime ab urbe, *zeer dicht bij de stad.*

18. **Per** wordt gebruikt:

a) van plaats.

door, over. B.v. Per Italiam iter facere, *door Italië reizen.* Coronam per forum ferre, *een kroon over de markt dragen.* Per mare navigare, *op zee varen.* Per manus traditae religiones, *godsdienstige gebruiken, die van den eene op den andere zijn overgegaan.*

in, op (bij verbreiding over een ruimte). B.v. Equites per oram maritimam erant dispositi, *de ruiters waren op het strand geplaatst.* Disponere vigilias per urbem, per muros, *wachten uitzetten overal in de stad, op de muren.*

b. van tijd.

gedurende. B.v. Per decem annos, *gedurende tien jaren.*

c. overdrachtelijk.

door middel van. B.v. Per servos de tuo adventu certior factus sum, *door slaven ben ik van uwe komst verwittigd.* Vgl. § 267. A. II. *a.*

bij (bij eeden en gebeden). B.v. Per deos immortales te oro, *ik bid u bij de onsterfelijke goden.* Iurare per aliquid, *zweren bij iets.*

wat betreft (bij licere, posse, esse, enz.). B.v. Per me licet, *wat mij betreft, is het geoorloofd.*

19. **Secundum** wordt gebruikt:

a. van plaats.

langs. B.v. Secundum mare iter facere, *langs de zee reizen.*

b. van tijd.

onmiddellijk na. B.v. Secundum comitia, *aanstonds na de comitiën.*

c. overdrachtelijk.

na. B.v. Secundum fratrem tu mihi omnium hominum carissimus es, *na mijn broeder zijt gij mij de dierbaarste van alle menschen.*

volgens, overeenkomstig. B.v. Secundum naturam vivere, *volgens de natuur leven.*

ten voordeele van. B.v. Secundum aliquem decernere, *ten gunste van iemand beslissen.*

20. **Supra,** *boven,* wordt gebruikt:

a. van plaats. B.v. Supra lunam sunt aeterna omnia, *boven de maan is alles eeuwig.*

b. van tijd (zelden). B.v. Paulo supra hanc memoriam, *een weinig voor onzen leeftijd.*

c. van maat. B.v. Supra sexaginta annos, *boven de zestig jaar.* Supra modum, *bovenmate.*

21. **Versus,** *naar den kant van, -waarts,* staat bijna altijd achter het substantivum en heeft, behalve bij namen van steden en domus, gewoonlijk ad of in vóór den naam der plaats. B.v. Romam versus, domum versus, ad Oceănum versus, in Italiam versus proficisci, *vertrekken in de richting van Rome, huiswaarts, zeewaarts, naar den kant van Italië.*

163. Aanmerkingen op de praeposities met den ablativus.

1. **A** wordt slechts vóór een consonant geplaatst; **ab** moet staan vóór een vocaal of h en kan staan vóór een consonant, zelden echter vóór een labiale; **abs** is zeldzaam behalve in de verbinding abs te, waarvoor echter wel zoo goed a te, maar niet ab te gezegd wordt. Deze praepositie wordt behalve bij de verba passiva in de beteekenis van *door* nog gebruikt:

a) van plaats.

van, aan, ter aanduiding van den kant, vanwaar iets komt of waar iets ge-

schiedt. B.v. Alexander a fronte et a tergo hostem habebat, *Alexander had den vijand van voren en in den rug.* Zoo zegt men ook: stare, esse ab aliquo, *op iemands zijde zijn, iemands partij volgen*; facere ab aliquo, *in iemands belang handelen.*

b) van tijd.

van-af, na, sedert. B.v. Ab infantia, *van kindsbeen af.* Quartus a victoria mensis, *de 3e maand na de overwinning.* Op dezelfde wijze zegt men ook: secundus a rege, *de eerste na den koning.* Vgl. § 70. A.

c) overdrachtelijk.

van den kant van, met betrekking tot. B.v. Augustus a matre Pompeium contingebat, *Augustus was van moederszijde verwant met Pompeius.* Zoo drukt men ook op eigenaardige wijze iemands betrekking uit. B.v. Alicuius of alicui esse ab epistolis, a bibliotheca, a potione, *iemands secretaris, bibliothecaris, schenker zijn.*

2. **Absque,** *zonder,* is verouderd.

3. **Cum,** *met.* B.v. Cum Pansa vixi, *ik heb met Pansa geleefd.* Cum aliquo bellum gerere, *met (= tegen) iemand oorlog voeren.* Meermalen vertalen wij cum door *bij.* B.v. Omnia mea mecum porto, *al het mijne draag ik bij mij.*

Cum wordt bij den ablativus der pronomina personalia en reflexiva (me, te, se, nobis, vobis) altijd achteraan gehecht. B.v. mecum, *met mij.* Bij het relativum (quo, qua, quibus) kan men cum voorop zetten of achteraan hechten. B.v. cum quo of quocum.

4. **De** wordt gebruikt:

a) van plaats.

van, uit. B.v. De sella exsĭlit, *hij springt op van zijn stoel.* Catilinae ferrum de manibus extorsimus, *wij hebben Catilina het zwaard uit de handen gewrongen.* De rostris pronuntiare, *openlijk van het spreekgestoelte bekend maken.*

Met dezelfde beteekenis dient de ook om den oorsprong of het geheel aan te duiden. B.v. Multa de te audivi, *ik heb veel van u (uit uwen mond) gehoord.* Homo de plebe, *een man uit het volk.*

b) van tijd.

in den loop van (bij een onbepaalden tijd). B.v. Navigare de mense Decembri, *uitvaren in den loop van December.* De tertia vigilia, *in de derde nachtwaak.*

onmiddellijk na (bij bepaalden tijd). B.v. Non bonus somnus est de prandio, *het is niet goed onmiddellijk na het eten te slapen.*

c) overdrachtelijk.

over, aangaande. B.v. Multa de te audivi, *ik heb veel over u gehoord.*

volgens, naar (in sommige uitdrukkingen). B.v. De amicorum consilio, *volgens den raad der vrienden.* De more, *naar gewoonte.*

5. **Ex** (vóór consonanten en vocalen) en **e** (alleen voor consonanten) worden gebruikt:

a) van plaats.

uit, van. B.v. Ex urbe, *uit de stad.* Zoo ook in de spreekwijze ex equo pugnare, *te paard strijden.* Ex adverso, e regione, *recht tegenover.* Vgl. § 275. A.

b) van tijd.

sedert, na. B.v. Ex illo die, *sedert dien dag.*

c) overdrachtelijk.

Om de verandering van den eenen toestand in den anderen, de stof waaruit iets bestaat, een deel van een geheel aan te geven. B.v. E servo te libertum meum feci, *ik heb u van slaaf tot mijn vrijgelatene gemaakt.* Statua ex auro facta, *een gouden standbeeld.* Unus e multis, *één uit velen.*

Om de oorzaak van iets aan te geven. B.v. Ex lassitudine artius dormire, *vaster slapen van vermoeidheid.* Ex lege, *krachtens de wet.*

Om de wijze aan te duiden, waarop iets geschiedt. B.v. Ex animo laudare, *van harte prijzen.* Ex improvīso, *onvoorziens.*

Soms *ten nutte van, in het belang van.* B.v. Est e (hier geen ex) republica.

6. **Prae** beteekent:

voor van plaats, maar slechts in verbinding met een pronomen en een verbum van beweging, vooral ferre. B.v. Gregem prae se agere, *de kudde voor zich uitdrijven.* Prae se ferre, *openlijk te kennen geven.*

wegens, van, ter aanduiding van de oorzaak, waardoor iets verhinderd wordt, doch alleen in ontkennende zinnen. B.v. Prae dolore loqui non possum, *ik kan van droefheid niet spreken.*

in vergelijking van. B.v. Prae se omnes contemnit, *hij acht allen gering in vergelijking van zich zelven.*

7. **Pro** beteekent:

vóór, ter aanduiding van de plaats, die men achter zich heeft. B.v. Pro castris, *vóór de legerplaats* (ante is algemeen).

ter verdediging van. B.v. Pro patria pugnare, *strijden voor het vaderland.*

in plaats van. B.v. Pro consule esse, *de plaats van den consul bekleeden.*

zoo goed als. B.v. Pro damnato esse, *zoo goed als veroordeeld zijn.*

ter vergelding van. B.v. Nullam mercedem pro tanto beneficio accepi, *ik ben volstrekt niet beloond geworden voor zulk een weldaad.*

volgens, overeenkomstig. B.v. Pro viribus, *naar vermogen.*

8. **Tenus,** *tot aan,* wordt achter den casus geplaatst. B.v. Collo tenus, *tot aan den hals.* Deze praepositie staat voornamelijk in de verbindingen: verbo en nomine tenus, *in schijn*; eātenus (= ea parte tenus), *in zooverre*; hactenus, *tot hiertoe*; quātenus, *in (tot) hoever? in zooverre als.* B.v. Sed haec hactenus, *maar genoeg hiervan.*

Soms regeert tenus den genetivus en hoogst zelden den accusativus.

9. **Sine,** *zonder.* B.v. Sine periculo, *zonder gevaar.*

10. **Coram,** *in tegenwoordigheid van.* B.v. Coram populo, *in tegenwoordigheid van het volk.*

11. **Clam,** *buiten weten van.* B.v. Clam patre, *buiten weten van den vader.* Soms regeert clam den accusativus.

164. Aanmerkingen op de praeposities met den accusativus en ablativus.

1. **In** met den acc. *naar, in, tot, voor, tegen,* wordt gebruikt:

a) bij verba van beweging op de vraag waarheen. B.v. In Graeciam proficisci, *naar Griekenland vertrekken.*

b) om aan te duiden, dat iets op de toekomst betrekking heeft. B.v. In crastinum diem differo res severas, *ernstige zaken stel ik uit tot morgen.* In tres dies commeatum secum portant, *zij nemen voor drie dagen leeftocht mede.* In posterum, *in het vervolg.* In aeternum, *voor eeuwig.*

c) overdrachtelijk.

bij uitbreiding in de ruimte. B.v. Decem pedes in latitudinem, *tien voeten in de breedte.*

bij verdeelingen. B.v. Ea regio flumine in duas partes dividitur, *deze landstreek wordt door de rivier in twee deelen verdeeld.*

bij de verba van veranderen. B.v. Niŏbe in lapidem mutata est, *Niobe werd in een steen veranderd.*

ter uitdrukking van een doel. B.v. Pecunia data est in rem militarem, *er werd geld gegeven voor het krijgswezen.* Multa in aliquam sententiam dicere, *veel voor zeker gevoelen zeggen.*

in de spreekwijzen iurare in verba magistri, *zweren bij de woorden zijns meesters;* aliquid facere in spem, *iets doen in de hoop op;* esse (habere) in potestatem = in potestatem venire in eāque esse.

In met den abl. beteekent:

in, aan, op, bij, over, vooral van plaats op de vraag waar. B.v. In urbe esse, *in de stad zijn;* in ripa fluminis, *op den oever der rivier;* pontem facere in flumine, *een brug maken over de rivier.*

onder, om aan te duiden, dat iemand tot zekere klas van menschen behoort. B.v. In magnis viris numerari, *onder de groote mannen gerekend worden.* Bijzonder wordt in met deze beteekenis gebruikt in de spreekwijzen in his (iis), in quibus, waar wij na iets in het algemeen aangegeven te hebben zeggen: *en onder dezen, onder wie zich bevonden, onder anderen.* B.v. Plerosque fugientes, in quibus Hannonem, occiderunt.

2. **Sub** met den acc. wordt gebruikt:

a) van plaats.

onder, op de vraag waarheen. B.v. Romanos sub jugum mittere, *de Romeinen onder het juk laten doorgaan.*

b) van tijd.

kort voor, tegen, omstreeks. B.v. Sub mediam noctem, *omstreeks middernacht.* Sub ortum solis, *tegen het aanbreken van den dag.*

onmiddellijk na (soms). B.v. Sub eas litteras statim recitatae sunt tuae, *onmiddellijk na dezen brief werd aanstonds de uwe voorgelezen.*

c) overdrachtelijk.

onder. B.v. Sub postestatem redigere, *onder zijn macht brengen.*

Sub met den abl. wordt gebruikt:

a) van plaats.

onder, op de vraag waar. B.v. Sub divo, *onder den blooten hemel.* Saepe est etiam sub palliolo sordido sapientia. Sub oculis omnium, *onder aller oogen.*

b) van tijd.

bij, op 't oogenblik van. B.v. Sub luce (*bij dag*) urbem ingressus sum. Pompeius portas obstruit, ne sub ipsa profectione milites oppidum irrumperent, *Pompeius verschanste de poorten, opdat de soldaten op het oogenblik van zijn vertrek niet zouden binnendringen.*

c) overdrachtelijk.

onder. B.v. Gentes, quae erant sub Romanorum imperio, *de volken, die onder het gebied der Romeinen waren.* Sub Romulo, *onder de regeering van Romulus.*

3. **Super** met den acc. wordt gebruikt:

a) van plaats.

boven, op de vraag waar en waarheen. B.v. Super aliquem sedere, *boven iemand zitten* (aan tafel). Super aspidem assiděre, *op een adder gaan zitten.*

b) van tijd (alleen bij latere schrijvers).

tijdens, onder. B.v. Super cenam, *onder den maaltijd.*

c) overdrachtelijk.

behalve, nog daarbij. B.v. Super morbum etiam fames affecit exercitum, *behalve de ziekte deed ook de honger het leger in krachten afnemen.*

meer dan, bij getallen. B.v. Super quadraginta, *meer dan* (*over de*) *veertig.*

Super met den abl. evenals de *over, aangaande.* B.v. Super aliqua re ad aliquem scribere, *over zekere zaak aan iemand schrijven.*

4. **Subter,** *onder,* van plaats, komt weinig voor, het meest nog met den acc. B.v. Plato iram in pectore, cupiditatem subter praecordia locavit, *Plato plaatste den toorn in de borst, de begeerlijkheid onder het middenrif.*

Met den abl. is het dichterlijk en hoogst zeldzaam.

165. Dichters en latere prozaschrijvers gebruiken sommige adverbia als praeposities, namelijk palam, procul en simul met den abl. en usque met den acc. B.v. Palam populo, *openlijk voor het volk;* procul mari, *ver van zee;* procul dubio, *zonder twijfel;* simul his, *tegelijk met hen;* usque pedes, *tot aan de voeten.* In zuiver proza zegt men procul a, simul cum en, behalve bij namen van steden, usque ad (in, sub).

Usque wordt ook verbonden met a en ex. B.v. Usque ab heroicis temporibus, *van de heldentijden af.*

Aanm. De ablativi ergo, causā en gratiā, *wegens, om wille van* zijn, wat hun gebruik betreft, gelijk te stellen met praeposities. Zij worden verbonden met den gen. en staan altijd daarachter. B.v. Victoriae ergo, *wegens de overwinning;* bestiarum causa, hominum gratia, *om wille van de dieren, van de menschen.*

166. De praeposities komen veelvuldig voor in samenstelling met andere woorden. Zij behouden gewoonlijk hare hoofdbeteekenis, doch ondergaan dikwijls eene verandering in haren vorm. De volgende opmerkingen geven de voornaamste veranderingen aan, die zich hierbij voordoen.

Ad blijft onveranderd vóór vocalen en vóór h, b, d, i = j, v, m. B.v. adeo, adhibeo, adbībo, addo, adiŭvo, advĕho, admīror. Vóór de overige consonanten wordt d gewoonlijk geassimileerd (vóór qu in c). B.v. accēdo, affĕro, aggredior, allŏquor, annuo, appareo, acquīro, arripio, assurgo, attribuo. Vóór gn valt d weg. B.v. agnātus, agnosco; meermalen ook voor sc, sp, st. B.v. ascendo, aspicio, asto. In arcesso werd d tot r.

Ante blijft onveranderd behalve in anticīpo (ante en capio) en antisto, waarvoor men echter ook antesto schrijft.

Circum blijft onveranderd behalve dat men meermalen circueo in plaats van circumeo en altijd circuitio en circuītus schrijft.

Inter blijft overanderd behalve in intellĕgo.

Ob blijft onveranderd behalve vóór c, f, g, p, in welke gevallen de b geassimileerd wordt. B.v. occurro, offĕro, oggannio, oppōno. In obsolesco en ostendo komt een oude vorm obs voor. De b is weggevallen van obs in ostendo en van ob in omitto.

Per blijft onveranderd behalve in pellicio, waar de r geassimileerd en in peiĕro, waar de r uitgevallen is.

Post ondergaat slechts verandering in pomerium en pomeridianus.

Trans blijft gewoonlijk onveranderd. Men schrijft echter beter trado, tradūco, traicio en trano dan transdo, enz. Ook laat men meestal de s weg, wanneer het tweede gedeelte van het compositum met s begint. B.v. transcrībo.

A schrijft men vóór m en v, zooals amitto, avello, evenzoo aspernor en meermalen afui, enz. (§ 91. 4⁰.); **abs** vóór c, t en met uitstooting der b ook vóór p, zooals abscondo, abstineo, asporto; **ab** in alle andere gevallen, behalve bij aufero en aufugio.

Com (= cum) blijft onveranderd vóór b, m, p; m wordt gewoonlijk geassimileerd vóór l en r; valt weg vóór vocalen (uitgezonderd comedo, comes, comitium, comitor), gn, h en meestal ook vóór n; gaat over in n vóór de overige consonanten. B.v. combībo, committo, comprimo.
colligo, corrōdo.
coëo, cognosco, cohaereo, coniveo.
coniungo, confero.

Ex schrijft men vóór vocalen en vóór c, h, p, q, s, t (behalve in epoto en escendo), zooals excedo, exhibeo, expono, exquiro, exsequor, extraho; **ef** vóór f, zooals effero; **e** in alle andere gevallen (behalve in exlex). B.v. ebībo, edo.

Pro wordt prod in prodeo, prodesse en prodigo.

In wordt im vóór b, m, p, zooals imbībo, immitto, impono; n wordt gewoonlijk geassimileerd vóór l en r, zooals illīdo, irrumpo;

valt weg vóór gn, zooals ignarus, ignosco, ignominia; blijft onveranderd in alle andere gevallen. B.v. incurro, indico, infundo.

Sub blijft onveranderd vóór vocalen en de meeste consonanten; b wordt geassimileerd vóór c, f, g, p, soms ook voor m en r. B.v. succurro, sufficio, suggero, suppono; summitto, surripio; valt weg in suspicio en suspiro. In suscipio, suscito, suspendo, sustineo, sustuli neemt men een ouden vorm subs aan, waarvan de b is weggevallen. Zoo sub een verzwakkende beteekenis aan het woord geeft, laat men het beter onveranderd. B.v. subcrispus, subflavus, subgrandis, submolestus, subpallidus, subrusticus.

167. Er zijn eenige praeposities, die alleen in samenstelling voorkomen, namelijk: **amb, am, an,** *om, rondom, van weerszijden.* B.v. ambio, *rondgaan*; ambustus, *rondom verbrand*; amplector, *omvatten*; amputo, *rondom afsnijden*, anceps, *van weerszijden een hoofd, aangezicht hebbend.*

dis, di (dif vóór f en dir in diribeo uit dishabeo en dirīmo uit disemo) *uiteen.* B.v. distribuo, *verdeelen*, dimitto, *uiteen laten gaan*, diffundo, *uit elkander gieten.*

in, *on.* B.v. incautus, *onvoorzichtig.* Men lette wel op het verschil van beteekenis tusschen dit in en de vroeger behandelde praepositie met den acc. en abl. B.v. indictus van indīco, *aangezegd*, en indictus, *ongezegd*; invocatus van invŏco, *aangeroepen*, en invocatus, *ongeroepen.*

por (met assimilatie vóór l en s), *naar toe, te gemoet, heen.* B.v. porrigo, *uitstrekken*, polliceor, *zich tot iets aanbieden, beloven*, possīdo, *in bezit nemen.*

re, *terug, weder.* B.v. recedo, *teruggaan*, reficio, *herstellen.* Vóór vocalen en h en in reddo zegt men red. B.v. redeo, redhibeo.

se, *afzonderlijk, zonder.* B.v. sepōno, *ter zijde leggen*, securus, *zonder zorg, gerust.* In seditio is een d ingeschoven. Se wordt so in socors.

ve, *te weinig, te veel.* B.v. vecors, *waanzinnig*; vepallidus, *doodsbleek.*

III. CONIUNCTIONES.

168. De coniunctiones zijn:

a. coördineerend.

copulativae,	*verbindende.*	B.v.	et, *en*; quoque, *ook.*
disiunctivae,	*scheidende.*	,,	aut, vel, *of.*
adversativae,	*tegenstellende.*	,,	sed, *maar*; tamen, *echter.*
causales,	*redengevende.*	,,	nam, *want.*
conclusivae,	*gevolgtrekkende.*	,,	ităque, igitur, *derhalve.*
interrogativae,	*vragende.*	,,	an, *of.*

b. subordineerend.

condicionales, *voorwaardelijke.* B.v. si, *indien*; nisi, *tenzij.*
concessivae, *toegevende.* ,, etsi, quamquam, *ofschoon.*
comparativae, *vergelijkende.* ,, ut, *zooals*; quasi, *alsof.*
causales, *redengevende.* ,, quod, *omdat.*
finales, *doelaanwijzende.* ,, ut, *opdat*; ne, *opdat niet.*
consecutivae, *gevolgaanduidende.* ,, ut, *zoodat.*
temporales, *tijdbepalende.* ,, cum, *toen*; postquam, *nadat.*
interrogativae, *vragende.* ,, num, *of.*

Over het gebruik der conjucties zal in de syntaxis gesproken worden.

IV. INTERIECTIONES.

169. De interiectiones zijn:

a. klanken of geluidnabootsingen, die alleen dienen om een gemoedsbeweging uit te drukken.

Behalve de algemeene interiectio o dienen ter uitdrukking
van vreugde: io, *hoezee!* hahăhe, *haha!*
van smart: vae, *wee!* heu, eheu, pro, *ach! helaas!*
van verwondering: hui, hem, ehem, *hé!* atat, *wel wel!* papae, *wel drommels! sakkerloot!*
van afkeuring: fu (phu, phui), *foei!*
van berisping: ohe, *ho!*
van aansporing: eia, *welaan!*
van roepen: heus, eho, ehŏdum, *hei daar! hoor eens hier!*

b. nomina, verba, adverbia of woordverbindingen, die tot uitdrukken van een gemoedsbeweging gebruikt worden. Hiertoe behooren:
ecce, en, *ziedaar,* euge, *bravo! goedzoo!* pax, *stil, geen woord meer,* malum, *wat drommel, voor den duivel,* bona verba, *zacht wat,* sis (si vis), sultis (si vultis), sodes (si audes = si avidus es), *als 't u blieft,* bene, *wel bekome 't,* belle, *heerlijk.*

Bij verzekeringen en eeden gebruikt men
ne, *waarachtig.* Men plaatse dit woord slechts vóór pronomina. B.v. Ne iste haud mecum sentit, *hij is het waarlijk niet met mij eens.*
mehercules, mehercule, mehercle, (ita me Hercules iuvet òf ita me Hercule iuves), *bij Hercules.*
mecastor, ecastor (me Castor iuvet), *bij Castor.*
pol, edepol (me deus Pollux iuvet), *bij Pollux.*
medius fidius (me deus Fidius iuvet), *waarachtig, God weet het.*

SYNTAXIS.

EERSTE HOOFDSTUK.

OVER DE HOOFDBESTANDDEELEN VAN DEN ZIN.

170. Een zin bestaat minstens uit een onderwerp of subject en een gezegde of praedicaat.

Aanm.* De eenvoudigste woordplaatsing van een Latijnschen zin is deze, dat de zin begint met het subject en eindigt met het praedicaat, terwijl de bepalingen in het midden geplaatst worden en wel zoo, dat zij des te dichter bij het subject of praedicaat staan, naarmate zij zich daaraan inniger aansluiten.

Cicero a civibus suis Romam revocatus est. Imago pulchra Minervae ex aere, opus Phidiae, Athenis collocata est. Pater hodie magno cum gaudio filio suo librum donavit. Caesar oppidanis partem exercitus auxilio reliquit.

* Van deze woordplaatsing wordt echter dikwijls afgeweken om de woorden, die in de gedachte van den spreker of schrijver het voornaamste zijn, te doen uitkomen. Het woord namelijk, dat den meesten nadruk heeft, wordt vooraan, en het woord, dat de gedachte van den zin voltooit, achteraan gezet.

Latius patet illius sceleris contagio. Intus, intus, inquam, est equus Troianus. Magna vis est conscientiae. Ista mihi tua fuit periucunda a proposita oratione digressio.

In zinnen, die met een coniunctio of relativum beginnen en in een accusativus cum infinitivo, wordt het woord, waarop de meeste nadruk valt, meermalen achteraan gezet.

Tantum abest, ut nostra miremur, ut usque eo difficiles ac morosi simus, ut nobis non satisfaciat ipse Demosthenes. Relatione contrariorum, antiqui iam ante Isocratem delectabantur et maxime Gorgias, cuius in oratione plerumque efficit numerum ipsa concinnitas. In iis perniciosus est error, qui existimant libidinum peccatorumque omnium patere in amicitia licentiam.

Bij het stellen van een zin moet men ook zorgen voor de welluidendheid. Daartegen strijdt:

1°. wanneer meerdere één of gelijklettergrepige woorden met denzelfden stemval op elkander volgen.

Cur tu in hac re te non debere cedere crederes? Ista pugna Caesar multos Gallos vicit atque cepit. Romani Germanos hucusque invictos vicerunt. Africanus Numantinos gloriose resistentes superavit.

2°. wanneer woorden naast elkander staan met scherp klinkende of moeilijk uit te spreken consonanten of vocalen.

Rex Xerxes. Ingens est stridor. Baccae aeneae amoenissimae.

3°. wanneer meerdere woorden, wier uitgang denzelfden klank heeft, op elkander volgen.

Horum duorum fortissimorum virorum. Quidquid fit, id pater non concedet.

Het op elkander volgen van woorden, die met q u beginnen, was niet onaangenaam voor het oor der Romeinen.

Qui quoniam, quid diceret, intellegere noluit.

171. Het s u b j e c t is òf een s u b s t a n t i v u m òf een woord, dat als s u b s t a n t i v u m wordt gebruikt, òf een g e h e e l e z i n.

Aqua fluit, *het water vloeit*. Quis dormit, *wie slaapt er?* Mali punientur, *de boozen zullen gestraft worden*. Beati sunt possidentes, *zalig zijn de bezitters*. Mentiri turpe est, *liegen is schandelijk*. Quod venisti mihi gratum est, *dat gij gekomen zijt is mij aangenaam*.

172. Het subject van den e e r s t e n en t w e e d e n persoon wordt weggelaten behalve bij t e g e n s t e l l i n g e n en wanneer er de n a d r u k op valt.

Praeterita mutare non possumus, *wij kunnen het verledene niet veranderen*. Ego reges eieci, vos tyrannos introducitis, *ik heb de koningen verdreven en gij voert de dwingelanden binnen*. Tu mentis es compos? Tu non constringendus?

Het subject van den d e r d e n persoon wordt weggelaten, wanneer het genoegzaam uit den s a m e n h a n g kan opgemaakt worden.

173. Het praedicaat is òf een e n k e l v e r b u m òf een v e r b u m met een s u b s t a n t i v u m of a d i e c t i v u m.

Rosa floret, *de roos bloeit*. Rosa flos est, *de roos is een bloem*. Rosa pulchra est, *de roos is schoon*.

* A a n m. Somtijds bestaat het praedicaat uit het verbum s u m en een a d v e r b i u m. In dat geval heeft s u m dikwijls de beteekenis van *zich bevinden, gesteld zijn*, enz.

Sic vita hominum est. Ubivis tutius sum quam in regno meo.

Diu est, cum te vidi. Rectissime sunt apud te omnia. Patria est ubicunque est bene. Sapienti sat. Vgl. § 174. 2°.

174. Als praedicaatsverbum kan weggelaten worden:

1°. het werkwoord dat tweemaal in d e n z e l f d e n v o r m zou moeten gebruikt worden. Dit kan ook geschieden, wanneer het verbum in een a n d e r e n p e r s o o n of in e e n a n d e r g e t a l zou voorkomen.

Nauta de ventis (narrat), de tauris narrat arator, *de schipper verhaalt van den wind, de landman van de stieren*. Magis ego te amo, quam tu me (amas), *ik bemin u meer dan gij mij bemint*. Beate vivere alii in alio (ponunt), vos in voluptate ponitis. In Hyrcania plebs publicos alit canes, optimates (alunt) domesticos.

2°. e s t, s u n t (zelden erat, erant, fuit, fuerunt) in spreuken en algemeene waarheden.

Quot homines, tot sententiae, *zooveel hoofden, zooveel zinnen*. Iucundi acti labores, *gedaan werk is aangenaam*.

Zeer dikwijls wordt e s s e uitgelaten in de samengestelde tijden van den a c c u s a t i v u s c u m i n f i n i t i v o, vooral zoo het participium op u r u m uitgaat.

Venturum se dixit. Nihil factum putavit. Hoc in medio relinquendum duxi. Vgl. § 388. A. II. en § 389. A. II.

E s t en s u n t worden ook uitgelaten bij k o r t e, s c h e r p e t e g e n s t e l l i n g e n en in r h e t o r i s c h e v r a g e n.

Sed haec leviora, illa vero gravia atque magna. Num igitur horum senectus miserabilis, qui se agri cultione oblectabant?

* 3°. i n q u i t, bij het mededeelen van een g e r e g e l d g e s p r e k. In proza wordt het subject dan altijd uitgedrukt en meestal vóór de aangehaalde woorden geplaatst.

at ille, tum ego, cui ego.

* 4°. d i c o en f a c i o, doch slechts wanneer het subject g e n o e m d w o r d t en er een g o e d k e u r e n d of a f k e u r e n d a d v e r b i u m bij deze verba staat.

Scite enim (dicit) Chrysippus, ut gladii causa vaginam, sic praeter mundum cetera omnia aliorum causa esse generata. Melius hi (fecerunt) quam nos.

Ook worden f a c i o en f i o meermalen weggelaten in k o r t e n e g a t i e v e zinnen, die een w a a r s c h u w i n g bevatten.

De evertendis urbibus valde considerandum est, ne quid temere, ne quid crudeliter.

Livius laat facio ook weg in de uitdrukking: quid aliud quam? nihil aliud quam.

Per biduum nihil aliud (fecerunt) quam steterunt parati ad pugnandum, *twee dagen lang deden zij niets anders dan slagvaardig staan.*

**5°. verschillende verba, die uit den samenhang der rede gemakkelijk verstaan worden. Hiertoe behooren sommige spreekwijzen, zooals: Quid tum? quid postea? (sequitur, factum est).

Sursum corda (dirigite). Fortuna fortes (adjuvat), *die waagt, die wint.* Minima de malis (eligenda sunt), *van twee kwaden moet men het minste kiezen.* Bis ad eundem (lapidem offendere), *zich tweemaal aan denzelfden steen stooten.*

Nemo post reges exactos de plebe consul fuit. Quid postea? Nullane res nova institui debet?

Quid multa? Quid plura? Ne plura (dicam). Ne multis (verbis utar), *om kort te gaan.* Quid ad me (hoc pertinet)? *Wat gaat mij dit aan?* Nihil ad rem (pertinet), *dit doet niets ter zake.* Quid mihi cum hac re (negotii est)? *wat heb ik daarmede te maken.*

Aanm. Ten laatste zij opgemerkt, dat de Latijnen in afwijking van de Nederlanders de werkwoorden dico, scito, scitote en dergelijke altijd weglaten na bijzinnen met ne en quod (*wat betreft*).

Ne quis a nobis hoc ita dici forte miretur: ne nos quidem huic uni studio penitus unquam dediti fuimus. Quod scribis te velle scire, qui sit rei publicae status: summa dissensio est.

TWEEDE HOOFDSTUK.

REGELS VAN OVEREENKOMST.

I. Overeenkomst tusschen het subject en het praedicaat.

175. Het praedicaatsverbum komt met het subject overeen in persoon en getal.

Tu doces, nos discimus, *gij onderwijst, wij leeren.* Virtus manet, divitiae pereunt, *de deugd blijft, de rijkdom vergaat.*

**Aanm. I. Zoo de nomina partitiva plerique, multi, plures, pauci en dergelijke subject zijn en den genetivus pluralis nostrum of vestrum bij zich hebben, staat het praedicaatsverbum in den eersten of tweeden persoon van het meervoud. Dit heeft ook plaats, wanneer de genetivus der pronomina personalia verzwegen is.

Plerique nostrum ignorabamus. Multi vestrum ignorabatis. Plerique, qui meminerimus, supersumus, *de meesten onzer, die zich dit herinneren, zijn nog in leven.* Potuistis nonnulli Romae alienas opes exspectare.

Bij uterque staat het verbum echter in den derden persoon.

Uterque nostrum audivit (niet audivimus).

Aanm. II. Wanneer met een enkelvoudig subject van den derden persoon een substantivum verbonden is door de praepositie cum, staat het praedicaatsverbum, zoo het op beiden betrekking heeft, meermalen in het meervoud.

Ipse rex cum aliquot principibus capiuntur.

Bij een subject van een eersten of tweeden persoon gebruikt men bijna altijd het enkelvoud.

Ego cum fratre Capuam profectus sum. Tu ipse cum Sexto, scire velim, quid cogites.

176. Het praedicaatsadiectivum (participium of pronomen) komt met het subject overeen in geslacht, getal en naamval.

Puer modestus est, *de knaap is bescheiden.* Prata secta sunt, *de weiden zijn gemaaid.* Hi libri sunt mei, *deze boeken zijn de mijne.* Haec mulier erat prudentissima, *deze vrouw was het voorzichtigst.* (Let hier op het verschillend spraakgebruik van het Nederlandsch en het Latijn). Mentiri turpe est. Quod venisti mihi gratum est. Vgl. § 42.

* Aanm. I. Somtijds is het praedicaatsadiectivum een superlativus die een genetivus partitivus bij zich heeft van een ander geslacht dan het subject.

1°. Is het subject een nomen concretum, dan komt het praedicaatsadiectivum in het geslacht van het subject.

Elephantus prudentissimus est omnium animalium.

2°. Is het subject een nomen abstractum, dan komt het praedicaatsadiectivum in het geslacht van den gen. partitivus.

Servitus postremum omnium malorum est.

Tengevolge van de woordplaatsing komt ook bij nomina concreta het praedicaatsadiectivum wel in het geslacht van den gen. partitivus.

Velocissimum omnium animalium delphinus est.

Aanm. II. Nu en dan vindt men een onzijdig praedicaatsadiectivum bij een mannelijk of vrouwelijk subject.

Turpitudo peius est quam dolor. Aliud est oratio, aliud disputatio. Varium et mutabile semper femina.

Deze afwijking wordt verklaard door het praedicaatsadiectivum als een substantivum te beschouwen. In het Nederlandsch voegt men bij de vertaling van zulk een adiectivum dikwijls *iets, zaak, wezen.*

Een redevoering is iets anders dan een redetwist. Een vrouw is altijd een wispelturig en veranderlijk wezen.

Aanm. III. Zoo het subject een infinitivus is, worden de praedicaats-

adiectiva van één uitgang niet in den nominativus van het neutrum, maar in den genetivus van het masculinum geplaatst.

Dementis est opinari mundum casu esse ortum, *het is onzinnig te gelooven, dat de wereld door toeval ontstaan is.* Tempori cedere, id est necessitati parere, semper sapientis est habitum.

Aanm. IV. De eigennamen van schepen en tooneelstukken (soms ook van steden en planten) hebben het praedicaatsadiectivum altijd in het vrouwelijk geslacht, wijl men er de appellativa navis en fabula onder verstaat.

Centaurus ad scopulos allisa est, *de Centaurus is tegen de klippen verbrijzeld.* Nota vobis est Plauti Pseudolus, *de Pseudolus van Plautus is u bekend.*

177. Het praedicaatssubstantivum komt met het subject overeen in naamval.

Somnus est imago mortis, *de slaap is een beeld des doods.*

Zoo het praedicaatssubstantivum tot de communia (§ 39) behoort, komt dit ook in het geslacht van het subject en dus ook het adjectief, dat erbij staat.

Invidia assidua comes fortunae est, *de nijd is de gestadige gezel van het geluk.*

Zoo het praedicaatssubstantivum tot de mobilia (§ 40.) behoort, komt het met het subject overeen in geslacht, getal en naamval.

Africa nutrix leonum est, *Africa is de voedster der leeuwen.* Athenae omnium artium inventrices fuerunt, *Athene is de grondlegster van alle wetenschappen geweest.*

Wanneer het subject onzijdig is, wordt de mannelijke vorm der mobilia gebruikt.

Tempus est vitae magister, *de tijd is de leermeester des levens.*

* Zoo het subject tot de epicoena (§ 41. 3°.) behoort, wordt die vorm der mobilia gebruikt, welke met het grammaticaal geslacht van het subject overeenkomt.

Aquila est volucrum regina.

178. **Somwijlen richt zich het praedicaat niet naar het grammaticaal geslacht en getal van het subject, maar naar het geslacht en getal van de personen, die door het subject worden aangeduid. Deze constructie, welke vooral bij de geschiedschrijvers voorkomt en slechts spaarzaam mag nagevolgd worden, heet constructio ad synesin en wordt aangetroffen:

1°. bij milia en bij uitdrukkingen, waardoor in figuurlijken zin personen worden aangeduid.

Duo milia Tyriorum crucibus affixi sunt, *twee duizend Tyriërs werden gekruisigd.* Capita coniurationis securi percussi sunt, *de hoofden der samenzwering werden onthoofd.*

2°. bij enkelvoudige pronomina en adiectiva van hoeveelheid, zooals: uterque, quisque, alius alium, alter alterum.

Uterque eorum exercitum ex castris educunt, *beiden voerden zij het leger uit de legerplaats.* Levissimus quisque novas res malebant, *de lichtzinnigsten wilden liever een omwenteling.*

3°. bij nomina collectiva, als zij van personen gebruikt worden.

Magna multitudo hominum in urbem convenerant, *een groote menigte menschen was in de stad bijeengekomen.*

Het meervoudige praedicaat mag hier niet vóór het enkelvoudige subject geplaatst worden. In klassiek proza wordt de constructio ad synesin bij collectiva bijna alleen maar gebruikt, wanneer in een bijzin naar een vroeger genoemd collectivum verwezen wordt.

Hoc idem generi humano evenit, quod (met de gedachte aan homines) in terra collocati sunt. Orgetorix civitati persuasit ut (met de gedachte aan cives) de finibus suis exirent.

Aanm. Bij partim-partim (welke uitdrukking dezelfde beteekenis heeft als alii-alii) staat het praedicaat altijd in het meervoud en in het geslacht der van partim afhangende substantiva.

Bonorum partim necessaria, partim non necessaria sunt, *sommige goederen zijn noodzakelijk, andere zijn niet noodzakelijk.* Partim e nobis timidi sunt, partim a re publica aversi.

179. Meermalen is een pronomen demonstrativum of interrogativum subject van een zin, welks praedicaat gevormd wordt door een verbum met een substantivum.

Dit is de beroemde slag bij het meer Trasumenus. Wat is de oorzaak uwer droefheid?

In zulk een geval komt het pronomen in het Latijn gewoonlijk in het geslacht en getal van het praedicaatssubstantivum en niet zooals in het Nederlandsch in het neutrum singulare.

Haec est nobilis ad Trasumenum pugna. Quae est tristitiae tuae causa? Idem velle atque idem nolle ea demum vera amicitia est. (Vgl. § 219. A. IV).

** Zoo echter de nadruk op het pronomen valt of het onbepaalde moet uitkomen, plaatst men het in het neutrum singulare.

Id humanitas vocabatur, *zoo iets heette beschaafdheid.* Quid est, si hoc non est contumelia, *wat is dan een beleediging, zoo dit er geen is?*

180. Wanneer het praedicaatssubstantivum een ander getal of geslacht heeft dan het subject, komt het verbum gewoonlijk overeen met het subject. Tengevolge der woordplaatsing echter komt het verbum ook wel overeen met het praedicaatsnomen.

Captivi sunt militum praeda, *de gevangenen zijn de buit der soldaten.* Athenae clarissima urbs Graeciae fuit, *Athene is de beroemdste stad van Griekenland geweest.* Somnus nominandus est imago mortis, *den slaap moet men een beeld des doods noemen.* Non omnis error stultitia est dicenda, *niet iedere dwaling is dwaasheid te noemen.*

Uitzonderingen:

1°. Is het subject een infinitivus, dan moet het praedicaatsverbum overeenkomen met een meervoudig praedicaatssubstantief.

Contentum suis rebus esse maximae sunt divitiae, *tevredenheid met zijn toestand is de grootste rijkdom.*

2°. Is het subject een nomen proprium, dan komt het praedicaatsverbum altijd met het subject overeen.

Semiramis puer esse credita est, *men geloofde dat Semiramis een jongen was.*

181. Overeenkomst van het **praedicaatsverbum** bij **meerdere subjecten.**

I. Twee of meer **enkelvoudige** subjecten.

1. Zijn de subjecten personen of personen en zaken, dan komt het praedicaatsverbum in het meervoud.

In nostra acie Castor et Pollux ex equis pugnare visi sunt, *in ons leger zag men Castor en Pollux te paard strijden.* Syphax regnumque ejus in potestate Romanorum erant, *Syphax en zijn rijk waren in de macht der Romeinen.*

Uitz. 1°. Bij senatus populusque Romanus en dergelijke uitdrukkingen, die één geheel aanduiden, staat bijna altijd het enkelvoud.

Senatus populusque Romanus semper aequus erga victos fuit.

2°. Zijn de subjecten verbonden door aut, aut-aut, vel-vel, et-et, nec-nec, non-non, sive-sive, dan wordt het praedicaatsverbum gewoonlijk in het enkelvoud geplaatst, hoewel men ook het meervoud vindt, vooral als een der subjecten een pronomen van den eersten of tweeden persoon is.

Si Socrates aut Antisthenes diceret, *indien Socrates of Antisthenes het zeide.* Neque hostium multitudo neque telorum vis arcere impetum eius viri potuerunt. In decemviris neque Caesar neque ego habiti sumus.

2. Zijn de subjecten zaken, dan komt het praedicaatsverbum

a. in het enkelvoud, wanneer die zaken als één geheel worden beschouwd;

b. in het meervoud, wanneer zij als verschillend worden voorgesteld.

Religio et fides anteponatur amicitiae, *godsdienst en trouw (= nauwgezette plichtsbetrachting) stelle men boven vriendschap.* Ius et injuria natura diiudicantur, *recht en onrecht zijn van nature onderscheiden.*

II. Zoo **enkel-** en **meervoudige** subjecten verbonden zijn, staat het praedicaatsverbum gewoonlijk in het meervoud. Is echter het praedicaats verbum het dichtst bij het enkelvoudige subject geplaatst, dan kan het ook daarmee overeenkomen.

Vita, mors, divitiae, paupertas omnes homines vehementissime permovent, *leven en dood, rijkdom en armoede roeren alle menschen zeer geweldig.* Nunc mihi nihil libri, nihil doctrina prodest, *thans baten mij noch mijn boeken, noch mijn geleerdheid.*

182. Wanneer de subjecten in persoon verschillen, staat het praedicaatsverbum gewoonlijk in het meervoud en wel zoo, dat de eerste persoon boven den tweeden en de tweede boven den derden gaat.

Si tu et Tullia valetis, ego et Cicero valemus, *zoo gij en Tullia welvarend zijt, Cicero en ik zijn welvarend.*

** Aanm. De Latijnen zetten den eersten persoon steeds voorop, zooals: ego et tu, ego et ille, terwijl wij gewoonlijk zeggen: *gij en ik, hij en ik.*

183. Overeenkomst van het **praedicaatsadiectivum** bij **meerdere subjecten.**

I. Zoo een zin meerdere subjecten heeft van gelijk geslacht, staat het praedicaatsadiectivum (of participium) in het geslacht dier subjecten.

Mater et soror mihi carae sunt, *mijn moeder en mijn zuster zijn mij dierbaar.*

Zijn die subjecten evenwel z a k e n van het v r o u w e l ij k geslacht, dan kan het praedicaatsadiectivum ook in het n e u t r u m staan.

Virtus fidesque vestra spectata mihi sunt, *uw deugd en trouw zijn mij bekend.*

II. Zoo een zin meerdere subjecten heeft van v e r s c h i l l e n d g e s l a c h t, dan komt het praedicaatsadiectivum:

1⁰. wanneer het verbum in het e n k e l v o u d staat, in het geslacht van het n a a s t e subject.

Cingetorigi principatus et imperium est traditum, *aan Cingetorix werd de voorrang en de heerschappij opgedragen.*

2⁰. wanneer het verbum daarentegen in het m e e r v o u d staat, dan komt het praedicaatsadiectivum

a. zoo de subjecten p e r s o n e n zijn, in het m a n n e l ij k m e e r v o u d.

Iam pridem pater et mater mihi mortui sunt, *reeds lang geleden zijn mijn vader en moeder gestorven.*

b. zoo de subjecten z a k e n zijn, in het o n z ij d i g m e e r v o u d.

Libri et picturae saepe carissima sunt, *boeken en schilderijen zijn dikwijls zeer duur.*

** *c.* zoo de subjecten p e r s o n e n en z a k e n zijn, in het geslacht der p e r s o n e n of in het o n z ij d i g, naarmate de personen meer als zaken of de zaken meer als personen worden opgevat.

Rex regiaque classis (= classiarii regii) una profecti sunt, *de koning en de koninklijke vloot zijn te zamen vertrokken.* Inter se inimica sunt libera civitas et rex (= regia potestas).

A a n m. Somtijds neemt het praedicaatsadiectivum het geslacht aan van het n a a s t e m e e r v o u d i g e subject.

Visae sunt nocturno tempore faces ardorque caeli, *men zag bij nacht fakkels en een gloed aan den hemel.*

II. Overeenkomst tusschen het substantivum en het attributum.

184. Een a d i e c t i v u m (participium of pronomen) kan o n m i d d e l l ij k verbonden worden met een substantivum. Zulk een adiectivum heet a t t r i b u t u m en komt met het substantivum overeen in g e s l a c h t, g e t a l en n a a m v a l.

Vera amicitia, *ware vriendschap.* Tempus praeteritum, *de verleden tijd.* Haec domus, *dit huis.*

185. Met een substantivum kan onmiddellijk een a d v e r b i u m worden verbonden:

1⁰. wanneer het b e g r i p z e l f van het substantivum nader bepaald wordt.

Vere puer, *een echte jongen.* (Door het adiectivum verus zou aan het substantivum puer een eigenschap worden toegekend, die niet tot het begrip van dat substantivum behoort.) Magis mulier, *een vrouw in den hoogeren zin van het woord;* maior mulier, *een vrouw van grootere lichaamsgestalte.*

2⁰. wanneer het substantivum den zin van een v e r b u m of a d i e c t i v u m heeft.

Populus late rex = late regnans. Publice testis, *iemand, die getuigenis aflegt in naam van den staat.*

3⁰. wanneer het substantivum eigenlijk een p a r t i c i p i u m p e r f e c t i p a s s i v i is.

Praeclare of praeclarum factum, *een voortreffelijke daad.* Facete of facetum responsum, *een geestig antwoord.*

Men zegt echter altijd b e n e, m a l e, r e c t e factum.

** 4⁰. wanneer het substantivum een a d i e c t i v u m of p r o n o m e n bij zich heeft; in dit geval staat het adverbium t u s s c h e n het adiectivum en het substantivum.

Omnes circa gentes, *alle volken in den omtrek.* Duo simul mala, *twee rampen tegelijk.*

Heeft het substantivum geen adiectivum of pronomen bij zich, dan worden de Nederlandsche adverbia bij de vertaling in het Latijn òf wel veranderd in passende a d i e c t i v a of p r o n o m i n a òf omschreven door een r e l a t i e v e n zin.

De reis daarheen, id iter. *De volken in den omtrek,* gentes, quae circa habitant.

** A a n m. I. Somtijds worden s u b s t a n t i v a als attributa bij andere substantiva gevoegd.

Exercitus tiro, *een ongeoefend leger.* Soror mea virgo, *mijn ongehuwde zuster.*

Als zoodanig worden gewoonlijk slechts gebruikt:

1⁰. de m o b i l i a op t o r en t r i x.

Victrix legio, *een overwinnend legioen.*

2⁰. de namen van v o l k e n.

Miles Gallus Vgl. § 144. II. 2⁰.

3⁰. n e m o en q u i s q u a m in plaats van nullus en ullus.

Nemo homo. Nec quisquam orator.

Deze woorden m o e t e n gebruikt worden bij substantiva, die eigenlijk a d i e c t i v a zijn en bij n a m e n v a n v o l k e n.

Nemo doctus, *geen geleerde.* Nemo alius, *geen ander.* Nemo Gallus, *geen Galliër.* Nec quisquam honestus, *en geen fatsoenlijk man.*

Aanm. II. Dichters plaatsen soms een adiectivum bij een substantivum, om daaraan een eigenschap toe te schrijven, welke eerst door de handeling van het werkwoord veroorzaakt wordt. Men noemt dit prolepsis.

Submersas obrue puppes = obrue puppes, ut submergantur. Ter frustra comprensa manus effugit imago = ter manus imago effugit, ut frustra comprensa esset. Premit placida aequora pontus = pontus aequora ita premit, ut placida fiant.

Eveneens plaatsen zij soms het adiectivum behoorende bij een substantivum in den genetivus bij het substantivum, waarvan de genetivus afhangt. Men noemt dit hypallage adiectivi.

Quid antiquos signorum suspicio ortus voor antiquorum signorum. Tyrrhenus tubae clangor voor Tyrrhenae tubae clangor.

* **186.** Wanneer een adjectief betrekking heeft op twee of meer substantiva, richt het zich gewoonlijk naar het naaste substantivum.

Alle zeeën en rivieren heet:

òf omnia maria et fluvii,
òf maria omnia et fluvii,
òf maria et fluvii omnes.

Maar maria et omnes fluvii beteekent alleen: *de zeeën en alle rivieren.*

Om duidelijkheid en nadruk te bevorderen kan men het adiectivum herhalen of de substantiva er mede verbinden door e t-e t.

Deum incorrupta mente incorruptaque voce veneremur, of Deum incorrupta et mente et voce veneremur.

** **187.** In het Nederlandsch staan dikwijls twee adiectiva zonder voegwoord bij één substantivum.

Een oude, heilige eik; heerlijke roode wijn.

In het Latijn mag dit slechts dan geschieden, wanneer het eene dier adiectiva een enkel begrip vormt met het substantivum.

Excellens vinum rubrum. Proelium equestre adversum. Nonnullae naves longae.

Dienen de adiectiva daarentegen om verschillende hoedanigheden van een substantivum aan te geven, dan worden zij òf wel verbonden door een voegwoord, òf het eene dier adiectiva wordt omschreven.

Quercus vetus et sacra. Bellum diuturnum ac perniciosum, *een langdurige, verderfelijke oorlog.* Craterae ex aere pulcherrimae, *zeer prachtige metalen mengvaten.* Haec paucitas militum paene inermium, *deze weinige, bijna ongewapende soldaten.*

Gewoonlijk staat e t tusschen multus (plurimus) en een ander adiectivum, wanneer men de veelheid wil laten uitkomen.

Multi et nobiles homines, *vele aanzienlijke lieden.* Versantur in animo meo multae et magnae cogitationes.

Valt er echter geen nadruk op de veelheid, dan blijft e t weg.

Multa maiores vestri magna et gravia bella gesserunt.

188. Wanneer twee of meer adiectiva zoo met een substantivum zijn verbonden, dat daardoor twee of meer zaken van denzelfden naam worden aangeduid, staat het substantivum in het enkelvoud of in het meervoud, maar heeft, zoo het subject is, het praedicaat altijd in het meervoud.

Ovis alba et nigra, *een wit en een zwart schaap.* Legiones secunda et tertia, *het tweede en derde legioen.* Poculum aureum et argenteum mihi donata sunt, *een gouden en een zilveren beker zijn mij ten geschenke gegeven.*

189. ** Eigennamen mogen slechts drie soorten van adiectiva bij zich hebben:

1°. de adiectiva, die dienen om een persoon of zaak te onderscheiden van andere personen of zaken, die denzelfden naam dragen.

Scipio maior. Alexander Magnus. Gallia Cisalpina.

2°. de adiectiva, die de geboorteplaats aanduiden.

Miltiades Atheniensis.

3°. de adiectiva van hoeveelheid.

Gallia omnis. Athenae solae.

** Zoo er in het Nederlandsch andere adiectiva bij eigennamen staan, worden zij in het Latijn met een passend nomen appellativum verbonden en daarmede achter den eigennaam geplaatst of wel het pronomen iste of ille wordt tusschen het adiectivum en den eigennaam gevoegd. Bij beide wijzen van omschrijving gebruikt men gewoonlijk den superlativus.

De wijze Socrates, Socrates, homo sapientissimus of Socrates ille sapientissimus.

Aanm. I. In den briefstijl en de taal des gewonen levens komen echter meerdere uitzonderingen voor.

Suavissimus Cicero. Dulcissime Attice. Cum tuo Servio iucundissimo.

Aanm. II. Adiectiva, die als kenmerk aan een geheele soort van levende wezens worden toegekend, worden in proza liefst niet onmiddellijk met hun substantivum verbonden.

Lepus, animal timidum, *de schuwe haas;* doch lepus timidus, *een schuwe haas.*

** **190.** Dikwijls gebruikt men in het Latijn een adiectivum, waar wij een adverbium of andere bepalingen bezigen. Dit geschiedt:

1°. om de gemoedsstemming of den toestand aan te duiden, waarin iemand zich tijdens zekere handeling bevindt. Hiertoe behooren de adiectiva laetus, sobrius, trepidus, invitus, alsmede de deelwoordelijke

adiectiva a b s e n s, l i b e n s, p r a e s e n s, s c i e n s, p r u d e n s, o c c u l t u s, v i v u s, m o r t u u s.

Socrates venenum laetus hausit, *Socrates dronk blijde den giftbeker uit.* Absens id prohibere non potuit, *in zijne afwezigheid kon hij dit niet beletten.* Mortuo Socrati magnus honor habitus est, *aan Socrates werd na zijn dood groote eer bewezen.*

Men gebruikt echter een adverbium, zoo men wil aanduiden, o p w e l k e w ij s de handeling van het werkwoord geschiedt.

Scienter dicere de aliqua re, *met kennis van zaken over iets spreken.*

2⁰. in plaats van de adverbia van v o l g o r d e of r a n g s c h i k k i n g. Zoodanige adiectiva zijn p r i n c e p s, m e d i u s, i n f e r i o r, s u p e r i o r, p r i o r, p o s t e r i o r, p r i m u s, u l t i m u s, i m u s, i n f i m u s, e x t r e m u s, p o s t r e m u s.

Tyriorum gens litteras prima aut docuit aut didicit, *de Tyriërs hebben het eerst de wetenschappen onderwezen of geleerd.* Hannibal princeps in proelium ibat, *Hannibal placht het eerst in gevecht te gaan.* Discubuit medius inter Tarquinium et Perpernam, *hij legde zich midden tusschen Tarquinius en Perperna neder.*

Men lette goed op het v e r s c h i l tusschen:
P r i m u s h a n c u r b e m a d i i, *ik heb het èèrst deze stad bezocht.*
P r i m a m h a n c u r b e m a d i i, *dèze stad heb ik eerst bezocht.*
P r i m u m (adverbium) h a n c u r b e m a d i i, *eerst heb ik deze stad bezocht, daarna . . . .*

3⁰. dikwijls ook bij u n u s, s o l u s, t o t u s, f r e q u e n s, c r e b e r, a s s i d u u s, r a r u s en somtijds bij s u b l i m i s, t a r d u s, o m n i s, u n i v e r s u s, m u l t u s, enz.

Scaevola solos novem menses Asiae praefuit, *Scaevola had slechts negen maanden het bestuur over Azië.* Homo non sibi se soli natum meminerit, *een mensch bedenke, dat hij niet enkel voor zich zelven geboren is.* Caesar frequens in senatu aderat, *Caesar was dikwijls in den senaat aanwezig.* Apparent rari nantes in gurgite vasto, *hier en daar ziet men er een drijven in de wijde zee.*

** **191.** Voor de p l a a t s i n g van het attributief gebruikte a d j e c t i e f zijn geen streng-geldende regels te geven. Men lette echter op het volgende:

1⁰. v ó ó r h e t s u b s t a n t i e f staan vooral de b e k e n d e en d i k w i j l s g e b r u i k t e adiectiva en die welke slechts dienen om een persoon of zaak te b e s c h r ij v e n.

Magnus animus, parva res, fortis miles.

2⁰. a c h t e r h e t s u b s t a n t i e f staan gewoonlijk de adiectiva, die dienen om de persoon of zaak van andere personen of zaken te o n d e r s c h e i d e n.

Bonum publicum (tegenover bonum privatum), aes alienum, fratres gemini, praetor urbanus, etc.

Verder staan altijd a c h t e r het substantief:
a. de adiectiva van e i g e n n a m e n afgeleid.

Lysander Lacedaemonius.

b. de adiectiva, die een n a d e r e b e p a l i n g b ij z i c h h e b b e n, terwijl dan die bepaling t u s s c h e n het substantief en adjectief staat.

Vir summis virtutibus ornatus.

c. de v e e l l e t t e r g r e p i g e adiectiva bij é é n l e t t e r g r e p i g e s u b s t a n t i v a.

Res innumerabiles, di immortales.

A a n m. Om wille van den n a d r u k wordt een adjectief, dat gewoonlijk vóór het substantief staat, juist er achter geplaatst en omgekeerd.

Cura de publica re et privata, Latinae litterae et Graecae.

III. Overeenkomst tusschen het substantivum en het nomen appositum.

192. Een substantivum, bij een ander substantivum gevoegd om het nader te verklaren, wordt n o m e n a p p o s i t u m genoemd.

Archias poëta, *de dichter Archias.*

Somtijds heeft een nomen appositum betrekking op een u i t g e l a t e n p r o n o m e n.

Hoc tibi, iuventus Romana, indicimus bellum (voor nos, iuventus Romana).

Het nomen appositum komt met het substantivum overeen in n a a m v a l.

Cicero, clarissimus orator Romanorum, ab Antonio occisus est, *Cicero, de beroemdste redenaar der Romeinen, werd door Antonius gedood.* Colite iustitiam, virtutem excellentissimam, *beoefent de rechtvaardigheid, een zeer uitstekende deugd.*

Behoort het nomen appositum tot de c o m m u n i a, dan komt het ook in g e s l a c h t met het substantief overeen en, wanneer er dus een a d j e c t i e f bij het commune staat, komt dit in het geslacht van het substantief.

Invidia, assidua comes fortunae, odiosa est.

Zoo het nomen appositum tot de m o b i l i a behoort, moet het ook in g e s l a c h t en g e t a l overeenkomen.

Romulus conditor urbis, *Romulus, de stichter der stad.*
Omitto Athenas omnium artium inventrices, *ik spreek niet van Athene, de grondlegster aller wetenschappen.*

* **193.** Wanneer het nomen appositum van een subject een ander geslacht of getal heeft dan het subject, richt het praedicaat zich gewoonlijk naar het subject.

Tullia, deliciae nostrae, munusculum tuum flagitat, *Tullia, mijn lieveling, vraagt een geschenkje van u.*

Zoo echter de meervoudige namen van steden de woorden urbs, oppidum of civitas als appositie bij zich hebben, komt het praedicaat in den regel met deze woorden overeen.

Volsinii, oppidum opulentissimum, concrematum est fulmine, *Volsinii, een zeer welvarende stad, is door den bliksem verbrand.*

** **194.** In het Nederlandsch zetten wij dikwijls een substantivum in appositie, dat de Latijnen in den genetivus explicativus plaatsen. Dit geschiedt:

1⁰. altijd bij de woorden vox, nomen, verbum en dergelijke.

Het woord missen is een treurig iets, triste est nomen carendi. *De familie Scipio heeft vele dappere mannen voortgebracht,* gens Scipionum multos fortissimos viros tulit. *Het getal* 300, numerus trecentorum.

2⁰. meermalen bij de namen van algemeene begrippen, die nader bepaald worden door een substantivum. Wij plaatsen hier zeer dikwijls het woord *namelijk* bij.

Er bood zich een geschikt geneesmiddel aan, namelijk water, opportunum remedium aquae oblatum est. *Ik meende dat gij het consulaat door andere deugden verdiendet, namelijk door ingetogenheid en achtbaarheid,* aliis virtutibus continentiae et gravitatis te consulatu dignum putavi.

3⁰. Somtijds bij een nomen appellativum, dat gevolgd wordt door den eigennaam eener stad.

Urbs Patavii, *de stad Patavium.* In oppido Antiochiae.

** **195.** In het Nederlandsch wordt een nomen appositum dikwijls voorafgegaan door het woord *namelijk.* Wij zagen er in de vorige paragraaf reeds een voorbeeld van. Dit woord nu wordt in het Latijn òf niet òf door qui est òf door dico vertaald. Hierbij valt echter op te merken dat bij dico het nomen appositum in den accusativus gezet wordt, wanneer het substantivum, dat nader verklaard wordt, in den nominativus staat, doch in denzelfden naamval als het voorafgaande substantivum, wanneer dit niet in den nominativus staat.

De vader der geschiedenis, namelijk Herodotus, werd te Halicarnassus geboren, parens historiae, Herodotus òf qui fuit Herodotus òf Herodotum dico, Halicarnassi natus est. *Door twee zaken ben ik minder dan gij, namelijk door mijn geboorte en door mijn goeden naam,* duabus rebus inferior vobis sum, genere dico et fama.

Aanm. Volgens 2⁰. der vorige paragraaf zou men het laatste voorbeeld ook mogen vertalen: duabus rebus generis et famae inferior

vobis sum. Evenzoo zou het laatste voorbeeld aldaar volgens den regel van deze paragraaf vertaald kunnen worden: aliis virtutibus, continentia dico et gravitate, te consulatu dignum putavi.

Namelijk, in 't begin van een nieuwen zin vgl. § 347.

196. * Het woord *als,* dat in het Nederlandsch zeer dikwijls vóór een bijstelling staat, blijft in het Latijn onvertaald, wanneer het nomen appositum een werkelijk bestaande eigenschap, toestand of betrekking te kennen geeft.

Cato begon als oud man (toen hij een oud man was) *de geschiedenis te schrijven,* Cato senex historiam scribere instituit.

Zoo dit woord echter een vergelijking of een vermeenden toestand aanduidt, wordt het vertaald door ut, velut, tamquam, quasi.

Cicero heeft als waarzegger (alsof hij een waarzegger was) *de toekomst voorspeld,* Cicero futura cecinit ut vates.

** Aanm. Men kan *als* voor een bijstelling nog op verschillende andere manieren vertalen en wel:

1⁰. wanneer het een redengevende beteekenis heeft, door cum, quippe qui, utpote qui met den conjunctivus, een relatieven zin, een participium, ut met den indicativus en enkel ut.

De Acheërs zonden als bondgenooten der Romeinen hulptroepen, Achaei, cum Romanorum socii essent (ut . . . . erant), auxilia miserunt. *Archytas at als Pythagoreër geen boonen,* Archytas a Pythagoreorum disciplina profectus (ut Pythagoreus) faba abstinuit.

Ut duidt ook meermalen een beperkende toelichting aan, die wij uitdrukken door *als, voor.*

Epicharmus acutus nec insulsus homo ut Siculus. Multae in Catone ut in homine Romano litterae erant.

2⁰. wanneer het beteekent: *op de manier, naar de wijze van,* door more, modo, in modum.

De soldaten hebben in de Rijnstreken niet als overwinnaars, maar als roovers huisgehouden, milites in regionibus Rheno adiacentibus non victorum, sed latronum modo egerunt,

3⁰. wanneer het beteekent: *zoo goed als,* door pro.

De veldheer werd als dood van het slagveld in een hut gebracht, dux pro mortuo ex acie in casam ablatus est.

197. Het onbepaalde *„een"*, dat wij dikwijls voor een superlativus plaatsen, blijft in 't Latijn onvertaald (Vgl. § 248 in fine).

Ook telwoorden voor een nomen appositum, die geen nadruk hebben, worden niet vertaald.

Aristides, een der rechtschapenste mannen, moest voor de afgunst zijner medeburgers wijken, Aristides, vir probissimus, civium invidiae cessit. (Vertaalt men unus ex probissimis, dan is de zin: Aristides, die de eenige der rechtschapenste mannen was).

Scipio verwoestte Carthago en Numantia, twee zeer bloeiende steden, Scipio Carthaginem et Numantiam, florentissimas urbes, exstinxit. (Duas florentissimas urbes moet men vertalen met: welke beide zeer bloeiende steden waren).

** **198.** Wanneer in het Nederlandsch een nomen appositum nader verklaard wordt door een relatieven zin, wordt het in het Latijn in den relatieven zin opgenomen.

Babylon, een stad, die men zegt, dat door Nimrod gebouwd is, ligt aan den Euphraat, Babylon, quam urbem Nimrod condidisse fertur, ad Euphratem sita est. Oppius negotia procurat Rufi, quo equite Romano familiarissime utor. Firmi et constantes amici deligendi sunt, cuius generis (*een soort, waaraan*) est magna penuria.

** **199.** De plaats van het nomen appositum is gewoonlijk achter het substantivum, dat er door verklaard wordt, vooral wanneer het de naam is van een waardigheid, titel of beroep.

Cicero consul. Ennius poëta. Zeno Stoicus.

Men zegt echter altijd urbs Roma. Evenzoo worden de woorden tragoedia, fabula, ludi, rex, provincia en imperator in de beteekenis van *keizer*, wanneer zij geen adiectivum of genetivus als nadere bepaling bij zich hebben, gewoonlijk voor den eigennaam gevoegd.

Rex Deiotarus. Fabula Oedipus. Imperator Claudius (Claudius imperator, *de veldheer Claudius*).

IV. Overeenkomst tusschen het pronomen relativum en het antecedens.

200. Het pronomen relativum komt met het antecedens (het woord, waarop het betrekking heeft) overeen in geslacht en getal; de naamval wordt bepaald door den zin, waarin het staat.

Iuvenis, cuius amicus es, modestus est.
,, cui donum dedisti, ,,
,, quem vidisti, ,,
,, de quo audivisti, ,,

de jongeling, wiens vriend gij zijt, aan wien gij een geschenk gegeven hebt, dien gij gezien hebt, van wien gij gehoord hebt, is bescheiden.

Wanneer het relativum subject is, staat het praedicaatsverbum in den persoon van het antecedens.

Ego, qui scribo; tu, qui scribis; pater, qui scribit; nos, qui scribimus; vos, qui scribitis; fratres, qui scribunt.

Men lette vooral op dezen regel, wanneer de pronomina personalia antecedens zijn, doch omdat zij geen nadruk hebben, zijn weggelaten.

Adestote omnes animis, qui adestis corporibus.

Wanneer het relativum betrekking heeft op een vocativus, staat het praedicaatsverbum in den tweeden persoon.

O nox illa, quae paene aeternas huic urbi tenebras attulisti!

Het relativum staat aan het hoofd van den relatieven zin, en gewoonlijk onmiddellijk achter het antecedens.

* Aanm. I. Zoo het relativum betrekking heeft op een infinitivus of op een geheelen zin, staat het in het onzijdig enkelvoud. Gewoonlijk zegt men echter in plaats van quod: id quod en ook wel quae res. Tevens zet men zulk een relatieven zin op een passende plaats tusschen de woorden van den zin, die antecedens is.

Si a vobis, id quod non spero, deserar, tamen animo non deficiam, *indien ik door u verlaten word, hetgeen ik niet hoop, zal ik echter den moed niet verliezen.* Frater tuus, quam rem ex animo doleo, in acie cecidit, *uw broeder is, hetgeen mij hartelijk spijt, in den slag gesneuveld.*

* Aanm. II. Zoo het relativum op meerdere substantiva betrekking heeft, staat het in het meervoud; voor het geslacht gelden dezelfde regels van overeenkomst, die voor het praedicaatsadiectivum gegeven zijn. Vgl. § 183.

* Aanm. III. Zoo het relativum betrekking heeft op twee substantiva van verschillend geslacht, die in appositie staan, komt het met een van beide overeen.

Rhenus flumen, qui of quod agrum Helvetiorum a Germanis dividit, *de rivier de Rijn, die het land der Helvetiërs van dat der Germanen scheidt.*

Aanm. IV. Ook op het relativum zijn de regels toepasselijk van de constructio ad synesin.

Caesar equitatum praemittit, qui videant, quam in partem hostes iter faciant, *Caesar zond de ruiterij vooruit, om te zien, naar welken kant de vijanden trokken.*

Aanm. V. Somtijds wordt het antecedens bij het relativum herhaald.

Erant omnino itinera duo, quibus itineribus domo exire possent.

Zeer gewoon is deze herhaling bij dies.

Dies enim nullus erat, Antii cum essem, quo die non melius scirem Romae quid ageretur, quam ii, qui erant Romae.

Noodzakelijk is deze herhaling, wanneer er twee woorden voorafgaan en het

zonder herhaling onduidelijk zou zijn, op welk van beide het relativum betrekking heeft.

Litteras misit de villico P. Septimii, hominis ornati, qui villicus caedem fecerat.

Aanm. VI. Wanneer het relativum betrekking heeft op een pronomen possessivum, richt het zich naar het pronomen personale, dat door het possessivum wordt aangeduid.

Vestra culpa, qui leges reipublicae neglexistis, corruistis.

Niet navolgenswaardig zijn de voorbeelden, waarin het relativum betrekking heeft op de personen, die door het adiectivum van het antecedens worden aangeduid.

Veiens bellum exortum, quibus Sabini arma coniunxerant (= Veientum.)

* **201.** Zoo in een relatieven zin een praedicaatssubstantivum staat, richt zich het relativum gewoonlijk in geslacht en getal niet naar het antecedens, maar naar het praedicaatssubstantivum.

Thebae ipsae, quod Boeotiae caput est, in magno tumultu erant, *Thebe zelf, dat de hoofdstad van Boeotië is, was in groote opschudding.* Animal plenum rationis, quem vocamus hominem.

Het relativum komt echter met het antecedens overeen, indien het praedicaatssubstantivum een eigennaam en soms ook, wanneer het een vreemd woord is.

Flumen, quod Tamesis vocatur, *de rivier, welke de Teems genoemd wordt.* Motus animi, quos Graeci πάϑη nominant, *de hartstochten, welke de Grieken πάθη noemen.*

* **202.** Wanneer in het Nederlandsch bij de verba sentiendi et declarandi een voorwerp staat, dat nader bepaald wordt door een relatieven zin, zet men in het Latijn dat voorwerp gewoonlijk achter het relativum, waarmede het dan in naamval overeenkomt, en verandert vervolgens den relatieven zin in een zijdelingsche vraag.

Niemand kent den tijd, waarop hij sterven moet, nemo novit, quo tempore moriendum sibi sit. *Mijn leermeester heeft mij dikwijls gewezen op de gevaren, welke voor de jeugd uit een lui en werkeloos leven ontstaan,* saepenumero magister, quae pericula iuventuti ex vita inerti atque otiosa nascerentur, me monuit.

203. Soms gebruiken de Latijnen ter bevordering der duidelijkheid een conjunctie, waar wij een pronomen relativum plaatsen.

De vijanden van Alcibiades, die begrepen dat men hem niet kon schaden, besloten zich voor het oogenblik rustig te houden, inimici Alcibiadis, quia noceri ei non posse intellegebant, quiescendum in praesenti decreverunt. *Gastvrienden, die men eens in bescherming heeft genomen, moet men op alle wijzen beschermen,* hospites, si quos in fidem receperis, quacunque ratione tutandi sunt.

204. Wanneer op een substantivum twee relatieve zinnen volgen, die door *en* verbonden zijn en het relativum niet in denzelfden naamval hebben, laten de Latijnen het tweede relativum, zoo dit subject of object is, somtijds onvertaald.

Het voetvolk, dat Volux had medegebracht en dat bij het vorige gevecht niet tegenwoordig was geweest, viel de achterhoede der Romeinen aan, pedites, quos Volux adduxerat atque in priore pugna non affuerant, postremam Romanorum aciem invadunt.

Meermalen vindt men in zulk een geval in plaats van het relativum, onverschillig in welken casus, het pronomen demonstrativum is, ea, id gezet.

Wacht u voor hem, die zijne vrienden in hunne afwezigheid belastert en bij wien alle braven gehaat zijn, caveto eum, qui absentes amicos rodit eique omnes boni homines odiosi sunt.

Dit geschiedt gewoonlijk, wanneer de tweede relatieve zin ontkennend is.

Omnes admiramur Fabricium, qui aurum a Pyrrho oblatum repudiavit nec eum blanditiae promissaque a virtute deduxerunt.

205. Zeer dikwijls plaatsen de Latijnen het antecedens in den relatieven zin en zetten dezen dan voorop. Men noemt dit attractio.

Quae cupiditates a natura proficiscuntur, facile explentur, *de verlangens, die uit de natuur voortkomen, worden gemakkelijk vervuld.* Quo anno Tarquinius Superbus Roma expulsus est, Athenienses Hippiam pepulerunt, *in het jaar, waarin Tarquinius Superbus uit Rome verdreven werd, verjoegen de Atheners Hippias.*

Zoo het antecedens echter in een anderen naamval staat dan het relativum, wordt het gewoonlijk vervangen door het pronomen demonstrativum is, ea, id.

Quibus herbis bestiae non vescuntur, eas saepe homines edunt, *de kruiden, welke de dieren niet eten, eten dikwijls de menschen.*

Aanm. De dichters laten bij het gebruik der attractio niet alleen het demonstrativum meermalen weg, maar zetten ook den relatieven zin achteraan.

Poëta id sibi negoti credidit solum dari, populo ut placerent, quas fecisset fabulas.

Ook laten zij soms het antecedens in denzelfden naamval als het relativum voorafgaan.

Urbem, quam statuo, vestra est.

Een ander soort van attractio bestaat daarin, dat het relativum, hetwelk in

den accusativus moest staan, geplaatst wordt in den casus van het antecedens, zoo deze een ablativus is.

Notante iudice quo nosti. In his coloribus quibus modo dixisti.

Bij de beste schrijvers geschiedt dit slechts in verkorte zinnen, waarin het verbum van den hoofdzin kan aangevuld worden.

Natus patre, quo diximus, honesto = quo eum natum esse diximus Quibus poterat sauciis ductis secum ad urbem pergit = sauciis, quos secum ducere poterat, secum ductis.

** **206.** Soms wordt het attributum van het antecedens in den relatieven zin gezet.

Alvus calore, quem multum habet, omnia quae accepit, conficit, *de maag verteert door de groote warmte, die zij bezit, al het ontvangene.* M. Popilius in tumulo, quem proximum capere potuit, vallum ducere coepit.

** **207.** In het Nederlandsch heeft het relativum meermalen een superlativus tot antecedens.

Hij was de eerste, die dit deed. Themistocles zond den getrouwsten slaaf, dien hij had.

Wijl dit in het Latijn niet geoorloofd is, zoo kan men voor de vertaling van deze en dergelijke zinnen een der volgende constructies gebruiken:

1°. De constructie van de vorige paragraaf.

Themistocles de servis suis, quem habuit fidelissimum, misit.

2°. Men plaatst bij den superlativus den genetivus omnium en maakt dit woord tot antecedens.

Iugurtha, de slechtste mensch, die op aarde leeft, Iugurtha homo omnium, quos terra sustinet, sceleratissimus.

3°. De constructie van § 296. 1°.

Aristoteles de grootste geleerde, die er ooit geweest is, werd te Stagira geboren, Aristoteles, quo nemo unquam doctior fuit, Stagiris natus est.

4°. Men geeft met weglating van het relativum een korteren vorm aan de gedachte.

Hic primus fecit. *Hij was de laatste, die uit bed gehaald werd,* iste ultimus lecto excussus est.

** **208.** Bepalingen, beginnend met *volgens, overeenkomstig, zooals men verwachten kan van,* vertaalt men gewoonlijk door een relatieven zin, waarin het relativum òf in den nominativus òf in den ablativus qualitatis staat en waarin ook het substantivum wordt opgenomen.

Zooals men van uwe wijsheid kan verwachten, zult gij gemakkelijk inzien wat het beste is om te doen, tu, quae tua est prudentia (qua es prudentia), quid optimum factu sit, facile videbis. Attendere te

volo, quae in manibus sunt. Qua enim prudentia es nihil te fugiet, si meas litteras diligenter legeris. Spero quae tua prudentia et temperantia est, te iam valere.

Aanm. Dergelijke bepalingen kunnen ook worden vertaald door pro (§ 163. 7).

Tu pro tua prudentia, quid optimum factu sit, facile videbis.

209. Somtijds hangt van een relatieven zin een bijzin af, waarin een pronomen demonstrativum voorkomt, dat op denzelfden persoon of zaak betrekking heeft als het relativum.

Wij bewonderen Alexander, die *zoo* hem *een langer leven was ten deel gevallen, de geheele wereld zou onderworpen hebben.*

In zulk een geval mag men in het Latijn het demonstrativum weglaten en het relativum in den naamval van het demonstrativum zetten.

Admiramur Alexandrum,

qui, si diutius vixisset,	*die, zoo hij langer geleefd had,*
cuius si vita (qui, si eius vita) longior fuisset,	*die, zoo zijn leven* (het leven van hem) *langer geweest was,*
cui si vita (qui, si ei vita) longior contigisset,	*die, zoo hem een langer leven was ten deel gevallen,*
quem si vivum (qui, si eum vivum) fortuna diutius reservasset,	*die, zoo hem het lot langer in het leven had gelaten,*
a quo nisi Deus (qui, nisi Deus ab eo) vitam immature abstulisset,	*die, zoo God hem niet zoo spoedig uit het leven had geroepen.*

totum orbem terrarum subegisset.

Trasybulo corona a populo data est, quam quod (quae, quod eam) amor civium et non vis expresserat, nullam habuit invidiam. Trois filius fuit Gadymedes, quem cum (qui, cum eum) dii in caelum abstulissent, Iovi pocula ministrabat.

Voor den nadruk en de duidelijkheid plaatst men somtijds na den bijzin een demonstrativum in den naamval, waarin het relativum buiten de toepassing dezer constructie zou staan.

Saepissime legi, nihil mali esse in morte, in qua si (quae, si in illa) resideat sensus, immortalitas illa potius quam mors dicenda sit. Multa sunt probabilia, quae quamquam (quibus, quamquam ea) non percipiuntur, tamen his sapientis vita regitur.

** **210.** Relativa worden in het Latijn dikwijls gebruikt om een nieuwen zin aan den voorafgaanden te verbinden. Qui is dan gelijk aan: et is (hic), is vero, is igitur, is enim, is tamen, sed is, enz. Deze conjuncties worden dan echter bij qui niet geplaatst, behalve soms tamen.

Ratio docet Deum esse; quo (et eo of eo autem) concesso confitendum est eius consilio mundum administrari. Multas ad res perutiles Xenophontis libri sunt: quos (eos igitur) legite, quaeso, studiose.

Gevolg van deze eigenaardigheid van den Latijnschen zinsbouw is *a.* dat wel voorkomen constructies als:

Qui cum venisset, *toen hij (nu) kwam*; qui ut abiit, *zoodra hij (nu) wegging*; quod ubi audivit, *zoodra hij dit (nu) hoorde enz.*

b. dat meermalen in het begin van een zin t w e e relativa naast elkaar staan.

Nihil est pretiosius animi tranquillitate; qua (ea enim) qui caret, eum ne regiae quidem opes quidquam iuvant. A Cn. Pompeio omnium rerum egregiarum sumantur exempla; qui quo die (nam eo die, quo is) a vobis maritimo bello praepositus est imperator, maxima repente vilitas annonae consecuta est. Contra quem qui (qui autem contra eum) exercitus duxerunt, iis senatus singulares honores decrevit.

** **211.** Uit de neiging der Latijnen om de zinnen door het relativum te verbinden, moet men het spraakgebruik verklaren, volgens hetwelk vele conjuncties, maar vooral s i, n i s i en e t s i, meermalen met het pronomen q u o d verbonden worden.

Quodsi curam fugimus, virtus fugienda est.

DERDE HOOFDSTUK.

OVER HET GEBRUIK VAN DEN NOMINATIVUS.

212. Het o n d e r w e r p staat in den n o m i n a t i v u s (behalve in de constructie van den a c c u s a t i v u s c u m i n f i n i t i v o en van den a b l a t i v u s a b s o l u t u s).

Aegyptii condiunt mortuos, *de Egyptenaren balsemen de lijken.*

213. *Men* wordt in het Latijn vertaald:

1⁰. door het p a s s i v u m.

p e r s o o n l i j k bij transitieve werkwoorden met een lijdend voorwerp: *men bemint ons,* a m a m u r. § 94 en 98.

o n p e r s o o n l i j k bij intransitieve w.w. of bij transitieve zonder lijdend voorwerp: *men spaart de vijanden,* p a r c i t u r h o s t i; *men bemint,* amatur. § 99.

Bij d e p o n e n t i a is geen passief mogelijk dus: *men vermaant ons,* (h o m i n e s) n o s h o r t a n t u r. § 102.

2⁰. door den e e r s t e n p e r s o o n m e e r v o u d, wanneer algemeen geldende uitdrukkingen ook op den s p r e k e r van toepassing zijn, dus als er „*wij*" voor kan gezet worden.

Men gelooft gaarne, wat men wenscht, quae volumus libenter credimus. *Men leert veel wat men naderhand vergeet,* multa discimus, quae postea obliviscimur. *Zoo men goed leeft, wordt men geprezen,* laudamur, si bene vivimus.

3⁰. door den d e r d e n p e r s o o n m e e r v o u d van het praes. ind. a c t i e f bij de verba: d i c u n t, a i u n t, *men zegt* (ze zeggen); f e r u n t, t r a d u n t, n a r r a n t, *men verhaalt*; p e r h i b e n t, *men beweert*; p u t a n t, c r e d u n t, *men meent,* wanneer een g e r u c h t of een o p v a t t i n g wordt aangegeven; ook wel bij andere a c t i v a en d e p o n e n t i a, veelal versterkt met v u l g o, om een a l g e m e e n e g e w o o n t e aan te geven.

In het westen vereert men het meest Saturnus, Saturnum maxime vulgo colunt ad occidentem. *Algemeen wenschte men Pompeius geluk,* vulgo gratulabantur Pompeio.

4⁰. door den t w e e d e n p e r s o o n e n k e l v o u d zoowel van den i n d i c a t i v u s als van den c o n i u n c t i v u s, wanneer men zich v o o r s t e l t tot een bijzonderen persoon te spreken.

Zoo men overeenkomstig de natuur leeft, zal men nooit arm zijn, si ad naturam vives, nunquam eris pauper. *Men moet alles met beleid doen,* agere decet, quod agas, prudenter. Vgl. § 326.

*5⁰. door q u i s, q u i s p i a m, a l i q u i s, en in ontkennende zinnen door q u i s q u a m, wanneer *men* in *iemand* kan veranderd worden, vooral bij het inleiden van een t e g e n w e r p i n g. (Vgl. § 473 vlg.).

Men wordt ter dood veroordeeld, zoo men het opperbevel te lang in handen houdt, morte multatur, si quis diutius imperium retinet. *Hier zou men kunnen vragen,* hic quaerat quispiam. Non credet quisquam id fieri posse.

*A a n m. I. *Men* blijft onvertaald, zoo er een v e r b u m i m p e r s o n a l e of een i n f i n i t i v u s s u b i e c t i wordt gebruikt.

Men zal niet meer onzijdig mogen blijven, medios esse iam non licebit. *Het is billijk dat men zijn vriend vergiffenis schenkt,* ignoscere amico aequum est.

Bij een i n f i n i t i v u s o b i e c t i wordt *men* vertaald door het r e f l e x i v u m.

Equidem in senecta hoc deputo miserrimum sentire ea aetate esse se odiosum alteri.

A a n m. I I. Zoo bij een i n f i n i t i v u s een b i j z i n staat, die in het Nederlandsch *men* tot subject heeft, mag ook de d e r d e p e r s o o n e n k e l v o u d van den c o n i u n c t i v u s gebruikt worden.

Nihil mihi praestabilius videtur quam hominum mentes allicere quo velit (*waarheen men wil*).

Meer gewoon is hier echter de tweede persoon enkelvoud van den coniunctivus.

214. Een dubbelen nominativus hebben:

1°. Alle koppelwerkwoorden (nl. subject en praedicaatsnomen): zijn, esse, fore, worden, fieri, evadere, exsistere, blijven, manere, schijnen, videri, verschijnen, apparere.

Brutus homo magnus evasit, *Brutus is een groot man geworden*. Scythae invicti manserunt, *de Scythen zijn onverwonnen gebleven*.

* Aanm. Datgene, waaruit iets geworden of ontstaan is, staat in den ablativus met ex of de.

Magister Antonii ex oratore arator factus est, *de leermeester van Antonius is van redenaar landbouwer geworden*.

2°. alle verba passiva, die een bepaling van gesteldheid bij zich kunnen hebben (subject en bep. v. gest.), zooals: gehouden, geacht, genoemd, gerekend, geoordeeld, verkozen, aangesteld worden. Vgl. § 221. De woorden *als, tot, voor* worden bij deze verba niet vertaald.

Camillus dictator dictus est, *Camillus is tot dictator benoemd*. Vulpes callidissimum animal existimatur, *de vos wordt voor een zeer schrander dier gehouden*.

* Aanm. I. Het participium perfectum dezer verba wordt gewoonlijk slechts met een praedicaatsnomen verbonden in den nominativus en accusativus. (Vgl. § 423. 1°.)

Marius hostis iudicatus.

Aanm. II. De dichters gebruiken audio in de beteekenis van nominor, dicor met een dubbelen nominativus.

Rexque paterque audisti, *koning en vader zijt gij genoemd*.

De spreekwijzen male, commode, bene audire, *in kwaden, tamelijk goeden, goeden naam staan*, worden ook in zuiver proza gebruikt.

Erat surdaster M. Crassus; sed aliud molestius, quod male audiebat.

215. Het Nederlandsche werkwoord *schijnen* kan persoonlijk en onpersoonlijk gebruikt worden.

Gij schijnt braaf te zijn en *het schijnt dat gij braaf zijt*.

Het Latijnsche werkwoord videri daarentegen mag in de beteekenis van *schijnen* alleen persoonlijk gebruikt worden.

Videris bonus esse.

Om bij de vertaling uit het Nederlandsch in het Latijn de onpersoonlijke constructie in de persoonlijke te veranderen handelt men aldus: men maakt het subject van den bijzin tot subject van het werkwoord *schijnen* en plaatst het werkwoord van den bijzin in den infinitivus. Het voegwoord *dat* valt weg.

Het schijnt dat gij geloopen hebt, gij schijnt geloopen te hebben, videris cucurrisse. *Het scheen, dat zij geslapen hadden*, zij schenen geslapen te hebben, videbantur dormivisse. *Het zal schijnen, dat wij dwalen*, wij zullen schijnen te dwalen, videbimur errare.

Men noemt dit de constructie van den nominativus cum infinitivo.

** Aanm. I. Videor mihi beteekent *het komt mij voor dat ik, ik geloof dat ik*. videor tibi, *het komt u voor dat ik, gij gelooft dat ik*. videris mihi, *het komt mij voor dat gij, ik geloof dat gij*. Ook in deze uitdrukkingen wordt dus videri altijd persoonlijk gebruikt.

Amens mihi fuisse videor, *het komt mij voor dat ik verbijsterd geweest ben*. Fortunatus sibi Damocles videbatur esse, *Damocles geloofde gelukkig te zijn*. Non recte iudicare mihi videris, *het komt mij voor dat gij niet juist oordeelt*.

Persoonlijk wordt videor in deze beteekenis ook gebruikt in tusschenzinnen met ut, waar wij zeggen *naar het schijnt, zooals het mij voorkomt*.

Ego tibi paucis verbis, ut mihi videbar, responderam. Consiliis, ut videmur, bonis utimur. Ut mihi videbaris, non recte iudicas. (Vgl. § 397. 1°. A. II.)

** Aanm. II. Onpersoonlijk wordt videri gebruikt in de beteekenis van *goedvinden*; het heeft dan of een infinitivus of een accusativus cum infinitivo of soms ut bij zich.

De Senaat vond goed gezanten te zenden, visum est senatui mittere legatos òf mitti legatos òf ut mitterentur legati.

Aanm. III. Videri wordt door Cicero dikwijls gebruikt om een bijzin welluidend te doen eindigen.

Restat ut de imperatore ad id bellum deligendo ac tantis rebus praeficiendo dicendum esse videatur.

Hiervan is wel te onderscheiden wanneer men videri gebruikt, om zijn meening in een wellevenden vorm uit te drukken.

Ex omnibus saeculis vix tria aut quattuor nominantur paria amicorum: quo in genere sperare videor Scipionis et Laelii amicitiam notam posteritati fore.

216. Evenals bij videor wordt de nominativus cum infinitivo gebruikt:

1⁰. bij de verba p a s s i v a dicor, *men zegt, dat ik,* perhibeor, *men beweert, dat ik,* existimor, putor, *men meent, dat ik.*

Men zegt, dat ik komen zal, ik word gezegd te zullen komen, dicor venturus esse. *Men beweerde, dat gij gezegd had,* gij werd beweerd gezegd te hebben, perhibebaris dixisse. *Men zal meenen, dat zij gestorven zijn,* zij zullen gemeend worden gestorven te zijn, existimabuntur mortui esse.

2⁰. bij de verba p a s s i v a van v e r h a l e n, fertur, narratur, traditur, maar alleen in den d e r d e n p e r s o o n zoowel e n k e l v o u d als m e e r v o u d; somtijds ook en dan met dezelfde beperkende bepaling bij n u n t i a t u r, i n d i c a t u r, n e g a t u r, i n v e n i t u r, r e p e r i t u r, c o g n o s c i t u r, enz.

Romulus regem Amulium interemisse fertur, *men verhaalt, dat Romulus koning Amulius gedood heeft.*

Men verhaalt, dat ik heet t r a d u n t m e, *men verhaalt, dat gij* f e r u n t t e. § 397.

A a n m. ** In de s a m e n g e s t e l d e tijden k u n n e n deze verba ook o n p e r s o o n l i j k gebruikt worden met een a c c u s a t i v u s c u m i n f i n i t i v o, en m o e t e n zij onpersoonlijk gebruikt worden, wanneer de infinitivus bestaat uit een p a r t i c i p i u m met e s s e.

Tu hoc fecisse putatus es of te hoc fecisse putatum est, *men heeft gemeend, dat gij dit gedaan hebt.* Plerique inviti hoc fecisse putandi sunt of plerosque invitos hoc fecisse putandum est. Athenas conditas esse putatum est, niet: Athenae conditae esse putatae sunt.

In de n i e t s a m e n g e s t e l d e tijden kunnen deze verba onpersoonlijk gebruikt worden, wanneer zij geen l o s g e r u c h t, maar een s t e l l i g e v e r k l a r i n g te kennen geven. Zij m o e t e n onpersoonlijk gebruikt worden, wanneer zij een dativus bij zich hebben of een demonstrativum, dat op den afhankelijken zin heenwijst.

Nuntiatur hostes in agro Gabino consedisse, *men bericht, (als zeker), dat de vijand zich op Gabijnsch grondgebied gelegerd heeft.* De hoc Verri dicitur habere eum perbona toreumata, *men zegt van hem aan Verres, dat hij zeer goed vaatwerk heeft.* Vgl. § 399.

3⁰. bij de verba p a s s i v a i u b e o r, v e t o r, s i n o r, a s s u e f i o, c o g o r, a r g u o r, i n s i m u l o r, p r o h i b e o r, die evenals v i d e o r ook in de s a m e n g e s t e l d e tijden persoonlijk geconstrueerd moeten worden. Vgl. § 391.

**A a n m. I. In de constructie van den nominativus cum infinitivo wordt de i n f i n i t i v u s f u t u r i p a s s i v i liefst niet gebruikt. Men zegge dus n i e t imperator videtur laudatum iri, maar gebruike een andere zinswending of een omschrijving met f u t u r u m e s s e of f o r e u t. Vgl. § 404. 3⁰.

A a n m. I I. Men mag geen doorloopend verhaal schrijven in den nominativus cum infinitivo. Zoo een verhaal met deze constructie begint, moet men bij den tweeden zin reeds overgaan in den accusativus cum infinitivo.

Ad Themistoclem quidam doctus homo accessisse dicitur eique artem memoriae pollicitus esse se traditurum. Cum ille quaesisset, quidnam illa ars efficere posset, dixisse illum doctorem, ut omnia meminisset; et ei Themistoclem respondisse gratius sibi illum esse facturum, si se oblivisci, quae vellet, quam si meminisse docuisset.

VIERDE HOOFDSTUK.
OVER HET GEBRUIK VAN DEN ACCUSATIVUS.

217. De verba t r a n s i t i v a, zoowel de deponentia als de activa, hebben het o b j e c t in den a c c u s a t i v u s.

Romulus condidit Romam, *Romulus heeft Rome gesticht.* Petrus mendacium commentus est, *Petrus heeft een leugen verzonnen.*

A a n m. I. Men lette op het verschillend spraakgebruik van het Latijn en het Nederlandsch.

petere u r b e m, *naar de stad* gaan; mutare v e s t e m *van kleeding* veranderen; incipere a l i q u i d, *iets* of *met iets* beginnen; parare b e l l u m, zich *ten oorlog* toerusten.

A a n m. I I. Bij sommige verba transitiva wordt het object meermalen uitgelaten.

s o l v e r e (pecuniam) *betalen,* a p p e l l e r e (navem) *landen,* m o v e r e (castra) *opbreken,* s u s t i n e r e (impetum) *stand houden,* f l e c t e r e (iter) *den koers wenden.*

Hiervan is wel te onderscheiden het Nederlandsch spraakgebruik, waarbij eenzelfde werkwoord, met wijziging van beteekenis, b e u r t e l i n g s t r a n s i t i e f en i n t r a n s i t i e f worden kan. Zoo zeggen wij in het Nederlandsch:

hij drinkt voor *hij is aan den drank* èn *hij drinkt wijn,*
wij eten laat èn *wij eten brood,*
de zieke geneest èn *de geneesheer geneest den zieke,*
de ring breekt èn *de knaap breekt den ring.*

In het Latijn worden zulke werkwoorden verschillend vertaald: de transitieve door het actief, de intransitieve door het passief of door een ander werkwoord:

Vino deditus est (indulget) èn vinum bibit, sero cenamus èn panem edimus, aegrotus sanatur (convalescit) èn medicus aegrotum sanat, anulus frangitur èn puer anulum frangit.

* **218.** Verscheidene verba zijn in de eene beteekenis transitiva en in de andere intransitiva.

animadverto aliquid, *iets opmerken.*
in aliquem, *iemand bestraffen.*

caveo aliquem en ab aliquo, *zich voor iemand wachten.*
,, aliquid, *iets voorkomen.*
,, alicui, *voor iemand zorgen.*

consulo aliquem, *iemand raadplegen.*
,, alicui, *voor iemand zorgen.*
,, in aliquem (graviter), *iemand behandelen* (op gestrenge wijze).

credo aliquid, *iets voor waar houden, gelooven.*
,, alicui, *geloof slaan, gelooven aan iemand* of *iets.*
,, aliquid alicui, *iets aan iemand toevertrouwen.*

cupio aliquid, *iets begeeren.*
,, alicui, *iemand genegen zijn.*

maneo aliquem, *op iemand wachten.*
,, in aliqua re, *in iets volharden.*
,, alicui, *iemand bijblijven.*

metuo / timeo } aliquem, *iemand vreezen.*
alicui en de aliquo, *voor iemand beducht, bekommerd zijn.*

moderor aliquid, *iets inrichten, besturen.*
,, alicui, *iemand of iets matigen.*

prospicio / provideo } aliquid, *iets vooruitzien.*
alicui, *voor iemand zorgen.*

recipio aliquid, *iets op zich nemen.*
,, aliquid alicui, *iemand voor iets instaan, iets voor iemand op zich nemen.*
,, me, *ik trek mij terug.*

tempero aliquid, *matigen, regeeren.*
,, alicui, *aan iets paal en perk stellen, iemand sparen.*
,, ab aliqua re, *zich van iets onthouden.*

volo aliquem, *iemand wenschen te spreken.*
,, alicui, *iemand genegen zijn.*
,, aliquem aliquid, *iets van iemand willen.* Vgl. § 222. A. III.

219. Een dubbelen accusativus, een van het object en een van de bepaling van gesteldheid, hebben alle verba, die eene bepaling van gesteldheid van het object bij zich kunnen hebben, zooals:

a) tot iets maken (facio, efficio, reddo), benoemen, kiezen, aanstellen (creo, deligo, eligo, declaro, designo).

Universus populus Ciceronem consulem declaravit, *het gansche volk heeft Cicero tot consul benoemd.*

b) noemen (nomino, appello, dico, voco,) betitelen (inscribo), voor iets houden, aanzien, verklaren (duco, existimo, iudico, puto, numero).

Senatus Antonium hostem iudicavit, *de senaat verklaarde Antonius voor een vijand van den staat.*

c) als of tot iets hebben, geven, nemen, aannemen, (habeo, do, addo, capio, sumo, assumo, adscisco).

Lacedaemonii regibus suis augurem assessorem dederunt, *de Lacedemoniërs gaven aan hun koningen een wichelaar tot raadsman.*

d) leeren kennen als (cognosco).

Cognosces me tuae dignitatis fautorem, *gij zult mij leeren kennen als een begunstiger uwer waardigheid.*

Deze verba worden in het passivum met een dubbelen nominativus gebruikt. Vgl. § 214. 2º.

** Aanm. I. Reddo, *maken* (iets in een anderen toestand brengen), wordt slechts in het actief gebruikt en heeft gewoonlijk slechts een adiectivum als bepaling van gesteldheid. In het passief gebruikt men fio en efficior.

Themistocles Athenienses rei militaris peritos reddidit en in het passivum: Athenienses a Themistocle rei militaris periti facti sunt.

Men gebruikt altijd facere in de uitdrukking facere aliquem certiorem alicuius rei of de aliqua re, *iemand van iets verwittigen, kennis geven.*

** Aanm. II. Habeo met een dubbelen accusativus beteekent: *iets aan iemand hebben.*

Habeo te carum, *ik heb u lief* (ik heb aan u iemand, die mij lief is).

H a b e o in de beteekenis van: *houden voor, beschouwen als, aanzien voor* heeft p r o met den ablativus, of (i n) l o c o, (i n) n u m e r o met een genetivus.

Aliquem pro hoste, in hostium numero habere.

H a b e r i in de beteekenis van: *gehouden worden voor* wordt geconstrueerd met een d u b b e l e n n o m i n a t i v u s, meer echter met p r o, (i n) l o c o, (i n) n u m e r o.

Aristides habitus est iustissimus. Prodigii loco ea clades haberi coepta est.

D u c o en p u t o hebben meermalen p r o of, evenals i u d i c o, e x i s t i m o en c r e d o, een a c c u s a t i v u s c u m i n f i n i t i v o.

Pro nihilo, pro certo putare, ducere aliquid, *iets als niets, als zeker beschouwen.* Puto te felicem esse, *ik houd u voor gelukkig.*

A a n m. I I I. Bij de verba van n e m e n, k i e z e n wordt de z a a k, waartoe men iets neemt, ook uitgedrukt door den d a t i v u s of door de praepositie a d.

Locum domicilio capere, *een plaats tot verblijf nemen.* Loca pacata ad hibernacula legere, *een rustige streek voor winterkwartier kiezen.*

A a n m. I V. Wanneer het o b j e c t dezer verba een p r o n o m e n d e m o n s t r a t i v u m is, komt dit gewoonlijk in het g e s l a c h t en g e t a l van het praedicaatssubstantivum.

Eas divitias, eam bonam famam putabant, *dit beschouwden zij als rijkdom en als goeden naam.* Vgl. § 179.

220. De verba z i c h b e t o o n e n, z i c h g e d r a g e n, zooals s e p r a e b e r e, s e p r a e s t a r e, s e o s t e n d e r e, hebben behalve den accusativus van het pronomen reflexivum nog een accusativus van de bep. van gesteldheid.

Crudelem se praebuit, *hij heeft zich wreed gedragen.*

** A a n m. Bij p r a e s t a r e mogen alleen praedicaatsnomina staan, die iets goeds uitdrukken.

Honestos et urbanos vos praestitistis, *gij hebt u fatsoenlijk en beleefd gedragen.*

S e g e r e r e wordt in zuiver Latijn alleen met a d v e r b i a of met p r o verbonden.

Honeste et urbane vos gessistis. Se gerere pro cive.

221. Bij sommige verba i n t r a n s i t i v a staat in enkele gevallen een a c c u s a t i v u s. Dit geschiedt:

1⁰. bij de verba van r i e k e n (oleo, redoleo) en s m a k e n (sapio, resipio) om de zaak aan te duiden, waarnaar iets riekt of smaakt.

Olet unguenta, *hij riekt naar parfumerie.* Haec cerevisia picem resipit, *dit bier smaakt naar het vat* (pek).

Evenzoo bij s i t i r e (sanguinem), naar bloed *dorsten*; e s u r i r e (aurum) naar goud *hongeren*; a n h e l a r e (scelus), naar boosheid *ademen, op niets denken dan op boosheid*; s o n a r e (pingue quiddam), naar iets doms *klinken, een onbeschaafde spraak hebben.*

2⁰. wanneer het substantivum d e n z e l f d e n s t a m o f g e l i j k e b e t e e k e n i s heeft als het verbum en een a d i e c t i v u m, p r o n o m e n of g e n e t i v u s bij zich heeft. Ook wij zeggen: *een strijd strijden, een weg gaan.*

Mirum somniavi somnium, *ik heb een zonderlingen droom gehad.* Hoc bellum bellare, *dezen oorlog voeren.* Vitam exsulis vivere, *in ballingschap leven.*

3⁰. wanneer het een o n z i j d i g p r o n o m e n of a d j e c t i e f v a n h o e v e e l h e i d is (id, i l l u d, u n u m, m u l t u m, p a u c a, u t r u m q u e, etc.).

Utrumque laetor, *over beide zaken verheug ik mij*; màår: utraque re laetor. Hoc semper studuit, *hierop legde hij zich altijd toe*; màår: huic rei studuit. Hoc tibi assentiri non possum, *hierin kan ik u niet bijvallen.* Quid differunt homines a ceteris animantibus, *waarin verschillen de menschen van de overige bezielde wezens?* Stomachor omnia, *ik erger mij over alles.*

222. Een n e u t r u m p r o n o m e n of a d j e c t i e f v a n h o e v e e l h e i d staat dikwijls als a c c u s a t i v u s v a n d e z a a k naast den a c c u s a t i v u s v a n d e n p e r s o o n. Dit geschiedt:

1⁰. bij de verba f l a g i t a r e, p o s c e r e, *vorderen*; r e p o s c e r e *terugvorderen*; o r a r e, r o g a r e, *vragen, verzoeken*; i n t e r r o g a r e, *vragen.*

Hoc te vehementer rogo, ut famae tuae servias, *dit verzoek ik u dringend, dat gij zorgt voor uw goeden naam.* Hoc, quod te interrogo, responde, *antwoord op hetgeen ik u vraag.*

A a n m. I. Somtijds vindt men bij deze verba een s u b s t a n t i e f als accusativus van de zaak.

Pacem te poscimus omnes, *wij vorderen allen den vrede van u.* Caesar frumentum Aeduos flagitabat, *Caesar eischte koren van de Aeduërs.*

** Altijd geschiedt dit in de spreekwijze orare (rogare) aliquem sententiam (testimonium), *iemand vragen om zijn gevoelen te zeggen* (*om getuigenis te geven*).
Ook in het passief komt deze spreekwijze voor.

Scito me non esse rogatum sententiam.

Aanm. II. De gewone constructie van de verba van *vragen* is:
poscere, flagitare, petere, postulare } aliquid ab aliquo, *iets van iemand vorderen.*
quaerere aliquid ab, de, ex aliquo, *iets aan iemand vragen.*
*precari aliquem, *iemand bidden.*
aliquid ab aliquo, *iemand om iets bidden.*
aliquid alicui, *iemand iets toewenschen.*
*percontari { aliquem de aliqua re, aliquid ex aliquo, } *iemand over iets uithooren.*
*rogare interrogare aliquem de aliqua re, *iemand naar iets vragen.*
rogare (orare) aliquem ut met den conjunctivus.
rogare (orare) aliquem ut opem ferat, *iemand om hulp vragen.*

** Aanm. III. Opmerkingverdienen de volgende spreekwijzen: adigere aliquem iusiurandum, *iemand een eed laten doen,* en velle aliquem aliquid, *iets van iemand willen.* Vgl. § 218.

223. 2⁰. bij de verba monēre, admonēre, *vermanen*; hortari, *aanmoedigen*; cogere, *dwingen*; arguere, insimulare, *beschuldigen.* Bij het passivum blijft de accusativus van het neutrum pronomen of adiectivum.

Discipulos id unum moneo, ut praeceptores non minus quam ipsa studia ament, *hiertoe alleen vermaan ik de leerlingen, dat zij evenzeer hunne leermeesters als hunne studiën liefhebben.* Ille cives id cogit omnes. Non audimus ea, quae ab natura monemur, *wij luisteren niet naar de vermaningen, die wij van de natuur ontvangen.* Omnes voluimus, quod arguimur. Vgl. § 390.

224. De verba docere, edocere, *leeren, onderrichten*; dedocere, *afleeren, maken dat iemand iets afleert,* en somtijds celare, *verbergen,* hebben naast den accusativus van den persoon ook nog een accusativus van de zaak, uitgedrukt door een substantivum.

Catilina iuventutem mala facinora edocebat, *Catilina leerde de jongelingen euveldaden.* Antigonus iter omnes celabat, *Antigonus hield zijn tocht voor allen verborgen.* Vgl. § 390.

Aanm. I. In het passief wordt de accusativus van den persoon subject.

Iuventus a Catilina mala facinora edocebatur, *door Catilīna werden aan de jongelingen euveldaden geleerd.*

Doch deze constructie komt weinig voor en liever gebruikt men: discere (*aanleeren*) aliquid ab aliquo; institui, imbui, instrui aliqua re.

** Doctus en edoctus, *geleerd, ervaren,* hebben de zaak, waarin men onderwezen is, in den ablativus of infinitivus en neutra pronomina en adiectiva in den accusativus.

Doctus et Graecis litteris et Latinis. Graece loqui doctus. Edoctus cuncta.

** Men lette op de volgende constructies: docere (discere) artem; màār: docere aliquem tibiā, fidibus, armis, equo, pila (dus de ablativus van het werktuig, waarmee men iemand leert).
docere, edocere aliquem de aliqua re, *iemand van iets kennis geven, verwittigen.*

** Aanm. II. Wanneer bij celare de zaak niet wordt uitgedrukt door het neutrum van een adiectivum van hoeveelheid of van een pronomen, staat zij in het activum meermalen en in het passivum gewoonlijk in den ablativus met de.

Bassus noster me de hoc libro celavit, *onze Bassus heeft mij in onwetendheid gelaten over dit boek.* Debes existimare te maximis de rebus a fratre esse celatum, *gij moet in de meening verkeeren, dat de voornaamste zaken door uw broeder voor u verborgen zijn gehouden.*

225. De verba traicio, traduco, transporto hebben naast den accusativus van het object ook den accusativus van de plaats bij zich, hoewel de praepositie trans ook kan herhaald worden.

Agesilaus Hellespontum copias traiecit, *Agesilaus voerde zijne troepen over den Hellespont.* Ariovistus hominum multitudinem trans Rhenum in Galliam traduxit.

Aanm. Bij het passivum blijft de accusativus van de plaats.

Exercitus a Caesare Rhenum transportatus est, *het leger werd door Caesar over den Rijn gevoerd.*

226. Vele verba intransitiva, die een beweging uitdrukken, zooals ire, *gaan,* currere, *loopen* worden door samen-

stelling met c i r c u m, p e r, p r a e t e r en t r a n s overgankelijk en regeeren den accusativus.

Circumire tentoria, *de tenten rondgaan.* Fama urbem pervadit, *het gerucht verbreidt zich door de stad.* Praeterire aliquid silentio, *iets stilzwijgend voorbijgaan.* Transcendere murum, *over een muur klimmen.*

Ook de meeste intransitiva, die g e e n beweging uitdrukken, worden door samenstelling met c i r c u m transitiva.

Circumsedere urbem, *een stad belegeren.* Multa me pericula circumstant, *vele gevaren omringen mij.*

* Sommige composita met a d, c u m en i n herhalen de p r a e p o s i t i e, als ze in hun e i g e n l i j k e p l a a t s e l i j k e beteekenis gebruikt worden, maar hebben in een min of meer o v e r d r a c h t e l i j k e beteekenis den a c c u s a t i v u s.

Adire aliquem, *iemand gaan spreken;* adire ad aliquem, *naar iemand gaan.* Adire urbem, *een stad bezoeken,* adire ad urbem, *een stad naderen.* Convenire aliquem, *bij iemand komen om met hem te spreken,* convenire cum aliquo, *met iemand overeenstemmen.* Inire consilium, *een plan beramen,* inire in urbem, *een stad binnentreden.*

Het is moeielijk voor deze composita een altijd-geldende regel te stellen. Ook verba van beweging, met andere praeposities samengesteld, worden soms transitief. (Vgl. § 231. A. I.)

VIJFDE HOOFDSTUK.

OVER HET GEBRUIK VAN DEN DATIVUS.

A. Dativus bij werkwoorden.

227. De dativus geeft in het algemeen den persoon of zaak aan, die als b e l a n g h e b b e n d (medewerkend) v o o r w e r p bij de handeling van het werkwoord betrokken is. Hij staat dus

1⁰. op de vraag a a n w i e n bij de t r a n s i t i e v e werkwoorden van g e v e n, o n t n e m e n, s c h r ij v e n, b e r i c h t e n, b e l o v e n, g e b i e d e n en dergelijke.

Mittam tibi librum, *ik zal u een boek zenden.* Date panem pauperibus, *geeft brood aan de armen.*

A a n m. I. I u b e o, *ik beveel* en v e t o, *ik verbied,* hebben den persoon in den a c c u s a t i v u s. Vgl. § 390.

*A a n m. I I. Soms gebruikt men in plaats van den dativus de praepositie a d.

Scribere aliquid alicui of ad aliquem, *iemand iets schrijven.*

228. 2⁰. op de vraag t e n w i e n s v o o r d e e l o f n a d e e l bij t r a n s i t i e v e en i n t r a n s i t i e v e w e r k w o o r d e n en heet dan bijzonder d a t i v u s c o m m o d i e t i n c o m m o d i.

Non scholae, sed vitae discimus, *wij leeren niet voor de school, maar voor het leven.* Pisistratus sibi non patriae Megarenses vicit, *Pisistratus overwon de Megarensers voor zich zelven en niet voor zijn vaderland.*

Ons Nederlandsch *voor,* in de beteekenis van t e r e e r e v a n, wordt ook door den dativus vertaald.

Consuli assurgere, caput aperire, de semita decedere solebant.

*A a n m. I. *Voor* wordt vertaald door p r o, als het beteekent

1⁰. t e r v e r d e d i g i n g v a n.

Pro aris et focis dimicare.

2⁰. t e r v e r g e l d i n g v a n.

Nullam mercedem pro tanto beneficio accepi (Vgl. § 163. 7).

A a n m. I I. De dativus staat meermalen in plaats van de praepositie a p u d en wel:

1⁰. wanneer er spraak is van een g e w o o n t e bij zeker volk of zekere klas van menschen.

Barbaris ex fortuna pendet fides, *bij de barbaren is de trouw afhankelijk van het geluk.*

2⁰. bij e x c u s a r e en p u r g a r e, *zich verontschuldigen* (excusare, wanneer men te kort geschoten is z o n d e r schuld, purgare m e t schuld).

Excusare alicui tarditatem litterarum, *zich bij iemand verontschuldigen over zijn nalatigheid in het schrijven.* Amico meo me per litteras ea de re purgavi, *ik heb mij bij mijn vriend over die zaak in een brief verontschuldigd.*

229. Meermalen staat de dativus der p r o n o m i n a p e r s o n a l i a ter uitdrukking van v e r w o n d e r i n g, d e e l n e m i n g en w r e v e l. D a t i v u s e t h i c u s.

At tibi repente paucis post diebus venit ad me Caninius, *maar, verbeeld u, daar komt weinige dagen later Caninius onverwachts bij mij.* Quid mihi Celsus agit, *hoe maakt het toch mijn Celsus?* Quid hoc sibi vult, *wat moet dit beteekenen?*

230. Vele verba, die in het Nederlandsch transitief zijn of een praepositie hebben, regeeren in het Latijn een dativus. Hiertoe behooren:

a. nuttig en schadelijk zijn, prodesse, obesse, nocere.
genegenheid en afkeer hebben, favere, adversari.
heerschen en dienen, imperare, servire, parēre.
behagen en mishagen, placere, displicere.
vertrouwen en wantrouwen, fidere, confidere, diffidere.
naderen, appropinquare.
dreigen, minari, imminere.
vertoornd zijn, irasci, suscensere.

Omnibus prodesse volumus, *wij willen voor allen nuttig zijn.* Nemo omnibus placere potest, *niemand kan aan allen behagen.*

b. auxiliari en opitulari, *helpen*; benedicĕre, *van iemand goed spreken, zegenen*; blandiri, *vleien*; gratulari, *gelukwenschen*; invidēre, *benijden*; maledicĕre, *van iemand kwaadspreken, vervloeken*; medēri, *genezen*; nubĕre, *trouwen* (van een vrouw); parcere, *sparen*; patrocinari, *beschermen*; persuadere, *overreden, overtuigen*; studere, *naar iets streven*; vacare, *zich op iets toeleggen* (vacare (ab) aliqua re, *vrij zijn van iets*).

** Invideo heeft ook den dativus der zaak; de persoon staat alsdan in den genetivus of wordt uitgedrukt door het possessivum.

Invideo honori alicuius, *ik benijd iemands eer* of *ik benijd iemand zijn eer.* Invideo dignitati tuae, *ik benijd uwe waardigheid* of *ik benijd u uwe waardigheid.*

c. de uitdrukkingen:
morem gerere alicui, *iemands zin doen.*
Patri morem gero.
obviam (obvium) ire, *tegemoet gaan.*
Consul Iugurthae obviam (obvius)it.
praesto esse, *ten dienste staan van.*
Quaestores consuli praesto sunt.
dicto audientem esse, *gehoorzamen.*
Dicto audiens sum patri.
fidem habere, *geloof slaan.*

d. de impersonalia licet, *het staat vrij*; libet, *het lust*; accidit, contingit, evenit, *het overkomt*, enz.

Quod licet Iovi, non licet bovi. Quantum huic malum accidit.

Sommige dezer verba hebben een dubbele regeering:

Nubere heeft bij het participium perfectum nupta (vgl. § 103, 2º.) òf alicui òf cum aliquo.

Fidere en confidere hebben den persoon in den dativus, de zaak meest in den ablativus.

Natura loci confidebant.

Aanm. Men herinnere zich nog eens (Vgl. § 99), dat deze verba alleen onpersoonlijk in het passivum kunnen gezet worden.

Ne templis quidem ab hoste temperatum est (Vgl. § 136, 126.), *zelfs de tempels werden niet gespaard door de vijanden.* Non semper felices sunt, quibus ab hominibus invidetur, *zij die door de menschen benijd worden, zijn niet altijd gelukkig.* Persuasum tibi sit of persuade tibi sermones fatui illius hominis mihi incommodare, *wees overtuigd, dat de gesprekken met dien dwaas lastig voor mij zijn.*

Dichters zetten soms een intransitivum persoonlijk in het passivum.

Vix equidem credar. Ego cur, acquirere pauca si possum, invideor?

231. De verba, die samengesteld zijn met ad, ante, cum (con), in en inter, ob, post, prae, sub en super, hebben meermalen, zoo de praeposities hare eigenlijke beteekenis behouden, den dativus bij zich van het nomen, waarop de praeposities betrekking hebben.

Anatum ova gallinis saepe supponimus, *dikwijls leggen wij eendeneieren onder kippen.* Manlius filii caritatem publicae utilitati posthabuit, *Manlius stelde de liefde voor zijn zoon achter het belang van den staat.* Nasus ita locatus est, ut quasi murus oculis interiectus esse videatur, *de neus is zoo geplaatst, dat hij als een muur tusschen de oogen schijnt gesteld te zijn.*

Men lette wel op, dat de praeposities hare eigenlijke beteekenis moeten behouden; dit is echter, vooral bij de composita met ad en cum, dikwijls niet het geval.

Confugere ad aliquem, *zijn toevlucht tot iemand nemen*; approbare sententiam, *zijn gevoelen bewijzen.*

* Aanm. I. Bij vele van deze verba wordt in plaats van den dativus de praepositie gevoegd, waarmede zij samengesteld zijn of eene van gelijke beteekenis. Dit is vooral het geval bij de composita met ad, cum en in, in het bijzonder wanneer de werkwoorden een plaatselijke betrekking aangeven.

Appellere classem, navem ad terram, *landen met de vloot, met het schip*; communicare aliquid cum aliquo, *iemand iets mededeelen.*

Meest altijd inesse in aliqua re:

In hac vita nihil inest nisi miseria, *in dit leven is niets dan ellende.* (In het perfectum zegt men altijd fuit in plaats van infuit). Accedo ad urbem, *ik ga naar de stad*, mààr: mihi animus accedit, *ik krijg moed*; incidere in insidias, *in hinderlaag vallen*, mààr: terror exercitui incidit, *de schrik overvalt het leger.*

Interesse alicui rei beteekent *bij iets tegenwoordig zijn*, maar men zegt altijd interest inter, *er is onderscheid tusschen.*

Aanm. II. ** Incumbere heeft in (ad) met den accusativus, zooals in gladium, in (ad) litteras, *zich in zijn zwaard storten, zich op de letteren toeleggen.* Bij dichters en latere schrijvers staat ook de dativus, zooals toro, *op een peluw gaan liggen.*

Assuescere, insuescere, consuescere, *zich* of *iemand aan iets gewennen*, regeeren den dativus of ablativus soms ad met den accusativus.

Acquiescere, *ergens in berusten*, regeert soms den dativus, doch gewoonlijk den ablativus en wel meestal met in.

Supersedere, *iets laten rusten, ophouden iets te doen*, heeft meer den ablativus dan den dativus.

Adiacere, assidere, adstare hebben gewoonlijk den dativus.

Illudere, *bespotten*, regeert den accusativus of dativus; insultare, *hoonen*, den dativus of in met den accusativus.

** Bij antecedere, praecedere en anteire, *overtreffen*, staat de persoon, dien men overtreft, in den dativus of accusativus, bij antecellere, excellere en praestare in den dativus en bij superare, vincere in den accusativus. Bij al deze verba staat de zaak, waarin men iemand overtreft, in den ablativus partis.

** Interdicere, *iemand iets ontzeggen, verbieden*, heeft bij den dativus van den persoon òf den accusativus òf den ablativus van de zaak. De laatste constructie komt vooral voor in de uitdrukking interdicere alicui aqua et igni, *iemand in ballingschap zenden.* Sacrificiis interdicere beteekent *verbieden de offeranden bij te wonen, in den kerkelijken ban doen.*

232. Twee constructies hebben:

adspergere, inspergere, *besproeien*;
circumdare, circumfundere, *omringen*;
donare, *schenken*;

exuere, *uittrekken*; induere, *aantrekken*;
intercludere, *afsnijden.*

a. aliquem (quid) aliqua re (accusat. en ablat.);
b. alicui aliquid (dativ. en accusat.).

Servius Tullius urbem Romam fossis (urbi Romae fossas) circumdedit, *Servius Tullius omringde de stad Rome met grachten.* In het passivum luidt deze zin òf: urbs Roma a Servio Tullio fossis circumdata est òf: urbi Romae a Servio Tullio fossae circumdatae sunt.

Aanm. I. * Impertire, *mededeelen*, heeft gewoonlijk alicui aliquid, soms aliquem aliqua re.

* Bij exuere en induere blijft de dativus der pronomina reflexiva gewoonlijk weg.

Exuo vestem.

** Bij 't passief met reflexieve beteekenis van exuo en induo, alsook van cingo, *omgorden*, en accingo, *aangorden*, staat, wat men uit- en aantrekt etc., in den ablativus en bij dichers ook wel in den accusativus.

Induor veste purpurea (vestem purpuream), *ik trek een purperen kleed aan.*

** Exuere, *iemand van iets berooven*, heeft altijd aliquem aliqua re.

Aanm. II. Somtijds voegen dichters ook bij andere verba passiva een accusativus.

Pueri laevo suspensi loculos tabulamque lacerto, *schooljongens, die hun schooltasch en schrijfplankje om den linkerschouder gehangen hebben.* Inductaque cornibus aurum victima, *het offerdier, dat men goud om de horens had gebracht.* Perque pedes traiectus lora tumentes, *wien men riemen over de gezwollen voeten had getrokken.*

233. Het verbum sum heeft dikwijls de beteekenis van *hebben, bezitten.* In dit geval staat de zaak, welke bezeten wordt, in den nominativus en de bezitter in den dativus.

Non idem semper floribus color est, *de bloemen hebben niet altijd dezelfde kleur.* Sunt mihi multi libri, *ik heb vele boeken.*

** Aanm. I. De bezitter kan ook in den genetivus staan. Hierbij doet zich echter dit verschil van beteekenis voor. Zoo de bezitter in den dativus staat, valt de nadruk op de zaak, die bezeten wordt.

Patri meo est domus, *mijn vader bezit* een huis.

Zoo de bezitter in den genetivus staat, valt de nadruk op den persoon, die bezit.

Patris mei est domus, *het huis behoort aan* mijn vader.

** Aanm. II. Esse met den dativus mag niet gebruikt worden om het bezit van geestelijke en lichamelijke eigenschappen of hoedanigheden aan te duiden.

Themistocles bezat een groote scherpzinnigheid wordt niet vertaald: Themistocli magnum consilium fuit, maar: Themistocles (vir) magni consilii fuit òf Themistocles magno consilio fuit òf in Themistocle magnum consilium fuit òf magnum consilium fuit Themistoclis.

Aanm. III. Esse alicui cum aliquo duidt bijna altijd een wederzijdsch of onderling bezit aan.

Est mihi cum fratre tuo amicitia, consuetudo, controversia, *uw broeder en ik hebben vriendschap, omgang, twist met elkander.* Homini cum Deo similitudo est. Erant ei veteres inimicitiae cum duobus Rosciis.

** Aanm. IV. *Hebben, bezitten* wordt ook vertaald door:

habere, zoowel van stoffelijke als geestelijke goederen.

possidere, wanneer het stoffelijke goederen zijn en het eigendomsrecht moet uitkomen.

Sequani partem agri Aeduorum, quam vi atque armis ceperant, possidebant.

uti, wanneer men de hoedanigheid van het bezeten voorwerp wil laten uitkomen en dit een adiectivum, pronomen of nomen appositum bij zich heeft.

Uti bona valetudine, idoneis equis, patre divite. Hannibal Sosilo litterarum Graecarum usus est doctore.

234. In de spreekwijs est mihi nomen, cognomen, *ik heet, ik word bijgenaamd,* staat de naam in den nominativus (overeenkomend met nomen) of dativus (overeenkomend met mihi, den persoon), zelden in den genetivus explicativus.

Est mihi nomen Mercurius, Mercurio, (zelden Mercurii), *ik heet Mercurius.*

Bij nomen, cognomen dare, addere, enz. staat de naam gewoonlijk in den dativus (overeenkomend met den persoon), ook wel in den accusativus (overeenkomend met nomen).

Ei cognomen dederunt tardo (tardum), *zij hebben hem den bijnaam gegeven van den trage.*

Bij het passivum staat de naam gewoonlijk in den dativus (overeenkomend met den persoon), ook wel in den nominativus (overeenkomend met nomen), zelden in den genetivus explicativus.

Cognomen ei datum est tardo (tardus, tardi).

Bij nomen en cognomen habeo staat de eigennaam liefst in den accusativus, doch een nomen appellativum in den genetivus.

Cato cognomen habebat sapientis.

Bij nomine, *met den naam, genaamd,* staat de naam in denzelfden naamval als het woord, dat hij moet bepalen.

Circa urbem nomine Albam.

235. De dativus wordt ook bij sommige werkwoorden gebruikt om een doel of strekking aan te geven, als antwoord op de vraag waartoe, waarbij dan gewoonlijk nog een dativus staat van den persoon, op de vraag voor wien of aan wien. Deze dubbele dativus komt voor:

1⁰. bij de werkwoorden esse in de beteekenis van *strekken* en *verstrekken* en fieri, *worden.*

Virtutes homini decori sunt, *de deugden strekken den mensch tot sieraad.* In id studium, in quo estis, incumbite, ut et vobis honori et amicis utilitati et rei publicae emolumento esse possitis. Ampla domus dedecori domino saepe fit, *een prachtig huis wordt den eigenaar dikwijls tot schande.*

2⁰. bij de werkwoorden dare, *geven*; mittere, *zenden*; ire, *gaan*; venire, *komen*; proficisci, *vertrekken*; relinquere, *achterlaten.*

Pausanias venit Atticis auxilio, *Pausanias kwam den Atheners te hulp.*

3⁰. bij de werkwoorden van *rekenen* en *toerekenen,* zooals: apponere, tribuere, habere, vertere, ducere.

Quod aliunde habes, tibi laudi ne duxeris, *reken u niet tot eer, wat gij niet van u zelven hebt.*

* Aanm. I. Betrekkelijk den dativus van de zaak valt op te merken, dat hij niet in het meervoud mag staan en geen pronomen possessivum of genetivus bij zich mag hebben. Men zegt dus niet: quasdam res alicui donis dare, maar: dono dare. *Deze zaak strekt tot uw voordeel* is niet: haec res tuo commodo est, maar: haec res tibi commodo est. *De wetten strekken tot welzijn van alle burgers* is niet: leges utilitati omnium civium sunt, maar: leges omnibus civibus utilitati sunt.

* Aanm. II. Bij esse, fore, fieri wordt de dativus der zaak soms tot praedicaatsnominativus, bij dare, accipere, enz. tot praedicaatsaccusativus gemaakt.

Statuas congessit, ne praeda hosti essent. Latini coronam auream Iovi donum mittunt.

Een enkele maal vindt men in of ad in plaats van den dativus.

Reliquit ibi exercitum ad praesidium. Gloriam mihi in crimen vertis.

* Aanm. III. In verschillende uitdrukkingen wordt de dativus van den persoon meermalen of gewoonlijk weggelaten.

Esse (alicui) argumento, testimonio, *tot bewijs, tot getuigenis dienen*; aliquid (alicui) pignori ponere, *iets te pand geven*; aliquid dono accipere, *iets ten geschenke krijgen*; diem dicere colloquio, *een dag bepalen voor een mondeling onderhoud*; aliquem ludibrio of derisui, contemptui habere, *iemand voor den gek houden, verachten*; aliquid quaestui, religioni habere, *winst uit iets trekken, zich van iets een gewetenszaak maken*; receptui canere, *den aftocht blazen*.

B. Dativus bij adiectiva.

236. De dativus staat bij de adiectiva (en sommige adverbia), die beteekenen nuttig en schadelijk, geschikt en ongeschikt, aangenaam en onaangenaam, gemakkelijk en moeilijk, gelijk en ongelijk, bevriend en vijandig, bekend en onbekend, nabij, verwant, eigen en gemeen, alsmede bij necessarius, *noodzakelijk*; obnoxius, *onderhevig*; honestus, *eervol*; foedus, *afschuwelijk*; turpis, *schandelijk*, en bij de adiectiva op bilis.

Romulus multitudini gratus fuit, *Romulus was welgevallig aan de menigte.* Veritas plerisque molesta atque odiosa est, *de waarheid is voor de meesten onaangenaam en lastig.* Hominum generi universo cultura agrorum est salutaris, *de landbouw is heilzaam voor het gansche menschelijk geslacht.* Mors est terribilis iis, quorum cum vita omnia exstinguuntur, *de dood is verschrikkelijk voor hen, met wier leven alles vergaat.* Sapientis est naturae convenienter vivere, *het is wijs om overeenkomstig de natuur te leven.*

Men lette wel op het verschillend spraakgebruik van het Latijn en het Nederlandsch.

Amicus mihi, *bevriend met mij*; commodus tibi, *geschikt voor u*; infensus ei, *verbitterd op hem*; aequus nobis, *gunstig gezind jegens ons.*

** Aanm. I. Bij de adiectiva van nuttig en schadelijk, geschikt

en ongeschikt staat de persoon altijd in den dativus, doch de zaak gewoonlijk in den accusativus met ad.

Calcei habiles et apti ad pedem, *schoenen geschikt en passend voor den voet.* Homo ad nullam rem utilis, *iemand, die voor niets nuttig is.*

** Aanm. II. De adiectiva van gelijkheid en ongelijkheid similis (assimilis, consimilis) en dissimilis hebben bij zaken den genetivus of dativus, bij personen meestal den genetivus, doch den dativus, zoo de gelijkheid slechts gedeeltelijk is.

Somnus mortis of morti similis est, *de slaap is gelijk aan den dood.* Hic adolescens est patris similis, *deze jongeling gelijkt sprekend op zijn vader.* L. Scipionis nepos patri similis fuit ore, *de kleinzoon van Lucius Scipio had juist denzelfden mond als zijn vader.*

Men zegt echter altijd mei, tui, sui, nostri, vestri similis (dissimilis), *mijns gelijke*, en veri similis, *waarschijnlijk.*

Par en dispar worden in de beteekenis van *gelijk* en *ongelijk* gewoonlijk met den genetivus der pronomina geconstrueerd.

Metellum, cuius paucos pares haec civitas tulit, cum Pisone non conferam.

Zoo zij echter beteekenen *tegen iemand (niet) opgewassen*, regeeren zij altijd den dativus.

Pares adversariis esse non possumus.

Aequalis heeft den genetivus en dativus.

** Aanm. III. Bij de adiectiva van bevriend en vijandig kunnen ook de praeposities in, erga, adversus geplaatst worden.

Benevolus erga aliquem, *welwillend jegens iemand.*

Amicus, inimicus en familiaris kunnen in den positivus en superlativus als substantiva gebruikt worden en als zoodanig met een pronomen possessivum of met een genetivus verbonden worden.

Homo mihi familiarissimus of familiarissimus meus, *mijn vertrouwdste vriend.* Inimicissimus Maecenatis, *de grootste vijand van Maecenas.*

Aanm. IV. De adiectiva, die nabij, verwant beteekenen, worden ook als substantiva gebruikt.

Propinquus meus, *mijn bloedverwant.* Affinis Caesaris, *een aanverwant van Caesar.*

Propior en proximus regeeren, vooral in plaatselijke beteekenis, ook den accusativus.

Propior monti of montem, *dichter bij den berg.* Ubii proximi Rhenum incoluerunt, *de Ubiërs woonden zeer dicht bij den Rijn.* Vgl. § 162. 17.

Affinis heeft in de beteekenis van *deelhebbend* den genetivus of dativus. Rei capitalis, facinori.

Aanm. V. Bij proprius, *eigen*, en communis, *gemeen*, staat meestal

de genetivus, wanneer het begrip van eigendom op den voorgrond treedt.

Caelum omnium hominum commune est, *de hemel* (het luchtgewelf) *is het gemeenschappelijk eigendom van alle menschen.* Daarentegen: omni aetati mors communis est, *de dood is aan iederen leeftijd gemeen.*

De pronomina personalia moeten echter altijd in den dativus staan.

Mihi proprium est. Commune mihi aliquid est cum aliquo.

Ook staat de genetivus of dativus bij cognominis, *gelijknamig*, peculiaris, *bijzonder*, superstes, *overlevend*, sacer, *aan een godheid gewijd* (cum genetivo), *ten vloek, ten verderve gewijd* (cum dativo).

** **237.** Somtijds hangt een dativus onmiddellijk af van substantiva, die afgeleid zijn van verba, welke den dativus regeeren.

Obtemperatio legibus, *gehoorzaamheid aan de wetten*; insidiae consuli; traditio alteri; eius honori fautor.

ZESDE HOOFDSTUK.

OVER HET GEBRUIK VAN DEN GENETIVUS.

238. De genetivus dient in het algemeen om substantiva, adiectiva en verba nader te bepalen.

A. Genetivus bij substantiva.

239. Wanneer in het Nederlandsch een substantivum door een ander substantivum nader bepaald wordt, worden deze substantiva op verschillende wijze aan elkander verbonden. Wij gebruiken òf den gewonen tweeden naamval, b.v. *het huis des vaders*; òf verschillende voorzetsels, b.v. *de begeerte naar geld, water uit den put*; òf samengestelde zelfstandige naamwoorden, b.v. *gelddorst, handelsstand*; òf we plaatsen ze zonder verbinding naast elkander, b.v. *een maat tarwe, de familie Scipio.*

Als regel plaatsen de Latijnen zulke nadere bepalingen in den genetivus.

Bellum Gallorum, *oorlog met de Galliers*; Urbs Italiae, *een stad in Italie*; aqua putei, *water uit den put*; ordo mercatorum, *de handelsstand*; belli sedes, *krijgstooneel*; cupiditas pecuniae, *gelddorst*; modius tritici, *een maat tarwe*; gens Scipionum, *de familie Scipio.*

Naar de betrekking, die er bestaat tusschen het substantief en den bepalenden genetivus, onderscheidt men een genetivus subiectivus, obiectivus, qualitatis, partitivus, explicativus.

Genetivus subiectivus (possessivus).

240. De genetivus subiectivus duidt aan, dat de persoon of zaak, die in den genet. staat, het subject is, dat iets doet, bezit of voortbrengt.

Amor patris, *de liefde van den vader* = pater amat.
Sapientia Socratis, *de wijsheid van Socrates* = Socrates habet sapientiam.
Statua Phidiae, *een standbeeld van Phidias* = Phidias fecit statuam.
Beneficia Dei, *de weldaden Gods* = Deus benefacit.

Duidt het woord, dat in genet. staat, den bezitter aan of den persoon of zaak, wien iets past of toekomt, dan heet deze genetivus ook possessivus.

Ager patris, *het land van mijn vader* = pater possidet agrum.

** Aanm. I. Somtijds wordt het substantivum, waarvan de gen. subiect. (possess.) afhangt, weggelaten. Hiertoe behooren de woorden filius ('t meest bij vreemde namen), filia; uxor, *vrouw*; servus; libertus, *vrijgelatene*; alsmede aedes, fanum, templum, doch deze laatste alleen als er een praepositie (meestal ad) en de naam der godheid bijstaat.

Ciceronis Terentia, *Terentia, de vrouw van Cicero.* Caecilia Metelli, *Caecilia, de dochter van Metellus.* Ptolemaeus Lagi, *Ptolemaeus, de zoon van Lagus.* Hannibal Gisgonis, *Hannibal, de zoon van Gisgo.* Habitabat rex ad Iovis Statoris, *de koning woonde bij den tempel van Juppiter Stator.*

* Aanm. II. Meermalen kan men naar verkiezing een genetivus possessivus of een dativus gebruiken.

Id omnium of omnibus in ore est, *allen spreken hierover.* Alicui of alicuius ad pedes accidere, procumbere, se proicere, *iemand te voet vallen.* Canis of cani caudam praecidere, desecare, *een hond zijn staart afhakken.* Tandem finem fac iniuriarum of iniuriis, *maak toch een einde aan uwe beleedigingen.*

241. De pronomina personalia mogen niet in den genetivus subiectivus of possessivus staan, behalve nostrum en vestrum in verbinding met omnium. In plaats van de personalia gebruikt men de possessiva, die in geslacht, getal en naamval met het substantivum overeenkomen.

Domus mea, *het huis van mij* of *mijn huis*. Nostrum omnium natura, *de natuur van ons allen* of *ons aller natuur*. Voluntati omnium vestrum parui, *ik heb aan den wil van u allen gehoorzaamd.*

** Volgt echter het pronomen bij omnium onmiddellijk op een praepositie, dan behoudt men het possessivum.

De nostro omnium interitu cogitant. Daarentegen: ad omnium nostrum salutem pertinent.

Aanm. I*. Wanneer de pronomina possessiva, die in plaats van den genetivus subiectivus der pronomina personalia gebruikt worden, een nomen als nadere bepaling bij zich hebben, wordt dit in den genetivus gezet.

Solius meum peccatum corrigi non potest, *de misslag van mij alleen kan niet goedgemaakt worden.* Urbs nostra amborum opera salva fuit, *door ons beider toedoen is de stad gered.* Tuum hominis simplicis pectus vidimus. Vgl. § 468. 3°.

Dichters zetten op deze wijze ook participia in den genetivus.

Cum mea nemo scripta legat vulgo recitare timentis.

In proza gebruikt men in zulk een geval een relatieven zin.

Omnia sunt mea culpa commissa, qui ab his me amari putabam, qui invidebant.

** Aanm. II. Over het attributief gebruiken van pronomina demonstrativa, interrogativa en relativa in plaats van den genetivus subiectivus vgl. § 244. Aanm. II.

242. De genetivus subiectivus (possessivus) wordt ook gebruikt als praedicaatsnomen of bepaling van gesteldheid, bij de verba esse, fieri, facere, en die beteekenen ergens voor houden of gehouden worden en schijnen. Men kan zich dan uitgelaten denken substantiva als res, negotium, *zaak, eigendom*; proprium, *eigenschap*; munus, officium, *ambt, taak, plicht*; opus, *werk*; indicium, *teeken*.

Esse met den genet. subiect. zal dan dikwijls vertaald worden met: *moeten, kunnen, passen, vereischen, het is eigen aan, het is een bewijs van,* etc.

In plaats van den genet. subiect. van pron. personalia gebruikt men ook hier de possessiva, die met het subject overeenkomen.

Domus est patris, *het huis is het eigendom van den vader.* Cuiusvis hominis est errare, *ieder mensch kan dwalen.* Populi grati est praemiis afficere bene meritos de republica cives, *een dankbaar volk moet de burgers, die zich verdienstelijk hebben gemaakt jegens den staat, beloonen* of *het past een dankbaar volk . . . . te beloonen.* Populus Romanus omnia suae potestatis fecit, *het Romeinsche volk bracht alles onder zijn macht.* Tempori cedere semper sapientis habitum est, *voor de omstandigheden te wijken heeft men altijd als het werk van een wijs man beschouwd.* Boni pastoris est oves tondere non deglubere, *het is de plicht van een goeden herder zijn schapen te scheren, niet te villen.* Tuum est videre quid agatur, *het is de zaak van u* (uw zaak) *te zien wat er gebeurt.* Quae antea patris fuerunt, nunc mea sunt, *hetgeen vroeger aan mijn vader behoorde, is thans het eigendom van mij.*

* Aanm. I. Een nader bepalend nomen bij de pronom. possess. staat in den genet. (Vgl. § 241. A. I.)

Meum consulis est vigilare, *als consul is het mijn plicht te waken.*

** Aanm. II. Een genetiv. subiect. ligt ook in: moris est (est in more, est in more positum), hetgeen beteekent, dat iets een algemeene gewoonte is, terwijl mos est aanduidt, dat iets een gewoonte is, waarnaar men zich niet algemeen richt.

** Aanm. III. Voor het verschil tusschen een genetiv. en dativ. van bezit vgl. § 233. A. I.

Genetivus obiectivus.

243. De genetivus obiectivus duidt aan, dat de persoon of zaak, die in den genet. staat, het voorwerp (object) is, dat de handeling of gewaarwording van een verbaal substantief ondergaat. In het Nederlandsch bezitten wij dezen genet. bijv. in de uitdrukking „*vreeze des Heeren*", d. w. z. wij vreezen den Heer. Meestal echter geven wij den genet. object. door allerlei voorzetsels weer, zooals: *tot, naar, jegens, op, in, tegen, aan, voor, met,* enz. soms door een samengesteld zelfstandig naamwoord.

Cupiditas pecuniae, *de begeerte naar geld* = cupimus pecuniam.

Taedium laboris, *tegenzin in den arbeid* = taedet eum laboris

Fiducia virium suarum, *vertrouwen op zijn krachten* = fidit viribus suis.

Incitamentum honoris, *prikkel tot eer* = incitamur ad honorem.

Appetentia cibi, *verlangen naar spijs.*

Potestas vitae necisque, *macht over leven en dood.*

Cupiditas gloriae, *eerzucht.*

Veritatis amor, *waarheidsliefde.*

244. Bij den genetivus obiectivus gebruikt men gewoonlijk de pronomina personalia m e i, t u i, s u i, n o s t r i, v e s t r i (n o o i t nostrum, vestrum).

Desiderium mei, *het verlangen naar mij.* Memoria nostri, *herinnering aan ons.* Amor sui, *eigenliefde.*

** A a n m. I. Meermalen worden de p r o n o m i n a p o s s e s s i v a gebruikt in plaats van de personalia in den genetivus obiectivus.

Invidia tua, *nijd tegen u.* Ipse suus fuit accusator, *hij is de beschuldiger geweest van zich zelven.* Vos oramus, ut memoriam nostram perpetuo servetis, *wij bidden u de herinnering aan ons altijd te bewaren.* Habenda ratio non sua solum, sed etiam aliorum *men moet niet alleen op zich zelven, maar ook op anderen acht slaan.*

** A a n m. I I. Meermalen komen de p r o n o m i n a d e m o n s t r a t i v a, i n t e r r o g a t i v a en r e l a t i v a, in plaats van in den genetivus possessivus of obiectivus te staan, als a t t r i b u t u m met het regeerende substantivum overeen.

Hic dolor (huius rei dolor) animum meum fregit, *de smart hierover heeft mijn hart gebroken.* Qua admiratione teneris, *waarover verwondert gij u?* Quae pulchritudo maior est quam virtutis, *de schoonheid van deze zaak is grooter dan die der dapperheid.* Scaevola in eo numero fuit, qui Porsenam interimere parati erant, *Scaevola behoorde tot het getal van diegenen, welke Porsena wilden dooden.* Amicitia est ex eo genere, quae vitam beatam reddunt, *de vriendschap behoort tot die soort van zaken, welke het leven gelukkig maken.*

***245.** Een genetivus bij verbaalsubstantieven geeft dikwijls d u b b e l z i n n i g h e i d.

Amor patris beteekent *liefde van* en *liefde tot den vader.*

Vandaar dat men bij substantiva van g e n e g e n h e i d en a f k e e r, v r i e n d s c h a p en v ij a n d s c h a p den p e r s o o n, j e g e n s welken men die gevoelens koestert, meestal in den a c c u s a t i v u s met de praeposities i n, e r g a of a d v e r s u s plaatst of een o m s c h r ij v i n g gebruikt. Deze constructie is n o o d z a k e l ij k bij echte dubbelzinnigheid, en z e e r g e w e n s c h t, als het regeerende substantief een p r o n o n. p o s s e s s. bij zich heeft of z e l f in den g e n e t. staat.

Pietas erga parentes (pietas qua liberi parentes venerantur) praeclara est virtus. Meus erga te amor. Si quid amoris erga me in te residet. Mààr: Sine metu hostium esse. Iniuria inimicorum meorum me infelicem reddidit (Welke genetivi natuurlijk?).

A a n m. Zoo men geen praepositie gebruikt in geval de eene genetivus van den anderen afhangt, zorge men voor een duidelijke woordplaatsing. (vgl. § 253 in fine)

Non alia ulla fuit causa intermissionis epistolarum, nisi quod ubi esses, plane nesciebam.

Genetivus qualitatis.

246. Deze genetivus, die in hoofdzaak dezelfde beteekenis heeft als de genetivus possessivus, dient vooral om b l ij v e n d e of d u u r z a m e h o e d a n i g h e d e n of e i g e n s c h a p p e n van een persoon of zaak aan te geven. Wij gebruiken gewoonlijk de voorzetsels *van* of *met.*

Pavo avis est eximiae pulchritudinis, *de pauw is een vogel van buitengewone schoonheid.* Puer bonae indolis bonique ingenii maximum patris est gaudium, *een kind met een goed karakter en een goed verstand is de grootste vreugde van een vader.* Plurimarum palmarum vetus gladiator, *een oud zwaardvechter, die vele overwinningen behaald heeft.* Non multi cibi accipies hospitem, sed multi ioci, *gij zult een gast ontvangen, die weinig eet en veel schertst.*

De genetivus qualitatis m o e t a l t ij d een a d i e c t i v u m (pronomen, numerale, participium) bij zich hebben. *Een man van verstand* is dus h o m o i n g e n i o s u s of h o m o m a g n i i n g e n i i; *een man van (op) jaren* v i r p r o v e c t i o r i s a e t a t i s.

* A a n m. I. Tot den genetivus qualitatis behooren ook de verbindingen van m o d i met een p r o n o m e n.

Huiusmodi libri, *zoodanige boeken.* Apage istiusmodi salutem, *weg met zulk een behoud.*

De genetivus c u i c u i m o d i (Vgl. § 83) mag slechts gebruikt worden met e s s e.

** A a n m. I I. Voor het verschil tusschen den genet. en ablat. qualitatis vgl. § 271. A.

Aanm. III. De volgende woorden staan in den accusativus in plaats van in den genetivus qualitatis:

secus virile of muliebre.

Liberorum capitum virile secus ad decem milia capta sunt, *er zijn omtrent tien duizend vrije lieden van het mannelijk geslacht gevangen genomen.*

libram of libras in verbinding met pondo.

Corona aurea libram pondo, tres libras pondo, *een gouden kroon van één (drie) pond gewicht.*

Men gebruikt echter meestal pondo zonder libram of libras. In dit geval staat het onverbogen met een telwoord in den accusativus of genetivus.

Torques aureus duo pondo, *een gouden keten van twee pond.* Corona aurea pondo ducentum (= ducentorum), *een gouden kroon van twee honderd pond.*

somtijds genus met id, illud, hoc, quod, omne.

Pavones pascuntur omne genus frumento, *pauwen eten alle graansoorten* (graan van alle soort). Scis me orationes aut aliquid id genus solitum scribere, *gij weet dat ik gewoonlijk redevoeringen of iets dergelijks schrijf.*

Ook vindt men id of illud aetatis voor eius of illius aetatis.

Homo id aetatis, *een man van dien leeftijd.*

247. Evenals de genet. subiect. kan ook de genet. qualitatis als praedicaatsnomen of bepaling van gesteldheid gebruikt worden bij esse, fieri, haberi en dergelijke verba met uitlating van homo of res. Wij gebruiken hier dikwijls *hebben* of *bezitten.*

Non est sanae mentis, qui Deum esse negat, *hij heeft geen gezond verstand, die het bestaan van God ontkent.* Critognatus magnae auctoritatis habitus est, *Critognatus werd voor een man van grooten invloed gehouden.*

* Bij de verba sentiendi et declarandi kan ook esse wegblijven.

Esse Deum ita perspicuum est, ut, id qui neget, vix eum sanae mentis existimem.

** Aanm. Men wachte zich wel om het bezit van stoffelijke goederen uit te drukken door esse met een genetivus qualitatis en het bezit van eigenschappen en hoedanigheden door esse met een dativus. Vgl. § 234. Aanm. II.

Genetivus partitivus.

248. Het woord, dat in den genet. partitivus staat, geeft het geheel aan, waarvan een zekere hoeveelheid genomen is.

Pars militum, *een deel der soldaten*; modius tritici, *een maat tarwe.*

In het Nederlandsch gebruiken wij dikwijls de voorzetsels *van, uit, onder.*

Pauci hominum sorte sua contenti sunt, *weinigen onder de menschen zijn met hun lot tevreden.* Animalium alia sunt mansueta, alia fera, *van de dieren zijn sommige tam, andere wild* of *sommige dieren zijn tam, andere wild.*

Van de pronomina personalia gebruikt men de vormen nostrum en vestrum en in plaats van den genetivus pluralis sui ex se of suorum.

Nemo vestrum hoc ignorat, *niemand uwer weet dit niet.* Paucos ex se (of suorum) miserunt, *zij zonden eenigen uit hun midden.*

Aanm. Uitdrukkingen als: *een der Romeinsche keizers, een der grootste redenaars,* enz. mag men in het Latijn niet vertalen met een genet. partitivus. Men vertale dus: Imperator Romanus, nobilissimus orator, etc. Vgl. § 197.

249. De genetivus partitivus wordt gebruikt:

1°. bij substantiva, die een maat, gewicht of hoeveelheid aanduiden. In onze taal gebruiken wij hier geen voorzetsel.

Modius tritici, *een maat tarwe.* Libra farris, *een pond meel.* Magna vis auri, *een groote menigte goud.*

2°. bij adiectiva en adverbia in den superlativus of in den comparativus, wanneer deze in plaats van den superlativus gebruikt wordt, benevens bij eenige adiectiva in den positivus, die de beteekenis hebben van een superlativus, zooals: princeps, *de eerste*; medius, *de middelste*; reliquus, *overig.*

Varro doctissimus fuit Romanorum, *Varro is de geleerdste der Romeinen geweest.* Maior fratrum melius pugnavit, *de oudste der* (twee) *broeders heeft het beste gestreden.* Non sine causa dii hominesque hunc condendae Romae locum elege-

runt, regionum Italiae medium, *niet zonder reden hebben de goden en de menschen voor het stichten van Rome deze plaats gekozen in het midden der landstreken van Italië.* Cicero omnium oratorum Latine loquitur elegantissime, *Cicero spreekt van alle redenaars het sierlijkst Latijn.*

Aanm. I. *Vele superlativi als primus, postremus, ultimus, novissimus, summus, infimus, imus, intimus, extremus, enz. als ook de positivi medius, reliquus, enz. worden door de beste schrijvers als adiectiva gebruikt, ook als zij een deel van het geheel aangeven. De adiectiva worden dan meestal vóór het substantivum geplaatst.

Sol in medio mundo situs est, *de zon is in het midden der wereld geplaatst.* Quis est hic senex, quem video in ultima platea, *wie is die grijsaard, dien ik daar zie op het einde van de straat?* Prima luce summus mons a Labieno tenebatur, *bij het begin van den dag werd de top des bergs door Labienus bezet.* In media silva, extrema hieme, media aestate, in imo lacu, extremi digiti, in infimo monte.

Somtijds gebruiken ook Cicero en Caesar sommige superlativi en positivi in het neutrum plurale als substantiva met een genetivus partitivus.

Summa pectoris, *de bovenste gedeelten van de borst*; cuiusque artis difficillima, *de moeilijkste punten van iedere kunst*; in occultis ac reconditis templi, *in de geheime en verborgen plaatsen van den tempel.*

**Aanm. II. Bij de comparativi en superlativi kan de genet. partit. vervangen worden door de praeposities inter, ex, ook wel de, in. Men mòet de en ex (soms in) gebruiken, wanneer het geheel wordt voorgesteld door een substantivum met een numerale of door een numerale alleen.

Acerrimus ex omnibus nostris sensibus est sensus videndi, *het scherpste van al onze zintuigen is het gezicht.* Optimus ex viginti fundis, *het beste der twintig landgoederen.* De tribus hoc extremum est, *dit is het laatste van de drie.*

3°. bij de numeralia en pronomina en adiectiva van hoeveelheid, als zij tenminste zelfstandig gebruikt zijn. Hiertoe behooren: pauci, multi, uter, alter, neuter, quis, quot, enz., maar ook de neutra singularia: hoc, id, illud, istud, idem, quid en quod met hunne composita, aliud, amplius, multum, plus, plurimum, minus, minimum, paulum, paululum, nimium, dimidium, tantum, *zooveel,* quantum, *hoeveel,* tantulum, *zoo weinig,* quantulum, *hoe weinig,* tantundem, *even zooveel,* aliquantulum, *vrij wat,* alsmede nihil, *niets.*

Equitum centum quinquaginta interfecti sunt, *van de ruiters zijn er honderd en vijftig gedood.* Quis hominum sine labore clarus evasit, *wie der menschen is zonder werken beroemd geworden?* Nihil tam absurde dici potest, quod non dicatur ab aliquo philosophorum, *men kan niets zoo dwaas zeggen, dat niet gezegd wordt door den een of ander der wijsgeeren.* Quid iniuriae tibi factum est, *welk onrecht is U geschied?* Aliquid novi, *iets nieuws.*

* De neutra pronomina en adiectiva van hoeveelheid mogen slechts dan gevolgd worden door een genet. partit., als zij staan in den nominativus of accusativus zonder praepositie.

Homo sum, humani nihil a me alienum puto, *ik ben een mensch; niets menschelijks acht ik mij vreemd.* Flaminius id tantum hostium, quod ex adverso erat, conspexit, *Flaminius zag slechts dat gedeelte der vijanden, dat tegenover hem stond.* Dimidium facti, qui bene coepit, habet, *een goed begin is het halve werk.* Màar: per multum tempus (nooit temporis); in hoc opere minimo consilio usus es (nooit minimo consilii).

* Soms vindt men: ad multum diei, *tot laat op den dag*; ad id loci, aetatis, audaciae (ad eum locum, ad eam aetatem, audaciam).

Niet alleen substantiva komen achter deze neutra in den genet. partit., maar ook adiectiva, als ze in den genetivus singularis uitgaan op i en geen bepaling bij zich hebben.

Quid adversi, nihil sinceri. Màar: nihil fide sua indignum fecit, *hij heeft niets gedaan, dat zijn trouw onwaardig was*; nihil aliud, aliquid caeleste.

** Staan adiectiva van de 2e en 3e declinatie bij elkaar, dan mogen zij alleen in den genet. partit. geplaatst worden, als dat van de 2e declinatie vooróp staat.

Aliquid divini et caelestis; nihil solidi nihil expressi nihil eminentis. Màar: aliquid caeleste et divinum.

Aanm. I. *Met eenig verschil in beteekenis kan men zeggen: multi militum ceciderunt (de soldaten in betrekking tot andere soldaten) én multi milites ceciderunt (de soldaten in tegenstelling met andere menschen). — Evenzoo bestaat er een gering verschil tusschen: aliquid pulchrum én aliquid pulchri. In: haec statua est aliquid pulchrum, heeft de qualiteit meer den nadruk, en in: haec statua habet aliquid pulchri komt de quantiteit meer uit.

** Behalve plus, tantundem en quid met zijn composita kunnen deze pronomina en adiectiva van hoeveelheid ook als adiectiva gebruikt worden. Hoc negotium is evengoed als hoc negotii, multum tempus evengoed als multum temporis. Men moet echter altijd zeggen plus hostium,

zoo men geen plures hostes wil gebruiken, quid rei, zoo men niet liever zegt quae res.

** Tantum, quantum is in de beteekenis *zoo groot, hoe groot* altijd adiectivum.

Tantum negotium, *een zoo groote taak*; tanti homines, *zoo groote menschen*.

In de beteekenis *zooveel, hoeveel* altijd substantivum.

Habes tantum librorum, quantum ego vix hominum vidi, *gij bezit zooveel boeken, als ik nauwelijks menschen heb gezien.*

** Aanm. II. Uterque en plerique worden bijvoegelijk gebruikt en dus zonder genet. partit., als er een substantivum mee verbonden is.

Uterque frater; uterque ille dux; quod plerique omnes faciunt adolescentuli, *wat meest alle* of *de allermeeste jongelingen doen.*

Bij uterque staan slechts pronomina in den genetivus partitivus, behalve als uterque in het neutrum enkelvoud of in het meervoud staat; dus: uterque nostrum, *wij beiden*; uterque horum, *die* (zij) *beiden*; quorum uterque, *die beiden*; dòch: quod utrumque *die beide*; hi utrique, *die beide* (*partijen*).

Voor plerique nostrum (vestrum) vgl. § 175. A. I.

* Aanm. III. Ook bij de numeralia en adiectiva van hoeveelheid komt meermalen de praepositie inter, ex, ook wel de en in in plaats van den genetivus partitivus. Caesar en Cicero verbinden unus altijd met de of ex behalve als het gevolgd wordt door alius of alter.

Ex nostris militibus circiter septuaginta ceciderunt, *van onze soldaten zijn er omstreeks zeventig gesneuveld.* Inter maxima vitia nullum est frequentius quam ingrati animi, *van de grootste misdaden is er geen meer gewoon dan die der ondankbaarheid.* Unus de multis. Màår: Gallia est omnis divisa in partes tres, quarum unam incolunt Belgae, aliam Aquitani, tertiam Celtae.

4°. * bij adverbia van hoeveelheid, als zij zelfstandig gebruikt worden, zooals: abunde, affatim, *overvloedig*; parum, *te weinig*; nimis, *te veel*; satis, *genoeg*; partim, *deels.*

Nonnulli oratores nimis insidiarum ad capiendas aures adhibent. Crassus in summa comitate habebat etiam severitatis satis.

** alsmede bij sommige adverbia loci, zooals ubi, ubicunque, nusquam, usquam, unde, hic, huc, eo, aliquo, etc. en wel van de woorden gentium, terrarum, loci, locorum.

Ubi gentium es, *waar ter wereld zijt gij*? Nusquam terrarum invenitur homo omnibus partibus felix, *nergens ter wereld vindt men iemand, die onder alle opzichten gelukkig is.*

** eindelijk soms bij eo, quo, huc en adeo in de beteekenis van: *tot zoover, tot dien trap, tot dien graad.*

Ipsi nescire videmini quo amentiae progressi sitis, *zelf schijnt gij niet te weten tot welk een graad van waanzinnigheid gij gekomen zijt.* Eo audaciae processerat, *tot zulk een trap van vermetelheid was hij gekomen.* (Meer klassiek is: ad eam audaciam of tantum audacia processerat).

** Men lette nog op de volgende spreekwijze: quoad eius fieri potest, facere possum, *in zoover zulks kan geschieden, zoo goed mogelijk.*

Causas huius rei investigavi, quoad eius fieri potuit. Velim, ne intermittas, quoad eius facere poteris, scribere ad me, etiam si rem, de qua scribas, non habebis.

Minder gebruikelijk zijn: postea loci, *naderhand*; interea loci, *intusschen*; adhuc locorum, *tot nu toe*; tum temporis, *toen.*

** De genetivus partitivus wordt niet gebruikt:

a) wanneer in het Nederlandsch achter de eigenlijke of oneigenlijke telwoorden, zooals: *een, twee, geen, velen, weinigen, meerderen* een genetivus met een pronomen possessivum staat.

Ik heb geen uwer brieven ontvangen, nullam epistolam tuam accepi. *Vergeet geen mijner woorden,* noli ullum dictum meum oblivisci. *Weinigen uwer vrienden,* pauci amici tui. *Ik heb dit uit vele uwer schriften vernómen,* illud ex multis tuis libris cognovi. *Een mijner vrienden,* amicus meus. Nostrae naves duae in ancoris constiterunt.

b) wanneer het woord van hoeveelheid het aantal van het geheel aangeeft.

De afdeelingen van het Romeinsche volk, waarvan er vijf en dertig waren, werden verdeeld in stedelijke en landelijke, tribus Romanae, quae triginta quinque fuerunt, dividebantur in urbanas et rusticas. Corona audientium, quos video multos, wil zeggen, dat ik een talrijke schare van toehoorders zie; quorum video multos, dat ik velen van mijn toehoorders, maar niet allen zie.

Let ook op de volgende zinnen: *Met hoevelen zijt gij,* quot estis? *Wij zijn met niet meer dan honderd,* non plures sumus quam centum.

c) wanneer de deelen van het geheel worden aangegeven door quisque, uterque, pars.... pars, alius.... alius, alter.... alter, enz. en het geheel vooral moet uitkomen.

Capti ab Iugurtha pars in crucem acti, pars bestiis obiecti sunt. Nostri repentino metu perculsi, sibi quisque pro moribus consulunt.

Enkele malen richt zich het praedicaat niet naar het subject, maar naar de als appositie bijgevoegde deelen en staat alsdan altijd daarachter.

Pictores et poëtae suum quisque opus a vulgo considerari vult. Duo consules eius anni alter ferro, alter morbo periit.

d) wanneer het woord van hoeveelheid wordt uitgelaten.

Geef hem van de boonen, da ei de fabis.

e) wanneer satis gevolgd wordt door een nomen concretum. In zulk een geval gebruikt men satis liever als bijwoord van graad bij een passend adjectief.

Satis multi militum, *genoeg soldaten*; satis magna pecunia, *genoeg geld*.

Genetivus explicativus.

250. Wanneer een substantivum, dat een algemeen begrip aanduidt, nader verklaard wordt door een substantivum van meer bijzondere beteekenis, staat dit laatste in den genetivus explicativus.

Virtus modestiae, *de deugd der zachtzinnigheid* (die in de zachtzinnigheid bestaat).

Deze genetivus wordt vooral gebruikt bij de vertaling eener Nederlandsche appositie. Vgl. § 194.

251. Onder den genetivus explicativus kan men ook rekenen den genetivus criminis. In dezen genetivus staat (gewoonlijk met uitlating van crimine of nomine) de naam van de misdaad bij de verba van beschuldigen, aanklagen, overtuigen, veroordeelen en vrijspreken, alsmede bij de adiectiva en participia reus, noxius, *schuldig*; innoxius, insons, *onschuldig*; compertus, manifestus, *overtuigd*.

Aliquem ambitus, falsi, parricidii accusare, deferre, postulare, *iemand aanklagen* of *beschuldigen van kuiperij, vervalsching, oudermoord*. Aliquem damnare of condemnare perduellionis, sacrilegii, *iemand veroordeelen om landverraad, tempelroof*. Aliquem absolvere capitis, *iemand vrijspreken van de doodstraf* (van een misdaad, waarop de doodstraf staat).

Wanneer de misdaad niet bepaald wordt aangegeven, moeten de ablativi crimine of nomine gebruikt worden.

Si iniquus es in me iudex, condemnabo eodem ego te crimine, *zoo gij voor mij een onrechtvaardig rechter zijt, zal ik u om dezelfde misdaad veroordeelen*.

Meermalen staat in plaats van den genetivus criminis de praepositie de.

De maiestate accusare aliquem, *iemand beschuldigen van een vergrijp tegen de waardigheid van den staat*.

Deze praepositie is noodzakelijk, wanneer de genetivus van een woord niet bestaat.

De vi coarguere aliquem, *iemand aanklagen van verzet tegen den staat*.

** Aanm. Wanneer accusare, incusare *berispen, zich beklagen* beteekenen, hebben zij gewoonlijk den naam van de misdaad in den accusativus en van den persoon in den genetivus.

Inertiam accusas adolescentium, *gij berispt de jongelingen over hunne vadsigheid*.

252. Den naam der straf, waartoe iemand veroordeeld wordt, drukt men bij damnare en condemnare uit door capitis (ook capite, een enkele maal morte, nooit mortis), *ter dood*; quanti, *tot hoeveel*; dupli, quadrupli, octupli, *tot een dubbele, vierdubbele, achtdubbele boete*.

Maiores nostri in legibus posuerunt furem dupli condemnari, foeneratorem quadrupli.

* Aanm. Bepaalde geldsommen staan altijd in den abl.

Aliquem damnare decem milibus aeris, ducentis florenis, *iemand veroordeelen tot tien duizend as, twee honderd gulden*.

Andere genetivi en ablativi komen bij goede prozaschrijvers niet voor. Zoo de straf op deze wijze niet kan worden uitgedrukt, gebruikt men een omschrijving en wel meestal met multare, *straffen*, waarbij de straf in den ablativus staat.

Hij werd tot gevangenis veroordeeld, damnatus et in carcerem (vincula) coniectus est. *Hij werd veroordeeld tot een geldboete, tot ballingschap, om gegeeseld te worden*, damnatus et pecunia, exsilio, verberibus multatus est.

In het zilveren tijdvak zeide men ook damnare aliquem in expensas, ad bestias, in metalla, *iemand veroordeelen tot de kosten, tot een dierengevecht, tot mijnarbeid*.

Voti (votorum) damnatus beteekent *iemand, die zijn wensch verkregen heeft*.

253. De genetivus staat gewoonlijk achter het regeerende nomen behalve wanneer de nadruk op den genetivus valt

Mors fratris tui acerbissima mihi fuit. Atheniensium urbs omnium artium fuit inventrix. Animi motus, *hartstochten*. Terrae motus, *aardbeving*. Belli fortuna, *krijgsgeluk*. Corporis voluptates, *zingenot*.

Behoort één genetivus bij twee nomina, dan staat hij òf vóór het eerste nomen òf achter het tweede òf achter het eerste.

Caesaris fortitudo et prudentia òf fortitudo et prudentia Caesaris òf fortitudo Caesaris et prudentia.

Behooren twee door een copula verbonden genetivi bij één nomen, dan staan zij òf beide voorop òf beide achteraan òf het nomen wordt gevoegd tusschen den eersten genetivus en de copula.

Caesaris et Ciceronis orationes òf orationes Caesaris et Ciceronis òf Caesaris orationes et Ciceronis.

Zoo een genetivus subiectivus en een genetivus obiectivus bij één substantivum staan, komt gewoonlijk de genetivus subiectivus voorop, en dan òf het substantivum òf de genetivus obiectivus, naarmate het zinsverband vordert.

Helvetiorum iniuriae populi Romani, *beleedigingen van de Helvetiërs jegens de Romeinen.* Scaevolae dicendi elegantiam satis cognitam habemus.

B. Genetivus bij adiectiva.

254. Bij de volgende adiectiva staat een genetivus objectivus:

1°. bij de adiectiva, die beteekenen begeerig, ervaren, gedachtig, deelachtig, machtig, en het tegendeel. Hiertoe behooren:

cupidus, avidus, studiosus,	*begeerig naar.*	inscius,	*onbewust van.*
fastidiosus,	*afkeerig van.*	insuetus, insolens,	*ongewoon aan.*
peritus, gnarus, prudens,	*ervaren in.*	memor,	*gedachtig aan.*
imperitus, rudis,	*onervaren in.*	immemor,	*ongedachtig aan.*
ignarus, imprudens,	*onbekend met.*	particeps, consors,	*deelhebbend aan.*
conscius,	*zich bewust van.*	compos, potens,	*iets machtig, meester over.*
		impos, impotens,	*iets niet machtig, geen meester over.*

Solus homo rationis est particeps, *alleen de mensch is der rede deelachtig.* Pythagoras sapientiae studiosos appellavit philosophos, *Pythagoras noemde hen, die begeerig waren naar wijsheid, wijsgeeren.* Omnes immemorem beneficii oderunt, *allen haten dengene, die een weldaad niet gedachtig is.*

Dichters en latere schrijvers voegen dezen genetivus ook bij andere adiectiva.

Integer vitae scelerisque purus.

** Aanm. I. Bij conscius, *zich bewust van,* staat meestal nog een dativus van den persoon.

Nullius culpae sibi conscium esse.

In de beteekenis van *medewetend* regeert het ook den dativus (illi facinori conscius) en de praepositie de (his de rebus conscius.)

Rudis en prudens worden ook met in geconstrueerd.

Rudis in iure civili. Prudens in iudicando.

Insuetus staat ook met ad.

Insuetus ad onera portanda.

Aanm. II. Geheel eigenaardig staat dikwijls bij dichters en latere schrijvers de genetivus animi bij de adiectiva, die een gemoedsstemming uitdrukken, en bij de verba, die angstig, twijfelmoedig zijn beteekenen.

Aeger animi, *bekommerd van geest.* Discrucior animi, *ik word gefolterd in mijn gemoed.*

Behalve bij pendere animi, *twijfelmoedig zijn,* gebruikt Cicero bij zulke verba den ablativus partis animo. In het meervoud heet het altijd pendēre animis (nooit animorum). In plaats van den genetivus animi zet men in klassiek proza dit woord met het regeerende adiectivum in den genetivus of ablativus qualitatis.

Homo audacis animi of audaci animo in plaats van audax animi.

2°. bij vele participia praesentia van verba transitiva, wanneer zij niet een voorbijgaande handeling, maar een duurzame eigenschap beteekenen.

Hannibal frigoris et caloris patiens fuit, *Hannibal was gehard tegen koude en hitte.* Men zegt daarentegen: milites Hannibalis, dum Alpes superant, frigus patientes fuerunt, *de soldaten van Hannibal doorstonden bij hunnen overtocht over de Alpen de koude.* Artium intellegens, *een kunstkenner.* Religionum neglegens *ongodsdienstig.* Fluvius navium patiens, *een bevaarbare rivier.*

Ook wanneer zij in den comparativus en superlativus staan.

Quis famulus amantior domini est quam canis? Sumus natura appetentissimi honestatis.

Tot deze participia behooren voornamelijk amans, appetens, colens, diligens, efficiens, fugiens, metuens, neglegens, patiens, sitiens.

Staat bij deze participia een adverbium, dan regeeren zij gewoonlijk den accusativus. Men vindt echter ook den genetivus.

Sol est constantissime efficiens vicissitudines anniversarias. Eques locuples, sui negotii bene gerens.

** 3°. in het latere Latijn bij de adiectiva op a x, die van verba transitiva zijn afgeleid.

Tenax propositi, *vast op zijn stuk staande.*

C. Genetivus bij verba.

255. 1. Memini, *ik herinner mij*; obliviscor, *ik vergeet*, hebben den persoon in den genetivus, de zaak in den genetivus of accusativus, de neutra pronomina en adiectiva van hoeveelheid alleen in den accusativus.

Semper huius diei et loci meminero, *altijd zal ik mij dezen dag en plaats herinneren.* Proprium est stultitiae aliorum vitia cernere, oblivisci suorum, *het is eigen aan een dwaas de gebreken van anderen te zien en de zijne te vergeten.* Multa discimus, quae postea obliviscimur. Memineris mei.

* Memini heeft soms de.

Memini, *ik herinner mij nog* (en met een ontkenning *niet meer*), heeft den persoon altijd in den accusativus.

Antipater ille Sidonius, quem tu probe meministi, *welken gij U nog goed herinnert* (gekend hebt).

*2. Reminiscor en recordor, *ik herinner mij*, hebben den genet. of accus., recordor den persoon gewoonlijk met de.

*3. Het onpersoonlijke venit mihi in mentem, *ik herinner mij, het komt mij voor den geest*, heeft den genetivus; doch als de zaak wordt voorgesteld door een onzijdig pronomen of adiectief van hoeveelheid, of door een substantivum van algemeene beteekenis, zooals res genus, dan kunnen die woorden als subject in den nominativus staan.

Venit mihi Platonis in mentem, *ik herinner mij* (toevallig) *Plato.* Quae mihi veniebant in mentem, existimavi me ad te oportere scribere.

*4. Admoneo, commoneo en commonefacio, *ik herinner* (een ander), hebben, waaraan men herinnert, meestal met de praepositie de, soms in den genetivus.

De proelio vos paulo ante invitus admonui. Foederis eum admonuit.

*Aanm. Evenals bij memini staan de neutra pronomina en adiectiva van hoeveelheid in den accusativus.

Illud me praeclare admones.

256. De verba impersonalia

pudet, piget, paenitet,
taedet atque miseret

hebben den persoon, die zich schaamt, die verdriet of berouw heeft, wien iets verveelt of die medelijden gevoelt, in den accusativus (behalve bij het gerundivum, waar de dativus gebruikt wordt) en den persoon of de zaak, waarover hij zich schaamt, enz. in den genetivus.

Tui me miseret, *ik heb medelijden met u.* Taedet eum vitae, *hij heeft verdriet in zijn leven.* Sunt homines, quos libidinis infamiaeque suae neque pudeat neque taedeat. Consilii nostri nobis paenitendum puto.

De zaak kan ook uitgedrukt worden door een infinitivus (§ 383. 2°.) (niet door den genetivus van het gerundium) en door een zin met quod (§ 349.) of met een vraagwoord (een zijdelingsche vraag).

Non me pudet fateri nescire, quod (terugziende op een uitgelaten id) nesciam, *ik schaam mij niet te bekennen dat ik niet weet, wat ik niet weet.* Quintum paenitet quod animum tuum offendit. *Quintus heeft berouw dat hij u beleedigd heeft.* Non paenitet me quantum profecerim, *ik heb geen berouw over de vorderingen, die ik gemaakt heb.*

Aanm. Bij deze impersonalia moeten de hulpwerkwoorden posse, debere, solere, desinere en dergelijke onpersoonlijk gebruikt worden.

Non potest paenitere me huius facti, *ik kan hierover geen berouw gevoelen.* Debuerat illos pudere huius facti, *zij hadden zich moeten schamen over deze daad.* Respondeam Himilconi non desisse paenitere me belli.

Volgens § 221. 3°. staan de neutra der pronomina bij deze verba in den accusativus.

Sapiens nihil facit, quod paenitere possit. (In dit voorbeeld is de accusativus van den persoon weggelaten).

Ook de persoon, voor wien men zich schaamt, staat bij pudet in den genetivus.

Me tui, mi pater, pudet, *vader, ik schaam mij voor u.*

Evenals het impersonale miseret worden ook de personalia misereor en miseresco met den genetivus verbonden.

Miserere mei, *heb medelijden met mij.*

Miseror en commiseror, *bejammeren, beklagen,* regeeren den accusativus.

Miseramini socios.

257. Bij de verba van schatten en achten (aestimo, facio, puto, habeo, duco, pendo) staan de volgende adiectiva in den genetivus pretii, om aan te duiden hoe hoog iets geschat of geacht wordt:

magni (niet multi), *hoog,* pluris (niet maioris), *hooger,* plurimi, maximi, *zeer hoog,* of *het hoogst,* permagni, *zeer hoog;*

parvi, *gering,* minoris, *geringer,* minimi, *zeer gering* of *het geringst;*

tanti, *zoo hoog,* quanti, *hoe hoog,* tantidem, *even hoog,* quantivis, *alles waard,* quanticunque, *hoe hoog ook.*

Voluptatem virtus minimi facit, *de deugd acht het zinnelijk genot zeer gering.* Quanti quisque se ipse facit, tanti fit ab amicis, *een ieder wordt zoo hoog door zijn vrienden geacht als hij zich zelven acht.*

Aanm. I. Wordt de prijs door een substantief aangegeven, dan staat bij deze verba de ablativus pretii.

Lis quinquaginta talentis aestimata est, *het geding* (de boete) *werd op vijftig talenten geschat.*

Aanm. II. Een genet. pretii vindt men nog in de volgende spreekwijzen: non facere, non habere, non putare, non ducere assis, *een as;* teruncii, *het vierde eener as;* flocci, *een vlok;* nauci, *een schil;* pili, *een haar;* huius, *dit* (om aan te duiden, dat men iets niets waard acht).

Servum non nauci facio, *ik acht den slaaf geen zier, geen duit waard.*

Ook vindt men soms nihili in plaats van pro nihilo habere, putare, ducere. Vgl. § 219. Aanm. II.

Aliquid aequi of aequi bonique facere, aliquid boni consulere, *iets voor lief nemen, ergens mede tevreden zijn.*

258. Interest en refert, *het is van belang, er is* of *ligt aan gelegen,* worden op de volgende wijze geconstrueerd.

1º. De persoon, voor wien iets van belang is, staat in den genetivus subiectivus.

Patris interest, *het is voor den vader van belang, er ligt den vader aan gelegen* (de vader heeft er belang bij).

In plaats van den genetivus der pronomina personalia gebruikt men den ablativus der pronomina possessiva mea, tua, sua, nostra, vestra.

Mea interest, *het is voor mij van belang.* Caesar dicere solebat non tam sua quam reipublicae interesse, uti salvus esset, *Caesar placht te zeggen, dat het niet zoo zeer voor hem als voor den staat van belang was, dat hij behouden was.*

De overige pronomina staan in den genetivus.

Eius, cuius interest, *het is voor hem van belang, wien er aan gelegen is.*

** Bij deze ablativi plaatst men geen nomen appositum, maar een relatieven zin.

Interest mea, qui pater sum, filiorum meorum animos doctrina et litteris imbui, *voor mij als vader is het van belang dat mijn zoons een degelijke wetenschappelijke opvoeding ontvangen.*

** Men moet echter altijd zeggen: omnium nostrum, vestrum interest. Ipsius en ipsorum worden nooit ter versterking bij deze ablativi gevoegd.

2º. De zaak, waarbij iemand belang heeft of waaraan iemand gelegen is, wordt uitgedrukt door een infinitivus (zoo de logische subjecten dezelfde zijn), door een accusativus cum infinitivo (zoo de subjecten verschillend zijn), door een zijdelingsche vraag en door een bijzin met ut, ut non of ne.

Interest omnium recte facere, *het is voor allen van belang om oprecht te handelen.* Magistri interest discipulum esse diligentem òf utrum discipulus diligens sit necne òf ut discipulus sit diligens, *er ligt den leermeester aan gelegen, dat zijn leerling vlijtig is.*

De zaak waarbij men belang heeft, mag niet uitgedrukt worden door een substantivum.

Mij ligt veel aan uwe goedkeuring gelegen, multum mea interest abs te approbari; òf: approberne abs te; òf: ut abs te approber.

** De algemeene uitdrukkingen *daaraan, hieraan, waaraan* worden vertaald door den accusativus der pronomina id, illud, quod, quid.

Illud mea magni interest, te ut videam, *hieraan ligt mij veel gelegen dat ik u zie*. Vgl. § 219. 3°.

3°. Hoeveel iemand aan iets gelegen is, wordt uitgedrukt òf door den genetivus pretii magni, permagni, parvi, nihili, tanti, quanti

òf door de adverbia magnopere, vehementer, magis, parum, enz.

òf door de neutra singularia van pronomina en adiectiva multum, plus, minus, plurimum, minimum, aliquid, enz. alsmede door nihil.

Magni (magnopere, multum) mea interest, *er ligt mij veel aan gelegen*. Mea magis of plus (niet pluris) interest quam vestra, *er ligt mij meer aan gelegen dan u*.

4°. De zaak, waarvoor iets van belang is, staat in den accusativus met ad.

Magni ad honorem nostrum interest quam primum ad urbem me venire, *het is van groot belang voor onze eer, dat ik zoo spoedig mogelijk naar de stad kom*.

** Aanm. Refert wordt weinig verbonden met den genetivus van den persoon, meermalen met de ablativi mea, tua, enz., meestal staat het op zich zelve.

Quid refert quam diu vixeris, nisi bene vixeris, *wat is er aan gelegen hoe lang men geleefd heeft, indien men niet goed geleefd heeft*? Non refert quam multos libros, sed quam bonos habeas, *het komt er niet op aan of men vele, maar of men goede boeken heeft*.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

OVER HET GEBRUIK VAN DEN ABLATIVUS.

259. De ablativus vereenigt eigenlijk in zich 3 verschillende naamvallen, die oorspronkelijk in gebruik waren:

1°. den eigenlijken ablativus (ab-ferre = *wegdragen*) of separativus (separare = *scheiden, afzonderen*) op de vraag: vanwaar? waarvan?

2°. den instrumentalis (instrumentum = *werktuig*) op de vraag: waarmede?

3°. den locativus (locare = *plaatsen*) op de vragen: waar? en wanneer?

De twee laatste naamvallen zijn later geheel in onbruik geraakt; de ablativus heeft hun taak overgenomen.

Met zekerheid is niet altijd uit te maken tot welken dezer naamvallen een bepaalde ablativus behoort.

Tot den separativus kunnen gerekend worden: de ablativus separationis, copiae et inopiae, causae, originis, respectus, comparationis.

Tot den instrumentalis: de ablativus instrumenti, pretii, sociativus, modi, mensurae, qualitatis.

Tot den locativus: verschillende tijds- en plaatsbepalingen, waarover in het volgende hoofdstuk.

A. Separativus.

260. De **ablativus separationis** geeft een scheiding, een verwijdering te kennen en staat:

1°. zonder praepositie bij de verba en adjectiva, die beteekenen bevrijden en berooven, ter aanduiding van datgene, waarvan men bevrijdt of berooft.

Aegritudo per totam noctem superiorem somno me privavit, *het verdriet heeft mij dezen geheelen nacht van den slaap beroofd*.

Tot deze verba en adiectiva behooren:

liberare, exsolvere, expedire,	} *bevrijden*.	orbare, privare, spoliare,	} *berooven*.
liber, *vrij*.		nudus, orbus,	} *beroofd*.

* Aanm. Liberare heeft bij zaken gewoonlijk den enkelen ablativus (aliquem metu), bij personen altijd a (patriam a tyrannis).

Liber (bij personen altijd) en nudus hebben ook den ablativus met a, nudus ook wel eens den genetivus.

Immunis, *vrij*, heeft den genetivus. Vgl. § 260. 2°. A. I.

2°. bij de verba, die beteekenen zichzelf of een ander afhouden of verwijderen, met de praepositie a (ab) bij personen; met of zonder praepositie a, de, en bij zaken.

Tot deze verba behooren:

verwijderen, verdrijven, zooals: pello, depello, expello, moveo, amoveo, demoveo, removeo,

zich verwijderen, zooals: cedo, abscedo, decedo, excedo,

afhouden, zooals: arceo, prohibeo, excludo, defendo,

zich afhouden, zooals: abstineo, desisto,

Pellere aliquem (ex) regno, (ab) urbe, (de) moenibus. Manus abstinere ab aliquo. Excedere ex ephebis, e pueris.

** Aanm. I. Over het algemeen hebben deze verba een praepositie bij zich, wanneer zij een plaatselijke betrekking uitdrukken, en den enkelen ablativus, zoo zij in een overdrachtelijken zin genomen worden.

Abstinere ignem ab aede, manus ab alienis, doch abstinere (se) cibo, iniuria.

Bij enkele verba wordt nooit een praepositie gebruikt.

Abdicare se magistratu, tutela, *zijn ambt, zijn voogdij nederleggen.*

** Aanm. II. Prohibere met de vijandelijke zaak of persoon in den accusativus beteekent *afhouden van* (hostem itinere, a pugna), met de bevriende zaak of persoon in den accusativus *beschermen tegen* (amicum calamitate, a periculo).

Evenzoo beteekent defendere aliquem ab iniuriis, ab hostibus, *iemand verdedigen tegen onrecht, tegen de vijanden,* en defendere aliquid ab aliquo, *iets van iemand afwenden.*

** Aanm. III. De composita met se en dis, zooals: secernere, seiungere, *afzonderen, afscheiden*; discernere, *onderscheiden*, disiungere, *vaneenscheiden*; alsmede alienare, abalienare, *vervreemden van*; absterrere, *afschrikken van*; deterrere, *afbrengen van*; abhorrere, *een afgrijzen hebben van,* staan in het beste proza altijd met de praepositie a.

Discrepare, dissentire, dissidēre, discordare, *niet overeenstemmen, oneenig zijn,* hebben meermalen cum in plaats van a. Met het reflexivum verbonden hebben zij inter se.

Aanm. IV. Dichters plaatsen bij de verba van verwijdering soms een genetivus.

Desine querelarum.

Aanm. V. Bij de verba pluere, sudare en dergelijke en bij de verba van offeren, zooals: sacrificare, sacrum facere, staat de ablativus of accusativus.

Pluit sanguine of sanguinem. Senatus quadraginta maioribus hostiis consules sacrificare iussit. Nullum agnum sacrificavit.

261. De **Ablativus copiae et inopiae** staat:

1°. bij de verba, die beteekenen overvloed en gebrek hebben, vullen, verzadigen, voorzien, ter aanduiding van datgene waarvan men overvloed, waaraan men gebrek heeft, enz.

Miserum est carere consuetudine amicorum, *het is ongelukkig den omgang met vrienden te missen.*

Hiertoe behooren:

abundare, redundare, affluere, } *overvloed hebben.*
afficere, *aandoen.*
carere, *missen.*
egere, indigere, } *gebrek hebben.*

complere, explere, implere, } *vullen.*
satiare, saturare, } *verzadigen.*
cumulare, *ophoopen.*
ornare, *voorzien.*

* Aanm. Afficere aliquem aliqua re heeft verschillende beteekenissen.

Beneficio, honore, *iemand een weldaad, een eer bewijzen*; laetitia, dolore, *iemand verblijden, bedroeven*; poena, morte, *iemand straffen, dooden.*

Evenzoo in het passivum:

gravi morbo, gravi vulnere affici, *zwaar ziek, zwaar gewond worden*; admiratione, metu affici, *bewonderd, bevreesd worden.*

Egere heeft somtijds, indigere meermalen in de beteekenis van *noodig hebben* den genetivus.

Consilii tui indigeo.

Complere en implere hebben vooral bij personen meermalen den genetivus.

Completus iam mercatōrum carcer erat.

2°. bij de adjectiva, die een gelijke beteekenis hebben als bovenstaande verba.

Homo praeditus est ratione et oratione, *de mensch is begaafd met rede en spraak.* Omnia castella facile expugnari possunt, in quae potest asellus auro onustus ascendere.

Tot deze adiectiva behooren:

alienus, *ongepast.*
dives, *rijk.*
locuples, *rijk.*
onustus, *beladen.*

opīmus, *rijk.*
praeditus, *begaafd.*
refertus, *vol.*
vacuus, *ledig.*

Aanm. I. De volgende adiectiva regeeren gewoonlijk den genetivus:

egenus, *gebrek hebbende.* inops, *arm.*

expers, *verstoken.* plenus, *vol.*
fertilis, *vruchtbaar.* prodigus, *verkwistend.*
immunis, *vrij* (§ 260. 1°. A.).

** Aanm. II. Alienus heeft in de beteekenis *ongepast, niet overeenkomstig* den ablativus met of zonder a, den genetivus en den dativus.

Alienum est (a) dignitate, dignitatis, dignitati.

afkeerig den ablativus met a.

Alieno a te animo fuit.

onbekend met den ablativus met a of in.

Homo non alienus a litteris. In physicis Epicurus totus est alienus.

** Aanm. III. Dives en refertus (bij personen) hebben ook den genetivus.

Inops en vacuus hebben ook den ablativus met a. Bij inops kan ook de enkele ablativus staan.

3°. bij opus est, *er is noodig.* Deze uitdrukking kan persoonlijk en onpersoonlijk gebruikt worden. Persoonlijk gebruikt, heeft ze den persoon of zaak die noodig is in den nominativus; onpersoonlijk gebruikt, in den ablativus. De persoon, die noodig heeft, staat in den dativus. — Opus blijft onverbogen.

Dux of duce mihi opus est, *ik heb een leidsman noodig.*
Multa exempla mihi opus sunt, of multis exemplis mihi opus est, *ik heb vele voorbeelden noodig.*

* Aanm. I. De neutra der adiectiva en pronomina staan in den nominativus.

Multa opus sunt; quod opus est.

In negatieve zinnen staan de substantiva geregeld in den ablativus.

Quid opus est exemplo? Nihil opus est duce.

Aanm. II. * Zoo de zaak, welke noodig is, door een verbum wordt uitgedrukt, gebruikt men gewoonlijk een infinitivus of een accusativus cum infinitivo.

Quid opus est tam multa dicere, *waartoe is het noodig zooveel te zeggen?*
Si quid erit, quod te scire opus sit, scribam, *zoo er iets is, dat gij noodig hebt te weten, zal ik het u schrijven.*

Somtijds staat in bevestigende zinnen een participium perfecti passivi.

Nihil erat, cur properato (properare) opus esset. Opus fuit Hirtio convento (convenire Hirtium).

Ook komt nu en dan het supimum op u voor en hoogst zelden ut.

262. De **Ablativus causae** geeft aan de oorzaak, waardoor en ook de reden, tengevolge waarvan iets geschiedt. Hij staat:

1°. bij de verba passiva (ablativus auctoris et rei efficientis). Vgl. § 97. Persoonsnamen staan altijd met de praepositie a of ab. A of ab staat ook bij namen van dieren en zaken, die als personen zijn voorgesteld, bij dieren ook wel, zonder dat ze als personen zijn voorgesteld.

Cervus laceratur a leone. Non est consentaneum qui invictum se a labore praestiterit, eum vinci a voluptate.

Aanm. 1°. *Somtijds staat bij een tijd met het participium perfectum de dativus in plaats van den ablativus causae.

Mihi consilium captum iam diu est, *reeds lang is door mij een besluit genomen.* Vgl. § 415.

De dativus moet gebruikt worden bij het gerundivum. Vgl. § 109.
** 2°. Zoo door den dativus echter onduidelijkheid ontstaat, gebruikt men den ablativus causae.

Hisce civibus est a vobis consulendum, *voor deze burgers moet door u gezorgd worden.*

Zoo hier de dativus stond, zou de zin ook kunnen beteekenen: *door deze burgers moet voor u gezorgd worden.* Men kan de onduidelijkheid ook opheffen door een verbum te nemen, dat geen dativus regeert, of door debeo, oportet of dergelijk werkwoord te gebruiken. Zoo kan men zeggen in plaats van tibi succurrendum est mihi òf tu mihi iuvandus es òf debeo tibi succurrere òf oportet me tibi succurrere.

Men behoudt ook den ablativus causae bij een tegenstelling met een ablativus causae en wanneer de handelende persoon bijzonder moet uitkomen.

Nec, si a populo praeteritus est, a iudicibus condemnandus est.
Admonendum potius te a me quam rogandum puto.

2°. bij adiectiva en verba intransitiva, die een passieve beteekenis hebben, zooals: fessus, *vermoeid,* saucius, *gewond,* interire (= interfici), *omkomen,* crescere (= augeri), *groeien.*

Fessus vulnere, *afgemat door zijn wond.* Marcellus periit ab Hannibale, *Marcellus werd gedood door Hannibal.* Concordia res parvae crescunt, discordia maximae dilabuntur, *door eendracht worden kleine zaken groot door tweedracht gaan de grootste zaken te gronde.*

Hiertoe behooren vooral de verba, die een gemoedsaandoening te kennen geven, zooals die van vreugde en droefheid en de adiectiva anxius, *angstig,* maestus, *treurig,*

superbus, *trotsch,* laetus, *blijde,* contentus, *tevreden,* fretus, *vertrouwend.*

Delicto dolere, correctione gaudere oportet, *over een misslag moet men zich bedroeven, over een terechtwijzing zich verheugen.* Natura parvo cultu contenta est, *de natuur is met een geringe verzorging tevreden.*

*Aanm. Gloriari (de) virtute beteekent *zich beroemen op zijn dapperheid,* in virtute, *zijn roem zoeken in de dapperheid.*

Niti (in) aliqua re, *steunen op iets,* ad (soms in) aliquid, *streven naar iets.*

Salus hominum non veritate solum, sed etiam fama nititur. Nitimur in vetitum semper cupimusque negata.

Laborare, *aan iets lijden,* regeert den ablativus.

Morbo, *ziek zijn,* odio, *gehaat zijn.*

Zoo echter het lichaamsdeel, waaraan men pijn heeft, genoemd wordt, gebruikt men gewoonlijk ex.

Laborare ex pedibus, ex intestinis, *pijn aan de voeten, in de ingewanden hebben.*

Stāre, *bij iets volharden,* heeft gewoonlijk den ablativus, zelden in.

Stare foedere, iureiurando, *een verbond, een eed houden.* Vgl. over stare ab aliquo § 163. 1. *a*).

Constare en consistere, *bestaan uit* of *in iets,* regeeren den ablativus, meestal met ex of in.

Homo ex animo et corpore constat, *de mensch bestaat uit ziel en lichaam.* Vita omnis Germanorum in venationibus atque in studiis rei militaris consistit.

Zoo gelijksoortige deelen van een geheel worden aangegeven, gebruikt men esse met den genetivus.

Annus trecentorum sexaginta quinque dierum est, *het jaar bestaat uit 365 dagen.*

263. De reden, tengevolge waarvan iets geschiedt, kan zijn:

a. een innerlijke beweegreden (liefde, haat, medelijden, meening).

Oderunt peccare boni virtutis amore, *de goeden haten het kwaad uit liefde tot de deugd.*

** De innerlijke beweegreden wordt gewoonlijk uitgedrukt door omschrijving met het participium perfectum passivum van een verbum, dat bewegen, overhalen, aanzetten beteekent.

Uit medelijden, motus, commotus, impulsus, adductus misericordia. *Uit haat,* incensus, inflammatus odio. *Uit vrees,* perterritus metu. *Uit wanhoop,* fractus desperatione.

b. een uitwendige grond (ziekte, een bevel, verzoek, raad).

Quidam morbo aliquo et sensus stupore suavitatem cibi non sentiunt, *tengevolge van een of andere ziekte en stompheid van zintuig hebben sommigen geen smaak van hun eten.*

*De uitwendige grond wordt gewoonlijk aangegeven door de ablativi iussu, iniussu, rogatu, oratu, admonitu, permissu, concessu, enz. met bijvoeging van een genetivus of pronomen possessivum.

Ad mortem te duci iussu consulis iam pridem oportebat, *reeds eer had men u op bevel van den consul ter dood moeten brengen.* Urbs meo iussu munita est, *de stad is op mijn bevel versterkt.*

** Behalve bij deze woorden gebruikt men meestal de praeposities propter, ob, of de ablativi causā, gratiā, ergo, nomine met een genetivus of pronomen possessivum.

Het is echter niet onverschillig welk dezer woorden men gebruikt.

Causa geeft een doel te kennen.

Venatores canes venationis causa condocefaciunt, *de jagers dresseeren de honden om de jacht.*

Gratia beteekent *ter wille, ten gunste van.*

Bestiae hominum gratia generatae sunt, *de dieren zijn ter wille van de menschen geschapen.*

Ergo wordt slechts gebruikt in eenige geijkte spreekwijzen, zooals: virtutis ergo donari; victoriae ergo donum dedit.

Nomine wordt meestal slechts gebruikt, waar wij *in naam van* kunnen zetten, zooals meo nomine; quod ad me Lentuli nomine scripsisti, locutus sum cum Cincio.

In plaats van den genetivus der pronomina personalia gebruikt men behalve bij een sterke tegenstelling, de pronomina possessiva.

Tua causa hoc facio, *ik doe dit om uwentwil.* Quam multa, quae nostri causa nunquam faceremus, facimus causa amicorum.

Zonder genitivus of pronomen possessivum zegt men ea de causa, ob eam causam. In proza voegt men nooit een possessivum bij gratia.

De genetivus en het pronomen possessivum worden vóór deze ablativi geplaatst.

*Aanm. I. Zoo men de oorzaak wil aangeven, waardoor iets verhinderd wordt, gebruikt men gewoonlijk prae. Vgl. § 163. 6.

** Aanm. II. Zoo *om, wegens* den zin heeft van wat betreft, gebruikt men per.

Per me aut manere aut abire tibi licet, *om (van) mij moogt gij blijven of weggaan.* Cum per valetudinem navigare poteris, ad nos veni, *zoo gij wegens uwe gezondheid de zeereis kunt maken, kom dan naar ons.*

264. ***Ablativus originis.** Bij gigni, nasci, oriri staat de naam van den vader, de ouders en den stand in den ablativus zonder praepositie.

Mercurius Iove et Maia natus erat, *Mercurius stamde af van Iuppiter en Maia.* Nobili genere ortus, *uit een aanzienlijk geslacht gesproten.* Equestri loco genitus, *uit den ridderstand geboren.*

** Bij den naam der moeder en bij pronomina staat gewoonlijk ex (de), bij afstamming van voorouders en in overdrachtelijken zin a.

Cato Uticensis ortus (oriundus) a Censorio. Nulla tam detestabilis pestis est, quae non homini ab homine nascatur.

265. De **ablativus respectus** duidt de zaak aan, ten opzichte waarvan iets gezegd wordt, en geeft antwoord op de vraag: in welk opzicht?

Agesilaus claudus erat altero pede, *Agesilaus was kreupel aan den eenen voet.* Nemo Romanorum Ciceroni par fuit eloquentia, *niemand der Romeinen heeft Cicero geëvenaard in welsprekendheid.* Natione Gallus, *een Gallier van geboorte.* Acer iudicio, *scherpzinnig van oordeel.* Numero quisque, *vijf in getal.*

Een ablativus respectus staat ook bij de verba van afmeten, beoordeelen, schatten (metior, judico, aestimo, enz.) om aan te geven den maatstaf, waarnaar men afmeet, oordeelt. Soms gebruikt men hier ook de praepositie en.

Magnos homines virtute metimur, non fortuna, *groote mannen beoordeelen we naar hun deugd, niet naar hun geluk.* Galli spatia omnis temporis non numero dierum, sed noctium finiunt. Vulgus ex veritate pauca, ex opinione multa aestimat.

** Ablativi respectus zijn ook:
de ablativi sententia, opinione, iudicio, testimonio met een pronomen possessivum of genetivus, waarbij dan dikwijls nog quidem gevoegd wordt.

Isocratis gloriam nemo meo quidem iudicio est postea consecutus, *den roem van Isocrates heeft volgens mijn oordeel niemand naderhand verkregen.* Socrates omnium eruditorum testimonio totiusque iudicio Graeciae philosophorum omnium fuit princeps.

Wanneer *volgens* beteekent *ten gevolge van,* gebruikt men ex of de.

Ex mea sententia arbor illa caesa est.

vervolgens natu bij grandis (niet magnus), maior, maximus, minor, minimus.

Adolescentis est maiores natu vereri.

eindelijk de uitdrukkingen quid facies hoc homine (ook de hoc homine en huic homini), *wat zult gij met dien mensch beginnen?* Quid me (mihi, de me) fiet, *wat zal er met mij gebeuren?*

** Aanm. Dichters en sommige prozaschrijvers gebruiken soms in plaats van den ablativus partis den zoogenaamden accusativus graecus.

Vite caput tegitur Bacchus, *Bacchus bedekt zich het hoofd met wijnranken.* Os humerosque deo similis, *van gelaat en schouders aan een god gelijk.* Adversum femur tragula graviter ictus, *van voren in de dij door een werpspies zwaar gewond.*

Ook de beste prozaisten gebruiken dezen accusativus in de uitdrukkingen magnam (maiorem, maximam) partem, *grootendeels,* waarvoor men echter ook vindt magna (maiore, maxima) ex parte, en vicem, *in de plaats van, met betrekking tot* voor in vicem, ad vicem.

Suebi maximam partem lacte atque pecore vivunt. Consul sollicitus est eorum vicem (*om hunnentwille*).

266. De **ablativus comparationis** wordt dikwijls gebruikt bij een comparatief in plaats van quam verbonden met een nominativus of accusativus.

Hierover wordt gesproken in Hoofdstuk 10, § 302 en volgende.

B. Instrumentalis.

267. De **Ablativus instrumenti** geeft het middel te kennen, waardoor of het werktuig, waarmede iets geschiedt.

Cornibus tauri, apri dentibus tutantur, *de stieren verdedigen zich met hunne horens, de zwijnen met hunne tanden.* Canere tibiis, *fluitspelen.* Ludere pila, tesseris, *kaatsen, dobbelen.* Vehi equo, nave, *paardrijden, varen.*

Aanm. I. In het Latijn gebruikt men dikwijls een ablativus instrumenti, waar wij ook een plaatsbepaling aanwenden.

Portitor parva cumba nos trans flumen traiecit, *de veerman zette ons in een bootje over de rivier.* Pisces rete capere, *visch vangen in een net.* Aquam hama haurire, *water scheppen in een emmer.* Sanguinem patera excipere, *bloed opvangen in een schaal.* Includere aliquem carcere, (ook in carcerem), *iemand in een kerker sluiten.* Recipere aliquem domo, *iemand bij zich in huis nemen.*

Aanm. II. De persoon, door wiens tusschenkomst of bemiddeling iets verricht wordt, staat gewoonlijk:

a. met per en den accusativus.

Per servos de tuo adventu certior factus sum, *door slaven ben ik van uw komst verwittigd.* Per tabellarios misi Roman litteras, *met brievenboden heb ik een brief naar Rome gezonden.*

b. Met operā (*door toedoen van*) en een genetivus, of, wat nog meer voorkomt, een pronomen possessivum.

Ciceronis unius opera respublica conservata est, *door toedoen van Cicero alleen is de staat behouden.* Mea opera tarentum recepisti, *door mij hebt ge Tarente weder veroverd.*

De soldaten, van welke een veldheer zich bedient, staan meermalen in den ablativus.

Paucis militibus turrim proximam cepit, *met weinig soldaten bemachtigde hij den naasten toren.*

Bij zaaknamen vindt men ook wel eens per in plaats van den ablativus.

Per litteras, per vim, per iniuriam.

268. De verba deponentia utor, *gebruiken*, fruor, *genieten*, fungor, *verrichten*; potior, *bemachtigen*; vescor, *eten*; (alsmede hunne composita abutor, perfruor, defungor, perfungor) regeeren den ablativus.

Homines olim glande vescebantur, *de menschen aten vroeger eikels.* Helotes apud Lacedaemonios servorum munere fungebantur, *de Heloten verrichtten bij de Lacedemoniërs den dienst van slaven.*

* Aanm. I. Utor, fruor, fungor, potior en vescor worden in de casus obliqui van het gerundivum als transitiva gebruikt.

Spes potiundorum castrorum. Expetuntur divitiae a multis ad fruendas voluptates. In fungendo munere.

In den nominativus gebruikt men de onpersoonlijke constructie, dus niet: utendae sunt vires, maar: utendum est viribus.

Buiten het gerundivum worden deze verba hoogst zelden als transitiva gebruikt.

** Aanm. II. Fruor mag niet gebruikt worden in den zin van *hebben, ontvangen.* Zoo beteekent *eer genieten* in honore esse, *een goede gezondheid genieten* bona valetudine uti, *onderwijs genieten* erudiri.

Potior regeert soms een genetivus en wel altijd in de uitdrukking rerum potiri, *zich meester maken van de opperheerschappij.*

269. De **ablativus pretii** drukt uit den prijs, de waarde en staat bij de verba: koopen (emo), verkoopen (vendo) en

verkocht worden (veneo); huren (conduco) en verhuren (loco, colloco); te koop zijn (liceo, prosto); te staan komen, kosten (sto, consto); alsook bij de adiectiva: dignus, *waardig*; indignus, *onwaardig*; venalis, *te koop*; vilis, *goedkoop*, en carus, *duur*, als de prijs of waarde wordt uitgedrukt door een substantivum.

Viginti talentis unam orationem Isocrates vendidit, *Isocrates verkocht een redevoering voor twintig talenten.* Victoria ad Mantineam parta Epaminondae vita constitit, *de overwinning bij Mantinea behaald, kostte Epaminondas het leven.* Veritas auro digna est, *de waarheid is goud waard.* Quod non opus est, nummo carum est, *wat gij niet noodig hebt, is voor een penning te duur.*

Wordt de prijs of waarde onbepaald aangegeven door een adiectivum, dan komen in den ablativus de volgende vormen: magno, permagno, plurimo; parvo, minimo; nihilo; nimio.

Venditori expedit rem venire quam plurino, *voor den verkooper is het voordeelig, dat de zaak zoo duur mogelijk verkocht wordt.*

Aanmerkingen.

1º. In den genetivus komen de volgende adiectiva: quanti, *hoe veel, hoe duur*; tanti — quanti, *zoo duur — als*; tantidem, *even duur*; pluris, *duurder*; minoris, *goedkooper.*

Mercatores non tantidem vendunt, quanti emerunt, *de kooplui verkoopen niet voor denzelfden prijs, waarvoor zij gekocht hebben.*

2º. Ook vindt men bij deze verba adverbia, zooals: care, *duur*; vilius, *goedkooper*; bene, *voor een goeden prijs*; gratis, *voor niet.*

Gratis constat navis, *het schip kost niets.*

3º. De ablativi magno en permagno komen ook voor bij aestimare (§ 257).

** 4º. Esse met den genetivus pretii beteekent *zooveel waard zijn*, met den ablativus pretii *zooveel kosten.* De genetivi tanti, quanti, pluris en minoris staan in beide beteekenissen. Tanti est beteekent evenals operae pretium est *het is de moeite waard.*

Mea mihi conscientia pluris est quam omnium sermo. Modius frumenti

in Sicilia binis sestertiis, summum ternis erat. Est mihi tanti huius invidiae tempestatem subire.

* 5°. De genetivus en ablativus pretii staan ook bij cenare, habitare, docēre, enz. om den prijs aan te duiden, waarvoor men dineert, woont, les geeft.

Quanti doces? Talento.

* 6°. De verba mutare, commutare, permutare, *verwisselen, verruilen,* hebben de zaak, die men verruilt, in den accusativus en de zaak, die men ontvangt, in den ablativus.

Fidem et religionem pecunia mutare, *om geld van godsdienst veranderen.*

Dichters en minder goede prozaschrijvers zetten ook de zaak, die men ontvangt, in den accusativus, en de zaak, die men verruilt, in den ablativus. Men vindt deze constructie ook bij de beste prozaschrijvers, doch met cum voor den ablativus.

Exsilium patria mutaverat, *hij had voor zijn vaderland de ballingschap gekozen.* Paucis sine dolore licitum est mortem cum vita commutare, *slechts weinigen hebben zonder smart mogen sterven.* Vgl. voor mutare in § 164. 1. *c.*)

270. De **ablativus sociativus,** die meestal cum bij zich heeft, duidt aan:

1°. den persoon, in wiens gezelschap (socius = gezel) men iets doet.

Cum aliquo esse, proficisci, *met iemand zijn, vertrekken.*

2°. hetgeen men dan draagt of bij zich heeft.

Servi cum telis comprehensi sunt, *de slaven zijn met de wapenen in de hand gevangen genomen.*

3°. de uiterlijke bijkomstige omstandigheden, die een handeling vergezellen.

Roman cum febri veni, *ik ben te Rome gekomen met koorts.* Divitiacus multis cum lacrimis Caesarem complexus obsecrare coepit. Miltiades Athenas magna cum offensione civium suorum rediit.

** Aanm. Cum kan weggelaten worden:

a. bij het substantivum comitatus en bij een militair gevolg, zoo er een adiectivum bij staat.

Magno comitatu, *met een groot geleide.* Toto exercitu consul profectus est, *de consul is met het gansche leger vertrokken.*

b. bij de aanduiding van een onbepaald troepenaantal (doch niet in verbinding met mittere en zijn composita, waarbij cum altijd wordt gebruikt).

Caesar cum equitibus nongentis in castra pervenit. Caesar C. Volucenum cum navi longa praemittit.

c. bij het aangeven van iemands kleeding.

Majorem partem diei tunica pulla sedere solebat.

271. De **ablativus modi** drukt de wijze uit, waarop iets geschiedt en wel met cum, wanneer de wijze wordt uitgedrukt door een enkel substantivum, met of zonder cum, wanneer ze wordt uitgedrukt door een substantivum met een attribuut.

Litterae cum cura diligentiaque scriptae, *een brief, die met zorg en nauwkeurigheid geschreven is.* Legiones nostrae incredibili (cum) celeritate profectae sunt, *onze legioenen zijn met ongelooflijken spoed vertrokken.*

** Cum doet den ablativus modi sterker uitkomen.

Hunc librum summa diligentia legi = diligentissime; doch cum summa diligentia, ik heb dit boek niet enkel gelezen, maar ik heb bij het lezen de grootste aandacht gehad.

** Aanm. I. Cum wordt niet gevoegd:

1°. bij de substantiva, die *wijze* beteekenen, zooals: modo, ratione, ritu, more.

Hoc modo scripsi.

Bij modo mogen alleen pronomina en adiectiva van hoeveelheid gevoegd worden, zooals: simili, pari, omni, hoc, aliquo, quodam modo. Indien er andere adiectiva noodig zijn, gebruikt men een andere uitdrukking. Zoo zegt men niet fortissimo modo maar summa cum virtute pugnare; niet hostili modo maar hostiliter of hostilem in modum agros populari.

2°. bij animo, mente, consilio.

Aequo animo, hac mente, hoc consilio id fero.

3°. bij condicione, lege.

Ea condicione, ea lege fieri potest.

4°. bij lichaamsdeelen.

Nudo capite, promisso capillo incedere.

5°. bij de volgende substantiva: silentio, *stilzwijgend*; dolo, *met list*; fraude, *met bedrog*; vi, *met geweld*; lege, *op wettelijke wijze*; iure, *met recht*; iniuria, *ten onrechte*; casu, *bij toeval*; merito, *naar verdiensten-te recht*; via, ratione, ordine, *ordelijk*; voluntate, *vrijwillig*; als, mede vitio om aan te duiden, dat er bij iemands verkiezing tot eene of andere waardigheid zekere informaliteiten zijn geschied.

Mors eorum, quorum vita laudabitur, silentio praeteriri non debebit.

** Aanm. II. In plaats van een adiectivum staat dikwijls een genetivus bij modo, ratione, ritu, more, periculo, *met gevaar*; pace, venia, *met verlof*; auspicio, auspiciis, *onder het bestuur*; imperio, *onder het bevel*; ductu, *onder de leiding*; loco, *in plaats van, als*; simu-

l a t i o n e, *onder voorwendsel;* s p e c i e, *onder den schijn.* I n l o c o = *op zijn tijd.*

Pausanias more Persarum luxuriosius epulabatur. Dulce est desipere in loco, *het is aangenaam op zijn tijd de wijsheid aan kant te zetten.*

272. De **ablativus mensurae,** geeft aan, i n w e l k e m a t e het eene het andere overtreft.

Hibernia dimidio minor est quam Brittannia. *Hibernië is de helft kleiner dan Brittannië.*

Bijzonderheden hierover worden verder besproken in § .

273. De **ablativus qualitatis** komt in constructie en dikwijls ook in beteekenis met den genetivus qualitatis overeen.

Erat inter Labienum et hostem flumen ripis praeruptis, *tusschen Labienus en den vijand was een rivier met steile oevers.* Agesilaus statura fuit humili et corpore exiguo, *Agesilaus was een man van een kleine gestalte en een tenger lichaam* of *Agesilaus had een kleine gestalte en een tenger lichaam.*

* Men mag echter niet in alle gevallen naar verkiezing den genetivus of ablativus qualitatis gebruiken.

* Men gebruikt den g e n e t i v u s qualitatis:

1⁰. wanneer de eigenschappen worden opgegeven naar g e t a l, t ij d, r u i m t e, g e w i c h t.

Fossa quindecim pedum, *een gracht van vijftien voet.* Vir gravioris aetatis, *een man van bejaarden leeftijd.* Saxa magni ponderis, *steenen van een groot gewicht.*

2⁰. om a a n g e b o r e n, b l ij v e n d e eigenschappen aan te geven.

Homo durae severitatis, *een man van een streng karakter.*

* Men gebruikt den a b l a t i v u s qualitatis:

1⁰. om de f e i t e l ij k e g e m o e d s s t e m m i n g aan te geven.

Bono animo sum, *ik ben goed gestemd.* Maximo dolore eram, *ik was zeer bedroefd.*

2⁰. ter aanduiding van hoedanigheden, die niet op het geheele lichaam betrekking hebben. Bij onnatuurlijke lichaamsdeelen moet men c u m gebruiken.

Britanni sunt capillo promisso, *de Britanniërs dragen lang haar.* Homo magno capite, *een man met een groot hoofd.* Agnus cum suillo capite. Porcus cum ore humano.

3⁰. wanneer aan verscheidene personen de hoedanigheden in het m e e r v o u d worden toegekend.

Homines ingeniis praestantissimis, *menschen met een zeer voortreffelijk karakter.* Gens hirtis corporibus.

4⁰. wanneer het a d i e c t i v u m, dat gewoonlijk bij den genetivus en ablativus qualitatis staat, vervangen wordt door een s u b s t a n t i v u m, dat een bepaalde g e d a a n t e, m a a t, g e w i c h t, enz. te kennen geeft.

Bos cervi figura, *een os met de gedaante van een hert.* Vicus oppidi magnitudine, *een dorp zoo groot als een stad.* Clavus digiti crassitudine, *een nagel van een vinger dikte.*

* A a n m. De genetivus en ablativus qualitatis worden slechts zeer zelden onmiddellijk met een n o m e n p r o p r i u m verbonden. Gewoonlijk zet men er een nomen appositum bij.

Agesilaus (vir) annorum octoginta in Aegyptum profectus est, *Agesilaus trok als tachtigjarig grijsaard naar Egypte.*

ACHTSTE HOOFDSTUK.

OVER HET GEBRUIK VAN DEN VOCATIVUS.

274. In den v o c a t i v u s plaatst men den naam van den a a n g e s p r o k e n persoon.

Quintili Vare, legiones redde, *Quintilius Varus, geef mij de legioenen terug.* Vgl. § 200.

* A a n r o e p i n g e n staan ook in den vocativus, meestal met de interiectio o.

O dii boni, quid est in hominis vita diu.

* In u i t r o e p e n (van bewondering, smart, toorn) gebruikt men den a c c u s a t i v u s (exclamationis) met of zonder o of h e u. Deze accusativus wordt verklaard door een weggelaten d i c o.

Me caecum, qui hoc non videam, *hoe kan ik toch zoo blind zijn, dat ik dit niet zie.* Huncine hominem, hancine impudentiam, iudices, *wat voor een mensch, rechters, welk een onbeschaamdheid.* O fallacem hominum spem, *o bedriegelijke hoop der menschen!* Heu me miserum, *ach mij ongelukkige!*

* A a n m. I. Bij e n en e c c e, *zie, ziedaar,* staat gewoonlijk de n o m i n a t i v u s, soms de a c c u s a t i v u s.

En causa, *zie, dat is de oorzaak.* Ecce litterae tuae, *zie, daar kwam een brief van u.*

Bij v a e en h e i staat de d a t i v u s.

Vae victis, *wee den overwonnenen.* Hei mihi, *wee mij.*

Bij p r o (proh) staat behalve in de uitdrukking p r o d e u m a t q u e h o m i n u m f i d e m, de v o c a t i v u s.

Pro sancte Juppiter, *ach, heilige Juppiter.*

Bij b e n e, als men drinkt op iemands gezondheid staat de a c c u s a t i v u s of d a t i v u s.

Bene te, Bene tibi.

**A a n m. II. De vocativus staat in het begin van den zin, wanneer men iemand met eenigen nadruk toespreekt; anders gewoonlijk achter het woord, waarin de tweede persoon is uitgedrukt.

Tiberine pater, te precor. Vincere scis, Hannibal, victoria uti nescis. Quousque tandem abutere, Catilina, patientia nostra.

**A a n m. III. In de uitdrukking m a c t e v i r t u t e (esto, este), *goed zoo, braaf*, staat de v o c a t i v u s in plaats van den n o m i n a t i v u s.

Macte virtute diligentiaque esto, *heil u, wijl gij zoo braaf en zoo vlijtig zijt*. Macte (liever dan macti) virtute, milites Romani, este, *geluk met uw heldenmoed, soldaten van Rome.*

NEGENDE HOOFDSTUK.

OVER HET GEBRUIK DER NAAMVALLEN BIJ BEPALINGEN VAN PLAATS, TIJD EN RUIMTE.

I. PLAATSBEPALINGEN.

275. N o m i n a a p p e l l a t i v a alsmede de namen van l a n d e n en g r o o t e e i l a n d e n staan gewoonlijk op de vraag w a a r h e e n in den a c c u s a t i v u s met i n of a d, op de vraag v a n w a a r in den a b l a t i v u s met e x, a b of d e, op de vraag w a a r in den a b l a t i v u s met i n.

Iacet in litore, *hij ligt op het strand.* Ex Europa in Asiam rediit, *hij is uit Europa naar Azië teruggekeerd.*

Vgl. voor plaatsbepalingen op de vraag w a a r ook § 267 A I.

**A a n m. Meermalen worden de v o l k s n a m e n in plaats van de namen der l a n d e n gebruikt en als zoodanig geconstrueerd.

In Persas proficisci, *naar Perzië vertrekken.*

Wanneer op de vraag w a a r h e e n de praepositie i n of a d gebruikt wordt, geeft i n over het algemeen te kennen, dat men ergens binnenkomt, a d, dat men in de onmiddellijke nabijheid komt, zonder er binnen te gaan.

Eo i n urbem, èn: eo a d urbem.

Op de vraag v a n w a a r beteekent over het algemeen e x, *uit*, a b, *van den kant van*, d e, *afwaarts.*

Proficiscor ex Italia. Venio a patre. Descendo de Capitolio.

276. De namen van s t e d e n en k l e i n e e i l a n d e n staan op de vraag w a a r h e e n in den a c c u s a t i v u s.

Profectus est Romam, Athenas, Corinthum, Carthaginem, Cyprum.

op de vraag v a n w a a r in den a b l a t i v u s.

Profectus est Roma, Athenis, Corintho, Carthagine, Cypro.

op de vraag w a a r

a. in den g e n e t i v u s, zoo zij s i n g u l a r i a zijn der 1ste of 2de declinatie.

Vixit Romae, Sinopae, Corinthi, Cypri.

b. in den a b l a t i v u s, zoo zij p l u r a l i a zijn of naar de 3 d e d e c l i n a t i e verbogen worden.

Vixit Carthagine, Athenis.

A a n m. I. Plaatsbepalingen op de vraag w a a r werden oorspronkelijk uitgedrukt door den l o c a t i v u s. De uitgang van den locativus was in het enkelvoud **i**: Romai, humoi, Carthagini. Bij de namen van steden en kleine eilanden der 1ste en 2de declinatie enkelvoud is die locativus door verandering of samentrekking overgegaan in een g e n e t i v u s (locativus): Romae, Corinthi; bij de overige is hij gelijk geworden aan den a b l a t i v u s: Carthagine.

A a n m. II. Onder k l e i n e eilanden verstaat men gewoonlijk die, welke maar é é n stad van d e n z e l f d e n naam hebben.

**A a n m. III. Ook bij s u b s t a n t i v a v e r b a l i a staan de namen van steden in den a c c u s a t i v u s of a b l a t i v u s zonder praepositie.

Reditus Romam. Narbone reditus. Mansio Formiis.

277. Als bij stadsnamen een a d i e c t i v u m of p r o n o m e n staat, dan behouden deze namen de constructie van § 276, behalve de s i n g u l a r i a der 1ste en 2de declinatie. Deze staan dan op de vraag w a a r in den a b l a t i v u s, gewoonlijk met i n.

Proficiscor Carthaginem Novam, *ik vertrek naar Nieuw-Carthago.* Venerunt ipsa Samo, *zij zijn van Samos zelf gekomen.* Malo cum timore Romae esse quam sine timore Athenis tuis. In ipsa Alexandria.

**A a n m. Men herinnere zich, dat ook voor de e i g e n n a m e n van s t e d e n de regels gelden, welke in § 189 voor de adiectiva bij eigennamen zijn gegeven, en zegge dus n i e t: doctas Athenas proficisci.

278. Als bij stadsnamen een n o m e n a p p o s i t u m staat, moeten de volgende gevallen onderscheiden worden:

1°. als het nomen appositum een attribuut bij zich heeft, dan behoudt de s t a d s n a a m zijn e i g e n constructie (Vgl. § 276)

en komt het n o m e n a p p o s i t u m er a c h t e r met i n of e x. Op de vraag w a a r mag i n ook wegblijven.

Demaratus se contulit Tarquinios, in urbem Etruriae florentissimam, *Demaratus begaf zich naar Tarquinii, een bloeiende stad van Etrurië.* Fonteii genus Tusculo, ex clarissimo municipio, profectum erat, *de familie Fonteius was afkomstig van de beroemde vrijstad Tusculum.* Archias Antiochiae natus est, (in) celebri quondam urbe, *Archias werd geboren te Antiochië, weleer een volkrijke stad.*

2°. als het nomen appositum g e e n a t t r i b u u t bij zich heeft, dan wordt het met een praepositie v ó ó r den stadsnaam gezet, die dan in d e n z e l f d e n naamval staat als zijn appositie.

Ad urbem Ancyram. Ex oppido Gergovia. Cimon in oppido Citio mortuus est. Vgl. § 194. 3°.

**A a n m. I. Zoo op een stadsnaam een r e l a t i v u m volgt, heeft dit altijd een praepositie bij zich: A t h e n a e, i n q u i b u s. Men zegt echter wel zoo gaarne: u b i of i n q u a u r b e.

**A a n m. II. Bij stadsnamen vindt men, ook zonder adiectivum, pronomen of nomen appositum, de praepositie a, als men vertrekt uit de o m s t r e k e n eener stad.

Caesar a Gergovia discessit, *Caesar brak op van Gergovia* (welke stad hij belegerde). Classis ab Ostia profecta est, *de vloot is van Ostia vertrokken.*

Om aan te duiden, dat men zich in de r i c h t i n g van een stad begeeft of dat iets in de n a b ij h e i d van een stad geschiedt, gebruikt men in het eerste geval a d, en in het tweede geval a d, p r o p e, soms a p u d.

Iter dirigere ad Mutinam, *den weg inslaan naar Mutina.* Pugna ad Cannas, *de slag bij Cannae.*

Men voegt a en a d voor de namen der steden, wanneer men wil aangeven, dat zekere streek z i c h u i t s t r e k t van de eene stad tot de andere.

Omnis ora a Salonis ad Oricum, *de gansche kust van Salonae tot Oricus.*

****279.** Op de vraag w a a r l a n g s, w a a r o v e r gebruikt men bij stadsnamen de praepositie p e r.

Per Thebas profectus est Romam, *hij is door (over) Thebe naar Rome vertrokken.*

A a n m. Bij de substantiva, die geen stadsnamen zijn, gebruikt men op de vraag d o o r (o v e r) w e l k e p l a a t s, i n w e l k e r i c h t i n g, l a n g s w e l k e n w e g gewoonlijk den a b l a t i v u s.

Via Appia proficisci, *langs den Appischen weg vertrekken.* Frumentum flumine Arare subvexit, *hij voerde het graan de rivier de Arar op.* Lupus Esquilina porta ingressus est, *een wolf kwam door de Esquilijnsche poort de stad binnen.*

Behalve bij de substantiva, die *richting, weg* beteekenen, kan men op bovengenoemde vragen ook p e r gebruiken. Men m o e t dus zeggen: l i n e a r e c t a, *in een rechte richting;* v i a A p p i a; men kan zeggen: p e r E s q u i l i n a m p o r t a m.

280. D o m u s en r u s volgen dezelfde regels als de namen der steden, namelijk d o m u m, *naar huis,* r u s, *naar het land,* d o m o, *van huis,* r u r e, *van het land,* d o m i, *te huis,* r u r i, *op het land.*

Zijn er meerdere personen, die de eene hier, de andere daar wonen, dan heet gewoonlijk *naar huis* d o m o s.

Inde domos diffugerunt.

D o m u s wordt gewoonlijk ook zonder praepositie gebruikt, wanneer het vergezeld is van een p r o n o m e n p o s s e s s i v u m of van het adiectivum a l i e n a, *van een ander, andermans;* met andere pronomina of adiectiva moet men een p r a e p o s i t i e gebruiken.

Domi meae, *in mijn huis;* domum tuam, *naar uw huis;* domo aliena, *uit eens anders huis.* Nonne mavis sine periculo tuae domi esse quam cum periculo alienae? In domum veterem remigrare e nova, *uit een nieuw huis weder zijn intrek nemen in een oud huis.*

Zoo bij domus de g e n e t i v u s staat van den b e z i t t e r, kan men de praeposities gebruiken of weglaten.

Domi (in domo) Caesaris. (In) domum Maelii tela inferuntur. (E) domo Caesaris multa ad te delata sunt.

** A a n m. I. Wanneer domus een g e b o u w en rus een l a n d g o e d aanduidt, moet men een p r a e p o s i t i e gebruiken.

In domo furtum factum est ab eo, qui domi fuit. Caricas in Albense rus e Syria intulit L. Vitellius.

Zoo bij r u s een adiectivum of pronomen staat, gebruikt men op de vraag w a a r den ablativus op e. Dichters gebruiken dezen vorm ook zonder adiectivum.

Rure paterno. In illo rure.

* A a n m. II. B e l l u m en m i l i t i a worden in verbinding met d o m i ook in den g e n e t i v u s geplaatst.

Belli domique, domi militiaeque, *te huis en in het veld, in oorlog en vrede.*

** A a n m. III. H u m u s staat op de vraag w a a r in den g e n e t i v u s, behalve wanneer er een a d i e c t i v u m bij staat.

Humi, in humo nuda iacere, *op den grond, op den blooten grond liggen.*

Van den grond heet h u m o of a b h u m o, *naar den grond* i n of a d h u m u m.

* **281.** De ablativus z o n d e r praepositie staat op de vraag w a a r b i j:
t e r r a m a r i q u e, *te land en ter zee.*
d e x t r a, *aan de rechterhand,* s i n i s t r a of l a e v a, *aan de linkerhand.*
gewoonlijk bij l o c o en l o c i s in verbinding met een a d i e c t i v u m of p r o n o m e n.

Secundo loco pugnare, *op een gunstige plaats strijden.* Meliore loco res sunt nostrae, *onze zaken bevinden zich in een gunstiger toestand.* Hoc loco, *op deze plaats.* Multis locis, *op vele plaatsen.*

soms bij p a r t e en p a r t i b u s.

Utraque parte Tiberis. Reliquis oppidi partibus.

bij alle plaatsbepalingen met t o t u s, soms met o m n i s, u n i v e r s u s, m e d i u s.

Tota Roma, domo, Italia, urbe. Totis castris, campis.

zoo men den g a n s c h e n i n h o u d aangeeft van een geschrift of gedeelten van een geschrift.

Herodotus secundo libro de veteribus Aegyptiis narrat. Hoc capite, hac parte libri disputatur de iustitia. Causam meae voluntatis exposui tibi superioribus litteris.

A a n m. Zoo bij plaatsbepalingen met t o t u s en bij het opgeven van den i n h o u d eens geschrifts n i e t de g a n s c h e plaats of inhoud wordt bedoeld, gebruikt men i n.

Diplomata in tota provincia passim data sunt. In hoc libro (scripto, capite) nomen carendi invenitur. Unam adhuc a te epistolam acceperam, in qua significatur aliam te ante dedisse quam non acceperam.

282. Bij vele verba, die een b e w e g i n g n a a r i e t s aanduiden, staat gewoonlijk i n en s u b met den a b l a t i v u s. Hiertoe behooren:

1) de verba van p l a a t s e n, zooals: p o n o, l o c o, c o l l o c o, s t a t u o, c o n s t i t u o, c o n s i s t o, c o n s i d o.

Librum in mensa ponere, *een boek op de tafel leggen.* Calceos sub scamno pone, *zet uw schoenen onder de bank.* Praesidia in oppidis constituere. Platoni in cunis dormienti apes in labellis consederunt.

A a n m. I. S t a d s n a m e n staan natuurlijk in den genetivus of ablativus z o n d e r praepositie.

A a n m. II. I m p o n o en e x p o n o worden gewoonlijk met i n met den a c c u s a t i v u s geconstrueerd.

Milites in naves imponere. Exponere milites in terram.

A a n m. III. Van de voornaamwoordelijke bijwoorden neme men die, welke antwoord geven op de vraag w a a r Vgl. § 152. 2⁰.

A a n m. IV. Dichters zetten bij verba van beweging wel eens den d a t i v u s.

It clamor caelo, *het geschreeuw stijgt ten hemel.* Spolia coniciunt igni, *zij werpen den buit in het vuur.*

2) de verba van h e c h t e n, g r a v e e r e n, d r u k k e n, zooals: f i g o, d e f i g o, i n s c u l p o, i n s c r i b o, i n c i d o, i m p r i m o.

Hannonis corpus in cruce fixum est, *Hanno's lichaam werd aan een kruis gehecht.* Vultus in aliquo figere, *zijn blikken op iemand vestigen.* Sicam in corpore alicuius defigere, *iemand een dolk in het lichaam steken.* Imprimere sigillum in cera, *een zegel op het was drukken.*

283. Bij de verba van a a n k o m e n, t e z a m e n k o m e n, v e r g a d e r e n, b o o d s c h a p p e n, zooals: a d v e n i r e, c o n v e n i r e, c o n g r e g a r e, n u n t i a r e staan i n en s u b met den a c c u s a t i v u s, niettegenstaande wij in het Nederlandsch de vraag w a a r stellen. De namen van s t e d e n staan in den accusativus zonder praepositie.

Advenire in urbem, *in de stad aankomen.* Cucurrit ad matrem Neapolim, *hij liep naar zijn moeder te Napels.* Romam nuntiatum est fugisse Antonium, *men boodschapte te Rome dat Antonius gevlucht was.* Cives unum se in locum ad curiam congregabant, *de burgers verzamelden zich op een en dezelfde plaats vóór het raadhuis.*

A a n m. I. Van de voornaamwoordelijke bijwoorden neme men die, welke antwoord geven op de vraag w a a r h e e n Vgl. § 152. 2⁰.

A a n m. II. Bij n a v e m c o n s c e n d e r e zetten de Latijnen de namen der s t e d e n op de vraag w a a r in den a b l a t i v u s.

Tarento, Epheso, *scheep gaan te Tarente, te Ephese.*

Voor andere woorden staat de praepositie a.

Ab Herculis portu.

II. TIJDSBEPALINGEN.

284. Men onderscheidt tijdsbepalingen:
1⁰. in den a c c u s a t i v u s;
2⁰. in den a b l a t i v u s;
3⁰. in den a b l a t i v u s of a c c u s a t i v u s.

A. Tijdsbepalingen in den accusativus.

285. In tijdsbepalingen staat de accusativus

1°. met of zonder per, op de vraag hoelang.

Troia per decem annos oppugnata est, *Troje is tien jaren lang belegerd.* Appius caecus multos annos fuit, *Appius is gedurende vele jaren blind geweest.* Tres annos continuos mecum habitavit, *drie jaren achtereen heeft hij bij mij gewoond.*

*2°. met in, op de vraag voor hoelang, tegen wanneer, tot wanneer.

Phaëton currum paternum in diem rogavit. Ad cenam invitatus sum in posterum diem. In crastinum diem differo res severas.

*3°. met ad, op de vraag tot hoelang.

Sophocles ad summam senectutem tragoedias fecit.

*4°. van een ordinale met iam, waarbij het loopende jaar wordt meegerekend, op de vraag sinds hoelang.

Mithridates annum iam tertium et vicesimum regnat, *sinds 22 jaren regeert Mithridates.*

* Aanm. Soms staat op de vraag hoelang de ablativus.

Pugnatum est continenter horis quinque, *men streed onafgebroken vijf uren lang.*

Zoo een tijdsbepaling op de vraag hoelang onmiddellijk met een substantivum verbonden is, gebruikt men den genetivus qualitatis.

Exsilium quattuordecim annorum toleravit, *14 jaren bracht hij in ballingschap door.*

B. Tijdsbepalingen in den ablativus.

286. Tijdsbepalingen op de vraag wanneer staan in den ablativus, en wel:

a. zonder praepositie, als ze worden uitgedrukt door substantiva, die een eigenlijk tijdsbegrip inhouden, zooals: anno, die, nocte, vere, hieme, enz.

Tertio anno urbs capta est, *in het 3de jaar werd de stad ingenomen.* Timoleon maxima proelia natali die suo fecit omnia, *Timoleon heeft al zijn grootste veldslagen op zijn verjaardag geleverd.*

b. met de praepositie in, als ze worden uitgedrukt door substantiva, die geen eigenlijk tijdsbegrip inhouden, zooals: in pueritia, in senectute, in vita, in vigilia, in bello, enz.

*Drukken dergelijke substantiva in verbinding met een attributum wel een eigenlijke tijdsbepaling uit, dan staan zij in den ablativus zonder praepositie: prima pueritia, extrema senectute, secunda vigilia, bello Punico secundo.

* Aanm. I. In afwijking van *a* gebruikt men in bij de uitdrukkingen in praesenti, in praesentia, *voor het tegenwoordige, op dit oogenblik,* en meermalen, zoo omnis bij een tijdsbepaling staat: in omni aeternitate, in omni aetate, in omnibus saeculis.

In afwijking van *b* zegt men altijd: initio, principio, comitiis, ludis en staan de substantiva der 4de declinatie, ofschoon zonder attribuut gebruikt, ook zonder in: adventu, discessu, exitu. Soms vindt men nog: bello, met de beteekenis: *in oorlogstijd.*

* Aanm. II. *Ten tijde van iemand* heet temporibus of aetate alicuius; *ten tijde dat* eo tempore cum, eo tempore quo, quo tempore (c. ind. § 363. B. 1°.).

Tempore (minder goed: in tempore) beteekent *te rechter tijd;* in eo (hoc, tali) tempore *in zulke tijdsomstandigheden.*

C. Tijdsbepalingen in den ablativus of accusativus.

287. Tijdsbepalingen op de vraag binnen welken tijd, in verloop van hoeveel tijd staan

òf in den ablativus met of zonder in,

òf in den accusativus met inter of intra.

Agamemnon vix decem (in) annis (intra, inter decem annos) unam urbem cepit, *Agamemnon nam nauwelijks in tien jaren één stad in.* (In) bello Punico secundo, *in den loop van den 2den Punischen oorlog.*

* Aanm. Intra met een ordinale beteekent *voor den afloop van, in minder dan.* Vgl. § 162. II.

Bij de adverbia numeralia en bij de distributiva gebruikt men op de vraag hoe dikwijls binnen zekeren tijd meestal in.

Bis in die. Sol binas in singulis annis reversiones facit.

288. Bij de tijdsbepalingen op de vraag hoelang te voren, hoelang daarna moet men aldus onderscheiden:

1°. Zoo er geen tijdstip wordt genoemd, waarvan men gaat tellen, staat de tijdsbepaling in den accusativus of ablativus met ante en post; en wel: zoo ante en post vooropstaan, in den accusativus (ante en post zijn dan praeposities); zoo zij achteraan staan, in den ablativus (ze zijn dan adverbia); zoo zij in het midden staan, in den accusativus of ablativus.

Men kan naar verkiezing cardinalia of ordinalia gebruiken. Vgl. § 70. A.

Hij stierf drie jaar later, mortuus est

post tres annos.	tres post annos.
post quartum annum.	quartum post annum.
tribus annis post.	tribus post annis.
quarto anno post.	quarto post anno.

* Aanm. Op dezelfde wijze zegt men ook: multo ante (post), *lang te voren, veel vroeger*; non multo ante (post), *niet lang te voren, niet veel vroeger*; non ita multo ante (post), *juist niet lang te voren, niet zeer veel vroeger*; paulo of brevi ante (post), *kort te voren, een weinig vroeger*; aliquanto ante (post), *geruimen tijd te voren.* Men kan bij deze ablativi ante en post ook voorop zetten. Ante paulo.

289. 2°. Zoo het tijdstip, waarvan men telt, een substantivum is, staat dit substantivum in den accusativus, met de praepositie ante of post en de tijdsbepaling in den ablativus.

Paucis diebus post mortem Africani, *weinige dagen na den dood van Africanus.* L. Sextius consul factus est annis post Romam conditam trecentis duodenonaginta. Tertio post eius mortem anno.

290. 3°. Zoo het tijdstip, vóór of na hetwelk iets geschiedt, wordt aangegeven door een verbum, gebruikt men de coniunctio quam (Vgl. § 366), welke met ante en post tot één woord verbonden wordt of van ante en post gescheiden blijft, terwijl dan weer van de plaatsing van ante en post de naamval der tijdsbepaling afhangt. Vgl. § 288.

Hij stierf drie jaren nadat hij gekomen was, mortuus est tribus annis (quarto anno) postquam venerat.

post tres annos (quartum annum) quam venerat.

tres post annos (quartum post annum) quam venerat.

tribus post annis (quarto post anno) quam venerat.

In plaats van die ante, die post zegt men steeds pridie, postridie.

Andriscus postridie ad me venit quam inspectarem.

** Aanm. I. Wanneer bij zulk een tijdsbepaling met post (niet met ante) de ablativus staat, kan men post weglaten en vervolgens in plaats van quam het pronomen relativum of cum gebruiken.

Mortuus est tribus annis quam (quibus, cum) venerat.

** Aanm. II. Zoo men bij de vraag hoelang te voren wil aangeven, dat men bedoelt van den tijd af waarop men spreekt, gebruikt men abhinc met den accusativus of ablativus of men zet de tijdsbepaling in den ablativus met het pronomen hic. Vgl. § 459. 1°. Abhinc staat vóór de tijdsbepaling, welke door cardinalia, niet door ordinalia wordt aangegeven.

Mater mea abhinc decem annos mortua est, *thans tien jaren geleden is mijn moeder gestorven.* Roscius litem decidit abhinc annis quattuor. Nemo his viginti annis Romanae republicae fuit hostis, *niemand is in de laatste twintig jaren den Romeinschen staat vijandig geweest.*

Zoo men over iets spreekt, dat op een vroegeren tijd betrekking heeft, gebruikt men den ablativus met ille. Vgl. § 461. 1°.

Diodorus respondit se paucis illis diebus argentum misisse Lilybaeum, *Diodorus antwoordde, dat hij toen weinige dagen te voren geld naar Lilybaeum had gezonden.*

291. Den ouderdom van iemand drukt men uit:

1°. door natus met den accusativus.

Cato annos quinque et octoginta natus e vita discessit.

2°. door agens met een ordinale, waarbij het loopende jaar wordt medegerekend.

Vicesimum aetatis annum agens, *negentien jaar oud.*

3°. door den genetivus qualitatis.

Puer decem annorum.

4°. door de adiectiva op arius.

Senex octogenarius.

5°. door den ablativus met een ordinale, waarbij het loopende jaar wordt medegerekend en wel met of zonder aetatis.

Alexander decessit quarto et tricesimo (aetatis) anno, *Alexander stierf op drie en dertigjarigen leeftijd* of *in zijn vier en dertigste jaar.*

** Aanm. *Ouder, jonger dan* heet maior, minor quam met het nomen van den leeftijd in den accusativus of genetivus. Men kan quam ook weglaten en het nomen van den leeftijd in den accusativus of genetivus laten staan of het in den ablativus zetten. Zoo het nomen van den leeftijd in den accusativus staat, voegt men er altijd natus bij en zoo het in den genetivus staat, meermalen natu. *Ouder dan tien jaar,* heet derhalve:

maior quam decem annos natus.
maior quam decem annorum (natu).
maior decem annos natus.
maior decem annorum (natu).
maior decem annis.

III. RUIMTEBEPALINGEN.

292. Bij de verba, adiectiva en adverbia van uitgebreidheid staat de accusativus op de vragen hoe ver, hoe lang, hoe breed, hoe hoog, hoe diep, hoe dik, enz.

Nemo est, qui possit biduo septingenta milia passuum ambulare, *er is niemand, die in twee dagen zeven honderd mijlen ver kan wandelen.* A recta conscientia non transversum unguem (digitum) oportet discedere, *van de goede inspraak des gewetens moet men geen nagel (vinger) breed afwijken.* Fossa duos pedes lata, *een gracht van twee voet breedte.* Terram duos pedes alte infodere, *den grond twee voet diep opgraven.*

* Aanm. I. Magnus en crassus worden niet geconstrueerd met een accusativus van uitgebreidheid. Men kan dan magnitudo en crassitudo in den ablativus qualitatis plaatsen. Vgl. § 273 4⁰. Hoe *diep* is steeds altus (nooit profundus).

Clavus digiti crassitudine, *een nagel van een vinger dikte.* Fossa duos pedes alta, *een gracht ter diepte van 2 voet.*

* Aanm. II. Men kan de hoogte, diepte, enz. ook uitdrukken door den genetivus qualitatis.

Colossus centum viginti pedum, *een kolos van 120 voet hoogte.*

Deze genetivus kan nader bepaald worden door in met den accusativus van een substantivum, dat hoogte, diepte, enz. beteekent.

Murus sedecim pedum in altitudinem, in latitudinem, in longitudinem, *een muur van 16 voet hoogte, breedte, lengte.*

293. Bij de verba van verwijdering, vooral abesse, distare staat de afstand in den accusativus of ablativus.

Templum quinque milia (quinque milibus) passuum ab urbe distat, *de tempel is vijf mijlen van de stad verwijderd.*

Beide naamvallen geven ook aan op welken afstand iets geschiedt.

Ariovistus milibus (milia) passuum sex a Caesaris castris consedit, *Ariovistus zette zich neder op zes mijlen afstand van Caesar's legerplaats.*

** Aanm. Wordt de afstand aangeduid door spatium of intervallum met een genetivus, dan moeten deze woorden in den ablativus staan.

Hannibal quindecim ferme milium spatio castra ab Tarento posuit.

Soms wordt spatio uitgelaten.

Castra aberant bidui.

Wordt de plaats, vanwaar de afstand gerekend wordt, niet aangegeven, dan zet men de praepositie a vóór het nomen van den afstand.

A milibus passuum duobus castra posuerunt.

TIENDE HOOFDSTUK.

OVER HET GEBRUIK DER NAAMVALLEN BIJ DE VERGELIJKINGSTRAPPEN.

294. Wanneer twee substantiva of pronomina met elkander vergeleken worden door den comparativus van een adiectivum of adverbium, moet men het Nederlandsche *dan* vertalen door quam en beide substantiva in denzelfden naamval zetten.

Sol maior est quam terra, *de zon is grooter dan de aarde.* Honesta mors est melior quam turpis vita, *een eervolle dood is beter dan een schandelijk leven.* Nemini plura beneficia tribuisti quam mihi, *gij hebt aan niemand meer weldaden bewezen dan aan mij.* Cui potius credam quam tibi, *wien zal ik eerder gelooven dan u.*

Quam volgt ook op malo, *ik wil liever,* praestat, *het is beter,* en ultra, *verder.*

Saepe tacere praestat quam loqui, *het is dikwijls beter te zwijgen dan te spreken.*

* Aanm. In bovenstaande voorbeelden kan men het werkwoord in het tweede lid der vergelijking herhalen, namelijk: de zon is grooter dan de aarde is; gij hebt aan niemand meer weldaden bewezen dan gij aan mij bewezen hebt. Zoo deze herhaling niet mogelijk is, plaatst men het tweede lid in den nominativus met quam.... est (sunt), quam.... erat (erant), enz.

Dit zijn woorden van Varro, een grooter geleerde dan Claudius (geweest is), haec verba sunt Varronis, hominis, quam fuit Claudius, doctioris.

Staat het eerste lid echter in den accusativus, dan kan men ook het tweede lid met quam in den accusativus plaatsen.

Ego hominem callidiorem neminem vidi quam Phormionem (quam Phormio est), *ik heb nooit een schranderder man gezien dan Phormio.*

295. Wanneer het eerste lid der vergelijking in den nominativus of accusativus subiecti (in de constructie van den accusativus cum infinitivo) staat, kan men quam weglaten en het tweede lid in den ablativus plaatsen.

Honesta mors turpi vitā melior est. Lacrimā nihil citius arescit, *niets droogt spoediger op dan een traan.* Tunica propior pallio est, *het hemd is nader dan de rok.* Neminem Romanorum Cicerone eloquentiorem fuisse veteres iudicarunt, *de ouden hebben verklaard, dat niemand der Romeinen welsprekender is geweest dan Cicero.*

* Aanm. I. Wanneer het eerste lid der vergelijking in den accusativus obiecti staat, mag men quam in zuiver proza alleen dan weglaten, wanneer er geen dubbelzinnigheid kan ontstaan; in den regel doen de Latijnen het slechts in negatieve zinnen.

Quem auctorem locupletiorem Platone laudare possumus, *welken schrijver kunnen wij als rijker prijzen dan Plato.* Hoc mihi gratius nihil facere potes, *gij kunt mij niets aangenamers doen dan dit.*

In den volgenden zin zou de weglating van quam dubbelzinnigheid veroorzaken: Germani graviores hostes sustinuerunt quam Romanos.

Aanm. II. Wanneer de ablativi hoc of quo (= et hoc) bij een comparativus staan om op het tweede lid der vergelijking te wijzen, moet men toch voor het tweede lid quam zetten.

Quid hoc miserius, quam eum, qui tot annos designatus consul fuerit, fieri consulem non posse? Quo quid absurdius quam homines iam morte deletos reponere in deos?

** Aanm. III. Om bij een vergelijking de tegenstelling sterk te laten uitkomen zet men het tweede lid der vergelijking vóór den comparativus.

Natura virum quam mulierem fecit audaciorem. Veniunt, qui me audiant, quasi doctum hominem, quia paulo sum quam ipsi doctior. Facere quam sanare vulnera facilius est.

** **296.** Quam moet weggelaten worden:

1°. wanneer het tweede lid der vergelijking een pronomen relativum is (in den nom. of acc.).

Aristoteles, quo nemo unquam doctior fuit, Stagiris natus est.

Letterlijk vertaald luidt deze zin: Aristoteles, geleerder dan wie niemand ooit geweest is, werd te Stagira geboren. Men vertale echter zulke zinnen in het Nederlandsch met een superlatief, gevolgd door een relatieven zin (§ 207): *Aristoteles, de grootste geleerde, die er ooit geweest is, werd te Stagira geboren.*

Ex Homero centum exscripsi versus, quibus meliores invenire non potui, *ik heb uit Homerus de honderd beste verzen uitgeschreven, die ik kon vinden.* Scipio Africanus confecit secundum bellum Punicum, quo maius periculosiusque Romani gesserunt nullum, *Scipio Africanus bracht den 2den Punischen oorlog ten einde, den grootsten en gevaarlijksten, dien de Romeinen ooit gevoerd hebben.*

2°. wanneer een eigenschap van zekeren persoon of zaak vergeleken wordt met iets, waarin die eigenschap op de hoogste wijze aanwezig is.

Nive candidior, *sneeuwwit*; pisce sanior, *zoo gezond als een visch*; luce clarior, carbone nigrior, pluma levior; monumentum aere perennius.

3°. bij inferior en posterior.

Sapiens humana omnia inferiora virtute ducit. Est boni consulis suam salutem posteriorem salute communi ducere.

4°. met de ablativi opinione, spe, exspectatione (bij de geschiedschrijvers ook aequo, iusto, solito, dicto en enkele andere) om te kennen te geven, dat iets de meening, hoop of verwachting overtreft of er niet aan beantwoordt. Gewoonlijk staan deze ablativi vóór den comparativus.

Caesar opinione celerius venturus esse dicitur, *men zegt dat Caesar spoediger zal komen dan men meent.* Laevinus consul serius spe omnium Romam venit, *de consul Laevinus kwam later dan men algemeen hoopte te Rome.*

297. ** Bij minus, plus en amplius staat het tweede lid der vergelijking, wanneer dit een getal is of een substantivum, dat een maat beteekent, zooals annus, pars, digitus transversus, met of zonder quam in denzelfden naamval als het eerste lid.

Plus (quam) quingentos colaphos infregit mihi, *hij heeft mij meer dan vijf honderd oorvegen gegeven.* Quinctius tecum plus annum vixit, *Quinctius heeft langer dan een jaar met u omgegaan.*

Wanneer minus, plus en amplius in den nominativus of accusativus staan, kan men, quam weglatende, het tweede lid ook in den ablativus plaatsen.

Plus uno verum esse non potest. Roscius nunquam plus triduo Romae fuit.

Betrekkelijk deze woorden valt verder op te merken:

1°. dat zij meestal onveranderd blijven.

Pictores antiqui non sunt usi plus quam quattuor coloribus.

2°. dat quam kan weggelaten worden, ook al staat het eerste lid der vergelijking niet in den nominativus of accusativus.

Spatium est non amplius pedum sescentorum.

3°. dat het verbum altijd in het meervoud staat, wanneer deze woorden subject zijn en het tweede lid der vergelijking in het meervoud staat.

Non plus quattuor milia effugerunt, *niet meer dan vier duizend zijn er ontkomen.*

A a n m. I. Deze woorden worden soms t u s s c h e n de woorden van het tweede lid der vergelijking ingeschoven.

Decem haud amplius dierum frumentum in horreis fuit, *er was voor niet meer dan tien dagen koren in de schuren.*

Soms ook staan deze woorden met een ontkenning a c h t e r het tweede lid der vergelijking.

Quinque milium armatorum, non amplius, relictum erat praesidium, *er was een bezetting achtergelaten van niet meer dan vijf duizend gewapenden.*

** A a n m. II. Over het verschil van beteekenis tusschen p l u s, m a g i s en a m p l i u s valt op te merken:

P l u s staat als comparativus van m u l t u m op de vraag h o e v e e l.

Plus edisti quam ego.

M a g i s staat als comparativus van v a l d e op de vraag h o e z e e r.

Ne quid magis timueris quam adulatores.

A m p l i u s wordt vooral gebruikt bij opgaven van r u i m t e, t i j d en g e t a l en in de uitdrukkingen q u i d a m p l i u s, n i h i l a m p l i u s, n e c q u i d q u a m a m p l i u s.

Amplius septingenti cives pestilentia mortui sunt.

Dikwijls kan men van deze comparativi naar verkiezing den eenen of den anderen gebruiken.

Plus (amplius) sex menses sunt. Codrus patriam magis (plus) quam semetipsum amavit.

In plaats van p l u s mag men echter geen magis gebruiken, dus n i e t: magis edisti quam ego.

A a n m. III. Somtijds wordt ook l o n g i u s evenzoo geconstrueerd.

Graecorum copiae non longius milia passuum octo aberant.

** **298**. Men lette nog op de volgende eigenaardige constructies:

1°. een comparativus met q u a m p r o dient om uit te drukken, dat iets i n g e e n v e r h o u d i n g staat tot iets anders.

Sumptus multorum hominum maior est quam pro facultatibus, *de uitgaven van vele menschen staan niet in verhouding tot hun vermogen.* Proelium atrocius quam pro numero pugnantium editur, *er werd een gevecht geleverd, welks moorddadigheid in geen verhouding stond tot het getal der strijders* of *dat moorddadiger was dan men van het getal der strijders zou verwachten.*

2°. een comparativus met q u a m u t of (bij dichters en lateren ook) q u a m q u i (= ut is) en den coniunctivus dient om aan te duiden, dat iets t e g r o o t i s o m of t e g r o o t d a n d a t.

Hoc vinum acidius est quam ut bibatur, *deze wijn is te zuur om te drinken.* Maior sum quam cui possit fortuna nocere, *ik ben te groot dan dat het lot mij zou kunnen schaden.*

In plaats van q u a m u t gebruikt men meermalen en wel vooral na p o t i u s, *liever,* e n k e l quam met den coniunctivus.

Pausanias epulabatur luxuriosius, quam qui aderant perpeti possent.

Vir bonus statuit omnem cruciatum perferre potius quam aut officium prodat aut fidem. Vgl. § 401. A. II.

A a n m. Wanneer de coniunctio *dat* niet van den comparativus, maar van het v e r b u m afhangt, moet de constructie van het verbum gevolgd worden.

Nihil certius scimus quam nos morituros esse. Vgl. § 397. 1°. Nihil certius a natura constitutum est quam ut moriamur. Vgl. § 388. Nihil magis dolemus quam quod moriemur. Vgl. § 349. 1°.

****299**. Om te kennen te geven, dat van twee eigenschappen de eene meer dan de andere op een en dezelfde persoon of zaak van toepassing is, zet men beide

óf in den c o m p a r a t i v u s met q u a m

óf in den p o s i t i v u s met m a g i s—q u a m.

Rixantes multa magis cupide quam urbane loquuntur, *twistenden zeggen vele woorden meer op hartstochtelijken dan op hoffelijken toon* of *twistenden zeggen vele woorden wel op hartstochtelijken maar niet genoeg op hoffelijken toon.* Themistocles callidior quam iustior fuit, *Themistocles was meer slim dan rechtvaardig* of *Themistocles was wel rechtvaardig maar toch nog slimmer.*

300. De comparativus dient ook om een v r i j h o o g e n en een t e h o o g e n trap uit te drukken. Men kan hiervoor echter ook den p o s i t i v u s gebruiken, in het eerste geval met s a t i s, in het tweede met n i m i s.

Senectus est natura loquacior (satis loquax), *de ouderdom is nog al snapachtig van aard.* Themistocles liberius (nimis libere) vivebat, *Themistocles leefde al te los.*

De comparativus heeft ook de beteekenis van *wat* met den positivus; in deze beteekenis wordt er meermalen p a u l o bijgevoegd.

Senectus est paulo morosior, *de ouderdom is wat knorrig.*

**A a n m. Verscheidene adiectiva, wier beteekenis iets a f k e u r e n s w a a r d i g s te kennen geeft, plegen de Latijnen in den p o s i t i v u s te zetten, waar wij om het voorgevoegde *te* of *al te* den comparativus zouden verwachten.

Angustos fines habere, *een te beperkt grondgebied hebben*; lente agere, *te langzaam handelen* ; longum est, *het zou te lang zijn.*

Daarentegen plaatsen de Latijnen meermalen een comparativus, waar wij aan geen vergelijking denken en den positivus gebruiken.

Nulla res maior (*geen zaak van eenig gewicht*) sine eo gerebatur. Medici gravioribus morbis (*zware ziekten*) periculosas curationes adhibere coguntur.

301. Wanneer er van t w e e personen of zaken sprake is, en deze met elkander vergeleken worden, of wanneer een geheel in

twee deelen verdeeld wordt en deze deelen tegenover elkander gesteld worden, gebruiken de Nederlanders den positivus of den superlativus, doch de Latijnen den comparativus.

Ik heb twee brieven van u ontvangen, ik beantwoord daarom eerst den eersten, duas epistolas abs te accepi, respondeo igitur prius ad priorem. *De kleine visschen voeden zich met waterinsecten, de groote met visschen,* minores pisces insectis aquatilibus vescuntur, maiores piscibus. *De grootste helft,* maior pars (maxima pars beteekent *een zeer groot deel.*) *Wie der twee broeders is de oudste,* uter fratrum maior natu est. *Klein-Azië,* Asia minor. *Gallië aan deze zijde,* Gallia citerior.

302. Hoeveel de eene zaak de andere overtreft wordt uitgedrukt door den ablativus mensurae. Vgl. § 272.

Hibernia dimidio minor est quam Britannia, *Hibernië is de helft kleiner dan Britannië.*

Zeer dikwijls gebruikt men hier de volgende ablativi: quo, *hoe,* eo, *des te,* quanto, *hoeveel, hoe,* tanto, *zooveel, des te,* multo, *veel,* aliquanto, *iets* of *vrij wat,* paulo, *weinig,* nihilo, *niets,* altero tanto, *eens* of *tweemaal zooveel,* quinquies tanto, *vijfmaal zooveel.*

Patria mihi vita mea multo est carior, *mijn vaderland is mij veel dierbaarder dan mijn leven.* Homines, quo plura habent, eo cupiunt ampliora, *hoe meer de menschen bezitten, des te meer verlangen zij.*

* Aanm. I. De ablativus mensurae wordt ook gevoegd bij de praeposities, adverbia en verba, die de beteekenis van een comparativus hebben, zooals: ante, post, infra, supra, citra, ultra, malle, en de verba van overtreffen, zooals: praestare, superare, antecellere, antecedere, excellere.

Uri sunt magnitudine paulo infra elephantos, *de buffels zijn een weinig kleiner dan de olifanten.* Multo praestat virtus divitiis, *deugd is veel voortreffelijker dan rijkdom.*

Bij de verba van overtreffen mag men in plaats van de ablativi multo, tanto, quanto en aliquanto ook de adverbia multum, tantum, quantum en aliquantum voegen.

Miramur hunc hominem multum antecellere ceteris.

* Aanm. II. *Nog* vóór een comparativus blijft meestal onvertaald. Men mag het echter vertalen door etiam (soms vel, bij lateren adhuc).

Lingua Latina locupletior etiam est quam Graeca, *de Latijnsche taal is nog rijker dan de Grieksche.*

Hoeveel het eene het andere overtreft mag niet staan tusschen etiam en den comparativus.

Multo etiam gravius queritur, *hij klaagt nog veel ernstiger.*

** Aanm. III. In plaats van quo (quisque) .... eo met twee comparativi kan men ook zeggen ut quisque .... ita met twee superlativi.

Hoe rechtschapener iemand is, des te moeilijker houdt hij anderen voor niet rechtschapen, quo quisque est vir probior, eo difficilius esse alios improbos suspicatur; òf: ut quisque est vir probissimus, ita difficillime esse alios improbos suspicatur. *Hoe zeldzamer iets is, des te hooger wordt het geschat,* quo quid rarius est, eo pluris aestimatur; òf: ut quidque rarissimum est, ita maximi aestimatur.

303. Wanneer de superlativus den hoogsten graad te kennen geeft, kan hij versterkt worden:

1⁰. door unus of unus omnium.

Scaevolam unum nostrae civitatis praestantissimum audeo dicere, *ik durf zeggen, dat Scaevola de alleruitstekendste man is van onzen staat.* Eloquentia res una est omnium difficillima.

2⁰. door multo of longe, *verreweg.*

Athenienses omnium Graecorum multo (longe) ingeniosissimi sunt.

3⁰. door vel of etiam, *zelfs* (nooit ipse).

Vel (etiam) sapientissimus potest errare.

4⁰. door quam met of zonder possum, *zoo .... mogelijk.*

Quid sentiam, quam brevissime (possum) tibi dicam.

**5⁰. door quantus possum (doch enkel bij maximus) en ut possum, *zoo .... mogelijk.*

Caesar quantis maximis itineribus potuit ad hostem contendit. Ut potui accuratissime, te tuamque rem tutatus sum.

Quantus maximus possum wordt bij Cicero altijd voorafgegaan door tantus.

Tanta est inter eos, quanta maxima esse potest, morum studiorumque dissensio.

Aanm. Om aan te duiden, dat iets zoo groot mogelijk is, gebruiken de Latijnen ook de volgende uitdrukkingen: ut nihil supra possit, ut nihil possit accedere, ut supra nihil possit addi.

Improbitas Catilinae tam magna fuit, ut nihil posset accedere.

Vervolgens tam .... quam qui met een superlativus en ita of sic .... ut qui met een superlativus.

Tam gratum id mihi erit, quam quod gratissimum (sc. mihi erit). Te semper sic colam et tuebor, ut quem diligentissime (sc. colam et tuebor).

****304.** Een eigenaardige Latijnsche constructie is die van een superlativus (in het enkelvoud), gevolgd door quisque. Wij gebruiken dan òf wel een superlatief, meest met *juist, telkens, altijd*, òf een positivus met *allen*.

Fortissimus quisque miles in hac pugna cecidit, *(juist) de dapperste soldaten zijn in dezen slag gesneuveld.* Ex philosophis optimus et gravissimus quisque confitetur multa se ignorare, *alle voortreffelijke en gezaghebbende wijsgeeren bekennen, dat zij vele zaken niet weten.*

Zeer dikwijls is zulk een superlativus met quisque door een verbum verbonden met een anderen superlativus.

Optimum quidque rarissimum est, *het beste is altijd het zeldzaamste.* Maximae cuique fortunae minime credendum est, *op het hoogste geluk is juist het minst te bouwen.*

Het meervoud gebruikt men hier alleen bij de pluralia tantum en wanneer het neutrum plurale quaeque in plaats van quidque staat.

Tuae mihi litterae longissimae quaeque gratissimae erunt. Recentissima quaeque sunt correcta maxime.

305. *Als* wordt na idem vertaald door qui, na talis door qualis, na tantus door quantus, na tot en totidem door quot, na tam door quam, na totie(n)s door quotie(n)s.

Eodem modo me decepit quo te, *hij heeft mij op dezelfde wijze bedrogen als u.* Nemo unquam tanta crudelitate usus est, quanta Cambyses, *niemand is ooit zoo wreed geweest als Cambyses.* Plerique amicum talem volunt, quales ipsi esse non possunt.

Aanm. *Men kan *als* na idem ook vertalen door ac, atque, ut, wanneer beide leden der vergelijking hetzelfde verbum hebben.

Plato idem sensit atque Pythagoras, *Plato is van dezelfde meening geweest als Pythagoras.*

Is dit niet het geval, dan moet men qui gebruiken.

Plato idem sensit, quod Pythagoras docuerat.

· Dichters en latere prozaschrijvers vertalen *als* na idem ook door cum en door den dativus.

Ille eadem nobis iuratus in arma, *hij die bij hetzelfde vaandel trouw gezworen heeft als wij.*

306. **Als* en *dan* worden door ac of atque vertaald na de adiectiva en adverbia, die een gelijkheid of overeenkomst en het tegendeel beteekenen, zooals: similis, dissimilis, par, dispar, contrarius, alius, similiter, pariter, aeque, perinde, proinde, aliter, contra, secus.

Cave ne simili fortuna utaris atque ego usus sum, *pas op dat gij niet een gelijk lot hebt, als ik gehad heb.* Vides omnia fere contra ac dixisti evenisse, *gij ziet dat bijna alles anders is uitgekomen, dan gij gezegd hebt.* Longe alia nobis, ac tu scripseras, narrantur, *men verhaalt ons geheel iets anders, dan gij geschreven hebt.*

Na contrarius, *het tegendeel, het tegenovergestelde,* moet *van hetgeen* ook door ac of atque vertaald worden.

Contrarium decernebat ac paulo ante decreverat.

**Aanm. I. In plaats van ac na alius en aliter te plaatsen kan men alius (mits het in denzelfden naamval komt als het eerste alius) en aliter ook herhalen om het verschil des te sterker te doen uitkomen.

Multi homines aliud loquuntur, aliud sentiunt, *vele menschen spreken anders, dan zij meenen.* Aliter cum tyranno, aliter cum amico vivitur, *men gaat anders met een dwingeland om dan met een vriend.*

**Aanm. II. Wanneer alius of aliter een ontkenning bij zich hebben of zooals in vragen een ontkennende beteekenis verkrijgen, worden zij gevolgd door ac, wanneer de zin is, *juist dezelfde als,* door quam, wanneer de zin is *niets geringers dan,* door nisi, wanneer de zin is *slechts.*

Nunc non alius sum atque antea fui, *ik ben thans juist dezelfde als vroeger.* Lysander nihil aliud molitus est quam ut omnes civitates in sua teneret potestate, *Lysander trachtte naar niets geringers, dan om alle staten in zijne macht te hebben.* Bellum ita suscipiatur, ut nihil aliud nisi pax quaesita videatur, *men beginne een oorlog zoo, dat men slechts naar den vrede schijnt te streven.*

307. Na de ontkennende woorden nemo, nihil, nullus, nunquam, nusquam en na ullus, unquam, usquam in ontkennende of beperkende zinnen, alsook na een vraag met ontkennende beteekenis wordt *dan* (*tenzij, behalve*) vertaald door nisi.

Athenienses auxilium nusquam petiverunt nisi a Lacedaemoniis, *de Atheners vroegen nergens hulp dan bij de Lacedemoniërs.* Vgl. over nemo praeter § 162. 16.

ELFDE HOOFDSTUK.

OVER DE BETEEKENIS EN HET GEBRUIK DER TEMPORA.

308. De grondbeteekenis der tijden komt het duidelijkst uit in den indicativus. De wijzigingen, welke deze beteekenis in den coniunctivus, imperativus, infinitivus en het participium ondergaat, worden in de bijzondere gevallen in het bijzonder besproken.

309. Het praesens wordt gebruikt ter aanduiding:

1°. van hetgeen werkelijk tegenwoordig is.

Loqueris adhuc cum omnes tacent, *gij spreekt nog terwijl allen zwijgen.*

2°. van hetgeen men zich als tegenwoordig voorstelt; dit geschiedt vooral bij het aangeven van gewoonten en algemeen geldende waarheden en bij het aanhalen van gezegden uit vroegere schrijvers.

Quotidie corpus frigida aqua lavo, *dagelijks wasch ik mij met koud water.* Virtus sola homines beatos reddit, *de deugd alleen maakt de menschen gelukkig.* Homerus Iovem deorum hominumque patrem appellat, *Homerus noemt Juppiter den vader der goden en der menschen.*

**Aanm. Wanneer iemand zich zelven afvraagt, wat hij op het oogenblik waarop hij spreekt zal doen, gebruiken de Latijnen het praesens, waar wij den onvoltooid toekomenden tijd gebruiken.

Quid ago, *wat zal ik doen?* Imusne sessum, *zullen wij gaan zitten?*

310. 1. Het perfectum heeft in het Latijn vooreerst dezelfde beteekenis als in het Nederlandsch, nl. dat een handeling op het oogenblik van het spreken geheel en al voltooid is (perfectum absolutum of onze voltooid tegenwoordige tijd).

Vixi, *ik heb geleefd.* Corpora nobis natura infirma dedit, *de natuur heeft ons een zwak lichaam gegeven.*

Aanm. Somtijds geeft het perfectum een handeling aan, die wel voltooid is, maar waarvan de gevolgen nog op het oogenblik voortduren.

Novi en cognovi, (ik heb leeren kennen) *ik ken, ik weet,* didici, (ik heb geleerd) *ik weet, ik ken,* consuevi, (ik heb mij gewend) *ik ben gewoon,* audivi, (ik heb gehoord) *ik weet.*

2. Vervolgens wordt het perfectum gebruikt voor den Nederlandschen onvoltooid verledentijd om in een verhaal mee te deelen, dat iets gebeurd is (perfectum historicum).

Caesar exercitum finibus Italiae admovit, Rubiconem transiit, Romam occupavit, Pompeium persecutus est eumque in campis Pharsalicis devicit, *Caesar rukte met zijn leger naar de grenzen van Italië, ging over den Rubicon, nam Rome in, achtervolgde Pompeius en overwon hem bij Pharsalus.*

Aanm. *In een levendig verhaal gebruikt men in plaats van het perfectum historicum het zoogenaamde praesens historicum, om de verleden gebeurtenissen als tegenwoordig voor te stellen en den spoed te doen uitkomen, waarmede de gebeurtenissen elkander zijn opgevolgd.

Tota Italia delectus habentur, arma imperantur, pecuniae a municipiis exiguntur, e fanis tolluntur, omnia divina humanáque iura permiscentur. — Repente post tergum equitatus cernitur, cohortes aliae appropinquant, hostes terga vertunt, fugientibus equites occurrunt, fit magna caedes.

**Het praesens historicum volgt gewoonlijk achter dum, *terwijl,* om de gelijktijdigheid van twee handelingen aan te geven.

Dum ego in Sicilia sum, nulla statua deiecta est, *terwijl ik in Sicilië was, werd er geen enkel beeld omvergehaald.* Multi dum diserte loquuntur rusticis, assecuti sunt, ut eorum doctrina nec a disertissimis possit intellegi.

**Zoo men echter wil aanduiden, dat twee handelingen even lang geduurd hebben, volgt achter dum, *zoolang als,* ook het imperfectum en soms het perfectum.

Dum Sulla in aliis rebus erat occupatus, erant interea, qui suis vulneribus mederentur. Hoc feci, dum licuit, intermisi, quoad non licuit. Vgl. § 364.

311. Het imperfectum wordt gebruikt:

1°. om aan te duiden, dat een verleden handeling gelijktijdig geschiedde met een andere handeling of nog voortduurde, toen een andere gebeurtenis plaats had.

Tarquinius muro lapideo circumdare urbem parabat, cum bellum Sabinum intervenit, *Tarquinius was voornemens de stad met een steenen muur te omringen, toen de oorlog met de Sabijnen uitbrak.*

*Aanm. I. In een verhaal zal het perfectum voortdurend afwisselen met het imperfectum, daar het perfectum de hoofdhandelingen beschrijft en het imperfectum de bijkomende omstandigheden aangeeft, beschrijvingen invlecht, toestanden schildert. Het perfectum zet het verhaal voort, het imperfectum doet het verhaal stilstaan.

Caesar Alesiam circumvallare instituit; erat autem oppidum in colle summo, cuius radices duabus ex partibus flumina subluebant. Cares, qui tum Lemnum incolebant, resistere ausi non sunt atque ex insula demigrarunt. Aequi se in oppida receperunt murisque se tenebant. Conticuere omnes intentique ora tenebant.

**Aanm. II. In plaats van het imperfectum gebruikt men in een verhaal bij gevoelvolle schilderingen, om snel afwisselende, elkander

verdringende handelingen en toestanden uit te drukken, den zoogenaamden infinitivus historicus. In den regel volgen meerdere infinitivi op elkander; zij kunnen actief en passief zijn en hebben het subject in den nominativus.

Quae cum Athenas nuntiata essent, omnes relictis domibus per urbem discurrere pavidi, alius alium sciscitari, auctorem nuntii requirere.

2°. om in het verledene dikwijls herhaalde handelingen, zeden en gewoonten aan te geven.

Ut Romae consules, sic Carthagine quotannis bini reges creabantur. Post cibum meridianum Augustus paulisper conquiescebat.

**Aanm. Men denke er wel aan, dat een langdurige handeling of een gewoonte ook als een feit kan worden meegedeeld of verhaald. In dat geval gebruikt men het perfectum.

Urbem Romam a principio reges habuere.

**3°. somtijds om aan te duiden, dat een handeling wel begonnen, maar niet ten einde gebracht of zonder gevolg gebleven is. In het Nederlandsch zullen wij dikwijls zulk een imperfectum met *trachten* vertalen (imperfectum conatus).

Cato pro lege, quae abrogabatur, ita disseruit, *aldus sprak Cato voor de wet, die afgeschaft moest worden* (maar niet afgeschaft werd). Consul animos militum leniebat, *de consul trachtte de gemoederen der soldaten te bedaren* (maar slaagde niet).

Aanm. Somtijds wordt door een zoogenaamde attractio temporis in bijzinnen, waar wij een onvoltooid tegenwoordigen tijd gebruiken, een imperfectum geplaatst.

Antiquitas melius ea fortasse, quae *erant* vera, cernebat.

312. Het plusquamperfectum duidt aan, dat een handeling reeds geschied was, toen een andere handeling begon.

Pausanias eodem loco sepultus est, ubi vitam posuerat, *Pausanias werd op dezelfde plaats begraven, waar hij gestorven was.*

Het Latijn is veel nauwkeuriger op het gebruik van het plusquamperfectum dan het Nederlandsch. Wij zeggen:

Iphicrates doorstak den wachter, dien hij zag slapen, met zijn lans,

doch de Latijnen:

Iphicrates vigilem, quem dormientem viderat, cuspide transfixit,

omdat de handeling van zien reeds geschied was, toen de handeling van doorsteken begon.

Persae, cum Athenas pervenissent, sacerdotes, quos in arce invenerant, interfecerunt, *toen de Perzen te Athene kwamen, doodden zij de priesters, die zij in den burg vonden.*

Aanm. I. De verba van vragen staan meermalen in het imperfectum, waar men om de nauwkeurigheid het plusquamperfectum zou verwachten.

Socrates, cum rogaretur cuiatem se esse diceret, mundanum inquit, *toen men Socrates vroeg voor welk een landsman hij zich uitgaf antwoordde hij: voor een wereldburger.*

Aanm. II. De geschiedschrijvers zetten soms het plusquamperfectum in plaats van het perfectum, om den spoed aan te duiden, waarmede zekere handeling geschiedde.

Postquam se receperunt, verterat periculum in Romanos.

313. Het futurum simplex duidt een toekomstige handeling aan.

Omnes homines morientur, *alle menschen zullen sterven.*

**Aanm. I. In het Nederlandsch gebruiken wij meermalen bij adverbia en andere bepalingen, die op de toekomst zien, het praesens, waar de Latijnen het futurum plaatsen.

Morgen gaan wij naar buiten, cras rus proficiscemur. *Over acht dagen komen wij terug,* octo diebus interiectis revertemur.

*Aanm. II. Men wachte zich wel het futurum te gebruiken, waar de coniugatio periphrastica met het participium op urus te pas komt. Hiervan is in het algemeen de beteekenis dat iets op het punt staat van te geschieden of dat een neiging aanwezig is, waaruit een handeling zal voortkomen. In den volgenden zin:

gij moet mijn persoon beminnen en niet mijn goed, zoo wij ware vrienden zullen (willen, moeten) zijn,

wordt niet gewezen op een toekomenden tijd, maar op een stemming des gemoeds, die thans aanwezig moet zijn. Vandaar in het Latijn:

me ipsum ames oportet, non mea, si veri amici futuri sumus. Respersas manus sanguine paterno iudices videant oportet, si tantum facinus credituri sunt.

In de coniugatio periphrastica heeft het participium op urus, vooral na si, soms de beteekenis van *bestemd zijn tot iets* of dat de handeling *te verwachten is* en kan dan meermalen door *moeten* vertaald worden.

Si una est interiturus animus cum corpore (*indien de ziel bestemd is om* of *moet*), vos tamen memoriam nostri pie servabitis. Si tibi nemo responsurus esset (*indien gij ook verwachten kondt, dat niemand u zou antwoorden*), tamen ipsam causam demonstrare non posses.

Om in het passivum uit te drukken, dat iets op het punt is van

te geschieden, gebruikt men de onpersoonlijke spreekwijze in eo est, ut.

Hij was op het punt om overwonnen te worden, in eo erat, ut vinceretur.

Men kan deze spreekwijze ook gebruiken bij de verba activa en deponentia.

In eo est, ut proficiscamur, *wij zijn op het punt om te vertrekken*. Iam in eo erat, ut muros evaderet miles, *de soldaten waren reeds op het punt om uit de stad te ontkomen*. Vlg. § 358. 2⁰.

314. Het futurum exactum duidt een toekomstige handeling aan, die reeds geschied zal zijn, wanneer een andere toekomstige handeling begint.

Cum Romam venero, statim ad te scribam, *wanneer ik te Rome zal gekomen zijn, zal ik aanstonds aan u schrijven*. Ut sementem feceris ita metes.

Aanm. I. Meermalen staat het futurum exactum en wel bijzonder videro in verbinding met mox, post, alias, in plaats van het futurum simplex.

Quae fuerit causa mox videro, *wat de reden geweest is, zal ik aanstonds overwegen*. Quod quis non cito didicerit, nunquam didicerit.

Aanm. II. Wanneer de hoofdzin in het futurum of in den imperativus staat of een uitdrukking bevat, die een toekomstige beteekenis heeft, zooals: est met het gerundivum, licet, opus est, oportet, convenit, volo, possum, moeten de bijzinnen in het futurum staan, zoo zij gelijktijdig plaats hebben met de handeling van den hoofdzin (wij gebruiken dikwijls het praesens) en in het futurum exactum, zoo zij reeds geschied zijn voordat de handeling van den hoofdzin begint (wij gebruiken dikwijls het praesens of het perfectum).

Naturam si sequemur ducem, nunquam aberrabimus, *zoo wij de natuur als leidsvrouw volgen, zullen wij nooit afdwalen*. Non faciam finem rogandi donec precibus meis obsecutus eris, *ik zal niet ophouden met bidden totdat gij mijn verzoek verhoord hebt*. Ludo et ioco uti licet tum, cum gravibus seriisque rebus satisfeceris, *schertsen en spelen mag men dan eerst, wanneer men zijn ernstige bezigheden heeft afgedaan*.

Zoo de hoofdzin echter in den imperativus praesens staat en de bijzin begint met si, cum, ubi en dergelijke partikels, mogen possum en volo ook in het praesens gezet worden.

Defende, si potes.

315. Bij het schrijven hunner brieven verplaatsen de Latijnen zich gewoonlijk in den tijd, waarop de brieven zullen gelezen worden. Zij gebruiken derhalve het imperfectum of perfectum in plaats van ons praesens, en het plusquamperfectum in plaats van ons perfectum.

Nihil habebam quod scriberem; neque enim novi quidquam audieram

et ad tuas omnes epistolas rescripseram pridie, *ik heb niets te schrijven; want ik heb niets nieuws gehoord en al uw brieven gisteren beantwoord*. Pridie Idus Februarias haec scripsi; eo die apud Pomponium eram cenaturus, *ik schrijf dit den 12den Februari; heden zal ik bij Pomponius dineeren*.

Het is natuurlijk, dat datgene in het praesens moet staan, wat de geadresseerde zich als praesens denken moet.

Si vales, bene est, ego valeo. Ego te maximi et feci semper et facio.

Zelfs Cicero houdt zich niet altijd aan bovengenoemde regels. De nieuwere latinisten richten zich in hunne brieven gewoonlijk naar het gebruik der levende talen.

Aanm. I. De adverbia temporis moeten overeenkomen met de tijden van het verbum. *Heden* heet derhalve eo die, *gisteren* pridie, *morgen*, postridie. Adhuc en nunc, die anders slechts bij een praesens en perfectum mogen staan, worden in brieven ook met het imperfectum en plusquamperfectum verbonden.

Bibulus ne cogitabat quidem etiam nunc in provinciam suam accedere, *Bibulus denkt er ook thans nog niet aan naar zijn wingewest te vertrekken*.

Aanm. II. Bij het opschrift van een brief zet de schrijver eerst zijn eigen naam, vervolgens òf de formule S. P. D. (salutem plurimam dicit) òf den naam van den geadresseerde in den dativus.

Lentulus S. P. D. Ciceroni suo of Lentulus Ciceroni suo S. P. D.

Wordt de formule afgekort tot een enkele S. dan staat zij altijd na den dativus.

Cicero Attico S.

Wordt zij afgekort tot S. P. of S. D. dan meestal in het midden, doch ook wel na den dativus.

Aanm. III. Plaats en datum worden door de Latijnen aan het einde van den brief gezet en wel eerst de datum en dan de plaats (op de vraag vanwaar).

Valete, Pridie Kalendas Maias, Brundisio.

Voegt men er D of Data bij, dan moet dit vóór den datum staan.

Vale. Data Nonis Martiis, ex castris Taricheis.

TWAALFDE HOOFDSTUK.

OVER DE CONSECUTIO TEMPORUM.

316. De tijd der bijzinnen, die in den coniunctivus staan, is afhankelijk van den tijd des hoofdzins. De regels, welke hierop betrekking hebben, noemt men de leer der consecutio temporum. Zij worden verdeeld in algemeene en bijzondere regels.

317. De algemeene regels zijn:

A. Wanneer het verbum van den hoofdzin een praesens, perfectum absolutum, futurum of futurum exactum is (tempora der eerste klas), gebruikt men in de bijzinnen het praesens om een tegenwoordige, het perfectum om een verledene, het participium op urus met sim om een toekomende handeling aan te duiden.

Audio (audivi, audiam, audivero) quid agas, egeris, acturus sis, *ik hoor wat gij doet, gedaan hebt, zult doen.*

B. Wanneer het verbum van den hoofdzin een imperfectum, perfectum historicum of plusquamperfectum is (tempora der tweede klas), gebruikt men in de bijzinnen het imperfectum om een gelijktijdige, het plusquamperfectum om een verledene, het participium op urus met essem om een toekomende handeling aan te duiden.

Audiebam (audivi, audiveram) quid ageres, egisses, acturus esses, *ik hoorde wat gij deedt, gedaan hebt, zoudt doen.*

Aanm. I. Op een perfectum absolutum volgt in doelaanduidende zinnen en zijdelingsche vragen gewoonlijk niet een praesens, maar een imperfectum, omdat de inhoud van zulke bijzinnen gewoonlijk reeds bij het begin der handeling van den hoofdzin aanwezig was.

Haec, ut vos excitarem, locutus sum, *ik heb dit gezegd om u op te wekken.* Hoc propterea de me dixi, ut mihi ignosceres, *ik heb dit daarom over mij zelven gezegd, opdat gij mij vergeven moogt.* Hodie expertus sum, quam caduca felicitas esset, *heden heb ik ondervonden, hoe vergankelijk het geluk is.* Satis multas causas attuli, cur bellum gerendum esset, *ik heb genoeg redenen aangehaald, waarom de oorlog moet gevoerd worden.*

**Zoo echter het perfectum absolutem geheel en al de beteekenis heeft van een praesens, volgt in den bijzin ook een praesens.

Membris utimur prius, quam didicimus (= scimus), cuius ea utilitatis causa habeamus. Exploratum est (= notum est) omnibus, quo loco causa tua sit. Etiamne ad subsellia cum ferro atque telis venistis (= adestis), ut his me aut juguletis aut condemnetis? Audivi quid agas beteekent *ik heb gehoord* (= ik weet van hooren zeggen) *wat gij doet.*

Dikwijls zal de opvatting des schrijvers bepalen in welken tijd de afhankelijke zin geplaatst moet worden. Memini, novi, oblitus sum gelden geregeld als perfectum absolutum met geheel en al tegenwoordige beteekenis.

Aanm. II. Zoo de toekomstige beteekenis van den bijzin reeds blijkt uit den hoofdzin en de conjunctie van den bijzin, (zooals bijv. bij de verba efficiendi en ut finale), gebruikt men in den bijzin geen toekomstigen tijd maar een praesens of imperfectum volgens de zoo juist gegeven regels.

Rogo ut venias, *ik bid je, dat je toch zult komen,* Pythia praecepit, ut Miltiadem imperatorem sibi sumerent, *De Pythia beval, dat zij Miltiades tot hun aanvoerder zouden kiezen.* Timeo ne veniat. Timebam, ut veniret.

**Blijkt echter de toekomstige beteekenis van den bijzin niet uit den hoofdzin en de conjunctie van den bijzin, dan moet men het participium op urus met sim of essem gebruiken.

Agamemnon non dubitat, quin Troia brevi sit peritura. Nesciebat Cicero, an sententiam suam non omnibus probaturus esset.

**Aanm. III. Kan men het part. futur. op urus niet vormen (òf bij gebrek aan supinum I òf in geval van het passief) dan omschrijft men met futurum sit (esset) ut en het praesens (imperfectum) coniunctivi.

In plaats van den coniunctivus van het futurum exactum gebruikt men gewoonlijk het perfect. of plusquamperf. conjunctief (desnoods met bijvoeging van toekomstige bijwoorden zooals mox, brevi, postea etc.) of wel de omschrijving met futurum sit (esset) en perfectum of plusquamperfectum.

Non dubito, quin futurum sit ut huius rei te paeniteat. Non dubitabam, quin futurum esset ut Pompeius a Caesare vinceretur. Nescio num (futurum sit, ut) cras iam redierit, *ik weet niet of hij morgen reeds teruggekomen zal zijn.* Nesciebam num (futurum esset, ut) postridie iam rediisset, *ik wist niet of hij den volgenden dag reeds teruggekomen zou zijn.*

Aanm. IV. De coniunctivus perfecti als modus optativus, concessivus en potentialis wordt beschouwd als een tempus der eerste klas.

Quis dubitaverit, quin in virtute divitiae sint?

Aanm. V. De imperativus geldt voor een toekomstigen tijd.

318. De bijzondere regels zijn:

**I. In gevolgaanduidende zinnen (met ut, ut non, qui, quin) is de tijd onafhanelijk van den hoofdzin. Men gebruikt dien tijd, welken de bijzin zou vereischen, zoo hij onafhankelijk was. Zoo echter de bijzin onafhankelijk zijnde in het *perfectum historicum* geplaatst zou moeten worden, moet hij, afhankelijk zijnde, in het *imperfectum coniunctivi* staan.

Verres Siciliam ita vexavit ac perdidit, ut ea restitui in antiquum statum nullo modo possit.

Zoo beide zinnen onafhankelijk van elkander waren, zouden zij luiden:

Verres Siciliam vexavit ac perdidit; ea restitui in antiquum statum nullo modo potest. Mulier tam vehementer lapidem de tecto deiecit, ut regis caput et galeam perfringeret (Mulier lapidem deiecit; regis caput et galeam perfringebat. Vgl. § 311. A. I.). Socratis responso sic iudices exarserunt, ut capitis hominem innocentissimum condemnarent (onafhankelijk zou condemnarent in het perfectum historicum staan). Ego in causis publicis ita sum versatus, ut defenderim multos, laeserim neminem. Tanta opibus Etruria erat, ut totam terram fama nominis sui implesset.

Na het perfectum der verba van g e s c h i e d e n, zooals: f a c t u m e s t, a c c i d i t, c o n t i g i t volgt echter *altijd* het i m p e r f e c t u m.

Accidit ut una nocte omnes Hermae deicerentur.

II. V o o r w a a r d e l i j k e zinnen, die onafhankelijk zijnde, in den r e a l i s (dus i n d i c a t i v u s) staan, volgen, afhankelijk geworden, de h o o f d r e g e l s.

V o o r w a a r d e l i j k e zinnen, die onafhankelijk zijnde in den p o t e n t i a l i s staan (dus conjunct. van het praesens of perfectum) komen, a f h a n k e l i j k van een tempus van de t w e e d e klas, altijd in het i m p e r f e c t u m of p l u s q u a m p e r f e c t u m, zoodat het onderscheid tusschen de tijden voor de gevallen van s i vervalt.

Gaius Latine loquatur, si pater iubeat, wordt in een afhankelijken vorm: Non dubitabam, quin Gaius Latine loqueretur, si pater iuberet.

V o o r w a a r d e l i j k e zinnen, die onafhankelijk zijnde in den i r r e a l i s staan (conj. van het imperf. of plusquamperf.) b e h o u d e n d i e t i j d e n, ook al hangen ze af van een tempus der e e r s t e klas.

Non dubito, quin me adiuvares, si posses. Veritus es, nisi istam artem oratione exaggerasses, ne operam perdidisses. Hoc ille si repudiasset, dubitatis quin ei vis esset allata? Non dubito, quin, si hoc fecisses, facti te paenituisset.

A a n m. I. De voorwaardelijke zinnen, die onafhankelijk zijnde in het p l u s q u a m p e r f. c o n i u n c t i v i staan, veranderen dezen tijd in den hoofdzin meermalen in een p a r t. f u t u r u m met f u e r i m of als het partic. fut. niet bestaat in f u t u r u m f u e r i t u t.

Dic, quidnam facturus fueris, si eo tempore censor fuisses. Tanta inopia est coactus Hannibal, ut, nisi tum fugam speciem abeundo timuisset, Galliam repetiturus fuerit.

A a n m. II. V o o r w a a r d e l i j k e zinnen, wier hoofdzin in het i m p e r f e c t u m of p e r f e c t u m i n d i c a t i v i staat van p o s s u m of van de coniugatio periphrastica met het g e r u n d i v u m, veranderen deze tijden, zoo zij afhankelijk worden, in het p e r f e c t u m c o n i u n c t i v i.

Haud dubium fuit, quin, nisi ea mora intervenisset, castra eo die capi potuerint. Adeo aequis viribus gesta res est, ut si affuissent Etrusci et Umbri, accipienda clades fuerit.

III. Ofschoon in v o o r w a a r d e l i j k e zinnen het imperfectum coniunctivi eigenlijk het p r a e s e n s en het plusquamperfectum coniunctivi het p e r f e c t u m der voorwaardelijke wijs is, zoo worden deze tijden echter met betrekking tot de bijzinnen gewoonlijk beschouwd als een w e z e n l i j k imperfectum en plusquamperfectum.

Si, bis bina quot essent, didicisset Epicurus, hoc certe non diceret, *zoo Epicurus geleerd had, hoeveel tweemaal twee is, zou hij dit zeker niet zeggen.*

Somtijds staan de bijzinnen hier echter in een tempus van de e e r s t e klas.

Memorare possem, quibus in locis maximas hostium copias populus Romanus parva manu fuderit, nisi ea res longius nos ab incepto traheret.

**IV. Wanneer een bijzin afhankelijk is van een i n f i n i t i v u s p r a e s e n s of f u t u r i, richt zich het verbum van den bijzin naar het verbum van den h o o f d z i n.

Cato mirari se aiebat, quod non rideret haruspex, haruspicem cum vidisset. Negat Aristides quidquam utile esse (quidquam se facturum), quod cum honestate pugnet.

Zoo de bijzin echter afhankelijk is van een i n f i n i t i v u s p e r f e c t i, staat het verbum van den bijzin altijd in een tempus der t w e e d e klas.

Satis mihi multa verba fecisse videor, quare esset hoc bellum necessarium, *het komt mij voor, dat ik genoegzaam heb aangetoond, waarom deze oorlog noodzakelijk is.*

De g e v o l g a a n d u i d e n d e zinnen zijn ook hier onafhankelijk.

Docet ita se possedisse, ut nec vi nec clam possederit.

V. Wanneer een bijzin afhankelijk is van een s u p i n u m, g e r u n d i u m, p a r t i c i p i u m, a d i e c t i v u m of s u b s t a n t i v u m, richt zich het verbum van den bijzin naar het verbum van den h o o f d z i n.

Miserunt Delphos consultum, quidnam facerent de rebus suis. Ad deliberandum quid facto opus sit, antequam egeris aggredi oportet. Aristides animadvertit quendam scribentem, ut patria pelleretur. Perdiccas diu quid ageret incertus ad postremum tamen recessit. Explicavi sententiam meam, et eo quidem consilio tuum iudicium ut cognoscerem.

VI. Wanneer een bijzin afhankelijk is van een r e g e e r e n d e n z i n, die in den c o n i u n c t i v u s staat, bepaalt niet de hoofdzin, maar de r e g e e r e n d e z i n den tijd van den afhankelijken bijzin.

Nescio, quidnam causae sit, cur nullas ad me litteras des (dederis). Nescio, quidnam causae fuerit, cur nullas ad me litteras dares (dedisses).

VII. Het p r a e s e n s h i s t o r i c u m kan men met betrekking tot den tijd der bijzinnen beschouwen of als p r a e s e n s of als p e r f e c t u m h i s t o r i c u m.

Helvetii legatos mittunt, qui dicant of qui dicerent.

Meermalen staan bij denzelfden hoofdzin in het praesens historicum sommige

bijzinnen in het praesens en andere in het imperfectum coniunctivi.

Bijzinnen met cum narrativum blijven bij het praesens historicum in het imperfectum of plusquamperfectum coniunctivi staan.

Caesar, cum id nuntiatum esset, maturat ab urbe proficisci.

Wanneer de meeningen van oude schrijvers worden aangehaald, volgt soms op een hoofdzin in het praesens een bijzin in het imperfectum.

Chrysippus disputat aethera esse eum, quem homines Iovem appelarent.

Bij een infinitivus historicus staan de bijzinnen in de tempora der tweede klas.

Reus quatere vincula, vocare deos, ut sibi redderent exsilium.

VIII. Soms staat bij een hoofdzin in het praesens een bijzin in het imperfectum.

Video causas esse permultas, quae istum impellerent.

Gewoonlijk kan men zulk een bijzin verklaren als een voorwaardelijken zin. Men volge echter deze afwijking niet na.

DERTIENDE HOOFDSTUK.

OVER DE BETEEKENIS EN HET GEBRUIK VAN DEN INDICATIVUS EN CONIUNCTIVUS IN HOOFDZINNEN.

319. Vooraf ga het algemeen onderscheid tusschen indicativus en coniunctivus. De indicativus (*aantoonende wijs*) geeft den inhoud van den zin eenvoudig weer: *indicat* — hij *toont slechts aan* —; de coniunctivus (*aanvoegende wijs*) giet dien inhoud in zekeren vorm: *conjungit* — hij *legt verband* — òf om te kennen te geven, dat de zinsinhoud bedoeld, gewenscht, mogelijk is, òf alleen om de afhankelijkheid van den zinsinhoud ten opzichte van een anderen zin aan te geven.

In onze taal is de aanvoegende wijs meer en meer in onbruik geraakt: den Latijnschen coniunctivus zal men dan ook vaak moeten omschrijven door de hulpwerkwoorden *laten, mogen, moeten, kunnen, zullen, zouden.*

Eamus, *laten wij gaan.* Moriar, ni verum est, *ik mag sterven, als het niet waar is.* Quid faciam? eam? non eam? *wat moet ik doen? zal ik gaan? zal ik niet gaan?* Nil fecit, quod succenseas, *hij heeft niets gedaan, waarover gij toornig kunt worden.* In facinus jurasse putes, *gij zoudt meenen, dat zij tot gruweldaden samengezworen hadden.*

I. Indicativus in Hoofdzinnen.

320. In de meeste gevallen wordt de indicativus in de Latijnsche hoofdzinnen op dezelfde wijze gebruikt als in het Nederlandsch.

** In de volgende 4 gevallen gebruikt men in het Latijn den indicativus, waar wij den coniunctivus zouden verwachten:

1°. Wanneer de werkwoorden *kunnen, moeten, betamen* verbonden zijn met het hulpwerkwoord *zouden*, zonder dat er een bijzin met *indien* bijstaat of bijgedacht moet worden. Vgl. § 333.

Ik zou vele voorbeelden kunnen opnoemen van rijke lieden, die niet gelukkig geweest zijn. Het zou te wenschen zijn, dat gij eindelijk eens een anderen weg insloegt.

Wanneer deze werkwoorden vertaald worden door possum, debeo, oportet, necesse est, licet, convenit, decet, dedecet of het gerundivum met sum, gebruikt men den indicativus en wel het praesens, zoo men spreekt van een tegenwoordige, en het imperfectum, perfectum en plusquamperfectum, zoo men spreekt van een verleden handeling.

Multa exempla divitum virorum enumerare possum, qui beati non fuerunt. Optandum est, ut aliquando aliam viam ingrediare.

De indicativus laat zich hier aldus verklaren: de mogelijkheid, wenschelijkheid enz. is reeds vervat in de beteekenis dezer verba, terwijl ons *zouden* in dit geval louter Nederlandsch taal-eigen is. Trouwens, soms gebruikt men ook in het Nederlandsch het hulpwerkwoord *zouden* niet. Zoo kan men de vertaling van het laatste voorbeeld beginnen: *het ware te wenschen.* Evenzoo ; *gij moest vlijtiger zijn*, diligentior esse debes.

Om te weten welken verleden tijd men moet gebruiken, lette men op de omschrijving van het volgende voorbeeld.

Hoc facere debebas, *gij hadt dit moeten doen* en moet het ook thans nog doen. Hoc facere debuisti, *gij hadt dit moeten doen*, maar thans is het te laat en niet meer mogelijk. Hoc facere debueras, *gij hadt dit moeten doen*, maar toen was het te laat en niet meer mogelijk. Vgl. 397. 1°. A II.

2°. bij de onpersoonlijke uitdrukkingen, die bestaan uit een adiectivum met esse en dezelfde beteekenis hebben als bovenstaande verba, zooals: par, aequum, iustum, fas, consentaneum, satis of satius est = decet, licet; melius, utilius, optabilius est = oportet, convenit; longum, magnum, immensum, infinitum, grave, difficile est = non possum. Vgl. over het gebruik van den positivus der laatstgenoemde adiectiva § 300. Aanm.

Aequum sane fuit Socratem capitis non condemnari, *het zou zeker billijk geweest zijn, dat Socrates niet ter dood veroordeeld werd.* Longum est (*het zou te omslachtig zijn*) omnes memorare artifices, quos Athenae tulerunt.

3°. bij paene en prope, *bijna*, waar steeds het perfectum indiciativi

gebruikt wordt, terwijl wij gewoonlijk den voltooid verleden tijd of een zin met *zouden* gebruiken.

Paene oblitus sum, quod maxime fuit memorandum, *bijna had ik vergeten of bijna zou ik vergeten hebben, wat het meest vermeldenswaardig was.*

4°. bij fortasse, *misschien*, dat gebruikt wordt, als men goede gronden heeft voor een vermoeden.

Raras tuas quidem, fortasse enim non perferuntur, sed suaves accipio litteras.

N.B. Bij forsitan (= fors sit an), dat gebruikt wordt, als men geen goede gronden voor een vermoeden heeft, staat de coniunctivus.

Forsitan quaeratis, qui iste error sit et quae tanta formido.

II. Coniunctivus in Hoofdzinnen.

321. In hoofdzinnen die in de oratio recta (cfr. 407) staan, is de indicativus regel.

Men gebruikt echter den coniunctivus in hoofdzinnen:

1°. als modus optativus.

2°. als modus adhortativus.

3°. als modus concessivus.

4°. als modus potentialis.

5°. als modus dubitativus.

322. 1°. De coniunctivus wordt gebruikt als modus optativus:

a. ter aanduiding van een wensch, dikwijls met bijvoeging van utinam. De ontkenning wordt gewoonlijk uitgedrukt door ne. Het praesens en perfectum beteekenen, dat men de vervulling van den wensch voor mogelijk, het imperfectum en plusquamperfectum, dat men de vervulling voor niet mogelijk houdt.

Hoc di bene vertant, *de goden mogen hunnen zegen daartoe geven.* Utinam amicus convalescat (convaluerit), *moge mijn vriend genezen* (*genezen zijn*) Utinam amicus convalesceret, *mocht mijn vriend genezen* (maar hij zal niet genezen) Utinam amicus convaluisset, *mocht mijn vriend genezen zijn* (maar hij is niet genezen) Utinam ne nimis vitae cupidi fuissemus.

** Een wensch kan omschreven worden door velim, nolim, malim, wanneer de vervulling mogelijk is, door vellem, nollem, mallem,

wanneer de vervulling niet mogelijk is. De bijzin volgt in den coniunctivus zonder ut.

Velim mihi ignoscas. Vellem adesse posset Panaetius.

** Het woord *dan*, hetgeen wij meermalen op een wensch laten volgen, wordt of vertaald door profecto of onvertaald gelaten.

Quam vellem ad illas pulcherrimas epulas me invitasses, (profecto) reliquiarum nihil haberemus.

Dichters zetten soms o si in plaats van utinam en stellen niet vervulbare wenschen als vervulbaar voor.

O mihi praeteritos referat si Iuppiter annos.

** *b*. om bij eeden, dat men de waarheid zegt, aan te geven wat er geschieden mag, zoo men liegt. Men gebruikt hier òf den enkelen coniunctivus, wanneer de bijzin in den indicativus staat met si, si non of ni (nisi wordt niet gebruikt) òf den coniunctivus met ita, wanneer de bijzin in den indicativus staat met ut of ut non.

Dii me puniant, si gallinas tuas veneno interfeci. Moriar, ni omnia tecum communicavi. Ita me dii ament, ut gallinas tuas veneno non interfeci. Ita vivam, ut tecum omnia communicavi.

323. 2°. De coniunctivus wordt gebruikt als modus adhortativus, om een aanmoediging uit te drukken, maar gewoonlijk slechts in den 1sten persoon meervoud van het praesens.

Imitemur maiores nostros, *laten wij onze voorvaderen navolgen.* Ne difficilia optemus. Meminerimus etiam adversus infimos iustitiam esse servandam.

324. 3°. De coniunctivus wordt gebruikt als modus concessivus of hypotheticus, als men iets toegeeft, of als waar veronderstelt. Men gebruikt dan het praesens en perfectum.

In 't Hollandsch drukken wij dezen modus dikwijls uit door: *toegegeven dat, gesteld dat, al* enz.

Fueris doctus, pius non fuisti, *toegegeven dat* (*al moogt*) *gij geleerd geweest zijt* (*zijn*), *braaf zijt gij niet geweest.* Naturam expellas furca, tamen usque recurret.

Aanm. I. Is de toegevende of veronderstellende hoofdzin ontkennend, dan gebruikt men ne: Ne sit sane summum malum dolor, malum certe est.

* Aanm. II. Wordt de veronderstelling als waar beschouwd, dan kan men er ook een coniunctio concessiva voor plaatsen, maar wordt de veronderstelling

als onwaar beschouwd, dan moet men een conjunctie gebruiken en wel ut met het imperfectum of plusquamperfectum coniunctivi.

Is zulk een veronderstellende bijzin ontkennend, dan gebruikt men in beide gevallen ut non of ut met een andere ontkenning. Cfr. 339.

> Ut rationem Plato nullam afferret, ipsa auctoritate me frangeret, *verondersteld dat Plato geen enkele reden aanvoerde, dan zou hij mij toch door zijn gezag voor zich winnen.* Exercitus si pacis nomen audierit ut non referat pedem, insistet certe.

325. 4⁰. De coniunctivus wordt gebruikt als modus potentialis om iets in een zachteren vorm, slechts als mogelijk uit te spreken. Als ontkenning staat non. Men gebruikt het praesens en perfectum zonder verschil van beteekenis, om aan te geven, dat iets thans nog mogelijk is, het imperfectum (het plusquamperfectum wordt niet gebruikt) om aan te geven, dat iets vroeger mogelijk was, maar thans niet meer.

> Hic quaerat quispiam, *hier zou iemand kunnen vragen.* Hoc sine ulla dubitatione confirmaverim eloquentiam rem unam esse omnium difficillimam, *zonder eenigen twijfel zou ik durven beweren, dat de welsprekendheid een allermoeielijkste zaak is.* Hoc tantum bellum quis unquam arbitraretur ab uno imperatore confici posse, *wie had ooit kunnen gelooven, dat deze zoo groote oorlog door één veldheer zou ten einde kunnen gebracht worden!*

Het imperfectum wordt vooral gebruikt in den 2en persoon enkelvoud ter uitdrukking van ons *men* bij dicere, credere, putare en dergelijke verba.

> Maesti milites, crederes victos, redierunt in castra, *treurig keerden de soldaten, men zou hen voor overwonnenen gehouden hebben, in de legerplaats terug.* Isti mirandum in modum canes venaticos diceres, odorabantur omnia et pervestigabant. Cfr. 213. 4⁰.

Aanm. Wil men iets niet slechts als mogelijk voorstellen, maar tegelijk een vermoeden uitdrukken, dat misschien in werkelijkheid bestaat, dan mag men den enkelen coniunctivus niet gebruiken; men maakt den zin alsdan afhankelijk van haud scio an, nescio an of van een verbum van gelooven, schijnen. Men lette op dit verschil van beteekenis in de volgende zinnen.

> Dicat quispiam Alexandrum laude bellica superiorem fuisse Hannibale, *misschien beweert iemand,* en puto Alexandrum laude bellica superiorem fuisse Hannibale of Alexander .... superior fuisse mihi videtur of haud scio an Alexander . . . superior fuerit, *Alexander mag wel overtroffen hebben.*

326. 5⁰. De coniunctivus wordt gebruikt als modus dubitativus bij vragen, die twijfel, teleurstelling of afkeuring te kennen geven. De ontkenning is non.

> Quid faciam? eam? non eam? *wat moet ik doen? zou ik gaan? zou ik niet gaan* (ik weet het niet). Hunc ego non diligam? *Zou ik hem niet hoogachten?* (dat moogt gij van mij niet denken).

In plaats van den Nederlandschen voltooid verleden tijd gebruikt men in het Latijn het imperfectum.

> Valerius quotidie cantabat, erat enim scaenicus; quid faceret aliud? *Valerius zong dagelijks, want hij was tooneelspeler; wat zou hij anders hebben moeten doen?*

VEERTIENDE HOOFDSTUK.

OVER DE BETEEKENIS EN HET GEBRUIK VAN DEN INDICATIVUS EN CONIUNCTIVUS IN BIJZINNEN, DIE MET EEN CONJUNCTIE BEGINNEN.

327. De conjuncties zijn òf coördineerend òf subordineerend.

De coördineerende conjuncties verbinden zinnen, die onafhankelijk zijn van elkander; zij zijn de coniunctiones copulativae, disiunctivae, adversativae, conclusivae, waarover later in het 29ste hoofdstuk.

De subordineerende conjuncties daarentegen wijzen er op, dat de éene zin afhankelijk is van den anderen; zij zijn de coniunctiones condicionales, concessivae, comparativae, causales, finales, temporales. Alleen deze conjuncties oefenen invloed op den modus uit.

Een zin, die met een subordineerende conjunctie begint, heet bijzin, terwijl men den zin, waarvan de bijzin afhankelijk is, hoofdzin of regeerenden zin noemt.

In het algemeen noemt men een zin hoofdzin, wanneer hij geheel op zich zelven staat, volkomen onafhankelijk is, doch regeerenden zin, wanneer hij wel hoofdzin is met betrekking tot den bijzin, die van hem afhangt, maar zelf weder van een anderen zin afhangt. Wanneer men bij voorbeeld zegt: *Cincinnatus vernam, dat hij dictator was geworden,* wordt *Cincinnatus vernam* hoofdzin genoemd,

omdat deze zin geheel op zich zelven staat, volkomen onafhankelijk is. Heeft men echter dezen zin: *ik zeg, dat Cincinnatus vernam, dat hij dictator was geworden*, dan is, *ik zeg* hoofdzin en *Cincinnatus vernam* regeerende zin, omdat deze zin wel hoofdzin is met betrekking tot den bijzin *dat hij dictator was geworden*, maar zelf weder afhankelijk is van *ik zeg*.

Aanm. Wanneer wij zeggen, dat de subordineerende conjuncties den indicativus of coniunctivus *regeeren*, versta men dit goed: eerst later is men voegwoorden gaan gebruiken, om den aard der onderschikking, die tot dan toe reeds door den modus werd uitgedrukt, nader aan te geven. (Vgl. 351. 2°. A. III; 389. A. II).

328. I. Plaatsing der bijzinnen.

Een herhaaldelijk voorkomende Latijnsche zinswending is de volgende:

Dionysius, cum in communibus suggestis consistere non auderet . . . . Daar Dionysius niet durfde staan op de gewone spreekgestoelten . . . . (*nooit* te vertalen: *Dionysius, daar hij . . . .*).

Hier is dus de bijzin geplaatst tusschen de woorden van den hoofdzin.

De Latijnen doen dit in de volgende gevallen en op de volgende wijze:

1°. als het subject van hoofd- en bijzin hetzelfde is, wordt dit subject slechts eens uitgedrukt en wel vóór den bijzin.

Cicero, ubi spem libertatis amissam vidit, Italiam relinquere constituit, *zoodra Cicero zag, dat zijn hoop op vrijheid verloren was, besloot hij Italië te verlaten.*

** 2°. als het object van hoofd- en bijzin hetzelfde is, wordt dit object slechts eens uitgedrukt en wel vóór den bijzin (cfr. 465, 2°.).

Demosthenem, quamquam omnes sunt admirati, tamen nemo assecutus est, *ofschoon allen Demosthenes hebben bewonderd, heeft toch niemand hem geëvenaard.*

** 3°. als het subject van den hoofdzin tegelijk een casus obliquus in den bijzin is, staat dat subject vóór den bijzin en wordt in den bijzin door een casus obliquus van een pronomen aangeduid.

Socrates, cum amici ex vinculis eum deducere vellent, mori maluit, *Socrates wilde liever sterven, toen zijne vrienden hem uit de gevangenis wilden wegvoeren.* Men kan ook vertalen: *toen de vrienden van Socrates hem uit de gevangenis wilden wegvoeren, wilde hij liever sterven.*

** 4°. als het subject van den bijzin tegelijk een casus obliquus in den hoofdzin is, staat de casus obliquus vóór den bijzin en wordt het subject van den bijzin niet uitgedrukt.

Pompeius Cretensibus, cum ad eum usque in Pamphyliam legatos misissent, spem deditionis non ademit, *Pompeius ontnam den Cretensers de hoop op overgave niet, toen zij hem in Pamphylië gezanten hadden gezonden.* Men kan ook vertalen: *toen de Cretensers gezanten hadden gezonden tot Pompeius in Pamphylië, ontnam hij hun de hoop op overgave niet.*

Ook zonder dat de hoofdzin en de bijzin een gemeenschappelijk woord bevatten, wordt de bijzin meermalen tusschen de woorden van den hoofdzin gevoegd.

Insidiatores, postquam in eum locum agmen pervenit, decepti ordine atque vestitu in eum faciunt impetum, qui suppositus erat. Quamobrem, si ornate locutus est physicus ille Democritus, ornatus verborum oratoris putandus est.

Meermalen wordt een bijzin, die van een anderen bijzin afhangt, tusschen de woorden van dien bijzin geplaatst.

Credo ego vos, iudices, mirari, quid sit quod, cum tot summi oratores hominesque nobilissimi sedeant, ego potissimum surrexerim, qui cet.

Bij het in elkander plaatsen van verschillende zinnen moet men steeds letten op duidelijkheid en welluidendheid. Daarom geve men aan de tusschengevoegde zinnen altijd die plaats, welke het zinsverband vordert. Ook zorge men, dat de verba der verschillende zinnen, vooral wanneer zij gelijkvormige uitgangen hebben, niet alle op elkander volgen. Als voorbeeld van een verkeerd gestelden zin diene de volgende:

Pari ferme intervallo ab iugo constiterunt, nuntios in castra remissos, qui quid sibi, cum praeter spem hostis occurrisset, faciendum esset, consulerent, quieti opperientes.

Wanneer twee bijzinnen, die met een verschillende subordineerende conjunctie beginnen en niet door et verbonden zijn, bij éénen hoofdzin behooren, kan men den zin op verschillende manieren stellen.

Ubi redieris, librum tibi dabo, si postulabis.
Ubi redieris, librum, si postulabis, tibi dabo.
Dabo tibi, ubi redieris, librum, si postulabis.
Tibi, ubi redieris, librum, si postulabis, dabo.
Ubi redieris, si postulabis librum, tibi dabo.

II. Plaats der conjuncties.

** De conjuncties staan gewoonlijk in het begin van den bijzin. Zoo echter de bijzin vóór den hoofdzin staat, worden de subordineerende conjuncties meermalen na een of meer woorden gezet, waarop de nadruk valt. Bij prozaschrijvers wordt het verbum nooit en het relativum altijd vóór de conjunctie geplaatst.

Romam ut nuntiatum est Veios captos, immensum gaudium fuit. Quae cum ita sint, Catilina, perge quo coepisti.

Ook indien de hoofdzin vooropstaat, worden ut, *opdat, zoodat*, en ne,

opdat niet, somtijds na een woord gezet, waarop de nadruk valt. Het verbum is hier weder uitgezonderd.

Caesar me invitat, sibi ut sim legatus. Catilina postulabat, patres conscripti ne quid de se temere crederent.

Het meest geschiedt dit met u t c o n s e c u t i v u m na een woord met ontkennende beteekenis, zooals: v i x u t, n e m o u t, n u l l u s u t, n i h i l u t, p r o p e u t, p a e n e u t.

Brevi spatio interiecto, vix ut rebus, quas constituissent, collocandis atque administrandis tempus daretur, hostes ex omnibus partibus signo dato decurrere. Atque eo facto sic doluit, nihil ut tulerit gravius in vita.

I. Coniunctiones condicionales.

329. De voornaamste coniunctiones condicionales zijn: s i, *indien, zoo, als,* en n i s i, s i n o n, *indien niet, tenzij.*

Het woordje *dan,* hetwelk wij dikwijls vóór den hoofdzin plaatsen, blijft in het Latijn gewoonlijk onvertaald.

Si facies, remunerabor, *zoo gij het doet, dan zal ik u beloonen.*

Men kan de voorwaarde, in den bijzin uitgedrukt, op 3 verschillende wijzen voorstellen, n.l.

1⁰. als werkelijk bestaande.

2⁰. als veronderstelling.

3⁰. als niet-werkelijk bestaande.

Vandaar worden bij de voorwaardelijke bijzinnen 3 gevallen onderscheiden.

330. E e r s t e g e v a l. De voorwaarde, in den bijzin uitgedrukt, wordt voorgesteld als w e r k e l i j k b e s t a a n d e.

Nu kan het zijn, dat de spreker hetgeen in den bijzin staat voor waar houdt en dan zegt: en als dit waar is, dan is ook het volgende waar.

Indien gij dit niet gelooft (en ik meen, dat ge het niet gelooft), *dan dwaalt gij:* si id non credis, erras.

't Kan echter ook zijn, dat de spreker buiten beschouwing laat of het eerste waar is, en alleen zegt: *als* het eerste waar is, is ook het volgende waar. Zoo kan iemand te middernacht zeggen: *als het dag is, is het licht:* si dies est, lucet.

In litteris non multum proficies, nisi omnibus viribus in eas incubueris, *gij zult het in de wetenschap niet ver brengen, zoo gij er u niet met alle kracht op toelegt.*

Zoo als reeds uit de voorbeelden bleek,* staat hier dus zoowel h o o f d- a l s b i j z i n i n d e n i n d i c a t i v u s.

A a n m. Om redenen buiten den voorwaardelijken zin om, kan soms in hoofd- of bijzin een andere modus voorkomen dan de indicativus. Zoo kan:

1⁰. de h o o f d z i n ook in den c o n i u n c t i v u s of i m p e r a t i v u s staan.

Domus mea ardebat in Palatio; consules epulabantur. Quod si meis incommodis laetabantur, urbis tamen periculo commoverentur. Si de me ipso plura videbor dicere, ignoscitote.

2⁰. de b i j z i n in den c o n i u n c t i v u s staan:

a. wanneer *men* vertaald wordt door den 2den p e r s o o n e n k e l v o u d, alsmede na s i q u i s.

Memoria minuitur, nisi eam exerceas. Turpis est excusatio, si quis contra rempublicam se amici causa fecisse fateatur.

b. wanneer hij afhankelijk is van een r e g e e r e n d e n z i n, die zelf in den c o n i u n c t i v u s staat.

Res ita comparata est, ut, si id credas, erres.

331. T w e e d e g e v a l. De voorwaarde, in den bijzin uitgedrukt, wordt voorgesteld als een v e r o n d e r s t e l l i n g. De spreker v e r o n d e r s t e l t voor een oogenblik, dat de voorwaarde, in den bijzin uitgedrukt, vervuld wordt.

Indien gij dit geloofdet (laat ik dit eens veronderstellen), *dan zoudt gij dwalen,* si id credas, erres. *Veronderstel eens, dat iemand dit doet, dan zoudt gij hem toch onvoorzichtig noemen,* si quis id fecerit, imprudentem eum dixeris.

In dit geval staat gewoonlijk zoowel d e b i j z i n a l s d e h o o f d z i n i n d e n c o n i u n c t i v u s v a n h e t p r a e s e n s of p e r f e c t u m zonder verschil van beteekenis.

* Deze coniunctivus is een coniunctivus potentialis: wie de vervulling eener voorwaarde veronderstelt, acht die vervulling m o g e l i j k (vgl. 325).

** A a n m. I. Het p e r f e c t u m c o n i u n c t i v i wordt vooral gebruikt, zoo men ter verklaring of staving eener opgezette stelling mogelijke gevallen als voorbeelden aanhaalt. Voor de duidelijkheid zet men hier meermalen u t, *bij voorbeeld,* vóór s i.

(Ut) si gladium quis apud te sana mente deposuerit, repetat insaniens, reddere peccatum sit, officium non reddere, *zoo iemand, bij voorbeeld, terwijl hij bij zijn verstand was, een zwaard bij u had neergelegd en dit in staat van waanzinnigheid terugvroeg, zou het een misslag zijn het hem te geven en een plicht het hem te weigeren.*

A a n m. II. De h o o f d z i n staat in den indicativus, wanneer men den inhoud daarvan als z e k e r wil voorstellen — en dit is vooral het geval, als de

voorwaardelijke zin met nisi wordt ingeleid — of wanneer men de mogelijkheid door possum uitdrukt.

Non iucunde vivitur, nisi cum virtute vivatur. Intrare, si possim, castra hostium volo. Innocens, si accusatus sit, absolvi potest.

332. Derde geval. De voorwaarde wordt beschouwd als niet werkelijk bestaande.

Indien gij dit geloofdet (maar gij gelooft het niet), *zoudt gij dwalen*, si id crederes errares. *Indien gij dit geloofd hadt* (ge hebt het echter niet geloofd), *zoudt gij gedwaald hebben*, si id credidisses, erravisses. Nisi Alexander essem, ego vero vellem esse Diogenes. Quae vita fuisset Priamo, si ab adolescentia scisset, quos eventus senectutis esset habiturus?

In dit geval staat gewoonlijk zoowel de bijzin als de hoofdzin in den coniunctivus van het imperfectum of plusquamperfectum.

Het is duidelijk, dat de hoofdzin soms in een anderen correspondeerenden tijd kan staan dan de bijzin.

Als gij dit vroeger geloofd hadt (wat nu niet het geval is), *dan zoudt gij nu nog in dwaling verkeeren*, si id credidisses, errares.

Aanm. I. Bij niet bestaande veronderstellingen zetten de Latijnen meermalen in den bijzin het imperfectum, waar wij het plusquamperfectum zouden verwachten.

Non iam Troicis temporibus tantum laudis in dicendo Ulixi tribuisset Homerus, nisi iam tum esset honos eloquentiae.

Aanm. II. Bij niet bestaande veronderstellingen staat het verbum van den hoofdzin niet zelden in den indicativus en wel

1°. wanneer het behoort tot de verba van kunnen, moeten, betamen, waarover in § 320 gesproken is.

Deleri totus exercitus potuit, si fugientes persecuti victores essent, *het gansche leger zou vernietigd hebben kunnen zijn, indien de overwinnaars de vluchtelingen achtervolgd hadden.* Contumeliis eum onerasti, quem patris loco, si ulla in te pietas esset, colere debebas. Si unum diem morati essetis, moriendum onnibus fuit.

Zoo de veronderstelling echter op de toekomst betrekking heeft, moet het verbum van den hoofdzin in den coniunctivus staan.

Cluentio ignoscere debebitis, quod haec dici patiatur; mihi ignoscere non deberetis, si tacerem (*zoo ik zwijgen zou*, maar ik zal niet zwijgen.)

2°. wanneer het bestaat uit een participium op urus met eram of fui en men een vast besluit wil te kennen geven.

Aratores qui remanserant, relicturi omnes agros erant, nisi ad eos

Metellus Roma litteras misisset, *de achtergebleven landlieden zouden allen ongetwijfeld hunne landerijen verlaten hebben, zoo Metellus hun niet uit Rome geschreven had.* Furium et Aemilium, si tribuni me triumphare prohiberent, testes citaturus fui rerum a me gestarum.

3°. om uit te drukken dat iets op het punt was van te geschieden.

Ferrum deferebat in pectus, nisi proximi dextram attinuissent, *hij zou zich het zwaard in de borst hebben gestooten, zoo de omstanders zijn hand niet hadden vastgehouden.* Perieram, nisi Faunus ictum sublevasset.

Dit geschiedt vooral bij het perfectum met paene en prope. Vgl. 320. 3°.

Pons sublicius iter paene hostibus dedit, nisi unus vir fuisset, Horatius Cocles, qui cet.

333. Bij tegenstellingen en in een levendig gesprek wordt si somtijds uitgelaten.

Negat quis, nego, ait, aio, *zoo iemand neen zegt, zeg ik ook neen, en zoo iemand ja zegt, zeg ik ook ja.*

Soms wordt de bijzin weggelaten of op een andere wijze aangeduid.

Omnia, quae dicam, sic erant illustria, ut ad ea probanda totam Siciliam testem adhibere possem (vul aan: si testibus uti vellem). Animi magnitudo remota communitate (= si communitas remota sit) feritas sit quaedam et immanitas. Qui videret (= si quis videret), urbem captam diceret.

Somtijds staat in plaats van den bijzin een imperativus. Het voegwoord *en*, dat wij hier gewoonlijk gebruiken, mag in het Latijn niet vertaald worden.

Lege librum: intelleges. Sequere praecepta medici: brevi convalesces.

** **334**. Sin (= si autem, si vero) en versterkt sin autem, *indien echter*, wordt gebruikt, zoo er reeds een veronderstelling is voorafgegaan.

Mercatura, si tenuis est, sordida putanda est; sin magna et copiosa, non est admodum vituperanda.

Wanneer er geen veronderstelling is voorafgegaan, moet men *indien echter* vertalen door sed si.

** **335**. Indien niet wordt vertaald door nisi of si non (si minus, sin aliter).

Nisi (= tenzij, behalve, wanneer) ontkent gewoonlijk den geheelen zin.

Parvi sunt foris arma, nisi est consilium domi.

Soms zegt men nisi si.

Noli putare me longiores epistolas scribere, nisi si quis ad me plura scripsit.

Si non wordt gebruikt:

1°. wanneer slechts een enkel woord ontkend wordt.

Oro te ut, si non aequo animo, at forti hoc feras.

2⁰. wanneer een veronderstelling, na eerst affirmative uitgesproken te zijn, nog eens negative herhaald wordt.

Si id feceris, magnam habebo gratiam; si non feceris, ignoscam.

Wordt bij de negatieve herhaling het verbum niet genoemd, dan moet men *zoo niet* door si (sin) minus, sin aliter vertalen.

Hoc si assecutus sum, gaudeo; si minus me consolor.

3⁰. wanneer in den hoofdzin op een of andere wijze iets wordt teruggenomen van hetgeen in den bijzin ontkend is. Wij voegen in den hoofdzin gewoonlijk *dan toch*, de Latijnen at, tamen, certe, attamen, at certe.

Si non victoriam consequi potuerimus, tamen vires hostium exhauriemus. Si magnum virum non consequi possumus, attamen aemulari possumus.

Zoo in den bijzin geen verbum staat, zeggen de Latijnen in plaats van si non ook si minus.

Quanta tempestas invidiae nobis, si minus in praesens tempus, at in posteritatem impendet!

Ni, dat in beteekenis overeenkomt met si non, doch altijd den geheelen zin ontkent, wordt vooral gebruikt bij eeden, bedreigingen, weddingschappen en verzekeringen van allerlei aard. Vgl. § 322. *b*.

336. Nisi forte, nisi vero, *behalve misschien wanneer, of het moest zijn dat*, geven een uitzondering op, die eigenlijk geen uitzondering is, om daardoor aan te toonen, dat men niet kan afwijken van een aangenomen meening, zonder een ongerijmdheid aan te nemen. Zij staan altijd met den indicativus. Nisi forte heeft dikwijls, nisi vero altijd een ironischen zin.

Nemo fere saltat sobrius, nisi forte insanit. Hostes facile vincemus, nisi vero credimus eos, quos terra marique priore bello vicimus, a quibus stipendia per viginti annos exegimus, plus spei nactos esse.

** **337**. Nisi wordt ook gebruikt in niet voorwaardelijke zinnen en wel:
1⁰. in de beteekenis van *dan* na nemo, nihil, enz. Vgl. § 307.
2⁰. met non in de beteekenis van *slechts*. In dit geval wordt nisi en non gewoonlijk zoo geplaatst, dat non vóór het verbum en nisi op de plaats van ons *slechts* staat.

Nisi inter bonos viros amicitia esse non potest of esse amicitia non potest nisi inter bonos viros.

Wanneer *slechts* uitsluitend op een verbum betrekking heeft, zooals: *vele menschen slapen en eten slechts*, moet men om nisi te gebruiken een omschrijving aanwenden met nihil aliud facere of agere.

Multi homines nihil aliud faciunt nisi dormiunt et edunt. Vgl. § 351. 2⁰. A. II in fine.

Soms staat nisi in de beteekenis van *slechts* in een onafhankelijken zin, die volgt op een negatieven zin.

De re nihil possum iudicare; nisi illud mihi persuadeo te talem virum nihil temere fecisse (*slechts daarvan ben ik overtuigd*).

3⁰. met quod ter vertaling van *behalve dat*.

Tusculanum et Pompeianum me valde delectant nisi quod me aere alieno obruerunt.

In plaats van nisi quod gebruikt men ook praeterquam quod.

** **338**. De coniunctiones condicionales modo, dum, dummodo, *indien slechts, als ten minste, mits*, modo ne, dum ne, dummodo ne, *indien slechts niet, als ten minste niet, mits niet*, regeeren altijd den coniunctivus en volgen de algemeene regels der consecutio temporum: de reden hiervan is, dat deze coniunctiones niet slechts een voorwaarde, maar ook een wensch uitdrukken. (Vgl. § 364.)

Manent ingenia senibus, modo permaneat studium et industria. Rex pollicitus est omnia se facturum, modo ne cogeretur corpus suum dedere.

Aanm. In niet-voorwaardelijke zinnen wordt *zouden* vertaald:
1⁰. door den coniunctivus als modus potentialis of dubitativus. Vgl. § 325 en § 326.
2⁰. door omschrijving met credo, puto en dergelijke verba.

Gaius zou het kunnen zeggen (volgens mijne meening), puto Gaium dicere posse, (volgens een gerucht), audio Gaium dicere posse. Vgl. § 325. A.

3⁰. door de coniugatio periphrastica op urus, wanneer iets in een verleden tijd toekomstig was.

Gaius zou het zeggen (= was voornemens het te zeggen) *toen zijn broeder kwam*, Gaius dicturus erat, cum frater eius venit.

4⁰. bij de werkwoorden *kunnen, moeten, betamen* door verschillende verba in den indicativus. Vgl. § 320. 1⁰. en 2⁰.
5⁰. door het perfectum indicativi bij paene en prope. Vgl. § 320. 3⁰.
6⁰. voor de oratio obliqua vgl. § 407 vlg.

II. Coniunctiones concessivae.

339. De coniunctiones concessivae licet, cum, quamvis (zelden quantumvis, quamlibet), *schoon, ofschoon*, ut, *gesteld, toegegeven dat, al*, ut non, *gesteld, toegegeven dat niet*, regeeren den coniunctivus.

Licet fremant omnes, ego non tacebo, *ofschoon allen mompelen, ik zal toch niet zwijgen*. Homines, cum multis rebus infirmiores sint, hac re maxime bestiis praestant, quod loqui possunt, *ofschoon de menschen onder verschillende opzichten zwakker zijn, overtreffen zij vooral daardoor de dieren, dat zij spreken kunnen*. Illa quamvis ridicula essent, mihi

tamen risum non moverunt, *ofschoon deze dingen belachelijk waren, hebben zij mij echter niet aan het lachen gebracht.* Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas, *al ontbreekt de kracht, toch is de wil te prijzen.*

** Aanm. I. Licet — eigenlijk praesensvorm van een werkwoord — komt slechts voor met het praesens en perfectum coniunctivi en mag dus volgens de consecutio temporum niet gebruikt worden, als de hoofdzin in een verleden tijd staat. Meermalen wordt licet verbonden met quamvis.

Quamvis licet insectemur Stoicos, metuo ne soli philosophi sint.

** Aanm. II. Quamvis (letterlijk: hoezeer gij ook wilt) heeft overeenkomstig zijn oorspronkelijke beteekenis ook *gewoonlijk* praes. of perf. conj. bij zich (zie echter het voorbeeld hierboven). Meermalen staat quamvis als adverbium in de beteekenis van *hoe — ook* bij een adiectivum of adverbium.

Si hoc onere carerem, quamvis parvis Italiae latebris contentus essem, *zoo ik van dezen last bevrijd was, zou ik met een hoekje van Italë hoe klein ook tevreden zijn.* Non mihi difficile est quamvis multos nominatim proferre, *het zou niet moeilijk voor mij zijn er zoovelen gij maar wilt bij name te noemen.*

Over ut, ne, ut non. Vgl. § 324.

340. Quamquam, *ofschoon,* (letterlijk: hoe ook), wordt gebruikt wanneer de inhoud van den bijzin als werkelijk bestaande wordt beschouwd en regeert dan den indicativus.

Quamquam omnis virtus nos ad se allicit, tamen iustitia et liberalitas id maxime efficit, *ofschoon iedere deugd ons aantrekt, zoo doen dit echter wel het meest rechtvaardigheid en vrijgevigheid.*

Aanm. Quamvis en quamquam laten zich vaak vertalen door *in weerwil van, ondanks, niettegenstaande* met een substantivum.

Quamvis prudens sis, *in weerwil van, uwe voorzichtigheid.* Quamquam doctissimus es, *ondanks uwe groote geleerdheid.*

341. Etsi, tametsi (ook wel tamen etsi), etiamsi, *ofschoon, hoewel, al, ook al, ook indien,* zijn composita van si en volgen voor den modus dezelfde regels als si.

Etsi en tametsi worden evenals quamquam gewoonlijk gebruikt, als de inhoud van den zin als werkelijk bestaande beschouwd wordt en hebben dan dus den indicativus.

Optimi homines faciunt, quod honestum est, etsi nullum emolumentum consecuturum vident, *de beste menschen doen datgene wat betamelijk is, ofschoon zij zien, dat er geen voordeel uit voortkomen zal.* Quos consules futuros putes, facito ut sciam, tametsi minus sum curiosus.

Etiamsi wordt gewoonlijk slechts gebruikt, als de inhoud van den zin als mogelijk of niet werkelijk bestaande wordt beschouwd. Geheel volgens de regels van si heeft het den coniunctivus van het praesens of perfectum, als de inhoud van den zin als mogelijk bestaande, den coniunctivus van het imperfectum of plusquamperfectum, als de inhoud van den zin als niet werkelijk bestaande beschouwd wordt.

Quod turpe est, id etiamsi occultetur, tamen honestum fieri nullo modo potest (vgl. 331 A. II.). Etiamsi timidi essemus, tamen timorem abiceremus.

Aanm. Quamquam (soms etsi en tametsi) wordt ook geplaatst bij het begin van een onafhankelijken zin in de beteekenis van *maar, toch, intusschen, niettemin* om hetgeen voorafgaat te beperken of te verbeteren.

Nunquam officii te monere desii; quamquam omnes monitiones et preces quid profecerunt, *nooit heb ik opgehouden u aan uw plicht te herinneren; intusschen wat hebben al mijn vermaningen en gebeden gebaat?* Quamquam quid loquor, *maar waartoe spreek ik nog?*

III. Coniunctiones comparativae.

342. De coniunctiones comparativae tamquam (tamquam si); quasi (proinde, perinde quasi); ac si (aeque, proinde, perinde non secus ac si); velut(i) si; ut si en somtijds velut, sicut(i), *alsof, even alsof,* regeeren den coniunctivus en worden gebruikt, wanneer een verondersteld geval met een werkelijk geval vergeleken wordt.

Sequani absentis Ariovisti crudelitatem, veluti si coram adesset, horrebant, *de Sequanen huiverden voor de wreedheid van Ariovistus, wanneer hij afwezig was, even alsof hij persoonlijk aanwezig was.* Lamentaris, quasi amici obliti tui sint, *gij klaagt, alsof uwe vrienden u vergeten hebben.* Sed quid ego his testibus utor, quasi res dubia aut obscura sit.

Aanm. I. Wanneer bij deze conjuncties een imperfectum of plusquamperfectum coniunctivi staat na een hoofdzin in het praesens, moet men den bijzin verklaren als een verkorten voorwaardelijken zin.

Negotia tibi non secus commendo ac si mea essent = ac commendarem, si mea essent.

Aanm. II. Somtijds staat bij quasi, tamquam, velut een participium coniunctum.

Graecas litteras sic avide arripuit Cato quasi diuturnam sitim explere cupiens.

Het is echter beter om het verbum in den coniunctivus te plaatsen.

Aanm. III. Quasi, quasi vero, proinde quasi hebben meermalen een ironische beteekenis, wanneer men spottend wil aangeven, wat niet het geval is.

Laudant eos, qui aequo animo moriantur; qui alterius mortem aequo animo ferant, eos putant vituperandos: quasi fieri ullo modo possit, ut quisquam plus alterum diligat quam se.

** Aanm. IV. Op de Nederlandsche werkwoorden *schijnen, veinzen, voorgeven, vermoeden, verdenken* en dergelijke volgt meermalen een bijzin met *alsof* in plaats van met *dat*.

Lysander nam den schijn aan alsof hij het orakel ondervraagd had. Het schijnt alsof de natuur in Alcibiades heeft willen beproeven, wat zij kon voortbrengen.

In het Latijn staat bij deze verba altijd de accusativus cum infinitivo en bij videri de nominativus cum infinitivo.

Lysander oraculum se consuluisse simulavit. In Alcibiade natura videtur experta esse, quid efficere posset.

343. De coniunctiones ut (uti), sicut (sicuti), quemadmodum (soms tamquam en quomodo), *evenals, gelijk*, staan met den indicativus en worden gebruikt, wanneer werkelijke gevallen met elkander vergeleken worden. Het Nederlandsche *zoo* in het tweede lid der vergelijking wordt vertaald door ita of sic.

Ut hirundo instante hieme avolat, sic infidus amicus commutata fortuna deserit amicum, *gelijk de zwaluw bij het naderen van den winter wegvliegt, zoo verlaat ook een ontrouwe vriend zijn vriend, wanneer de fortuin zich gekeerd heeft.*

** Aanm. I. Ut—ita (sic) beteekenen meermalen *wel—maar, ofschoon—toch.*

Frater tuus ut aetate inferior me est, ita magnitudine corporis superior, *uw broeder is wel jonger dan ik, maar hij overtreft mij in lichaamsgrootte.* Hannibal ut Romanos multis et atrocibus proeliis devicit, ita rempublicam Romanam evertere non potuit. Cfr. 517.

** Aanm. II. Het Nederlandsche *hoe* vóór een werkwoord wordt vertaald door ut, wanneer het op welke wijze, en door quam of quantopere, wanneer het hoezeer beteekent.

Audisti ut me circumsteterint. Quam cupiunt laudari!

Hoe weinig heet quam non en quam nihil.

Quam id te non decebat.

IV. Coniunctiones causales.

344. Cum causale, *omdat, dewijl*, regeert den coniunctivus.

Dionysius, cum in communibus suggestis consistere non auderet, contionari ex turri alta solebat, *daar Dionysius niet durfde staan op de gewone redenaarsgestoelten, was hij gewoon van een hoogen toren te spreken.*

Cum geeft bij voorkeur iets aan als grond eener redeneering.

Cum sint in nobis consilium, ratio, prudentia, necesse est Deum haec ipsa habere maiora. Wij menschen hebben verstand; God echter heeft alles volmaakter dan de menschen; derhalve heeft God ook een volmaakter verstand dan de menschen.

Aanm. Cum regeert den indicativus, wanneer het staat in plaats van quod bij de verba van gelukwenschen en bedanken. Cfr. § 349, 3°.

Gratulor tibi, cum tantum vales apud Dolabellam. Tibi gratias ago, cum tantum litterae meae potuerunt.

345. Quoniam, quandoquidem (zelden quando) *omdat, dewijl*, en siquidem, *daar immers*, geven een bekend feit als reden op en regeeren den indicativus.

Quoniam de genere belli dixi, nunc de magnitudine pauca dicam. Hoc confiteor iure mihi obtigisse, quandoquidem tam iners sum. Antiquissimum e doctis est genus poëtarum, siquidem Homerus fuit ante Romam conditam. Id omitto, quando vobis ita placet.

** Siquidem beteekent soms *zoo ten minste.*

Nos vero, siquidem in voluptate sunt omnia, longe multumque superamur a bestiis.

346. Zeer gebruikelijke coniunctiones causales zijn nog quod en quia, *omdat, dewijl.* Quod en quia regeeren den indicativus, behalve wanneer de spreker of de schrijver wil te kennen geven, dat hij de reden van iets aangeeft volgens de meening van een ander (vgl. 407 A.).

Wanneer iemand dus zegt: Socrates condemnatus est quod corrumperet juventutem, dan geeft hij door dien coniunctivus te kennen, dat niet hij zelf het bederven der jongelingen als reden van Socrates' veroordeeling opgeeft, maar dat de rechters zulks gedaan hebben.

Als de schrijver zegt: Aristides expulsus est patria quod praeter modum justus e s s e t, geeft hij door dien coniunctivus te verstaan, dat n i e t h ij z e l f de buitengewone rechtvaardigheid van Aristides als oorzaak zijner verbanning beschouwt, m a a r dat d e g e n e n d i e h e m v e r b a n d e n, dit als reden hebben opgegeven. Zoo zou ook de zin: Romani quia consules ad id locorum prospere rem g e r e r e n t, minus his cladibus commovebantur, „g e r e b a n t" gehad hebben, als de schrijver z ij n e i g e n m e e n i n g had willen aangeven.

De coniunctivus bij deze conjuncties is te verklaren als oratio obliqua in ruimeren zin (cfr. § 407 A.).

Let ook eens op ons Nederlandsch, als we zulk een conjunctief-zin vertalen als hoofdzin: „hij *zou* de jeugd bederven!" „hij *zou* buitengewoon rechtvaardig zijn!" — terwijl de indicatief-zin (eigen meening) als hoofdzin luidt: „hij *bederf* de jeugd"; „hij *was* buitengewoon rechtvaardig", (cfr. § 327. A.).

** A a n m. I. Uit het voorgaande moet het wel duidelijk zijn, dat dus zinnen met n o n q u o d (n o n q u o en bij lateren ook n o n q u i a) steeds in den c o n i u n c t i v u s staan. Door de ontkenning geeft men te verstaan, dat het n i e t z ij n e i g e n m e e n i n g is. Gewoonlijk volgt hierop s e d q u o d of s e d q u i a met den i n d i c a t i v u s (eigen meening) of ook wel s e d u t met den c o n i u n c t i v u s (ut finale) (§ 351. 1°.).

> Socrates in iudicio ad humiles preces descendere noluit, non quod iudices eludere vellet, sed quia nullius culpae sibi conscius erat. Ad te litteras dedi, non quo haberem magnopere, quod scriberem, sed ut loquerer tecum absens.

Wanneer n o n q u o d en n o n q u o versterkt worden door e o, i d e o, i d c i r c o, p r o p t e r e a, plaatst men de ontkenning gewoonlijk vóór de versterkende woorden in den hoofdzin.

> Non idcirco librorum usum dimiseram, quod iis succenserem, sed quod eorum me suppudebat, *niet daarom had ik het gebruik der boeken laten varen, omdat ik er verstoord op was, maar omdat ik er mij een weinig voor schaamde.*

Na n o n q u o d, n o n q u o volgt meermalen n o n, dat, zoo het op den ganschen zin betrekking heeft, met q u o d of q u o kan samengetrokken worden tot q u i n.

> Iisdem de rebus volui ad te saepius scribere, non quin (non quod non) confiderem diligentiae tuae, sed rei magnitudo me movebat.

A a n m. II. Wanneer op q u o d een verbum van z e g g e n of m e e n e n volgt, staat dit gewoonlijk in den c o n i u n c t i v u s, ofschoon niet de omstandigheid, dat iemand iets zegt of meent, maar wel de inhoud daarvan als reden wordt opgegeven.

> Graeci obolum in os mortuorum iniciebant, quod illis eo nummo apud inferos opus esse putarent.

347. **Verschillende coniunctiones causales zijn c o ö r d i n e e r e n d, namelijk n a m, n a m q u e (met versterkte beteekenis en bijna alleen vóór vocalen), e n i m, e t e n i m (met versterkte beteekenis), *want*. N a m is vooral b e w ij z e n d, e n i m vooral v e r k l a r e n d. Deze conjuncties staan altijd i n h e t b e g i n van den zin, behalve e n i m, dat gewoonlijk op de t w e e d e plaats staat. Vgl. § 527. A. I en II.

** N a m, e n i m, e t e n i m beteekenen ook *namelijk*. In deze beteekenis worden zij alleen gebruikt, wanneer iets verklaard wordt in een n i e u w e n z i n.

> Rerum bonarum et malarum tria sunt genera: nam aut in animis, aut in corporibus, aut extra esse possunt.

Over de vertaling van *namelijk* vóór een nomen appositum Vgl. § 195.

**Tot de coördineerende coniunctiones causales behooren ook n e m p e, n i m i r u m, s c i l i c e t, v i d e l i c e t. Meermalen hebben zij een i r o n i s c h e n z i n; s c i l i c e t heeft dit bijna altijd.

N e m p e, *toch wel*.

> Quid volunt leges? nempe ut iis obtemperemus.

N i m i r u m, *ongetwijfeld*.

> Si diligenter, quid Miltiades potuerit, consideraveris, omnibus regibus hunc regem nimirum antepones.

S c i l i c e t, v i d e l i c e t, *natuurlijk*.

> Catilina, homo videlicet permodestus et timidus, vocem consulis ferre non potuit. Vim scilicet ego desideravi, qui, dum vis fuit, nihil egi.

348. **Q u i p p e wordt vooral gebruikt met het p r o n o m e n r e l a t i v u m en met c u m, wanneer deze woorden een r e d e n g e v e n d e beteekenis hebben en dus den coniunctivus bij zich hebben.

> Centauri, quippe quorum insita immanitas vi Bacchi mollita esset, ante currum dei ingrediebantur, *de Centauren liepen voor den wagen van den God, daar hunne natuurlijke woestheid door de kracht van Bacchus getemperd was.* Cimoni turpe non fuit sororem germanam habere in matrimonio, quippe cum eius cives eodem uterentur instituto.

Q u i p p e staat ook vóór een n o m e n a p p o s i t u m in de beteekenis van *voorzeker*.

> Sol Democrito magnus videtur, quippe homini erudito.

Soms staat het in diezelfde beteekenis geheel alleen, doch moet dan gevolgd worden door een zin met n a m, e n i m, c u m.

> Ista, ipsa a te apte et rotunde sunt dicta; quippe: habes enim a rhetoribus.

349. De conjunctie „quod" kan behalve als c a u s a l e conjunctie (*omdat*) ook nog gebruikt worden ter inleiding slechts van een f e i t (*factisch* quod) en staat aldus in de beteekenis van *dat*:

1°. bij de verba van b l ij d s c h a p, d r o e f h e i d, v e r w o n d e r i n g (verba affectuum).

> Gaudeo, quod mihi faves, *ik ben blijde, dat gij mij begunstigt.*

2⁰. in bijzinnen, die subject zijn van onpersoonlijke verba en uitdrukkingen.

Quod victor victis parcit magnum est, *dat de overwinnaar de overwonnenen spaart is grootmoedig.*

*Het onderscheid tusschen quod en den accusativus cum infinitivo, die eveneens bij de verba van 1⁰ en 2⁰ staat, is hierin gelegen, dat quod uitdrukkelijk te kennen geeft, dat de inhoud van den bijzin een feit is, terwijl de *acc. c. infin.* zoowel een *feit* kan behelzen als een *algemeene bewering*

Quod victor victis parcit magnum est. *Het is grootmoedig van den overwinnaar, dat hij de overwonnenen spaart.* Victorem victis parcere magnum est kan hetzelfde beteekenen, maar ook: *het is grootmoedig van een overwinnaar, als hij overwonnenen spaart. Een braaf man is blij, als de zaken van zijn vriend goed gaan*: vir bonus gaudet res amici bono loco esse. *Gajus, een braaf man, is blij, dat de zaken van zijnvriend goed gaan*: eveneens acc. c. infin. of: quod res amici bono loco sunt.

3⁰. na de werkwoorden van gelukwenschen, danken, prijzen, berispen en veroordeelen, zooals gratulari, gratias agere, laudare, reprehendere, condemnare, alsmede na accusare (beschuldigen).

Tibi gratulor quod te de provincia decedentem summa laus èt summa gratia prosecuta est. *Ik wensch u er geluk mee, dat bij uw terugkeer uit de provincie de hoogste lof en de grootste achting u vergezelden.*

4⁰. wanneer het dient ter verklaring van een pronomen of adverbium demonstrativum of van een substantivum.

Hoc uno praestamus vel maxime feris, quod exprimere dicendo sensa possumus, *daar door alleen overtreffen wij wel het meest de dieren, dat wij onze gevoelens door te spreken kunnen uitdrukken.* Velocitas lucis inde potest cognosci, quod multo breviore tempore ad oculos nostros pervenit, quam sonus ad aures.

** Aanm. I. Wanneer een demonstrativum overvloedigerwijze bij een verbum staat, dat den accusativus cum infinitivo of ut regeert, moeten deze constructies behouden blijven.

Illud negare non potes hoc vere dici. Hoc te hortor, ut praeceptorem non minus fere quam ipsa studia ames.

Aanm. II. Quod staat ook bij vergelijkingen na quam ter verklaring van een uitgelaten demonstrativum.

Nullus maius Cicero patriae attulit munus, quam quod coniurationem Catilinariam detexit.

Men verwarre quam quod niet met quam ut of quam qui. Vgl. § 298. 2⁰.

Aanm. III. Wanneer quod ter verklaring staat van een zin, die geen demonstrativum bevat, beteekent het *de omstandigheid dat.*

Eumeni multum detraxit inter Macedones viventi, quod alienae erat civitatis.

5⁰. na facere, fieri, accidit, evenit en dergelijke verba, wanneer deze een adverbium of adverbiale bepaling van goedkeuring of afkeuring bij zich hebben. Quod beteekent hier niet enkel *dat,* maar ook *omdat, daaraan dat, wanneer.*

Bene fecisti, quod eum convenisti, *gij hebt goed gehandeld, dat gij naar hem toegegaan zijt.* Hippocrates videtur honestissime fecisse, quod quosdam errores suos, ne posteri errarent, confessus est, *Hippocrates heeft daaraan zeer wel gedaan, dat hij eenige zijner dwalingen beleden heeft, opdat de nakomelingschap niet zou dwalen.* Non pigritia facio, quod non mea manu scribo, *wanneer ik niet eigenhandig schrijf, zoo doe ik dit niet uit traagheid.*

** Nederlandsche zinnen met *daaraan dat* worden dikwijls zeer verkort in het Latijn uitgedrukt.

Alcibiades deed zeer wijs daaraan, dat hij van Syracuse naar Sparta vluchtte, Alcibiades sapientissime a Syracusis Spartam perfugit.

6⁰. na mitto, praetereo: *ik spreek er niet eens van dat* . . . .

Praetereo quod eam sibi domum delegit: *ik spreek er niet eens van, dat hij zich dit als huis heeft gekozen.*

7⁰. Wanneer bij het beantwoorden van een of andere zaak een uitdrukking herhaald wordt, om daarop een aanmerking te maken, wordt *wat betreft dat, wanneer* vertaald door quod. Zulk een zin met quod staat altijd voorop.

Quod me Agamemnonem aemulari putas, falleris, *wanneer gij meent* (wat uwe meening betreft), *dat ik Agamemnon nastreef, zoo bedriegt gij u.* Vgl. § 174. 5⁰. A.

8⁰. Op (huc, eo, eodem) accedit volgt quod, wanneer een werkelijk bestaand feit aan het voorafgaande wordt toegevoegd.

Accedit quod patrem plus etiam amo, quam ipse scit.

Zoo het bijgevoegde feit echter niet werkelijk bestaat of accedit de beteekenis van geschieden heeft, gebruikt men ut.

Huc si accederet, ut talis homo dives esset, summa omnium invidia exoriretur. Ad App. Claudii senectutem accedebat etiam, ut caecus esset. Vgl. § 358. 2⁰.

V. Coniunctiones finales.

350. De coniunctiones finales u t (uti), *opdat, om te, dat,* n e, *opdat niet, om niet te, dat niet,* n e v e (neu), *en opdat niet,* q u o, *opdat des te, opdat daardoor,* q u o m i n u s, *dat niet,* q u i n, *dat niet,* regeeren den c o n i u n c t i v u s.

351. U t f i n a l e staat:

1°. in de beteekenis van *opdat* (*om te*) in alle doelaanduidende bijzinnen, ongeacht welk verbum in den hoofdzin of regeerenden zin staat.

Edimus ut vivamus, non vivimus ut edamus, *wij eten om te leven, wij leven niet om te eten.* Portus moenibus circumdatus est, ut ipsam urbem dignitate aequipararet, *de haven werd met muren omringd, opdat zij de stad zelve in waardigheid zou evenaren.*

Om geen fouten te maken tegen den p e r s o o n en het g e t a l van het verbum, verandere men *om te* in *opdat.*

2°. in de beteekenis van *dat* (*te, om te*) na de verba die zelf al een bedoeling aangeven, n.l. de werkwoorden van b e w e r k e n of t r a c h t e n t e b e w e r k e n d a t i e t s g e s c h i e d t (verba efficiendi), zooals die van z o r g e n, b i d d e n, v e r z o e k e n, e i s c h e n, v e r m a n e n, u i t n o o d i g e n, r a d e n, a a n s p o r e n, b e v e l e n, o p d r a g e n, w e n s c h e n, v e r o o r l o v e n, v e r k r i j g e n.

Sol efficit, ut omnia floreant, *de zon maakt, dat alles bloeit.* Caesar milites hortatus est, ut acriter dimicarent, *Caesar vermaande zijne soldaten om dapper te strijden.* Ante senectutem curavi, ut bene viverem, in senectute, ut bene moriar.

Tot deze verba behooren:

adducere, *overhalen.*	hortari, *vermanen.*
adipisci, *verkrijgen.*	id agere, *trachten te bewerken.*
assequi, *bereiken.*	impellere, *aansporen.*
consequi, *verkrijgen.*	impetrare, *verwerven.*
curare, *zorgen.*	incitare, *aansporen.*
facere, *maken.*	invitare, *uitnoodigen.*
flagitare, *vorderen.*	mandare, *opdragen.*

movere, *aansporen.*	postulare, *eischen.*
operam dare, *moeite doen.*	praecipere, *bevelen.*
optare, *wenschen.*	precari, *bidden.*
orare, *vragen.*	providere, *zorgen.*
petere, *verzoeken.*	rogare, *verzoeken.*
perficere, *bewerken.*	suadere, *aanraden.*
permittere, *veroorloven.*	

A a n m. I. Sommige verba hebben in de eene beteekenis u t en in de andere den a c c u s a t i v u s c u m i n f i n i t i v o. Hiertoe behooren

	m e t u t:	m e t a c c. c. i n f.
auctorem esse,	*aanraden.*	*berichten.*
censere,	*besluiten.*	*van gevoelen zijn.*
concedere,	*toestaan.*	*toegeven.*
contendere,	*trachten te bewerken.*	*beweren.*
edicere,	*bevelen.*	*bekend maken.*
efficere,	*bewerken.*	*bewijzen.*
monere,	*vermanen.*	*herinneren.*
admonere,	*aanmanen.*	*herinneren.*
persuadere,	*overhalen.*	*overtuigen.*
prospicere,	*zorgen.*	*vooruitzien.*

Male pugnatum esse in Algido multi auctores sunt. Diarchus vult efficere animos esse mortales. Militibus persuasit se contra barbaros proficisci. Concedo deos esse beatos. Monuit Caesar eius diei victoriam in equitum virtute constare.

P o s t u l a r e, *eischen,* en i m p e r a r e, *bevelen* (Vgl. § 397. 2°) hebben u t, wanneer het verbum van den afhankelijken zin een a c t i v u m, doch den a c c u s a t i v u s c u m i n f i n i t i v o, wanneer het een p a s s i v u m of d e p o n e n s is.

Dux militibus imperavit, ut pontem facerent, *de veldheer beval de soldaten een brug te maken.* Imperat serpentes in vasa fictilia conici, *hij beval dat men slangen in aarden kruiken zou werpen.* Hic postulat se absolvi.

Bij postulare staat ook soms een accusativus cum infinitivo van een verbum a c t i v u m. Vgl. postulare aliquid ab aliquo § 222. A. II. Vgl. ook 397. 1°. A I en 388.

** A a n m. II. Bijzondere opmerkzaamheid vorderen de verschillende constructies van facio.

Facio ut wordt dikwijls ter omschrijving gebruikt, vooral wanneer het vergezeld is van libenter of invitus.

Invitus quidem feci, ut L. Flaminium e senatu eicerem, *tegen mijn zin heb ik L. Flaminius uit den senaat gezet.* Facio libenter, ut per litteras tecum colloquar.

Facio met den accusativus cum infinitivo (bijzonder in de vormen fac en faciamus) beteekent *veronderstellen.*

Fac qui ego sim esse te, *veronderstel eens, dat gij zijt, die ik ben.*

Facio met het participium praesens of met den infinitivus praesens passivi beteekent *iemand in een geschrift* of *tooneelstuk iets laten doen, iets met iemand laten gebeuren.*

Polyphemum Homerus cum ariete colloquentem facit, *Homerus laat Polypheem met een ram spreken.* Isocratem Plato admirabiliter in Phaedro laudari facit, *Plato laat in zijn Phaedrus Isocrates zeer hoog prijzen.*

Men mag hier geen infinitivus activi bij facio zetten. Evenals facio worden ook fingo en induco geconstrueerd.

Horatius Ulixem cum Tiresia apud inferos colloquentem et ex eo, quibus artibus amissas opes recuperare possit, quaerentem inducit.

Wanneer facio en ago tot object hebben nihil, of nihil aliud, of nihil met den comparativus van een adverbium, moet het verbum achter nisi of quam in denzelfden vorm staan als facio en ago.

Nihil libentius facio quam scribo ad te, *ik doe niets liever dan aan u schrijven.* Nihil aliud fecerunt, nisi rem detulerunt. Si Torquatus Sullam solum accusasset, ego quoque hoc tempore nihil aliud agerem, nisi eum defenderem.

** Aanm. III. Bij de verba van vragen, verzoeken, bidden, vermanen staat somtijds de coniunctivus zonder ut.

Rogo vos auxilio mihi veniatis. Vgl. § 327. A. en 389 A. II.

352. Ne finale wordt gebruikt:

1°. in de beteekenis van *opdat niet* (*om niet te*), zonder van een bepaald soort van werkwoord af te hangen (§ 351, 1°.).

Ne vana urbis magnitudo esset, alliciendae multitudinis causa asylum aperit, *opdat de uitbreiding der stad niet vergeefsch zou zijn, opende hij eene vrijplaats om volk te lokken.* Sermone eo debemus uti, qui natus est nobis, ne Graeca verba inculcantes rideamur.

2°. in de beteekenis van *dat niet* (*niet te, om niet te*) bij de verba efficiendi (vgl. 351. 2°.)

Cura, ne in morbum incidas, *zorg dat gij niet ziek wordt.* Miltiades hortatus est pontis custodes, ne a fortuna datam occasionem liberandae Graeciae dimitterent.

3°. in de beteekenis van *dat* (*te, om te*) bij de verba van verhoeden, verhinderen, tegenstreven en weigeren, (*verba impediendi*). Omdat deze verba zelf een ontkennende beteekenis hebben, gebruiken wij in onze taal in den bijzin geen ontkenning.

Pythagoreis interdictum erat, ne faba vescerentur, *aan de leerlingen van Pythagoras was het verboden boonen te eten.* Regulus in senatu ne sententiam diceret recusavit. *Regulus weigerde in den senaat zijn gevoelen te zeggen.* Cavebis, ne me attingas, si sapis.

Tot deze verba behooren:

cavere, *zich wachten.*	obstare, *in den weg staan.*
deterrere, *afschrikken.*	prohibere, *verhinderen.*
impedire, *verhinderen, beletten.*	recusare, *weigeren.*
interdicere, *verbieden.*	repugnare, *zich verzetten.*
obsistere, *verhinderen.*	resistere, *tegenstreven.*

Aanm. I. Bij zeer vele verba impediendi (vgl. 356) staat ook quominus, terwijl ook quin kan volgen, maar dit laatste alleen, als deze werkwoorden een ontkenning bij zich hebben.

Aanm. II. Cavere ut beteekent *zorgen, verordenen dat.*

Impedire en prohibere regeeren ook een accusativus van den persoon en een infinitivus van de zaak (vgl. 390 en 391), terwijl prohibere nog gebruikt wordt met nominativus cum infinitivo (vgl. 216 3°).

Somtijds staat ook een infinitivus bij recusare en bij het passivum van deterrere.

Neque adhuc repertus est quisquam, qui mori recusaret. Nefarias eius libidines commemorare pudore deterreor.

Aanm. III. In doelaanduidende zinnen komt de ontkenning bij de conjunctie, zoodat men dus schrijft:

ne quis	in plaats van ut nemo.
ne quid	,, ,, ,, ut nihil.
ne ullus	,, ,, ,, ut nullus.
ne quando	,, ,, ,, ut nunquam.
necubi	,, ,, ,, ut nusquam.

353. Wanneer in de doelaanduidende zinnen, waarover in 1°. en 2°. der vorige paragraaf gesproken is, de ontkenning slechts op een

enkel woord van den zin betrekking heeft, moet men in plaats van ne ut non gebruiken.

Id ago, ut non solum mihi, sed omnibus civibus prosim, *ik tracht niet enkel voor mij, maar voor al mijn medeburgers voordeelig te zijn.* Confer te ad Manlium, Catilina, ut a me non eiectus ad alienos, sed invitatus ad tuos esse videaris.

Bij facio, efficio, perficio mag men altijd ut non gebruiken.

Waar ut non zou moeten staan, behoude men ook ut nemo, ut nihil, enz.

Aanm. I. Ut non dicam, *om niet te spreken van,* duidt aan, dat men van het grootere niet gewaagt, omdat het kleinere reeds genoeg bewijst.

Alexander cognomine Magni dignissimus fuit; nam ut de rebus praeclarissimis ab eo gestis non dicam, quis rex bonarum artium amantior, quis clementior fuit?

Ne dicam, *om niet te zeggen,* toont aan, dat men iets sterkers zou kunnen zeggen, doch dit niet doet uit vrees van te veel te zeggen.

Crudelis ne dicam sceleratus fuisti.

Aanm. II. In plaats van ne zegt men meermalen na verba met positieve beteekenis (§ 352. 1°. en 2°.) voor den nadruk ut ne. Deze woorden worden òf niet gescheiden, zooals gewoonlijk geschiedt bij ut ne quis, ut ne quid, òf zoo gescheiden, dat ne onmiddellijk vóór het verbum gezet wordt.

Iustitiae primum munus est ut ne quis cui noceat. Sed ut hic, qui intervenit, ne ignoret, quae res agatur: de natura agebamus deorum.

** Aanm. III. Wanneer twee doelaanduidende zinnen door een coniunctio copulativa verbonden zijn en de tweede zin negatief is, gebruikt men gewoonlijk neve (neu) en niet neque.

Caesar milites cohortatus est, uti suae pristinae virtutis memoriam retinerent neve perturbarentur animis. Hoc te rogo, ne demittas animum neve te obrui magnitudine negotii sinas.

Zoo de eerste doelaanduidende zin positief is, mag de tweede ook met neque verbonden worden.

His, ut diutius morarentur neque suis auxilium ferrent, persuaderi non poterat.

354. Bij de verba en uitdrukkingen van vrees en bezorgdheid, zooals: metuo, timeo, vereor, metus est, periculum est, metus incidit alicui, wordt *dat* vertaald door ne en *dat niet* door ut of ne non (ne nullus, enz.). De Latijnen denken bij deze verba niet zoozeer aan hetgeen men vreest, als wel aan hetgeen men wenscht.

Avarus semper veretur, ut satis habeat, *een gierigaard vreest altijd, dat hij niet genoeg heeft.* Timebam, ne evenirent ea, quae acciderunt, *ik vreesde, dat die dingen zouden geschieden, welke gebeurd zijn.* Periculum est, ne ille te verbis obruat. Vereor ne consolatio nulla vera possit reperiri.

* Aanm. I. In twee gevallen moet *dat niet* door ne non vertaald worden en wel:

1°. wanneer het verbum van vreezen ontkennend is.

Non vereor, ne tua virtus opinioni hominum non respondeat.

2°. wanneer de ontkenning slechts op een enkel woord van den bijzin betrekking heeft.

Metuo, ne non libenter, sed coactus pareat.

* Aanm. II. Metuo, timeo en vereor kunnen ook een infinitivus bij zich hebben, maar beteekenen dan *aarzelen, schromen.*

Vereor laudare praesentem. Vos Allobrogum testimoniis non credere timetis!

* Aanm. III. Bij de substantiva van vrees kan men in plaats van ne met den coniunctivus ook den genetivus van het gerundium zetten.

Metus amittendi.

355. Quo (= ut eo) wordt gewoonlijk gebruikt vóór een comparativus in de beteekenis *opdat des te.*

Legem brevem esse oportet, quo facilius ab imperitis teneatur, *een wet moet kort zijn, opdat zij des te gemakkelijker door onkundigen onthouden worde.*

Meermalen echter beteekent het ook *opdat daardoor.*

In funeribus Atheniensium sublata erat celebritas virorum ac mulierum, quo lamentatio minueretur.

356. Quominus (= ut eo minus) staat:

1°. in de beteekenis van *dat, om te* bij verba van verhinderen, zooals: deterrere, impedire, obsistere, obstare, prohibere (*verba impediendi*), waarbij volgens § 352. 3°. ook ne kan staan.

Quid obstat, quominus deus sit beatus, *wat belet een god om gelukkig te zijn?* Vis imbrium impedivit, quominus agricolae fruges colligerent, *de sterke regenbuien hebben verhinderd, dat de landbouwers den oogst binnenhaalden.* Aetas non impedit, quominus litterarum studia teneamus usque ad ultimum tempus senectutis.

Zoo deze werkwoorden een ontkenning bij zich hebben, kunnen zij ook quin regeeren.

*2⁰. in de beteekenis van *dat, om te* bij de ontkennende werkwoorden non abstineo, non me contineo, temperare mihi non possum, non praetermitto, non recuso, waarop volgens § 360. 3⁰. ook quin (soms ne) kan volgen.

Non recusabo, quominus omnes mea scripta legant, *ik zal er niet tegen hebben, dat allen mijne schriften lezen.*

*3⁰. in de beteekenis van *dat niet* bij de bevestigende uitdrukkingen per me stat of fit, *het ligt aan mij, het is mijn schuld.*

Per Afranium stetit, quominus proelio dimicaretur, *het lag aan Afranius, dat er niet gestreden werd.*

Soms staat hier ne in plaats van quominus.

Zoo deze uitdrukkingen een ontkenning bij zich hebben, kan ook quin volgen.

Per Valerium non stetit, quin fides praestaretur.

Aanm. Den aandachtigen leerling zal het niet ontgaan, hoe quominus vaak min of meer *consecutieve* beteekenis heeft.

VI. Coniunctiones consecutivae.

357. De coniunctiones consecutivae ut, *zoodat, dat*; ut non, *zoodat niet, dat niet*; quin, *zoodat niet, dat niet*, regeeren den coniunctivus.

358. Ut consecutivum staat:

1⁰. bij alle uitdrukkingen, waarin de beteekenis van zoo ligt, zooals: ita, sic, tam, tantopere, eo, adeo, eiusmodi, tot, tantus, talis, is (= talis).

Deus tam potens est, ut omnia, quae velit, efficere possit. *God is zoo machtig, dat hij alles, wat hij wil, tot stand kan brengen.* Dion eo rem perduxit, ut pacem tyrannus facere vellet. *Dion bracht de zaak zoover, dat de tyran vrede wilde maken.*

Meermalen blijven deze uitdrukkingen weg; alsdan moet ut consecutivum door *zoodat* vertaald worden.

Arboribus consita Italia est, ut tota pomarium videatur, *Italië is met boomen beplant, zoodat het overal een boomgaard lijkt.* In naturis hominum dissimilitudines sunt, ut alios dulcia, alios subamara delectent.

2⁰. bij de onpersoonlijke verba en uitdrukkingen, die tot grondbeteekenis hebben het geschiedt, er blijft nog over, er volgt, mits zij geen adverbium van goedkeuring of afkeuring bij zich hebben. Vgl. § 349. 5⁰.

Persaepe accidit, ut utilitas cum honestate certet, *het gebeurt zeer dikwijls, dat het nuttige in strijd is met het betamelijke.* Restat ut doceam omnia, quae sint in hoc mundo, hominum causa facta esse. Negavit moris esse Graecorum, ut in convivio virorum accumberent mulieres.

Tot deze verba behooren:

in eo est, *het is op het punt.*	lex est, *er is een wet.*
prope est, *het scheelt weinig.*	futurum est, *het zal geschieden.*
est, fit, accidit, contingit, evenit, usu venit, } *het geschiedt. het gebeurt.*	fieri potest, *het is mogelijk.*
	fieri non potest, *het is onmogelijk.*
	sequitur, *er volgt.*
	proximum est, *er volgt nu.*
accedit, *er komt bij.* Vgl. 349. 8⁰.	restat, reliquum est, relinquitur, superest, extremum est, } *er blijft nog over.*
consuetudo (consuetudinis) est, mos (moris) est, } *het is de gewoonte.*	

**3⁰. bij een comparativus met quam (te groot om, te groot dan dat). Vgl. § 298. 2⁰.)

Aanm. I. Wanneer een gevolgaanduidende zin ontkend wordt, gebruikt men niet ne, maar ut non, ut nullus, ut nihil, enz.

Tum forte aegrotabam, ut ad nuptias tuas venire non possem, *ik was toen toevallig ongesteld, zoodat ik niet op uw bruiloft kon komen.*

Een tweede gevolgaanduidende zin, die ontkennend is, wordt met den eersten verbonden door neque (niet neve).

Multi homines tam avari sunt, ut vix famem expleant neque pauperes amicos iuvent.

Aanm. II. *Daaruit volgt* beteekent eenvoudig sequitur of inde, hinc, ex eo efficitur.

Si virtutes pares sunt inter se, sequitur ut etiam vitia sint paria.

Evenals achter efficitur volgt soms na sequitur een accusativus cum infinitivo.

Eorum, quae posuisti, alterum alteri consequens est, ut sequatur vitam beatam virtute confici.

** Aanm. III. Bij contingit staat vooral bij dichters en latere prozaschrijvers ook de infinitivus.

Non cuivis homini contingit adire Corinthum.

Bij mos est, consuetudo est staat ook de infinitivus, de accusativus cum infinitivo of de genetivus van het gerundium.

Mihi mos est plura audire quam loqui. Mos est hominum potentiorem infirmiori praeponi. Mos adversandi turpis est. Vgl. § 433. A.

359. Na tantum abest, *het is er zoover af*, volgen gewoonlijk twee zinnen met ut. Men bemerke wel, dat deze spreekwijze in het Latijn onpersoonlijk gebruikt wordt en dat het tweede ut niet gevolgd wordt door potius, wel door contra, *integendeel*, of etiam, *zelfs*.

Tantum abest, ut te reprehendam, ut te laudem, *ik ben er zoover af u te laken, dat ik u integendeel prijs.*

In plaats van den tweeden zin met ut staat soms voor den nadruk een hoofdzin.

Tantum abfuit, ut inflammares nostros animos: somnum isto loco vix tenebamus.

Tantum abest ut — ut dient ook ter vertaling van *laat staan dan dat, wel verre van — integendeel.*

Tantum abest, ut hoc negotio divites simus facti, ut pecuniam meruerimus nullam, *wij hebben bij deze zaak niets verdiend, laat staan dan dat wij er rijk door geworden zouden zijn* of *wel verre van rijk geworden te zijn door deze zaak, hebben wij integendeel er niets bij verdiend.*

In plaats van tantum abest ut — ut gebruikt men ook ita non, adeo non (nihil) — ut, *zoo weinig — dat.*

Haec verba adeo nihil moverunt quemquam, ut legati prope violati sint, *deze woorden maakten zoo weinig indruk op iemand, dat de gezanten bijna mishandeld zijn* of *het was er zoover af, dat deze woorden eenigen indruk op iemand maakten, dat de gezanten bijna mishandeld zijn.* Vgl. § 486.

Laat staan dan dat wordt ook vertaald door nedum of ne dicam met den coniunctivus.

Hoc negotio pecuniam meruimus nullam, nedum divites facti simus. Vgl. § 353. A. I.

Wanneer tantum abesse een werkelijke verwijdering aanduidt, wordt het persoonlijk gebruikt.

Tantum abes a perfectione maximorum operum, ut fundamenta nondum ieceris.

360. Quin (ontstaan uit qui ne) wordt gebruikt na ontkennende en beperkende zinnen, alsmede na vragen met quis en quid, die een ontkennende beteekenis hebben. Het staat:

1º. in plaats van den nominativus qui non en quod non (zelden quae non).

Nemo fere est, quin acutius vitia in altero quam recta videat, *er is bijna niemand, die niet scherper de gebreken dan de goede eigenschappen in een ander ziet.* Nihil est, quin male narrando possit depravari, *er is niets of het kan door slecht vertellen bedorven worden.* Quis est (= nemo est) quin cernat, quanta vis sit in sensibus, *wie is er, die niet ziet, welk een kracht er in de zintuigen is?*

* Aanm. Uit het voorgaande blijkt, dat men dus moet zeggen: (waarom?).

Nulla gens tam fera est, cuius mentem non imbuerit deorum opinio.

Cum nullo unquam congressus sum, quem non vicerim.

Soms vindt men quin in plaats van den accusativus quod non en meermalen in plaats van den ablativus quo non na dies.

Nihil contumeliarum defuit, quin (= quod non) subiret. Hortensius nullum patiebatur esse diem, quin (= quo non) aut in foro diceret aut meditaretur extra forum.

2º. in plaats van ut non, *dat niet, zonder te, om niet te, of.*

Nunquam accedo, quin abs te abeam doctior, *ik kom nooit bij u of ik ga geleerder van u weg.* Nunquam eum adspexit, quin eum fratricidam appellaret, *zij zag hem nooit zonder hem een broedermoordenaar te noemen.* Nulla causa est, quin hoc faciam, *ik heb geen reden om dit niet te doen.*

Om bij het gebruik van quin in de beteekenis van *zonder te* geen fouten te maken tegen den persoon en het getal van het verbum, verandere men *zonder te* in *zonder dat.*

* Aanm. I. Men wachte zich wel in de onder 1º. en 2º. genoemde gevallen quin te gebruiken:

1º. als de bijzin niet gevolgaanduidend is, maar slechts dient ter omschrijving van een begrip:

Iudex esse bonus nemo potest, *qui suspicione certa non movetur.* Nihil potest placere, *quod non decet.*

2º. als de ontkenning van den hoofdzin slechts op een enkel woord betrekking heeft.

Non adeo imperitus sum, ut hoc nesciam, *ik ben niet zoo onervaren, dat ik dit niet weet.*

* Aanm. II. Het gebruik van quin in plaats van qui non en ut non is niet noodzakelijk.

Quis erat, qui id non sciret, *wie was er, die dit niet wist.* Octavianus

nunquam filios suos populo commendavit ut non diceret, si merebuntur *Octavianus beval zijne zonen nooit aan het volk aan, zonder er bij te zeggen: indien zij het zullen verdienen.*

3⁰. in de beteekenis van *dat, om te, of* bij de verba en uitdrukkingen van verwijderd zijn, nalaten, zich weerhouden.

Paulum afuit, quin Ismenias interficeretur, *het scheelde weinig of Ismenias werd gedood.* Aegre tenere me potui, quin contumaci adolescentulo alapam ducerem, *ik kon mij moeilijk weerhouden om den onbeschaamden jongen een oorveeg te geven.*

Tot deze verba behooren:
non multum (longe, procul) abest, *het scheelt niet veel.*
paulum, nihil abest, *het scheelt weinig, niets.*
non praetermitto, *ik laat niet na.*
non recuso, *ik heb er niet tegen.*
non (vix, aegre) abstineo,
,, ,, ,, me retineo,
,, ,, ,, me contineo,
tenere me non possum,
temperare mihi non possum,
} *ik kan mij niet (nauwelijks, moeilijk) weerhouden.*

* Aanm. I. De ontkennende werkwoorden van nalaten en zich weerhouden hebben volgens § 356. 2⁰. ook quominus (soms ne).

* Aanm. II. Men lette wel op het verschil tusschen:
facere non possum quin — *ik moet wel.*
en: ,, ,, ,, ut — *ik kan niet.*
fieri non potest quin — *het moet wel.*
en: ,, ,, ,, ut — *het kan niet.*

Fieri non potest quin te reprehendam, *het moet wel, dat ik u berispe: ik moet u berispen.* Fieri non potest ut te reprehendam, *het kan niet, dat ik u berispe: ik kan u niet berispen.*

Dezelfde beteekenis als facere non possum quin heeft ook non possum non met den volgenden infinitivus.

Qui mortem in malis ponit, non potest eam non timere.

4⁰. in de beteekenis van *dat, om te, of* bij de verba en uitdrukkingen van twijfelen, zooals non dubito, vix dubito, non est dubium, nemo dubitat, quis dubitat?

Non debet dubitari quin fuerint ante Homerum poëtae. *Men moet er niet aan twijfelen, of er voor Homerus dichters geweest zijn.*

Aanm. I. Na deze ontkennende werkwoorden van twijfel hebben we, zooals

duidelijk is, quin te beschouwen als een vraagwoord, waarmee hier de zijdelingsche vraag begint. (Vgl. § 371), terwijl in 3⁰. quin vaak min of meer *finale* beteekenis heeft.

Aanm. II. Somtijds vindt men bij non dubito — *ik twijfel niet* den acc. c. inf.

* Non dubito heeft in de beteekenis *ik aarzel niet* meestal den infinitivus bij zich.

Homo mitissimus non dubitat Lentulum aeternis tenebris vinculisque mandare.

Gewoonlijk voegt men echter quin achter dubitandum non est en noli (nolite) dubitare.

Nolite dubitare, quin Pompeio credatis omnia.

361. Niet zelden staat quin in onafhankelijke zinnen zonder invloed op den modus uit te oefenen en wel:

1⁰. bij vragen in de beteekenis *waarom niet* om een aanmoediging of aanmaning te geven.

Quin conscendimus equos, *waarom stijgen wij niet te paard?* (laten wij te paard stijgen). Quin expergiscimini, *waarom wordt gij niet wakker?* (wordt toch wakker).

2⁰. bij den eersten persoon meervoud van den coniunctivus en bij den imperativus in de beteekenis van *toch.*

Quin eamus, *laat ons toch gaan.* Quin omitte me, *laat mij toch met vrede.*

3⁰. alleen of met potius, immo, etiam in de beteekenis *ja zelfs.*

Multum scribo die, quin etiam noctibus, *ik schrijf veel bij dag, ja zelfs bij nacht.*

VII. Coniunctiones temporales.

362. De coniunctiones temporales zijn cum, cum primum, ut, ut primum, ubi, ubi primum, simulac, simulatque, (zelden simul), postquam, antequam, priusquam, dum, donec, quoad, zelden quando.

In het algemeen regeeren de coniunctiones temporales den indicativus, als tusschen hoofd- en bijzin slechts temporaal verband bestaat: wil spreker of schrijver aangeven, dat er bovendien nog ander verband is, b.v. van reden of doel, dan bezigt hij den coniunctivus. Welke conjuncties uitsluitend temporaal gebruikt worden — en dus altijd den indicativus regeeren — en welke conjuncties ook den coniunctivus kunnen hebben, moge blijken uit de volgende paragrafen.

363. Geheel in overeenstemming met hetgeen in § 362 is opgemerkt, regeert **Cum**

A. den c o n i u n c t i v u s, wanneer het is:

1°. c u m c a u s a l e, *daar, dewijl.* Vgl. § 344.

2°. c u m c o n c e s s i v u m, *ofschoon.* Vgl. § 339.

3°. c u m n a r r a t i v u m, *toen.* Het staat altijd met het i m p e r f e c t u m of p l u s q u a m p e r f e c t u m c o n i u n c t i v i en wordt gebruikt, wanneer er in een verhaal tusschen de gebeurtenis van den hoofdzin en van den bijzin e e n i g i n n e r l i j k v e r b a n d bestaat.

Zenonem, cum Athenis essem, audiebam frequenter, *toen ik te Athene was, woonde ik dikwijls de lessen bij van Zeno.* Caesar, cum Pompeium apud Pharsalum vicisset, in Asiam traiecit, *toen Caesar Pompeius bij Pharsalus overwonnen had, stak hij over naar Azië.*

** 4°. c u m a d v e r s a t i v u m, *terwijl,* met de bijbeteekenis van *daarentegen.*

Ludis, cum discere debeas, *gij speelt, terwijl gij (daarentegen) leeren moest.* Nostrorum equitum erat quinque milium numerus, cum hostes non amplius octingentos equites haberent.

Hier mag men nooit d u m gebruiken.

B. den i n d i c a t i v u s, wanneer het is:

1°. c u m t e m p o r a l e (z u i v e r tijdbepalend), *als, toen, ten tijde dat, terwijl, wanneer.*

Facile omnes, cum valemus, recta consilia aegrotis damus, *wanneer wij gezond zijn, geven wij allen gemakkelijk goeden raad aan zieken.* Omnia sunt incerta, cum a iure discessum est.

Meermalen zal in den hoofdzin t u m, e o t e m p o r e, e o d i e staan.

Credo tum, cum Sicilia florebat opibus, magna artificia fuisse in ea insula.

Soms wordt in plaats van cum temporale q u a n d o gebruikt.

Tum quando legatos Tyrum misimus.

A a n m. In *twijfelachtige* gevallen geve men in een doorloopend verhaal de voorkeur aan *cum narrativum.*

2°. *c u m i t e r a t i v u m, *zoo dikwijls als, telkens wanneer.*

Cum epistolam tuam legi, a lacrimis vix me contineo, *zoo dikwijls als ik uw brief lees, kan ik slechts met moeite mijne tranen weerhouden.* Ager, cum multos annos quievit, uberiores efferre fructus solet.

Wanneer de handeling van den bijzin geschiedt vóór de handeling van den hoofdzin, heeft cum iterativum den bijzin in het p e r f e c t u m, zoo de hoofdzin in het p r a e s e n s staat, en in het p l u s q u a m p e r f e c t u m, zoo de hoofdzin in een v e r l e d e n t i j d staat.

Bij Livius en anderen heeft cum iterativum ook den c o n i u n c t i v u s van het i m p e r f e c t u m en p l u s q u a m p e r f e c t u m.

3°. *c u m a d d i t i v u m, *toen,* wanneer aan de handeling van den hoofdzin iets n i e u w s, iets o n v e r w a c h t s wordt aangeknoopt.

Unam epistolam iam obsignaveram, cum subito tabellarius tuas litteras mihi reddidit, *ik had den eenen brief reeds verzegeld, toen op eens de brievenbode mij uwen brief overhandigde.* Iam lux appetebat, cum rex alacres milites arma capere et exire in aciem iubet.

Cum additivum wordt ook wel *cum inversum* genoemd (omgekeerd cum), omdat de bijzin logisch hoofdzin is.

Betrekkelijk de tijden valt op te merken, dat de hoofdzin altijd in het i m p e r f e c t u m en p l u s q u a m p e r f e c t u m staat en gewoonlijk een der adverbia v i x, a e g r e, i a m, n o n d u m bij zich heeft. De bijzin staat in het p e r f e c t u m of p r a e s e n s h i s t o r i c u m en bevat dikwijls een der adverbia r e p e n t e, s u b i t o.

Wanneer de gebeurtenissen van den hoofdzin en van den bijzin g e l ij k t ij d i g plaats hebben, staat c u m i n t e r i m (interea, etiamtum) met het i m p e r f e c t u m of p e r f e c t u m i n d i c a t i v i, naar gelang de hoofdzin in het i m p e r f e c t u m of p e r f e c t u m staat.

Caedebatur virgis in medio foro Messanae civis Romanus, cum interea nulla vox alia illius miseri audiebatur, nisi haec: civis Romanus sum. Piso ultimas Hadriani maris oras petivit, cum interim Dyrrhachii milites domum obsidere coeperunt.

** 4°. cum e x p l i c a t i v u m, *daardoor dat,* regeert den i n d i c a t i v u s van het p r a e s e n s en p e r f e c t u m, doch den c o n i u n c t i v u s van het i m p e r f e c t u m en p l u s q u a m p e r f e c t u m.

De te, Catilina, cum tacent, clamant, *daardoor, Catilina, dat zij over u zwijgen, spreken zij met luide stem.* Cum tibi laboranti affui, me amicum tuum esse indicavi, *doordat ik u in uwen nood heb bijgestaan, heb ik bewezen, dat ik uw vriend ben.* Munatius Plancus quotidie meam potentiam invidiose criminabatur, cum diceret senatum non quod sentiret, sed quod ego vellem, decernere.

** A a n m. I. C u m regeert ook den c o n i u n c t i v u s in de uitdrukkingen e s t, f u i t, e r i t t e m p u s (dies) c u m, wanneer niet zoo zeer de tijd als zoodanig, als wel een of andere eigenaardigheid van dien tijd wordt aangegeven.

Fuit tempus, cum rura colerent homines neque urbem haberent.

** A a n m. II. De i n d i c a t i v u s staat na uitdrukkingen als de volgende:

diu est cum, *het is lang geleden dat,* nonnulli anni sunt cum, *er zijn reeds verscheidene jaren verloopen sedert.*

Amplius viginti anni sunt, cum hanc villam exstruxit, *er zijn reeds meer dan twintig jaren verloopen, sedert hij dit landhuis liet bouwen.*

364. I. Dum in de beteekenis *terwijl* heeft den indicativus, zeer dikwijls van het praesens.

Dum ego in Sicilia sum, nulla statua deiecta est, *terwijl ik in Sicilië was, werd er geen enkel beeld omvergehaald.* Vgl. § 310. A.

II. Dum en quoad in de beteekenis *zoolang* (*als*) hebben den indicativus.

Lacedaemoniorum gens fortis fuit, dum Lycurgi leges vigebant, *de Lacedemoniërs waren dapper, zoolang de wetten van Lycurgus bloeiden.* Cato, quoad vixit, virtutum laude crevit.

III. Dum en quoad (zelden donec) in de beteekenis *totdat, zoolang totdat* hebben den indicativus, wanneer er tusschen den bijzin en den hoofdzin slechts een tijdelijk verband bestaat, doch den coniunctivus, wanneer de bijzin het doel of de beweegreden van de handeling des hoofdzins te kennen geeft; *totdat* is dan òf *opdat* òf *omdat.*

Epaminondas ferrum in corpore retinuit, quoad renuntiatum est vicisse Boeotios, *Epaminondas liet den pijl in zijn lichaam zitten, totdat men hem geboodschapt had, dat de Boeotiërs overwonnen hadden.* Hoc carmen disce, dum expedite possis declamare, *leer dit gedicht, totdat gij het vlug kunt voordragen.* Vgl. § 310. A.

Het zeldzame donec wordt gewoonlijk slechts bij zuiver-tijdelijk verband gebruikt en dus met den *indicativus* geconstrueerd.

Aanm. I. *Wanneer dum en quoad gelijk zijn aan ut interea, hebben zij ook in de beteekenis *zoolang als* den coniunctivus.

Horatius Cocles impetum hostium sustinuit, quoad ceteri pontem interrumperent, *Horatius Cocles hield zoolang den aanval der vijanden uit, als de overigen de brug afbraken.*

Livius gebruikt ook donec in deze beteekenis met den coniunctivus van het imperfectum en plusquamperfectum.

Aanm. II. Dum staat slechts met het praesens en imperfectum, niet met de andere tijden van den coniunctivus.

Na maneo, exspecto en opperior dum, *ik wacht totdat,* staat het praesens, perfectum of futurum exactum van den indicativus.

Mansit in ea condicione, dum iudices reiecti sunt. Ego in Arcano opperior, dum ista cognosco. Opperiar, dum redieris.

Wanneer dum echter gelijk is aan ut interea volgt het praesens of imperfectum van den coniunctivus.

Caesar constituit exspectare, dum sui in unum colligerentur.

365. Antequam (anteaquam) en priusquam (of gescheiden ante . . . quam, prius . . . quam) *voordat,* hebben

** in hoofdzaak den indicativus bij zuiver-tijdelijk verband, den coniunctivus, als de handeling van den bijzin wordt voorgesteld als bedoeld door het subject van den hoofdzin. Daar evenwel om redenen van anderen aard niet zelden hiervan wordt afgeweken, geven wij gemakshalve volgende regels:

1⁰. wanneer de hoofdzin in een verleden tijd staat, het imperfectum en plusquamperfectum in den coniunctivus, doch het perfectum in den indicativus.

Numidae, priusquam ex castris subveniretur, in proximos colles discedunt (praes. histor.), *de Numidiërs gingen, voordat men uit de legerplaats te hulp kwam, naar de naastbij zijnde heuvelen.* Achaei non ante ausi sunt capessere bellum, quam ab Roma revertissent legati. Carthago prius condita est, quam Cyrus Babylonem expugnavit.

2⁰. wanneer de hoofdzin in het praesens of futurum simplex staat, het praesens in den indicativus of coniunctivus zonder merkbaar verschil van beteekenis.

Fulgur videmus, priusquam tonitrum audimus of audiamus *wij zien den bliksem, voordat wij den donder hooren.* Antequam de L. Murena dicere instituo, pro me ipso pauca dicam.

De coniunctivus wordt altijd gebruikt, wanneer het verbum in den tweeden persoon enkelvoud staat ter vertaling van ons *men.*

Priusquam incipias consulto, ubi consulueris mature facto opus est.

*3⁰. wanneer de hoofdzin in het futurum simplex staat en de handeling van den bijzin reeds geschied is, als de handeling van den hoofdzin begint, het futurum exactum in den indicativus.

Non defatigabor, antequam hoc percepero, *ik zal niet moede worden, voordat ik dit verneem* of *zal vernomen hebben.* Vgl. § 314. A. II.

366. Postquam (posteaquam, post . . . quam), *nadat,* wordt

gewoonlijk gebruikt, als de handeling van den bijzin slechts éénmaal geschied is. Het regeert den indicativus en wel:

1°. gewoonlijk van het perfectum (perfectum historicum). Het Nederlandsch heeft hier plusquamperfectum of imperfectum.

Lacedaemonii, postquam audierunt muros instrui, legatos Athenas miserunt, *nadat de Lacedemoniers gehoord hadden, dat er muren gebouwd werden, zonden zij gezanten naar Athene.*

Bij levendige beschrijvingen kan in plaats van het perfectum ook het praesens historicum volgen.

Postquam perfugae murum arietibus feriri vident, aurum atque argentum in forum comportant.

2°. van het plusquamperfectum, wanneer bepaald (naar dagen, maanden, jaren, enz.) wordt aangegeven, dat er eenige tijd is verloopen tusschen de handeling van den hoofdzin en den bijzin.

Hannibal, quarto anno postquam domo profugerat, in Africam rediit, *drie jaar nadat Hannibal het huis ontvlucht was, kwam hij in Afrika terug.*

**3°. van het imperfectum, wanneer de handeling van den bijzin nog voortduurt, als de handeling van den hoofdzin begint.

Postquam nihil usquam hostile cernebatur, Galli viam ingressi sunt, *nadat nog altijd nergens eenig spoor van de vijanden zichtbaar was, vingen de Galliërs den tocht aan.*

**4°. van het praesens, wanneer postquam of posteaquam *sedert dat* beteekent.

Relegatus mihi videor, posteaquam in Formiano sum, *het komt mij voor dat ik verbannen ben, sedert ik mij op mijn landgoed bij Formiae bevind.*

Aanm. Bij postquam staat somtijds het imperfectum of plusquamperfectum coniunctivi, wanneer er namelijk, evenals bij cum narrativum, eenig innerlijk verband bestaat tusschen de gebeurtenis van den hoofdzin en den bijzin.

Mithridates, posteaquam maximas aedificasset classes exercitusque permagnos comparasset, usque in Hispaniam legatos ac litteras misit.

367. De conjuncties, die *zoodra* beteekenen, zooals: cum primum, ut (nooit uti geschreven), ut primum, ubi, ubi primum, simul, simulac, simulatque, regeeren den indicativus, en wel

1°. van het perfectum (perf. hist.) bij handelingen die in het verleden slechts éénmaal gebeurd zijn.

Ubi illud audivit, nuntium ad regem misit, *zoodra hij dit gehoord had, zond hij een bode naar den koning.*

In plaats van het perfectum staat ook het praesens historicum.

Quae ubi nuntiantur Romam, senatus extemplo dictatorem dici iussit.

2°. van het plusquamperfectum bij handelingen die in het verleden telkens terugkeerden.

Alcibiades, simulac se remiserat neque causa suberat, quare animi laborem perferret, luxuriosus reperiebatur, *zoodra Alcibiades zich ontspannen had en er geen reden was, waarom hij zijn geest zou inspannen, toonde hij zich telkens weelderig.*

3°. van het perfectum bij handelingen die in het tegenwoordige telkens terugkeeren.

Ubi galli cantum audivit, avum suum revixisse putat.

4°. van het futurum exactum bij toekomstige handelingen.

Simul aliquid audiero, scribam ad te.

5°. van den tijd van den hoofdzin bij gelijktijdigheid.

(Zie *suberat* in het voorbeeld van 2°.).

VIJFTIENDE HOOFDSTUK.

OVER HET GEBRUIK VAN DEN INDICATIVUS EN CONIUNCTIVUS IN VRAGENDE ZINNEN.

368. Vraagzinnen worden verdeeld:

I. *a.* in **rechtstreeksche** vragen, wanneer zij onafhankelijk zijn (dus vragende hoofdzinnen).

Wat zegt gij?

b. in **zijdelingsche** vragen, wanneer zij van een ander woord afhangen (dus vragende bijzinnen).

Ik begrijp niet wat gij zegt.

II. *a.* in **eenledige** vragen, wanneer de vragende zin enkelvoudig is (één lid heeft).

Is de gansche stad afgebrand?

b. in **twee- of meerledige** vragen, als de vragende zin uit twee of meer leden is samengesteld, waarvan (volgens den vrager) slechts één waar kan zijn.

Is de wereld door toeval gemaakt of door goddelijke kracht?

De r e c h t s t r e e k s c h e vragen staan in den i n d i c a t i v u s (wanneer de vragen in den modus dubitativus buiten rekening gelaten worden).

Quid dicis, *wat zegt gij?*

De z ij d e l i n g s c h e vragen staan in den c o n i u n c t i v u s.

Non intellego quid dicas, *ik begrijp niet wat gij zegt.*

Wanneer een vraag niet begint met een p r o n o m e n of a d v e r b i u m i n t e r r o g a t i v u m, gebruikt men in het Latijn gewoonlijk een c o n i u n c t i o i n t e r r o g a t i v a. Hierbij moet men wel onderscheid maken of een vraag r e c h t s t r e e k s c h of z ij d e l i n g s c h, e e n l e d i g of t w e e l e d i g is.

Het onderscheid tusschen een relatieven zin en een zijdelingsche vraag bestaat daarin, dat de eerste terugziet op een n o m e n en de tweede afhangt van een v e r b u m of een v e r b a a l s u b s t a n t i e f. B.v. N o v i i l l o s a m i c o s q u i b u s u t e r i s, doch n o v i q u i b u s a m i c i s u t a r i s. Hierbij moet men echter goed toezien of het antecedens misschien niet uitgelaten is, zooals: d i c a m q u o d s e n t i o = id quod sentio, of in den relatieven zin is opgenomen, zooals: q u o u t u n t u r a r g u m e n t o a d p r o b a n d u m o p e r a e p r e t i u m e s t c o n s i d e r a r e = considerare argumentum, quo utuntur. Zoo de zin een zijdelingsche vraag was, zou hij luiden: q u i d s e n t i a m, q u o u t a n t u r a r g u m e n t o. Vgl. § 202, 205 en 463. 3⁰.

Wanneer een zin begint met *wie* of *wat* en de pas beginnende leerling niet weet of hij een relatieven zin of een afhankelijke vraag zal gebruiken, moet hij zien of hij *wie, wat* kan veranderen in *hij die, dat wat* (in welk geval het een relatieve zin is), of wel in *wie of, wat of* (in welk geval het een afhankelijke vraag is). B.v. *Wie* (hij, die) *de boekdrukkunst heeft uitgevonden, verdient den lof van alle menschen* (relatieve zin). *Wat* (wat of) *het zwaarste is, moet ik onderzoeken* (afhankelijke vraag).

Als algemeene regel kan men echter zeggen: wanneer men twijfelt over het gebruik van een relatieven zin of een zijdelingsche vraag, kieze men de zijdelingsche vraag.

A a n m. I. Na de imperativi d i c en v i d e staat meermalen een r e c h t s t r e e k s c h e vraag, waar evengoed een zijdelingsche zou kunnen staan.

Dic quaeso: num te illa terrent, *eilieve zeg eens, zijt gij daarvoor bevreesd?* Vide! quam conversa res est! *zie eens! wat zijn de zaken veranderd!*

A a n m. II. Meermalen staat n e s c i o met een p r o n o m e n of a d v e r b i u m i n t e r r o g a t i v u m zonder invloed op den m o d u s uit te oefenen. N e s c i o q u i s beteekent dan aliquis, n e s c i o q u i d aliquid, n e s c i o q u o m o d o of n e s c i o q u o p a c t o incerto quodam modo.

Nescio qua permotus est divinatione, *hij is door een zeker voorgevoel aangezet.* Nescio quid turbatus esse mihi videris, *het komt mij voor dat gij eenigszins ontsteld zijt.* Nescio quomodo inhaeret in mentibus quasi saeculorum quoddam augurium futurorum.

Op dezelfde wijze worden m i r u m q u a m, m i r u m q u a n t u m, n i m i u m q u a n t u m en dergelijke uitdrukkingen gebruikt.

Sales in dicendo nimium quantum valent. Id mirum quantum profuit ad concordiam civitatis.

A a n m. III. Het vraagwoord wordt weggelaten, wanneer men wil laten uitkomen, dat men het tegenovergestelde meent van datgene wat men vraagt.

Cadit in virum bonum mentiri emolumenti causa? Nihil profecto minus. Vgl. § 395. A.

a. Eenledige rechtstreeksche vragen.

369. Bij e e n l e d i g e r e c h t s t r e e k s c h e v r a g e n worden, als de zin niet begint met een adverbium of pronomen interrogativum, de volgende conjuncties gebruikt:

1⁰. n e, slechts om te kennen geven dat men een v r a a g s t e l t, dus zonder te laten blijken, welk antwoord men verwacht. Het wordt a c h t e r het woord gevoegd, waarop de n a d r u k valt, en daarmede aan het b e g i n van den zin gezet.

Totáne urbs arsit, *is de gansche stad afgebrand?* Meministine me hoc in senatu dicere, *herinnert gij u, dat ik dit in den senaat gezegd heb?*

A a n m. I. Soms drukt n e v e r w o n d e r i n g, w r e v e l of t w ij f e l uit.

Putasne me istud facere potuisse, *meent gij dat ik dit heb kunnen doen?*

Gewoonlijk echter wordt bij dergelijke vragen geen vraagwoord gebruikt.

Rogas, *vraagt gij dit nog?* Tu hoc non vides, *gij ziet dit niet?*

A a n m. II. In de taal van het gewone leven wordt de e van n e dikwijls weggelaten en zoo er een s voor n e gaat, valt deze ook weg.

Credon' tibi hoc? Vin' = visne? Viden' = videsne? Vgl. § 129. A.

Het met verwondering vragende, alleen staande *ik?* heet e g ó n e ? *zoo? werkelijk?* i t á n e? i t á n e e s t? i t á n e v e r o? i t á n e t a n d e m? *Niet waar?* n o n n e? *Is het ernst? meent gij het? ei, ei? zoo, zoo?* a i n' (— a i s n e) t u? a i n' t a n d e m?

2⁰. n o n n e, wanneer men een b e v e s t i g e n d antwoord ver-

wacht. Wij zetten gewoonlijk niet bij het werkwoord, dat echter in het Latijn niet meer vertaald wordt.

Nonne poëtae post mortem nobilitari volunt, *willen de dichters na hun dood niet vereerd worden?*

Aanm. I. Wanneer meerdere vragen, waarop men een bevestigend antwoord verwacht, op elkander volgen, staat bij de eerste vraag nonne en bij de volgende vragen gewoonlijk non.

Nonne hunc in vincula duci, non ad mortem rapi, non summo supplicio mactari imperabis?

Aanm. II. Zoo men iets door een voorbeeld wil bewijzen, zegt men gewoonlijk videsne, videmusne, videtisne, waar wij nonne vides zouden verwachten.

Videtisne ut apud Homerum saepissime Nestor de virtutibus suis praedicet?

3°. num, wanneer men een ontkennend antwoord verwacht. Wij zetten dikwijls *dan, soms* of *wel* bij het werkwoord.

Num negare audes, *durft gij het soms ontkennen?* Num putas me tam dementem fuisse, *gij gelooft toch zeker niet (gelooft gij dan), dat ik zoo dwaas geweest ben.*

Aanm. In plaats van num gebruikt men soms het sterkere numne, numnam, numquid of ecquid.

Deum ipsum numne vidisti, *hebt gij God zelven ooit gezien?* Numquid duas habetis patrias, *hebt gij dan twee vaderlanden?* Ecquid attendis, *let gij wel op?*

** 4°. an, wanneer onmiddelijk na zekere bewering naar iets onwaarschijnlijks gevraagd wordt; wij gebruiken gewoonlijk *of, of soms.*

Non ego te dictis offendere volui; an putas me parvi facere benevolentiam tuam, *ik heb u door mijne woorden niet willen beleedigen, of denkt gij soms dat ik uwe genegenheid gering acht?*

Vervolgens, wanneer op een algemeene vraag een meer bijzondere vraag volgt; wij zeggen dikwijls *toch wel.*

Quando ista vis evanuit? an postquam homines minus creduli esse coeperunt? *wanneer is deze kracht* (te Delphi) *verdwenen? toch wel nadat de menschen minder lichtgeloovig begonnen te zijn?*

Aanm. Wanneer met an naar iets onwaarschijnlijks gevraagd wordt, moeten de pronomina en adverbia gebruikt worden, die voor negatieve zinnen dienen.

An quisquam putat? An putas quemquam esse, qui? An unquam auditum est?

Somtijds staat an zonder verbum in den zin van sive.

Themistocles, cum ei Simonides an quis alius artem memoriae polliceretur, oblivionis, inquit, mallem.

b. Eenledige zijdelingsche vragen.

370. Bij eenledige zijdelingsche vragen, worden de conjuncties ne, *of,* nonne, *of niet* en num, *of, of soms* gebruikt als bij éénledige rechtstreeksche vragen, maar ne en num worden vaak door elkander gebruikt. Is het echter duidelijk, dat een ontkennend antwoord verwacht wordt, dan moet men num gebruiken. Nonne komt bijna alleen voor na quaero en ook als de ontkenning sterk moet uitkomen.

Quaero, num pecuniam ei dederis, *ik vraag of gij hem het geld gegeven hebt.* Hamilcar quaesivit ab Hannibale, velletne secum in castra proficisci, *Hamilcar vroeg aan Hannibal, of hij (niet) met hem naar de legerplaats wilde gaan.* Croesus ex Solone quaesivit, nonne se beatissimum putaret, *Croesus vroeg aan Solon of hij hem niet voor den gelukkigsten mensch hield.* Hier valt de klemtoon op *niet.*

** Aanm. In zuiver proza vindt men soms na exspecto, experior, conor, tento en quaero in plaats van num si gebruikt.

Quaesivit, si incolumes equites evasissent.

Wanneer in den afhankelijken zin volo of possum staat, wordt soms het werkwoord *beproeven* uitgelaten.

Hostes circumfunduntur ex omnibus partibus, si quem aditum reperire possent, *de vijanden verspreidden zich langs alle kanten om te beproeven of zij een toegang konden vinden.*

371. Na de verba en uitdrukkingen, die onzekerheid te kennen geven, zooals: dubito, dubium est, incertum est, delibero, haesito, nescio, haud scio wordt *of niet* vertaald door an, en *of wel* door annon of an met een andere ontkenning, zooals: an nemo, an nullus, an nusquam. Men wachte zich wel om hier quisquam, ullus, unquam te gebruiken.

Dubito, an hunc primum omnium ponam, *ik twijfel of ik dezen niet boven allen zal stellen* (ik ben geneigd dit te doen). C. Gracchus si diutius vixisset, nescio an eloquentia parem habuisset neminem, *ik weet niet of C. Gracchus, zoo hij langer geleefd had, wel iemand zou gehad hebben, die hem in welsprekendheid evenaarde* (ik geloof het niet).

** Dubito an, haud scio an, enz. staan meermalen zonder verbum in de beteekenis van *misschien.*

Contigit tibi quod haud scio an nemini, *u is te beurt gevallen wat misschien nog niemand te beurt gevallen is.* Moriendum certe est et id incertum an hoc ipso die, *wij moeten zeker sterven en misschien nog dezen dag.* Vgl. over non dubito § 360. 4°. en A. II.

Wanneer men door nescio, haud scio geen onzekerheid in het weten, maar een stellig niet weten wil uitdrukken, dan gebruikt men ne.

Nescio, fuerintne poetae ante Homerum, *ik weet niet of er vóór Homerus dichters geweest zijn.*

c. Tweeledige rechtstreeksche en zijdelingsche vragen.

372. Bij twee- of meerledige vragen, zoowel rechtstreeksche als zijdelingsche, gebruikt men in het eerste lid utrum of ne en in het tweede of volgende leden an (soms anne).

Utrum ea vestra an nostra culpa est, *is dat uwe of onze schuld?* Casune mundus est effectus an vi divina, *is de wereld door toeval gemaakt of door goddelijke kracht?* Inter praetores magna fuit contentio, utrum moenibus se defenderent an acie decernerent. Perturbantur Germani, copiasne adversus hostem ducere, an castra defendere, an fuga salutem petere praestaret.

Bij tweeledige vragen wordt *of niet* gewoonlijk vertaald door annon, zoo zij rechtstreeksch zijn, en door necne, zoo zij zijdelingsch zijn.

Estne ea annon, *is zij het of niet?* Magistri interest, utrum discipulus diligens sit necne.

*Bij korte scherp tegenover elkander staande tweeledige vragen laat men soms het vraagwoord voor het eerste lid weg.

Rides an ploras, *lacht gij of weent gij?*

Bij zijdelingsche vragen wordt in dit geval voor an soms ne gebruikt.

Nihil interesse putant valeamus aegrine simus.

Aanm. I. Bij meerledige vragen vindt men in plaats van ne—an—an somtijds ne—ne—ne.

Deorumne immortalium, populine Romani, vestramne, qui summam potestatem habetis hoc tempore, fidem implorem?

Aanm. II. Twee vragen, die hetzelfde praedicaat hebben, doch waarvan de eene bevestigend en de andere ontkennend is, kunnen met herhaling van het praedicaat zonder vraagwoord worden uitgedrukt. Het Nederlandsche voegwoord *en* tusschen de twee vragen wordt in het Latijn niet vertaald.

Ergo haec veteranus miles facere poterit, doctus vir sapiensque non poterit? Ergo histrio hoc videbit in scaena, non videbit vir sapiens in vita?

De eerste vraag wordt ook wel ingeleid met an of an vero.

An (vero) Scythes Anacharsis potuit pro nihilo pecuniam ducere, nostrates philosophi non poterunt?

Wij kunnen zulke zinnen ook met *terwijl* aan elkander koppelen. Vgl. § 524.

** Aanm. III. Men wachte zich wel an te verwarren met de coniunctiones disiunctivae aut of vel, die wel verschillende begrippen onderscheiden, maar ze niet tegenover elkander plaatsen.

Nonnulli dubitant de mundo, casune ipse sit effectus aut necessitate aliqua an ratione ac mente divina.

Aanm. IV. Op het pronomen utrum volgt soms een tweeledige vraag als appositie.

Utrum igitur mavis, statimne nos vela facere an paululum remigare?

373. Zoo het antwoord op een vraag slechts een aanwijzing is van den persoon of zaak, waarnaar gevraagd wordt, staat in het antwoord dezelfde naamval als in de vraag.

Quis legem tulit? Rullus, *wie heeft de wet gemaakt? Rullus.* Cuius est ista domus? Patris mei, *van wien is dit huis? Van mijn vader.*

Somtijds vordert de constructie een anderen naamval.

Cuius est liber? Meus, *van wien is dit boek? Van mij.* Quanti hoc emisti? Parvo, *voor hoeveel hebt gij dit gekocht? Voor een geringen prijs.*

374. Ons *ja* wordt uitgedrukt:

1°. door dat woord der vraag te herhalen, waarop de nadruk valt, dikwijls met bijvoeging van vero.

Tune hoc Antonio dixisti? Ego vero. Antonione tu hoc dixisti? Antonio vero. Dixistine hoc Antonio? Dixi vero.

2°. door ita, ita est, ita vero est, etiam, sane, sane quidem, omnino, certe.

Ons *neen* wordt uitgedrukt:

1°. door non met dat woord der vraag, waarop de nadruk valt.

Solusne venisti? Non solus.

2°. door non ita, non vero, minime, minime vero.

Aanm. I. Zoo het antwoord de vraag verbetert, gebruikt men immo en sterker immo vero of immo vero etiam. Dit woord heeft een dubbele beteekenis, namelijk: *integendeel* en *ja zelfs.*

Num ille tibi familiaris est? Immo alienissimus, *is hij uw vriend?*

Integendeel mijn grootste vijand. Causa tibi nonne videtur bona? Immo vero optima, *komt de reden u niet goed voor? Ja zelfs zeer goed.* Catilina tamen vivit. Vivit? Immo vero etiam in senatum venit.

A a n m. II. Wanneer ons *ja* of *neen* door *want* gevolgd wordt, blijft het meermalen onvertaald.

Suntne igitur insidiae tendere plagas, etiamsi excitaturus non sis feras nec agitaturus? Ipsae enim ferae nullo insequente saepe incidunt.

ZESTIENDE HOOFDSTUK.

OVER HET GEBRUIK VAN DEN INDICATIVUS EN CONIUNCTIVUS IN RELATIEVE ZINNEN.

375. Relatieve zinnen, ook die met een adverbium relativum zooals, q u o, u n d e, u b i, etc. beginnen, staan in den c o n i u n c t i v u s:

1º. wanneer het relativum opgelost kan worden in c u m (causale of concessivum) *daar, ofschoon,* en een p r o n o m e n d e m o n s t r a t i v u m, p e r s o n a l e of p o s s e s s i v u m.

Cur tibi invideam, qui omnibus rebus abundem, *waarom zou ik u benijden, daar ik van alles overvloed heb?* Caninius fuit mirifica vigilantia, qui suo toto consulatu somnum non viderit. *Caninius bezat een verwonderlijke waakzaamheid, daar hij in zijn geheele consulaat den slaap niet gezien heeft.* Quis Ciceronem non legat, cuius libri tam pulchri sint, *wie zou Cicero niet lezen, daar zijne geschriften zoo schoon zijn?*

A a n m. I. Om bij het gebruik van het relativum geen fouten te maken, lette men op het volgende:

a. De n a a m v a l van het relativum is die van het demonstrativum of personale (qui = cum ego, tu, is, cui = cum mihi, tibi, ei, etc.). Als het relativum ontstaat uit een conjunctio met een pronomen possessivum, komt het in den genetivus en wel in het enkelvoud als het possessivum is van de 3 personen enkelvoud, en in het meervoud bij het possess. van de 3 personen meervoud (cuius = cum meus, tuus, suus, quorum = cum noster, vester, suus).

b. Het relativum moet natuurlijk op een of andere wijze in den hoofdzin een antecedent hebben.

** A a n m. II. Het causaal verband tusschen den hoofdzin en den relatieven zin wordt in het Nederlandsch niet altijd uitgedrukt, vooral niet in een relatieven zin die op een uitroeping volgt.

O fortunate adolescens, qui (cum tu) tuae virtutis Homerum praeconem inveneris!

2º. wanneer het relativum opgelost kan worden in u t (finale of consecutivum) *opdat, zoodat, dat,* en een p r o n o m e n d e m o n s t r a t i v u m, p e r s o n a l e of p o s s e s s i v u m.

Veientes legatos miserunt, qui (ut ii) pacem peterent, *de Vejenters zonden gezanten om den vrede te vragen.* Multi eripiunt aliis, quod (ut id) aliis largiantur, *velen ontnemen aan de eenen om het aan de anderen te geven.* Nemo hominum tantus est, qui (ut is) nullius ope indigeat, *niemand der menschen is zoo groot, dat hij niemands hulp behoeft.*

*Een bijzondere opmerkzaamheid vordert het pronomen i s, dat meermalen een e i g e n s c h a p aanduidt, die door het relativum nader verklaard wordt. I s q u i kan dan opgelost worden in t a l i s u t met een pronomen.

Non is sum, qui (talis ut ego) mortis timore terrear, *ik ben de man niet om mij door vrees voor den dood te laten verschrikken.* Non sumus ii, quibus (tales, ut nobis) nihil verum videatur.

*Wanneer i s q u i niet opgelost kan worden in t a l i s u t met een pronomen, moet de i n d i c a t i v u s volgen.

Docilis est is, qui attente vult audire. Tu es enim is, qui consilio me saepe adiuvisti.

In deze zinnen wordt niet gewezen op een eigenschap, maar op een feit.

A a n m. I. Evenals vóór u t consecutivum blijven ook voor het relativum, dat opgelost kan worden in u t consecutivum met een pronomen, de uitdrukkingen, die *zoo* beteekenen, meermalen weg.

Nullus est dolor, quem longinquitas temporis non mitiget. Nunc dicis aliquid, quod ad rem pertineat. Nonne satius est mutum esse, quam quod nemo intellegat dicere? Xenophanes unus, qui deos esse diceret, divinationem funditus sustulit.

**A a n m. II. De coniunctivus wordt altijd gebruikt, wanneer met een a d i e c t i v u m een relatieve zin verbonden wordt, die de beteekenis van een adiectivum heeft.

Oratorem perfectum et cui nihil admodum desit Demosthenem facile dixeris.

3º. na de adiectiva d i g n u s, i n d i g n u s, a p t u s en i d o n e u s, waar wij dikwijls *om te* met een o n b e p a a l d e w i j s gebruiken, of *dat* met een p r o n o m e n d e m o n s t r a t i v u m, p e r s o n a l e of p o s s e s s i v u m.

Quisquis turpibus voluptatibus inservit, indignus est qui

homo nominetur, *alwie zich overgeeft aan zijn onbetamelijke lusten, is onwaardig een mensch genoemd te worden.* Indignus sum, cuius (ut meis) peccatis ignoscas, *ik verdien niet, dat gij mijn misslagen vergeeft.* Dignus es, cuius (ut tuos) libros legam, *gij verdient, dat ik uwe boeken lees.* Voluptas non est digna, ad quam (ut ad eam) sapiens respiciat. Digna est virtus, cui (ut ei) studeamus. Dignus es, quem (ut te) omnes ament. Nulla mihi videbatur aptior persona, quae de senectute loqueretur, quam Catonis. Solam mentem censebant idoneam, cui crederetur.

Aanm. ** Na dignus en indignus mag men dan alleen ut in plaats van qui gebruiken, wanneer er onmiddellijk een ander qui voorafgaat. Zoo zegge men niet:

multos homines vidi, qui, qui vituperarentur, digni erant, maar: qui ut vituperarentur.

** Na aptus en idoneus kan ook ad met het gerundium volgen of de dativus van het gerundium.

Dichters en latere prozaschrijvers laten op deze adjectiva ook den infinitivus volgen.

4⁰. na algemeene uitdrukkingen, zooals: sunt, *er zijn er,* non desunt, *het ontbreekt niet aan personen,* inveniuntur, reperiuntur, *men vindt er,* nemo est, nullus est, *er is niemand,* nihil est, *er is niets,* non habeo, *ik heb niets,* quis est, (= *er is niemand*).

Sunt qui censeant una animum cum corpore occidere, *er zijn er die meenen, dat de ziel en het lichaam te gelijk vernietigd worden.* Nihil est, quod tam miseros faciat quam impietas et scelus, *er is niets dat zulke ongelukkigen maakt als gewetenloosheid en misdaad.* Quis est, cui exploratum sit se ad vesperum esse victurum, *wie is er die zeker weet, dat hij tot den avond zal leven?* Nihil habebam, quod scriberem, *ik had niets te schrijven.*

Bij deze algemeene uitdrukkingen kan ook een onbepaald subiect staan.

In omnibus saeculis pauciores viri reperti sunt, qui suas cupiditates, quam qui hostium copias vincerent.

Aanm. I. *De coniunctivus volgt ook op est quod, *er is reden dat* of *om te;* non est quod, *er is geen reden;* nihil est quod, *er is volstrekt geen reden;* quid est quod, *welke reden is er.*

Quid est quod fleas, *welke reden is er dat gij weent* of *waarom weent gij?*

** In plaats van quod, welk woord geen pronomen relativum, maar een coniunctio is, kan men zeggen quare, cur, quamobrem, soms ut. Bij quid en nihil kan men nog causae voegen.

Quid erat causae cur metueret, *welke reden had hij om te vreezen?* Nihil est causae quod iis invideamus, quos vulgus magnos et felices nominat, *wij hebben volstrekt geen reden om hen te benijden, die het volk groot en gelukkig noemt.*

Zoo ook na est ubi, est unde, est quatenus.

Est ubi id valeat, *er zijn gevallen waarin dit geldt.* Est unde ius civile discatur, *er zijn bronnen voor de studie van het burgerlijk recht.* Est quatenus amicitiae dari venia possit, *er zijn grenzen tot welke de vriendschap mag gaan.*

Aanm. II. Wanneer bij sunt een nomen van hoeveelheid als subject staat en op bepaalde personen of zaken gewezen wordt, volgt op qui gewoonlijk de indicativus.

Sunt bestiae quaedam, in quibus inest aliquid simile virtutis. Duae sunt artes, quae possunt locare homines in amplissimo gradu dignitatis, una imperatoris, altera oratoris boni.

5⁰. wanneer zij zich aansluiten aan een infinitivus, accusativus cum infinitivo of coniunctivus en een wezenlijk gedeelte uitmaken van de gedachte, die in den infinitivus, accusativus cum infinitivo of coniunctivus is uitgedrukt.

Facile est continere eos, quibus praesis, si te ipse contineas (quibus praesis sluit zich aan den infinitivus continere aan en bevat een noodzakelijke aanvulling van de gedachte, die in den infinitivus is uitgedrukt), *het is gemakkelijk diegenen te bedwingen, over wie men gesteld is, zoo men zich zelven bedwingt.* Mos est Athenis quotannis laudari in contione eos, qui sint in proelio interfecti. Sunt, qui quidvis perpetiantur, dum quod velint consequantur.

** Aanm. Men gebruikt echter den indicativus:

a) wanneer de relatieve zin een aanmerking bevat van den schrijver.

Classem Athenienses Miltiadi dederunt, ut insulas, quae barbaros adiuverant, bello persequeretur.

b) wanneer de relatieve zin dient ter omschrijving van een begrip, waarvoor in het Latijn volstrekt geen of ten minste geen geschikt substantivum bestaat.

Asia tam opima et fertilis est, ut multitudine earum rerum, quae exportantur, facile omnibus terris antecellat. Res, quae exportantur is een noodzakelijke omschrijving van het begrip *uitvoer,* waarvoor in het Latijn geen substantivum bestaat. Eloquendi vis efficit, ut ea, quae ignoramus (beter dan ignorata) discere et ea, quae scimus (beter

dan scita) alios docere possimus. Fieri potest, ut recte quis sentiat et id, quod sentit, polite eloqui non possit = *deze zijne gedachte.*

** 6⁰. wanneer zij iets mededeelen als de gedachte of meening van een ander.

Zeno appellat beatam vitam eam solam, quae cum virtute degatur (meening van Zeno). Lysander eos, qui Atheniensium rebus studuissent, ex urbe eiecit (zoo de schrijver zijn eigen meening had willen zeggen, zou hij geschreven hebben studuerant). Paetus omnes libros, quos frater suus reliquisset (meening van Paetus), mihi donavit (zoo de inhoud van den relatieven zin de meening van den schrijver bevatte, zou de zin luiden reliquerat en dan frater eius).

** 7⁰. wanneer zij een woord of zin beperken.

Non edepol ego te, quod sciam (*voor zoover ik weet*) unquam ante hunc diem vidi.

Gewoonlijk plaatst men bij het relativum in deze beteekenis quidem.

Ciceronis orationes, quas quidem legerim, et verbis et rebus illustres sunt, *de redevoeringen van Cicero zijn, voor zoover ik ze gelezen heb, naar vorm en inhoud voortreffelijk.*

** Aanm. *Voor zoover* kan men ook vertalen door quatenus, quoad of quantum met den indicativus.

Quatenus neglegentia tabellariorum fieri dicis; quoad fieri potest; quantum ego scio.

376. Alle door verdubbeling of door samenstelling met cunque gevormde relativa, pronomina zoowel als adverbia, hebben den indicativus bij zich. Het werkwoord *mogen* blijft bij deze woorden onvertaald.

Quidquid a duce iussum erit, militibus faciendum est, *wat door den veldheer oòk bevolen mag zijn, het moet door de soldaten gedaan worden.* Utcunque sese res habet, tua est culpa, *hoe het ook zijn moge, het is uwe schuld.*

Men gebruikt echter den coniunctivus, zoo het verbum in den tweeden persoon enkelvoud staat ter aanduiding van het Nederlandsche *men.*

Quotquot enumeres oratores, *hoeveel redenaars men ook moge optellen.*

Livius en latere schrijvers gebruiken bij het beschrijven van herhaalde handelingen hier gaarne den coniunctivus.

Quocunque se contulisset, victoriam secum trahebat.

ZEVENTIENDE HOOFDSTUK.

OVER DE BETEEKENIS EN HET GEBRUIK VAN DEN IMPERATIVUS.

377. De imperativus dient in het algemeen om een bevel, wensch, verzoek of vermaning uit te drukken.

378. Men gebruikt het praesens van den imperativus, wanneer men aan een bepaalden persoon iets beveelt, dat òf aanstonds moet geschieden, òf zoo het reeds bestaat moet voortduren.

Ianua patet, proficiscere, *de deur staat open, vertrek.* Vive felix, *leef gelukkig.* Si quid in te peccavi, ignosce, *zoo ik u iets misdaan heb, vergeef het mij.*

**Aanm. I. Ter verzachting van een gebod gebruikt men velim met den coniunctivus (Vgl. § 322. 1⁰.) of men voegt quaeso, oro, sis, sodes, (§ 169) dum bij den imperativus.

Dicas velim. Tu quaeso crebro ad me scribe. Refer animum tuum, sis, ad veritatem, *bezin u toch.* Iube, sodes, cet. Dic dum, cet.

Ons *maar* bij een imperativus wordt vertaald door modo.

Dic modo, *zeg het maar.*

* Aanm. II. Ter versterking van een gebod gebruikt men fac (gewoonlijk zonder ut) of cura ut met den coniunctivus.

Fac venias. Cura ut valeas.

Aanm. III. Een gebod in den derden persoon wordt uitgedrukt door het praesens coniunctivi.

Qui adipisci veram gloriam volet, iustitiae fungatur officiis.

Aanm. IV. Zoo men niet tot een bepaalden persoon spreekt, gebruikt men den tweeden persoon enkelvoud van het praesens coniunctivi.

Iniurias fortunae, quas ferre nequeas, defugiendo relinquas.

379. Het futurum van den imperativus dient vooral om aan te geven, wat men verplicht is of moet doen en ook wat men in de toekomst of na verloop van zekere handeling of bij later voorkomende gelegenheden moet doen. Het komt vooral voor in wetten, verdragen, testamenten, algemeene regels en wanneer de vervulling van het gebod afhangt van de vervulling eener voorwaarde.

Cras petito, dabitur; nunc abi, *vraag het morgen, dan zal het u gegeven worden, maar ga nu weg.* Regio imperio duo sunto iique consules appellantor; illis salus publica suprema lex esto. Servus meus Stichus liber esto Ignoscito saepe alteri, nunquam tibi. Cum valetudini tuae consulueris, tum con sulito navigationi.

380. Een **verbod** wordt door goede prozaschrijvers uitgedrukt:

1º. door n e met het p e r f e c t u m coniunctivi, zoo het een verbod in den t w e e d e n persoon is, en met het p r a e s e n s coniunctivi, zoo het een verbod in den d e r d e n persoon is.

Ne dubitaveris, *twijfel er niet aan.* Ne quis fastidiat grammatices elementa, *niemand hebbe een afkeer van de grondbeginselen der spraakkunst.*

2º. verzachtend door omschrijving met n o l i, n o l i t e.

Nolite mentiri, *gij moet niet liegen.*

3º. versterkend door omschrijving met c a v e (dikwijls zonder n e) of f a c n e en den coniunctivus van het praesens of perfectum.

Cave credas of credideris, *geloof het toch niet.* Fac ne quid omittas, *sla toch niets over.* Cave ira abripiare.

A a n m. I. Zoo men niet tot een b e p a a l d e n persoon spreekt, gebruikt men n e met den tweeden persoon enkelvoud van het p r a e s e n s c o n i u n c t i v i.

Isto bono utare, dum adsit; cum absit, ne requiras.

A a n m. II. In wetten en algemeene regels wordt een verbod uitgedrukt door n e met het f u t u r u m van den i m p e r a t i v u s.

Nocturna sacrificia ne sunto. Borea flante ne arato, semen ne iacito.

** A a n m. III. Een dubbel verbod wordt niet verbonden door n e q u e maar door n e v e.

Hominem mortuum in urbe ne sepelito neve urito.

381. Wanneer men zeker is, dat iemand aan een gebod of verbod gehoor zal geven, kan men ook den t w e e d e n persoon van het f u t u r u m i n d i c a t i v i gebruiken.

Tu non cessabis et ea, quae habes instituta, perficies.

Men gebruikt dezen vorm van uitdrukking vooral aan het einde van een brief.

Valebis igitur et amicis salutem dices.

ACHTTIENDE HOOFDSTUK.

OVER DEN INFINITIVUS.

382. De i n f i n i t i v u s geeft het begrip, den inhoud van het werkwoord zoo o n b e p a a l d m o g e l ij k weer door het ontbreken van de persoonsvormen. Men kan hem beschouwen als een s u b s t a n t i v u m v e r b a l e n e u t r i u s g e n e r i s met slechts twee naamvallen, n.l. den n o m i n a t i v u s en a c c u s a t i v u s (s u b i e c t i en o b i e c t i), dus zonder praepositie. (Hoe vertaalt men: *Na dit gehoord te hebben,* of, *door leeren wordt de menschelijke geest gevoed.*)

Slechts bij i n t e r e s t i n t e r kan men in proza den infinitivus van de praepositie laten afhangen.

Aristo et Pyrrho inter optime valere et gravissime aegrotare nihil prorsus dicebant interesse.

Als werkwoordsvorm heeft de infinitivus

1. d e n z e l f d e n c a s u s als het werkwoord, waartoe hij behoort. Hierin wijken het Nederlandsch en het Latijn van elkaar af, omdat wij van den als substantief gebruikten infinitivus een genetiefsbepaling met *van* laten afhangen b.v. *het lezen van een boek, het gegunstigen van vrienden.*

Librum legere (librum lego), amicis favere (amicis faveo), agrum colere (agrum colo) *het bebouwen van het land,* uti fraude (utor fraude) *het gebruiken van list.*

2. als nadere bepaling een a d v e r b i u m en niet een adjectief.

Het oplettend lezen van een boek, librum attente legere.

A a n m. Slechts enkele p r o n o m i n a d e m o n s t r a t i v a, namelijk: h o c, i l l u d, i p s u m, t o t u m h o c worden als adiectiva met den infinitivus verbonden.

Me hoc ipsum nihil agere delectat.

Hoogst zelden wordt een p o s s e s s i v u m of een g e n e t i v u s met den infinitivus verbonden.

Meum intellegere nulla pecunia vendo. Cuius (Fabii) non dimicare vincere fuit.

I. Infinitivus subiecti.

383. De infinitivus staat als s u b j e c t:

1º. bij e s t (erat, fuit, cet.) met een p r a e d i c a a t s n o m e n, hetzij dit een substantief of een adjectief is.

Dulce et decorum est pro patria mori, *het is aangenaam en eervol voor het vaderland te sterven.* Apud Persas summa laus erat fortiter venari, luxuriose vivere, *dapper jagen en weelderig leven gold bij de Perzen voor den hoogsten roem.* Pingere artifici iucundius est quam pinxisse.

**A a n m. I. In het Nederlandsch gebruiken wij niet zelden een v o o r w a a r d e l i j k e n z i n in plaats van een infinitivus.

Het is aangenaam en eervol, zoo men voor het vaderland sterft.

A a n m. II. Zoo bij e s t een i n f i n i t i v u s s u b i e c t i staat, kan men in plaats van een p r a e d i c a a t s n o m e n ook een i n f i n i t i v u s zetten.

Docto homini vivere est cogitare.

2⁰. bij v e r b a i m p e r s o n a l i a, zooals: p u d e t, p i g e t, p a e n i t e t, t a e d e t, m i s e r e t (§ 256), i n t e r e s t, r e f e r t (§ 258. 2⁰.), o p u s e s t (§ 272. A. II.), d e c e t, *het betaamt, het past, het staat wel,* d e d e c e t, *het betaamt niet,* i u v a t, d e l e c t a t, *het vermaakt, het verheugt,* f u g i t, *het ontsnapt,* n e c e s s e e s t, *het is noodzakelijk,* o p o r t e t, *het moet, het behoort,* l i c e t, *het is geoorloofd,* l i b e t, *het lust,* a t t i n e t, *het komt er op aan.*

Ex malis eligere minima oportet, *van het kwade moet men het minste kiezen.* Quid attinet cum iis, quibuscum re convenias, verbis disceptare, *wat komt het er op aan over de woorden te twisten, zoo men het in de zaak eens is.*

A a n m. I. Een p r a e d i c a a t s n o m e n of participium komt bij den i n f i n i t i v u s s u b i e c t i in den a c c u s a t i v u s.

Bonum esse praestat quam bonum videri, *het is beter goed te zijn dan goed te schijnen.* Senem ante tempus fieri miserum est, *oud te worden voor zijn tijd is ellendig.* Praestat honeste vivere, quam honeste natum esse, *het is beter zich goed te gedragen dan van goeden huize te zijn.*

A a n m. II. Wanneer de infinitivus subiecti een a c c u s a t i v u s o b i e c t i bij zich heeft en het onpersoonlijke werkwoord g e e n l o g i s c h s u b j e c t bij zich heeft, verandert men gewoonlijk den infinitivus a c t i v i in den infinitivus p a s s i v i; hierdoor ontstaat dan een a c c u s a t i v u s c u m i n f i n i t i v o.

Hunc librum omnibus commendari decet, *men mag dit boek aan allen aanbevelen.* Eiusmodi exempla sescenta licet proferri, *men kan honderd dergelijke voorbeelden aanhalen.*

384. D e c e t, d e d e c e t, i u v a t, d e l e c t a t en f u g i t hebben den p e r s o o n, wien iets betaamt, niet betaamt, vermaakt, ontsnapt, in den a c c u s a t i v u s.

Decet verecundum esse adolescentem, *het betaamt een jongeling bescheiden te zijn.* Oratorem irasci minime decet, simulare non dedecet, *voor een redenaar is het volstrekt niet betamelijk toornig te worden, het te veinzen is niet onbetamelijk.* Fugit me illud ad te antea scribere, *het is mij ontgaan dit eerder aan u te schrijven.*

I u v a t, d e l e c t a t, f u g i t en ook f a l l i t en p r a e t e r i t kunnen, wanneer ze een l o g i s c h s u b j e c t hebben, een a c c. c. i n f. krijgen.

Me valde iuvat te hilari esse animo, *het verheugt mij zeer, dat gij opgeruimd zijt.* Me fallit fratrem tuum venisse, *het is mij onbekend, dat uw broeder gekomen is.*

A a n m. Deze verba kunnen ook als p e r s o n a l i a gebruikt worden, doch van d e c e t en d e d e c e t mag in zuiver proza gewoonlijk slechts het n e u t r u m van een p r o n o m e n of a d i e c t i v u m subject zijn.

Ludus eos delectat. Aliena nos non decent. Id quemque decet.

Wanneer f a l l o persoonlijk gebruikt wordt, is de z a a k steeds subject.

Ik heb mij in mijn meening bedrogen, opinio me fefellit.

385. Wanneer bij n e c e s s e e s t en o p o r t e t de persoon of zaak is uitgedrukt, die iets moet doen of zijn, gebruikt men den a c c u s a t i v u s c u m i n f i n i t i v o.

Necesse est nos oboedire parentibus, *wij moeten onzen ouders gehoorzamen.* Legem brevem esse oportet, *een wet moet kort zijn.* Dico necesse esse hanc legem valere, *ik zeg dat het noodzakelijk is, dat deze wet van kracht is.*

Bij n e c e s s e e s t en o p o r t e t kan ook een bijzin in den c o n i u n c t i v u s z o n d e r u t staan, doch dan moeten deze i m p e r s o n a l i a in den p r a e s e n s i n d i c a t i v i staan en steeds a c h t e r den conjunctief-zin.

Qui bene imperat, bene paruerit aliquando necesse est, *een goed bevelhebber moet eens een goed onderdaan geweest*

zijn. Me ipsum ames oportet, non mea, *gij moet mijn persoon beminnen en niet mijne goederen.*

Aanm. Zoo bij necesse est de persoon, voor wien iets noodzakelijk is, sterk moet uitkomen, gebruikt men niet den accusativus cum infinitivo, maar den infinitivus met den dativus.

Non quidquid tibi audire utile est, id mihi dicere necesse est, *niet alles, wat voor u nuttig is om te hooren, ben ik verplicht te zeggen.*

386. Bij licet staat de persoon, aan wien iets geoorloofd is, gewoonlijk in den dativus, en wanneer de infinitivus subiecti een praedicaatsadiectivum bij zich heeft, komt dit ook in den dativus. Een praedicaatssubstantivum echter wordt liefst in den accusativus gezet.

Mihi neglegenti esse non licet, *ik mag niet nalatig zijn.*

Is erat annus, quo per leges ei consulem fieri liceret.

Zoo bij licet geen dativus van den persoon staat, moet het praedicaatsnomen bij den infinitivus in den accusativus staan.

Medios esse iam non licebit, *men zal niet meer onzijdig mogen blijven.*

* Aanm. I. Somtijds staat bij licet in plaats van den dativus cum infinitivo de accusativus cum infinitivo.

Non licet me isto tanto bono uti.

Licet staat ook meermalen met den coniunctivus zonder ut.

Per me licet stertas, *voor mijn part moogt gij snorken.*

Aanm. II. Wanneer bij licet met den dativus ook necesse est met den dativus staat, mag dit laatste verbum ook een praedicaatsnomen in den dativus hebben.

Illis timidis et ignavis licet esse, vobis necesse est fortibus viris esse.

Dichters en latere prozaschrijvers zetten ook bij mihi datur, prodest, satius est, contingit esse het praedicaatsnomen in den dativus.

Iovis esse nepoti contigit haud uni. Non profuit equis velocibus esse.

II. Infinitivus objecti.

387. De infinitivus staat als object bij de verba, die geen volkomen begrip uitdrukken, zooals die van kunnen, moeten, mogen, beginnen, gewoon zijn.

Gallinas saginare Deliaci coeperunt *de Deliërs begonnen de kippen te mesten.*

Tot deze verba behooren:

assuescere, consuescere, } *zich gewennen.*	maturare, festinare, properare, } *zich haasten.*
audere, *durven.*	meminisse, recordari, } *gedenken.*
cunctari, *talmen.*	ignorare, *niet weten.*
concupiscere, *begeeren.*	debere, *moeten.*
cessare, desinere, desistere, } *ophouden.*	discere, *leeren.*
coepisse, *begonnen zijn.*	neglegere, *verzuimen.*
incipere, instituere, } *beginnen.*	posse, quire, } *kunnen.*
cogitare, *denken.*	nequire, *niet kunnen.*
in animo habere, *voornemens zijn.*	scire, *weten, kunnen.*
animum inducere, meditari, } *in den zin hebben.*	nescire, *niet weten, niet kunnen.*
	oblivisci, *vergeten.*
parare, *gereed maken.*	omittere, *nalaten.*
tentare, *beproeven.*	pergere, *voortgaan.*
conari, niti, } *trachten.*	perseverare, *volharden.*
	solere, *gewoon zijn.*

Aanm. I. Over een infinitivus passivi bij coepi en desino. Vgl. § 130. A. I.

Aanm. II. Een praedicaatsnomen of participium komt bij den infin. obiecti in den nominativus.

Beatus esse sine virtute nemo potest, *niemand kan zonder deugd gelukkig zijn.* Non omnes didicerunt liberi esse, *niet allen hebben geleerd zelfstandig te zijn.*

Aanm. III. Na cogitare, discere, ignorare, meminisse, recordari, scire, nescire, oblivisci volgt ook een accusativus cum infinitivo.

** Aanm. IV. Parare heeft soms een zin met ut, vooral als het de beteekenis heeft van operam dare.

Het adiectivum paratus, *bereid,* wordt door de beste prozaschrijvers behalve met ad en het gerundium ook met den infinitivus geconstrueerd.

Cives Romani omnia perpeti parati erant.

De dichters voegen den infinitivus ook bij andere adiectiva.

** Aanm. V. Tentare heeft soms ut. *Beproeven of* heet tentare num of si. § 370. A.

388. Bij de verba van *besluiten*,

statuere,
constituere,
decernere,

consilium capere,
consilium inire,

staat gewoonlijk de infinitivus, wanneer de bijzin hetzelfde subject heeft als deze verba. Men kan echter ook ut laten volgen en moet dit doen, wanneer de bijzin een ander subject heeft.

Constitui domi manere of ut domi manerem, *ik heb besloten te huis te blijven.* Constitui, ut tu domi maneres, *ik heb besloten, dat gij te huis zult blijven.*

Aanm. I. Zoo statuo *ik ben van meening*, en decerno *ik oordeel* beteekent, gebruikt men den accusativus cum infinitivo.

Senatus decrevit Ciceronis opera coniurationem esse patefactam.

** Aanm. II. Bij statuo, constituo en decerno kan in de beteekenis van *besluiten* ook een accusativus cum infinitivo van het gerundivum staan, waarbij esse zeer dikwijls weggelaten wordt.

Inimici Alcibiadis quiescendum in praesenti decreverunt. Caesar non exspectandum sibi statuit.

* Aanm. III. Bij consilium capere (inire) kan ook een gerundium in den genet. staan, vooral wanneer het object van *besluiten* voorafgaat.

Galli belli renovandi consilium ceperunt.

389. Bij volo, nolo, malo, cupio, *ik wensch*, en studeo, *ik tracht*, staat de infinitivus, wanneer de bijzin hetzelfde subject heeft als de hoofdzin, en de accusativus cum infinitivo, wanneer de bijzin een ander subject heeft dan de hoofdzin.

Hoc facere volo, *ik wil dit doen.* Omnes homines student beati fieri, *alle menschen trachten gelukkig te worden.* Volo is esse, quem tu me esse voluisti, *ik wil zoodanig zijn, als gij gewild hebt dat ik ben.*

Aanm. I. ** Wanneer de bijzin hetzelfde subject heeft als de hoofdzin en tot praedicaat esse of videri met een praedicaatsnomen of een infinitivus passivi, mag men in plaats van een infinitivus ook een acc. c. inf. gebruiken.

Sapientem civem me esse et numerari volo, *ik wensch een wijs burger te zijn en er voor gehouden te worden.* Gratum me videri studeo omnibus.

Zoo men wil uitdrukken, dat iemands wil of wensch niet vervuld kan worden, moet men een accusativus cum infinitivo gebruiken.

Quam cupio me falsum esse vatem, *hoe gaarne wenschte ik een valsche profeet te zijn.*

Aanm. II. ** Bij volo, nolo, malo staat meermalen in korte zinnen in plaats van den accusativus cum infinitivo de coniunctivus met of zonder ut.

Volo ut mihi respondeas. Nolo mihi irascaris. Malo te sapiens hostis metuat, quam stulti cives laudent. Vgl. § 322. 1°.

Wanneer op volo, nolo, cupio een accusativus cum infinitivo passivi volgt, kan men in plaats van den infinitivus praesens den infinitivus perfecti zetten, meestal met weglating van esse.

Volo hoc fieri of hoc factum volo. Patriam exstinctam cupit. Hanc laudem aliis praereptam nolo.

Aanm. III. Ook in het activum wordt door verschillende dichters en door Livius de infinitivus perfecti in plaats van den infinitivus praesens gebruikt na volo (gewoonlijk met ontkenning) en nolo.

Ne quis humasse velit Aiacem.

Naar analogie hiervan plaatsen zij den infinitivus perfecti dikwijls ook bij andere verba, als object vooral na de verba van kunnen en streven (possum, caveo, curo, laboro, peto, recuso, timeo enz.), als subject bij verschillende impersonalia, zooals: iuvat, licet, paenitet, pudet, melius erit, satis est.

Si pectore possit excussisse deum. Non retia ferre recusat, non tenuisse canes. Melius erit vocem non misisse, *het zal beter zijn geen geluid te geven.*

390. Bij de verba

docere, *leeren.* (Vgl. § 224.)
iubere, *bevelen.*
vetare, *verbieden.*
sinere, *toelaten.*
assuefacere, *gewoon maken.*

cogere, *dwingen.* (Vgl. § 223.)
arguere, insimulare, *beschuldigen.*
impedire, prohibere, *beletten, verhinderen.*

staat naast den accusativus van den persoon de infinitivus der zaak.

Doceo te Latine loqui, *ik leer u Latijn spreken.* Lycurgus virgines sine dote nubere iussit, *Lycurgus beval, dat de meisjes zonder huwelijksgift zouden trouwen.* Lex peregrinum vetat in murum adscendere, *de wet verbiedt den vreemdeling op den muur te klimmen.* Impietas cuius in animo versatur, nunquam sinit eum respirare, nunquam acquiescere. Caesar eas nationes

imperio populi Romani parere assuefecit. Insimulant hominem fraudandi causa discessisse.

Wij gebruiken hier dikwijls een bijzin met *dat* en het hulpwerkwoord *zouden*. Men wachte zich wel achter deze verba een infinitivus futuri te plaatsen.

Aanm. I. Bij iubeo en veto wordt de accusativus van den persoon meermalen weggelaten, wanneer het duidelijk is, tot welke klas van lieden het bevel of verbod gericht wordt.

Dux receptui canere iussit (sc. tubicines), *de veldheer beval den aftocht te blazen*. Desperatis Hippocrates vetat adhibere medicinam (sc. medicum). *Hippocrates verbiedt geneesmiddelen toe te dienen aan hopeloozen.*

Zoo bij deze verba de accusativus van den persoon is weggelaten, het bevel of verbod niet tot een bepaalde klas van lieden gericht is en de infinitivus een accusativus obiecti bij zich heeft, verandert men den zin gewoonlijk in een accusativus cum infinitivo, waardoor de infinitivus een passieve wordt.

Virginius arripi iubet hominem et in vincula duci, *Virginius beveelt, den man te grijpen en in de gevangenis te werpen.* Iubet portas claudi, *hij beveelt de poorten te sluiten.* Vetuit quemquam ad eum admitti, *hij verbood, iemand bij hem toe te laten.*

Bij het geven van volksbesluiten heeft iubeo den coniunctivus met ut of ne, doch in dit geval moet de accusativus van den persoon worden weggelaten.

Populus Romanus iusserat, ut Sullae voluntas populo Romano esset pro lege. Quod ne fieret consules iusserunt.

Aanm. II. Bij impedire en prohibere kan men in plaats van den accusativus des persoons en den infinitivus der zaak een bijzin met ne (§ 352. 3°.) of quominus (§ 356.) zetten.

Men zegge dus òf nihil me impedit fugitivum hunc servum cruci affigere òf nihil impedit, quominus (ne) fugitivum hunc servum cruci affigam.

Aanm. III. Zoo bij sino geen accusativus van den persoon staat en de infinitivus een accusativus obiecti bij zich heeft, moet men den accusativus cum infinitivo passivi gebruiken.

Suebi ad se vinum importari omnino non sinunt.

Na den imperativus van dit verbum volgt soms de coniunctivus zonder ut.

Sine me expurgem.

391. Wanneer de verba iubeo, veto, sino, assuefacio, cogo, arguo, insimulo, prohibeo in het Nederlandsch onpersoonlijk met *men* gebruikt zijn, worden zij persoonlijk naar het passief omgezet en daardoor ontstaat de constructie van den nom. c. inf. Vgl. § 216. 3°.

Iugurtha respondere iussus est, *men beval Iugurtha te antwoorden.* Iussus es renuntiari consul, *men beval u als consul uit te roepen.* Milites Pindari domum laedere vetiti erant, *men had aan de soldaten verboden het huis van Pindarus te beschadigen.* Prohibemur hoc facere, *men verbiedt ons dit te doen.* Non sinor hoc facere, *men laat mij dit niet doen.* Occidisse patrem Roscius arguitur, *Roscius wordt beschuldigd, dat hij zijn vader gedood heeft.*

Aanm. Wanneer iubeo, veto en prohibeo in het passivum gezet worden, lette men wel op, of de afhankelijke infinitivus in het activum of passivum moet staan. Dit is vooral noodzakelijk, omdat wij in het Nederlandsch een actieven infinitivus plegen te gebruiken.

Men beval hem te antwoorden, respondere iussus est. *Men beval Decius Magius in de legerplaats te brengen*, Decius Magius in castra duci iussus est.

Om zich voor het maken van fouten te wachten, zette men eerst den Nederlandschen infinitivus om in een zin met *dat*.

Men beval, dat hij zou antwoorden. Men beval, dat Decius Magius in de legerplaats gebracht werd.

** **392**. Niet zelden vindt men bij habere den infinitivus van dicere en dergelijke verba in plaats van een relatieven zin.

Nihil habeo ad te dicere, scribere in plaats van nihil habeo, quod ad te dicam, scribam.

Ook zegt men bibere dare, *te drinken geven*, bibere ministrare, *schenker zijn*.

393. Bij de werkwoorden van hooren en zien staan in het Latijn drie constructies:

1°. een participium praesens overeenkomende met het object en in het passivum met het subject.

Lusciniam canentem audivi, *ik heb den nachtegaal hooren zingen.* Sororem tuam ambulantem vidi, *ik heb uw zuster zien wandelen.*

2°. een accusativus cum infinitivo.

Lusciniam canere audivi. Sororem tuam ambulare vidi.

Vidi hominem in castra duci, *ik zag den man naar de legerplaats brengen.* (Waarom hier een inf. passivi?)

3°. cum met den coniunctivus.

Lusciniam audivi, cum caneret. Sororem tuam vidi, cum ambularet.

Hierbij valt op te merken, dat bij de eerste constructie de persoon, dien men iets hoort of ziet doen, hoofdbegrip is, en bij de tweede constructie de handeling, welke men iemand hoort of ziet doen. Bij de derde constructie wordt de waarneming als beperkt voorgesteld.

Zoo men iets niet zelf, maar van een ander hoort, moet men den accusativus cum infinitivo gebruiken.

Aanm. I. In plaats van audio dicentem aliquem, *ik hoor iemand zeggen,* zegt men liever audio aliquem of ex aliquo cum dicat. Audio aliquem dicentem is echter noodzakelijk in de beteekenis *ik hoor iemand een redevoering houden.*

** Aanm. II. Videre ut beteekent *zorgen, trachten, toezien dat,* videre ne, *toezien dat niet.*

Videndum est ut ea liberalitate utamur, quae prosit amicis, noceat nemini. Videant consules ne quid respublica detrimenti capiat.

NEGENTIENDE HOOFDSTUK.

OVER DEN ACCUSATIVUS CUM INFINITIVO.

394. Een constructie als:

Sororem tuam ambulare vidi, *ik zag uw zuster wandelen.*

heet een accusativus cum infinitivo (acc. c. inf.).

Men kan dezen zin ook aldus vertalen: *ik zag dat uw zuster wandelde.* In dit geval wordt dus de afhankelijke zin met *dat* in het Latijn zóó vertaald, dat het onderwerp in den accusativus (accusativus subiecti) geplaatst wordt en het werkwoord in den infinitivus,

terwijl de conjunctie *dat* onvertaald blijft. In het Nederlandsch hebben wij een dergelijke constructie in: *Elk meent zijn uil een valk te zijn.*

Sentimus ignem calere, *wij voelen, dat het vuur warm is.* Gaudes profectionem meam laudari, *ik verheug mij, dat mijn vertrek wordt goedgekeurd.*

Een praedicaatsnomen of participium staat, als overeenkomend met het subject, eveneens in den accusativus.

Ik weet, dat ik sterfelijk ben, scio me esse mortalem. *Hij zeide, dat de Grieken overwonnen waren,* dixit Graecos victos esse.

Verba impersonalia in den acc. c. inf. missen een accus. subiecti.

Credo pluere, *ik geloof dat het regent.* Inimici Alcibiadis noceri ei non posse intellegebant.

* Aanm. De constructie van den acc. c. inf. heeft zich ontwikkeld uit den infinitivus. In § 390 hebben wij werkwoorden leeren kennen als docere, iubere, cogere, etc., die naast den acc. van den persoon (een persoonlijk object) nog een tweede object hebben als noodzakelijke aanvulling, nl. een infinitivus. Het persoonlijk object van het verbum finitum is tevens logisch subject van den infinitivus. Zoo zeggen ook wij: *Ik zag uw zuster wandelen.* Langzamerhand is het persoonlijke object losgemaakt van het verbum finitum en is grammatisch subject (in den accus.) geworden van den infinitivus. Dus: vidi sororem tuam // ambulare, werd: vidi // sororem tuam ambulare.

395. Evenals de infinitivus bekleedt ook de acc. c. inf. de plaats van subject (acc. c. inf. subiecti) of van object (acc. c. inf. obiecti) naar gelang de zin met *dat* een onderwerps- of lijdende voorwerpszin is. *Het is waarschijnlijk, dat mijn vader zal terugkeeren,* verisimile est patrem meum reversurum (esse), is een acc. c. inf. subiecti (de terugkeer is waarschijnlijk), máár, *hij bericht, dat de veldheer overwonnen heeft,* nuntiat ducem vicisse, is een acc. c. inf. obiecti (hij bericht de overwinning).

Aanm. Schijnbaar onafhankelijk staat de acc. c. inf. bij uitroepingen van verwondering en smart, en (met het vraagwoord ne) bij spijtige vragen.

Te doctum hominem esse, *gij een geleerde zijn!* Adeone esse hominem infelicem quemquam ut ego sum, *is wel iemand zoo ongelukkig als ik?*

Men kan dezen accusativus cum infinitivo verklaren door een uitgelaten verbum sentiendi of declarandi.

I. Accusativus cum infinitivo als subject.

396. De acc. c. inf. staat als s u b j e c t:

1⁰. bij e s t (erat, fuit, enz.) met het n e u t r u m van een a d i e c t i v u m of met een s u b s t a n t i v u m, waar wij meestal een onderwerpszin met *dat* gebruiken.

Victorem parcere victis aequum est, *het is billijk, dat een overwinnaar de overwonnenen spaart.* Facinus est vinciri civem Romanum, *het is een euveldaad, dat een Romeinsch burger geboeid wordt.*

Hiertoe behooren de volgende uitdrukkingen:

aequum, par, iustum est, *het is billijk, rechtvaardig*; apertum, manifestum, perspicuum est, *het is blijkbaar, klaarblijkelijk, duidelijk*; credibile, verum, verisimile, consentaneum est, *het is geloofwaardig, waar, waarschijnlijk, natuurlijk*; pulchrum, indignum, molestum est, *het is schoon, onverdiend, lastig*; facinus, scelus est, *het is een euveldaad, een misdaad.*

2⁰. bij vele v e r b a i m p e r s o n a l i a.

Omnibus bonis expedit salvam esse rempublicam, *voor alle weldenkenden is het nuttig, dat de staat in welstand verkeert.*

Tot deze verba behooren:

apparet (mihi), *het blijkt.*	convenit (mihi), *het behoort, men*
constat (mihi), *het is bekend.*	*stemt overeen.*
conducit (mihi), } *het is*	placet (mihi), *het behaagt.*
expedit (mihi), } *voordeelig.*	displicet (mihi), *het behaagt niet.*

en vele impersonalia van § 383—386, vooral indien een zin met *dat* volgt.

3⁰. bij de p a s s i v a der v e r b a s e n t i e n d i e t d e c l a r a n d i (Vgl. § 397. 1⁰.) behalve bij die, welke een n o m i n a t i v u s c u m i n f i n i t i v o regeeren. Vgl. § 216.

Ex multis rebus intellegi potest mundum divina providentia administrari, *uit vele zaken kan men opmaken, dat de wereld door de goddelijke voorzienigheid bestuurd wordt.*

A a n m. Na verschillende onpersoonlijke uitdrukkingen met est en een adiectivum of substantivum, zooals: v e r u m, v e r i s i m i l e, r a r u m e s t, c u l t u s, r e s, v i t i u m e s t, volgt somtijds u t, meermalen ook na e x p e d i t, c o n v e n i t, p l a c e t, d i s p l i c e t. Men verklaart hier u t door onder deze uitdrukkingen een verbum van g e s c h i e d e n te verstaan.

Verum est, ut populus Romanus omnes gentes virtute superaverit, *het is waar, dat het Romeinsche volk alle volken in dapperheid overtroffen heeft.* Cultus deorum est optimus, ut eos semper pura, integra, incorrupta mente veneremur, *de beste godsdienst is deze, dat wij de goden altijd met een zuiver, ongeschonden en vlekkeloos gemoed vereeren.*

Ook volgt na deze uitdrukkingen q u o d. Vgl. § 349. 2⁰.

II. Accusativus cum infinitivo als object.

397. De acc. c. inf. staat als o b j e c t:

1⁰. bij de verba, die een g e w a a r w o r d i n g, g e d a c h t e of v e r k l a r i n g te kennen geven, om aan te duiden, dat iemand iets doet of dat iets geschiedt (v e r b a s e n t i e n d i e t d e c l a r a n d i).

Aristoteles docet Orpheum poëtam nunquam fuisse, *Aristoteles leert, dat de dichter Orpheus nooit bestaan heeft.* Ostendit se cum rege colloqui velle, *hij gaf te kennen, dat hij met den koning een mondgesprek wilde hebben.*

Tot deze verba behooren:

accipere, *vernemen.*	dissimulare, *ontveinzen.*
affirmare, *bevestigen.*	divinare, *voorspellen.*
animadvertere, *bemerken.*	ducere, *meenen.* § 219. A. II.
arbitrari, *meenen.*	existimare, *meenen.* § 216. 1⁰. A.
certiorem facere, *kennis geven.*	fateri, *bekennen.* [219. A. II.
clamare, *roepen.*	ferre, *verhalen.* § 216. 2⁰.
cognoscere, *vernemen.* § 216. 2⁰.	fidere, *vertrouwen.*
colligere, *opmaken.*	fingere, *zich voorstellen.*
commemorare, *vermelden.*	improbare, *afkeuren.*
comperire, *bevinden.*	indicare, *aankondigen.* § 216. 1⁰. A.
concludere, *besluiten.*	infitiari, *loochenen.*
confidere, *vertrouwen.*	intellegere, *begrijpen.*
confirmare, *verzekeren.*	invenire, *vinden.* § 216. 2⁰.
confiteri, *bekennen.*	iudicare, *oordeelen.* § 219. A. II.
conicere, *gissen.*	iurare, *zweren.*
credere, *gelooven.* § 219. A. II.	laudare, *prijzen.*
declarare, *verklaren.*	legere, *lezen.*
defendere, *verdedigen.*	memorare, *vermelden.*
demonstrare, *aantoonen.*	mentiri, *liegen.*
desperare, *wanhopen.*	minari, *dreigen.*
dicere, *zeggen.* § 216. 1⁰. A.	monstrare, *aantoonen.*
disserere, *beweren.*	narrare, *verhalen.* § 216. 2⁰.

negare, *ontkennen.* § 216. 2⁰.
nuntiare, *boodschappen.* § 216.2⁰.A.
obicere, *verwijten.*
obtestari, *plechtig verzekeren.*
ominari, *voorspellen.*
opinari, *meenen.*
ostendere, *aantoonen.*
percipere, *bemerken.*
perhibere, *beweren.* § 216. 1⁰.
polliceri, *beloven.*
portendere, *voorspellen.*
praedicare, *verkondigen.*
praedicere, *voorzeggen.*
probare, *goedkeuren.*
prodere, *verhalen.*
profiteri, *bekennen.*
promittere, *beloven.*
putare, *meenen.* § 216.1⁰.A.219.A.II.
referre, *vermelden.*
renuntiare, *boodschappen.*
reperire, *bevinden.* § 216. 2⁰.
reri, *meenen.*
respondere, *antwoorden.*
scribere, *schrijven.*
scire, *weten.*
sentire, *gevoelen.*
significare, *te kennen geven.*
simulare, *veinzen.*
sperare, *hopen.*
spondere, *beloven.*
suspicari, *vermoeden.*
sustinere, *uithouden.*
testari, *getuigen.*
tradere, *verhalen.* § 216. 2⁰.
vovere, *een gelofte doen.*

Wanneer het subject van den hoofdzin en van den bijzin hetzelfde is, staat in het Nederlandsch meermalen bij de verba sentiendi et declarandi in plaats van een bijzin met *dat* een enkele infinitivus.

Ik geloof gedwaald te hebben. Ik beken al te vreesachtig geweest te zijn.

In zulk een geval wachte men zich wel, om een nominativus cum infinitivo te gebruiken. Men vertale:

Puto me erravisse. Nimis me timidum fuisse confiteor.

De dichters evenwel gebruiken hier somtijds een nominativus cum infinitivo. Vir bonus ait esse paratus. Rettulit Aiax esse Iovis pronepos.

Evenals bij de verba sentiendi et declarandi staat ook de acc. c. inf. bij de substantiva fama, opinio, spes, nuntius, enz., waarin de beteekenis van een verbum sentiendi of declarandi gelegen is. Zoo ook bij sommige adiectiva van diezelfde beteekenis, zoodals, certus, ignarus, peritus, enz.

Plurimorum philosophorum sententiae spem afferunt posse animos, cum e corporibus excesserint, in caelum quasi in domicilium suum pervenire. Peritus fortius adversus Romanos aurum esse quam ferrum.

* Aanm. I. Wanneer de verba sentiendi et declarandi niet aanduiden, dat iemand iets doet of dat iets geschiedt, maar een bevel, raad of wensch te kennen geven, moet men ut of ne laten volgen. De verba sentiendi et declarandi komen dan krachtens hunne beteekenis overeen met de verba, waarover in § 351. 2⁰. gesproken is.

Pythia respondit, ut moenibus ligneis se munirent, *de Pythia antwoordde, dat zij zich achter houten muren moesten verschansen.*

Men zegt: pater scripsit mihi filio proficisci licere, wanneer de vader door zijn schrijven verklaart, dat zijn zoon mag vertrekken, doch: pater scripsit mihi, ut filio proficisci liceret, wanneer de vader door zijn schrijven verzoekt, dat zijn zoon mag vertrekken.

Aanm. II. ** In het Nederlandsch worden de verba sentiendi et declarandi, alsmede de onpersoonlijke uitdrukkingen en verba, die den acc. c. inf. regeeren (Vgl. § 396. 1⁰. en 2⁰.) en de beteekenis hebben van verba sentiendi et declarandi, dikwijls als tusschenzinnen gezet of door adverbiale uitdrukkingen vervangen.

Mijn vader zal, naar men zegt, (zooals ik hoop, vermoedelijk) *spoedig terugkeeren.*

In het Latijn mag men nu eveneens zeggen: pater, ut aiunt, (spero, opinor, maar deze woorden liefst zonder ut) mox redibit. Gewoonlijk echter maakt men zulk een tusschenzin tot hoofdzin en laat er dan een accusativus cum infinitivo op volgen.

Patrem aiunt (spero, opinor) mox rediturum esse. *Pericles was, zooals bekend is, de zoon van voorname ouders,* Periclem filium fuisse constat nobilissimorum parentum. Facile adducimur ut assentiamur iis, quos bonis moribus praeditos esse opinamur, *wij worden er gemakkelijk toe gebracht om met hen in te stemmen, die naar onze meening een goed karakter hebben.*

** Evenzoo vertaalt men *waarschijnlijk* door verisimile est (of videor met den nominativus cum infinitivo), *blijkbaar* door apertum est, enz. De verba putare, existimare, arbitrari, enz. alsmede videri en non dubitare worden omschrijvenderwijze gebruikt ter vertaling van de Nederlandsche bijwoorden *wel* en *zeker* in verbinding met *zullen, moeten* of *kunnen* om de onzekerheid of de waarschijnlijkheid van een vermoeden uit te drukken.

Hoe zullen *die tien duizend Grieken* wel *verrukt zijn geweest van vreugde, toen zij na een moeitevollen tocht van den top eens bergs de zee in het gezicht kregen,* decem milia illa Graecorum cum laboribus itineris superatis ex summo quodam monte mare conspexissent quanto gaudio eos perfusos esse *putas (putatis, putamus)?*

2⁰. bij vele verba, die willen, toelaten en het tegendeel beteekenen (verba voluntatis).

Alcibiades Athenas Lacedaemoniis servire non poterat

pati, *Alcibiades kon niet dulden, dat Athene aan de Lacedemoniërs onderworpen was.*

Tot deze verba behooren volo, nolo, malo, cupio, studeo (§ 389), iubeo, veto (§ 390. A. I.), sino (§ 390. A. III). patior, *ik duld*, impero, *ik beveel*, en postulo, *ik eisch*. (§ 351. A. I.)

3°. bij de verba, die blijdschap, droefheid, verwondering te kennen geven (verba affectuum).

Gaudeo te mihi favere, *ik ben blijde, dat gij mij begunstigt.*

Tot deze verba behooren:

admirari, *zich verwonderen.*	indignari, *zich verontwaardigen.*
delectari, *zich verheugen.*	irasci, *zich vertoornen.*
dolere, *bedroefd zijn.*	laetari, *zich verheugen.*
aegre ferre, *misnoegd zijn.*	mirari, *zich verwonderen.*
gaudere, *zich verheugen.*	queri, *zich beklagen.*
gloriari, *zich beroemen.*	sollicitari, *bekommerd zijn.*

Op deze verba volgt ook quod. Vgl. § 349. 1°.

Op mirari en admirari volgt ook si.

Miror si amicum habere potuit.

***398.** Het subject van den accusativus cum infinitivo wordt slechts zelden uitgelaten. Nu en dan geschiedt dit echter met de pronomina personalia en wel:

1°. in korte zinnen.

Id (se) nescire dixit, *hij zeide, dat hij dit niet wist.*

2°. wanneer hetzelfde pronomen met een infinitivus onmiddellijk voorafgaat.

Puderet me dicere (me) non intellexisse, *ik zou mij schamen te zeggen, dat ik het niet begrepen had.*

3°. meermalen in een oratio obliqua, waarin verscheidene accusativi cum infinitivo met het subject se op elkander volgen.

***399.** In het Nederlandsch gebruiken wij meermalen zinnen als de volgende: *Men verhaalt van Pythagoras, dat hij eens te Phlius kwam. Van Dionysius verhaalt men dat zijn matigheid in spijs en drank groot geweest is.* In deze zinnen staat bij de verba sentiendi et declarandi een bepaling met *van* of *over*, die in den zin met *dat* als subject, bepaling of aangegeven door een bezittelijk voorn.w. terugkeert. Voor een goede Latijnsche vertaling moet men in zulke gevallen de bepaling met *van* of *over* wegnemen en vertalen alsof er staat: *Men verhaalt, dat Pythagoras eens te Phlius kwam. Men verhaalt, dat de matigheid van Dionysius in spijs en drank groot geweest is.*

Pythagoram narrant olim Phliuntem venisse. Dionysii summam fuisse in victu temperantiam tradunt. Iis fidem habemus, quos plus intellegere quam nos arbitramur, *wij schenken aan hen vertrouwen, van wie wij meenen, dat zij meer verstand hebben dan wij.*

Deze opmerking geldt ook, wanneer er een nominativus cum infinitivo gebruikt moet worden.

Dicebare profectus esse, *men zeide van u, dat gij vertrokken waart.*

Evenzoo zou het bovenstaande voorbeeld kunnen heeten:

Pythagoras narratur olim Phliuntem venisse. Vgl. § 216. 1°. A.

Bij de vertaling lette men erop, dat een acc. c. inf. die met een pron. relativum begint, in het Nederlandsch met een bepaling met *van* of *over* moet vertaald worden.

Domum ad se venire iussit centuriones, quos bene sentire de republica cognoverat, *hij liet de centurionen, van wie hij wist dat ze gunstig dachten over de republiek, bij zich tehuis komen.* (Men zou vlgs. § 397. A. II ook kunnen vertalen: *die, zooals hij wist, gunstig dachten*).

Slechts dan mag men de in den hoofdzin zetten, wanneer het beteekent *wat betreft* en het daarmede verbonden substantivum een sterken nadruk heeft.

De Antonio iam ante tibi scripsi non esse eum a me conventum, *wat Antonius betreft, zoo heb ik u reeds vroeger geschreven, dat ik hem niet bezocht heb.*

400. Wanneer het verbum van een accusativus cum infinitivo een accusativus obiecti bij zich heeft, ontstaat er soms dubbelzinnigheid. Men kan deze meermalen opheffen door een bepaalde plaatsing der woorden en altijd door den zin in het passivum te zetten. Met opzet legde de dichter Ennius Apollo in zijn godspraak aan Pyrrhus de volgende woorden in den mond: Aio te, Aeacida, Romanos vincere posse. Had Apollo ondubbelzinnig willen spreken, dan had hij gezegd òf te a Romanis òf Romanos a te vinci posse.

****401.** Wanneer het eerste lid eener vergelijking in den acc. c. inf. staat, en 't tweede lid hetzelfde werkwoord heeft als 't eerste lid, wordt in het tweede lid het werkwoord weggelaten en het subject in den accusativus geplaatst. Dit geldt ook voor vergelijkende zinnen, waarin een qui terugziet op een idem, quantus op tantus, qualis op talis, etc.

Terentium censeo elegantiorem fuisse poëtam quam Plautum, *ik geloof dat Terentius een keuriger dichter geweest is dan Plautus* (geweest is). Platonem ferunt idem sensisse de immortalitate animorum, quod Pythagoram, *men zegt dat Plato hetzelfde gevoelen had over de onsterfelijkheid der ziel als Pythagoras (dat Pythagoras had).* Te suspicor iisdem rebus, quibus me ipsum, commoveri, *ik vermoed, dat gij door dezelfde*

zaken getroffen wordt als ik (*waardoor ik getroffen word*). Zoo de relatieve zin volledig werd uitgedrukt, zou hij luiden: quod Pythagoras senserit; quibus ego ipse commovear. Antonius aiebat se tantidem frumentum aestimasse quanti Sacerdotem.

** Aanm. I. Bij een vergelijking in den comparativus met quam, kan men soms quam weglaten en het subiect in den ablativus plaatsen. Vgl. § 295.

Aanm. II. Zoo iedere zin zijn eigen verbum heeft, zet men den zin met quam òf in den accusativus cum infinitivo òf in den coniunctivus met of zonder ut. Vgl § 298. 2⁰.

Nonne tibi affirmavi quidvis me potius perpessurum quam ex Italia exiturum, *heb ik u niet verzekerd, dat ik liever alles zou verduren, dan dat ik Italië zou verlaten?* Certum habeo maiores quoque quamlibet dimicationem subituros fuisse potius, quam eas leges sibi imponi paterentur. Testatus est Magnetes in corpora sua citius saevituros, quam ut Romanam amicitiam violarent.

** **402.** Wanneer in het tweede lid eener vergelijking (alsook in het tweede lid bij idem.... qui, talis.... qualis, tantus.... quantus) een werkwoord staat dat een acc. c. inf. regeert, en dat tweede lid een ander subject heeft dan de hoofdzin, moeten er in het Latijn sommige woorden aangevuld worden, die in het Nederlandsch gewoonlijk worden uitgelaten.

De schade is niet zoo groot als ik gedacht had (dat zij was), damnum non tantum est, quantum id esse putabam. *Gij zijt niet zoodanig als ik gehoopt had* (dat gij zijn zoudt), non talis es, qualem te fore speraveram.

403. Om te weten, in welken tijd de infinitivus moet geplaatst bij de constructie van den acc. c. inf., moet men niet zien naar den tijd van den bijzin, maar naar de verhouding van tijd tusschen de handeling van den hoofd- en bijzin.

1. Is de handeling van den bijzin gelijktijdig met die van den hoofdzin, dan gebruikt men den infinitivus praesens.

Ik geloofde dat hij schreef, credebam (credidi) eum scribere.

2. Is de handeling van den bijzin geschied vóór die van den hoofdzin, dan gebruikt men den infinitivus perfecti.

Ik geloof dat hij schreef, credo eum scripsisse.

3. Zal de handeling van den bijzin geschieden na die van den hoofdzin, dan gebruikt men den infinitivus futuri.

Ik geloofde dat hij zou schrijven, credebam (credidi) eum scripturum esse.

** Aanm. Wanneer het werkwoord, waarvan de conjunctie *dat* afhangt in den voltooid tegenwoordigen tijd staat en het werkwoord van den bijzin in den onvoltooid verleden tijd, doch de handeling van den bijzin reeds geschied was, voordat de handeling van den hoofdzin begon, gebruikt men niet het praesens, maar het perfectum infinitivi.

Vele schrijvers hebben bericht, dat de koning bij het gevecht tegenwoordig was, multi scriptores tradiderunt regem in proelio affuisse.

404. Bij het gebruik van den infinitivus futuri lette men op het volgende:

* 1⁰. bij de verba van hopen, beloven, gelooven, zweren, dreigen (sperare, polliceri, promittere, spondere, vovere, iurare, minari, enz.) staat in het Nederlandsch meermalen een infinitivus praesens.

Caesar dreigde de stad tot den grond toe te verwoesten.

In het Latijn echter moet op deze verba altijd een accusativus cum infinitivo in het futurum volgen, zoo de handeling nog toekomstig is.

Caesar urbem funditus deleturum se esse minatus est. Milites se potius morituros iuraverunt quam arma tradituros. Spero rem conventuram esse. Promitto tibi rem prospere cessuram.

Vgl. over posse enz. infra 3⁰ in fine.

** 2⁰. bij de verba iubere, vetare, etc. (§ 390), bij de verba voluntatis (volo, etc.) en de verba van besluiten staat geen infinitivus futuri, al gebruiken wij in het Nederlandsch een bijzin met *zouden*.

** 3⁰. de infinitivus futuri wordt meermalen in het activum, zeer dikwijls in het passivum, vooral na spero en spes en altijd bij verba die een infinitivus futuri missen, omschreven door fore (soms futurum esse) ut (consecutivum).

De bijzin met ut staat in het praesens coniunctivi, zoo het verbum van den hoofdzin staat in een tempus van de eerste klas, en in het imperfectum coniunctivi, zoo de hoofdzin staat in een tempus van de tweede klas.

Credo fore (futurum esse) ut epistolam scribas.
„ „ „ „ „ epistola scribatur.
Credebam fore (futurum esse) ut epistolam scriberes.
„ „ „ „ „ epistola scriberetur.
Me consolatur spes fore ut progressum faciatis.
Dico fore (futurum esse) ut te huius rei paeniteat.
Dicebam „ „ „ „ „ „ „ paeniteret.

De infinitivi posse, velle, nolle, malle worden ook als infinitivi futuri gebruikt.

Spero velle mecum Sulpicium colloqui. Totius Galliae sese potiri posse sperant.

In plaats van esse staat somtijds fore bij het participium op urus.

Putate matronas urbis ac liberos nostros ad genua vestra obversaturos fore.

A a n m. Bij m e m i n i en m e m o r i a t e n e o worden verleden gebeurtenissen, waarvan men z e l f getuige was, door den infinitivus p r a e s e n s uitgedrukt.

Memini Catonem anno antequam mortuus est mecum disserere, *ik herinner mij, dat Cato een jaar voor zijn dood een gesprek met mij had.* Memoria teneo Scaevolam, cum esset summa senectute, quotidie facere omnibus conveniendi sui potestatem.

Zoo men echter iets mededeelt, waarvan men zelf g e e n getuige was, of zoo men een feit, waarvan men getuige was, als v e r l e d e n voorstelt, gebruikt men den infinitivus p e r f e c t i.

Memineram C. Marium, cum vim armorum profugisset, senile corpus paludibus occultasse. Meministi me ita distribuisse causam.

405. De infinitivus van het f u t u r u m e x a c t u m wordt gevormd:

1°. in het a c t i v u m door f o r e u t met het p e r f e c t u m coniunctivi, zoo het verbum van den hoofdzin in een tempus van de e e r s t e klas, en met het p l u s q u a m p e r f e c t u m coniunctivi, zoo het verbum van den hoofdzin in een tempus van de t w e e d e klas staat.

Credo fore ut epistolam scripseris.
Credebam „ „ „ scripsisses.

2°. in het p a s s i v u m en bij de d e p o n e n t i a door het p a r t i c i p i u m p e r f e c t u m met f o r e of door f o r e u t met het perfectum of plusquamperfectum coniunctivi.

Credo (credebam) epistolam scriptam fore. Credo me tum iam profectum fore. Sperabam fore, ut ea, quae superioribus litteris a te petissemus, impetrata essent.

406. De hoofdzin eener v o o r o n d e r s t e l l i n g van het d e r d e g e v a l wordt in den accusativus cum infinitivo uitgedrukt:

1°. zoo hij in de oratio recta in het i m p e r f e c t u m c o n i u n c t i v i staat, door den i n f i n i t i v u s f u t u r i.

Hoc si diceres, errares, heet: existimo te, si hoc diceres, erraturum esse.

Zoo het verbum geen infinitivus futuri kan vormen, gebruikt men een omschrijving met f u t u r u m e s s e (n i e t fore) u t en het i m p e r f e c t u m coniunctivi en deze omschrijving is in het p a s s i v u m de gewone constructie.

Existimo, si hoc faceres, futurum esse ut multareris (zelden: te multatum iri).

2°. zoo hij in de oratio recta in het p l u s q u a m p e r f e c t u m c o n i u n c t i v i van het a c t i v u m staat, door het p a r t i c i p i u m op u r u s met f u i s s e, en zoo het verbum geen participium op u r u s heeft, door omschrijving met f u t u r u m f u i s s e u t en het i m p e r f e c t u m coniunctivi.

Existimo te erraturum fuisse, si hoc dixisses. Existimo, si hoc fecisses, futurum fuisse ut facti te paeniteret.

Deze omschrijving wordt altijd gebruikt in het p a s s i v u m.

Si hoc fecisses, existimo futurum fuisse ut multareris.

TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

OVER DE ORATIO OBLIQUA.

407. In de o r a t i o r e c t a worden iemands woorden of gedachten weergegeven, zooals zij gesproken of gedacht zijn.

Socrates zeide: allen zijn welsprekend genoeg in hetgeen zij weten.

In de o r a t i o o b l i q u a daarentegen worden iemands woorden of gedachten v e r h a l e n d e r w i j z e medegedeeld en a f h a n k e l i j k gemaakt van een v e r b u m s e n t i e n d i of d e c l a r a n d i.

Socrates zeide, dat allen welsprekend genoeg zijn in hetgeen zij weten.

A a n m. De oratio obliqua kan ook in r u i m e r e n zin genomen worden. Zij omvat dan niet de mededeeling van iemands woorden, afhankelijk gemaakt van een v e r b u m s e n t i e n d i o f d e c l a r a n d i, maar omvat alle a f h a n k e l i j k e z i n n e n die de meening of gedachte, wensch of bedoeling van iemand zijdelings weergeven.

Deze oratio obliqua in ruimeren zin komt dan vooral voor in d o e l a a n d u i d e n d e z i n n e n en bij de v e r b a e f f i c i e n d i (§ 351) of in z i j d e l i n g s c h e v r a g e n of in zinnen met q u o d en q u i a (coni. causales). Men vergelijke de voorbeelden van § 455. In de o r a t i o r e c t a zouden de Nederlandsche voorbeelden luiden:

Wat zeggen de soldaten van mij, kom het middagmaal bij mij gebruiken, de rijkdom kan mij niet gelukkig maken, boodschap mij of ik van alle kanten word ingesloten, niemand mag mij in welsprekendheid evenaren.

Wanneer deze en dergelijke zinnen nu tot een w i j d e r e o r a t i o o b l i q u a gemaakt worden, staan zij volgens § 409 in den c o n i u n c t i v u s en hebben volgens § 410 het p r o n. r e f l e x i v u m van den derden persoon.

408. Voor de verandering der h o o f d z i n n e n van de oratio recta in de oratio obliqua gelden de volgende regels.

I. De hoofdzinnen der oratio recta, die een v e r h a a l of u i t-

spraak bevatten en in den indicativus staan, worden in de oratio obliqua uitgedrukt door den accusativus cum infinitivo.

Solon dixit: nemo ante mortem beatus est praedicandus.	Solon dixit neminem ante mortem beatum esse praedicandum.

II. De hoofdzinnen der oratio recta, die een bevel, verzoek, wensch of vermaning uitdrukken en in den imperativus of coniunctivus staan, worden in de oratio obliqua in den coniunctivus gezet, gewoonlijk zonder ut, zoo zij bevestigend zijn, met ne, zoo zij ontkennend zijn.

Respondit: nondum tempus pugnae est; castris vos tenete vosque ex labore reficite.	Respondit nondum tempus pugnae esse; castris se tenerent seque ex labore reficerent (waarom hier reflexiva?).
Caesar milites hortatus est: ne ea, quae acciderunt, graviter feratis neve his rebus terreamini.	Caesar milites hortatus est, ne ea, quae accidissent, graviter ferrent neve his rebus terrerentur.

** Aanm. Men lette wel op, dat hier spraak is van hoofdzinnen, die in de oratio recta in den coniunctivus staan (Vgl. § 323—327.) en afhangen van een verbum sentiendi of declarandi en vervolgens dat de verba, waarover in § 397. 1⁰. A. I. gesproken wordt, beschouwd moeten worden als verba vau bewerken of trachten te bewerken. Overigens hebben ook sommige dezer verba somtijds den coniunctivus zonder ut. Vgl. § 351. 2⁰. A. III

** III. De hoofdzinnen der oratio recta, die een vraag bevatten en in den indicativus staan, worden in de oratio obliqua uitgedrukt door den coniunctivus, zoo het een vraag van den 2den persoon is, en gewoonlijk door den accusativus cum infinitivo, zoo het een vraag van den 1sten of 3den persoon is.

Caesar milites allocutus est: quid tandem veremini aut cur de vestra salute desperatis?	Caesar milites allocutus est, quid tandem vererentur aut cur de sua salute desperarent?
Plebs fremit: quid vivimus, quid in parte civium censemur?	Plebs fremit, quid se vivere, quid in parte civium censeri?
Tribuni militum dixerunt: quid est levius aut turpius quam auctore hoste de summis rebus capere consilium?	Tribuni militum dixerunt, quid esse levius aut turpius quam auctore hoste de summis rebus capere consilium?

Alle vragen, die in de oratio recta in den coniunctivus staan, behouden dezen modus in de oratio obliqua.

Quis mihi hoc persuadeat? Cur fortunam periclitemur?	Quis sibi hoc persuaderet? Cur fortunam periclitarentur?

409. De bijzinnen der oratio recta, ook die, welke met conjuncties beginnen, die den indicativus regeeren, staan, behoudens de uitzonderingen, in de oratio obliqua in den coniunctivus.

Dixit miles: omnia feci, quae mihi imperata erant.	Dixit miles se omnia fecisse, quae sibi imperata essent.
Respondit dux: miles poenam dedit, quoniam imperio non paruerat.	Respondit dux militem poenam dedisse, quoniam imperio non paruisset.

Aanm. I. Zooals wij uit de voorbeelden van § 408. II. zagen, is ook de tijd van het werkwoord gewijzigd. Daar de oratio obliqua gewoonlijk afhangt van een verbum in den verleden tijd (tempus der tweede klas), zoo staan ook gewoonlijk alle zinnen in den coniunctivus volgens de leer der consecutio temporum in de tempora der 2e klas (imperfectum of plusquamperf.) § 317.

Meermalen echter vindt men, vooral in een langere oratio obliqua, het praesens of perfectum coniunctivi gebruikt, niettegenstaande het verbum van den hoofdzin in een verleden tijd staat. Den schrijver zweeft dan een praesens historicum voor den geest.

** Aanm. II. De bijzinnen, welke een aanmerking bevatten van den schrijver, en welke dienen ter omschrijving van een begrip, waarvoor in het Latijn volstrekt geen of ten minste geen geschikt substantivum bestaat, staan in den indicativus. Vgl. § 375. 5⁰. A.

** Aanm. III. De relatieve zinnen, die opgelost kunnen worden in et of nam met een demonstrativum, kunnen in de oratio obliqua in den accusativus cum infinitivo staan.

Ad ea Herennius respondit multos annos iam inter Romanum Nolanumque populum amicitiam esse, cuius (et eius) neutros ad eum diem paenitere. Themistocles dixit Atheniensium urbem ut propugnaculum oppositum esse barbaris, apud quam (nam apud eam) iam bis classes regias fecisse naufragium.

410. Daar in het Latijn de oratio obliqua altijd in den derden persoon wordt voorgesteld, gelden de volgende regels voor de verandering der pronomina.

1. De pronomina personalia en possessiva van

den 1sten persoon (ego, nos, meus, noster) worden in de oratio obliqua veranderd in het p r o n o m e n r e f l e x i v u m (sui, sibi, se, suus), en zoo zij in den n o m i n a t i v u s moeten staan in i p s e.

Ariovistus respondit, si ipse Caesari non praescriberet quemadmodum suo iure uteretur, non oportere sese a Caesare in suo iure impediri.

** 2. De p r o n o m i n a p e r s o n a l i a en p o s s e s s i v a van den 2den persoon (tu, vos, tuus, vester) worden in de oratio obliqua veranderd in i l l e, soms ook, vooral als zij t o o n l o o s zijn, in i s.

Cave, ne te cunctante Numidae sibi consulant, wordt in de oratio obliqua: caveat, ne illo cunctante Numidae sibi consulant. Alexandro a Dodonaeo Iove data dictio est, caveret Acherusiam aquam; ibi fatis eius terminum dari.

Wanneer deze pronomina in de oratio recta als r e f l e x i v u m gebruikt zijn, moeten zij in de oratio obliqua, die altijd in den derden persoon wordt voorgesteld, natuurlijk ook in het r e f l e x i v u m v a n d e n d e r d e n p e r s o o n veranderd worden. Men zie de voorbeelden in § 408. II en III.

** 3. Voor het persoonlijk voornaamwoord van den derden persoon gebruikt men ook in de oratio obliqua gewoonlijk i s.

** A a n m. Zoo in de oratio recta het pronomen h i c en het adverbium n u n c voorkomen, worden deze woorden in de oratio obliqua na een tempus van de t w e e d e klas gewoonlijk veranderd in i l l e en t u m.

Hic dies omnes labores et victorias confirmabit, zal worden: illum diem . . . . confirmaturum.

*411. Meermalen wordt het verbum, waarvan de oratio obliqua afhangt, verzwegen, zoodat men er bij de vertaling een verbum sentiendi of declarandi moet bijvoegen.

Hominem secunda oratione extollit, illum regem, ingentem virum esse, *hij stak den man door een vleiende toespraak in de hoogte, zeggende dat hij een koning en een groot man was.*

Niet zelden gaat er een o n t k e n n e n d verbum vooraf, zoodat men een b e v e s t i g e n d verbum moet aanvullen.

Regulus reddi captivos negavit esse utile; illos enim adolescentes esse et bonos duces, se iam confectum senectute.

A a n m. I n q u a m mag alleen gebruikt worden bij de o r a t i o r e c t a en staat altijd t u s s c h e n de gesproken woorden.

Ennius, animus aeger, inquit, semper errat.

Zoo het bij inquam behoorende s u b j e c t ook t u s s c h e n de woorden der oratio recta staat, wordt het gewoonlijk a c h t e r inquam gezet.

Optime, inquit Tullius, philosophiam laudasti.

Wanneer het subject een p a r t i c i p i u m bij zich heeft, staat het hiermede v o o r o p, terwijl i n q u a m tusschen de gesproken woorden volgt.

Tum Crassus subridens, quid censes, inquit, Cotta?

Voor de ontbrekende vormen van inquam gebruikt men d i c o.

Timotheum ferunt, cum cenavisset apud Platonem, dixisse: vestrae quidem cenae non solum in praesentia, sed etiam postero die iucundae.

A i o wordt gewoonlijk bij de o r a t i o o b l i q u a geplaatst, en wel v ó ó r, t u s s c h e n of n a de woorden, maar heeft altijd zijn s u b j e c t bij zich.

Non male ait Callimachus lacrimasse Priamum.

In de vormen u t a i t, a i u n t mag het ook bij de oratio recta gebruikt worden.

O praeclarum custodem, ut aiunt, lupum!

EEN EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

OVER DE PARTICIPIA.

412. De participia zijn volgens hun v o r m adiectiva en komen met het substantivum, waarbij zij behooren, overeen in g e s l a c h t, g e t a l en n a a m v a l.

Het partic. p r a e s e n s gaat in den a b l a t. s i n g u l a r i s meestal uit op i (behalve in den a b l. a b s.) en in den g e n. p l u r a l i s op i u m.

Volgens hunne b e t e e k e n i s zijn zij verba en regeeren h u n e i g e n c a s u s.

Tuam petens amicitiam, *uwe vriendschap inroepende.* Tota regione potitus, *de geheele landstreek bemachtigd hebbende.*

De t ij d e n der participia richten zich naar de v e r h o u d i n g v a n t i j d, waarin zij staan tot het verbum van den zin. Is er dus tusschen de twee handelingen g e l ij k t ij d i g h e i d, dan gebruikt men het part. p r a e s e n s; geschiedt de handeling van het participium v ó ó r die van den h o o f d z i n, dan gebruikt men het part. p e r f e c t u m; heeft de handeling van het participium plaats n a die van den h o o f d z i n, dan het part. f u t u r u m.

Ridens hoc dicit (dixit, dicet), *hij zegt* (zeide, zal zeggen) *dit lachende.* Alexander Persis bellum illaturus magnas copias contraxit, *Alexander voornemens zijnde de Perzen te beoorlogen bracht een groot leger op de been.*

* Aanm. Wanneer de participia op ns een object of nadere bepaling bij zich hebben, gaan zij in den ablativus singularis gewoonlijk uit op e.

E patre Stoicos ridente. Cum exercitu pugnare cupiente. Cum consule redeunte ex Boeotia. Ook zegt men altijd: ab ineunte aetate, adolescentia.

413. Verschillende participia praesentia en perfecta zijn geheel in adiectiva overgegaan en kunnen zelfs in den comparativus en superlativus gezet worden.

Patiens, praestans, diligens, potens, doctus, ornatus, acutus, argutus.

**Aanm. I. In het Nederlandsch worden de tegenwoordige deelwoorden van overgankelijke werkwoorden dikwijls als adiectiva gebruikt.

Een drukkende oorlog, een roerende melodie, troostende woorden, met biddende stem.

In het Latijn daarentegen mogen de participia praesentia van verba transitiva, zoo zij niet geheel in adiectiva zijn overgegaan, niet als adiectiva (zonder object of regeering) gebruikt worden. Bovenstaande voorbeelden vertale men dus niet: bellum premens, numeri commoventes, verba solantia, voce oranti, maar:

bellum grave, flebiles numeri, verba plena solatii, supplici voce.

Met het gebruik der participia praesentia van verba intransitiva en der participia perfecta kan men veel vrijer zijn.

** **414.** Betrekkelijk de beteekenis der participia perfecta van sommige verba deponentia valt op te merken:

1°. dat zij ook een passieve beteekenis hebben. De voornaamste zijn: comitatus, *begeleid*, complexus, *omvat*, confessus, *bekend*, contestatus, *beproefd*, dimensus, *afgemeten*, ementitus, *voorgewend*, expertus, *beproefd*, interpretatus, *verklaard*, meditatus, *overlegd*, pactus, *bedongen*, partitus, *gedeeld*, populatus, *verwoest*.

Men bemerke echter wel, dat Cicero deze participia slechts dan als passiva pleegt te gebruiken, wanneer zij met werkelijke participia passiva verbonden zijn.

Populatus atque vexatus; dimensus atque descriptus.

Ook worden deze participia hoogst zelden als passiva gebruikt in den ablativus absolutus en om de eigenlijke passieve tijden te vormen.

Gallia populata est, beteekent niet: *Gallië is verwoest geworden*, maar *Gallië is* (ligt) *verwoest*.

2°. dat zij meermalen, vooral bij een verbum in het praesens of perfectum historicum, de beteekenis hebben van participia praesentia. Zoo altijd ratus (Vgl. § 135), *meenende*, dikwijls veritus, usus, arbitratus, enz.

Caesar insidias veritus exercitum castris continuit, *Caesar, een hinderlaag vreezende, hield zijn leger binnen de legerplaats.*

Hetzelfde geldt van de participia perfecta der semideponentia fisus, confisus, diffisus, solitus, soms ook ausus en gavisus.

415. ** Het participium perfectum van sommige verba passiva, vooral van die, welke kennen en besluiten beteekenen (exploratum, cognitum, perceptum, perspectum, statutum, constitutum, deliberatum) wordt meermalen met habeo, mihi est, soms ook met teneo en possideo gebruikt in plaats van het perfectum activum om de uitdrukking te versterken en het voortduren van den toestand aan te duiden, terwijl het participium overeenkomt met het object van habeo, teneo, possideo en met het subject van mihi est.

Statutum habeo omnibus viribus in discendam linguam Latinam incumbere, *ik heb vast besloten mij met alle kracht op het Latijn toe te leggen.* A Tullio mihi exploratum est nihil eum fecisse scientem, quod esset contra existimationem tuam. Eum locum, quem nobilitas praesidiis firmatum tenebat, rescidistis. Roscii patrimonium domestici praedones vi ereptum possident. Caesar aciem instructam habuit.

Soms zegt men ook in plaats van mihi persuasum est persuasum habeo.

Aanm. I. Ook in den accusativus cum infinitivo wordt de infinitivus perfecti omschreven met teneri, zoo men wil aanduiden, dat een vroeger begonnen handeling nog voortduurt.

Accepi urbem obsessam teneri, *ik heb vernomen, dat de stad ingesloten is.*

Vgl. over de beteekenis van obsessam esse en fuisse. § 106.

Aanm. II. In het Nederlandsch gebruiken wij dikwijls bij het beschrijven van tegenwoordige handelingen en toestanden een verleden deelwoord met het hulpwerkwoord *zijn*.

De sprinkhanen zijn bedekt met een licht breekbare huid. Dit stuk is getiteld: de geboeide Prometheus.

In zulke gevallen moet men in het Latijn het praesens passivi gebruiken.

Locustae fragili crusta muniuntur. Haec fabula Prometheus vinctus inscribitur.

416. Wijl in het Latijn de verba activa (behalve die § 103 zijn opgegeven) geen participium perfectum, en de verba passiva geen participium praesens hebben, zoo moet men meermalen een Nederlandsch participium in het Latijn vertalen door een bijzin met qui of met een conjunctie of door een ablativus absolutus.

Caesar in Gallië gekomen zijnde voerde zijne troepen uit de winterkwartieren, Caesar, cum in Galliam venisset, copias ex

hibernis eduxit. *Het hout gewreven wordende ontbrandt,* lignum, quod teritur, inflammatur. *Een stem gehoord hebbende ging hij weg,* voce audita abiit.

** Aanm. I. Wanneer wij een verleden deelwoord gebruiken in plaats van het ontbrekende participium praesens passivi, zet men in het Latijn een relatieven zin.

De belegerde stad, urbs quae obsidetur. *Een goed bestuurde staat,* res publica quae bene administratur.

** Aanm. II. Het participium futurum op urus wordt als participium zeer weinig gebruikt. Als adiectivum treft men het, met uitzondering van futurus en venturus, *toekomend,* eveneens zeer weinig aan.

417. In het Latijn worden zeer dikwijls participia geplaatst, waar wij bijzinnen gebruiken. Hier zijn twee gevallen mogelijk: òf wel het subject van den bijzin komt op een of andere wijze in den hoofdzin voor en alsdan draagt de constructie den naam van participium coniunctum, òf wel het subject van den bijzin komt niet in den hoofdzin voor en alsdan draagt de constructie den naam van ablativus absolutus. Over de laatste constructie wordt in het volgende hoofdstuk gehandeld.

418. Het participium coniunctum staat vooreerst in plaats van een relatieven zin.

Peloponnesus est paeninsula angustis Isthmi faucibus continenti adhaerens (= quae.... adhaeret), *de Peloponnesus is een schiereiland, dat door de smalle landengte van Isthmus met het vasteland verbonden is.* Pisistratus primus Homeri libros confusos antea (= qui antea confusi erant) sic disposuisse dicitur, ut nunc habemus.

** Aanm. I. Men behoudt in het Latijn een relatieven zin:

1°. wanneer hij dient om een bepaalden persoon of zaak van andere personen of zaken te onderscheiden.

Pittacus ille, qui septem sapientium numero est habitus. Flumen est Arar, quod per fines Aeduorum et Sequanorum in Rhodanum influit.

2°. bij de vertaling van *zoogenaamd, boven genoemd,* enz. welke uitdrukkingen geregeld vertaald worden door een relatieven zin met de verba voco, dico, nomino, memoro, commemoro, inscribo.

Vestra, quae dicitur, vita mors est, *uw zoogenaamde leven is de dood* (nooit ita dicta). Duabus his personis, quas supra dixi, tertia adiungitur.

Zoo de adverbia ita, sic, supra, enz. verzwegen worden, vindt men soms een participium gebruikt.

* Aanm. II. Men wachte zich er wel voor, het participium coni. te verbinden aan een substantivum met een pronomen determinativum of aan een determinativum alleen. In zulk een geval valt het determinativum weg: de reden hiervan is, dat het determ. tezamen met den volgenden zin één begrip uitmaakt, dat nu in zijn geheel wordt weergegeven door het participium.

Odiosum genus eorum hominum qui officia exprobrant; odiosum genus hominum officia exprobrantium. Ea quae male parte sunt, male dilabuntur; male parta male dilabuntur. Maar: Quid posset iis esse laetum, si exitus suos cogitarent; quid posset iis esse laetum exitus suos cogitantibus.

Hier laat men iis staan, omdat iis hier de waarde heeft van een pron. personale en dus reeds een volledig begrip aangeeft, waaraan nu nog een verklarende bijzin wordt toegevoegd in den vorm van een participium.

** Aanm. III. Het gebruik van participia als substantiva is in 't Latijn zeer beperkt. Men gebruikt zelden een participium:

1°. wanneer dit in den nom. sing. masc. als subject zou komen te staan.

Is qui potestatem habet (niet potestatem habens). Egens (praedicaatsadiectivum) aeque est is, qui non satis habet (niet non satis habens) et is, cui nihil satis potest esse.

In den pluralis masc. behoudt men wel zoo lief het relativum, behalve in den dativus, wanneer het participium gebruikt wordt bij het aangeven van afstanden en ligging.

M'. Curius non aurum habere praeclarum sibi videri dixit, sed iis, qui haberent aurum, imperare. Medici leviter aegrotantes leviter curant. Mettius in paludem sese strepitu sequentium (*van degenen, die hem volgden*) trepidante equo coniecit. Hic enim ventus adversum tenet Athenis proficiscentibus, *deze wind is een tegenwind, als men uit Athene komt.* Caesar Gomphos pervenit, quod est oppidum primum Thessaliae venientibus ab Epiro.

2°. na woorden van hoeveelheid, zooals unus, alter, aliquot, omnes, nemo.

Omnia, quae ad victum cultumque pertinent, niet: omnia.... pertinentia.

419. Het participium coniunctum staat vervolgens in plaats van een bijzin met een subordineerende coniunctio condicionalis, concessiva, causalis of temporalis.

Quis potest mortem metuens (= si mortem metuit) esse non miser? Risus interdum ita repente erumpit, ut eum cupientes (= quamvis cupiamus) tenere nequeamus. Diony-

sius tyrannus cultros metuens tonsorios (= quia . . . . . metuebat) candenti carbone sibi adurebat capillum. Dionysius tyrannus Syracusis expulsus (= postquam . . . . expulsus est) Corinthi pueros docebat. Hostes hanc adepti victoriam (= cum . . . . adepti essent) in perpetuum se fore victores confidebant.

* Aanm. I. Over het vertalen van pronomina vgl. § 418. A. II.

Aanm. II. ** Wanneer een participium coniunctum gebruikt wordt in plaats van een bijzin met nisi, blijft nisi staan, zoo er een ontkenning in den hoofdzin staat.

Non mehercule mihi nisi admonito (= nisi admonitus essem) venisset in mentem.

Latere schrijvers laten soms de conjuncties quamquam, quamvis, etiamsi, etsi bij het participium coniunctum staan.

Caesarem milites quamvis recusantem ultro in Africam secuti sunt.

Aanm. III. Wanneer een participium coniunctum gebruikt wordt in plaats van een bijzin met een coniunctio concessiva, voegt men er meermalen tamen bij.

Scripta tua iam diu exspectans non audeo tamen flagitare.

Aanm. IV. Latere schrijvers gebruiken ook het participium op urus in plaats van een bijzin met ut finale.

Hannibal in Etruriam ducit eam quoque gentem adiuncturus (= ut eam quoque gentem adiungat).

Soms staat dit participium bij hen ook in plaats van een bijzin met andere conjuncties.

420. Het participium coniunctum staat ook ter vertaling van een zin die met *en* of *maar* aan een anderen verbonden is.

Grues, cum loca calidiora petentes mare transmittunt, trianguli efficiunt formam (= petunt et transmittunt). Veteres Peripatetici Academicique re consentientes vocabulis differebant (= re consentiebant sed vocabulis differebant).

Om geen fouten te maken bij de vertaling, make men den eersten zin tot een ondergeschikten van den tweeden. *Caesar tastte de vijanden aan en versloeg hen,* zette men aldus om: *nadat Caesar de vijanden had aangetast, versloeg hij hen.*

Vervolgens lette men erop, hoe de verhouding van tijd is tusschen de twee zinnen; want alleen in geval van gelijktijdigheid kan men een part. praesens gebruiken.

Caesar hostes aggressus fugavit, òf: Caesar hostes petitos fugavit, òf: Caesar, cum in hostes incurrisset, fugavit. Waarom komt aggressus overeen met Caesar? Waarom komt petitos overeen met hostes en is de zin eerst in het passivum gezet? Waarom is bij de vertaling met het verbum incurro geen participium coniunctum gebruikt?

** Aanm. I. De Latijnen herhalen meermalen het participium perfectum van het voorgaande verbum met of zonder coniunctio copulativa, waar wij *en, en daarna, en vervolgens* zeggen.

Urbem cepit (et) captam incendit, *hij nam de stad in en stak haar daarna in brand.* Latrones viatorem occiderunt occisumque ex arbore suspenderunt.

Aanm. II. Hoogst zelden worden twee participia met één nomen verbonden. Men zegge dus niet: Ciceronem legentem inventum salutavi, maar: Ciceronem, quem inveneram legentem, salutavi.

** Aanm. III. Wanneer een participium coniunctum gebruikt wordt, blijven de casus van is en van de pronomina personalia, welke op het subject van den zin betrekking hebben, onvertaald, indien hierdoor ten minste geen onduidelijkheid ontstaat.

Socrates Xenophonti (zonder eum) consulenti exposuit, quae viderentur. Custodes portas (zonder ab iis) clausas lapidibus obstruxerunt.

Voor de verklaring van eum en ab iis vergelijke men de kleine letters van § 453.

** Aanm. IV. Meermalen staat vooral het participium perfectum ter vertaling van een verbaalsubstantief. Veelvuldig geschiedt dit na de praeposities ab, ante, de, in, post.

Ab oppugnanda Neapoli Hannibalem absterruere conspecta moenia, *het gezicht der muren deed Hannibal afzien van de belegering van Napels.* Ante urbem conditam. Vgl. § 444.

TWEE EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

OVER DEN ABLATIVUS ABSOLUTUS.

421. De ablativus absolutus kan beschouwd worden als een bijzin, welks subject in den ablativus en welks praedicaatsverbum in het participium staat.

Regibus exterminatis libertas constituta est, *toen de koningen vedreven waren, werd de vrijheid gevestigd.*

De bijzinnen, die in den ablativus absolutus gezet kunnen worden, beginnen in het Nederlandsch gewoonlijk met een tijdbepalende,

redengevende, toegevende of voorwaardelijke conjunctie.

Wanneer men zulke bijzinnen in den ablativus absolutus wil zetten, laat men de conjunctie, waarmede zij beginnen, onvertaald en zet men het subject in den ablativus en het praedicaatsverbum in het participium. Dit participium moet dan met het subject overeenkomen in geslacht, getal en naamval. Hierbij valt op te merken, dat de ablativus singularis van het participium praesens in den ablativus absolutus altijd uitgaat op e.

Terwijl Tarquinius regeerde, kwam Pythagoras in Italië, Tarquinio regnante Pythagoras in Italiam venit. *Toen Traianus gestorven was, is Hadrianus keizer geworden.* Traiano mortuo Hadrianus imperator factus est. *Wanneer de oorzaak der ziekte gevonden is, meenen de geneesheeren, dat de genezing gevonden is,* causa morbi inventa medici curationem esse inventam putant. *Indien de natuur zich verzet, is de arbeid vruchteloos,* reluctante natura irritus labor est. *Onverrichter zake,* infectis rebus. *De deugd uitgezonderd, is niets voortreffelijker dan de vriendschap,* virtute excepta nihil amicitia praestantius est.

Bij de vertaling der twee laatste voorbeelden lette men op de soortgelijke constructie in onze taal.

Aanm. I. Dikwijls vertaalt men een ablativus absolutus niet door een bijzin, maar door een bepaling bestaande uit een praepositie en een substantivum. Zoo kan men bovenstaande voorbeelden vertalen: *sedert de verdrijving der koningen; onder de regeering van Tarquinius; na den dood van Traianus.*

Caesar Gallis devictis Romam rediit, *na de overwinning op de Galliërs keerde Caesar naar Rome terug.* Graeci advenientibus Persis Thermopylas ceperunt, *bij de aankomst der Perzen veroverden de Grieken de Thermopylae.*

Aanm. II. De Latijnen zetten dikwijls, waar wij twee zinnen door *en* of *maar* aan elkander koppelen, een dezer zinnen in den ablativus absolutus. Men make dan, als bij het partic. coniunctum, den eersten zin tot een ondergeschikten van den tweeden, lette erop dat het subject van den eersten niet genoemd of aangeduid wordt in den

tweeden, en schenke zijn aandacht aan de verhouding van tijd tusschen de twee zinnen.

Dareus besloot een leger uit Azië naar Europa te voeren en de Scythen te beoorlogen, Dareus ex Asia in Europam exercitu traiecto Scythis bellum inferre decrevit. *Antonius verstiet de zuster van Octavianus en huwde met Cleopatra,* Antonius repudiata sorore Octaviani Cleopatram duxit uxorem. *Demetrius zette Philippus aan om de Aetoliërs te laten varen, maar den Romeinen den oorlog aan te doen,* Demetrius impulit Philippum, ut omissis Aetolis bellum Romanis inferret.

Aanm. III. Quisque blijft als bepaling van het subject van een ablativus absolutus in den nominativus staan.

Multis sibi quisque imperium petentibus. His regibus in suorum quisque maiorum vestigia nitentibus.

Aanm. IV. Latere schrijvers zetten soms een conjunctie bij den ablativus absolutus, zooals: quasi, quamquam, quamvis.

Augustus Neapolim traiecit quamquam morbo variante.

In klassiek Latijn voegt men er nu en dan ut, tamquam, velut, sicut bij met de beteekenis van *alsof* en wanneer de ablativus absolutus een voorwaardelijke beteekenis heeft nisi in plaats van non.

Galli laeti ut explorata victoria (*alsof de overwinning zeker was*) ad castra Romanorum pergunt. Nihil potest evenire nisi causa antecedente.

422. Tot een juist gebruik van den abl. abs. lette men dus op het volgende:

1°. het subject van den abl. abs. mag op geene wijze voorkomen of aangeduid worden in den hoofdzin of regeerenden zin. Men vertale dus:

Als de ooievaars terugkeeren, begint het lente te zijn, ciconiis redeuntibus ver esse incipit, máár: *als de ooievaars terugkeeren, zoeken zij hunne vroegere nesten weer op,* ciconiae redeuntes nidos priores repetunt (waarom nu in den eersten zin een abl. abs. en in den tweeden een part. coniunctum?). *Hannibal verbrandde de stad, toen zij was ingenomen,* Hannibal urbem captam incendit, òf: urbem, quam ceperat, Hannibal incendit, òf: Hannibal, postquam cepit, urbem incendit (waarom geen abl. abs. maar een part. coni. in den accusativus?). *Als de zon opkomt, worden de nevels door hare stralen verdreven,* nebula solis orientis radiis dispellitur. *Toen het houten paard door de Trojanen in de stad getrokken was, kropen de Grieken*

des nachts uit deszelfs buik, ex ventre equi lignei a Troianis in urbem tracti noctu prosiluerunt Graeci.

Aanm. Nu en dan wijken ook de beste schrijvers van dezen regel af.

M. Porcius Cato vivo quoque Scipione allatrare eius magnitudinem solitus erat. Caesar principibus Trevirorum ad se convocatis hos singillatim Cingetorigi conciliavit.

Het is echter niet raadzaam deze afwijkingen na te volgen, behalve wanneer de ablativus absolutus dient tot bepaling van een accusativus cum infinitivo of van een participium. Zie de voorbeelden § 454. A.

2°. het verbum moet een geschikt participium hebben. Men lette derhalve op de volgende opmerkingen.

a) Het participium praesens heeft altijd, behalve bij de neutralia passiva (§ 104), een actieve beteekenis. Wanneer er derhalve staat:

Toen de stad door de Romeinen aangevallen werd, was de winter nog niet geëindigd,

moet men, om een ablativus absolutus te kunnen gebruiken, eerst een actieven vorm aan den bijzin geven, namelijk: *Toen de Romeinen de stad aanvielen,* en vervolgens vertalen:

Romanis urbem aggredientibus hiems nondum finita erat.

b) De verba activa hebben geen participium perfectum. Zoo er derhalve staat:

Nadat Caesar de Galliërs overwonnen had, keerde hij naar Rome terug,

moet men om een ablativus absolutus te kunnen gebruiken, eerst een passieven vorm aan den bijzin geven, namelijk: *Caesar keerde, nadat de Galliers overwonnen waren, naar Rome terug,* en dan vertalen:

Caesar Gallis devictis Romam rediit.

c) Het participium perfectum der intransitieve verba passiva mag enkel onpersoonlijk gebruikt worden met het werkw. est. Zoo er derhalve staat:

Daar de dieven gespaard zijn, begin ik weder te vreezen, kan men alleen met een bijzin vertalen:

Cum furibus temperatum sit, rursus timere incipio. *Toen de vijanden gekomen waren, verlieten wij de stad,* cum hostes venissent, urbem reliquimus.

d) Het participium perfectum der verba deponentia heeft een actieve beteekenis.

Nadat de vijanden vervolgd waren, keerden de soldaten terug, milites hostes persecuti redierunt. (Waarom geen abl. abs.? Wat beteekent: persecuti? In welken naamval staat hostes?)

Aanm. De ablativus absolutus met het participium op urus en met het gerundivum komt zeer zelden voor. Het gerundivum heeft in dit geval gewoonlijk de beteekenis van een participium praesens passivi. Vgl. § 428. 4°.

Contio plausum meo nomine recitando dedit = cum recitaretur.

*3°. de bijzin moet op een of andere wijze in tijdelijk, voorwaardelijk, toegevend of oorzakelijk verband staan met den hoofdzin, hetgeen niet altijd het geval is bij het gebruik van verbaalsubstantiva.

Volgens het verhaal van Livius is Sagunte in de achtste maand der belegering ingenomen, Saguntum octavo mense, quam oppugnari coeptum erat, captum esse Livius auctor est. (Livio auctore Saguntum .... captum est, zou beteekenen: *op raad, op aandrijven van Livius is Sagunte genomen.*) *Naar het eenparig oordeel van alle geleerden hebben de Grieken alle overige volkeren in kunsten en wetenschappen ver overtroffen,* omnes docti consentiunt Graecos ceteras omnes nationes artibus litterisque multo superasse.

** **423**. De ablativus absolutus is meer of minder ongebruikelijk:

1°. in bijzinnen, wier verbum met een praedicaatsnomen verbonden is.

Cicerone consule creato, *toen Cicero tot consul benoemd was,* in plaats van: cum Cicero consul creatus esset.

2°. in bijzinnen, wier subject verbonden is met een nomen appositum of met een adiectivum, dat de plaats van een bijzin bekleedt, of met een participium.

Cum Gaius puer mortuus esset, niet: Gaio puero mortuo. Cum milites inviti ex castris educti essent, niet: militibus invitis ex castris eductis. Cum milites fortiter pugnantes caesi essent, niet: militibus fortiter pugnantibus caesis.

3°. wanneer het participium perfectum van de verba deponentia of semideponentia verbonden is met een accusativus obiecti, een infinitivus of een ablativus.

Sulla omnia pollicito. Conatis equitibus Romanis impetu turbare hostium aciem. Defuncta civitate plurimorum morbis, perpaucis funeribus.

***424**. In den ablativus absolutus kan het participium vervangen worden door een adiectivum, dat een handeling of toestand te kennen geeft, of door een substantivum, dat den persoon aanduidt met betrekking tot zijn bijzondere werkzaamheid, zooals: adiutor, auctor, dux, iudex, praeceptor, testis, tot zijn ambtelijke waardigheid,

zooals: consul, praetor, rex, imperator, en tot zijn leeftijd, zooals: puer, puerulus, senex.

Deo propitio, *wanneer God genadig is.* Patre vivo, *bij het leven van mijn vader.* Natura duce, *onder de leiding der natuur.* Cicerone consule, *onder het consulaat van Cicero.* Nobis pueris, *toen wij kinderen waren.*

425. Vooral bij Livius en lateren vindt men soms een ablativus absolutus gebruikt, die schijnbaar het subject mist en enkel uit een participium bestaat en wel:

1⁰. wanneer er een pronomen determinativum of indefinitum is uitgelaten, dat door een relativum nader verklaard wordt.

Hannibal Iberum copias traiecit praemissis, qui Alpium transitus specularentur, *Hannibal trok met zijn troepen over den Ebro, nadat hij er eenigen vooruitgezonden had om den overtocht over de Alpen te verkennen.*

2⁰. wanneer bij de participia audito, cognito, comperto, explorato, desperato, nuntiato, edicto en eenige andere een geheele zin de plaats van het subject vervangt.

Hannibal cognito sibi insidias parari fuga salutem quaesivit, *Hannibal bemerkt hebbende, dat hem hinderlagen gelegd werden, zocht zijn heil in de vlucht.*

Somtijds wordt op deze wijze in plaats van een participium een adiectivum gebruikt.

Multi annantes navibus incerto (= cum incertum esset) prae tenebris quid peterent aut vitarent foede interierunt.

Aanm. Somtijds hebben sommige substantiva en adiectiva, die dienen ter aanduiding van het weder, en eenige participia in den ablativus de kracht van een ablativus absolutus.

Humor allapsus extrinsecus, ut in tectoriis videmus austro (= cum auster est), sudorem videtur imitari. Sereno (caelo), *bij helderen hemel.* Tranquillo (mari), *bij een kalme zee.* In cuius amnis transgressu multum certato (= cum multum certatum esset) pervicit Bardanes.

Somtijds vindt men ook een ablativus absolutus met een pronomen possessivum of demonstrativum, met nullus of een genetivus possessivus.

Minus facile eam rem imperio nostro consequi poterant. Obviam fit Miloni Clodius expeditus nulla rheda, nullis impedimentis, nullis Graecis comitibus.

426. In den ablativus absolutus blijven de pronomina, welke op het subject van den hoofdzin terugzien, onvertaald, behalve wanneer de duidelijkheid of nadruk anders eischt.

Caesar Pompeio (zonder ab eo) victo in Galliam profectus est, *Caesar vertrok naar Gallië, nadat Pompeius door hem overwonnen was.* Occasione (zonder mihi) oblata Romam profectus sum, *nadat mij de gelegenheid was aangeboden, ben ik naar Rome vertrokken.* Quis potest deserta per se patria aut oppressa beatus esse?

Hetzelfde geschiedt wanneer de pronomina op een ander woord van den hoofdzin terugzien en door de weglating geen onduidelijkheid ontstaat.

Carthaginienses Regulum resectis (zonder ei) palpebris vigilando necaverunt.

DRIE EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

OVER HET GERUNDIUM EN GERUNDIVUM.

427. Het gerundivum is een adiectivum verbale, dat altijd passieve beteekenis heeft, ook bij verba deponentia.

Het kan attributief gebruikt worden:

Vir maximopere colendus, *een hoog te vereeren man*;

en praedicatief:

Virtus colenda est, *men moet de deugd beoefenen.*

Het gerundium kan beschouwd worden als een substantivum verbale, dat actieve beteekenis heeft. Het dient om de verbogen naamvallen van den infin. praes. act. te vormen (behalve den accus. obi.), heeft den casus van het werkwoord en wordt door adverbia nader bepaald.

Docendo discimus, *wij leeren door te onderwijzen.* Consilium condendi urbem, *het plan om een stad te bouwen.* Virtus satis potest ad bene beateque vivendum, *de deugd vermag genoeg om goed en gelukkig te leven.*

Aanm. Ofschoon het gerundium een actieve beteekenis heeft, wordt het toch soms in een passieven zin gebruikt.

Athenas erudiendi gratia missus (= ut erudiretur). Aqua nitrosa utilis est bibendo (= quae bibatur).

I. Het gerundivum.

428. Het gerundivum wordt op verschillende wijzen gebruikt.

1°. In den nominativus (ook in de constr. van den acc. c. inf.) heeft het de beteekenis dat iets moet (behoort) gedaan te worden.

Epistola scribenda est, *de brief moet geschreven worden.* Scimus epistolam non esse scribendam, *wij weten, dat de brief niet behoeft geschreven te worden.*

*2°. Met een ontkenning of vix, in vragen en vooronderstellende zinnen gaat de beteekenis van moeten dikwijls over in die van mogen.

Auctor minime spernendus, *een schrijver, dien men volstrekt niet gering mag achten.* Homo vix ferendus, *een mensch, dien men niet gaarne mag lijden.* Si Circe et Calypso mulieres appellandae sunt, *zoo Circe en Calypso vrouwen genoemd mogen worden.*

*3°. Met vix heeft het ook de beteekenis van kunnen.

Dolor vix ferendus, *een bijna ondragelijke pijn, een pijn, die men nauwelijks verdragen kan.*

*4°. In de casus obliqui kan het dezelfde beteekenis hebben, maar ook dat iets gedaan wordt; als zoodanig vervangt het de plaats van het ontbrekende participium praesens passivi en wordt dan attributief gebruikt. Vgl. § 444. 2°.

Superstitione tollenda non tollitur religio, *doordat het bijgeloof vernietigd wordt, wordt de godsdienst niet vernietigd.*

Aanm. I. In het Nederlandsch kan het begrip van moeten ook uitgedrukt worden door *te* met de onbepaalde wijs.

Vir maximopere colendus, *een man, die hoog vereerd moet worden* of *een hoog te vereeren man.*

De onbepaalde wijs met *te* duidt echter ook het begrip van kunnen aan.

Deze ziekte is niet te genezen = deze ziekte kan niet genezen worden.

Men vertale nu niet: hic morbus sanandus non est (dit beteekent: *deze ziekte moet niet genezen worden*) maar: hic morbus sanari non potest.

De brand was niet te blusschen, niet: incendium restinguendum non erat, maar: incendium restingui non poterat.

Aanm. II. Hoogst zelden vindt men het gerundivum van een verbum transitivum onpersoonlijk met een object gebruikt.

Longam aliquam viam confecisti, quam nobis quoque ingrediendum est, in plaats van, quae nobis quoque ingredienda est.

Men volge deze constructie niet na.

429. Bij het object der verba van geven, overgeven, op zich nemen en dergelijke (do, trado, mando, mitto, permitto, impono, propono, concedo, relinquo, accipio, suscipio, loco, *verhuren,* conduco, *huren*), wordt het gerundivum praedicatief (als bepaling van gesteldheid) gevoegd om aan te duiden, wat met het object moet geschieden. In het Nederlandsch gebruiken wij meestal een substantivum verbale of een infinitivus.

Dux urbem militibus diripiendam tradidit, *de veldheer gaf de stad aan de soldaten ter plundering over.* Commoda mihi librum legendum, *leen mij een boek om te lezen.*

In het passivum wordt het gerundivum in den nominativus bij het subject gevoegd.

Liber mihi legendus datur. Summa rerum data est tuenda.

** Zoo het object dezer verba niet iets moet ondergaan, maar dient om iets te doen, gebruikt men ad met het gerundium.

Commoda mihi calamum ad scribendum, *leen mij een pen om te schrijven.*

Deze constructie staat ook bij curare in de beteekenis van *laten.*

Conon muros dirutos a Lysandro reficiendos curavit, *Conon liet de muren, die door Lysander verwoest waren, weder opbouwen.*

*Aanm. Omtrent de vertaling van *laten* merke men op:

a. laten

1°. = *zorgen* door curare. Zie bovenstaand voorbeeld.

2°. = *bevelen* door iubere (§ 390.), imperare, edicere (§ 351. A. I.).

Caesar tertiam legionem opus perficere iussit.

In deze beteekenis blijft *laten* dikwijls onvertaald, wanneer het namelijk duidelijk is, dat iemand iets doet door tusschenkomst van een ander.

Caesar pontem in Rheno fecit, *Caesar liet een brug over den Rijn maken.*

3°. = *toestaan* door sinere (§ 390. A. III.), permittere (§ 351. 2°.).

Sine (permitte ut) paulisper foras exeam, confestim reveniam.

4°. = *dulden* door pati (§ 397. 2°.).

Cur iniuriis te lacessi pateris.

5°. = *maken dat iets geschiedt* door facere, efficere (Vgl. § 351 en § 378. A. II.).

Mel ter inferveat facito.

6°. = *voorstellen* (in een geschrift of tooneelstuk) (Vgl. § 351. 2°. A. II.).

7°. door den coniunctivus, vooral in den 1en pers. meerv.

Imitemur maiores nostros, *laten wij onze voorvaderen navolgen* (Vgl. § 323). Fueris doctus, pius non fuisti, *laat gij geleerd geweest zijn, braaf zijt gij niet geweest* (Vgl. § 324).

b. zich laten door het passivum.

Tonderi, *zich laten scheren.* Deterreri, *zich laten afschrikken.* Hoc facile intellegitur, *dit laat zich gemakkelijk begrijpen.* Multi avaritia ad turpissima scelera rapiuntur, *velen laten zich door gierigheid tot de schandelijkste misdaden vervoeren.*

c. niet laten = verhinderen door impedire, prohibere (§ 356. 1°. en § 352. 3°.).

Mens mali sibi conscia nocentes tranquille dormire prohibet.

II. Het gerundium.

430. Zoo bij het gerundium van een verbum transitivum een object staat, verandert men gewoonlijk het gerundium in het gerundivum. Dit geschiedt op de volgende wijze:

a. men zet het object in den naamval van het gerundium;

b. verandert het gerundium in het gerundivum;

c. laat het gerundivum in geslacht, getal en naamval met het object overeenkomen.

Consuetudo immolandi homines, *de gewoonte om menschen te offeren,* hominum immolandorum. Tempus accommodatum est demetendo fructus, *het is een geschikte tijd om de vruchten te oogsten,* fructibus demetendis. Puer propensus est ad legendum libros, *de knaap is geneigd om boeken te lezen,* ad libros legendos. Multi neglegentes sunt in eligendo amicos, *velen zijn onachtzaam in het kiezen hunner vrienden,* in amicis eligendis.

** Aanm. I. Zoo het gerundium in den genetivus staat en de pronomina personalia me, te, se, nos, vos tot object heeft, gebruikt men bij de verandering in het gerundivum altijd den vorm op i, zonder naar geslacht of getal te zien.

Mulier sui servandi causa aufugit. Non vereor, ne quis hoc me vestri adhortandi causa magnifice loqui existimet.

Aanm. II. Somtijds vindt men ook bij goede prozaschrijvers een genetivus pluralis verbonden met den genetivus van het gerundium van een verbum transitivum.

Exemplorum eligendi potestas.

431. De verandering van het gerundium in het gerundivum moet geschieden:

1. zoo het gerundium in den genetivus staat, afhangende van causa of gratia;

2. zoo het in den dativus staat;

3. na alle praeposities.

***432.** De verandering van het gerundium in het gerundivum geschiedt nooit, wanneer het object van het gerundium een pronomen of adiectivum neutrius generis is en door vorm en samenhang niet van het mannelijk geslacht te onderscheiden is.

Studium illud videndi (niet illius videndi). Parva non contemnendo maiores nostri maximam hanc urbem fecerunt (niet parvis non contemnendis).

Wel heeft die verandering plaats, wanneer op het pronomen of adiectivum neutrius generis het neutrum quae volgt of het onzijdige adiectivum een substantivum abstractum is.

In parandis iis quae ad vitam degendam necessaria sunt. Veri videndi cupiditas.

Gewoonlijk verandert men het gerundium niet in het gerundivum:

1°. wanneer men eenige vormen op orum of arum bij elkander zou krijgen.

Efferor studio liberos vestros videndi (niet liberorum vestrorum videndorum).

2°. wanneer bij tegenstellingen de nadruk op het verbum valt.

Iniurias ferendo maiorem laudem mereberis quam ulciscendo.

3°. in de uitdrukking suum cuique tribuendo.

Antiqui faciles erant in suum cuique tribuendo.

433. De genetivus van het gerundium staat:

1°. bij substantiva op de vraag wat voor een. In het Nederlandsch gebruiken wij gewoonlijk òf een infinitivus met *om te* òf een praepositie òf een samengesteld zelfstandig naamwoord òf een bijstelling.

Als genetivus subiectivus: difficultas navigandi, *de moeilijkheid om te varen* of *der scheepvaart*; temeritas iudicandi, *onbezonnenheid in het oordeelen.*

Als genetivus obiectivus: spes vincendi, *de hoop om te overwinnen, op overwinning*; cupiditas pugnandi, *de begeerte om te strijden, strijdlust.*

Als genetivus explicativus: nomen carendi, *het woord missen.*

2⁰. bij de adiectiva, welke den genetivus regeeren.

Ut equus equitandi imperito inutilis est, ita libri sunt inutiles ignaro legendi, *gelijk een paard zonder nut is voor iemand, die onervaren is in het paardrijden, zoo zijn boeken nutteloos voor iemand, die niet kan lezen.*

3⁰. bij de ablativi causa en gratia.

Canes venandi et custodiendi causa facti sunt, *de honden zijn geschapen om te jagen en te waken.*

**4⁰. met esse om uit te drukken, waartoe iets dienstig is. In deze beteekenis moet het gerundium altijd een object hebben en in het gerundivum veranderd worden.

Regium imperium initio conservandae libertatis fuerat, *het koningschap had in het begin gediend om de vrijheid te bewaren.*

*Aanm. Wanneer de substantiva tempus, consilium, mos, consuetudo, ius, occasio, enz. verbonden zijn met est, moet men goed toezien of de genetivus van het gerundium (op de vraag wat voor een) of de infinitivus subiecti (op de vraag wat) gebruikt moet worden. Zoo zegt men:

Mos adversandi turpis est, doch: eius mos est adversari; non est mihi tempus ad haec respondendi, doch: tempus iam est de hac re dicere.

Dikwijls bepaalt de opvatting des schrijvers de eene of de andere constructie.

Tempus est abire of abeundi.

Bij facultatem, copiam, locum (*gelegenheid*), signum dare, causa of ratio est, princeps of auctor sum (exsisto) alicui kan in plaats van den genetivus ook ad met den accusativus van het gerundium of gerundivum staan.

Oppidum magnam ad ducendum bellum dabat facultatem. Archias Ciceroni princeps exstitit ad ingrediendam optimarum artium rationem.

434. De dativus van het gerundium komt slechts zelden voor. Somtijds staat hij:

1⁰. bij enkele adiectiva, die den dativus regeeren, zooals: utilis, inutilis, aptus, idoneus, accommodatus, par (*opgewassen tegen*) en impar. Bij deze adiectiva staat echter gewoonlijk ad met den accusativus van het gerundium of

gerundivum, of een zin met ut of qui (aptus en idoneus § 375. 3⁰).

Eburones erant et virtute et numero pugnando pares.

2⁰. bij sommige verba en uitdrukkingen, die den dativus regeeren, om het doel aan te geven, vooral: intentum esse, operam dare, curam impertire, praeesse, diem dicere, locum capere, satis esse en esse in de beteekenis van *kunnen, in staat zijn.*

Consul placandis diis dat operam, *de consul tracht de goden te verzoenen.* Oneri ferendo sumus, *wij kunnen den last dragen.*

3⁰. bij de composita van vir, die een ambt of waardigheid aanduiden, alsmede bij comitia om het doel aan te geven.

Triumviri reipublicae constituendae, *de driemannen ter regeling van den staat.* Comitia consuli creando, *de volksvergadering voor het kiezen van een consul.*

**Aanm. Vaste uitdrukkingen met een enkelen dativus van het gerundium zijn: non solvendo esse, *niet in staat zijn te betalen (insolvent zijn)*, scribendo adesse *als getuige tegenwoordig zijn bij het opmaken van een document.*

435. De accusativus van het gerundium staat alleen afhangende van een praepositie. Het meest komt ad voor ter aanduiding van een doel, soms ob (in wettelijke formules) en bij conferre, transferre, convertere ook in.

Breve tempus aetatis satis longum est ad bene beateque vivendum, *de korte tijd des levens is lang genoeg om goed en gelukkig te leven.* Flagitiosum est ob rem iudicandam pecuniam accipere. Cicero quidquid habuit virium, id in civium libertatem defendendam contulit.

Aanm. I. Van de overige praeposities wordt het meest nog inter gebruikt, waarbij echter gewoonlijk het gerundium gevoegd wordt, niet het gerundivum.

Mores puerorum se inter ludendum simplicius detegunt.

Aanm. II. De dichters zetten meermalen den infinitivus in plaats van het gerundium in den genetivus of in den accusativus met ad.

Aiax cedere nescius, in plaats van: cedendi. Proteus pecus egit altos visere montes.

436. De ablativus van het gerundium staat gewoonlijk:

1⁰. als ablativus causae of instrumenti.

Hominis mens discendo alitur et cogitando, *de menschelijke*

geest wordt gevoed door leeren en denken. Caesar dando, sublevando, ignoscendo, Cato nihil largiendo gloriam adeptus est.

2⁰. afhangende van in, ab, ex, de, soms pro.

In voluptate spernenda virtus vel maxime cernitur, *in het verachten der genoegens komt de deugd wel het meeste uit.* Ab amando ductum est amicitiae nomen. Summa voluptas ex discendo capitur. Multa de bene beateque vivendo a Platone disputata sunt.

Soms staat de ablativus van het gerundium in plaats van het participium praesens.

Quis talia fando temperet a lacrimis! Ridendo dicere verum.

* Aanm. De Nederlandsche praepositie *zonder* mag nooit vertaald worden door sine met den ablativus van het gerundium of gerundivum. Men gebruikt daarvoor een der volgende uitdrukkingen:

1⁰. een ontkenning met een participium coniunctum of ablativus absolutus.

Romani non rogati Graecis auxilium offerunt. Nullo resistente aut repugnante aliquid facio.

2⁰. een ontkennend adiectivum, zooals: ignarus, inscius, insciens, insperans, imprudens.

Agesilaus omnes in Asia satrapas regios imparatos imprudentesque offendit.

3⁰. ut non, en zoo er een ontkenning voorafgaat, qui non of quin.

Multi malunt existimari boni viri, ut non sint, quam esse, ut non putentur. Alexander Magnus cum nullo unquam hoste congressus est, quem non vicerit. Nullum adhuc intermisi diem, quin aliquid ad te litterarum darem.

4⁰. nisi.

Nullum imperium est tutum, nisi benevolentia munitur. Nihil praecepta atque artes valent nisi adiuvante natura.

5⁰. cum met een ontkenning en den coniunctivus.

Abiisti, cum nihil mihi dixisses.

6⁰. neque of et — non.

Multi probant oratores et poëtas neque intellegunt, qua re commoti probent.

7⁰. sine met den ablativus van een substantivum.

Sensim sine sensu aetas senescit (*zonder dat men het voelt*).

VIER EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

OVER DE SUPINA.

437. Het supinum op um is eigenlijk een verbaalsubstantivum in den accusativus (een acc. op de vraag waarheen) en wordt dan ook gebruikt bij verba, die een beweging van de eene plaats naar de andere aanduiden (vooral mittere, venire, ire), om het doel der beweging aan te geven. Het regeert den casus van zijn verbum.

Agesilaus Ephesum hiematum exercitum reduxit.

Men zegt ook filiam alicui nuptum dare, *zijn dochter aan iemand uithuwelijken*; aliquem sessum recipere, *iemand een zetel aanbieden.*

* Aanm. I. In het algemeen wordt het supinum op um, wanneer het een object of adverbium bij zich heeft, door goede schrijvers niet veel gebruikt; soms komen de omschrijvende uitdrukkingen met ire voor, zooals: perditum ire, *op verderf uitgaan* (zullen verderven), raptum ire, *op roof uitgaan* (zullen rooven), ultum ire, *op wraak uitgaan* (zullen wreken). Geijkt is cubitum ire, *naar bed gaan.*

In plaats van het supinum op um gebruikt men liever qui (vooral bij mittere) of ut met den coniunctivus, causa met den genetivus en ad met den accusativus van het gerundium of gerundivum. Men kan derhalve zeggen: Legati Delphos missi sunt, consultum Apollinem, ut of qui consulerent Apollinem, ad consulendum Apollinem, Apollinis consulendi causa. Latere schrijvers gebruiken ook het participium op urus. Vgl. § 419. A. IV. Bij venire staat ook het participium praesens.

Legati venerunt pacem petentes.

Aanm. II. Het supinum op um is ook gebleven in den inf. fut. pass., ontstaan doordat omschrijvende uitdrukkingen, als waarover in de eerste allinea der vorige Aanm. sprake was, in het passief werden geplaatst: raptum iri, *zullen rooven*; raptum iri, *zullen geroofd worden.*

438. Het supinum op u, dat altijd een passieve beteekenis heeft, kunnen we beschouwen als een verbaalsubstantief in den dativus en wordt gevoegd bij sommige adiectiva en onverbuigbare substantiva, waar wij *om te* met de onbepaalde wijs gebruiken.

Turpe dictu est, *het is schandelijk om te zeggen.* Pleráque dictu quam re sunt faciliora, *de meeste zaken zijn gemakkelijker om te zeggen dan om te doen.*

*Het supinum op u wordt slechts bij weinige woorden gebruikt, het meest nog bij: difficilis, facilis, honestus, incredibilis, iucundus, mirabilis, optimus, proclivis, turpis, utilis, alsmede bij fas, *hetgeen geoorloofd is*, en nefas, *hetgeen ongeoorloofd is*. Soms ook bij opus est. Vgl. § 261. 3°. A. II.

De meest gebruikelijke supina op u zijn: dictu, factu, auditu, cognitu, visu, aditu, zeldzamer: memoratu, inventu, intellectu, transitu, perpessu.

* Aanm. Bij facilis, difficilis en iucundus gebruikt men in plaats van het supinum op u wel zoo dikwijls ad met het gerundium, of zoo deze adiectiva in het neutrum staan den infinitivus. Men kan zeggen:

Haec res facilis est dictu, òf: haec res facilis est ad dicendum, òf: hanc rem facile est dicere.

Men zegt echter geregeld difficile dictu en factu est.

In het algemeen is het gebruik van het supinum op u zeer beperkt.

VIJF EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

OVER HET GEBRUIK VAN SOMMIGE SUBSTANTIVA.

** **439**. Verschillende adiectiva zijn volkomen in substantiva overgegaan en kunnen geheel als zoodanig beschouwd worden.

Bonum, *het goede*, amicus, *vriend*, servus, *slaaf*, simile, *gelijkenis*, commune, *gemeente*. Men zegt dus zeer goed: summum bonum, fidelis amicus.

Andere adiectiva komen als substantiva voor in sommige spreekwijzen, waarin veelal een bepaald substantivum wordt uitgelaten.

Cani (capilli); calidam, frigidam (aquam) potare; primas, secundas (partes) agere; dextra, sinistra (manus); aestiva, hiberna, stativa (castra); Tusculanum (praedium).

De overige adiectiva worden gewoonlijk slechts als substantiva gebruikt:

1°. in het mannelijk enkelvoud *a.* in den genetivus bij est (vgl. § 242); *b.* in den accus. met een praepositie.

Stulti est in errore perseverare, *het is eigen aan een dwaas om in zijn dwaling te volharden*. Plurimum interest inter doctum et rudem, *er is een zeer groot verschil tusschen een geleerde en een onwetende*.

2°. in het onzijdig enkelvoud en tot de tweede declinatie behoorend *a.* in den nom. subiecti; *b.* in den accus. subiecti en obiecti; *c.* in den genet. partitivus (vgl. § 249. 3°.); *d.* in verbinding met praeposities.

Nihil novi, *niets nieuws*. Aliquem de medio tollere, *iemand uit den weg ruimen*. Naves in aridum subducere, *de schepen op het droge trekken*.

3°. in het mannelijk en onzijdig meervoud in alle naamvallen, mits er geen onduidelijkheid ontstaat.

Et pauperes et divites morientur, *zoowel de rijken als de armen zullen sterven*. Omnia humana sunt fragilia, *al het menschelijke is vergankelijk*.

Zoo de volgende zin: ambiguorum plura genera sunt, niet door den samenhang verklaard wordt, zal hij onduidelijk zijn, omdat er zoowel dubbelzinnige personen als dubbelzinnige zaken bedoeld kunnen zijn.

Aanm. I. Zoo de adiectiva niet als substantiva gebruikt mogen worden, omschrijft men hen, de mannelijke met vir of homo, de vrouwelijke met femina, de onzijdige met res, alle met relatieve zinnen.

De brave doet niemand leed, homo probus (is qui probus haberi vult) neminem laedit. Memoria rerum praeteritarum. A rebus turpibus abhorrere. Ea, quae utilia sunt. Vgl. § 186. A. I. 3°.

Aanm. II. Het onzijdig enkelvoud wordt gewoonlijk gebruikt, wanneer men het begrip van het adiectivum als een substantivum abstractum wil aanduiden.

Bonum, *het goede*, malum, *het kwade*.

Somtijds geeft het iets concreets te kennen.

Gratum facere alicui, *iemand een aangenamen dienst bewijzen*. Verum (nooit veritatem) dicere, *de waarheid zeggen*.

Het onzijdig meervoud wordt gewoonlijk gebruikt om de bijzondere zaken, die de eigenschap van het adiectivum bezitten, als een substantivum concretum aan te duiden.

Humana despicere, vera et falsa dignoscere, turpia et inhonesta fugere.

Aanm. III. De als substantiva gebruikte adiectiva hebben gewoonlijk slechts adiectiva van hoeveelheid en pronomina bij zich.

Multi docti, omnes boni, aliquot pauperes.

De andere adiectiva moeten omschreven worden.

De grootste geleerden, doctissimi (met of zonder homines). *Een grooter geleerde*, homo doctior. *Uitstekende geleerden*, homines doctrina excellentes, of: homines eximie docti.

** **440**. De Latijnen gebruiken gaarne nomina concreta, waar wij abstracta aanwenden:

1°. om den ouderdom aan te geven, waarin of sinds welken iemand iets gedaan heeft, zooals: puer, adolescens, adolescentulus, iuvenis, senex, grandis natu in plaats van in pueritia, enz. en ab infante, a parvulo, a puero, ab adolescentulo (bij meerdere personen in het meervoud) in plaats van a pueritia, ab adolescentia, enz.

Cato admodum senex Graecas litteras didicit. Cicero eiusque frater ingenuis artibus a pueris dediti fuerunt.

2°. wanneer de namen van ambten als tijdsbepaling worden gebruikt.

Cicerone consule, in plaats van: in consulatu Ciceronis; ante (post)

Ciceronem consulem, in plaats van: ante (post) consulatum Ciceronis. Scipio anno ante me censorem mortuus est.

Men kan echter het nomen abstractum behouden, wanneer het nomen concretum als appositie van het subject zou staan.

Clodius tribunus plebis (in tribunatu plebis) leges civitati perniciosissimas tulit.

441. Meermalen zet men in het Latijn een substantivum abstractum in plaats van een Nederlandsch adiectivum, waarop een bijzondere nadruk valt.

Nonne scis Milonem brachiorum robore nimis fretum periisse, *weet gij niet, dat Milo stierf omdat hij zich te veel op zijn krachtige armen verliet?* Nulla re magis odiosus mihi es quam iactantia orationis, *door niets zijt gij onuitstaanbaarder voor mij dan door uwe hoogdravende taal.*

Het gezond verstand zij altijd onze gids bij het toepassen der Latijnsche eigenaardigheden. Wie toch zal coximus bonitatem panis als vertaling durven leveren van den zin: *wij hebben goed brood gebakken*, of wie zal durven zeggen, zoo hij een *geleerd man* gesproken heeft: locutus sum cum doctrina viri.

442. Meermalen wordt een Nederlandsch adiectivum vertaald door den genetivus van een Latijnsch substantivum, vooral zoo er in het Latijn geen passend adiectivum bestaat.

Zinnelijke genoegens, corporis voluptates; *lichamelijke smart*, dolor corporis; *philosophische leerstellingen*, praecepta philosophiae; *mathematische berekeningen*, mathematicorum rationes; *priesterlijke rechten*, iura sacerdotum; *revolutionaire plannen*, audacium civium consilia; *vijandelijke legerplaats*, hostium castra.

Niet zelden wordt een Nederlandsch adiectivum vertaald door een substantivum met een coniunctio copulativa of door een omschrijving met plenus. Zoo heet *een lafhartig verraad* proditio atque ignavia of proditio plena ignaviae; *wijze gematigdheid* moderatio et sapientia; *een verkwikkende rust* requies plena oblectationis.

Soms is het begrip van een Nederlandsch adiectivum reeds begrepen in een Latijnsch substantivum.

Zinnelijke lust, libido; *uitwendige glans*, splendor; *innerlijke kracht*, virtus; *grondige kennis*, perspicientia; *een onberispelijk gedrag*, innocentia; *de denkende geest*, mens.

Soms wordt een Nederlandsch samengesteld zelfstandig naamwoord vertaald door een substantivum met een adiectivum.

Wijnkelder, cella vinaria; *vrachtschip*, navis oneraria.

Ook wel door twee substantiva verbonden door een coniunctio copulativa.

Zwaartekracht, gravitas et pondus; *ooggetuige*, testis et spectator.

Vgl. § 243.

443. Nederlandsche substantiva vallen in het Latijn dikwijls geheel weg of worden enkel aangeduid door het neutrum van een pronomen demonstrativum. Dit geschiedt:

1°. met zulke substantiva, die op een volgenden accusativus cum infinitivo of zijdelingsche vraag wijzen, zooals: *waarheid, woord, uitspraak, bemerking, waarneming, meening, overtuiging, oordeel, stelling.*

Ik houd de meening vast, dat slechts de wijze gelukkig is, hoc teneo beatum esse neminem nisi sapientem. *Bij allen staat deze waarheid vast, dat niemand vóór den dood gelukkig te noemen is*, inter omnes hoc constat neminem ante mortem beatum esse praedicandum. *Geef mij een stof, waarover ik schrijven kan*, mihi da, de quo scribam. *Wij hebben geen middel om van te leven*, non habemus, unde vivamus.

2°. met zulke substantiva, die op een volgenden zin met ut wijzen, zooals: *doel, voordeel, eigenschap, bron, vrucht.*

Hannibal beoogde gedurende zijn gansche leven slechts dit ééne doel, de vernietiging der Romeinsche macht, Hannibal per omnem vitam hoc unum secutus est, ut Romanorum potestatem exstingueret.

** **444**. Nederlandsche verbaalsubstantiva worden dikwijls omschreven door participia en wel:

1°. door het participium praesens, wanneer iets gelijktijdig plaats heeft.

Omne malum nascens facile opprimitur, *alle kwaad wordt in de geboorte gemakkelijk onderdrukt*. Nemo laborantem me adiuvit, *niemand heeft mij in mijn nood ondersteund*. Speciem timentium praebetis, *gij doet vrees vermoeden.*

2°. door het participium perfectum, wanneer de handeling als geschied, en door het gerundivum, wanneer de handeling als nog niet geschied gedacht wordt. In den nominativus en in den accusativus cum infinitivo kan het gerundivum niet op deze wijze gebruikt worden (Vgl. § 428. 1°. en 4°.). Men kan hier ook de praeposities ad, ante, ob, post, propter, ab, de, ex, in gebruiken.

Caesare interficiendo Brutus et Cassius patriae libertatem restituere conati sunt, *Brutus en Cassius trachtten door de vermoording van Caesar hun vaderland weder vrij te maken*. Caesare interfecto Brutus et Cassius patriae libertatem non restituerunt. Ab oppugnanda Neapoli Hannibalem absterruere conspecta moenia, *het gezicht der muren deed Hannibal afzien van de belegering van Napels*. Barbarus quidam Hasdrubalem ob iram interfecti ab eo domini obtruncavit. Primus liber est de contemnenda morte. Ante urbem conditam.

445. Meermalen worden Nederlandsche substantiva omschreven:

1°. door infinitivi.

Affer argumenta, quibus Deum esse demonstretur, *geef de bewijzen voor het bestaan van God*. Saepenumero accidit, ut caremus voluptate,

qua frui iucundissimum nobis erat, *dikwijls gebeurt het, dat wij een genoegen missen, welks genot ons hoogst aangenaam was.*

2⁰. door z ij d e l i n g s c h e v r a g e n.

Diligenter considerandum est, quid ex omni re evenire soleat, *men moet de gevolgen van iedere handeling met zorg overdenken.* Dic quid sentias, *zeg uw gevoelen.* Videndum est, quo sua quemque natura maxime ferre videatur, *men moet op ieders natuurlijke neiging letten.*

3⁰. door b ij z i n n e n met c o n j u n c t i e s.

Mali, dum mortem instare sentiunt, timore et sollicitudine afficiuntur, *bij het gevoel van de nadering des doods worden de boozen met vrees en onrust vervuld.* Hector nec precibus patris nec matris lacrimis deterritus est, quominus certamen cum Achille iniret, *Hector liet zich noch door de gebeden zijns vaders noch door de tranen zijner moeder van den strijd met Achilles terughouden.*

A a n m. Op bovengenoemde wijze worden ook Nederlandsche adverbia pronominalia omschreven.

Ik ben daarvan overtuigd, persuasi animo rem ita se habere. *Hij geeft daarvoor de reden aan,* rationem affert, cur ita fiat. *Veel heeft mij daarin belemmerd,* multa impediverunt, quominus id facerem.

446. Nederlandsche substantiva worden vertaald door r e l a t i e v e z i n n e n:

1⁰. wanneer er in het Latijn enkel substantiva op t o r, t r i x aanwezig zijn en een persoon moet aangeduid worden, die slechts voor een enkele maal een zekere handeling verricht. Zoo heet hij, die een enkele maal een redevoering houdt, niet o r a t o r, maar i s, q u i d i c i t (dixit, dicet). Zoo ook: p r a e m i a i i s, q u i o p t i m e c e c i n i s s e n t, p r o p o s i t a e r a n t, *er waren belooningen uitgeloofd voor de beste zangers.*

A a n m. Ofschoon de verbalia op t o r, t r i x in den regel slechts zulke personen aanduiden, welke de g e w o o n t e of het b e r o e p hebben van zekere handeling te verrichten, zoo mogen zij echter ook gebruikt worden van iemand, die slechts e e n m a a l zekere handeling verricht heeft, maar daardoor een h i s t o r i s c h e p e r s o o n l ij k h e i d geworden is.

Romulus conditor urbis fuit. Themistocles patriae liberator. Cicero Verris accusator.

2⁰. zoo zij de beteekenis hebben van *gezel, partijgenoot, leerling,* enz.

De partijgenooten van Caesar, qui stabant cum Caesare. *De volgelingen van Pythagoras,* qui a Pythagora profecti sunt. *De leerlingen van Plato,* qui sunt a Platone.

3⁰. ter o m s c h r ij v i n g of v e r s t e r k i n g van den zin.

Met Gods hulp heb ik al mijn wenschen verkregen, Deo iuvante omnia, quae concupivi, consecutus sum. *Voor God bestaat er geen onmogelijkheid,* nihil est, quod Deus efficere non possit.

447. Sommige substantiva worden dikwijls ter omschrijving aangewend. Hierbij behooren vooral: r e s, g e n u s, m o d u s, r a t i o, a n i m u s en c o r p u s.

R e s wordt vooral gebruikt in plaats van onzijdige adiectiva en pronomina (Vgl. § 439. A. I.). Somtijds heeft een p r o n o m e n n e u t r u m betrekking op een voorafgaand r e s.

Earum rerum utrumque. Humanarum rerum pleráque fortuna regit.

Meermalen wordt het Nederlandsche subject *het* door r e s vertaald.

Het kwam tot een gevecht, res ad arma venit, *het gaat beter dan ik gedacht had,* res melius it quam putaram.

G e n u s wordt evenals het Nederlandsche *wijze, opzicht, betrekking* ter omschrijving gebruikt.

In hoc genere, *hierin.* Quo in genere, *waarin.* In omni genere te quotidie desidero, *onder ieder opzicht verlang ik dagelijks naar u.* Omni genere virtutis florere, *alle deugden bezitten.* Vgl. over omne genus § 246. A. III.

M o d u s wordt vooral gebruikt ter omschrijving van a d v e r b i a.

Hoc modo (in hunc modum) locutus est, *hij heeft aldus gesproken.* Mirum in modum gaudeo, *ik ben zeer verheugd.* Vgl. § 271. A. I.

R a t i o, dat eigenlijk *rekening, aanmerking* beteekent, blijft zeer dikwijls in het Nederlandsch onvertaald.

Propter rationem belli Gallici = propter bellum Gallicum. Oratio mea aliena ab iudiciorum ratione = ab iudiciis. Tota igitur ratio talium largitionum vitiosa est, sed interdum necessaria = tales largitiones omnes.

A n i m u s, c o r p u s, v o l u n t a s, enz. worden dikwijls gebruikt in plaats van de p r o n o m i n a p e r s o n a l i a om meer bepaald dat deel van den mensch aan te geven, waarop de handeling van het verbum betrekking heeft.

Ik heb bij mij zelven besloten mijn ambt neer te leggen, cum animo (meo) constitui munere me abdicare. *Laten wij op de weide gaan liggen,* corpora in illo prato prosternamus. *Wij zullen u gaarne gehoorzamen,* libentes voluntati tuae morem geremus. *Gij spreekt zoo zacht, dat ik u niet versta,* tam summisse loqueris, ut orationem tuam non intellegam. *Beangstig u niet langer om mij,* noli diutius sollicitari meis rebus.

ZES EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

OVER HET GEBRUIK DER PRONOMINA.

I. Pronomina personalia en possessiva.

448. Meermalen wordt n o s gebruikt voor ego en n o s t e r voor meus.

Vides Demosthenem multa perficere, nos multa conari. Totum negotium non est dignum viribus nostris, qui maiora onera in republica sustinere possim et soleam.

Dikwijls zet men met weglating van het pronomen het verbum in den eersten persoon van het meervoud in plaats van het enkelvoud. Men moet dit meervoud

niet beschouwen als een p l u r a l i s m a i e s t a t i s, maar als een p l u r a l i s m o d e s t i a e, wijl men hierdoor zijn eigen persoonlijkheid achter die zijner lezers of hoorders tracht te verbergen. V o s, v e s t e r in plaats van t u, t u u s mag niet gebruikt worden.

Sex libros de republica tunc scripsimus, cum gubernacula reipublicae tenebamus. Vitutem satis posse ad beate vivendum supra diximus.

449. De pronomina personalia staan dikwijls overtollig bij q u i d e m—s e d.

Amicum tuum non nos quidem odimus, sed certe non probamus, *wij haten uw vriend wel niet, maar prijzen hem toch ook niet.*

Hierbij valt op te merken:

1°. dat in plaats van ego quidem e q u i d e m gebruikt wordt.

Divitias non equidem contemno, sed pluris tamen existimo virtutem, *ik veracht den rijkdom wel niet, maar schat de deugd toch hooger.*

2°. dat men i l l e gebruikt als pronomen personale van den derden persoon.

P. Scipio non saepe ille quidem dicebat, sed sale facetiisque omnes superabat.

3°. dat quidem altijd achter het p r o n o m e n staat, ofschoon de klemtoon op een ander woord valt.

Tibi persuade esse te quidem mihi carissimum, sed multo fore cariorem, si talibus monumentis praeceptisque laetabere (in plaats van carissimum quidem).

450. De p r o n o m i n a p o s s e s s i v a worden gewoonlijk weggelaten, wanneer zij uit den samenhang verstaan worden; dit zal meestal geschieden, wanneer zij terugzien op het s u b j e c t van den zin.

Deum oculis conspicere non possumus. Viatores sitim aqua sedant.

Deze pronomina moeten echter geplaatst worden, zoo zij den n a d r u k hebben en bij t e g e n s t e l l i n g e n.

Patrem meum, cum proscriptus non esset, iugulastis; me domo mea per vim expulistis; patrimonium meum possidetis. Tam mihi mea vita, quam tua tibi cara est.

A a n m. Wanneer de pronomina possessiva geen bezit aanduiden, worden zij gewoonlijk vervangen door een demonstrativum of relatieven zin.

Socrates sapientissimus vir illius aetatis, *Socrates, de wijste man van zijn tijd.* Cicero in eo libro, quem scripsit de amicitia, *Cicero in zijn boek over de vriendschap.*

** **451.** Betrekkelijk de b e t e e k e n i s der pronomina possessiva valt op te merken:

1°. dat zij en wel vooral s u u s soms de beteekenis hebben van *juist, recht, passend, wettelijk.*

Tempore tuo pugnasti, *gij hebt juist op den rechten tijd gestreden.* Cicero suo anno consul est factus, *Cicero werd consul, zoodra hij den bij de wet bepaalden ouderdom bereikt had.*

Dikwijls vindt men m e o, t u o, s u o, n o s t r o, v e s t r o i u r e, *met volle recht,* soms o p t i m o i u r e, nooit p l e n o of o m n i i u r e.

2°. dat zij dikwijls gebruikt worden in plaats van de pronomina personalia om aan te duiden, dat iets van zekeren persoon a f k o m s t i g is.

Multas uno tempore accepi epistolas tuas, *ik heb verscheidene brieven te gelijk van u ontvangen.*

3°. dat zij dienen ter vertaling van *eigen,* wanneer dit de tegenover gestelde beteekenis heeft van a l i e n u s, *wat aan een ander toebehoort.*

Istud scelus meis oculis vidi, *ik heb deze misdaad met eigen oogen gezien.* Alienis oculis rem agere, *niet door eigen oogen zien.* Vgl. § 468. 3°.

A a n m. Staat *eigen* tegenover *gemeenschappelijk,* c o m m u n i s, dan wordt het vertaald door p r o p r i u s.

Propriis viribus bellum gerere, *met eigen middelen oorlog voeren.* Ista calamitas communis est utriusque nostrum, sed culpa mea propria est. Sua cuique virtuti laus propria debetur.

** **452.** De pronomina possessiva staan gewoonlijk a c h t e r het substantivum; zoo er de nadruk op valt, staan zij v o o r o p.

Meum consilium accommodabo ad tuum. Haec mea manu scripsi.

Zoo in denzelfden zin een pronomen p o s s e s s i v u m en een pronomen p e r s o n a l e voorkomt, staat het possessivum gaarne o n m i d d e l l i j k v ó ó r het personale.

Mea mihi conscientia pluris est quam omnium sermo. Sequere quo tua te natura ducit. Suum se negotium agere dicunt.

II. Pronomina reflexiva.

453. De pronomina personalia en possessiva van den derden persoon moeten vertaald worden door de r e f l e x i v a s u i, s i b i, s e en s u u s, s u a, s u u m:

1°. wanneer het pronomen van den derden persoon terugziet op het **onderwerp van den zin, waarin het staat** (direct reflexief).

Caesar se ad suos recepit, *Caesar begaf zich weder naar de zijnen.* Verres solus cum sua cohorte relinquitur, *alleen Verres met zijn cohort wordt achtergelaten.*

Deze regel geldt niet alleen, wanneer het pronomen van den derden persoon als lijdend of belanghebbend voorwerp wordt gebruikt zooals in: C a e s a r s e r e c e p i t; maar ook in de verschillende bepalingen zooals in: C a e s a r s e a d s u o s r e c e p i t.

De constructies van den i n f i n i t i v u s (g e r u n d i u m), het p a r t i c i p i u m c o n i u n c t u m, den a b l a t i v u s a b s o-

l u t u s en de a p p o s i t i e maken een deel uit van den zin waarbij ze behooren. Men lette hierop vooral bij het gebruik van s u i, s i b i, s e, omdat wij in het Nederlandsch in zulke gevallen meermalen *hem, haar, hun* en niet *zich* zeggen.

Homo placabilis iniuriis sibi illatis facile ignoscit, *een vreedzaam mensch vergeeft gemakkelijk de hem aangedane beleedigingen.* Alexander praefectum equitatus incautius in se ruentem hasta transfixit. Senatui populus ipse moderandi et regendi sui potestatem tradidit. Omnes suos caros habet, me quidem se ipso cariorem.

Zeer dikwijls gebruiken de Latijnen het pronomen i s, waar wij volgens bovenstaanden regel het reflexivum zouden verwachten. In zulke gevallen wordt het gedeelte van den zin, waarin het pronomen i s voorkomt, beschouwd niet als de gedachte van het subject, maar van den schrijver.

Pompeius, cum decretum de me Capuae fecit, ipse cunctae Italiae cupienti et eius (niet suam) fidem imploranti signum dedit (= cunctae Italiae quae (reditum meum) cupiebat et eius (Pompeii) fidem implorabat).

Somtijds ook ziet i s terug op het logische subject van den zin.

Fabius a me diligitur propter summam eius humanitatem = ego diligo Fabium propter summam eius humanitatem.

A a n m. I. Het Nederlandsche pronomen reflexivum wordt in het Latijn dikwijls uitgedrukt door den p a s s i e v e n v o r m van het werkwoord.

Delectari, *zich vermaken,* falli, *zich bedriegen,* moveri, *zich bewegen,* lavari, *zich baden,* congregari, *zich verzamelen,* offerri, *zich aanbieden,* exerceri, *zich oefenen.*

Wanneer de passieve vorm van het werkwoord dient ter vertaling van het Nederlandsche pronomen reflexivum, worden de omschrijvende werkwoorden *zien, bevinden, gevoelen,* enz. in het Latijn meestal onvertaald gelaten.

Cogor, *ik zie mij gedwongen.* Non excitor ut hoc faciam, *ik gevoel mij niet opgewekt om dit te doen.*

Dezelfde reflexieve beteekenis hebben sommige d e p o n e n t i a, zooals: l a e t a r i, *zich verheugen,* v e s c i, *zich voeden,* v e r s a r i, *zich ergens ophouden,* en sommige a c t i v a, zooals: a b s t i n e r e, *zich onthouden,* d e f l e c t e r e, *zich afkeeren,* i n c u m b e r e, *zich toeleggen.*

A a n m. II. Men mag nooit s u u s gebruiken, wanneer een zin twee onderwerpen heeft, die door een conjunctie met elkander verbonden zijn, en bij het tweede onderwerp het bezittelijk voornaamwoord *zijn, haar, hun* terugziet op het eerste onderwerp.

Alleen Verres en zijn cohort worden achtergelaten, Verres solus et eius cohors relinquuntur. *De veldheer en zijn soldaten vluchten naar hun vaderland,* dux eiusque milites fugerunt in patriam suam.

A a n m. III. S u u s wordt ook gebruikt, wanneer het terugziet op een woord, dat hoewel geen subject van den z i n, toch subject der h a n d e l i n g is (l o g i s c h s u b j e c t).

Multos peccatorum suorum paenitet, *velen hebben berouw over hunne zonden.* Cui non educatores sui in mente versantur? = quis non educatores suos in mente habet? Iusto desunt sua verba dolori = iustus dolor sua verba non habet.

** Meermalen ook gebruikt men s u u s, vooral in de beteekenis *zijn eigen, haar eigen, hun eigen,* ofschoon het niet terugziet op het subject van den zin of op het subject van de handeling, maar op e e n a n d e r w o o r d van den zin, waarin het staat. In dit geval mag het niet terug kunnen zien op het subject, hetgeen de p e r s o o n, het g e t a l en de b e t e e k e n i s van het praedicaat moeten beslissen.

Aristidem sui cives eiecerunt, *zijn eigen burgers hebben Aristides verbannen.* Scipio Syracusanis suas res restituit, *Scipio gaf aan de Syracusers hunne bezittingen terug* (hier heft de beteekenis van het praedicaat alle dubbelzinnigheid op). Cepimus columbam in nido suo, *wij hebben de duif in haar nest gevangen.* Volaterranos in sua possessione retinebam. Caesar Fabium cum legione sua (doch et legionem eius) remittit in hibernia.

** Zoo door het gebruik van suus echter d u b b e l z i n n i g h e i d ontstaat of wanneer het pronomen v o l s t r e k t g e e n n a d r u k heeft, gebruikt men den g e n e t i v u s van i s, e a, i d.

Accipiter columbam cepit in nido eius. Wat zou in nido suo beteekenen? Deum agnoscimus ex operibus eius. Verri litterae complures a multis eius amicis afferuntur.

** In verbinding met q u i s q u e moet men altijd s u u s gebruiken. Eveneens moet men *de zijnen, de haren, de hunnen* altijd door s u i vertalen.

Aequitas tollitur omnis, si habere suum cuique non licet. Id maxime quemque decet, quod est cuiusque maxime suum. Conserva tuis suos.

454. 2⁰. Wanneer in een **accusativus cum infinitivo** een pronomen van den derden persoon terugziet op het s u b j e c t v a n d e n h o o f d z i n of r e g e e r e n d e n z i n (indirect reflexief).

Cincinnatus nuntium accepit se dictatorem esse factum, *Cincinnatus vernam, dat hij dictator was geworden.* Doch: Cincinnato nuntiatum est eum dictatorem esse factum. (Waarom?) Petrus mihi narravit patrem suum defunctum esse, *Petrus heeft mij verhaald, dat zijn vader gestorven is.* Ait se paenitere, illum autem non paenitere. Socrates multa vitia sibi insita sed ratione a se deiecta esse dicebat.

* A a n m. Het reflexivum wordt ook gebruikt als s u b j e c t van een a b l a t i v u s a b s o l u t u s, wanneer dit hetzelfde is als het subject van den h o o f d z i n en de ablativus absolutus dient tot bepaling van een accusativus cum infinitivo.

Cato affirmat se vivo illum triumphaturum. Caesar Galliam temptari se absente nolebat.

Soms vindt men het reflexivum als subject van een ablativus absolutus, wanneer deze dient tot bepaling van een p a r t i c i p i u m.

Laudator temporis acti se puero.

455. 3⁰. wanneer in een **conjunctief-zin,** die de g e d a c h t e (wensch, wil, opvatting, bedoeling) van het s u b j e c t v a n d e n h o o f d z i n weergeeft, een pronomen van den derden persoon t e r u g z i e t op het s u b j e c t van dien h o o f d z i n. Tot deze conjunctief-zinnen behooren vooreerst alle bijzinnen van de oratio obliqua in strikten zin, vervolgens ook de bijzinnen van de oratio obliqua in wijderen zin, zooals: de zijdelingsche vragen, finale zinnen met ut of ne en sommige causale zinnen (§ 407) (indirect reflexief).

Captivus dixit se fugiturum si sibi occasio data esset, *de krijgsgevangene zeide, dat hij zou vluchten, als hem de gelegenheid geboden werd.* Nesciebat dux, quid milites de se dicerent, *de veldheer wist niet, wat de soldaten van hem zeiden.* Vicinus a me petivit, ut hodie apud se cenarem, *mijn buurman heeft mij verzocht om heden het middagmaal bij hem te gebruiken.* Gaius divitias contemnebat, quod se felicem reddere non possent, *Gaius verachtte den rijkdom, wijl deze hem* (volgens zijn meening) *niet gelukkig kon maken.* Hannibal imperavit puero, ut propere sibi nuntiaret, num undique obsideretur, *Hannibal beval den knaap hem te boodschappen of hij van alle kanten werd ingesloten.*

Uit het juiste begrip van dezen regel volgt, dat een pronomen van den derden persoon, ofschoon het terugziet op het subject van den hoofdzin niet door het reflexivum, maar door i s moet vertaald worden, wanneer het voorkomt in bijzinnen in den indicativus of in een bijzin met u t c o n s e c u t i v u m of met een t ij d b e p a l e n d c u m.

Gaius contemnebat divitias quod eum felicem reddere non poterant. Hier wordt de reden aangegeven volgens de meening van den schrijver. Epaminondas erat disertus, ut nemo Thebanus ei par esset eloquentia. Hier staat e i, wijl de bijzin begint met u t c o n s e c u t i v u m. Men zou echter moeten zeggen: Epaminondas summo studio eloquentiae operam dedit, ne quis (= ut nemo) Thebanus sibi par esset eloquentia. Hier moet s i b i gebruikt worden, wijl de bijzin begint met u t (n e) f i n a l e en de schrijver de gedachte wil aangeven van het subject van den hoofdzin. Alcibiades, cum ei nuntius in Siciliam missus esset, ut domum rediret, non parere noluit et in triremem, quae ad eum deportandum erat missa, adscendit. In den bijzin c u m e i n u n t i u s m i s s u s e s s e t staat e i, omdat cum een tijdbepalende betrekking aanduidt.

456. Wanneer in een b ij z i n een r e f l e x i v u m staat, kan het somtijds onduidelijk wezen of het terugziet op het subject van den h o o f d z i n of op het subject van den b ij z i n. In het boven aangehaalde voorbeeld: n e s c i e b a t d u x, q u i d m i l i t e s d e s e d i c e r e n t, kan s e namelijk volgens § 453 terugzien op m i l i t e s en volgens § 455 op d u x. Zoo nu de samenhang niet uitmaakt, op welk van beide subjecten het reflexivum betrekking heeft, gebruikt men i p s e, indien het pronomen terugziet op het subject van den h o o f d z i n.

Iugurtha legatos ad consulem mittit, qui ipsi liberisque vitam peterent. Caesar graviter suos incusavit, quod sua de virtute aut de ipsius diligentia desperarent.

Toch is het gebruik van i p s e nogal beperkt. Meermalen plaatsen de Latijnsche schrijvers in een bijzin twee reflexiva, waarvan het eene op het subject van den hoofdzin en het andere op het subject van den bijzin terugziet.

Ariovistus ait neminem secum (cum Ariovisto) sine sua (op neminem betrekking hebbende) pernicie contendisse. Romani legatos miserunt, qui a Prusia rege peterent, ne inimicissimum suum (Romanorum) secum (cum Prusia, subject van den bijzin) haberet sibique (Romanis) dederet.

457. Somtijds wordt het reflexivum gebruikt in bijzinnen, die niet de gedachte uitdrukken van het subject, maar van een ander woord van den hoofdzin. Zulk een woord moet echter het subject der handeling wezen.

A Caesare invitor (= Caesar me invitat) sibi ut sim legatus, *ik word door Caesar uitgenoodigd om zijn gezant te zijn.* Faustulo spes fuerat (= Faustulus speraverat) regiam stirpem apud se educatum iri.

Aanm. Nu en dan vindt men een of andere afwijking van bovengenoemde regels.

Helvetii persuadent Rauracis et Tulingis, ut una cum iis proficiscantur. Patres nil rectum, nisi quod placuit sibi, ducunt.

Veel gebruikelijk is de tusschengevoegde zin quantum in se est.

Pater, quantum in se fuit, Tracem me creavit.

Het is echter beter in ipso te zeggen.

Isti homines nomen civium Romanorum, quantum in ipsis fuit, sustulerunt.

** **458**. Het wederkeerige voornaamwoord *elkander* wordt gewoonlijk vertaald door inter nos, inter vos, inter se, of door alius alium, alii alios, alter alterum, uterque utrumque.

Amamus inter nos, *wij beminnen elkander.* Amatis inter vos, *gij bemint elkander.* Respublica nos inter nos conciliatura est, *de republiek zal ons met elkander verzoenen.* Homines inter se amare debent, *de menschen moeten elkander beminnen.* Alter alterum adspeximus, *wij zagen elkander aan.* Piratae vel ignoti inter se alii aliis auxiliabantur, *zelfs zonder elkander te kennen hielpen de zeeroovers elkander.* Cfr. § 484.

Aanm. Vicissim en invicem, welke woorden in later tijd ook *elkander* beteekenen, gaven oorspronkelijk een afwisseling te kennen, zooals wij uitdrukken door *beurtelings, bij afwisseling.*

Homines vicissim dormiunt et vigilant. Defatigatis invicem integri succedunt.

III. Pronomina demonstrativa.

459. ** Hic, het pronomen demonstrativum van den eersten persoon wordt gebruikt:

1°. om aan te duiden, dat iets den spreker zelven betreft of hem naar plaats of tijd nabij is. Als zoodanig beteekent het meermalen *mijn, ons, tegenwoordig, laatst.*

Hi mores, *onze zeden.* In hac magnificentia urbis, *bij de tegenwoordige pracht der stad.* Hoc biennio, *in de laatste twee jaren.*

2°. om te wijzen op iets, dat onmiddellijk volgt. Als zoodanig beteekent het meermalen *de volgende,* hetgeen nooit vertaald mag worden door sequens.

Locutus est in hunc modum, *hij sprak aldus.* Hoc Hesiodi, *het volgende gezegde van Hesiodus.* Vetus hoc est, de nihilo nihil fit, *het is een oude spreuk: uit niets komt niets.*

Aanm. I. Meermalen wordt op deze wijze een volgende accusativus cum infinitivo of een zin met ut aangeduid. Vgl. § 443. In dit geval moet het woord *slechts* onvertaald blijven.

Hoc dico mollitiem huius aetatis multo maiorem esse, quam quae maiorum nostrorum memoria fuit, *slechts dit zeg ik, dat de weekheid van den tegenwoordigen tijd veel grooter is, dan zij ten tijde onzer voorvaderen was.*

Zoo op een accusativus cum infinitivo gewezen wordt, kan men in plaats van hoc ook sic of ita gebruiken.

Sic a maioribus nostris accepimus praetorem quaestori suo patris loco esse oportere, *dit hebben wij van onze voorouders overgenomen, dat een praetor bij zijn quaestor de plaats van een vader behoort te vervullen.*

** Aanm. II. Zoo iets, dat volgt, wordt gezegd tegenover iets, dat voorafgaat, moet hic gebruikt worden om op het voorafgaande en ille om op het volgende te wijzen.

Sed hoc (het zoo even genoemde) commune vitium, illud (hetgeen volgt) Epicuri proprium. Sed haec (hetgeen gezegd is) leviora, illa (hetgeen volgt) vero graviora.

** **460**. Iste, het pronomen demonstrativum van den tweeden persoon, wordt gebruikt:

1°. om aan te duiden, dat iets betrekking heeft op den persoon, tot wien men spreekt.

Istud scelus meis oculis vidi, *ik heb uw misdaad met eigen oogen gezien.* De istis rebus exspecto tuas litteras, *over hetgeen er bij u geschiedt verwacht ik een brief van u.*

2°. om een zekere verachting te kennen te geven, vooral wanneer men spreekt over zijn tegenpartij.

Exponam vobis ex quibus generibus hominum istae copiae (Catili-

nariae) comparentur. Quis hoc non perspicit praeclare nobiscum actum iri, si populus Romanus istius unius (Verris) supplicio contentus erit?

461. ** I l l e, het pronomen demonstrativum van den derden persoon, wordt gebruikt:

1⁰. om aan te duiden, dat iets betrekking heeft op den persoon, o v e r w i e n men spreekt of dat iets naar p l a a t s of t ij d verwijderd is.

Servi iniurias nimis aegre ferunt; quid illos bono genere natos, magna virtute praeditos, opinamini animi habuisse? Tum ille, non sum, inquit, nescius ista inter Graecos dici solere. Tum primum philosophia, non illa de natura, quae fuerat antiquior, sed haec, in qua de bonis rebus et malis disputatur, inventa dicitur.

2⁰. om aan te duiden, dat iets b e k e n d, b e r o e m d is.

Illud Platonis, *dit bekende gezegde van Plato.* Ex suo regno sic Mithridates profugit, ut ex eodem Ponto Medea illa quondam profugisse dicitur.

Uit deze beteekenis van ille verklaart men deszelfs verbinding met andere pronomina.

Hic ille egregius annus nunc instat.

A a n m. I l l e wordt soms overtollig achter s i c gevoegd, wanneer een substantivum uit het tweede lid eener vergelijking vóór het eerste lid der vergelijking staat.

Ingeniosi, ut aes Corinthium in aeruginem, sic illi in morbum incidunt tardius.

** **462.** H i c en i l l e worden dikwijls tegenover elkander gesteld om twee t e v o r e n g e n o e m d e nomina aan te duiden. Gewoonlijk ziet h i c op het l a a t s t genoemde en i l l e op het e e r s t genoemde.

Scipio et Hannibal summi imperatores fuerunt; hic Carthaginiensis, ille Romanus fuit.

Zoo echter het e e r s t genoemde nomen in de gedachte des sprekers het v o o r n a a m s t e is, ziet h i c op het e e r s t genoemde en i l l e op het l a a t s t genoemde.

Cave Catoni anteponas Socratem; huius enim facta, illius dicta laudabantur.

Ter bevordering van de d u i d e l ij k h e i d of wanneer h i c en i l l e reeds gebruikt zijn, kan men p r i o r—p o s t e r i o r, s u p e r i o r—i n f e r i o r, s u p e r i o r—p o s t e r i o r gebruiken.

Cum duo sint genera decertandi, unum per disceptationem, alterum per vim, cumque illud proprium sit hominum, hoc belluarum: confugiendum est ad posterius, si uti non licet superiore.

Wanneer er drie nomina voorafgaan, ziet h i c op het l a a t s t e, i s t e op het m i d d e l s t e, i l l e op het e e r s t e.

Tullium, Atticum et Trebatium diligo; hunc quidem ob mores festivos, istum ob ingenii liberalitatem, illum propter incredibile dicendi genus, *ik bemin Tullius, Atticus en Trebatius; dezen om zijn geestig karakter, den tweede om zijn edele denkwijze, den eerste om zijn buitengewone gave van spreken.*

** A a n m. I. *Deze en gene, de een en de ander* (= sommigen) heet h i c e t h i c, h i c e t i l l e, i l l e e t i l l e; *deze of gene,* h i c a u t i l l e.

Non dicam illinc hoc signum ablatum esse et illud; hoc dico nullum te Aspendi signum, Verres, reliquisse.

A a n m. II. H i c, i s t e, i l l e worden dikwijls ter versterking van de beteekenis of welluidendheidshalve verbonden met t a l i s, t a n t u s en t a m met een a d i e c t i v u m.

Da operam ut hunc talem virum videas quam primum. Hae tam variae artes.

IV. Pronomina determinativa.

463. I s wordt gebruikt:

** 1⁰. Wanneer men een p e r s o o n, die men eerst in het algemeen heeft aangeduid, tot s u b j e c t maakt van een zin, waarin iets naders van hem verhaald wordt.

P. Annius Asellus mortuus est C. Sacerdote praetore. Is, cum haberet unicam filiam, eam bonis suis heredem instituit, *onder het praetorschap van C. Sacerdos stierf P. Annius Asellus. Daar deze slechts een eenige dochter had, benoemde hij haar tot erfgenaam van zijn bezittingen.*

** 2⁰. als p e r s o o n l ij k v o o r n a a m w o o r d v a n d e n d e r d e n p e r s o o n, doch alleen in de c a s u s o b l i q u i.

Legatos miserunt, qui eum absentem accusarent, *zij zonden gezanten om hem in zijne afwezigheid te beschuldigen.*

Als zoodanig wordt i s in den g e n e t i v u s gebruikt, wanneer het Nederlandsche b e z i t t e l ij k e v o o r n a a m w o o r d van den derden persoon niet vertaald mag worden door s u u s.

Athenienses urbem suam aede Minervae ornaverunt eorumque magnificentiam mirata est posteritas. Vgl. verder de voorbeelden van § 453—455.

Evenals de pronomina possessiva wordt ook de g e n e t i v u s van i s gewoonlijk weggelaten, zoo hij uit den samenhang verstaan wordt.

Novi Marcum non minus quam fratrem Quintum.

3⁰. ** als a n t e c e d e n s van het r e l a t i v u m.

Is, qui Deum amat, vitia fugit. Fieri potest, ut recte quis sentiat et id quod sentit, polite eloqui non possit. Retuli me ad ea studia, quae longo intervallo intermissa revocavi.

** Wanneer i s geen substantivum bij zich heeft, zonder nadruk staat en in denzelfden naamval geplaatst is als het relativum, wordt het meermalen weggelaten.

Maximum ornamentum amicitiae tollit, qui ex ea tollit verecundiam.

Somtijds geschiedt dit ook, wanneer de naamvallen verschillen.

Inter omnes philosophos constat (eum) qui unam habet omnes habere virtutes. Miseranda vita (eorum) qui se metui quam amari malunt.

Wanneer i s geen substantivum bij zich heeft, wordt de demonstratieve zin voor den nadruk gaarne achter den relatieven zin gezet.

Male se res habet, cum, quod virtute effici debet, id tentatur pecunia. A quo plurimum sperant homines, ei potissimum inserviunt.

De relatieve zin mag echter nooit voorop staan, wanneer hij ter omschrijving dient van een substantivum.

Marius Plotii ingenio putabat ea quae gesserat posse celebrari.

A a n m. I. Wanneer een substantivum, dat nader verklaard wordt door een relatieven zin, in het Nederlandsch voorafgegaan wordt door het n i e t b e p a l e n d l i d w o o r d in de beteekenis van *zoodanig een, zoo groot een*, moet men dit in het Latijn vertalen door i s of t a n t u s.

Hij bedreigde mij met een hevigheid, die zelfs de zachtmoedigste zou verbitteren, ea (tanta) ira mihi minatus est, quae (quanta) etiam placidissimos exacerbaret.

A a n m. II. Evenals bij i s q u i wordt ook bij t a l i s q u a l i s, t a m q u a m, t a n t u s q u a n t u s, enz. de demonstratieve zin voor den nadruk gaarne achteraan geplaatst.

Socrates hanc viam ad gloriam proximam dicebat esse, si quis id ageret, ut qualis haberi vellet talis esset. Quodsi, quam audax est ad conandum, tam esset obscurus in agendo, fortasse aliqua in re nos aliquando fefellisset. Quo quisque est sollertior et ingeniosior, hoc docet iracundius et laboriosius.

** **464**. Wanneer een n o m e n p r o p r i u m in een nieuwen zin nader beschreven wordt, mogen de Nederlandsche appellativa, *man, vrouw*, enz. in het Latijn niet vertaald worden.

Erat tum in castris quidam Marcius. Is (niet is vir) impetum hostium erumpentium retudit. Horatius Venusiae natus erat. Huius (niet huius poëtae) carmina tam praeclara sunt ut nihil supra possit.

** **465**. Het pronomen i s valt weg:

1°. wanneer het in het tweede lid eener vergelijking of tegenstelling verbonden is met een g e n e t i v u s.

Classis Britannorum maior est quam Gallorum (niet quam ea Gallorum). Dei praeceptis magis obediendum est quam hominum (niet quam iis hominum). Corpus dormientis iacet ut mortui (niet ut id mortui). Ante domum pistoris tilia, ante vestitoris fagus est (niet ante eam vestitoris). Quis est qui possit conferre vitam Trebonii cum Dolabellae.

Voor de duidelijkheid herhaalt men bij verschil van casus soms het substantivum, waarop het Nederlandsche demonstrativum terugziet.

Nulla est celeritas, quae possit cum animi celeritate contendere.

Soms zet men het woord, dat in den genetivus moet staan, in den casus van het uitgelaten demonstrativum.

Oratio captivorum cum perfugis convenit (= cum oratione perfugarum).

2°. wanneer het bij een tweede verbum of substantivum in denzelfden casus zou moeten staan als het nomen, waarop het betrekking heeft.

De wijsbegeerte van Plato en die van Aristoteles, philosophia Platonis et Aristotelis. *Caesar overwon Pompeius bij Pharsalus en vervolgde hem tot in Egypte*, Caesar Pompeium ad Pharsalum devicit atque usque in Aegyptum persecutus est. *De vederen der vogelen en hunne beenderen zijn met lucht gevuld*, avium et pennae et ossa aëre repleta sunt. *De oude Grieken noemden Ceres de wetgeefster en vereerden haar als zoodanig*, prisci Graeci Cererem legiferam et vocabant et venerabantur.

** **466**. Een nadere bepaling welke men sterk wil laten uitkomen, wordt met het voorgaande verbonden door e t i s, i s q u e, a t q u e i s, *en wel, en nog wel*, n e c i s, *en wel niet, en nog wel niet*, s e d i s, *maar dan*.

Geef mij asjeblieft een mes en wel een scherp, da mihi quaeso cultrum et eum acutum. *Er waren eenige jongelingen en wel van geen geringe afkomst*, erant aliquot adolescentes nec ii tenui loco orti. Severitatem in senectute probo, sed eam modicam.

Zoo zulk eene bepaling op een geheelen zin betrekking heeft, gebruikt men e t i d, i d q u e.

Linguam momordi idque tam vehementer, ut sanguis emicaret, *ik heb op mijn tong gebeten en wel zoo hevig, dat het bloed er uit sprong.*

** **467**. I d e m wordt gebruikt, wanneer aan d e n z e l f d e n persoon of zaak een t w e e d e p r a e d i c a a t wordt toegevoegd. Het beteekent *insgelijks, ook, tevens*, zoo de praedicaten g e l ij k s o o r t i g, *nochtans, maar daarentegen*, zoo zij t e g e n o v e r g e s t e l d zijn.

Matura cerasa suavissima eademque saluberrima sunt, *rijpe kersen zijn zeer smakelijk en tevens zeer gezond.* Inventi multi sunt, qui vitam profundere pro patria parati essent, iidem gloriae iacturam ne minimam quidem facere vellent, *er zijn er velen gevonden, die bereid waren hun leven voor hun vaderland op te offeren, maar die zich daarentegen niet het geringste verlies van roem willen getroosten.*

** **468**. I p s e, dat altijd nadruk heeft, wordt in de volgende beteekenissen gebruikt:

1°. *hij zelf, zij zelf, het zelf*; dus in plaats van het pronomen personale van den derden persoon.

Quaeram ex ipsa, *ik zal het haar zelve* (en geen ander) *vragen.*

In reflexieven zin dient het vooral om sterk aan te duiden, dat een pronomen van den bijzin terugziet op het subject van den regeerenden zin (§ 456). Wij laten dan *zelf* onvertaald, doch leggen den nadruk op het pronomen.

Caesar respondit sicut ipsius dignitas postulabat, sicut ipsi placuit, sicut ipsum decebat, *Caesar antwoordde, zooals het zijn waardigheid vereischte, zooals het hèm behaagde, zooals het hèm voegde.*

2°. *zelf* ter versterking der pronomina personalia.

Ipse vidi, *ik heb het zelf gezien.*

In deze beteekenis komt i p s e vooral voor in r e f l e x i e v e zinnen. Het komt dan overeen met het s u b j e c t, wanneer men wil aanduiden, dat het s u b j e c t en niet een ander de handeling verricht.

Cato mortem sibi ipse conscivit, *Cato benam zich zelven het leven.* Si nos ipsi laudamus, necesse non est alios nos laudare, *zoo wij ons zelve prijzen, behoeven anderen ons niet te prijzen.* Porta ipsa se aperuit, *de poort ging van zelf open.*

Zoo men echter wil aanduiden, dat de handeling op het s u b j e c t en niet op een ander gericht is, laat men i p s e overeenkomen met het p r o n o m e n r e f l e x i v u m.

Non amatis nisi vos ipsos, *gij bemint u zelven slechts.* Discipuli non magistris sed sibi ipsis discunt, *de leerlingen leeren niet voor hun leermeesters maar voor zich zelve.*

Meermalen echter vindt men den n o m i n a t i v u s, waar men een anderen casus zou verwachten. Dit geschiedt vooral, als i p s e v ó ó r het pronomen reflexivum staat en zoo het volgt op p e r m e, p e r s e. Bij m e m e t, n o b i s m e t, n o s m e t, enz. komt echter ipse bijna altijd met m e, n o b i s, enz. in casus overeen.

Quid est negotii continere eos, quibus praesis, si te ipse contineas. Medici ipsi se curare non possunt. Virtus per se ipsa placet. Nolite vosmet ipsos consolari.

3°. *eigen* ter versterking van pronomina possessiva. Zoo i p s e hier betrekking heeft op het s u b j e c t, komt het gewoonlijk in den n o m i n a t i v u s, anders in den g e n e t i v u s (§ 240).

Neglegis tuum ipse commodum (minder goed tuum ipsius commodum), *gij verwaarloost uw eigen belang.* Crassus et Antonius ex scriptis cognosci ipsi suis non potuerunt. Vestra ipsorum causa hoc feci, *ik heb dit om uw eigen belang gedaan.*

4°. *juist=precies* (niet te verwarren met *juist=bij toeval*, dat vertaald kan worden door f o r t e of c a s u), *persoonlijk, onmiddellijk, vlak, eigenlijk, als zoodanig, reeds* (wanneer *reeds* veranderd kan worden in *zelfs* mag het niet vertaald worden door i a m). In deze beteekenis staat ipse dikwijls ter versterking van substantiva.

Quattuor hebdomades ipsae sunt, cum avia mea mortua est, *het is juist vier weken geleden dat mijn grootmoeder stierf.* Crassus erat triennio ipso minor quam Antonius, *Crassus was juist drie jaren jonger dan Antonius.* Is ipse, *juist hij.* Nunc ipsum apud te esse velim, *juist nu zou*

ik gaarne bij u zijn. Regina ipsa exercitui aderat, *de koningin was persoonlijk bij het leger tegenwoordig.* Post ipsum proelium ingens tempestas exorta est, *onmiddellijk na het gevecht brak er een hevige storm los.* Ad ipsam turrim, *vlak bij den toren.* Robur ipsum exercituum Graecorum in militibus gravis armaturae fuit, *de eigenlijke kern der Grieksche legers bestond in de zwaar gewapenden.* Divitiae ipsae neminem mortalem beatum reddere possunt, *rijkdom als zoodanig kan den mensch niet gelukkig maken.* Ipsa vita quotidiana demonstrat ex parvis rebus magnas oriri, *reeds het dagelijksche leven toont, dat kleine omstandigheden groote gevolgen kunnen hebben.*

5°. *insgelijks, ook.* In plaats van i p s e zegt men ook i p s e q u o q u e, i p s e e t i a m, e t i p s e of het adverbium i t e m. In deze beteekenis wordt i p s e gebruikt, zoo aan een tweede subject een z e l f d e p r a e d i c a a t wordt toegevoegd als aan een vroeger subject.

Deinde Crassus tres ipse excitavit recitatores, *daarna liet ook Crassus* (evenals zijn tegenpartij gedaan had) *drie lezers optreden.* Rex ipse quoque pugnavit, *ook de koning streed mede.* Aderat Romulus augur cum Remo fratre item augure.

Voor het verschil met idem in de beteekenis van *ook*, vgl. § 467.

469. De pronomina demonstrativa staan meestal vóór het substantivum.

Hic mons, illo tempore.

Wanneer i l l e de beteekenis heeft van *die bekende*, staat het gewoonlijk a c h t e r het substantivum.

Medea illa.

Staat er bij een demonstrativum en een substantivum nog een adiectivum, dan komt het pronomen gewoonlijk in het midden.

Magnus ille Alexander.

Bij de verbinding met p o s s e s s i v a worden de d e m o n s t r a t i v a gewoonlijk voorop gezet.

Haec mea domus.

I p s e staat in verbinding met andere pronomina gewoonlijk daarachter.

Hoc ipsum. Sua ipsi frumenta corrumpunt.

V. Pronomina interrogativa.

470. ** Door q u i s vraagt men naar den n a a m, door q u i (= qualis) naar de h o e d a n i g h e i d van een persoon of zaak.

Quis senator, *hoe heet de senator?* Qui senator, *wat voor een man is de senator?*

Ten gevolge van dit verschil in beteekenis wordt q u i, doch enkel in z i j d e l i n g s c h e v r a g e n, ook als s u b s t a n t i v u m gebruikt.

Qui sis et quid facere possis, considera, *bedenk wat voor een man gij zijt en wat gij doen kunt.*

Somtijds wordt qui in zijdelingsche vragen ook gebruikt in plaats van quis, wanneer het volgende woord met een s begint.

Themistocles domino navis, qui sit, aperit.

Aanm. I. In algemeene vragen met ontkennende beteekenis moet men *waar, hoe* vertalen door quis; want met ubi vraagt men naar de plaats waar en met quomodo naar de wijze waarop iets geschiedt.

Waar is iemand, die alle goede eigenschappen mist, quis est, qui omnibus virtutibus careat? *Hoe kan iemand twijfelen, dat Cicero zijn vaderland gered heeft,* quis dubitet, quin Cicero patriam servaverit?

** Aanm. II. Er bestaat nog een oude ablativus singularis qui, welke in rechtstreeksche en zijdelingsche vragen gebruikt wordt als adverbium interrogativum. Dit woordt staat:

1⁰. in de beteekenis van *hoe, waarvan,* vooral bij utor.

Qui fit, *hoe komt het?* Aristides vix reliquit, qui (= unde) efferretur, *Aristides liet nauwelijks genoeg na om daarvan begraven te worden.* Habeo qui utar, *ik heb iets om daarvan te leven.*

2⁰. met aangehecht cum in plaats van quocum (soms quacum) om op een onbepaalden persoon te wijzen.

Mihi da quicum omnia communicem, *geef mij iemand, aan wien ik alles kan mededeelen.*

471. ** Quid wordt gebruikt in den nominativus en accusativus. In de overige naamvallen gebruikt men quae res.

Cuius rei cupidus es, *waarnaar zijt gij begeerig?*

Quid beteekent ook *waarom, waartoe.*

Quid metuam mortem, *waarom zal ik den dood vreezen?* Sed quid opus est plura (sc. commemorare), *maar waartoe is het noodig nog meer te vermelden.* Vgl. § 174. 5⁰.

Aanm. I. De uitdrukkingen quid, quid enim, quid igitur dienen ter inleiding van een vraag, hebben onmiddellijk achter zich het hoofdbegrip der vraag en vervolgens het vraagwoord met het overige gedeelte der vraag.

Quid? Cadmi filia nonne Λευκοθέα nominata est a Graecis? Quid igitur? Contra Brutumne me dicturum putas?

Vooral vindt men quid? quod, quid? si in de beteekenis van *ja zelfs* bij den overgang tot een bewijs, dat de voorafgaande bewijzen in kracht overtreft.

Quid? quod homines infima fortuna, nulla spe rerum gerendarum, opifices denique delectantur historia? (Dit argument diende als het sterkste bewijs van de stelling: historiam delectare). Quid? si etiam iucunda est memoria praeteritorum malorum?

Aanm. II. Het met quid samengestelde adverbium quidni *waarom niet, zeker,* waarop altijd de coniunctivus volgt, geeft in den vorm eener vraag een sterke bevestiging te kennen.

Cum Salinator eum rogaret, ut meminisset opera sua se Tarentum recepisse, quidni, inquit, meminerim? Nunquam enim recepissem, nisi tu perdidisses. (Quidni verwarre men niet met quin. Vgl. § 361. 1⁰).

472. De Latijnen kunnen in denzelfden zin twee of meer vragen met elkander verbinden. In het Nederlandsch moet men bij de vertaling van zulk een dubbele vraag een omschrijving gebruiken.

Considera, Piso, quis quem fraudasse dicatur, *let op, Piso, wie men zegt dat bedrogen heeft en dat bedrogen is.* Multum interest quid a quo fiat, *er is veel aan gelegen wat er gedaan wordt en door wien het gedaan wordt.* Milo si Clodium interficere voluisset, quantae quotiens occasiones quam praeclarae fuerunt?

VI. Pronomina indefinita.

473. ** Quis, qui, *iemand, iets,* is 't zwakste pronomen indefinitum en wordt in plaats van aliquis vooral gebruikt na si, nisi, ne, num, quo, quanto, ubi, cum.

Metellus edixit, ne quis in castris coctum cibum venderet. Quo quis doctior est, eo modestior esse solet. Vgl. § 302. A. IV.

Zoo echter op het pronomen indefinitum de nadruk ligt, gebruikt men aliquis.

Si aliquis fuit doctus, is fuit Aristoteles. Timebat Pompeius omnia, ne aliquid vos timeretis. Si aliquid dandum est voluptati, senectus modicis conviviis potest delectari. (Hier drukken wij den nadruk uit door *werkelijk.*)

Quis staat ook op zich zelf.

Dixerit quis. Morbus aut egestas aut quid eiusmodi.

Aanm. I. In hoofdzinnen en na quo, quanto, ubi, cum mag men alleen quis als substantivum gebruiken. Na si, nisi, ne, num mag men quis en qui zonder onderscheid als substantivum en als adiectivum gebruiken.

Ne quis, en: ne qui. Si quis dux, en: si qui dux.

Aanm. II. Si en ne worden soms met quis tot één woord verbonden. Siquis, nequis. Altijd verbonden schrijft men numquis en ecquis.

474. ** Aliquis, *iemand, eenig, de een of ander, deze of gene,* wordt gebruikt, wanneer men over een onbepaalden, maar werkelijk bestaanden persoon of zaak spreekt. Het staat bijna altijd in bevestigende zinnen. Vgl. § 476. 1⁰.

Aliquid heeft evenals het Nederlandsche *iets* soms de bijbeteekenis van *beduidend.*

Nunc dicis aliquid, *nu zegt gij iets, dat wat te beduiden heeft.* Est aliquid ducem exercitui praeesse, *het is geen geringe zaak aan het hoofd van een leger te staan.*

Wanneer *iets* in het Nederlandsch een a d i e c t i v u m bij zich heeft, moet het in het Latijn onvertaald blijven.

In ballingschap te leven is een treurig iets, in exilio esse miserum est. Vgl. § 176. A. II.

A a n m. Het zeldzaam voorkomende q u i s p i a m is gewoonlijk te vertalen door *deze of gene.*

Fortasse dixerit quispiam.

475. Q u i d a m, *zeker iemand, een zekere,* wordt gebruikt:

** 1°. om een b e p a a l d e n persoon of zaak in het a l g e m e e n aan te duiden.

Occurrit quidam, *zeker iemand* (dien ik niet nader zal aanduiden) *kwam mij tegen.* Ummidius quidam, *een zekere Ummidius.*

Om de bepalende beteekenis van q u i d a m te versterken, voegt men er meermalen c e r t u s bij.

Ut saltatori motus non quivis, sed certus quidam est datus, sic vita agenda est certo genere quodam, non quolibet.

In het meervoud heeft q u i d a m somtijds de beteekenis van *eenigen, sommigen.*

Quidam hoc dicunt.

2°. om de beteekenis van een substantivum of adiectivum te v e r z a c h t e n. Niet zelden is het dan verbonden met q u a s i, t a m q u a m. In het Nederlandsch geeft men deze verzachtende beteekenis te kennen door het n i e t b e p a l e n d l i d w o o r d of door *om zoo te zeggen, een soort van.*

Saepe audivi poëtam bonum neminem sine inflammatione animorum exsistere posse et sine quodam afflatu quasi furoris. Gentes subiectas ferrea quadam servitute oppressit. Translatum verbum maxime tamquam stellis quibusdam notat et illuminat orationem.

Soms v e r s t e r k t quidam de beteekenis van een adiectivum en moet dan vertaald worden door *zeer, buitengewoon.*

Mithridates mira quadam memoria fuit.

** A a n m. Q u i d a m staat in den regel a c h t e r het substantivum.

Homo quidam.

Zoo bij het substantivum een adiectivum staat, wordt q u i d a m gewoonlijk daar tusschen geplaatst.

Incredibilis quaedam celeritas.

** **476**. Q u i s q u a m (zelfstandig) en u l l u s (bijvoegelijk), *iemand, eenig, iets,* verschilt van aliquis hierin, dat het een persoon of zaak aangeeft die niet bestaat of aan wiens bestaan men twijfelt. Men zegt namelijk:

Indicavit se audisse a l i q u i d, maar: Negat se audisse q u i d q u a m.

Quisquam en ullus komen dus voor in zinnen, die ontkenning of twijfel inhouden. Vandaar:

1°. in o n t k e n n e n d e zinnen en na s i n e en v i x.

Non credo quidquam me omisisse ad rem quod pertineat, *ik geloof niet, dat ik iets heb overgeslagen, wat op de zaak betrekking heeft.* Caesar milites quemquam interficere vetuit, *Caesar verbood zijnen soldaten iemand te dooden.* Sine ullo periculo, *zonder eenig gevaar.* Dicet quispiam vix quemquam inveniri, qui pecuniam contemnat.

Wanneer de ontkenning echter op een enkel woord betrekking heeft of wanneer twee ontkenningen elkander vernietigen, gebruikt men a l i q u i s.

Cum aliquid non habeas, *wanneer men iets niet heeft.* Hoc non sine aliqua dubitatione confiteor. Verres nihil unquam fecit sine aliquo quaestu.

2°. in vragen en andere zinnen, die een o n t k e n n e n d e b e t e e k e n i s hebben.

Quisquamne istud negat, *is er wel iemand, die dit ontkent?* Quasi quisquam hoc dicat, *alsof er iemand is, die dit zegt.*

Na n e, n e v e en n u m staat gewoonlijk q u i s.

Num quis Epaminondae par fuit eloquentia.

3°. na q u a m in het tweede lid eener vergelijking.

Delii Apollinem maiore religione colunt quam quemquam deorum. In rege Mithridate devincendo Pompeius felicior fuit quam quisquam superiorum ducum. Diutius in hac urbe quam in alia ulla commoratus est.

4°. i n b e v e s t i g e n d e zinnen, vooral na s i, wanneer een g r o o t e n a d r u k ligt op *iemand, eenig.*

Enitar si ullo modo potero. Quamdiu quisquam erit, qui te defendere audeat, vives. Dum praesidia ulla fuerunt, Roscius in Sullae praesidiis fuit. Huic, si cuiquam est fidendum, te committe. Daarentegen: si cui est fidendum, antea explorandum est, utrum secreta custodire possit necne.

** **477**. Q u i s q u e, *ieder, elk,* wordt vooral in vier gevallen gebruikt:

1°. bij o r d i n a l i a. Vgl. § 70.

2°. bij s u p e r l a t i v i. Vgl. § 304.

3°. bij p r o n o m i n a en a d v e r b i a r e l a t i v a.

Scipio pollicetur sibi magnae curae fore ut omnia civitatibus, quae cuiusque fuissent, restituerentur.

Zoo quisque s u b j e c t is van den h o o f d z i n en de constructie der a t t r a c t i o gebruikt wordt, moet het in den r e l a t i e v e n z i n geplaatst worden.

Quam quisque norit artem, in hac se exerceat.

Vgl. over q u o q u i s q u e met den c o m p a r a t i v u s en u t q u i s q u e met den s u p e r l a t i v u s § 302. A. III, waar quisque gewoonlijk door *iemand* vertaald wordt.

4°. bij r e f l e x i v a.

Fabius ait fabrum esse suae quemque fortunae. Milites pro sua quisque virtute donati sunt.

Aanm. I. Quisque staat geregeld achter de ordinalia, superlativi, relativa en reflexiva. In drie gevallen echter staat quisque vóór de reflexiva:

1°. wanneer bij de constructie der attractio een reflexivum in den relatieven zin voorkomt.

Quanti quisque se facit, tanti fit ab amicis.

2°. wanneer het reflexivum om den nadruk aan het einde van den zin geplaatst wordt.

Id maxime quemque decet, quod est cuiusque maxime suum.

3°. wanneer quisque met een genetivus partitivus verbonden is.

Bestiarum quaeque suum tenens munus manet in lege naturae.

Vgl. § 249. in fine *c*.

Aanm. II. Unusquisque, quilibet en quivis, *een ieder*, staan gewoonlijk op zich zelve.

Quivis homo potest quemvis turpem de quolibet rumorem proferre.

Aanm. III. Beteekent *ieder* de geheele soort, allen te zamen, dan gebruikt men omnis.

478. Quicunque en quisquis, *alwie, wie ook*, worden in zuiver Latijn slechts als relativa gebruikt en vorderen een verbum finitum.

Quemcunque librum legeris, eius summam paucis verbis in commentaria referto. Quidquid ortum est, aliquando intereat necesse est. Quoscunque de te queri audivi, quacunque potui ratione placavi.

Quacunque ratione, quocunque modo, quoquo modo, *op welke wijze ook, in ieder geval*, komen ook zonder verbum finitum voor.

Quae sanari poterunt, quacunque ratione sanabo.

Somtijds wordt cunque door een toonloos woord van qui gescheiden.

Rationem, quo ea me cunque ducit, sequar.

479. Het vragende pronomen indefinitum ecquis, *of iemand? of eenig? wel iemand? wel eenig?* doet gewoonlijk een ontkennend antwoord verwachten.

Ecquis venit, *is er iemand gekomen?* Ecquis me hodie vivit fortunatior, *leeft er thans wel iemand gelukkiger dan ik?* Rogato ecquid in tuam statuam contulerit.

480. Quotusquisque, *hoe weinigen*, komt gewoonlijk slechts voor bij uitroepingen en wel in den nominativus singularis.

Quotusquisque formosus est! Quotusquisque est, cui sapientia omnibus omnium divitiis praeponenda videatur!

VII. Pronominalia.

** **481**. Van de adiectiva pronominalia (aldus genoemd om hunne overeenkomst met de pronomina) mogen alter, uter en neuter met hunne composita

slechts gebruikt worden, wanneer er spraak is van twee personen of zaken; anders gebruikt men alius, quis en nullus of nemo.

Hannibal altero oculo caecus fuit, *Hannibal was aan het eene oog blind.* Neutrum laudo nec audacem nec timidum, *ik prijs geen van beiden, noch den vermetele, noch den vreesachtige.* Vulcanus utroque pede claudicasse fertur, *men zegt dat Vulcanus aan beide voeten kreupel was.* Demosthenes et Cicero clarissimi oratores fuerunt; uter eorum praestantior fuerit in medio relinquo.

Aanm. Alter, dat gewoonlijk door *de andere* vertaald wordt, beteekent ook *een ander*, wanneer men in plaats daarvan *een tweede* kan zetten.

Detrahere alteri sui commodi causa contra naturam est.

Waar wij, van twee personen sprekende, zeggen: *de eene* (*de eerste*), *de andere* (*de tweede*), gebruiken de Latijnen: unus, prior, alter—alter.

** **482**. Uterque, *ieder van beiden, beiden*, wordt in het enkelvoud gebruikt, wanneer het betrekking heeft op enkelvoudige personen of zaken.

Miltiades et Themistocles quamquam de patria optime meruerant, tamen uterque civium iniuriis affectus est.

Het wordt in het meervoud gebruikt bij pluralia tantum, zooals utraeque litterae, utráque castra en wanneer het betrekking heeft op substantiva, die in het meervoud staan.

Caesar cum Germanis et Britannis bellum intulisset, utrosque vicit.

Aanm. Duo beteekent *twee*, eenvoudig als een veelheid beschouwd. Ambo duidt aan, dat twee reeds genoemde personen of zaken als één geheel worden voorgesteld. Uterque geeft te kennen, dat twee reeds genoemde personen of zaken als twee zelfstandige eenheden worden voorgesteld.

Duo senatores mihi obviam sunt facti; ambo salutavi, uterque resalutavit.

Men moet zeggen: Hannibal (ad Cannas) exercitus amborum consulum vicit, wanneer men wil aanduiden, dat de legers der twee consuls één geheel uitmaakten, doch: utriusque consulis, wanneer de legers der beide consuls ieder op zich zelf stonden en afzonderlijk verslagen werden.

483. ** Men mag *geen* slechts dan door nullus vertalen, wanneer het den zin heeft van *geen enkel, volstrekt geen.*

Nullus homo, *geen* (*enkel*) *mensch.* Nulla magna virtus, *geen enkele groote deugd.* Nullum mihi auxilium praebet.

** Zoo *geen* slechts dient om aan den zin een ontkennende beteekenis te geven, moet het vertaald worden door non.

Ik heb geen tijd om mij op te houden, non habeo tempus morandi. *Geen nuttelooze moeite*, non inutilis opera. *Geen groote deugd*, non magna virtus.

Bij esse staat soms nullus in plaats van non. Het versterkt de ontkenning en moet altijd met het subject overeenkomen.

Nolite arbitrari me, cum a vobis discessero, nusquam aut nullum fore.

** **484**. A l i u s wordt in het Latijn met een a n d e r e n c a s u s van a l i u s of met een van a l i u s a f g e l e i d a d v e r b i u m verbonden, waar wij een breedere wijze van uitdrukking bezigen.

Aliis aliud videtur optimum, *den eene schijnt dit, den andere dat het beste toe.* Alius alio modo interpretatur, *de eene verklaart het op deze, de andere op gene wijze.* Aliis aliunde periculum est, *den eene dreigt het gevaar van deze, den andere weer van een andere zijde.* Vgl. § 306. A. 1.

Deze wijze van uitdrukking vindt men ook, wanneer twee verschillende naamvallen van hetzelfde s u b s t a n t i v u m in denzelfden zin worden gezet.

Aetas aetati succedit, *het eene geslacht volgt op het andere* (geslachten volgen elkander op.) Dies diem trudit, *de eene dag verdringt den anderen.* Virtus virtuti tam similis est quam vitium vitio.

Woorden van d e n z e l f d e n v o r m staan in hetzelfde lid van een zin nooit naast elkander, wel in twee bij elkander behoorende leden van een zin.

Alius videtur alius (niet alius alius videtur). Artemisia quamdiu vixit, vixit in luctu.

A a n m. Woorden, die v e r w a n t e of t e g e n o v e r g e s t e l d e begrippen aanduiden, staan gaarne naast elkander, zoo zij tot h e t z e l f d e lid van een zin behooren.

Mortali immortalitatem non arbitror contemnendam. Quaedam falsa veri speciem habent.

Zoo zulke woorden tot v e r s c h i l l e n d e leden van een zin behooren, staat het eene in het begin van het eerste lid en het andere op het einde van het tweede lid.

Errare mehercule malo cum Platone, quam cum istis vera sentire.

Wanneer twee woorden tegenover twee andere woorden staan, gebruikt men gaarne een chiasmus, d. i. men zet de tegenover elkander staande woorden in omgekeerde orde.

Non video quomodo sedare possint mala praesentia praeteritae voluptates. Fateor vulgi iudicium a iudicio meo dissensisse.

Soms vindt men den chiasmus bij een r e e k s van drie of meer woorden.

Cum summa testificatione tuorum in te officiorum et amoris erga te sui.

ZEVEN EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

OVER HET GEBRUIK VAN SOMMIGE ADVERBIA.

485. Zeer dikwijls staat in het Latijn een v e r b u m, waar wij een a d v e r b i u m plegen te gebruiken.

Door overreding richt men gewoonlijk meer uit dan door geweld, persuadendo plus effici solet quam vi. *Cato ried den Romeinen onophoudelijk aan om Carthago te verwoesten,* Cato Romanis, ut Carthaginem delerent, suadere non destitit. *Op het bericht dat de Helvetiërs Gallië trachtten binnen te dringen, vertrok Caesar in allerijl uit Rome,* Caesar Helvetios in Galliam irrumpere conari certior factus ab urbe proficisci maturavit.

Evenzoo kan men *niet meer, niet verder* vertalen door d e s i n o; *gaarne* door v o l o; *langzamerhand* door c o e p i; *spoedig* door p r o p e r o.

Op dezelfde wijze vertaalt men dikwijls een Nederlandsch a d v e r b i u m met een v e r b u m in het Latijn door t w e e s y n o n i e m e v e r b a.

Het leger van Mardonius werd bij Plataeae geheel en al geslagen, exercitus Mardonii apud Plataeas fusus fugatusque est. *De Aeduërs smeekten Caesar dringend om hulp,* Aedui Caesarem imploraverunt atque oraverunt, ut sibi auxilium ferret. *Het is onze plicht alle hartstochten krachtig te onderdrukken,* nostrum est omnes cupiditates coercere atque reprimere. *De Carthagers wezen de smadelijke vredesvoorwaarden, die de Romeinen hun stelden, onvoorwaardelijk af,* Carthaginienses contumeliosas pacis condiciones, quas Romani tulerant, repudiaverunt atque respuerunt.

De Latijnen voegen dikwijls een adverbium bij het verbum, waar wij omslachtiger zeggen: *het is* . . . . en een bijzin met *wanneer* of *dat* of een infinitivus met *te.*

Melius peribimus. Fugeris honestius quam pugnaveris contra patriam. Vgl. § 349. 4°.

** **486**. *Zoo* wordt vertaald door s i c, i t a, t a m, t a n t o p e r e en a d e o.

S i c (op deze wijze) heeft vooral een a a n t o o n e n d e beteekenis.

Sic vita hominum est. Sic res se habet.

I t a heeft òf dezelfde beteekenis als s i c òf het geeft een b e p e r k i n g te kennen (slechts onder voorwaarde, slechts in zoover).

Nostri imperatores ita de Mithridate triumpharunt ut ille pulsus superatusque regnaret. Ita te defendito, ut neminem laedas.

T a m (zoo zeer) geeft een h o o g e r e n g r a a d te kennen en wordt slechts gevoegd bij a d i e c t i v a en a d v e r b i a.

T a n t o p e r e heeft dezelfde beteekenis als t a m, doch wordt met v e r b a verbonden.

A d e o (tot dien graad) staat bij a d i e c t i v a, a d v e r b i a en v e r b a en wordt altijd gevolgd door u t.

Adeone hospes es in hac urbe, ut haec nescias?

Zoo weinig heet i t a n o n, a d e o n o n, u s q u e e o n o n.

Graecos ita non amas, ut ne ad villam quidem tuam via Graeca ire soleas. Vgl. § 359.

** **487**. Het gewone adverbium van ontkenning is n o n.

Hoc non credo. Quis hoc non credat?

H a u d wordt in den regel slechts gebruikt bij a d i e c t i v a en a d v e r b i a om dezen een t e g e n o v e r g e s t e l d e b e t e e k e n i s te geven.

Haud dubie = certissime. Haud mediocris = egregius.

Vooral komt het voor in de verbinding haud sane en haud ita, gevolgd door een adiectivum.

Haud ita magna manu Graeciae fugatus est. Haud sane difficile dictu est.

Zeer gebruikelijk is ook haud scio an en annon.

Sed haud scio an recte ea virtus frugalitas appellari possit.

Wanneer op een ontkenning een tegenstelling volgt, mag men nooit haud gebruiken. Men zegge dus altijd: non modo—sed, non quod—sed, non tam—quam.

Sterke ontkenningen worden uitgedrukt door minime, nequaquam, neutiquam, haudquaquam, nihil (het laatste bijna enkel bij verba).

Homo minime ambitiosus. Preces meae nihil te moverunt.

Ne — quidem, *zelfs niet, niet eens, ook niet*, heeft het woord, waarop de nadruk valt, tusschen ne en quidem.

Talis vir ne cogitare quidem quidquam audebat, quod non audeat praedicare. Superbia ne regem quidem decet.

Bij uitroepen van verwondering wordt *niet* in het Latijn onvertaald gelaten.

Quam multos scriptores rerum suarum magnus ille Alexander secum habuisse dicitur!

Aanm. Meermalen wordt in het Latijn de ontkenning bij een ander woord gevoegd dan in onze taal. Zoo zegt men gewoonlijk: nemo unquam, *nooit iemand*; nemo usquam, *nergens iemand*; nihil unquam, *nooit iets*; nihil usquam, *nergens iets*; nego, *ik zeg, dat niet*; veto, *ik beveel, dat niet*; nolo, *ik wil, dat niet*; vgl. ook § 506.

Nulla unquam tam exigua manus tantas opes prostravit. Nihil unquam fecit sine aliquo questu. Stoici negaverunt quemquam posse bonum hominem esse nisi sapientes (*zeiden, dat niemand*).

** **488**. De ontkenning staat gewoonlijk onmiddellijk vóór het woord, dat ontkend moet worden.

Canis me non momordit, sed lambit. Canis non me momordit, sed fratrem meum. Non canis me momordit, sed anguis.

Zoo de gansche zin ontkend wordt, lette men op de volgende eigenaardigheden:

1°. De Latijnen plaatsen de ontkenning niet achter, maar vóór het verbum van den hoofdzin.

Non rideo, *ik lach niet.*

2°. Zoo van het verbum finitum een infinitivus afhangt, komt de ontkenning vóór het verbum finitum.

Venire non possum, *ik kan niet komen.* Nihil est quod Deus efficere non possit, *er is niets, dat God niet doen kan.* Hanc epistolam cur non scindi velis nulla causa est. (Hier wordt alleen de infinitivus ontkend).

3°. Zoo het verbum bestaat uit een participium met esse, komt de ontkenning vóór het hulpwerkwoord; slechts bij tegenstellingen staat de ontkenning vóór het participium.

Divitiae sapienti expetendae non sunt. Callicrates hac religione non modo ab incepto non deterritus, sed ad maturandum concitatus est.

4°. Bij sterken nadruk zetten de Latijnen een ontkenning, die op den ganschen zin betrekking heeft, gaarne aan het hoofd van den zin.

Non ego secundis rebus nostris gloriabor. Non ergo erunt isti homines audiendi.

5°. In relatieve zinnen staat non gaarne onmiddellijk achter het relativum.

Quae tam firma civitas, quae non odiis et discidiis funditus possit everti?

** **489**. Twee ontkenningen vernietigen elkander. Het is echter voor de beteekenis niet onverschillig, hoe de ontkenningen geplaatst zijn. Zoo non voorop staat, drukken de twee ontkenningen een zwakke, zoo non achteraan staat, een sterke bevestiging uit.

nonnemo, *iemand.*	nemo—non, *ieder.*
nonnullus, *een of ander.*	nullus—non, *ieder.*
nonnihil, *iets.*	nihil—non, *alles.*
nonnunquam, *somtijds.*	nunquam—non, *altijd.*

Nemo sapiens mortem non contemnit. Nonnemo miser mortem exoptat. Nemo non benignus est sui iudex.

Aanm. Twee ontkenningen vernietigen elkander niet, wanneer op een voorafgaande ontkenning ne — quidem of nec — nec volgt.

Non praetereundum est ne id quidem. Sic habeas nihil mehercule te mihi nec carius esse nec suavius. Nemo unquam neque poëta neque orator fuit, qui quemquam meliorem quam se putaret.

490. ** De adverbia loci worden onderscheiden in interrogativa, demonstrativa, relativa en indefinita. Zij zijn op de vraag:

	(Interrogativa).	(Demonstrativa).
waar:	ubi, *waar?*	ibi, *daar.*
vanwaar:	unde, *vanwaar?*	inde, *vandaar.*
waarheen:	quo, *waarheen?*	eo, *daarheen.*
waarlangs:	qua, *waarlangs?*	ea, *daarlangs.*
	(Relativa).	(Indefinita).
	ubi, *waar.*	alicubi, *ergens.*
	unde, *vanwaar.*	alicunde, *ergens vandaan.*
	quo, *waarheen.*	aliquo, *ergens heen.*
	qua, *waarlangs.*	aliqua, *ergens langs.*

Verder behooren tot de indefinita: alibi, *elders*, ubicunque, ubiubi, *waar ook*, ubivis, ubique, *overal*, quocunque, *waarheen ook*, quovis,

quolibet, *onverschillig waarheen*, undecunque, *vanwaar ook*, quacunque, *langs welken weg ook*.

Aanm. De adverbia loci staan dikwijls met betrekking op voorafgaande zaken in plaats van een pronomen met een praepositio.

Quae urbs fuit, unde (= e qua) Lucullus cerasum in Italiam attulit? Aquilae nidos in iis fere locis ponunt, quo (= ad quae) nisi vitae periculo perveniri non potest. Praetor classi occurrit septemque inde (= ex ea) naves cepit.

In zuiver proza mogen deze adverbia geen betrekking hebben op personen, behalve wanneer deze worden aangeduid door een pronomen of algemeene benaming.

Praeter te nemo fuit, ubi nostrum ius obtineremus. Orator de quavis re multo dicit ornatius, quam ille ipse, unde cognorit.

491. ** Van de pronomina demonstrativa hic, iste, ille worden adverbia loci afgeleid, die een meer bepaalde beteekenis hebben dan de adverbia, waarover in de vorige paragraaf gesproken is. Zij zijn op de vraag:

waar:	hic, *hier*,	istic,	illic,	*daar*.
vanwaar:	hinc, *vanhier*,	istinc,	illinc,	*vandaar*.
waarheen:	huc, *hierheen*,	istuc,	illuc,	*daarheen*.
waarlangs:	hac, *hierlangs*,	istac,	illac,	*daarlangs*.

Voor het gebruik van deze adverbia gelden dezelfde regels, die voor het gebruik der pronomina, waarvan zij afgeleid werden, gegeven zijn. Zoo schrijft b.v. Cicero aan Atticus: Licet tibi significarim, ut ad me venires, id omitto tamen: intellego te re istic prodesse, hic ne verbo quidem levare me posse.

** Aanm. Bij de verba van plaatsen (Vgl. § 282.) gebruikt men de adverbia loci ibi, ubi, hic, istic, illic in plaats van eo, quo, huc, istuc, illuc, en bij de verba van aankomen (Vgl. § 283.) de adverbia loci eo, quo, huc, istuc, illuc in plaats van ibi, ubi, hic, istic, illic.

** **492.** Men lette wel op de verschillende beteekenis der adverbia temporis tum, tunc, nunc, iam.

Tum beteekent *toen* (het staat in hoofdzinnen tegenover cum in bijzinnen), *daarop*, *nog* (zoo dit woord op het verledene betrekking heeft).

Cum omnes adessent, tum ille exorsus est dicere. Primum Graecorum, tum Romanorum res gestas narrabo. Pisistratus vivo etiam tum Solone (*nog bij het leven van Solon*) imperium Atheniensium occupavit.

Zoo *nog* betrekking heeft op iets, dat tegenwoordig is, wordt het vertaald door adhuc.

Nihil adhuc de pace composita audivi.

Tunc beteekent *toen* en staat meestal tegenover nunc.

Nunc aiunt, quod tunc negabant.

Nunc wordt alleen gebruikt van hetgeen tegenwoordig is. Zoo *nu*, *thans* betrekking heeft op een verleden tijd heet het tum of tunc.

Tum demum (*nu eerst*) Croesus, cum in eo erat, ut in rogo combureretur, quam vere Solon dixisset, intellexit.

Iam dient tot voortzetting van een verhaal.

Postquam supra, quibus de causis bellum Peloponnesiacum ortum sit, breviter exposuimus, iam ad bellum ipsum describendum nos convertamus.

Met een ontkenning verbonden beteekent iam *meer*. Soms komt het overeen met ons *al*.

Hodie nulli iam leones in Graecia sunt. Iam satis est.

493. Wanneer bij een optelling de getallen niet noodzakelijk moeten aangegeven worden, gebruikt men in plaats van de adverbia numeralia primum, secundo, tertium, quartum liever de adverbia primum, deinde, tum, denique.

Quattuor genera nominum sunt, primum substantiva, deinde adiectiva, tum pronomina, denique numeralia.

Bestaat de optelling uit meer dan vier leden, dan kan men òf tum herhalen òf er accedit, huc adde tusschen voegen. Soms zet men achter denique nog postremo.

Denique dient ook om na een optelling van verschillende zaken het Nederlandsche *kortom*, *in één woord* uit te drukken.

Deus caelum, terram, maria, omnes denique res effecit.

ACHT EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

OVER DE PLAATSING DER PRAEPOSITIES.

494. De praeposities staan gewoonlijk onmiddellijk vóór het woord, waarop zij betrekking hebben.

Vgl. over de plaats van versus § 162. 21, van cum § 163. 3, van tenus § 163. 8.

Wanneer inter betrekking heeft op twee substantiva, staat het somtijds tusschen beide in.

Saxa inter et alia loca periculosa, *tusschen rotsen en andere gevaarlijke plaatsen*.

Bij eeden en gebeden wordt per gewoonlijk van zijn casus gescheiden door den accusativus van het pronomen personale van den persoon, wien men bidt of bezweert, en ook wel door den nominativus van het pronomen personale van den persoon, die bidt of zweert.

Per ego te deos oro, *ik smeek u bij de goden*.

Somtijds wordt oro uitgelaten.

Patres conscripti per vos liberos atque parentes subvenite misero mihi.

495. Wanneer op een adiectivum een sterke nadruk valt, wordt het gaarne van zijn substantivum gescheiden en vóór de praepositie geplaatst, vooral wanneer deze van ééne lettergreep is.

Magno cum periculo. Tanto in honore.

496. Wanneer een pronomen relativum (soms ook een demonstrativum) afhangt van een praepositie (bijzonder ante, contra, inter, propter, de) staat het niet zelden vóór de praepositie.

Res, qua de agitur. Quem contra dicit. Dies, quam ante.

Dichters plaatsen soms een substantivum vóór zijn praepositie.

Ossa super recubans.

Wanneer een pronomen relativum of demonstrativum als attributum bij een substantivum staat, worden de éénlettergrepige praeposities gaarne tusschen het pronomen en het substantivum geplaatst.

Qua in urbe. Ista in re. Quibus de causis. Hanc ob rem. Quem ad modum.

Zoo kan men ook zeggen:

Quorum ad scientiam. Cuius cum moribus.

Het pronomen is staat echter gergeld achter de praepositie.

Ob eam rem. Cum ea cura. Ab eo homine.

Slechts de staat meermalen na is.

Ea de causa. Iis de rebus.

** **497**. De praepositie kan van haar casus gescheiden worden:

1⁰. door een genetivus, waarvan dan weder een bijzin kan afhangen.

Ante urbis portas. Propter Hispanorum, apud quos consul fuerat, iniurias.

Men voege echter geen anderen naamval tusschen de praepositie en haar casus.

2⁰. door een adverbium.

Ad beate vivendum. De praeclare gestis rebus.

3⁰. door que, ne, ve.

Profectus ad castra hostium exque propinquo copias speculandas.

In den regel echter worden deze conjuncties niet aan éénlettergrepige praeposities gehecht, behalve wanneer dezelfde praepositie reeds voorafgaat, maar aan de woorden, die van de praeposities afhangen.

Hannibal patriam reliquit ad Antiochumque confugit. In nostrane potestate est? De temporibus deque universa republica. Sine classe sinéque exercitu.

4⁰. door autem, enim, vero, tamen, quidem, zoo de praeposities namelijk een accusativus regeeren.

Praeter enim tres disciplinas. Post autem Alexandri Magni mortem.

Gewoonlijk zegt men echter:

Praeter tres enim disciplinas, post Alexandri Magni autem mortem.

5⁰. door et-et, aut-aut, vel-vel.

Atticus honorem non petiit propter vel gratiam vel dignitatem.

Aanm. Dichters veroorloven zich de grootste vrijheid.

Iniciunt ipsis ex vincula sertis. Subter captos arma sedere duces.

498. In het Latijn mogen geen twee praeposities naast elkander staan. Men vertale derhalve: *met uit Griekenland ontboden soldaten*, niet: cum ex Graecia arcessitis militibus, maar: cum militibus ex Graecia arcessitis of cum arcessitis ex Graecia militibus.

499. Wanneer in het Nederlandsch twee praeposities betrekking hebben op één substantivum, moet men in het Latijn òf het substantivum herhalen òf het pronomen is in deszelfs plaats stellen.

Vóór en in de legerplaats, ante castra et in castris (of in iis).

De herhaling van het substantivum is echter niet noodig

1⁰. wanneer de praeposities denzelfden naamval regeeren.

Intra extraque munitiones.

2⁰. wanneer de tweede praepositie als adverbium kan gebruikt worden en achteraan staat.

Boven en onder de aarde, supra terram et infra. *Sommigen spraken voor, anderen tegen het wetsvoorstel*, alii pro lege, alii contra dixerunt.

500. Een praepositie, die op meerdere substantiva betrekking heeft, wordt herhaald, wanneer de substantiva ieder in het bijzonder moeten uitkomen. Dit zal gewoonlijk het geval zijn, wanneer zij verbonden worden door et-et, tam-quam, aut, sed, nisi, enz.

Persae et apud Salamina et apud Plataeas male pugnaverunt. Non ex mea opinione sed ex hominum rumore.

Zoo echter de substantiva als een eenheid opgevat worden, heeft er geen herhaling plaats.

Milites pro uxoribus et liberis pugnant.

Vooral geschiedt dit:

1⁰. bij een appositie altijd.

Cum duobus ducibus in Italia decertatum est, Pyrrho et Hannibale.

2⁰. bij korte, levendige optellingen en bij verdeelingen.

Hoc apparet in bestiis, volucribus, nantibus, agrestibus, cicuribus, feris. In formis aliis dignitas inest, aliis venustas.

3°. bij vragen, die zich innig aansluiten aan hetgeen voorafgaat.

A Iove incipiendum. Quo Iove?

4°. gewoonlijk ook bij het relativum, wanneer de zin afgekort is en het verbum, dat bij het antecedens staat, herhaald kan worden.

Me tuae litterae nunquam in tantam spem adduxerunt, quantam aliorum.

**** 501**. Onze gewoonte om een substantivum door een praepositie van een ander substantivum te laten afhangen ligt niet in den geest der Latijnsche taal. De Latijnen gebruiken hier gewoonlijk:

1°. den genetivus (subiectivus of obiectivus) of een anderen casus obliquus.

2°. een omschrijving met een participium of relatieven zin.

Een stad met muren, urbs moenibus cincta. *Een huis in de stad,* domus in urbe sita. *In Cato's boek over den landbouw,* in Catonis libro, qui de agricultura est editus. *In mijn boek over den staat,* in libris, quos de republica scripsi.

3°. een adiectivum.

Steden aan de zee, urbes maritimae. *Een vat van zilver,* vas argenteum. *De roem van zijn voorouders,* fulgor avitus. *Een misdaad tegen goden en menschen,* divinum humanumque scelus.

Vooral gebruiken zij gaarne adiectiva afgeleid van nomina propria.

De eenvoudigheid van Cicero, simplicitas Ciceroniana. *De reis naar Brundisium,* iter Brundisinum. *Hercules bij Xenophon* (zooals hij in de werken van Xenophon voorkomt), Hercules Xenophonteus.

Gewoonlijk geschiedt dit om iemands geboorteplaats aan te duiden en zeer dikwijls bij bellum om den koning of het volk aan te geven, waarmede de oorlog gevoerd wordt.

Trasybulus Atheniensis. Bellum Mithridaticum, Punicum.

Meermalen echter worden ook twee substantiva door een praepositie met elkander verbonden.

Epistola ad Caesarem. Proelium apud Leuctra.

Vooral geschiedt dit met cum, sine, de en bij substantiva verbalia, die een beweging te kennen geven.

Otium cum dignitate. Lectio sine ulla delectatione. Triumphus de Gallis. Transmissus ex Gallia in Britanniam. Rivorum a fonte deductio. Excessus e vita.

Geheel onberispelijk is de verbinding door een praepositie, wanneer deze met haar casus tusschen een substantivum en een attributum of genetivus staat.

Multae in Graecia urbes. Tertius de philosophia liber. Meus erga te amor. Clarorum virorum post mortem honores. Caesaris in Hispania res secundae. Vgl. § 245.

NEGEN EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

OVER DE COORDINEERENDE CONJUNCTIES.

I. Coniunctiones copulativae.

**** 502**. Et is het meest algemeene koppelwoord en dient tot verbinding van allerlei woorden en zinnen.

Leo et asinus venatum iverunt.

Atque (voor vocalen en consonanten) en ac (nooit voor een vocaal of h) worden vooral gebruikt:

1°. ter aanknooping van iets gewichtigers en sterkers in den zin van *en zelfs* (rem difficilem atque omnium difficillimam), *en ook* (socii atque exterae nationes), *en wel vooral* (magna diis immortalibus habenda est atque huic ipsi Iovi Statori gratia).

2°. ter verbinding van synonieme en tegenovergestelde begrippen.

Orare atque obsecrare. Honesta atque inhonesta.

3°. ter afwisseling van et, wanneer het eene verbonden lid wederom tweeledig is.

Magnifica vox et magno viro ac sapienti digna.

Que (dat niet gehecht wordt aan 't laatste woord van een zin en ook niet aan a, ab, ad, apud, ob en sub) duidt aan, dat de verbonden begrippen een geheel vormen.

Cives se suáque tradiderunt. Senatus populusque Romanus.

Aanm. In plaats van et zegge men nooit nec (neque) — non. Deze uitdrukking, die *en zeker ook, en inderdaad* beteekent, wordt slechts gebruikt, zoo er een ander verbum volgt en wel gewoonlijk gescheiden.

Rem tibi diligenter exposui neque tu haec non intellexisti.

503. Tot de coniunctiones copulativae kunnen ook gebracht worden etiam, *ook, zelfs, nog,* en quoque, *ook, op gelijke wijze.* Etiam (vóór of na het woord, waarop het betrekking heeft) heeft een versterkende, quoque (altijd na het woord, waarop het betrekking heeft) heeft een gelijkstellende beteekenis.

Mihi res familiaris etiam ad necessaria deest. Me quoque de morte filii certiorem fecit.

Aanm. I. Atque etiam, *en zelfs,* verbindt twee begrippen met versterkende beteekenis, atque adeo, *of liever,* geeft een verbetering aan van het vorige begrip.

In omnibus circulis atque etiam in conviviis sunt, qui exercitum in Macedoniam ducant. Verres cum maximo detrimento atque adeo exitio vectigalium totam Hieronicam legem sustulit.

Aanm. II. Ook de beste schrijvers gebruiken nu en dan et in plaats van etiam, vooral bij pronomina en coniunctiones, zooals: et ille, et iste, et ipse, et nunc, non solum (modo) — sed et *niet alleen — maar zelfs*.

504. Meermalen worden twee begrippen die één geheel uitdrukken, zonder coniunctio copulativa naast elkander gezet. Men noemt dit asyndeton. Het geschiedt:

1⁰. bij tegenstellingen en spreekwoordelijke verbindingen.

Summi infimi; docti indocti; prima postrema; publica privata; maxima minima; velis remis; equi viri; dicta facta.

2⁰. bij ambtgenooten.

Cn. Pompeio M. Crasso consulibus.

3⁰. bij handelingen, die onmiddellijk met elkander verbonden zijn.

Adsunt, queruntur Siculi universi.

** **505**. Bij de optelling van drie of meer begrippen, worden deze òf onverbonden naast elkander geplaatst (asyndeton) òf door et verbonden (polysyndeton).

Qualis apud Graecos Pherecydes, Hellanicus, Acusilas fuit, talis noster Cato et Pictor et Piso.

Alii, ceteri, reliqui, waardoor men het Nederlandsche *en zoo voort* vertaalt, worden bijna altijd zonder conjunctie met de vorige woorden verbonden.

Sint sane ista bona, quae putantur, honores, divitiae, voluptates, cetera.

Wanneer de overige woorden onverbonden zijn, wordt het laatste woord ook door que met de vorige verbonden (Vgl. § 502), en zoo de begrippen der twee laatste woorden nauw aan elkander verwant zijn, ook door atque.

Constantia, gravitas, fortitudo reliquaeque virtutes. Honor, gloria, divitiae, cultus atque vestitus corporis multos delectant.

Wanneer de opgetelde woorden paarsgewijze tegenover elkander staan, blijven zij gewoonlijk onverbonden.

Omnibus moriendum est, divitibus pauperibus, summis infimis. Quid iudicant sensus? Dulce amarum, lene asperum, prope longe, stare movere, quadratum rotundum.

Aanm. Men kan bij de optelling van twee of meer begrippen een rhetorischen klank aan den zin geven door de herhaling van een zelfde woord voor ieder lid. Men noemt dit anaphora.

Quam fragilia, quam caduca sunt omnia humana. Nullus unquam philosophus tam humanus, tam modestus, tam ab omni fastidio alienus fuit quam Socrates.

** **506**. Wanneer het tweede lid ontkennend is, zegt men meestal, met verplaatsing der ontkenning (§ 487. Aanm.): neque, *en niet, noch, ook*

niet; neque quisquam, *en niemand*; neque ullus, *en geen*; neque quidquam, *en niets*; neque unquam, *en nooit*.

Druides a bello abesse consuerunt neque tributa pendunt.

Zoo echter de ontkenning sterk moet uitkomen of slechts bij een enkel woord behoort, zegt men gewoonlijk: et (atque) non, et nemo, enz.

Ab hostibus constanter et non timide pugnatum est. Domus temere et nullo consilio administratur. Eo simus animo ut moriendi diem nobis faustum putemus nihilque in malis ducamus, quod sit a diis constitutum.

Aanm. Dikwijls verbindt het Latijn copulatief, waar wij liever een tegenstellend voegwoord gebruiken. Et (atque, que) kan dan vertaald worden door: *maar, maar toch*; neque door *maar niet* (§ 524).

Magister summa iam senectute est et cotidie commentatur. Res coeptae neque perfectae.

507. ** Een ontkennende zin met vero, tamen, enim, wordt gewoonlijk ingeleid met neque. Men vertale dus: *want niet* neque enim, *maar niet* neque vero, *echter niet* neque tamen.

Rutilius huic humilitati vel mortem anteponendam esse dicebat. Neque vero hoc solum dixit, sed ipse et sensit et fecit.

Zoo echter de ontkenning een sterken nadruk heeft of slechts bij een enkel woord van den zin behoort of in verschillende zinnen herhaald wordt (anaphora), gebruikt men non.

Haec novi iudicii nova forma terret oculos, iudices. Non enim corona consessus vester cinctus est, ut solebat; non usitata frequentia stipati sumus, cet.

****508**. Wanneer een ontkenning betrekking heeft op twee woorden, die in het Nederlandsch door *en* verbonden zijn, wordt in het Latijn òf de ontkenning herhaald òf het tweede met het eerste woord verbonden door aut of ve.

Niet de besten en ernstigsten, maar de onbeschaamdsten en praatzuchtigsten worden gekozen, non optimus quisque nec gravissimus, sed impudentissimus loquacissimusque deligitur. Hunc nec hosticus auferet ensis, nec laterum dolor aut tarda podagra. Nec recito cuiquam nisi amicis, non ubivis, coramve quibuslibet.

509. Bij de verbinding van twee woorden of zinnen gebruiken de Latijnen gaarne een dubbele coniunctio copulativa, om daardoor de onderlinge betrekking der verbonden woorden of zinnen juister uit te drukken.

** Vooreerst staat als zoodanig et—et, *zoowel—als*, waardoor aan de beide leden een gelijk gewicht wordt toegekend.

Romanorum et in bellicis et in civilibus officiis vigebat industria. Summus et orator et poëta. Rex et potentissimus et nobilissimus.

Wij laten de eerste conjunctie zeer dikwijls onvertaald.

Zoo de beide leden ontkennend zijn, zegt men neque — neque, *niet—noch*,

noch—noch, evenmin—als. Bij het tweede lid wordt meermalen voor den nadruk v e r o gevoegd.

Mentiri nec possum nec, si possem, cuperem. Hoc genus cupiditatum nec ad potiendum difficile esse censet, nec vero ad carendum.

Zoo er een andere ontkenning voorafgaat, kan men in plaats van n e q u e — n e q u e ook a u t — a u t zetten. Vgl. § 489. A.

Nemo hoc factum aut admirabitur aut imitabitur.

Zoo het eene lid bevestigend en het andere ontkennend is, zegt men e t—n e q u e, *niet alleen—maar ook niet,* of n e q u e—e t, *niet alleen niet—maar ook.*

Via et certa nec longa. Homo nec meo iudicio stultus et suo valde prudens.

Wij laten het eene voegwoord gewoonlijk onvertaald.

Een veilige en niet lange weg.

510. ** C u m—t u m, *niet alleen — maar ook, zoowel — als vooral,* is van e t—e t onderscheiden doordat het den n a d r u k op het tweede lid legt.

Ex victoria cum multa mala, tum tyrannis exsistet. Dicendi vis cum in omnibus rebus humanis tum in civitatibus regendis plurimum valet.

Wij vertalen c u m — t u m dikwijls door *bijzonder echter* voor het t w e e d e lid te zetten.

T u m wordt dikwijls versterkt door p r a e c i p u e, m a x i m e, i m p r i m i s, v e r o, c e r t e, e t i a m.

Volvendi sunt libri cum aliorum tum imprimis Ciceronis.

Zoo er meer dan twee leden zijn, herhaalt men t u m.

Eum pater moriens cum tutoribus et propinquis, tum legibus, tum aequitati magistratuum, tum iudiciis vestris commendatum putavit.

Wanneer c u m in deze verbinding een c a u s a l e of c o n c e s s i e v e beteekenis heeft, regeert het den c o n i u n c t i v u s.

Cum multae res in philosophia nequaquam satis adhuc explicatae sint, tum perdifficilis est quaestio de natura deorum.

A a n m. Van c u m—t u m is onderscheiden t u m—t u m, dat evenals m o d o—m o d o *nu eens—dan eens* beteekent.

Inflectit sol cursum tum ad septentriones tum ad meridiem. Modo ait, modo negat.

** **511**. T a m—q u a m, *evenzeer—als,* is van e t—e t onderscheiden doordat het een e v e n h o o g e n graad aan beide leden toekent.

Tam omnibus ignoscere crudelitas quam nulli.

N o n t a m — q u a m beteekent *niet zoozeer — als.*

De eo non tam quia longum est, quam quia perspicuum, dici nihil est necesse.

Wanneer *evenzeer—als* de bijbeteekenis heeft van *minstens evenzeer—als* vertaalt men het door n o n m i n u s—q u a m, waarbij het lid met non minus den nadruk heeft.

Liberi hominibus non minus cari esse debent quam patria, *aan de menschen moeten hunne kinderen* (minstens) *even dierbaar zijn als hun vaderland.*

Zoo men de twee leden omkeert, kan men in plaats van non minus—quam n o n m a g i s — q u a m gebruiken, terwijl dan het lid met quam den nadruk heeft.

Patria hominibus non magis cara esse debet quam liberi. *Alexander verrichtte evenzeer de werkzaamheden van gemeen soldaat als die van veldheer,* òf: Alexander non ducis magis quam militis munera exsequebatur, òf: Alexander non minus militis quam ducis munera exsequebatur.

N o n m a g i s—q u a m beteekent ook *evenmin—als, niet zoozeer—als wel.*

Tu non magis aegrotus es quam ego, *gij zijt evenmin ziek als ik.* Ius apud veteres Romanos non legibus magis quam natura valebat, *het recht werd bij de oude Romeinen niet zoozeer in stand gehouden door de geschreven wetten als wel door het natuurlijk gevoel.*

512. N o n m o d o (s o l u m, t a n t u m) — s e d (v e r u m) e t i a m, *niet alleen* (*niet slechts, niet enkel*) — *maar daarenboven,* is daardoor van e t — e t onderscheiden, dat het tweede lid nog iets bij het eerste lid voegt.

Non paranda nobis solum sapientia, sed fruenda etiam. Scipio Africanus urbibus eversis inimicissimis imperio Romano non modo praesentia, verum etiam futura bella delevit.

N o n m o d o — s e d wordt in twee beteekenissen gebruikt:

1°. *niet slechts — neen* of *niet slechts — maar veeleer,* wanneer het tweede lid den inhoud van het eerste lid in zich bevat; men gaat dan van het kleinere over tot het grootere.

Sum consecutus non modo, ut domus tua tota, sed ut cuncta civitas me tibi amicissimum esse cognosceret. Tu hanc legem datam esse non modo scivisti, sed ipse dedisti.

2°. *ik wil niet zeggen — maar slechts,* wanneer men wil aanduiden, dat het eerste lid te veel bevat en dat men zich aan het tweede, hetwelk minder is, houdt; hier gaat men van het grootere over tot het kleinere.

Iecissem me ipse potius in profundum, ut ceteros conservarem, quam illos mei tam cupidos non modo ad certam mortem, sed in magnum vitae discrimen adducerem.

In plaats van n o n m o d o — s e d kan men ook zeggen: n o n d i c a m of n o n d i c o — s e d.

Quid est enim minus non dico oratoris, sed hominis.

Zoo men den zin omkeert, kan men n e d u m of n e d i c a m, *laat staan dan,* gebruiken.

Quae civitas est in Asia, quae non modo imperatoris aut legati, sed

unius tribuni militum animos ac spiritus capere possit? òf: quae civitas est in Asia, quae unius tribuni militum animos ac spiritus capere possit, ne dicam (nedum) imperatoris aut legati? Vgl. § 359.

Niet alleen niet — maar integendeel heet non modo non — sed potius.

Non modo non pro me est, sed contra me est potius.

Niet alleen niet — maar ook niet heet non modo non — sed ne.... quidem.

Ego non modo tibi non irascor, sed ne reprehendo quidem factum tuum.

Zoo beide leden een gemeenschappelijk praedicaat hebben en dit in het tweede lid staat, zegt men in plaats van non modo non enkel non modo.

Assentatio non modo amico, sed ne libero quidem digna est, *vleierij is niet alleen een vriend, maar ook een vrij man onwaardig.*

Zoo echter ieder lid zijn eigen verbum heeft of zoo het gemeenschappelijke verbum in het eerste lid staat, moet men non modo non behouden.

Aanm. Modo non en tantum non beteekenen *bijna.*

Senem per epistolas pellexit modo non montes auri pollicens.

II. Coniunctiones disiunctivae.

513. ** Aut (om den nadruk dikwijls verdubbeld) geeft te kennen, dat van twee aangegeven zaken slechts één waar is of kan geschieden en tevens dat er geen plaats is voor een derde.

Hic vincendum aut moriendum est. Omne enuntiatum aut verum aut falsum est.

Meermalen beteekent aut *of zelfs, of ten minste.*

Nemini expediebat ullum in Sicilia tumultum aut bellum commoveri.

Cuncti aut magna pars Siccensium fidem mutarunt.

En noch — noch wordt gewoonlijk vertaald niet door et neque—neque, maar door neque aut—aut.

Constantis est nullo casu perturbari neque aut spe aut metu de suscepta sententia deterreri.

Opdat noch — noch heet ne aut—aut.

Hoc ego facile patior sileri, ne in hac civitate tanta facinoris immanitas aut exstitisse aut non vindicata esse videatur.

En wordt behalve in het geval, dat § 508 besproken is, ook door aut of ve vertaald in negatieve vragen en na comparativi.

Num leges nostras moresve novit? Accessit istuc doctrina non moderata nec mitis, sed paulo asperior et durior, quam veritas aut natura patiatur.

** **514.** Vel dient meestal om een betere uitdrukking in plaats van een

minder goede te zetten, en staat daarom dikwijls in verbinding met potius, dicam of etiam.

Ardor caelestis, qui aether vel caelum nominatur. Epicurus homo minime malus vel potius optimus. Stuporem hominis vel dicam pecudis attendite. Laudanda est vel etiam amanda.

Vel—vel scheidt twee begrippen, welke een derde niet noodzakelijk uitsluiten.

Vel imperatore vel milite me utimini, *gebruikt mij als bevelhebber of als soldaat* (of als wat anders).

Zoo hier aut—aut gebruikt was, zou de zin zijn: òf als bevelhebber òf als soldaat, maar niet als wat anders.

Aanm. Vel als adverbium gebruikt heeft de beteekenis van *zelfs*. Vgl. § 303. 3°.

Pueri ludorum causa vel famem et sitim perferunt.

Bij pronomina heeft het ook de beteekenis van *reeds.*

Rem ita esse vel ex hoc intellegi potest.

515. ** Ve verbindt slechts enkele woorden met elkander en duidt aan, dat het onderscheid tusschen deze woorden wat de zaak betreft van geen beteekenis is.

Auditores in hilaritatem risumve convertere.

Het wordt dikwijls gebruikt bij getallen.

Ter quaterve eum vidi, *ik heb hem misschien drie of viermaal gezien.*

In sommige verbindingen wordt ve dikwijls weggelaten.

Plus minus; serius ocius.

516. ** Sive beteekent, dat het den spreker onverschillig is, welke der genoemde personen of zaken genomen wordt.

Hoc Plato sive quis alius dixit.

Gewoonlijk echter dient het evenals vel om de eerste uitdrukking te verbeteren en wordt gaarne met potius of etiam verbonden.

Discessus sive potius turpissima fuga.

Sive—sive duidt aan, dat men het niet voor uitgemaakt houdt, welke van beide zaken de ware is.

Leges, quas sive Iuppiter sive Minos sanxit.

Seu komt bij Cicero gewoonlijk slechts voor in verbinding met potius.

Regie seu potius tyrannice.

Aanm. ** Bij sive—sive wordt het verbum in den indicativus gezet. Het Nederlandsche werkwoord *mogen* blijft altijd onvertaald.

Sive verum est sive falsum, mihi quidem ita renuntiatum est.

Zoo het tweede lid ontkennend is, zeggen wij gewoonlijk *of niet*; in het Latijn moet het verbum echter altijd aangevuld worden.

Si fatum tibi est ex hoc morbo convalescere, sive tu medicinam adhibueris, sive non adhibueris, convalesces.

Hetzij dat, hetzij wijl heet sive quod, sive quia.

Romulus centum creavit senatores, sive quia is numerus satis erat, sive quia soli centum erant, qui creari patres possent.

III. Coniunctiones adversativae.

** **517**. S e d geeft een tegenstelling te kennen, die het voorgaande b e p e r k t, zoo de zin p o s i t i e f, en o p h e f t, zoo de zin n e g a t i e f is.

Alcibiades ingeniosus homo, sed in omni vita inconstans fuit. Otii fructus est non contentio animi, sed relaxatio.

S e d wordt ook gebruikt in een redevoering om den overgang te maken tot een nieuw deel of om na een digressie weder ter zake te komen.

Sed iam satis multa de causa; restat ut orem obtesterque vos, iudices, cet. Sed redeat unde aberravit oratio.

A a n m. *Wel — maar* wordt vertaald:

1°. door s e d.

Marius manu fortissimus, sed ingenio aspero fuit.

2°. door een p r o n o m e n p e r s o n a l e gevolgd door q u i d e m — s e d.

Marius manu ille quidem fortissimus, sed ingenio aspero fuit. Vgl. § 449.

3°. door u t — i t a.

Marius ut manu fortissimus, ita ingenio aspero fuit. Vgl. § 343. A. I.

4°. zoo beide leden ieder een afzonderlijken zin vormen, ook door het beperkende i t a gevolgd door u t c o n s e c u t i v u m. Vgl. § 486. *Wel niet — maar* heet dan i t a n o n — u t.

Aristoteles et Xenocrates ita non sola virtute finem bonorum contineri putant, ut rebus tamen omnibus virtutem anteponant.

5°. door e t s i of q u a m q u a m — t a m e n, wanneer het subject der beide zinnen verschillend is.

Quamquam intellego, quid optimum factu sit, tamen ne faciam multa impediunt.

** **518**. V e r u m heeft een sterkere beteekenis dan s e d, doch wordt gewoonlijk slechts gebruikt evenals s e d bij het maken van een o v e r g a n g of na een d i g r e s s i e en in de uitdrukking n o n s o l u m — v e r u m e t i a m.

Verum quidem haec hactenus.

In plaats van s e d en v e r u m gebruiken Livius en anderen ook c e t e r u m.

519. ** V e r o (gewoonlijk op de t w e e d e plaats te stellen) wordt gebruikt, wanneer men het voorgaande toegeeft, doch er als tegenstelling nog iets grooters en gewichtigers tegenover plaatst.

Musica Romanis moribus abest a principis persona, saltare vero etiam in vitiis ponitur.

E n i m v e r o, *ja waarlijk*, heeft geen adversatieve maar bevestigende kracht.

Enimvero mirari satis non queo.

V e r u m e n i m v e r o drukt de sterkst mogelijke tegenstelling uit.

Multi mortales indocti incultique vitam transierunt. Eorum ego vitam mortemque iuxta aestimo. Verum enimvero is demum mihi vivere videtur, qui aliquo negotio intentus praeclari facinoris aut artis bonae famam quaerit.

520. ** A u t e m (gewoonlijk op de t w e e d e plaats te stellen) is de zwakste coniunctio adversativa. Zij dient om iets aan te voeren, wat van het voorgaande onderscheiden is of om een verhaal voort te zetten of om een aanmerking te maken.

Gyges a nullo videbatur, ipse autem omnia videbat. Oppidum oppugnare coepit; erat autem oppidum et loci natura et arte munitum.

A u t e m staat ook bij de p r o p o s i t i o m i n o r van een syllogismus.

Ius civile est aequitas constituta iis, qui eiusdem civitatis sunt, ad res suas obtinendas; eius autem aequitatis utilis est cognitio: utilis est ergo iuris civilis scientia.

521. A t (a s t verouderd en dichterlijk) wordt gebruikt:

1°. om twee gedachten, die beide waar zijn, met nadruk tegenover elkander te stellen.

Magnae divitiae, vis corporis, alia omnia huiusmodi brevi dilabuntur, at ingenii egregia facinora immortalia sunt.

2°. om een tegenwerping òf op te geven (*maar kan men tegenwerpen, maar hoor ik zeggen*) òf op afdoende wijze te weerleggen (*maar hiertegen zeg ik*). In het laatste geval zegt men dikwijls a t e n i m, a t v e r o.

Canes aluntur in capitolio, ut significent, si fures venerint. At (*maar zult gij zeggen*) fures internoscere non possunt. Dicunt isti iuvenum mores a me pessumdatos esse; at enim quem tandem iuvenem pessumdedi?

3°. bij uitroepingen van verwondering of ontevredenheid.

Vestram aequitatem una mater oppugnat. At quae mater! (*maar wat voor een moeder ook!*) Vgl. § 335. 3°.

522. A t q u i (slechts aan het begin van een zin te zetten) wordt gebruikt in een dubbele beteekenis:

1°. *en toch*, wanneer men het voorafgaande toegeeft, maar tevens er iets tegen inbrengt, waardoor het vernietigd of verzwakt wordt.

Videtis nihil esse morti tam simile quam somnum. Atqui dormientium animi declarant divinitatem suam. O rem difficilem, inquis, et inexplicabilem. Atqui explicanda est.

2°. *nu echter*, bij een propositio minor evenals a u t e m.

Si virtutes pares sunt inter se, paria etiam esse vitia necesse est. Atqui pares esse virtutes facillime potest perspici. Sequitur igitur, ut etiam vitia sint paria.

523. T a m e n (voorop te plaatsen, zoo het den nadruk heeft, anders na het woord, dat den nadruk heeft) wordt gebruikt na zinnen met een c o n i u n c t i o c o n c e s s i v a of waarin men zulk een coniunctio kan aanvullen.

Pausanias accusatus capitis absolvitur; multatur tamen pecunia.

E t t a m e n beteekent *en evenwel*, a t t a m e n *maar evenwel*, s e d t a m e n *intusschen*, v e r u m t a m e n *intusschen echter toch*.

524. Wanneer men een ontkennenden en een bevestigenden zin tegenover elkander stelt, wordt *maar, doch* (*niet*) gewoonlijk òf vertaald door e t, a t q u e, q u e (n e q u e) òf onvertaald gelaten. Men zal hierbij meermalen het verbum moeten herhalen of i t e m bij de ontkenning voegen.

Suasit ei, ne se moveret et exspectaret. Hostes in fugam dederunt neque persequi potuerunt. Lycurgus Spartam fortitudine civium, non moenibus muniri voluit. Ex propinquitate benevolentia tolli potest, ex amicitia non potest. Vincere scis, Hannibal, victoria uti nescis. Hoc Herculi potuit fortasse contingere, nobis non item.

Terwijl in den zin van *daar toch* blijft, zoo een bevestigende en een ontkennende vraag tegenover elkander gesteld worden, onvertaald.

Wat, dit hebben mannen niet kunnen doen, terwijl knapen het hebben kunnen doen? Quid, hoc pueri potuerunt, viri non potuerunt? Quid causae est, cur Cassandra furens futura prospiciat, Priamus sapiens idem facere non possit? Vgl. § 372. A. II.

Een tegenstelling kan dikwijls versterkt worden door een chiasmus te gebruiken. De coniunctio adversativa blijft dan gewoonlijk onvertaald.

Si gladium quis apud te sana mente deposuerit, repetat insaniens, reddere peccatum sit, officium non reddere. Ratio nostra consentit, repugnat oratio.

IV. Coniunctiones conclusivae.

** **525**. E r g o (voorop te zettenof na het woord, dat den klemtoon heeft) wordt slechts gebruikt bij een l o g i s c h e gevolgtrekking.

Omnes homines mortales sunt; atqui Gaius homo est; ergo Gaius mortalis est.

** **526**. I t a q u e (aan het begin van den zin te plaatsen) geeft gewoonlijk een uit f e i t e n voortvloeiend gevolg te kennen en is bijna niet verschillend van het relatieve q u a r e, q u a m o b r e m, q u a p r o p t e r.

In Phocione tantum fuit odium multitudinis, ut nemo ausus sit eum liber sepelire. Itaque (*en zoo kwam het, dat*) a servis sepultus est.

527.** I g i t u r (gewoonlijk op de tweede plaats te zetten, soms ook na meerdere

nauw verbonden woorden) geeft een gevolg te kennen, dat als van zelf spreekt en dan ook als bijzaak beschouwd wordt.

Bestiolae quaedam unum diem vivunt; ex his igitur hora octava quae mortua est, provecta aetate mortua est.

A a n m. I. I g i t u r, e n i m, a u t e m, q u i d e m, v e r o, q u o q u e staan in den regel tusschen den voornaam en den geslachtsnaam van een persoon.

Gn. igitur Pompeius. M. enim Marcellus.

A a n m. II. I g i t u r, e n i m, a u t e m staan gewoonlijk op de d e r d e plaats, wanneer de zin begint:

1°. met een p r a e d i c a a t s n o m e n en een vorm van s u m.

Verius est igitur illud. Moriendum est enim omnibus.

2°. met n o n e s t, n e q u e e s t, n i h i l e s t, n e m o e s t, q u i s e s t, h i c e s t, cet.

Haec est enim Socratica ratio.

3°. met een c o n j u n c t i e, een n e g a t i e, een r e l a t i v u m of i n t e r r o g a t i v u m en het daarop volgende woord een sterken klemtoon vordert.

Cum dicis igitur. Non videt autem. Num vis igitur audire?

** A a n m. III. *En daarom, en alzoo* vertale men niet door e t i g i t u r of i g i t u r q u e, maar òf door o b e a m q u e r e m, e t o b e a m c a u s a m, e a q u e d e c a u s a òf door q u a r e, q u a m o b r e m, q u o c i r c a, q u a p r o p t e r, u n d e òf door u t c o n s e c u t i v u m of een andere passende subordineerende conjunctie.

Het weder is slecht en daarom kunnen wij niet uitgaan, tempestas quia mala est,in publicum prodire non possumus, of: tempestas tam mala est, ut in publicum prodire non possimus. *Themistocles had door zijn overwinning op de Perzen bij Salamis Griekenland gered en werd daarom zelfs door de Spartanen geëerd*, Themistocles, quippe qui Persis ad Salamina victis Graeciam servasset, ipsis Spartanis in honore fuit.

528. P r o i n d e staat gewoonlijk slechts met den i m p e r a t i v u s of c o n i u n c t i v u s om een opwekking of aanmaning in te leiden, die uit hetgeen voorafgaat, voortvloeit.

Quae resecanda sunt, non patiar ad perniciem civitatis manere; proinde aut exeant aut quiescant.

529. Evenals de bovengenoemde conjuncties zich noodzakelijk aansluiten aan het voorafgaande, zoo hebben e o, i d e o, i d c i r c o, p r o p t e r e a meestal betrekking op een volgenden zin met q u o d, u t, n e, enz.

Omnium fortissimi sunt Belgae propterea, quod a cultu atque humanitate provinciae longissime absunt. Ideo ad te veni, ut te consolarer. Idcirco mutuae amicitiae comparantur, ut commune commodum mutuis officiis gubernetur. Homines suorum mortem eo lugent, quod eos orbatos vitae commodis arbitrantur.

PROSODIA.

EERSTE HOOFDSTUK.

OVER DE QUANTITEIT DER LETTERGREPEN.

Algemeene regels.

530. Een lettergreep is òf lang òf kort òf nu eens lang en dan eens kort (syllaba anceps).

De lengte eener lettergreep hangt af òf van de natuur der vocaal (syllaba naturā longa of brevis) òf van de plaatsing der vocaal vóór andere letters (syllaba positione longa of brevis).

531. Een lettergreep is van nature lang, wanneer zij een diphthong of een lange vocaal bevat. B.v. poēna, tālis.

Lang is iedere vocaal, die uit een diphthong of door samentrekking van twee vocalen ontstaan is. B.v. occīdo (caedo), cōgo (coego).

Ook de i voor de v is lang. B.v. dīvus. Uitgezonderd nĭvis.

532. Een lettergreep is van nature kort, wanneer zij op een korte vocaal eindigt. Vgl. echter § 533. 3^{0}. B.v. cădo, păter.

Kort is iedere vocaal, die vóór een andere vocaal in hetzelfde woord staat, ook wanneer er een h tusschen beide vocalen staat. B.v. Dĕus, pĭus, trăho, vĕho. Ook van natuur lange vocalen en diphtongen worden in dit geval kort. B.v. dĕorsum, sĕorsum, praĕacutus. „Vocalis ante vocalem corripitur".

Van dezen regel zijn uitgezonderd:

1^{0}. de a van den genetivus āi der eerste declinatie. Vgl. § 12. A. III.

2^{0}. de e van den uitgang ei der vijfde declinatie, zoo er vóór e een vocaal staat. B.v. diēi, maar fidĕi. Vgl. § 26. 3^{0}.

3^{0}. de a en e van den uitgang āi en ēi in den vocativus der eigennamen op aius en eius. B.v. Gnēi, Cāi. Vgl. § 26. 4^{0}.

4^{0}. de i van fio, behalve in het imperfectum coniunctivi en in den infinitivus praesens. Vgl. § 125. I. 1^{0}.

5^{0}. de i van den genetivus op īus der pronomina en der adiectiva van § 52. 4^{0}. Behalve in alīus wordt deze i door dichters dikwijls kort gebruikt. B.v. illĭus, alterĭus.

6^{0}. ēheu, ōhe (soms ŏhe), dīus, Dīana (ook Dĭana).

Aanm. De Grieksche woorden behouden hun eigen quantiteit. B.v. āër, ēos, Amphīon, Agesilāus, Maēonia. Betrekkelijk de uitgangen ea en eus of ia en ius valt op te merken, dat de e en i lang zijn, wanneer zij uit εια en ειος, doch kort, wanneer zij uit εα en ια ontstaan zijn. Lang zijn derhalve: Galatēa, Medēa, Iphigenīa, Darēus, Alexandrīa, Antiochīa, Nicomedīa, Samarīa, Seleucīa, Thalīa, Arīus, Basilīus, nosocomīum, Epicurēus, Pythagorēus, spondēus; maar kort: idĕa, philosophĭa, theologĭa, astrologĭa. Hetzelfde geldt van den uitgang ides der patronymica, naarmate deze in het Grieksch ιδης (Priamĭdes, Aeacĭdes) of ειδης (Atrīdes, Pelīdes) is. Somtijds vindt men platĕa, chorĕa en Academĭa in plaats van platēa, chorēa en Academīa.

533. Een lettergreep is positione lang:

1^{0}. wanneer zij eindigt op twee consonanten of op x. B.v. amabūnt, radīx.

2^{0}. wanneer zij eindigt op een consonant en de volgende lettergreep van hetzelfde of van het volgende woord met een consonant begint. B.v. īlle, ārma, īn nova.

3^{0}. wanneer zij eindigt op een korte vocaal en de volgende lettergreep van hetzelfde woord begint met i = j, x, z of twee consonanten, waarvan de tweede niet is l of r. B.v. māior, āxis, gāza, rēstis, nēscio.

In de composita van iŭgum maakt de i geen positie. B.v. bĭiŭgus, quadrĭiŭgus. Qu maakt geen positie. B.v. lĭquĭdus; evenmin doet dit de h met een consonant. B.v. ăbhinc.

534. Een lettergreep is positione lang of kort, wanneer zij eindigt op een van natuur korte vocaal en de

volgende lettergreep van hetzelfde woord begint met twee consonanten, waarvan de tweede l of r is. B.v. rĕpleo, rĕfluo, rĕcreo, tenĕbrae, lugŭbris, volŭcris. Men noemt dit positio debilis. In proza wordt een lettergreep met positio debilis altijd kort uitgesproken.

Aanm. Wanneer de vocaal van natuur lang is, wordt de lettergreep altijd lang gemeten. B.v. salūbris, delūbrum, dētrăho. Eveneens is een lettergreep altijd lang, wanneer in samengestelde woorden het eerste gedeelte op een consonant eindigt en het tweede met l of r begint. B.v. ābluo, ōbrēpo.

De Grieksche woorden behouden hun eigen quantiteit.

Bijzondere regels.

I. Over de quantiteit der voorste lettergrepen.

535. De quantiteit der voorste lettergrepen kan men slechts door het gebruik en het vlijtig raadplegen van een goed woordenboek leeren kennen. Behalve op de aanmerkingen, die wij in het negentiende hoofdstuk der etymologia betrekkelijk de quantiteit maakten, lette men nog op de volgende regels:

1°. De u in het begin van een woord is altijd lang behalve in ŭt, ŭter, *wie van beiden*, ŭbi, ŭtĕrus, ŭlŭla, ŭpŭpa en enkele eigennamen. B.v. ūber, ūtor, ūnus, ūva.

2°. De perfecta met reduplicatie hebben de eerste lettergreep kort en ook de tweede, tenzij deze positione lang is. B.v. tĕtĭgi, dĭdĭci, doch fĕfēlli, cucūrri. Uitgezonderd is cĕcīdi van caedo (niet cĕcĭdi van cado).

3°. De verba met meer dan tweelettergrepige perfecta op vi hebben zoowel in het perfectum als in het supinum de voorlaatste lang. B.v. amāvi, amātum, delēvi, delētum, petīvi, petītum, audīvi, audītum. Zoo het perfectum niet op ivi (ii) uitgaat, is de voorlaatste van het supinum op itum kort. B.v. habĭtum, credĭtum. Uitgezonderd is recensītum.

4°. De verba, wier perfectum op ui eindigt, hebben een korte stamvocaal. B.v. vĕto, plăceo, cŏlo, apĕrio. Uitgezonderd zijn pōno (doch pŏsui, pŏsĭtum), flōreo en pāreo.

5°. De verba op io der derde conjugatie hebben een korte stamvocaal. B.v. căpio, făcio.

6°. Dăre heeft altijd een korte stamvocaal behalve in dā en dās.

Aanm. Over de quantiteit der paenultima van de uitgangen der declinaties en conjugaties vergelijke men § 26 en § 96. In het futurum exactum en het perfectum coniunctivi kunnen de dichters de i der uitgangen imus en itis naar verkiezing lang of kort nemen. B.v. petiverĭmus, dederĭtis.

Sommige woorden van dezelfde spelling hebben een verschillende quantiteit. B.v. lābor (verbum) en lăbor (subst.), lătēre (verbum) en lătĕre (abl. van latus en later), mănes, măne (van mănēre) en mānes (*schimmen*), māne (*ochtend*), rēpens (part van rēpo) en rĕpens (adj).

536. De afgeleide en samengestelde woorden behouden gewoonlijk de quantiteit der stamwoorden en der simplicia, ook wanneer de stamvocaal veranderd wordt. B.v. ămor, ămoris, ămo, redămo; clāmo, clāmavi, reclāmo; monĭtum, monĭtio; caēdo, occīdo; cădo, occĭdo.

Op dezen regel zijn de volgende uitzonderingen:

I. in de geconjugeerde en gedeclineerde vormen.

1°. De perfecta en supina van twee lettergrepen hebben, behalve als het vocalis ante vocalem is, de eerste lettergreep lang, ook al is die in het praesens kort. B.v. lēgi van lĕgo; fēci van făcio; mōvi en mōtum van mŏveo; vīdi en vīsum van vĭdeo.

De eerste lettergreep is echter kort in
de perfecta: bĭbi, dĕdi, fĭdi,
stĕti, stĭti, tŭli, scĭdi.
de supina: dătum, sătum, rătum, stătum van sisto,
ĭtum, lĭtum, quĭtum, sĭtum, rŭtum,
cĭtum van cieo.

In stātum van sto en cītum van cio is de eerste lettergreep lang.

Aanm. Men wachte zich wel de perfecta der samengestelde verba als tweelettergrepig te beschouwen, wanneer de reduplicatie

van het simplex is weggevallen. B.v. comperio, compĕri van pario, pepĕri. Vgl. § 136 n⁰. 118.

2⁰. In de declinatie worden de lange stamvocalen verkort van bōs, lār, mās, pār, pēs, sāl en vās, vădis (niet vās, vāsis). B.v. bŏvis, lăris.

II. in de afleidingen.

Lang wordt de korte stamvocaal in de volgende woorden: hūmanus (hŏmo), lex, lēgis (lĕgere), līttera, lītus (lĭtum), mācĕro (măcer), pax, pācis (păcio), persōna (persŏno), rex, rēgis, rēgŭla (rĕgere), sēdes, sēdŭlus (sĕdeo), sēmen (sĕro), stīpendium (stips, stĭpis), suspīcio (suspĭcor), tēgŭla (tĕgere).

Kort wordt de lange stamvocaal in de volgende woorden: ambĭtus, ambĭtio (ambītum), dĭcax (dīcere), dux, dŭcis, redux, redŭcis, edŭcare (dūcere), fĭdes, perfĭdus (fīdo, fīdus, infīdus), lăbare (lābi), lŭcerna (lūceo), mŏlestus (mōles), nătare (nātum), nŏta, nŏtare (nōtus), ŏdium (ōdi), sŏpor (sōpire), stătio, stăbilis, stăbulum (stātum, stāre), vŏcare (vox, vōcis).

III. in de samenstellingen.

Lang wordt de korte stamvocaal in imbēcillus (băculus). Kort wordt de lange stamvocaal in deiĕro, peiĕro (iūro), agnĭtus, cognĭtus (nōtus), pronŭbus, innŭbus (nūbo), sĭquidem (sī), dĭrimo, dĭsertus (dī), in de composita op dĭcus van dīcere, zooals fatidĭcus en verder in verschillende composita met prō, zooals prŏfānus, prŏfari, prŏcella, prŏnĕpos, prŏtervus.

Aanm. Meermalen zal men door de bekende uitspraak van zeker woord de quantiteit eener bepaalde lettergreep kunnen leeren kennen. Daartoe moet men die lettergreep door samenstelling of verbuiging tot paenultima maken. Wenscht men b.v. de quantiteit te kennen van mi in hominibus, dan laat men bus weg; nu weet men uit de bekende uitspraak van den dativus singularis homĭni, dat de i kort is. Evenzoo zal de eerste lettergreep van oro en miror lang zijn, omdat men gewoon is te zeggen adōro, admīror, doch kort van moror en super, omdat men zegt commŏror, desŭper.

II. Over de quantiteit der eindlettergrepen.

537. Monosyllaba.

I. Alle monosyllaba, die uitgaan op een vocaal, zijn lang, uitgenomen de achtervoegsels nĕ, quĕ, vĕ, cĕ, tĕ, psĕ, ptĕ en de onscheidbare praepositie rĕ (rē in het impersonale refert is van anderen oorsprong). Vgl. over sī, dī en prō in composita § 536. III.

II. Van de monosyllaba, die uitgaan op een consonant, zijn lang:

a) alle substantiva, behalve cŏr, vĭr, fĕl, mĕl en ŏs (ossis).

b) alle overige monosyllaba behalve die uitgaan op b, d, l, t, (zooals ăb, ăd, pŏl, dăt), alsmede ăn, ĭn, făc, nĕc, pĕr, fĕr, tĕr, quĭs (nom.), bĭs, ĭs (pron.), cĭs (praep.), ĕs (van sum). Hĭc (nom.) is anceps.

538. Polysyllaba, die op een vocaal eindigen.

I. De uitgang a is kort, behalve

a) in den ablativus singularis der eerste declinatie. B.v. mensā.

b) in den vocativus singularis der Grieksche woorden op as. B.v. Aeneā, Atlā.

c) in den imperativus activi der eerste conjugatie. B.v. amā. Uitgezonderd is pută in de beteekenis *bij voorbeeld.*

d) in de onveranderlijke woorden. B.v. anteā, contrā, ergā, frustrā. Uitgezonderd zijn eiă, ită, quiă.

II. De uitgang e is kort, behalve

a) in den ablativus singularis der vijfde declinatie, zooals diē, benevens in de adverbia hodiē, pridiē, postridiē, quotidiē en in den ablativus famē.

b) in den imperativus activi der tweede conjugatie. B.v. docē. Doch cave, habe, vale, vide, tace, iube, mane worden soms kort gevonden.

c) in de adverbia op e, afgeleid van adiectiva der tweede declinatie. B.v. doctē, miserē. Eveneens in ferē, fermē, ohē; doch kort in benĕ, malĕ, anceps in supernĕ, infernĕ, internĕ.

d) in de woorden, die in het Grieksch op η uitgaan. B.v. Niŏbē, Tempē.

III. De uitgang i is lang, behalve

a) in nisĭ, quasĭ en cuĭ.

b) in den dativus en vocativus van Grieksche woorden. B.v. Daphnidĭ, Alexĭ.

De i is anceps in mihĭ, tibĭ, sibĭ, ibĭ, ubĭ. In de composita zegt men altijd ibīdem, ubīque, doch ubĭnam en ubĭvis. Van ut (utī) heeten de composita utĭnam en utĭque.

IV. De uitgang o is lang behalve in modŏ, citŏ, illicŏ, immŏ, cedŏ (§ 133), egŏ, duŏ, octŏ.

De o is anceps in den nominativus der derde declinatie, in het praesens van alle conjugaties, in het gerundium op do en in de adverbia ergŏ, *derhalve* (doch ergō, *wegens*), porrŏ, postremŏ, serŏ, quandŏ, (doch altijd quandŏquĭdem).

V. De uitgang u is altijd lang en y altijd kort.

539. Polysyllaba, die op een consonant eindigen. Alle twee- en meerlettergrepige woorden, die op een anderen consonant dan s eindigen, hebben de laatste lettergreep kort. B.v. donĕc, illŭd, consŭl, amĕm, deŭm, carmĕn, laudĕr, capŭt.

Lang zijn echter liēn, alēc, illōc, illāc, illīc, istōc, istāc, istīc, en de composita van pār, zooals dispār. De Grieksche woorden behouden hun eigen quantiteit, zooals: cratēr, aēr (gen. aĕris), aethēr (gen. aethĕris), Aenēān. Patĕr en matĕr hebben de laatste lettergreep echter kort, zoo ook de nomina op or. B.v. rhetŏr, Hectŏr.

Voor de woorden, die op s uitgaan, gelden de volgende regels.

I. De uitgang as is lang, behalve

a) in anăs (anătis).

b) in de Grieksche woorden op ăs (ădis), zooals: Iliăs (Iliădis).

c) in den Griekschen accusativus pluralis der derde declinatie, zooals: herōăs, phalangăs.

II. De uitgang es is lang, behalve

a) in den nominativus singularis der derde declinatie, wanneer de genetivus uitgaat op ĭtis, ĕtis, ĭdis met korte paenultima, zooals: milĕs, segĕs, obsĕs. Doch abiēs, ariēs, pariēs.

b) in penĕs.

c) in den nominativus en vocativus pluralis van Grieksche woorden der derde declinatie, zooals: chlamȳdĕs en in de Grieksche neutra op es, zooals: Cynosargĕs.

III. De uitgang is is kort, behalve

a) in den nominativus singularis, zoo de genetivus uitgaat op ītis, īnis, entis. B.v. Samnīs, Salămīs, Simŏīs.

b) in den dativus en ablativus pluralis. B.v. mensīs, nobīs.

c) in den accusativus pluralis op is. B.v. omnīs.

d) in den tweeden persoon enkelvoud van het praesens indicativi activi der verba van de vierde conjugatie, zooals: audīs, alsmede in velīs, nolīs, malīs, possīs.

e) somtijds in den tweeden persoon enkelvoud van het futurum exactum. B.v. reddiderĭs.

IV. De uitgang os is lang, behalve

a) in compŏs, impŏs.

b) in de woorden, die in het Grieksch op ος uitgaan, zooals: Delŏs, Arcădŏs.

V. De uitgang us is kort, behalve

a) in den nominativus singularis der derde declinatie, wanneer de genetivus een lange u heeft, zooals: virtūs, palūs, tellūs.

b) in den genetivus singularis en in den pluralis der vierde declinatie. B.v. fructūs.

c) in de woorden, die in het Grieksch op ους uitgaan, zooals: Sapphūs, Panthūs, doch kort in Oedĭpŭs en polȳpŭs.

VI. De uitgang ys is altijd kort. B.v. chlamȳs.

TWEEDE HOOFDSTUK.

OVER DE VERZEN IN HET ALGEMEEN.

540. Door een vers verstaat men in het Latijn een reeks van lange en korte lettergrepen, die volgens een vasten regel in afwisselende orde op elkander volgen.

De leden, waaruit zulk een reeks van ordelijk op elkander volgende lange en korte lettergrepen bestaat, noemt men voeten (pedes). De bepaalde opvolging van lange en korte lettergrepen in een voet heet metrum.

De voeten worden naar het getal en de quantiteit der letter-

grepen onder verschillende namen aangeduid. De voornaamste voeten zijn:

⏑⏑ pyrrhichius: bĕnĕ.
⏑– iambus: rĕgūnt.
–⏑ trochaeus of chorēus: mātrĕ.
–– spondēus: vōbīs.
⏑⏑⏑ tribrăchys: tĕgĕrĕ.
⏑⏑– anapaestus: dŏmĭnō.
–⏑⏑ dactўlus: ōmnĭă.
⏑–⏑ amphibrăchys: dĕdīssĕ.
⏑⏑–– Ionĭcus a minore: rĕdĕūntēs.
–⏑⏑– choriambus: prōspĭcĭūnt.
–⏑–– epitrĭtus secundus: īmpĕrātrīx.

541. De tijd, dien de uitspraak eener korte lettergreep vordert, heet mora. De uitspraak eener lange lettergreep vereischt twee morae. De dichters mogen in vele gevallen voeten van een gelijk getal morae met elkander verwisselen. Zoo mogen zij soms een spondēus (––) gebruiken in plaats van een dactўlus (–⏑⏑) of een tribrăchys (⏑⏑⏑) in plaats van een iambus (⏑–).

De voeten, die uit lange en korte lettergrepen bestaan, zooals de dactylus en de iambus, heeten eigenlijke voeten. De voeten, die enkel uit lange of enkel uit korte lettergrepen bestaan, zooals de spondeus en de tribrachys, heeten oneigenlijke voeten en dienen om in sommige gevallen in plaats van de eigenlijke voeten gebruikt te worden.

542. De regelmatige beweging der stem bij het lezen van een vers noemt men versrhythmus. De versrhythmus, die in onze taal vooral op den klemtoon (woordaccent) bij de uitspraak berust, hing in de Latijnsche taal, waarin de verzen meer verband hielden met den zang, voornamelijk af van den verschillenden duur (quantiteit) bij de uitspraak van lange en korte lettergrepen. Bovendien kregen sommige lettergrepen van het vers een versaccent (ictus). Tevens liet de Romein bij het lezen der verzen ook nog den klemtoon (woordaccent) uitkomen.

Tegenwoordig leest men de Latijnsche verzen meestal volgens den ictus.

Árma virúmque canó, Trojáe qui prímus ab óris
Ítaliám, fató profugús, Lavíniaque vénit
Líttora:

De ictus (aan te duiden door het teeken ´) valt steeds op de plaats, die de lange lettergreep in een eigenlijken voet inneemt. Deze plaats noemt men arsis, terwijl de plaats der korte lettergrepen van den eigenlijken voet thesis genoemd wordt. Zoo staat in een iambus (⏑–́) de eerste lettergreep in thesi, de tweede in arsi. In een dactylus (–́⏑⏑) daarentegen heeft de eerste lettergreep de arsis, de beide laatste lettergrepen de thesis.

In de oneigenlijke voeten vallen de arsis en de thesis op dezelfde plaats als in de eigenlijke voeten, die door de oneigenlijke voeten vervangen worden. Zoo zal een spondeus de eerste lettergreep in arsi hebben (–́–), wanneer hij in plaats van een dactylus (–́⏑⏑) staat, doch de laatste (––́) wanneer hij in plaats van een anapaestus (⏑⏑–́) gebruikt wordt. Wanneer, zooals bij de tribrachys, twee korte lettergrepen in plaats van één lange staan, dan heeft de eerste korte (⏑́⏑⏑) de arsis, zoo de tribrachys in plaats van een trochaeus (–́⏑) staat, doch de tweede korte (⏑⏑́⏑), zoo de tribrachys in plaats van een iambus (⏑–́) staat.

De eigenlijke voeten heeten eenvoudige, wanneer zij slechts één arsis hebben, zooals de iambus, de trochaeus, de dactylus en de anapaestus, doch samengestelde, wanneer zij twee arses hebben, zooals de epitrĭtus secundus (–́⏑–́–). De eerste arsis wordt hoofdarsis genoemd en aangeduid door het teeken ″.

543. De verzen worden verdeeld in eenvoudige en samengestelde verzen. Een vers is eenvoudig, wanneer er slechts voeten van hetzelfde metrum in voorkomen, bij voorbeeld enkel dactyli of voeten, die in plaats van dactyli mogen gebruikt worden. Een vers is samengesteld, wanneer voeten van verschillend metrum met elkander verbonden worden.

De eenvoudige verzen worden genoemd deels naar de

voeten, die hun hoofdmetrum vormen, zooals versus dactylici, iambici, deels naar het getal der voeten, die er in voorkomen. Zoo worden de versus dactylici onderscheiden in versus dimĕtri, trimĕtri, tetramĕtri, pentamĕtri en hexamĕtri, naarmate zij uit 2, 3, 4, 5 of 6 voeten bestaan. De meeste soorten van eenvoudige verzen echter hebben niet één voet als maat bij de telling, maar een vereeniging van twee voeten, welke dipŏdie genoemd wordt. Zoo zal een versus anapaestus, wanneer het uit twee anapaesti bestaat, een monomĕter, en wanneer het uit vier anapaesti bestaat, een dimĕter genoemd worden. Evenzoo heet een versus iambicus van zes iambi een trimĕter en een versus trochaicus van acht trochaei een tetramĕter. Men noemt zulk een eenvoudig vers echter ook naar het getal der enkele voeten versus quaternarius, senarius, octonarius.

De samengestelde verzen worden evenals de versus dactylici naar het getal der enkele voeten genoemd.

Aanm. Somtijds wordt het eigenlijke metrum van een vers voorafgegaan door één of twee lettergrepen, die men in het eerste geval anacrūsis, in het tweede geval basis noemt. De basis is gewoonlijk een spondeus of trochaeus.

544. In verschillende verssoorten ontbreken aan den laatsten voet één of twee lettergrepen. Zulk een verssoort noemt men versus catalecticus en wel catalecticus in syllăbam, wanneer er slechts één lettergreep van den laatsten voet overig is, catalecticus in bisyllăbum, wanneer er twee lettergrepen van den laatsten voet overig zijn.

Een vers, welks laatste voet volledig is, wordt versus acatalecticus genoemd.

Een vers, dat aan het einde van den laatsten voet een lettergreep te veel heeft, noemt men versus hypercatalecticus.

Wanneer een vers naar dipodieën wordt gemeten en er een halve dipodie aan den laatsten voet ontbreekt, noemt men het versus brachycatalecticus.

De laatste lettergreep van ieder eenvoudig vers mag naar verkiezing lang of kort genomen worden.

Een vers volgens zijn voeten afmeten noemt men scandeeren.

545. Wanneer in een vers het einde van ieder woord samenvalt met het einde van een voet, zal het onwelluidend zijn. B.v.

Aűrĕă | cắrmĭnắ | Iűlī | scrībīs | mắxĭmĕ | vắtŭm.

Daarom zorgen de dichters, dat de woorden op een of meer plaatsen in het vers door de voeten doorgesneden worden. B.v.

Tűnc tŭắ | rḗs ắgĭ|tűr, părĭ|ḗs cūm | prṓxĭmŭs | ắrdĕt.

Bij langere verzen is het ook noodig, dat er op een of andere plaats in het vers een rustpunt is. Men verkrijgt dit door de zoogenaamde caesūra en diaerĕsis, die het vers op bepaalde plaatsen achter een woord doorsnijden en daar voor het begrip van den zin bij het lezen een kortere of langere pauze vorderen.

Deze doorsnijding wordt caesura genoemd, wanneer zij valt binnen een voet en wel caesura masculina, zoo zij achter de arsis, en caesura feminina, zoo zij in de thesis valt.

Men noemt de doorsnijding diaeresis, zoo zij valt op het einde van een voet. De caesura en de diaeresis worden gewoonlijk aangegeven door het teeken ||. B.v.

Caesura masculina.

Incidit | in Scyl|lắm || quī | vult vi|tare Cha|rybdim.

Caesura feminina.

Obstupu|it simul | ípsĕ || sĭ|mul per|cussus A|chates.

Diaeresis.

Dic mihi, | Damoe|ta, cu|iŭm pĕcŭs? || An Meli|boei?

546. Wanneer in een vers een woord op een vocaal of m eindigt en het volgende woord met een vocaal of h begint, laten de dichters die twee lettergrepen gewoonlijk tot één lettergreep samensmelten met de quantiteit der tweede lettergreep. Men noemt dit elisio of *uitstooting*. Men lette hierop wel bij het lezen van gedichten. Zoo spreke men uit sapere aude: saper' aude; improvisi aderant: improvis' aderant; tollere humo: toller' humo; dicam equidem: dic' equidem. Wanneer het werkwoord est volgt, wordt niet de voorafgaande vocaal of de m met haar vocaal, maar de e van est geëlideerd. Zoo leze men in het volgende vers:

Oran|dum est ut | sit mens | sana in | corpore | sano.

Orandum 'st ut sit mens san' in corpore sano.

Wanneer de elisio verwaarloosd wordt, ontstaat er een zoogenaamde hiātus of *gaping*. Deze is slechts in sommige gevallen geoorloofd en wel:

1º. bij éénlettergrepige woorden. B.v. ō ŭbĭ | cāmpī.

2º. bij lange vocalen die in arsi staan. B.v. fėmĭnĕ|ó ŭlŭ|lātū.

3º. bij lange vocalen en tweeklanken, die als korte gebruikt zijn en in thesi staan. B.v.

dīc|tóquĕ vă|lė vălĕ | ínquĭt ĕt | ėchō.

4º. wanneer er een lang leesteeken tusschen beide vocalen staat. B.v.

Et ve|ra͡ inces|su patu|it dĕă. ‖ Ille͡ ubi | matrem.

Aanm. Slechts zelden wordt de slotlettergreep van een vers geëlideerd, wanneer het volgende vers met een vocaal of h begint. B.v.

Omnĭă | Mércŭrĭ|ó sĭmĭ|lís ‖ vō|cémquĕ cŏ|lórēm|que
Et cri|nes fla|vos ‖ et | membra de|cora iu|ventae.

Zulk een vers noemt men versus hypermĕter, niet te verwarren met een versus hypercatalecticus. Vgl. § 544.

547. Een korte lettergreep wordt somtijds lang genomen, wanneer zij in arsi staat. Men noemt dit diastŏle of *uitzetting*. B.v.

Pectori|bús ĭnhĭ|ans ‖ spi|rantia | consulit | exta.
Sidera|quė vēn|tique no|cent ‖ avi|daeque vo|lucres.

Omgekeerd wordt een lange lettergreep somtijds kort genomen. Men noemt dit systŏle of *inkrimping*. B.v.

Obstipu|i stĕtĕ|runtque co|mae͡ et vox|faucibus|haesit.

De diastole en systole komen vooral te pas bij woorden, die zonder deze uitzetting of inkrimping niet in een verssoort gebruikt kunnen worden. Zoo vindt men in een hexameter altijd Prīămĭdes in plaats van Prĭămĭdes en āltĕrĭus in plaats van ăltĕrīus.

548. Somtijds laten de dichters een vocaal weg uit het midden van een woord. B.v. puertia in plaats van pueritia. Men noemt dit syncŏpe.

Somtijds valt er een letter aan het einde van een woord weg. B.v. viden in plaats van videsne, ain in plaats van aisne. Dit heet apocŏpe.

549. Somtijds worden in een woord twee lettergrepen, waarvan de eerste op een vocaal eindigt en de tweede met een vocaal

begint, tot één lettergreep samengetrokken. Men noemt dit synizēsis. B.v. d͡ein, pr͡out, d͡eerunt, post͡ea.

Meermalen worden door de synizesis i en u in i = j en v veranderd, die dan met de voorgaande consonanten positie maken. B.v. ăbĭĕtĕ wordt ābiĕtĕ; gĕnŭă wordt gĕnvă.

Omgekeerd worden i = j en v ook in i en u veranderd. B.v. Gāĭŭs in plaats van Gāiŭs; sĭlŭaē in plaats van sīlvaē. Men noemt dit dialy̆sis.

550. De scheiding der lettergrepen, die in zuiver proza soms gevonden wordt in de met per samengestelde adjectiva (§ 63) en in quicunque (§ 478), heeft meermalen plaats in verzen. B.v. Hac *fortuna* tenus; super *unus* eram. Deze scheiding wordt tmesis geheeten.

DERDE HOOFDSTUK.

OVER DE VOORNAAMSTE SOORTEN VAN EENVOUDIGE VERZEN.

551. **A. Versus dactylici.**

I. Versus heroĭcus of dactylicus hexameter catalecticus in bisyllabum. Zes dactyli, aan den laatsten van welke één lettergreep ontbreekt. In plaats van de vier eerste dactyli kunnen ook spondei gebruikt worden.

–́⏑⏑ | –́⏑⏑ | –́⏑⏑ | –́⏑⏑ | –́⏑⏑ | –́⏓
–́– | –́– | –́– | –́– | –́⏑⏑ | –́⏓

Armă vĭ|rúmquĕ că|nó, Trō|iaė quī | prímŭs ăb | órīs.

Zoo in den vijfden voet van een hexameter een spondeus staat, noemt men het versus spondaĭcus. In dit geval zal de vierde voet meestal een dactylus zijn en het laatste woord vier lettergrepen hebben.

–́⏑⏑ | –́⏑⏑ | –́⏑⏑ | –́⏑⏑ | –́– | –́⏓
–́– | –́– | –́– | –́⏑⏑ | –́– | –́⏓

Cáră dĕ|úm sŭbŏ|lés, mā|gnúm Iŏvĭs | íncrē|mĕ́ntŭm.

De voornaamste caesuren van een hexameter zijn:

a) de penthemimĕres na de arsis van den derden voet.

Régĭá, | crédĕ mĭ|hí, ‖ rēs | ést sūc|cúrrĕrĕ | lápsīs.

b) de *κατὰ τρίτον τροχαῖον* in de thesis van den derden voet.

Odĕ|rūnt pēc|cārĕ‖bŏ|nī vīr|tūtĭs ă|mōrĕ.

c) de hephthemimĕres na de arsis van den vierden voet, meestal met een bijcaesuur na de arsis van den tweeden voet (trithemimĕres) en soms met een bijcaesuur in de thesis van den tweeden voet (*κατὰ δεύτερον τροχαῖον*).

Quĭd rē|fērt,‖mōr|bō ăn fūr|tīs,‖pĕrĕ|āmnĕ ră|pīnīs.

Obstŭpŭ|ērĕ;‖sĕd | āntĕ ălĭ|ās‖Arĕ|thūsă sŏ|rōrēs.

De diaerĕsis valt gewoonlijk na den derden voet.

Ut prī|mūm iūx|tā stĕtĭt‖āgnō|vītquĕ pĕr | ūmbrām.

Somwijlen en wel vooral in het carmen bucolicum valt de diaeresis na den vierden voet. Deze diaeresis wordt caesura bucolica genoemd en is gewoonlijk met een andere caesuur verbonden.

Heū, heū, | quĭd vŏlŭ|ī‖mīsĕ|rō mĭhĭ?‖Flōrĭbŭs | Aūstrūm.

Aanm. De dichters laten soms een hexameter eindigen op een monosyllabum om daardoor iets indrukwekkends te schilderen, een geluid na te bootsen of iets komisch voort te brengen.

Illic, ut perhibent, aut intempesta silet nox.

Tum prora avertit et undis

Dat latus: insequitur cumulo praeruptus aquae mons.

Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus.

Minder vreemd is een monosyllabum op het einde, wanneer het door een ander monosyllabum wordt voorafgegaan.

Principibus placuisse viris non ultima laus est.

Somtijds rijmt de penthemimeres met de laatste lettergreep.

Si Troiae fatis‖aliquid restare putatis.

Men noemt deze verzen versus Leonini naar Leo, een Parijzer monnik uit de 10de eeuw. In de middeleeuwen waren deze verzen zeer in zwang.

Dum canis os rodit, socium, quem diligit, odit.

Hac sunt in fossa Bedae venerabilis ossa.

II. Versus pentameter. Een pentameter komt alleen voor in verbinding met een hexameter, waarmede het een zoogenaamd distĭchon vormt, dat vooral in epigrammata en in elegische verzen gebruikt wordt.

Een pentameter bestaat uit twee door de diaeresis gescheiden deelen, die beiden gevormd worden door twee dactyli en een lange lettergreep, derhalve uit 2 × 2½ voet. In plaats van de twee

dactyli der eerste helft kunnen ook spondei staan. De laatste lettergreep kan volgens § 544 ook kort zijn. Soms vindt men op het einde der eerste helft een korte lettergreep, die dan door de arsis de waarde van een lange krijgt. Vgl. § 547.

–⏑⏑ | –⏑⏑ | – ‖ –⏑⏑ | –⏑⏑ | –
–– | –– | – ‖ ... | ... | ...

Principiis obsta! Sero medicina paratur,

Cŭm mălă | pēr lōn|gās‖cōnvălŭ|ērĕ mŏ|rās.

III. Versus Alcmanĭus of dactylicus tetrameter catalecticus in bisyllabum. Vier dactyli, aan den laatsten van welke één lettergreep ontbreekt. In plaats van de twee eerste dactyli staat meermalen een spondeus, zelden in plaats van den derden dactylus. Na de tweede of derde arsis pleegt een caesuur te staan.

–⏑⏑ | –⏑⏑ | –⏑⏑ | –⏑
–– | –– | (––) | –⏑

Exītĭ|ō ēst ăvĭ|dūm mărĕ | nāutīs

IV. Versus Archilochīus minor of dactylicus trimeter catalecticus in syllabam. Drie dactyli, aan den laatsten van welke twee lettergrepen ontbreken.

–⏑⏑ | –⏑⏑ | –

Pūlvĭs ĕt | ūmbră sŭ|mŭs.

V. Versus Adonĭus of dactylicus dimeter catalecticus in bisyllabum. Twee dactyli, aan den laatsten van welke één lettergreep ontbreekt.

–⏑⏑ | –⏑

Tērrŭĭt | ūrbĕm.

552. B. Versus trochaici.

In de versus trochaici is de trochaeus (–⏑) de hoofdvoet. Zij worden in dipodieën afgedeeld. De hoofdarsis valt op de eerste lettergreep van iedere dipodie.

De trochaeus kan altijd vervangen worden door een tribrachys (⏑⏑⏑). De laatste voet van elke dipodie kan ook een spondēus (––) zijn of een anapaestus (⏑⏑–). Het schema van een monomĕter is derhalve:

–⏑ –⏑
⏑⏑⏑⏑⏑⏑
–..
⏑⏑–

I. Versus Alcaicus enneasyllabus of dimeter trochaicus acatalecticus cum anacrusi (⏓). Bij Horatius is de tweede voet altijd een spondeus.

⏓ | ⏑́–⏑– | ⏑́–⏑⏓

Sī | frāctŭs illā|bātŭr ōrbĭs.

II. Dimeter trochaicus catalecticus in syllabam:

–́⏑–⏑ | –́⏑⏓

Trūdĭtŭr dĭ|ēs dĭē.

553. C. Versus iambici.

De versus iambici worden naar dipodieën gemeten. Elke iambus, met uitzondering van den laatsten, kan verwisseld worden met een tribrăchys. Daarentegen kan men den eersten iambus van elke dipodie veranderen in een spondēus, een dactylus of een anapaestus. De hoofdarsis valt op de tweede lettergreep van iedere dipodie, behalve zoo er een anapaestus gebruikt wordt; deze heeft haar op de derde lettergreep. Het schema van een monomĕter is derhalve:

⏑–́⏑–
⏑⏑́⏑(⏑⏑⏑)
––́
–⏑́⏑
⏑⏑–́

I. Versus iambicus trimeter acatalecticus, ook versus senarius geheeten. Dit vers heeft meestal een caesuur na de eerste, soms ook na de tweede thesis der tweede dipodie. Met uitzondering van bovengenoemde verwisselingen is het schema:

⏑–́⏑–| ⏑ ‖ –́⏑–| ⏑–́⏑⏓

Quĭd ōbsĕrā|tĭs‖ aūrĭbūs | fūndĭs prĕcēs?
Nōn săxă nū|dīs ‖ sūrdĭō|ră nāvĭtĭs
Nēptūnŭs āl|tō ‖ tūndĭt hī|bĕrnŭs sălō.

II. Versus iambicus trimeter catalecticus in syllabam. Dit vers heeft dezelfde caesuur als de trimeter acatalecticus van I.

⏑–́⏑– | ⏑ ‖ –́⏑– | ⏑–́⏓

Non ebur neque aureum
Mĕā rĕnī|dĕt | ĭn dŏmō | lăcūnăr.

III. Versus iambicus dimeter acatalecticus of versus quaternarius. Met uitzondering van bovengenoemde verwisselingen is het schema:

⏑–́⏑– | ⏑–́⏑⏓

Beatus ille qui procul negotiis,
Ut prīscă gēns | mōrtālĭŭm,
Paterna rura bubus exercet suis,
Sŏlūtŭs ōm|nī fœ̆nĕrĕ.

554. D. Versus Ionici.

Deze verssoort bestaat uit ionici a minore (⏑⏑––). Men verdeelt het gelijknamige metrum in dimetri, trimetri en tetrametri. Zie Metrum ionicum a minore (§ 566). Hier volgt het schema van een dimeter ionicus a minore.

⏑⏑–́– | ⏑⏑–́–

Mĭsĕrārum͡ ēst | nĕque͡ ămōrī.
(Dare ludum).

VIERDE HOOFDSTUK.

OVER DE VOORNAAMSTE SOORTEN VAN SAMENGESTELDE VERZEN.

555. De eenvoudigste samengestelde verzen zijn de versus logaoedici. Zij bestaan uit dactyli en trochaei. Tot deze verzen behooren:

I. Versus Glyconēus of logaoedicus simpliciter dactylicus dupliciter trochaicus catalecticus cum basi.

–́– | –́⏑⏑ | –́⏑ | –́⏓
–́⏑

Nīl mōr|tālĭbŭs | ārdŭ|um͡ ēst.

II. Versus Asclepiadēus minor of logaoedicus simpliciter choriambicus simpliciter dactylicus dupliciter trochaicus catalecticus cum basi met een diaeresis na den choriambus.

–́– | –́⏑⏑– ‖ –́⏑⏑ | –́⏑ | –́⏓
–́⏑

Crēscēn|tĕm sĕquĭtŭr ‖ cūră pĕ|cūnĭ | ăm.

III. Versus Asclepiadēus maior of logaoedicus dupliciter choriambicus simpliciter dactylicus dupliciter trochaicus catalecticus

cum basi met een diaeresis na iederen choriambus. Samengestelde woorden mogen door de diaeresis gescheiden gedacht worden.

–́ – ‖ –́ ⏑ ⏑ –́ | –́ ⏑ ⏑ –́ ‖ –́ ⏑ ⏑ | –́ ⏑ | ⏒
–́ ⏑

Quís pōst|vīná grăvĕm‖mīlĭtĭam͡ aŭt|páupĕrĭ|ém crĕ|pát?
Arcā|nīquĕ fĭdés‖prŏdĭgă pér‖lūcĭdĭ|ór vĭ|trō.

IV. Versus Pherecratēus of logaoedicus simpliciter dactylicus simpliciter trochaicus acatalecticus cum basi.

–́ – | –́ ⏑ ⏑ | –́ ⏓
–́ ⏑

Vís fōr|mōsă vĭ|dĕrī.

V. Versus Aristophanĭcus of logaoedicus simpliciter dactylicus dupliciter trochaicus acatalecticus.

–́ ⏑ ⏑ | –́ ⏑ | –́ ⏓

Témpĕrăt | ōrá | frénīs.

VI. Versus Sapphĭcus minor of logaoedicus simpliciter dactylicus dupliciter trochaicus acatalecticus met een monometer trochaicus (§ 552) als basis (bij Horatius altijd in den vorm van een epitrĭtus secundus – ⏑ – –). Dit vers heeft een caesuur na de arsis van den dactylus, soms ook na de eerste korte van de thesis.

–́ ⏑ –́ – | –́ ‖ ⏑ ⏑ | –́ ⏑ | –́ ⏒

Intĕgĕr vī|taĕ‖scĕlĕ|rísquĕ | pūrŭs.
Daūnĭaĕ dē|féndĕ‖dĕ|cūs Că|ménaē.

VII. Versus Sapphĭcus maior of logaoedicus simpliciter choriambicus simpliciter dactylicus dupliciter trochaicus acatalecticus met een monometer trochaicus (§ 552) als basis (bij Horatius altijd in den vorm van een epitrĭtus secundus – ⏑ – –). Dit vers heeft een caesuur na de hoofdarsis van den choriambus en een diaeresis na de tweede arsis van den choriambus.

–́ ⏑ –́ – | –́ ‖ ⏑ ⏑ –́ ‖ –́ ⏑ ⏑ | –́ ⏑ | –́ ⏓

Tĕ dĕōs ō|rō,‖Sўbărín‖cūr prŏpĕ|rés ă|mándŏ.

VIII. Versus Alcaĭcus hendecasyllabus of logaoedicus simpliciter dactylicus dupliciter trochaicus catalecticus cum anacrusi (⏒) et monomĕtro trochaico (bij Horatius altijd in den vorm van een epitrĭtus secundus – ⏑ – –). Gewoonlijk staat vóór den dactylus een diaeresis.

Dūl|ce͡ ĕt dĕcōrum͡ ēst | prō pătrĭ|á mŏ|rī.
O|mătre pūlchrā‖fīlĭă|pūlchrĭ|ōr.

IX. Versus Alcaĭcus decasyllăbus of logaoedicus dupliciter dactylicus dupliciter trochaicus acatalecticus.

–́ ⏑ ⏑ | –́ ⏑ ⏑ | –́ ⏑ | –́ ⏓

Pūrpŭrĕ|í mĕtŭ|ūnt tў|rānnī.

X. Versus Archilochīus maior of logaoedicus tetrameter dactylicus acatalecticus tripliciter trochaicus acatalecticus met een caesuur na de arsis van den derden voet en een diaeresis na den vierden voet. In plaats van de drie eerste dactyli mogen ook spondei staan.

–́ ⏑ ⏑ | –́ ⏑ ⏑ | –́ ‖ ⏑ ⏑ | –́ ⏑ ⏑ ‖ –́ ⏑ | –́ ⏑ | –́ ⏓
–́ – | –́ – | –́ ‖ –

Sōlvĭtŭr | ăcrĭs hĭ|ĕms ‖ grā|tá vĭcĕ‖vérĭs| ĕt Fă|vōnī.

556. Meer ingewikkeld zijn de versus asynartēti of die verzen, welke uit twee deelen van een verschillende verssoort bestaan. Tusschen deze beide deelen is de hiatus en de syllaba anceps altijd geoorloofd. Tot de versus asynarteti behooren:

I. Versus elegiambus, bestaande uit een Archilochīus minor (§ 551 IV) en een iambicus dimeter acatalecticus (§ 553 III). Tusschen beide deelen is altijd een diaeresis.

–́ ⏑ ⏑ | –́ ⏑ ⏑ | ⏒́ ‖ ⏑ –́ ⏑ –́ | ⏑ –́ ⏑ ⏒́

Désĭnĕt | impărĭ|būs ‖ cērtărĕ sū|b|mōtūs pŭdŏr.

II. Versus iambelĕgus, bestaande uit een iambicus dimeter acatalecticus (§ 553 III) en een Archilochīus minor (§ 551 IV). Tusschen beide deelen is altijd een diaeresis.

⏑ –́ ⏑ –́ | ⏑ –́ ⏑ ⏒́ ‖ –́ ⏑ ⏑ | –́ ⏑ ⏑ | ⏒́

Lĕvărĕ dī|rīs pĕctŏră ‖ sōllĭcĭ|tūdĭnĭ|būs.

VIJFDE HOOFDSTUK.

OVER DE VERBINDING VAN VERZEN TOT GEDICHTEN.

557. Een gedicht is een geheel van meerdere verzen, die tot dezelfde of tot een verschillende soort behooren.

Wanneer verzen van verschillende soort tot een geheel verbonden zijn, moeten zij elkander voortdurend in dezelfde orde opvolgen. Men noemt dit metrum. Men spreekt echter ook van metrum, wanneer verzen van dezelfde soort met elkander verbonden zijn.

Zoo het metrum uit één vers bestaat, heet het monostĭchon, zoo het uit twee verzen bestaat, wordt het distĭchon, zoo het uit meer dan twee verzen bestaat, wordt het stropha genoemd.

558. Metrum Asclepiadeum.

I. Metrum Asclepiadēum primum, bestaande uit een Asclepiadeus minor (§ 555. II).

Maēcē|nās ătăvīs ‖ ēdĭtĕ | rēgĭ|bŭs.

II. Metrum Asclepiadēum secundum bestaande uit één Glyconēus (§ 555 I) en één Asclep. minor (§ 555 II).

Sīc tē|dīvă pŏ|tēns Cȳ|prī,
Sīc frā|trēs Hĕlĕnaē,‖lūcĭdă | Sīdĕ|ră,
(Regat).

III. Metrum Asclepiadēum tertium bestaande uit 3 Asclepiadei minores (§ 555 II) en één Glyconēus (§ 555 I).

Scrībē|rīs Vărĭō‖fōrtĭs ĕt| hōstĭ|ŭm
Vīctōr, | Maēŏnĭī‖cārmĭnĭs|ālĭ|tĕ,
Quām rēm|cŭmquĕ fĕrōx‖nāvĭbŭs| aūt ĕ|quīs
Mīlēs | tē dŭcĕ | gēssĕ|rīt!

IV. Metrum Asclepiadēum quartum bestaande uit 2 Asclepiadei minores (§ 555. II), één Pherecratēus (§ 555. IV) en één Glyconēus (§ 555. I).

Dīā|nām tĕnĕraē‖dīcĭtĕ | vīrgĭ|nēs,
Intōn|sŭm, pŭĕrī,‖dīcĭtĕ | Cȳnthĭ|ŭm,
Lătō|nāmquĕ sŭ|prēmō,
Dīlēc|tām pĕnĭ|tŭs Jŏ|vī.

V. Metrum Asclepiadēum majus bestaande uit een Asclepiadeus major (§ 555. III).

Tū nē | quaēsĭĕrīs‖(scīrĕ nĕfās)‖quēm mĭhĭ|quēm tĭ|bī
(Finem Di dederint.)

559. Metrum Sapphicum.

I. Metrum Sapphĭcum majus bestaande uit één Aristophanĭcus (§ 555. V) en één Sapphĭcus major (§ 555. VII).

Lȳdĭă, | dīc, pēr | ōmnēs
Tē dĕōs ō|rō, ‖ Sȳbărīn ‖ Cūr prŏpĕ|rēs ă|māndŏ
(Perdere:)

II. Stropha Sapphĭca bestaande uit 3 Sapphĭci minores (§ 555. VI) en één Adonĭus (551. V).

Jām sătĭs tēr|rīs‖nĭvĭs | ātquĕ | dīraē
Grāndĭnĭs mī|sīt ‖ pătĕr, | ĕt rŭ|bēntĕ
Dēxtĕră să|crās ‖ jăcŭ|lātŭs | ārcēs
Tērrŭĭt | Urbēm:

560. Metrum Alcaicum.

Stropha Alcaĭca bestaande uit 2 versus Alcaĭci hendecasyllabi (§ 555. VIII), één versus Alcaĭcus enneasyllabus (§ 552. I) en één Versus Alcaĭcus decasyllabus (§ 555. IX).

Vī|dēs ŭt āltā ‖ stĕt nĭvĕ | cāndĭ|dŭm
Sō|răctĕ, nēc iām ‖ sŭstĭnĕ|ānt ŏ|nŭs
Sīl|vaē lă|bōrān|tēs, gĕ|lūquĕ
Flūmĭnă | cōnstĭtĕ|rīnt ă|cūtō!

561. Metrum Archilochium.

I. Metrum Archilochīum primum bestaande uit een versus heroïcus (§ 551. I) en een Archilochius minor (§ 551. IV).

Dīffū|gērĕ nĭ|vēs, ‖ rĕdĕ|ūnt iām | grāmĭnă | cāmpīs
Arbŏrĭ|būsquĕ cŏ|maē.

II. Metrum Archilochīum secundum bestaande uit een versus heroïcus (§ 551. I) en een jambelĕgus (§ 556. II).

Illīc | ōmnĕ mă|lūm ‖ vī|nō căn|tūquĕ lĕ|vātō,
Dēfōrmīs aē|grĭmōnĭaē ‖ dūlcĭbŭs | āllŏquĭ|īs.

III. Metrum Archilochīum tertium bestaande uit een iambicus senarius (§ 553. I) en een elegiambus (§ 556. I).

Pēttī, nĭhĭl | mē ‖ sīcŭt ān|tēā iŭvăt
Scrībĕrĕ | vērsĭcŭ|lōs ‖ ămōrĕ pēr|cūssŭm grăvī.

IV. Metrum Archilochīum quartum bestaande uit een Archilochīus maior (§ 555. X) en een iambicus trimeter catalecticus (§ 553. II).

Sŏlvĭtŭr | ācrĭs hĭ|ēms‖grā|tă vĭcĕ | vērĭs | ēt Fă|vōnī
Trăhūntquĕ sīc|cās ‖ māchĭnaē | cārīnās;

562. Metrum Alcmanium.

Metrum Alcmanĭum bestaat uit een versus heroïcus (§ 551. I) en een versus Alcmanius (§ 551. III).

Lāudā|būnt ălĭ|ī ‖ clā|rām Rhŏdŏn | āut Mȳtĭ|lēnēn,
Aūt Ephĕ|sōn bĭmă|rīsvĕ Cŏ|rīnthī
(Moenia,)

563. Metrum Iambicum.

I. Metrum iambicum primum bestaande uit een iambicus senarius (§ 553. I).

Iām iam‿ēffĭcā|cī ‖ dō mănŭs | scĭēntĭaē.

II. Metrum iambicum secundum bestaande uit een iambicus senarius (§ 553. I) en een iambicus dimeter acatalectus (§ 553. III).

Ibīs Lĭbŭr|nīs ‖ īntĕr ăl|tă nāvĭŭm,
Amīcĕ, prō|pūgnăcŭlă.

564. Metrum Pythiambicum.

I. Metrum Pythiambicum primum bestaande uit een versus heroïcus (§ 555. I) en een iambicus dimeter acatalectus (§ 553. III).

Mōllĭs ĭn|ērtĭă | cūr ‖ tān|tām dīf|fūdĕrĭt | īmīs
Oblīvĭō|nēm sēnsĭbŭs.

II. Metrum Pythiambicum secundum bestaande uit een versus heroïcus (§ 551. I) en een iambicus senarius (§ 553. I);

Altĕră | iām tĕrĭ|tūr ‖ bēl|līs cī|vīlĭbŭs | aētās
Sŭīs ĕt īp|să Rōmă vī|rĭbŭs rŭĭt.

565. Metrum Hipponacteum.

Metrum Hipponactēum bestaat uit een dimeter trochaicus catalecticus (§ 552. II) en een iambicus trimeter catalecticus (§ 553. II).

Nōn ĕbŭr nĕ|que͡ aŭrĕŭm
Mĕă rĕnī|dĕt ‖ īn dŏmō lăcūnăr.

566. Metrum Ionicum a minore.

Metrum Ionicum a minore bestaat uit 2 versus dimetri ionici a minore (§ 554) en twee versus trimetri ionici a minore (§ 554). Volgens anderen bestaat het uit 2 versus dimetri, elk gevolgd door een versus trimeter; of uit 3 versus dimetri, terwijl de derde regel een versus tetrameter is.

Mĭsĕrārum͡ ēst | nĕque͡ ămōrī
Dărĕ lūdūm | nĕquĕ dūlcī
Mălă vīnō | lăvĕre͡ ăut ēx|ănĭmārī
Mĕtŭēntēs | pătrŭaē vēr|bĕră līnguaē.

EERSTE AANHANGSEL.

OVER DEN ROMEINSCHEN KALENDER.

De maanden hadden bij de Romeinen dezelfde namen als bij ons, namelijk: Ianuarius, Februarius, Martius, Aprīlis, Maius, Iunius, Iulius, Augustus, September, October, November, December. Vóór Keizer Augustus heette Iulius Quintīlis en Augustus Sextīlis. De namen der maanden worden gewoonlijk als adiectiva gebruikt.

De maanden hadden ook hetzelfde aantal dagen, namelijk: Februari 28 en in het schrikkeljaar 29, April, Juni, September, November, (Apiunseno zegt men om het geheugen te hulp te komen) 30, de overige 31.

Bij het aangeven van den datum telden de Romeinen de dagen der maand niet van den eersten tot den laatsten. Zij gaven aan drie dagen van iedere maand een bijzonderen naam. De 1ste heette Kalendae, de 5de Nonae, de 13de Idus (gen. uum). Zoo men derhalve wilde uitdrukken, dat iets geschied was op den 1sten, 5^{den} of 13^{den} Januari, zeide men: hoc factum est Kalendis, Nonis, Idibus Ianuariis. In Maart, Mei, Juli en October (Milmo, waarbij il Juli beteekent) vielen de Nonae echter op den 7^{den} en de Idus op den 15^{den}.

De dag vóór de Kalendae, Nonae en Idus drukte men uit door pridie met den accusativus; bij de Nonae en Idus werd de naam derzelfde, bij de Kalendae de naam der volgende maand gevoegd.

Hij is gestorven of op den 31sten *Januari of op den* 4^{den} *Februari of op den* 14^{den} *Maart,* mortuus est aut pridie Kalendas Februarias (pridie Kal. Febr.) aut pridie Nonas Februarias (pridie Non. Febr.) aut pridie Idus Martias (pridie Id. Mart).

Een andere dag werd aangeduid door te bepalen de hoeveelste dag het was vóór de eerst volgende Kalendae, Nonae of Idus; hierbij werd de dag, van welken en de dag, tot welken men telde, medegerekend.

Op den 30sten *December,* die tertio ante Kalendas Ianuarias; *op den* 2^{den} *April,* die quarto ante Nonas Apriles; *op den* 10^{den} *Mei,* die sexto ante Idus Maias.

Gewoonlijk echter gebruikten de Romeinen een kortere of gewijzigde uitdrukking. Zij zeiden namelijk of wel met weglating van die en ante: tertio Kalendas Ianuarias (III. Kal. Ian.); quarto Nonas Apriles (IV. Non. Apr.); sexto Idus Maias (VI. Id. Mai.); of wat meer gewoon was, zij plaatsten dies met het ordinale in den accusativus tusschen ante en den daarvan afhangenden accusativus, namelijk: ante diem tertium Kalendas Ianuarias (a. d. III. Kal. Ian.); ante diem quartum Nonas Apriles (a. d. IV. Non. Apr.); ante diem sextum Idus Maias (a. d. VI. Id. Mai.).

Deze geheele uitdrukking werd als één woord beschouwd en zeer dikwijls afwijkend van het gewone gebruik (Vgl. § 498) met de praepositie in of ex verbonden.

Caedem optimatium contulisti in a. d. V. Kal. Nov. (*tot den* 28sten *October*). Supplicatio indicta est ex a. d. V. Id. Oct. (*sedert den* 11[den] *October*).

Evenzoo voegde men ook usque ad vóór pridie.

Nos in Formiano esse volumus usque ad pridie Nonas Maias (*tot den* 6[den] *Mei*).

In een schrikkeljaar had de maand Februari evenals bij ons 29 dagen. De Romeinen voegden echter den schrikkeldag niet achter den 28sten, maar achter den 24sten. Den 24sten noemden zij als gewoonlijk a.d. VI. Kal. Mart. en den schrikkeldag a. d. bisextum Kal. Mart. De voorgaande en volgende dagen behielden hun eigen namen.

Op den 23[sten] *Februari*, a. d. VII. Kal. Mart; *op den* 29[sten] *Februari*, pridie Kal. Mart.

Aanm. I. Evenals pridie gebruikte men soms ook postridie met den accusativus voor het aangeven van den datum.

Postridie Idus Quintiles, *op den* 16[den] *Juli*.

Aanm. II. Soms gaf men ook den datum aan naar de namen der feesten en wel op dezelfde wijze als bij de namen der maanden.

Terminalibus, *op den* 23[sten] *Februari*. Ante diem quintum Terminalia, *op den* 19[den] *Februari*. Postridie ludos Apollinares, *op den* 6[den] *Juli*.

De volgende tabel geeft een overzicht van den Romeinschen kalender.

Datum.	Maart, Mei, Juli, en October. (31 dagen).	Januari, Augustus en December. (31 dagen).	April, Juni, September en November. (30 dagen).	Februari. (28 dagen).
1	Kalendis Martiis	Kalendis Ianuariis	Kalendis Aprilibus	Kalendis Februariis
2	VI.	a.d. IV. Nonas	a.d. IV. Nonas	a.d. IV. Nonas
3	V. Nonas	III. Ian.	III. Apr.	III. Febr.
4	a.d. IV. Martias	pridie Non. Ian.	pridie Non. Apr.	pridie Non. Febr.
5	III.	Nonis Ian.	Nonis Apr.	Nonis Febr.
6	pridie Non. Mart.	VIII.	VIII.	VIII.
7	Nonis Mart.	VII.	VII.	VII.
8	VIII.	a.d. VI. Idus	a.d. VI. Idus	a.d. VI. Idus
9	VII.	V. Ian.	V. Apr.	V. Febr.
10	VI. Idus	IV.	IV.	IV.
11	a.d. V. Mart.	III.	III.	III.
12	IV.	pridie Idus Ian.	pridie Idus Apr.	pridie Idus Febr.
13	III.	Idibus Ian.	Idibus Apr.	Idibus Febr.
14	pridie Idus Mart.	XIX.	XVIII.	XVI.
15	Idibus Mart.	XVIII.	XVII.	XV.
16	XVII.	XVII.	XVI.	XIV.
17	XVI.	XVI.	XV.	XIII.
18	XV.	XV.	XIV.	XII.
19	XIV. Kalendas Apriles, Iunias, Augustas, Novembres.	XIV. Kalendas Februarias, Septembres, Ianuarias.	XIII. Kalendas Maias, Iulias, Octobres, Decembres.	XI. Kalendas Martias.
20	XIII.	XIII.	XII.	X.
21	XII.	XII.	XI.	a.d. IX.
22	XI.	a.d. XI.	a.d. X.	VIII.
23	a.d. X.	X.	IX.	VII.
24	IX.	IX.	VIII.	VI.
25	VIII.	VIII.	VII.	V.
26	VII.	VII.	VI.	IV.
27	VI.	VI.	V.	III.
28	V.	V.	IV.	pridie Kalendas
29	IV.	IV.	III.	Martias.
30	III.	III.	pridie Kalendas (der volg. maand).	
31	pridie Kalendas (der volg. maand).	pridie Kalendas (der volg. maand).		

TWEEDE AANHANGSEL.

OVER DE ROMEINSCHE GEWICHTEN, MUNTEN EN MATEN.

I. **Romeinsche gewichten.** Het Romeinsche pond (libra, pondo) werd als geheel en eenheid a s genoemd; het werd verdeeld in twaalf u n c i a e; elk aantal dezer unciae droeg een bijzonderen naam, namelijk:

1 uncia	$= \frac{1}{12}$,	u n c i a.	7 unciae	$= \frac{7}{12}$,	s e p t u n x.
2 unciae	$= \frac{1}{6}$,	s e x t a n s.	8 unciae	$= \frac{2}{3}$,	b e s.
3 unciae	$= \frac{1}{4}$,	q u a d r a n s.	9 unciae	$= \frac{3}{4}$,	d o d r a n s.
4 unciae	$= \frac{1}{3}$,	t r i e n s.	10 unciae	$= \frac{5}{6}$,	d e x t a n s.
5 unciae	$= \frac{5}{12}$,	q u i n c u n x.	11 unciae	$= \frac{11}{12}$,	d e u n x.
6 unciae	$= \frac{1}{2}$,	s e m i s.	12 unciae	$=$ I,	a s.

Deze namen dienden tevens om bij erfenissen, vlakte- en lengtematen en renteberekeningen de onderdeelen der erfenis (als geheel dan as genoemd), der vlakte- (iugerum) en lengtemaat (pes) en der rente-eenheid aan te duiden.

Heres ex asse, *een universeel erfgenaam.* Heres ex dodrante, ex triente, *een erfgenaam van het* $\frac{3}{4}$, $\frac{1}{3}$ *deel der nalatenschap.* Triumviri viritim diviserunt terna iugera te septunces ($3\frac{7}{12}$ bunder). Obeliscus centum viginti quinque pedum et dodrantis ($125\frac{3}{4}$ voet). Fenus ex triente factum erat bessibus, *de interest was avn* $\frac{1}{3}$ *tot* $\frac{2}{3}$ *pct. maandelijks gestegen,* d. i. van 4 % tot 8 % jaarlijks; want de Romeinen berekenden den interest bij de maand, niet bij het jaar.

II. **Romeinsche munten.** In den vroegsten tijd hadden de Romeinen slechts kopergeld (aes) en berekenden dit naar ponden (asses). Men zeide: a s s e s d u o, t r e s, enz. Bij geldsommen van twee en meer duizend pond liet men asses weg, doch voegde er den genetivus aeris bij: c e n t u m m i l i a a e r i s.

Sedert de invoering van het zilvergeld (omstreeks 268 v. Chr.) werd de sestertius (sc. nummus) bij opgaven van geldswaarde als eenheid aangenomen.

1°. Geldsommen beneden de 2000 sestertii werden gewoon uitgedrukt: t r e c e n t i s e s t e r t i i, 300 *sestertiën;* m i l l e s e s t e r t i i, 1000 *sestertiën.*

2°. Zoo de som twee of meer duizenden bedroeg, gebruikte men: òf m i l i a met den gen. plur. s e s t e r t i u m of n u m m u m (§ 15. 1°): d u o m i l i a s e s t e r t i u m, 2000 *sestertiën,* q u i n q u e m i l i a n u m m u m, 5000 *sestertiën,*

òf het substantivum plurale s e s t e r t i a, dat de beteekenis had van 1000 sestertiën en waarbij gewoonlijk d i s t r i b u t i v a en geen cardinalia gevoegd werden: b i n a s e s t e r t i a, 2000 *sestertiën;* c e n t e n a s e s t e r t i a, 100.000 *sestertiën.* Zoo ging men voort tot 999.000 sestertiën, n o n g e n a n o n a g e n a n o v e n a s e s t e r t i a. Kleinere getallen werden er door e t mede verbonden.

Septena sestertia et sestertii ducenti quadraginta tres, 7243 *sestertiën.*

3°. Volledig uitgedrukt heet een millioen sestertiën: d e c i e s c e n t e n a m i l i a s e s t e r t i u m (gen. plur.). Gewoonlijk echter gebruikte men het substantivum singulare s e s t e r t i u m met achtervoeging van het adverbium numerale d e c i e s. Sestertium heeft dan de waarde van 100.000. Evenzoo beteekent 2.000.000 s e s t e r t i u m v i c i e s, 3.000.000 s e s t e r t i u m t r i c i e s. Sestertium wordt regelmatig naar de 2de declinatie verbogen.

Syngrapha sestertii centies, *een wissel van* 10.000.000 *sestertiën.* In sestertio vicies egere, *met* 2.000.000 *sestertiën arm zijn.*

Wanneer de samenhang geen dubbelzinnigheid veroorzaakt, wordt soms ook sestertium uitgelaten en alleen het adverbium numerale gezet.

Illa dissipatio pecuniae publicae ferenda nullo modo est, per quam Antonius septies millies avertit (sc. sestertium, i. e. 700.000.000 sestertiën).

Sestertius, sestertia en sestertium worden dikwijls aangeduid door het teeken H. S. (eigenlijk II semis, $2\frac{1}{2}$ as, omdat de sestertius oorspronkelijk gelijk was aan $2\frac{1}{2}$ as). Wanneer bij dit teeken een Romeinsch cijfer staat, b.v. H.S.X., kan er dubbelzinnigheid ont-

staan of er 10, 10.000 of 1.000.000 sestertiën worden bedoeld. Gewoonlijk echter zal de samenhang deze dubbelzinnigheid opheffen.

III. **Romeinsche maten.** Voor de lengtemaat had men de pes, *voet*, die verdeeld werd in 16 digiti, *duimen*. Verder: semipes = $\frac{1}{2}$ voet; cubitus, *el* = $1\frac{1}{2}$ voet; passus = 5 voet; decempĕda = 10 voet; mille passus = 5000 voet; stadium, een Grieksche lengtemaat, was gelijk aan 125 passus of 625 voet. Quinque milia passuum of 40 stadia zijn gelijk aan een geographische of Duitsche mijl (± 7420 M.).

Voor de vlaktemaat diende de iugerum, *bunder*, die 240 voet lang en 120 voet breed was en dus 22,800 □ voeten bevatte.

Voor de inhoudsmaat van natte waren had men de amphŏra. Deze bevatte 2 urnae of 3 modii, 8 congii, 48 sextarii, 192 quartarii, 576 cyăthi.

Voor het meten van droge waren bediende men zich meestal van dezelfde maten; het meest gewoon was de modius. 6 modii maakten een medimnus.

DERDE AANHANGSEL.

OVER DE GEBRUIKELIJKSTE AFKORTINGEN.

I. Voornamen.

A.	=	Aulus.	Mam.	=	Mamercus.
App.	,,	Appius.	N. of Num.	,,	Numerius.
C.	,,	Gaius.	P.	,,	Publius.
Cn.	,,	Gnaeus.	Q. of Qu.	,,	Quintus.
D.	,,	Decius.	S. of Sex.	,,	Sextus.
K.	,,	Kaeso.	Ser.	,,	Servius.
L.	,,	Lucius.	Sp.	,,	Spurius.
M.	,,	Marcus.	T.	,,	Titus.
M'.	,,	Manius.	Ti. of Tib.	,,	Tiberius.

II. Woorden uit het openbare leven.

a. d.	=	ante diem.	P. C.	=	Patres conscripti.
Aed.	,,	Aedilis.	P. R.	,,	Populus Romanus.
C.Cal. of Kal.	,,	Kalendae.	Pr.	,,	Praetor.
Cos.	,,	Consul.	Praef.	,,	Praefectus.
Coss.	,,	Consules.	Proc.	,,	Proconsul.
Des.	,,	designatus.	Pont. Max.	,,	Pontifex Maximus.
D.	,,	Divus.	Quir.	,,	Quirites.
Eq. Rom.	,,	Eques Romanus.	Resp.	,,	Respublica.
F.	,,	filius.	S.	,,	Senatus.
H.	,,	hora.	S. C.	,,	Senatus consultum.
Id.	,,	Idus.	Tr. Pl.	,,	Tribuni plebis.
Imp.	,,	Imperator.	S. P. Q. R.	,,	Senatus Populusque Romanus.
Leg.	,,	Legatus.			
N.	,,	nepos.	Q.B.F.F.S.	,,	Quod bonum faustum felixque sit.
Non.	,,	Nonae.			
O. M.	,,	Optimus Maximus.			

III. In brieven.

S.	=	Salutem.	S.V.B.E.E.V.	=	Si vales, bene est; ego valeo.
S. P.	,,	Salutem plurimam.			
S. D.	,,	Salutem dico.	S.V.V.B.E.E.V.	,,	,,Si vos valetis, bene est; ego valeo.
S. P. D.	,,	Salutem plurimam dico.	D.	,,	Data.

IV. Verschillende meestal eerst later voorkomende afkortingen.

A.	=	anno.	Ictus	=	Iurisconsultus.
a. c.	,,	anni currentis.	L. M.	,,	libens merito.
a. pr.	,,	anni praeteriti.	L. S.	,,	loco sigilli.
A. M.	,,	anno mundi.	M. S.	,,	manuscriptus.
A. u. c.	,,	anno urbis conditae	c.	,,	caput.
A. Chr.	,,	anno Christi.	cf.	,,	conferatur of confer.
a. Chr.	,,	ante Christum.	i. e.	,,	id est.
B. M.	,,	bene merenti.	h. l.	,,	hoc loco.
cet.	,,	cetera.	l. c.	,,	loco citato.
Dn.	,,	Dominus.	l. l.	,,	loco laudato.
D. D.	,,	dono dedit.	pag.	,,	pagina.
D. D. D.	,,	dat dicat dedicat.	sc.	,,	scilicet.
D. M.	,,	Dis Manibus.	sq. of seq.	,,	sequens.
D. S.	,,	de suo.	sqq.	,,	sequentes (ia).
D.S.P.P.	,,	de sua pecunia posuit.	v.	,,	versus.
			vid.	,,	videatur of vide.
F. C.	,,	faciendum curavit.			

ALGEMEEN REGISTER

OP DE VORMLEER EN SYNTAXIS.

A.

D.

E.

F.

G.

H.

I.

N.

P.

Q.

R.

S.

T.

U.

V.

W.

Z.

J.

K.

L.

M.

ADDENDA ET CORRIGENDA.

In de lijst der werkwoorden § 137 voege men achter n°. 326 het volgend verbum in met perf. op si en sup. op s u m :

Sentio, sensi, sensum, sentire, *gevoelen*.

Het comp. a s s e n t i o, *toestemmen*, wordt liever als d e p o n e n s gebruikt met perf. assensus sum.

Op pag. 227 reg. 2 v. o. leze men: e x i. pl. v.: e n.

Op pag. 240 reg. 9 v. b. vulle men in: § 302.

Op pag. 273 reg. 1 v. o. leze men: indicativi i. pl. v.: indiciativi.